

Han Johan og dei

Veneskrift til Johan Myking
ved syttiårsleitet

BeLLS 12 (2022)

Randi Neteland og Torodd Kinn
(redaktører)

Bergen Language and Linguistics Studies

ISSN 1892-2449

DOI 10.15845/bells.v12i1

Innhold

Randi Neteland og Torodd Kinn: Forord	5
Johan Myking: Fagleg sjølvbiografi	7
Johan Myking: Publikasjonar	13
Ivar Utne: Kva er drivkreftene bak namnet <i>Johan</i> ?	21
Peder Gammeltoft: <i>Myking</i> – hvad er det for et navn? Et indblik i norske <i>ing-</i> navne	39
Gjert Kristoffersen: Still tonal after all these years?	71
Agnete Nesse: Ungdommelig tekstpraksis rundt 1900. Analyse av språk og tekst i fire minnebøker	91
Ann-Kristin Helland Gujord, Else Berit Molde, Anna-Marie Kjøde Olsen og Ilka Wunderlich: Vilkår for læring og bruk av andrespråk i academia. Internasjonalt tilsette sine erfaringar med språk på norske universitet og høgskular i lys av rådande språkpolitikk	113
Endre Brunstad: Språk og stril. Om språkleg og lokal identitet i Fjell	141
Helga Mannsåker: Referansebasert analyse av referentkopling. Forslag til ein operasjonell modell	167
Margunn Rauset: Merkelappar brukte på bokmål og nynorsk med subvarietetar	207
Mikkel Ekeland Paulsen: Snikstigmatisering. Metonymisk representasjon av muslimar i kronikkar om <i>islamofobi</i> og <i>snikislamisering</i>	233
Odd Einar Haugen og Nina Stensaker: Didrik rir igjen. Trykt og digital utgivelse av <i>Diðriks saga af Bern</i>	255
Ragnhild Lie Anderson: «Stao no pao» eller «stå no på»? <i>Ao</i> -lyden hjå to ungdomskull i Sogndal	271
Randi Neteland, Magnhild Selås og Ann-Kristin Helland Gujord: Kor e alle <i>k</i> -ar hen? Variasjon mellom <i>k</i> - og <i>v</i> - i spørjeord blant bergenske barnehagebarn	295
Rune Kyrkjebø: Gamle og nye blick på <i>Sverresoga</i>	319
Thorsteinn G. Indridason: Suffikskombinasjoner i norsk med adjektivsuffiks på første plass. Hva er tillatt, og hva er ikke tillatt?	335
Torodd Kinn: <i>År etter år, skritt for skritt og lag på lag</i> . Tre NPN-konstruksjonar	353
Øivin Andersen: Verbalsubstantiver, ikke-verbalsubstantiver, tellelighet og bruk av ubestemt artikkel	377

Forord

Den 5. mars 2022 fylte professor Johan Myking 70 år. Dette veneskriftet er ei gratulasjonshelsing frå alle ved nordisk språk på Universitetet i Bergen – med lut og lunnende – og frå Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium. – Til lukke, Johan!

Veneskriftet er ei artikkelsamling med stor fagleg breidd. Eit fellestrekk er at mange av artiklane våre knyter seg til han Johan sitt liv og til undervisnings- og forskingsinteressene hans på ulike vis. Det høver godt, for som lærar og forskar, som kollega og leiar har han Johan knytt oss til seg. – Til lukke, Johan!

Alle artiklane er vurderte anonymt av to fagfellar. Dei som ikkje sjølv har skrive artiklar, vil gjerne òg helsa og gratulera han Johan med dagen. Me nemner dei i alfabetisk rekkjefølgje: Signe Rix Berthelin, Trude Bukve, Per Sigmund Sævik Bøe, Eli Anne Eiesland, Jan Ragnar Hagland, Vidar Haslum, Botolv Helleland, Stig Helset, Jon Gunnar Jørgensen, Paul Kerwill, Oda Røste Odden, Rune Røstad, Dagrun Skjelbred, Karine Stjernholm, Jan Svennevig og Urd Vindenes. – Til lukke, Johan!

Bergen i mars 2022

Randi Neteland og Torodd Kinn

Fagleg sjølvbiografi

Johan Myking

Det er eit vanleg sjangerdrag at eit vitenskapleg festskrift skal innleiast med ein biografi over mottakaren av skriftet. At mottakaren sjølv får ansvaret for å skriva sin eigen sjølvbiografi, er derimot mindre vanleg, og det er ei krevjande oppgåve. Forskarar likar vel ofte best å setja karakterar på kollegaer. Det talar for at ein god vitenskapleg sjølvbiografi bør halda seg mest mogeleg til nøkterne fakta. Det må nok likevel gjerast plass for ein del sjølvrefleksjon undervegs.

Eg vart fødd den 5. mars 1952 på Myking i Manger. Etter niårig ungdomsskule gjekk eg tre år på latinlinja på Bergen katedralskole, der eg tok artium i 1971. Deretter tok eg til med filologistudiet ved Universitetet i Bergen, først med mellomfag i nordisk, seinare med fransk mellomfag og samfunnskunnskap grunnfag. I 1981 vart eg cand. philol. med nordisk hovudfag og gjennomførte samstundes Pedagogisk seminar. Hovudoppgåva handla om innføringa av landsmålet i Nord- og Midhordland. Arbeidet var lokalhistorisk lagt opp, initiert og rettleidd av Ole-Jørgen Johannessen.

Universitetskarrieren min tok til i 1982, då eg fekk arbeid som vitenskapleg assistent på prosjektet «Talemål hos ungdom i Bergen» (TUB), som då var leia av Helge Sandøy. Eit forsøk på å få stipend frå NAVF mislukkast, og eg kom derfor aldri aktivt med i den bølga av sosiolingvistisk gransking som fløynde over nordiskfaget og fornya det i åra før og etter tusenårsskiftet. Til vederlag kom eg til gagns med i det store arbeidet med oljeterminologi som Universitetet i Bergen tok på seg for Statoil frå 1983. Dette arbeidet førte til ei vokstertid for norsk terminologiarbeid og det nye forskingsfeltet fagspråk på 1990-talet. Karrieren min tok ei ny retning, eller rettare: Han fekk ei retning.

Fram til 1990 arbeidde eg ved Norsk termbank som terminolog, seinare som stipendiat. Det var ei krevjande, men rik tid, som gav oss unge og nyutdanna filologar ei kjensle av å vera med på noko stort – å byggja opp ei terminologiteneste til vern om norsk språk og å etablera eit fagfelt som var nytt og ukjent i universitetsmiljøet. Arne

S. Svindland frå lingvistikkfaget kom til å spela ei viktig rolle i denne faglege oppbygginga. Fleire av medrekruittane mine i dette miljøet fekk karrierar i fagmiljøet i og utanfor universiteta. Det vart etablert ein fagleg tradisjon som overlevde Norsk termbank og har gjeve langtidsverknader for norsk fagspråksarbeid. Den unge staben fekk òg innprenta eit sterkt medvit om å ta ansvar for å tryggja sin eigen arbeidsplass.

Frå 1990 vart eg tilsett som førsteamanuensis ved Nordisk institutt, og eg hadde arbeidsdagen min der fram til eg gjekk av med pensjon i 2019. Arbeidsoppgåvene var mange og varierte, mellom anna var eg i to år undervisningsleiar og i to år dagleg leiar for Norsk termbank midt på 1990-talet. Eg får elles berre slå fast at ti av desse yrkesaktive åra gjekk med til å vera instituttstyrar ved Nordisk institutt (2000–2003) og instituttleiar ved LLE (2011–2018). Klokskapen i slike prioriteringar kan det nok vera delte meiningar om, men eg har alltid vore overtydd om at fagleg leiing vert best når ho er forankra i faget.

Etter dei første åra med sociolingvistikk vart altså den vitenskaplege aktiviteten min knytt til terminologiarbeidet ved Norsk termbank, og deretter utvida med meir allmenne språkvitenskaplege tilnærmingar til terminologi og fagspråk gjennom åra i fast vitenskapleg stilling. I åra som undervisar og rettleiar i fagmiljøet fekk eg ansvaret for utviklinga av dei nye retningane pragmatikk og tekstlingvistikk, og dette vart ein hovudaktivitet. Eg ser med glede at fleire studentar eg rettleidde, har skapt seg gode karrierar i universitets- og høgskulesystemet innanfor desse fagområda. Den internasjonale forskinga i fagspråk utvikla seg òg i desse åra i tydeleg pragmatisk retning.

Arbeidet mitt med terminologi gjennom forskning og fagpolitikk etter 1990 hadde nok eit «oljestempel» som det vart vanskeleg å kvitta seg med, særleg sidan eg som ein av svært få heldt fram med å utnytta desse erfaringane og denne empirien i vitenskapleg publisering. Ikkje før i 2008 samla eg trådane med ei doktoravhandling om temaet, det var for graden *filosofie doktor* ved Vasa universitet. Dei teoretiske perspektiva og kontakten med forskingsmiljøet gjorde det naturleg å skriva avhandlinga der. I dag går oljeutvinninga mot slutten, og stikkordet *olje* har slett ikkje fått berre positive konotasjonar i det politiske klimaet som no rår, for å seia det varsamt. Som språkpolitisk modell vekte oljeterminologien internasjonal interesse – det at eit stort og viktig fagleg domene kunne utsetjast for «erobring» gjennom ei blanding av statleg og halvstatleg inntrykksstyring, er ikkje vanleg. Denne sosialdemokratisk orienterte språkpolitikken frå 1980-talet gav språklege resultat ein ikkje treng å skjemmaast over. Det står att å sjå om «det grønne skiftet» utviklar ein eigen språkpolitisk profil.

I den første tida ved Norsk termbank kom eg òg i kontakt med det nordiske fagmiljøet. På 1980- og 1990-talet var terminologi og fagspråk ei veksande forskingsgrein i Norden og internasjonalt, og miljøet i Bergen såg klårt at det var nødvendig å kopla seg på denne internasjonale forskingsaktiviteten dersom det skulle lukkast å byggja

eit varig miljø. Saman med kollegaer ved UiB og NHH var eg såleis med på å arrangera det niande europeiske fagspråkssymposiet i Bergen i 1993, og dette gav tvillaust det samla fagspråkmiljøet i Bergen ein status som respektert internasjonal medspelar og norsk tyngdepunkt dei neste par tiåra.

For meg personleg vart arbeidsfellesskapen med Christer Laurén, Heribert Picht og Sigurður Jónsson ei avgjerande vitskapleg plattform. Vi gav ut den første boka i fellesskap i 1997, *Terminologi som vetenskapsgren*, som seinare kom i tysk utgåve og vart følgd opp av nye bøker i 2008 og 2013. Bakgrunnen for desse bøkene var ei allmenn internasjonal kjensle av at teoriutviklinga for terminologisk forskning var forsømd og derfor hadde stagnert. Nye retningar dukka opp med alvorlege utfordringar, særleg må nemnast den kognitive språkvitskapen og korpuslingvistikken. I mange tradisjonar har heller ikkje normative tilnærmingar og språkpolitikk nokon stor plass, dei kan beint fram vera utdefinerte frå legitim vitskapleg forskning. Målet med bøkene våre vart såleis å revurdera og utvida det tradisjonelle teorigrunnet med tilnærmingar både frå sociolingvistikk og språkplanleggingsteori, med empiri frå Norden. I nordisk samanheng kan dette fokuset på språkplanlegging verka trivielt, men vi merka at slike tilnærmingar vart oppfatta som nye og interessante i mange fagmiljø internasjonalt. Det er ikkje for sterkt sagt at dette arbeidet medverka til å halda Norden inne på det vitskaplege kartet, endå om fagbøker skrivne på dei nordiske språka aldri kan rekna med stor spreiding utanfor Norden.

For min del vart det naturleg å representera bergensmiljøet i det nordiske terminologiforumet Nordterm i åra 1989 til 2007, noko som òg førte med seg arrangøransvaret for Nordterm-symposiet i 2007 saman med NHH og Språkrådet. Nordterm er ikkje ein vitskapleg institusjon, men vi var fleire som i desse åra arbeidde for å gje terminologisk forskning ein naturleg plass i dette samarbeidsforumet.

Det vart òg lagnaden min å ta plass i styret for Rådet for teknisk terminologi (RTT), det norske sentralorganet for terminologi. Då måtte eg òg ta min del av prosessen med avvikling av organet i 2001, etter at Norsk termbank kort tid før var avvikla som eigen seksjon ved UiB. Nedleggingsfasar kan gje nyttig læring, men er ingen rike erfaringar på det personlege planet. Då var det meir gjevande å få lov å vera med på reetableringa av det norske terminologiansvaret under Språkrådet i åra etterpå. Frå 2007 til 2010 leia eg fagrådet for terminologi og fagspråk og følgde oppbygginga av terminologitenesta tett. Dette har vorte eitt av dei viktigaste arbeidsområda for Språkrådet fram mot den nye språklova og den intensiveringa av arbeidet med parallellspråksbruk i universitetssektoren som vi ser no.

Også internasjonalt har terminologiorganiseringa gått i bølger. Med utgangspunkt i dei sterke terminologimiljøa i Wien vart det på 1970-talet skipa ein organisasjon som skulle fremja terminologi som akademisk forskingsdisiplin, *Internationales Institut für*

Terminologieforschung, IITF. Organisasjonen medverka til utgjeving av bøker og organisering av konferansar og dreiv sitt eige tidsskrift, *Terminology Science and Research*, dei siste åra med base i Norden. I 2009 vart eg vald til leiar («president») i organisasjonen, parallelt med at arbeidet kom inn i ein permanent motbakke som følgje av endra arbeidsvilkår i mange universitetsmiljø rundt om i verda. Mellom 2013 og 2017 tok derfor arbeidet med styrt avvikling av IITF mykje tid og krefter. Til dels var det ein einsam jobb.

Terminologi kom inn som fagleg felt fordi oljespråket vart oppfatta som eit kulturpolitisk problem i samfunnet. Det sprengde seg inn på universitetet frå utsida, utanfor den ordinære akademiske vokstere og ikkje som ledd i ei medviten og langsiktig strategisk planlegging. På mange måtar var dette ein «sjokkstart», og vi var mange som tok del i dette arbeidet ut frå kvar våre roller. Dei siste arbeidsåra mine vart prega av ein ny «sjokkstart» – den store saka om nedlegging av språksamlingane og ordbokarbeidet ved Universitetet i Oslo, som enda med at Universitetet i Bergen overtok dette nasjonale ansvaret. Eg har andre stader gjort greie for kven som skal ha æra for at det gjekk slik: Det er mange, men rektornivået var avgjerande. Eg kan likevel leva godt med at mitt namn òg er knytt til resultatet. I ei slik sak var det nok ein fordel å ha ein instituttleiar og «operatør» med forankring i det faget samlingane tilhørde, nordisk språkvitskap. Kanskje var medverknaden min i denne saka den viktigaste samfunnsinnsatsen eg fekk lov til å gjera når eg ser heile karrieren min under eitt.

Nordiskfaget i Bergen voks fram frå 1918 gjennom arbeid med samlingar, først Folkeminnesamlinga, deretter Stadnamnsamlinga, det norrøne diplomarkivet og Prosjekt for datamaskinell språkbehandling, der Norsk termbank etter kvart vart den viktigaste delen. På same måten som oljeterminologien på 1980-talet kom flyttinga av språksamlingane i åra 2014–2016 inn som ei utfordring frå samfunnet utanfor på kort varsel, og dette kravde vilje og evne til å snu seg rundt snøgt. Nordiskmiljøet var kjenneteikna av høgt medvit om samlingstradisjonane og har alltid hatt medarbeidarar med politisk teft og handlag. Dette var god ballast og nyttig lærdom for yngre rekruttar. Utan den fagpolitiske oppsedinga og forankringa i tradisjonen som eg fekk som ung rekrutt i nordiskmiljøet, og utan den mentaliteten til å ta ansvar for faget som vi måtte tileigna oss i terminologiarbeidet, tvilar eg på at haldninga mi til flyttinga av språksamlingane hadde vore den same. Problemstillinga verka i overkant radikal.

At det likevel var ei rett avgjerd å ta mot språksamlingane, kan ein mellom anna sjå når ein les Proposisjon 108 L (2019–2020), framlegget om ny språklov, som gjer utførleg greie for det statlege ambisjonsnivået for norsk språkpolitikk og den rolla Universitetet i Bergen er tiltenkt i åra frametter. Når satsinga på språksamlingar og

ordbøker no til overmål skal inkludera ei ny satsing på terminologi, gjev det meg verkeleg ei kjensle av å stå i ein lang fagleg samanheng.

Ein akademisk karriere går i bølger; det er både medgang og motbakkar. Samla sett har desse åra vore rike på erfaringar, opplevingar og viktige personlege relasjonar. Eg er stor takk skuldig både eldre kollegaer og jamaldringar i faget. Det er òg interessant å følgja med på korleis fagmiljøet no endrar seg og tilpassar seg nye utfordringar i tida – men eit privilegium å kunna gjera det på ein viss avstand.

Å få eit festskrift er ei stor ære og slett ikkje noko alle får oppleva. Eg er djupt takksam mot instituttet og redaktørane som har teke initiativet til dette skriftet. Og ikkje minst takkar eg dei kollegaene som i eit par år har sveitta og slite i ledig tid dei ikkje har hatt, med å levera faglege bidrag som gjer dette skriftet til ei fagleg nyvinning.

Publikasjonar

Johan Myking

A. Monografiar og bøker

1981. «Språk og stril: målreising i Nord- og Midthordland 1885–1922». Hovudoppgåve i nordisk, Universitetet i Bergen. 298 s.
1997. Laurén, Christer, Johan Myking og Heribert Picht. *Terminologi som vetenskapsgren*. Lund: Studentlitteratur. 293 s.
1998. Laurén, Christer, Johan Myking og Heribert Picht. *Terminologie unter der Lupe*. Wien: TermNet. [= Tysk utgåve av Laurén, Myking og Picht 1997.] 353 s.
2008. Laurén, Christer, Johan Myking og Heribert Picht. *Insikter om insikt. Nordiska teser om fackkommunikation. Under medverkan av Sigurður Jónsson*. Oslo: Novus. 207 s.
2008. «Motivasjon som termdanningsprinsipp. Ein teoretisk diskusjon med grunnlag i norsk oljeterminologi». [*Acta Wasaensia* 191]. Doktoravhandling, Vasa universitet. 424 s.
2013. Jónsson, Sigurdur, Christer Laurén, Johan Myking og Heribert Picht. *Parallellspråk og domene. Nordisk språkplanlegging på 2000-tallet, med særlig vekt på forsknings- og utdanningssektoren*. Oslo: Novus. 196 s.

B. Redigerte konferanserapportar og antologiar

1994. Brekke, Magnar, Øivin Andersen, Trine Dahl og Johan Myking (red.). *Applications and Implications of Current LSP Research. Proceedings from the 9th European Symposium on LSP. Vol. I/II*. Bergen: Fagbokforlaget. 969 s.
1994. Myking, Johan, Helge Sandøy og Ivar Utne (red.). *Helsing til Lars Vassenden på 70-årsdagen*. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. 224 s.

1995. Vassenden, Lars og Johan Myking (red.). *Teksten i fokus: artiklar om tekstlingvistiske spørsmål i forskning og undervisning* [Nordica Bergensia 5]. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. 200 s.
1996. Myking, Johan, Randi Sæbøe og Bertha Toft (red.). *Terminologi – system og kontekst. Nordisk minisymposium 1996*. Oslo: NFR/KULT. 298 s.
1999. Laurén, Christer og Johan Myking (red.). *Treng små språksamfunn fagspråk? Nordiske fagspråkstudier* [Nordica Bergensia, 20/99]. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen. 270 s.
2000. Nuopponen, Anita, Bertha Toft og Johan Myking (red.) *I terminologins tjänst. Festskrift för Heribert Picht på 60-årsdagen*. Vasa: Vasa universitet. 296 s.
2007. Gunnstein Akselberg og Johan Myking (red.) *Å sjå samfunnet gjennom språket. Heidersskrift til Helge Sandøy på 60-årsdagen 14.06.2007*. Oslo: Novus. 260 s.

C. Artiklar, bokkapittel og tilsvarande

1983. «'Å ligge i ovnen og sitte på kaffikjelen'. Parverb i bergensmålet: ligge/legge og sitte/sette». *Talemål i Bergen 1*: 29–42. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
1983. «Adverba *då* og *no* i bergensmålet. Lingvistisk og sosiolingvistisk variasjon». *Talemål i Bergen 2*: 5–66. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
1983. «Fem leksikalske variablar i bergensmålet». *Talemål i Bergen 2*: 67–121. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
1986. «Rapport om arbeidet med språkleg kvalitetskontroll». I *Terminol: sluttrapport fra et terminologisk prosjekt* [Norske språkdata 11], redigert av Jan Roald, Johan Myking og Per-Bjørn Pedersen, 30–36. [Bergen]: Universitetet i Bergen, Norsk termbank, Avdeling for norsk leksikologi.
1987. *Gullfaks B. Språk og terminologi i driftshandbøker og kurspakkar. Sluttrapport*. [Norske språkdata 15] Bergen: Norsk termbank – Avdeling for norsk leksikologi. 34 s.
1987. «Tekniske termar med preposisjon: Nokre synspunkt på delar av Terminol-materialet». I *Flerspråklig leksikografi og terminologi. Seminarrapport, Bergen 22.–23. mai 1987* [Særnummer av *Tribune*], redigert av Tove Jakobsen og Jan Roald, 57–69. Bergen: Romansk institutt, Universitetet i Bergen og Institutt for språk, NHH.
1987. «Complex Noun Phrases as a Problem of Terminological Practice». I *Special Language: From Humans Thinking to Thinking Machines*, redigert av Christer Laurén og Marianne Nordman, 265–274. Clevedon/Philadelphia: Multilingual Matters.
1988. «Grammatiske kv-ord som sosiolingvistisk variabel». *Talemål i Bergen 4*: 5–38. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.

1989. «Cultural Policy or Specialized Communication? Norwegian Oil Terminology in the Eighties». I *Sprachpflege in europäischen Ländern* [Schriften des Germanistischen Instituts der Universität Bergen 11], redigert av Robert Fallenstein og Tor Jan Ropeid, 91–112. Bergen: Germanistisk institutt.
1989. *Det sjuande [europeiske] fagspråksymposiet, Budapest, 20.-26. august 1989. Ei personleg oppsummering.* [Småskrifter 21]. Bergen: Norsk termbank. 39 s.
1991. «Terminologi som normeringsproblem. Ideologiar og prinsipp bak terminologiarbeidet i Noreg». I *Språkideologi og språkplanlegging i Noreg*, redigert av Helge Sandøy, Arne Torp, Kjell Ivar Vannebo og Lars S. Vikør, 164–196. Bergen: Nordisk institutt.
1993. «Terminologisk språkplanlegging». I *Fagspråk i Norden. Rapport fra en konferanse i Lund 4.-6. desember 1992* [Nordisk språksekretariats skrifter 19], 50–66. Oslo: Nordisk språksekretariat.
1994. «Genus ved språkhandlingstermar på suffikset –iv». I *Helsing til Lars Vassenden på 70-årsdagen*, redigert av Johan Myking, Helge Sandøy og Ivar Utne, 123–132. Bergen: Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
1995. «Kva for følgjer bør internasjonaliseringa få for arbeidet med norsk fagspråk og terminologi?» I *Norsk som framtidsspråk i arbeidsliv og næringsliv.* [Norsk språkråds skrifter 1]: 94–99.
1996. «Innhald, uttrykk, referent. Om terminologiske teiknmodellar». I *Terminologi – system og kontekst. Nordisk minisymposium 1996*, redigert av Johan Myking, Randi Sæbøe og Bertha Toft, 151–170. Oslo: NFR/KULT.
1996. «Mottakarproblemet i terminologisk språkplanlegging». I *Språknormering og språkbrukar*, redigert av Helge Omdal, 81–92. Kristiansand: HiA.
1996. Ahmad, Kurshid, Magnar Brekke, Johan Myking. «Terminology and lesser-used living languages. A critique of the corpus-based approach». I *Terminology and Knowledge Engineering. Proceedings of the 4th Conference on Terminology and Knowledge Engineering. Vienna, 26-28 August 1996*, redigert av Christian Galinski og Klaus-Dirk Schmitz, 179–189. Frankfurt: INDEKS-Verlag.
1997. «Nordsjøen som språkleg-kulturelt laboratorium. Eit tverrfagleg perspektiv på terminologisk språkplanlegging». *Terminologi og kvalitet. Nordterm-symposium 1995* [Nordterm 8]: 71–82.
1997. Paul Meurer og Johan Myking. *Norsk terminologisk database. Struktur og applikasjonar.* [Småskrifter 5.] Bergen: Norsk termbank. 9 s.
1997. «Ein grensegang i terminologisk teori». I *Språket er målet. Festskrift til Egil Pettersen*, redigert av Jarle Bondevik, Gjert Kristoffersen, Oddvar Nes og Helge Sandøy, 103–110. Bergen: Alma Mater.

1997. «Language Planning and Terminology: The Norwegian Experience». I *International conference on Terminology and Language Planning*, 227–248. San Sebastian: USEI/IVAP.
1997. «The concept of ‘motivation’ in terminology». I *Identity and Interface. Research, Knowledge and Society. Proceedings of the 11th LSP Symposium*, redigert av Lita Lundqvist, Jacques Qvistgaard og Heribert Picht, 328–338. Copenhagen: CBS.
1997. «Sign models in terminology and LSP – a need for revision?». I *Identity and Interface. Research, Knowledge and Society. Proceedings of the 11th LSP Symposium*, redigert av Lita Lundqvist, Jacques Qvistgaard og Heribert Picht, 1002–1005. Copenhagen: CBS.
1997. «Termmotivasjon – ein fordom?». I *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-Symposium XVI*, [Publikationer av Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa universitet 22], redigert av Rune Ingo, Christer Laurén, Henrik Nikula og Patricia Poussa, 182–193. Vasa: Vasa universitet.
1998. «‘Kunnskap’ som ikonisk variabel». I *Nation och individ i fackspråk. Forskning i Norden*, redigert av Christer Laurén og Marianne Nordman, 39–50. Vasa: Vasa universitet.
1998. «Nordsjøen som språkleg-kulturelt laboratorium». *Syn og Segn* 2/1998: 242–249.
1998. «Norsk terminologisk database». *LexicoNordica* 5: 39–50.
1998. «The Sign Models of Terminology – Recent Development and Current Issues». *Terminology Science & Research. IITF Journal* 8 (1–2): 51–62.
1999. «Norsk fagspråkforskning – ein manglande (?) tradisjon». I *Treng små språksamfunn fagspråk? Nordiske fagspråkstudiar*, redigert av Christer Laurén, og Johan Myking, 17–62. Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
1999. «Oljespråket: frå domeneerobring til domenetap?». *Proceedings fra Nordterm '99. Schæffergården 13.–15. juni 1999* [Nordterm 10]: 19–26.
1999. «Utfordringane for terminologiforskninga i Norden». *Proceedings fra Nordterm '99. Schæffergården 13.–15. juni 1999* [Nordterm 10]: 145–149.
2000. «Sosioterminologi – ein modell for Norden?». I *I terminologins tjänst. Festskrift för Heribert Picht på 60-årsdagen*, redigert av Anita Nuopponen, Bertha Toft og Johan Myking, 92–109. Vasa: Vasa universitet.
2001. «Against prescriptivism? The ‘socio-critical’ challenge to terminology». *Terminology Science & Research. IITF Journal* 11 (1–2): 49–65.
2001. «Sign Models in Terminology: Tendencies and Functions». *LSP & Professional Communication* 1 (2): 45–62.

2001. «Wüster – den første 'sosioterminologen'?» I *Från terminologisk teori till vetenskaplig kommunikation*, redigert av Christer Laurén og Marianne Nordman, 76–85. Vasa: Vasa universitet.
2002. Myking, Johan og Randi Sæbøe. «Språkplanlegging, identitet og marknad – Nordsjøen som språkleg-kulturelt laboratorium». I *KULT – i kulturforskningens tegn. En antologi*, redigert av Håkon Andersen, Sissel Lie og Marit Melhus, 180–196. Oslo: Pax.
2002. Laurén, Christer, Johan Myking og Heribert Picht. «Språk och domäner. Ett förslag till taxonomi för domändynamik». I *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-Symposium XXII*, [Publikationer av Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa universitet 29]: 225–233.
2003. «Récolte et promotion des ressources terminologiques dans les pays nordiques». I *Politiques et législations linguistiques comparées. Actes du colloque international tenu à Barcelone les 4, 5 et 6 octobre 1999*. Quebec: Office de la langue française.
2003. «Oljeterminologien – røynsler med vinning og tap». I *Med 'bil' i 100 år*, redigert av Helge Sandøy, 82–94. Oslo: Novus.
2004. Laurén, Christer, Johan Myking og Heribert Picht. «Sprache, Domäne und Domänenendynamik». *Fachsprache* 26 (1–2): 5–13.
2005. «Terminologi i Noreg – historisk oversyn». I *Hvem tar ansvaret for fagterminologien?*, redigert av Jan Hoel, 2–15. Oslo: Språkrådet.
2005. «Presist fagspråk – eit avgjerande vilkår». I *Norsk i hundre!*, redigert av Gjert Kristoffersen m.fl., 135–146. Oslo: Språkrådet.
2005. «Oversyn over fagspråk- og terminologiarbeid i Noreg og Norden i dag» [Vedlegg 2]. I *Norsk i hundre!*, redigert av Gjert Kristoffersen m.fl., 156–159. Oslo: Språkrådet.
2005. Laurén, Christer, Johan Myking og Heribert Picht. «Språk, domene og domenedynamikk». *Terminologiskt smörgåsbord. Rapport från Nordterm 2003* [Nordterm 12]: 54–68.
2005. «Terminologi og språktypologi». I *Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-Symposium XXV* [Publikationer av Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa universitet 32], redigert av Karita Måd-Miettinen og Nina Niemelä, 196–204. Vasa: Vasa universitet.
2006. «[Melding av] Norsk Ordbok band 5 (med sideblikk til tidlegare band)». *LexicoNordica* 13: 309–324.

2006. «'Ord vs. term' – ein terminologisk ambivalens?» I *Ord og termer. Proceedings fra Nordterm 2005* [Nordterm 14], redigert av Á. Þorbergsdóttir, 29–41. Íslensk málstöð: Reykjavík.
2006. «Terminologie in der Praxis der Ukraine – a Commentary». I *The Theoretical Foundations of Terminology Comparison between Eastern Europe and Western Countries. Proceedings of the Colloquium held on 18 August 2003 in Surrey, Guildford, UK, in conjunction with the 14th European Symposium on Language for Special Purposes (LSP)*, redigert av Gerhard Budin m.fl., 137–152. Würzburg: Ergon Verlag.
2007. «[Melding av] Nordiske studiar i leksikografi 7, Fjeld, Ruth Vatvedt og Dagfinn Worren (red.). Rapport frå Konferansen om leksikografi i Norden. Volda 20.–24. mai 2003». *Norsk lingvistisk tidskrift* 25 (2): 288–292.
2007. «Dichotomies – indispensable and impossible?» I *Evidence-based LSP. Translation, Text and Terminology* [Linguistic insights 47], redigert av Kurshid Ahmad og Margaret Rogers, 265–284. Bern etc.: Peter Lang.
2007. «No fixed boundaries». *Indeterminacy in terminology and LSP. Studies in honor of Heribert Picht*, redigert av Bassegy Edem Antia, 73–92. Amsterdam/Philadelphia: Benjamins.
2008. Johan Myking og Sigurður Jónsson. «Terminologicentrum sett frá vest». I *Med tydlig intension: en festskrift för Anna-Lena Bucher på 60-årsdagen*, redigert av Henrik Nilsson, 99–103. Stockholm: TNC.
2008. «Sekundær termdanning – mellom økonomi og informativitet». I *Banebryter og brobygger i andrespråksfeltet. En samling artikler i anledning Jon Erik Hagens 60-årsdag*, redigert av Cecilie Carlsen, Eli Moe, Reidun Oanæs Andersen og Kari Tenfjord, 191–201. Oslo: Novus.
2009. «(Yet another) taxonomy of motivations». *Terminology Science and Research – Journal of the International Institute for Terminology Research – IITF* 20: 39–53.
2010. «Har leksikografien bruk for omgrepet 'motivasjon'?» I *Nordiska studier i leksikografi 10. rapport från Konferensen om leksikografi i Norden. Tammerfors 3–5 juni 2009*, redigert av Harry Lönnroth og Kristina Nikula, 376–385. Tammerfors: Skrifter utgivna av Nordiska föreningen för leksikografi.
2011. «'Domenetap' eller 'kunnskapsstruktur'? Om motstridande diskursar i nordisk terminologisamarbeid». I *Sprog i Norden 2011*, redigert av Pia Jarvad m.fl., 131–156. [København:] Nordisk sprogkoordination.
2011. «Language management is always possible: parameters of special language planning». *The 18th European Symposium on Language for Special Purposes*, redigert av Larissa Alekseeva, 40–61. Perm: Perm State National research University.

2011. «Special Language Management – Parameters and constraints». *Terminology Science and Research – Journal of the International Institute for Terminology Research – IITF* 22: 30–42.
2012. «Bilete av ein heimelsmann». *Nytt av gammalt. Formidling av Ola R. Midtbøs verk*, redigert av Rune Garmann og Alf Strand, 51–75. Bergen: Bodoni.
2013. «Norsk oljeterminologi: i dag, i morgon – men mest i går?» I *Norsk terminologi og fagspråk i tre næringslivsbransjer – ideal og virkelighet. Foredrag fra et seminar i Stavanger i november 2012*, redigert av Jan Hoel, 32–46. Oslo: Språkrådet.
2017. Kyrkjebø, Rune og Johan Myking. «Språk på flyttefot – språksamlingane til Bergen». *Årbok for Universitetsmuseet i Bergen* 22: 161–166.
2017. Myking, Johan og Sigurður Jónsson. «Det institusjonaliserte terminologiarbeidet – til liten nytte?» *Forvaltning af fagsprog i samfundet. Hvem har ansvaret? Hvem tager ansvaret? Rapport fra Nordterm 2015. Reykjavik 9.–12. juni 2015*. [Nordterm 19, redigert av Ágústa Þorbergsdóttir]: 71–76.
2018. Andersen, Øivin og Johan Myking. «Norwegian LSPs». I *Languages for Special Purposes: An international handbook*, redigert av John Humbley, Gerhard Budin og Christer Laurén, 234–254. Amsterdam: Benjamins.
2018. Andersen, Øivin og Johan Myking. «Terminology work for specific problem areas and issues: The case of oil terminology». I *Languages for Special Purposes: An international handbook*, redigert av John Humbley, Gerhard Budin og Christer Laurén, 535–547. Amsterdam: Benjamins.
2018. Johan Myking, Sylvi Dysvik og Håvard Hjulstad. «Fagspråksarbeid». I *Norsk språkhistorie, bd. II: Praksis*, redigert av Brit Mæhlum, 365–416. Oslo: Novus.
2020. «Norsk Ordbok og heimelsfolk frå Nordhordland». *Leksikografen frå Leksvika. Festskrift til Laurits Killingbergtrø på åttiårsdagen 20. februar 2020*, redigert av Olaf Almenningen, Oddrun Grønvik, Lars Sigurdsson Vikør og Dagfinn Worren, 83–95. Oslo: Novus.
2020. Rauset, Margunn og Johan Myking. «Norsk Ordbok no og i framtida (og i nær fortid)». *Leksikografen frå Leksvika. Festskrift til Laurits Killingbergtrø på åttiårsdagen 20. februar 2020*, redigert av Olaf Almenningen, Oddrun Grønvik, Lars Sigurdsson Vikør og Dagfinn Worren, 167–173. Oslo: Novus.
2020. Myking, Johan, Oddrun Grønvik og Stig Jarle Helset. «Nettbrukaren i fokus: digitalisering av Norsk ordbok a–h». I *Nordiska studier i lexikografi, Rapport från 15 konferensen om lexikografi i Norden*, redigert av Caroline Sandströmm Ulla-Maija Forsberg, Charlotta af Hällström-Reijonen, Maria Lehtonen og Klaus Ruppel, 235–244. Helsingfors: Nordisk förening för lexikografi.
2020. «Term Formation – Is There a State of the Art?» *Terminologija* 27: 6–30.

Kva er drivkreftene bak namnet *Johan*?

Ivar Utne

Bruken av namnet *Johan* har grunnlag i døyparen Johannes i *Bibelen*. Variantar av namnet *Johannes* kom til Noreg med kristendommen. I mellomalderen var *Jón* mest brukt, men òg *Jóan*. Skriftforma *Johan* kom i bruk frå 1400-talet frå tysk *Johann*. Bruken auka mykje i og etter kong Karl Johan si regjeringstid 1818–1844, som idoloppkalling. Namnet nådde 1.-plassar rundt år 1900. Ut over 1900-talet sakk bruken, og *Johan* blei helst brukt sist i dobbeltnamn, som vidareføring av tradisjon og oppkalling. Namnet blei igjen litt meir brukt som første førenamn på 2000-talet, på ei tid då mange namn brukte rundt år 1900 og hundreåret før kom i bruk. På 1000-talet var namnet *Jóan* uttala med trykk på den første stavinga og med *å*-lyd. Seinare blei det *o*-lyd. Uttale med trykk på den siste stavinga og ei uttale av *h*-en har auka sidan midt på 1900-talet. Ei opphavleg høgare sosial uttale tek såleis over for ei folkeleg.

1 Den kristne arven

1.1 Størst blant kristne mannsnamn

Namnet *Johan* er ein nordisk variant av tyske *Johann*. Opphavet er Bibelens *Johannes*. I delar av verda der kristendommen er den klart viktigaste religionen, er variantar av *Johannes* det mest brukte mannsnamnet. *Johannes* er dessutan eit arabisk namn fordi same person er med i *Koranen* (sura 6:85, 2000, oms. av Berg). Den arabiske forma blir med latinsk alfabet blant anna *Yahya* (Salahuddin 1999, 222).

1.2 Frå døyparen Johannes og evangelisten/disippelen Johannes

Bakgrunnen for den sterke spreinga av *Johannes*-variantar i område med kristendom er mest den sterke rolla til døyparen Johannes. Det kristne grunnlaget for dyrkinga av

døyparen Johannes, som særleg auka i Europa frå mellomalderen, hadde grunnlag i ei utsegn frå Jesus i Matteusevangeliet 11, 11, som gjer klart at Johannes døyparen er den viktigaste personen innanfor kristendommen (Mitterauer 1993, 345): «Sanneleg, eg seier dykk: Mellom dei som er fødte av kvinner, har det aldri stått fram nokon større enn døyparen Johannes. [...]» (Matt. 11:11, 2011, oms. av Bibelselskapet).

Dessutan reknar ein med at disippelen og forfattern, eller ein av forfattarane, av Johannesevangeliet og fleire av skrifter i *Bibelen* har verka mykje inn på namnegjeving. Det kjem av at denne Johannes har vore ein viktig person i kristendommen, og som følgje av det dessutan har vore minna med fleire merkedagar. Slike merkedagar, som har vore førte i helgenkalendrar, har vore grunnlag for oppkalling for barn i land med katolsk og ortodoks kristendom. Først var det oppkalling etter helgendagen nærast barns fødedag, seinare etter helgendagen nærast dåpsdagen (Mitterauer 1993, 345, 351 mfl.). Bruken av *Johannes*-variantar i Noreg etter reformasjonen har vore vidareføring av førreformatorisk namnetradisjon i Noreg og kontakt med andre land.

1.3 Språkleg opphav for namnet Johannes, forløparen til namnet Johan

Som nemnt var kristendommen eit viktig grunnlag for bruken av namneformer som sprang ut frå *Johannes*-namnet. Opphavet til *Johannes* er hebraisk, helst transkribert frå hebraisk skrift til *Jôhānān*. Der er *Jo* ei kortform av *Jahve*, som er namnet brukt for Gud i *Det gamle testamentet* (Krispenz 2014, 1; Klein 2008, 395; s.v. *John*, med referansar vidare i same bok). Namnet finst mange stader i *Det gamle testamentet* og for døyparen Johannes i *Det nye testamentet*. Delen *hanan* er perfektumform i hankjønn av eit verb som betyr å vera nådig/barmhjertig. Tydinga av namnet er 'Jahve viser seg som nådig/barmhjertig' (Krispenz 2014, 1; Klein 2008, 395; Seibicke 1998, 578; s.v. *Johannes*). Delen *hanan* i *Johannes* er dessutan den same ordrota som vi òg finn i det hebraiske *Hannah* og i *Anna* som er gresk og latinsk form av det same namnet (Schmidt 2008, 1; Klein 2008, 395, 333; s.v. *Hannah*).

2 Johan i Noreg – tre store bølger og tradisjonsnamn vidare

Johan har kome i bruk i Noreg i tre store rundar. Først var det i forma *Joan* i mellomalderen, rundt år 1000 og dernest som *Johan* frå 1400-talet med jamn auke fram mot 1800-talet. Den største spreininga av namnet kom som følgje av den svensk-norske kongen Karl Johan, som regjerte i første halvdel av 1800-talet. Namnet har vore noko brukt på 1900- og 2000-talet som vidareføring av den sterke tradisjonen namnet har hatt. All denne bruken blir teken opp vidare i framstillinga.

2.1 Mellomalderen

Den eldste namneforma som ligg nær *Johan* i Noreg, er *Jóan*. Norsk uttale i mellomalderen på grunnlag av skrivemåten var (med IPA-lydskrift) [ˈjoːan] altså med lang *å*-lyd, vist med skrifteiknet *ó*. Trykket var på første staving i alle ord på den tida. Det er kjent frå 1000-talet, men *Jón* har mest sannsynleg dominert frå rundt år 1000 eller før, med uttala [joːn], som vil seia lang *å*-lyd. Slik er det rimeleg å oppfatte bruken ut frå *Heimskringla* av Snorre Sturlason. Der er *Jóan* stort sett er forma som er brukt på 1000-talet, og *Jón* tek over rundt år 1100. På same tid blei òg namn på same personar endra i framstillinga, frå *Jóan* til *Jón*, stort sett i overgangen mellom dei to hundreåra. Kjelda for dette er Finnur Jónssons normaliserte utgåver med norrøn tekst frå rundt år 1900 (Jónsson [1911] 1966). I teksten finst desse mennene som 3 *Jóan*, 11 *Jón* og 2 førte både som *Jóan* og *Jón*.

Grunnlaget for dette er rett nok usikkert. Førekomstane er litt annleis fordelte i namneregisteret i boka, noko som tyder på vekslande praksis i utgjevingsarbeidet. Dessutan kan skrivaren Snorre ha vore påverka av namnebruken på Island frå tidleg på 1200-talet. *Jón* kan for eksempel ha blitt lagt til på grunn av vanleg bruk på Island på den tida, eller *Jóan* kan ha blitt brukt fordi det har vore oppfatta som ei meir fullstendig form (hyperkorreksjon). Uansett omfang og tid for namneformer kan vi rekne med eit tidleg *Jóan* som blei til *Jón*.

Forma for *Johan* utan *h*, som *Joan*, har vore ei tidleg form også i Sverige og Danmark frå rundt år 1000, ved sidan av det meir brukte *Jon*, som også der kan ha vore i bruk i endå eldre tid (Hald 1974, 46-47; SMP 2011; spalte 1, s.v. *Iohan*). Ofte har namna vore skrivne med *I* først, som for eksempel *Ion* og *Ioan* i mellomalderen. *Johan* med *h* er også kjent i Sverige og Danmark frå 1400-talet, og eitt eller få tilfelle før det (SMP 2011; spalte 1, s.v. *Iohan*; DGPN; spalte 652–682).

Ei utvikling av liknande former som *Joan* utan *h* finst på dei fleste språk, og kan heller vera ei parallell utvikling på mange språk enn at dei har et felles opphav. Vi kjenner det i former som det franske *Jean*, spanske *Juan*, italienske *Giovanni*, russiske *Ivan*, og det engelske *John*, utan *h*-en uttala.

Den mykje brukte nordiske varianten *Joan* er neppe brukt på tysk og er ei nordisk utvikling frå tyske *Johann*. På tysk er forma *Johann* klart dokumentert frå 1300-talet, men er før det vanskeleg å skilje frå *Johannes* og andre former med det same opphavet. *Joan* er ikkje blant dei. (Seibicke 1998, 573; s.v. *Johann*, 578–579; s.v. *Johannes*). Innlånet til Noreg har mest sannsynleg i hovudsak gått munnleg, slik at det endra form i tale.

Før 1400-talet var *Johan*, som omtala, i Noreg noko brukt i forma *Jóan*. Forma *Johan*, med *h*, er kjent i eitt tilfelle i Noreg frå litt før midten av 1200-talet (DN I, nr. 51, om ein prest; dokumentet er udatert, men plassert innanfor åra 1226–1254, utan opplysning om stad). *Johan* kom først og fremst i noko bruk i skrift frå 1400-talet, men

uttale veit vi lite om, anten som eldre norsk, men etter kvart helst med *o*-lyd ([ˈju:ɑn]), eller som tysk med trykk på første staving, *å*-lyd og *h*-en uttala ([ˈjo:hɑn]). Mange andre former med opphav i *Johannes* kom òg i bruk i Noreg på 1300-talet og seinare, slik som *Jon*, *Joan*, *Hans*, *Jens* og variantar av dei (NPL 2013, 223; s.v. *Hans*, 287; s.v. *Jens*); Vågslid 1930, 141–142; s.v. *Johannes*). *Jo*, óg helst skrive *Joe* til midt på 1800-talet, er lite brukt i skriftlege kjelder, men var mest sannsynleg vanleg i dagleg bruk for *Johannes*, *Johan* og *Jon/John*, slik det er vore opp til vår tid (Digitalarkivet; folketeljingar for 1801, 1865 og 1910).

2.2 Frå 1700-talet

På 1700-talet kan vi sjå på importen av *Johan* og konkurransen med andre namn.

2.2.1 Importen på 1700-talet

Bruken av *Johan*, også for uttale og skrift utan *h*, var låg på 1600-talet og auka gjennom 1700-talet (NPL 2013, 292; s.v. *Johan*, 621; s.v. *Mannsnamn 1645/1647*, 624; s.v. *Mannsnamn 1781–1800*; Kruken 2018, 332). Det kan ein rekne med følgde naturleg av kontakt mellom landa, særleg for tysk kontakt med handel og gruvedrift, og med embetsfolk med tysk familiebakgrunn dels gjennom Danmark. Tysk bruk, der skriftforma var og er *Johann*, har truleg òg medverka vidare utover 1800-talet, men då var det truleg mest svensk og kongeleg bruk som har verka, omtalt seinare.

Frå 1700-talet og seinare er forma *Joan* lite brukt i skrift, og no utan lengdeteiknet frå norrøn tid på grunn av endra skriftkonvensjonar. Men mykje bruk av *Joan* i nokre kjelder og lite i andre kan tyde på at uttala ofte har vore som for *Joan* for mange tilfelle av *Johan*, mest truleg [ˈju:ɑn]. Skrivemåten *Johan* har stort sett teke over etter midten av 1800-talet, sannsynlegvis etter skrivemåten for kongen, men truleg framleis mykje med den tidlegare norske uttalen. (Uttalen av namnet *Johan* er meir omtalt i del 3.)

Påverknaden med *Johan* frå tyske *Johann* er rimeleg sett i forhold til at namnet var svært mykje brukt i tyske område på 1700- og 1800-talet. I tyske område var *Johann* på denne tida så mykje brukt at det blei sett på som eit overforbrukt namn. Det var blant anna eit typisk namn for betjentar (underordna funksjonærar), slik at dette overforbruket førte til at namnet fall i verdi (status). Dette går fram i eitt av Dudenverlag sine namneleksikon: «Der Name kam im 18. og 19. J[ahr]h[undert] so heufig vor, daß er – als typischer Bedienstetenname – abgewertet wurde.» (Drosdowski 1974, 123; s.v. *Johann*).

2.2.2 Konkurransen på 1700-talet mellom *Johannes-* og *Olav-former*

Bruken av *Johan* og variantar av *Johannes*, som bl.a. *Jon*, har stått svakare i Noreg enn tilsvarende variantar i andre land, bl.a. i England. I London fekk ¼ av dei nyfødde gutane namnet *John* i 1540-åra (Stewart 1986, 159). I mange land hadde namnevariantar av *Johannes* drahjelp frå helgenkalendrar for namnegjeving. Oppkalling etter helgendagar kom i bruk blant anna i Tyskland frå rundt 1000-/1100-talet (Mitterauer 1993; særleg 330–350). I Noreg gjaldt ikkje den katolske kalendertradisjonen etter reformasjonen, og kor utbreidd denne skikken var i Noreg før reformasjonen, ser ikkje ut til å vera undersøkt. Men bruken på grunnlag av kalendrar i Tyskland kan indirekte ha verka i Noreg gjennom import av namnebruk.

I Noreg var spreinga av *Johannes-former* hindra av *Olav-former*. Her stod *Johan-/Jon*-variantar i Noreg frå rundt 1300-talet om lag like sterkt som den norske helgen-tradisjonen etter Olav den heilage, med namn som bl.a. *Oluf* og *Ole* i skrift, og vel *Ola* i tale. Tidleg på 1300-talet hadde *Johannes-former* lege så vidt framfor *Olav-former* i bruk (tal for enkeltnamn i NPL 2013, 620; Gunnes 1983, 154). På 1600-talet var det rundt 30 % fleire *Olav*-variantar enn *Johannes*-variantar. Då omfatta *Olav*-variantar 13,5 % av den manlege delen av folket, medan *Johannes*-variantar, inkludert bl.a. *Jon*, *Hans* og *Jens*, omfatta 10,5 % (NPL 2013, 621; tabell 1 nedanfor). Blant fødde sist på 1700-talet var *Johannes*-variantane med 14,9 % gått forbi *Olav*-variantane, som talde 13,4 %, slik at *Olav*-variantane låg rundt 10 % under *Johannes*-variantane (NPL 2013, 624; tabell 1). Før 1800 var forma *Johan* mindre viktig blant *Johannes*-formene, men ho var i noko vekst frå seint på 1700-talet. *Johan* hadde knapt fem tusen berarar i 1801-folketeljinga (tabell 1). Vi kan sjå veksten ved at prosentten *Johan* blant fødde i 1781–1800 (1,4 %) var høgare enn for alle menn i 1801 (1,2 %). I 1801 låg namnet *Johan* på 15. plass i folket (NPL 2013, 624).

2.3 *Johan* i sterk vekst og utflating på 1800-talet

Namneforma *Johan* blei svært populær frå før midten av 1800-talet, slik vi kan sjå i tala for fødde i 1781–1800 og 1850 i tabell 1. Det er mest sannsynleg særleg inspirert av namnet til den svensk-norske unionskongen Karl Johan, konge frå 1818 til 1844, og påverknad frå Sverige i det heile. Veksten frå 1700-talet og populariteten på tysk område kan òg ha støtta opp om auken i Noreg, slik høgare tal for fødde i 1781–1800 enn levande i 1801 viser.

	Alle 1600-talet (eitt namn)	Alle 1801 (alle namn)	Fødde 1781-1800 (alle namn)	Fødde 1850 (alle namn)	Alle 1865 (alle namn)	Fødde 1875-99 (1. namn)	Alle 1910 (alle namn)	Fødde 1925-29 (1. namn)	Alle 1.1.1998 (1. namn)	Alle 1.1.2020 (1. namn)
Johannes	1,6	2,5	2,8	2,2	2,5	1,7	1,2	0,8	0,3	0,3
Johan		1,2	1,4	5,5	4,5	3,9	5,1	1,4	0,5	0,4
Jon*	4,9	3,3	3,2	1,8	2,1	1,5	1,7	2,3	1,8	1,3
<i>Jon</i>	4,9	1,64	3,2			0,3	0,4	0,56	0,8	0,6
<i>John</i>		0,93				1,2	1,3	1,72	1,0	0,7
<i>Joen</i>		0,76								
Jens	1,3	2,1	2,0	1,5	1,6	0,9	1,1	0,6	0,4	0,3
Jan**		0,2				< 0,2	0,1	0,8	2,5	1,8
Hans	2,7	5,5	5,5	5,8	5,6	3,4	4,0	1,8	1,2	0,8
SUM	10,5	14,8	14,9	16,8	16,3	13,8	13,2	7,7	6,7	4,9

Tabell 1. *Johannes*-variantar i Noreg frå 1600-talet til 2020, for alle i landet og for fødde, i prosent av alle levande eller fødde¹

¹ *Jon** omfattar formene *Jon*, *John* og *Joen*, som òg er førte opp med eigne tal der dette har vore mogleg å hente ut frå kjeldene. I mange kjelder kan slike former ha blitt brukte forskjellig av ulike skrivarar. *Jan*** omfattar òg formene *Jahn* og *Jann*, som begge har vore lite brukte. Kjelder til tabell 1: Alle 1600-talet: NPL (2013, 621). Alle 1801: Søk i Digitalarkivet, og delt på alle menn. (For 1801 finst òg oppteljing frå Statistisk sentralbyrå med dei 20 vanlegaste namna. Ho samsvarar i hovudsak med tala ovanfor, men med 2,3 % for *Johannes*, 5,7 % for *Hans* og utan *Johan* (SSB 2001).) Fødde 1781-1800: Kruken (1982, 55-56); NPL (2013, 624). Fødde 1850: NPL (2013, 626). Alle 1865: Utne (2001, 25), bygt på søk i Digitalarkivet, delt på alle menn. Fødde 1875-99: Utne (1991, 42-43). Alle 1910: Søk i Digitalarkivet, delt på alle menn. Fødde 1925-29: Utne (1991, 54-55). Alle 1.1.1998: Kristiansen og Ouren (1998, 79, 82-84). Alle 1.1.2020: Søk hos Statistisk sentralbyrå (2020a), delt på alle menn.

I 1850 låg *Johan* på 3. plass som første førenamn blant fødde (NPL 2013, 626), 2. plass for perioden 1850–74 (Utne 1991, 553), og mykje på 2. plass frå 1880 til 1899 (Statistisk sentralbyrå 2020a). Vidare fram til 1908 låg namnet på 1.- og 2.-plassar og sokk etter det.

At bruken av *Johan* heldt seg godt i over eit halvt hundreår etter at kong Karl Johan døydde i 1844, kan ha fleire grunnar som verka saman med ulik vekt over tid:

1. *Johan* var eit tradisjonsnamn. Namnet hadde vore mykje brukt i fleire generasjonar, også mykje før kong Karl Johan, som vist ovanfor. Det var eit godt etablert namn, som ein gjerne kunne velje. Allereie i 1801-folketeljninga finn vi *Johan* godt spreidd over ulike lag av folket, både i byar og bygder (søk i Digitalarkivet).
2. Kongsnamnet *Johan* gav status. Kongen kan reknast som eit idol. Slik påverknad frå kongelege, men i mindre omfang, fanst for dei kongelege namna *Karl/Carl*, *Oskar/Oscar*, *Håkon/Haakon*, *Olav*, og seinare særleg for *Ragnhild*, *Astrid* og *Harald* (Statistisk sentralbyrå 2020a). Felles for *Johan* og dei andre namna her, unnateke *Karl* og *Oskar*, er at dei allereie var i brei folkeleg bruk i Noreg då dei blei tekne i bruk som namn blant kongelege. Den omfattande bruken kan då sjåast slik at idolnamn i desse tilfella slår godt an som motenamn når namna allereie er godt festa i namnebruken i samtida, med to unntak.
3. *Johan* blei brukt til oppkalling. Når ein stor del av mennene hadde fått namnet, og oppkalling stod sterkt som namneskikk, var det eit godt grunnlag for at namnet kunne få omfattande bruk vidare.
4. Tysk namnebruk påverka framleis namnebruken i Noreg ut over 1800-talet, bl.a. gjennom namneformer som *Albert*, *Ludvig*, *Sigvart*, *Anton* og *Martin*, *T(h)eodor*, *Amalie*, *Emma*, *Gunda*, *Mathilde* og *Valborg* (Kruken 2018, 347; Utne 2020a, upublisert manuskript, 47–49, 52–58, delar av kap. E7). Rett nok gjekk òg namn med lang bruk i Noreg ned på denne tida, særleg *Hans*. Kvinnenamnet *Olga*, som var ei russisk form av nordiske *Helga*, spreidde seg òg nordover i Europa i andre halvdel av 1800-talet, frå bruk hos minst ei tysk dronning med russisk bakgrunn (Utne 2020b, upublisert manuskript, 108–109; NPL 2013, 432–433; s.v. *Olga*). Det vil seia ein tydeleg kulturpåverknad frå tysk.

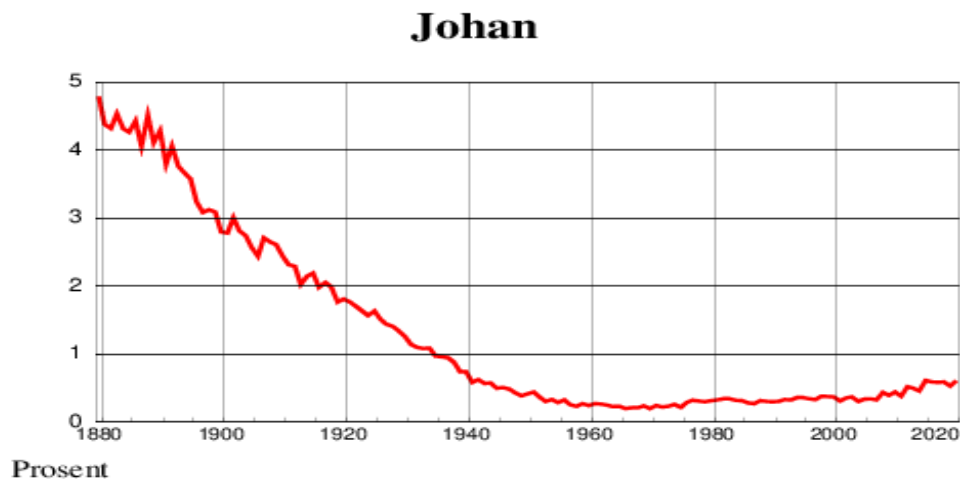
Dei ulike grunnane kan, som nemnt ovanfor, har verka ulikt over tid. Idolbruken kan ha vore særleg sterk i kong Karl Johans regjeringstid og minka i tiåra etter.

Som vi ser ovanfor, fekk namnet andre- og førsteplassar seint på 1800-talet. Dette skjedde trass i at delen av dei fødde sokk, slik fødselstala for 1875–99 viser i tabell 1 og kurva i figur 1 viser. Grunnen til dette er at det kom i bruk nye namn som til saman tok større og større del av barnekulla, utan at enkeltnamn kom så høgt at dei slo ut

Johan frå toppen. Frå seint på 1800-talet sokk bruken av tyske namn i det heile, og engelske namneformer tok over, og ein endå sterkare straum var opphavlege nordiske namn. Oppkalling og tradisjon kan òg ha halde *Johan* godt oppe etter kvart som andre drivkrefter, som tysk namnebruk og idoloppkallinga frå Karl Johan, har minka.

2.4 Bruken av Johan fall ut over 1900-talet

Tidleg på 1900-talet blei *Johan* konkurrert ut av nye trendar med nordiske namn. Mange nye namn kom til med den nordiske namnerenessansen, som vil seia ein prosess med framhenting av nordiske namn frå mellomalderen. Både *Johan* og fleire mykje brukte namn på 1800-talet blei konkurrerte ut av *Olav* på førsteplass i 1906. Det var namnet på den nye norske prinsen, og dessutan var *Arne*, *Einar*, *Olaf*, *Haakon* og *Harald* det året blant dei ti vanlegaste.

Figur 1. Bruken av *Johan* i Noreg i perioden 1880–2020 (Statistisk sentralbyrå 2020a)

Fallet for *Johan*, som vi kan sjå i figur 1, kom først og fremst for bruk som første førenamn. Bruk som andre eller øvrige namn blei derimot styrkt, og namnet heldt på den måten fram med høg bruk ut over første halvdel av 1900-talet. Det vil seia at på 1900-talet har *Johan* vore meir brukt som andre enn som første førenamn. På den måten var *Johan* det mest brukte og nest mest brukte mannsnamnet fram til ute i 1930-åra. Der-som vi tel for femårsperiodar, var *Johan* mest brukt frå 1900 til 1920 og på 2. plass til ut i 1930-åra (Alhaug 2011, 432; 2. plass sist dokumentert for 1930–35). Meirbruken som andre førenamn heldt også fram når *Johan* i det heile blei lite brukt i andre halvdel av 1900-talet. Bruken av namnet *Johan* sokk fram til rundt 1955, mest ned som første førenamn (Statistisk sentralbyrå 2020a; Alhaug 2011, 432). Ved inngangen til 2008 hadde 60 % av menn med *Johan* som førenamn det som førenamn etter det første (Alhaug 2011, 189; s.v. *Johan*, 429, 13; om statistikken). Blant dei som fekk namnet *Johan*

fram til 1975, auka omfanget for andre eller tredje førenamn frå 49 % i 1900–24 til 68 % og 75 % i dei to neste 25-årsperiodane (rekna på grunnlag av Mikrokort 1984).

Ein viktig grunn til at namnet *Johan* fall sterkt i bruk som første førenamn ut over 1900-talet, er som nemnt at det då kom i konkurranse med opphavlege nordiske namn frå mellomalderen. I tillegg kom ein trend med korte namn, og gjerne einstava. Det omfatta nybruk av gamle nordiske namn som *Odd*, *Rolf*, *Leif* og *Knut*. Det var òg tradisjonsnamn som dei opphavleg nordiske *Bjørn* og *Kjell*, og gamle norske former av innlånte namn som *Per* og *Jan* (Statistisk sentralbyrå 2020a; Utne 2020b, upublisert manuskript, 131–133, 190, 200–206). Då blei *Johan* òg konkurrert ut av variantar med same opphav frå *Johannes*, som *Jon* og *Jan*. Slike korte trendar gjaldt òg i andre land, slik at *Johan(n)* òg gjekk ned i bruk i Tyskland, Danmark og Sverige.

2.5 Forlengd bruk som andre førenamn – tradisjon og rytme

Som nemnt heldt *Johan* seg godt som andre førenamn ut over 1900-talet. Det kan skuldast både tradisjon og lydlege tilhøve.

Namn som hadde tradisjon og var i ferd med å gå ut av moten som første førenamn og dermed som namnet ein brukte til dagleg, blei i mange tilfelle brukte vidare som andre førenamn. På den måten kunne dei anten bli gjevne, men ikkje brukte til dagleg, eller dei kunne stå fram som del av den moderne skikken med doble førenamn i dagleg bruk. Ofte gjaldt det oppkalling. For dette har *Johan* truleg vore ein god kandidat i mange familiar. Doble namn som *Ole Johan*, *Arne Johan* og *Per Johan* har stått fram som moderne namneformer på 1900-talet fordi dei er dobbeltnamn. Slike dobbeltnamn har vore sette saman av namn som dels har vore på veg ut, men som likevel har blitt moderne i nye kombinasjonar og altså i bruken av dobbeltnamn i dagleg bruk. Ved inngangen til 1998 var *Johan* på 4. plass for andre førenamn blant mannsnamn og på 44. plass for første namn (Kristiansen og Ouren 1998, 112, 146–147).

Det lydlege grunnen til at *Johan* kunne bli brukt vidare som andre førenamn, er at tostava namn passar godt som andre førenamn, etter både einstava og tostava første-namn. Det gjev god rytme. Kombinasjonen av einstava første-namn og tostava andre-namn gjer det mogleg å bruke begge med eitt trykk, for eksempel *Ole Johan*, med trykk berre på *-han*, [uleju 'han:] (omtalt som «amfibrakke namn» av Nedrelid (2015)). Tidleg var det ofte dobbeltnamnet *Karl Johan*. For berre gutenamn med bindestrek blant fødde 1925–29 var dei mest brukte fem tilfelle av *Karl-Johan* og fem av *Jan-Erik* (Heggstad 1977, 21–22). Gjennom store delar av 1900-talet har dei mest brukte doble førenamna med *Johan* som del vore *Ole Johan*, *Arne Johan* og *Per Johan* (Kristiansen og Ouren 1998, 110). Slik kan nye trendar/motar vera vidareføring av gamle element i nye samansetjingar (kombinasjonar).

2.6 Ny vekst på 2000-talet – tradisjon, og ikkje frå sportsidol

Johan har som første førenamn etter midten av 1900-talet hatt ein ny svak vekst frå rundt 2008 og fram til ein topp i 2015, med plasseringar på 30-talet i ranglistene dei beste åra. Etter 2015 har namnet gått ned. Denne høgare bruken kan truleg best forklarast med tradisjon. Det vil seia at *Johan* har kome i bruk igjen saman med mange namn som var mykje brukte tidleg på 1900-talet, og som var mykje mindre eller nesten ute av bruk i mellomtida. Slike er *Olav, Martin, Oskar, Aksel, Sverre, Magnus, Sofie, Mathilde, Lilly, Ella, Agnes, Sigrid, Emma, Selma, Ada* og *Alma* (Statistisk sentralbyrå 2020a; søk på einskildnamn). Dette blir omtalt som oldeforeldrenamn (dels for barna og dels for foreldra). Den same tendensen med å hente fram namn frå rundt år 1900 finst i fleire land og gjeld dessutan dels namn som var brukte felles internasjonalt på den tida (Tyskland: Kohlheim og Kohlheim (2016, 16; spalte 2); Danmark: Lerche Nielsen (2007, 20); Sverige: Brylla (2004, 13)). Det omfattar òg mange namn brukte i store delar av 1800-talet. På den måten kan bruken av slike namn no òg vera inspirerte frå andre land.

Bruk av namnet utanlands har neppe vore viktig for veksten av *Johan* på 2000-talet. Namnet *Johan(n)* har stått sterkare i Sverige enn i Noreg på 1900-talet, men i hovudsak til andre tider. I Sverige var *Johan* blant anna på 1. plass som tiltalenamn for kvar av tiårsperiodane 1970- og 1980-åra, og på 7. plass for 1990-åra (SCB 2021). I Danmark auka bruken særleg frå rundt 2005, og nådde 19. plass for fødde i 2015 (Danmarks Statistikk). Ein mogleg inspirasjon frå Sverige og Danmark, som kan verke inn for nokre namn, er lite sannsynleg for *Johan*. I Sverige hadde *Johan* som nemnt ein sterk periode i 1970- og 1980-åra. Det sokk gjennom 1990-åra og hadde siste år blant 100 på topp for fødde gutar i 2008 (Brylla 2004, 120; s.v. *Johan*; SCB 2021). Vi ser rett nok i den norske kurva at namnet byrja å stige frå tidleg i 1970-åra, men det store veksten kom frå rundt 2008. Bruken i Noreg har heller følgd Danmark, som Noreg sidan seint på 1900-talet har sett lite namneinspirasjon frå på 2000-talet. Påverknad den vegen er tvilsam. Berre jentenamnet *Lerke* frå opphavleg danske *Lærke* har kome tydeleg i bruk her i landet (Danmarks Statistikk 2021, Statistisk sentralbyrå 2020a).

Ein kan òg spekulere på om ein svak vekst og med følgjande fall i 1990-åra for *Johan* kan vera ei følgje av at forma *Johann*, med to *n*-ar, kom litt i bruk tidleg på 1990-talet, mest sannsynleg med inspirasjon, som idoloppkalling, frå skeiseløparen Johann Olav Koss. Både *Johann* og *Johan* var på sitt beste i 1994, det året Koss tok tre gull under OL på Lillehammer. Forma *Johann* hadde fødselstal under 4 dei fleste åra før 1990 og etter 2000, men det var oppe i 22 fødde i 1994, som det beste (Statistisk sentralbyrå 2020b; gjeld òg tal nedanfor). Bruken av *Johan*, med vanleg norsk skrivemåte, auka tydeleg i 1990-åra. Midt i 1990-åra låg det rundt 50 % over bruken før og etter 1990-åra, med 132 fødde i 1994, og låge år før og etter vist med 81 og 83 fødde i 1986 og 1987, og 101 i

2004. Det er først frå 2008 at vi kan sjå ein tydeleg auke for *Johan*, med 204 fødde i 2015 som det beste. Det er derfor svært lite sannsynleg at idoloppkalling er grunnen til den nyaste veksten. Vi kan ikkje sjå bort frå at det kan vera andre inspirasjonskjelder.

Denne utviklinga i 1990-åra finst òg i bruken av namna til nokre kjende idrettsidol i 1980- og 1990-åra og fram til vår tid auka noko medan dei var i rampelyset, og sokk til førnivået etter det. Blant namn som hadde rundt 50 % meir i slike periodar var i tillegg til *Johan* (Johann Olav Koss) òg *Astrid* (Uhrenholdt Jacobsen) og *Maiken* (Falla). Fordobling hadde *Lasse* (Kjus) og *Vegard* (Ulvang). Tre sterke namn med rundt 6 gonger høgare brukstal er *Andrine* (Flemmen), *Ella* (Gjømle Berg) og *Aksel* (Lund Svindal). Og *Ådne* (Søndrål) gjekk frå under 4 fødde til i 1987 til 47 i 1995 og 54 fødde i OL-året 1998. Dette siste liknar på utviklinga for *Johann*, som rett nok var svakare.

Astrid sokk igjen, men har teke seg litt opp seinare, og då mest truleg av andre grunnar, bl.a. mykje bruk i Sverige kan ha verka inn. *Ella* har stige raskt heile tida og er sannsynlegvis først og fremst påverka av høg bruk i mange andre land, bl.a. Sverige og USA, og har dessutan *l*-lyden, som auka i bruk frå denne tida (Utne 2020b, upublisert manuskript, 214–216). For *Aksel* kan vi ikkje skilje mogleg idolbruk klart frå bruk av namnet både i Sverige (*Axel*) og Danmark, slik at begge forklaringar kan vera moglege.

Blant namn som ikkje rørte på seg, var *Kjetil* (André Aamodt), *Bjørn* (Dæhli) og *Thomas* (Alsgaard). Dette kan vi truleg helst tolke slik at namn på idol først og fremst slår an når dei kan passe i tida, og då ikkje er blant namn som få tiår før har vore mykje brukte, slik som desse siste. Dette viser at namna treng anna støtte for halde seg høgt, anten mykje bruk i andre land, fleire idol i Noreg, eller lyd og form i det heile, som for *Astrid* og *Ella*.

Bruken av namnet *Johan* på 1990-talet kan altså ganske sannsynleg ha hatt påverknad frå Johann Olav Koss sine prestasjonar, men dette hadde lite sannsynleg nokon verknad på bruken ut over 2000-talet. På 2000-talet har påverknaden neppe heller vore frå utlandet. Framhenting av gammal namnetradisjon frå rundt hundre år før er den mest rimelege forklaringa til auka bruk av *Johan* på 2000-talet.

3 Uttale

Vi skal sjå litt på korleis uttala av namnet *Johan* har endra seg over tid, og kva som er grunnen til fleire uttaler.

For uttala av *Johan* er det to trekk som varierer i norsk i dag. Det gjeld plasseringa av trykket på første eller andre staving, og om *h*-en blir uttala. Dessutan var *o*-en uttala som *å*-lyd i mellomalderen. Slik *å*-lyd er det òg i tysk, som namnet er kome frå.

Då namneformer nær *Johan* kom inn i Noreg rundt år 1000, var det trykk på første staving, noko som òg dels kan ha vore i bruk i tysk som namnet kom ifrå, og dessutan i svensk og dansk, som namnet kan ha blitt lånt gjennom. *H*-en var neppe uttala i Noreg før med fornøya innlån frå tysk på 1400-talet. Før det var namnet som nemnt ofte skrivi *Jóan* i kjeldene, og seinare *Joan* på grunn av endra skriftkonvensjonar. Ein kan rekne med at det innebar at *h*-en ikkje var uttala. Overgang frå *å*- til *o*-uttale kan ha skjedd frå 1300–1400-talet og dels seinare, og har stått i samanheng med forskyvinga i uttalene av lange bakre vokalar i norsk, bl.a. slik at ord med lang *å*-lyd fekk *o*-lyd (Torp 2016, 164–166).

Den folkelege uttala av namnet *Johan* fram til seint på 1900-talet har vore ['ju:an] med trykk på første staving, utan uttale av *h*-en, og med *o*-lyd. Det er ei vidareføring av uttale frå mellomalderen og med den nemnde vokalforskyvinga seint i mellomalderen.

Gjennom 1900-talet har trykket i namnet meir og meir blitt flytta til siste staving, *-han*, altså frå ['ju:an] til [ju'hɑ:n:]. Denne endringa kan sjå ut til å ha kome frå bystrok og kan hende frå høgare sosiale lag. Bruken av dei ulike trykkplasseringane er rundt 2020 mest knytt til generasjonar, slik at trykk på første staving helst er i bruk i eldre generasjonar, og neppe blant ungdom i dag. Men det kan vera litt geografisk variasjon for by og land. Den gamle folkelege uttala har låg status, vel mest fordi ho er særleg knytt til lågare sosiale lag i byane og folk på landet. Uttalen for *Johan* er lite oppgjeven i norske uttaleordbøker. Namnet er ikkje med i tre av dei, for tida fram til 1969 (Alnæs 1910; Alnæs 1925; Berulfsen 1969). Uttale for namnet finst i uttaleordboka til Vanvik (1985, 148). Der har det trykk på andre staving og *h*-en uttala.

Denne endringa med trykket vekk frå første staving på innlånte namn er del av ein trend med å erstatte folkelege uttaler med trykk på første staving til uttale med trykk på andre staving i av mange innlånte namn, slik som for *Marie*, *Sofie*, *Mathea*, *Emil*, *Elias* og *Mathias*.

Trykk på andre staving i *Johan* er kjent i tysk for *Johann*, med *h*-en uttala og kort *å*-uttale, [jo'hɑ:n]), men er lite brukt der (Dudenverlag 2015, 487; s.v. *Johann*; ikkje ført opp i Seibicke 1998, 573; s.v. *Johann*). Uttala med trykk på andre staving er vanleg i dansk, og med uttale av *h*-en og *o*-lyd (Brink mfl. 1991, 723; s.v. *Johan*). Svensk har helst trykk på første staving, både med og utan uttale av *h*-en og med *o*-lyd (Hedelin 1997, 548; s.v. *Johan*).

Uttale med trykk på første staving er det vanlegaste i tysk, men med *h*-en uttala og lang *å*-uttale, ['jo:hɑ:n] (Dudenverlag 2015, 487; Seibicke 1998, 573; Eike Schnall (nordtysk informant, munnleg)). Mest sannsynleg har endringa i trykket i Noreg bakgrunn i ein påverknad frå *Johannes* og bruk i høgare sosiale lag eller blant boklærde, ho har kome til Noreg frå tysk, ganske sannsynlig gjennom dansk.

4 Oppsummering og konklusjon

Bruken av *Johan* har i denne framstillinga i hovudsak blitt omtalt kronologisk. Nokre perspektiv skil seg ut og er dessutan aktuelle for førenamnsbruk i det heile. Det er kulturell innverknad (religion, nasjonal arv, annan kulturkontakt), næring (handel), idoloppkalling, trendar, tradisjon (inkl. oppkalling) og tilhøvet mellom skrift og tale.

Kulturell innverknad på namnebruk kan delast i to hovudtypar, ideologisk og språk. Det ideologiske vil særleg omfatte religiøse retningar og generelle kulturstraumar som finst i ulike land, slik som nasjonal arv. Språkleg gjeld det namneformer henta frå heimleg eller anna språk, ofte knytte til næring eller eit breiare kulturfelt. Formene *Joan* og *Jon* kom først og fremst i bruk av religiøse grunnar, i nordiske språkformer. Forma *Johan* kom frå tysk-skandinavisk språkleg kontakt, særleg frå 1400-talet, og var ei importert form. Det skjedde særleg gjennom handel, næringsverksemd og innvandring, og ikkje først og fremst som kristen bruk. Denne tyske kontakten heldt fram til seint på 1800-talet. Då blei kulturkontakt for tysk svekt, og det engelskspråklege, særleg frå USA, tok over for utlandskontakt, kulturelt og språkleg, der *Johan* ikkje hadde støtte. På 1900-talet var likevel det viktigaste at bruken av gamle nordiske namn dominerte som del av ei nasjonal kulturell bølge, og *Johan* var blant namn som sokk i bruk.

Som det går fram ovanfor, har styrken til forma *Johan* neppe vore kristen bruk, men har heller vore knytt til næring (handel, gruvedrift, innvandring) og idoloppkalling. Det har på den måten helst hatt ikkje-kristne drivkrefter, sjølv om det opphavleg var sterke kristne drivkrefter som førte til bruk av *Johannes*, som *Johan* er avleidd frå. Det er heller ikkje rimeleg å rekne med at det var ei kristen tru på hell som gjorde at både *Johan* og andre namn med opphavleg kristent innhald tapa for nordiske namn med førkristent innhald. På denne tida hadde *Johan* og dei andre gamle namna som sokk i bruk, neppe sterk kristen symbolkraft. Kort sagt voks namneforma *Johan* mest med språkleg og næringsbasert kulturkontakt og sokk mest med ei norsk nasjonal bølge.

Idoloppkalling, etter berømte personar, var mest sannsynleg ei sterk drivkraft då *Johan* blei eit svært mykje brukt namn i andre halvdel av 1800-talet. Ny idoloppkalling etter skøyteløparen Johann Olav Koss på 1990-talet slo berre svakt til, og gjekk over før namnet *Johan* kom meir i bruk av andre grunnar. Ein grunn til at namnet *Johan* ikkje kom mykje i bruk som idoloppkalling etter Johan Olav Koss, er mest truleg at tida ikkje var mogen for namnet. Det passa ikkje med trendane i tida. *Johan* var på den tida framleis namn på mange eldre folk, og var på den måten ikkje oppfatta som namn for barn.

Johan hadde gjennom tidlegare hundreår etter kvart kome i bruk i mange familiar og blei på den måten eit namn med langvarig tradisjon, opparbeidd over fleire generasjonar. Dette kunne gje namnet styrke vidare sjølv om det ikkje hadde støtte i trendar

i tida. *Johan* kunne då leva vidare både gjennom oppkalling og med at folk rett og slett var fortrulege med namnet fordi det bar på tradisjon. Dessutan gav dobbeltbruken plass for *Johan* som andrenamn vidare i nokre tiår.

Forma *Johan* har i Noreg fram til 1900-talet først og fremst vore ei skriftform. Uttala har her mest vore utan *h*-en og trykk på den første stavinga. Mest truleg har det vore ein samanhengande munnleg bruk utan *h* sidan mellomalderen, 1000-talet. Det tyske *Johann*, med *h*-en uttala og med *å*-lyd, har vore bakgrunn for innlån utanfrå heile vegen, utan at *h*-en kom med mykje av tida. I mellomalderen var namnet i Noreg skrive *Jóan* (ev. *Joan*) og uttala med lang *å*-lyd og utan *h*-en. Endringa til *o*-uttale har følgt av forskyvinga for lange bakre vokalar frå rundt 1300–1400-talet. Overgangen til skriftforma *Johan* ser i hovudsak ikkje ut til å ha verka inn på uttala i breie folkelege lag.

Uttala av *Johan* med trykk på andre staving og uttale av *h*-en har mest truleg eit tysk opphav (*Johann*), med endring av vokaluttala frå *å*- til *o*-uttale på norsk. På tysk er trykk på andre staving ei munnleg mindretalsform. I Noreg er bruken med trykk på andre staving først kjend gjennom høgare sosiale lag i byane, og blir i vår tid særleg i yngre generasjonar oppfatta som ei passende uttale i motsetnad til den eldre folkelege uttala med trykk på første staving. Det var såleis ['ju:an] med trykk på første staving og utan *h*-en uttala som gjekk ut av bruk på 1900-talet, og det var [ju'hɑn:] med trykk på andre staving og med *h* i uttala som tok over på 2000-talet. På den måten hadde *Johan* både i skrift og tale vunne fram som namn i Noreg først rundt år 2000.

Referansar

- Alhaug, Gulbrand. 2011. *10 001 navn. Norsk fornavnleksikon*. Oslo: Cappelen Damm.
- Alhaug, Gulbrand. 2015. «Utanlandsk påverknad på fornamna i Noreg frå 1700-talet til 2007». I *Namn i det fleirspråklege Noreg*, redigert av Gulbrand Alhaug og Aud-Kirsti Pedersen, 297–320. Oslo: Novus forlag.
- Alnæs, Ivar. 1910. *Norsk uttale-ordbok*. Kristiania: Aschehoug.
- Alnæs, Ivar. 1925. *Norsk uttale-ordbok*. 2. utg. Oslo: Aschehoug.
- Berulfsen, Bjarne. 1969. *Norsk uttaleordbok*. Oslo: Aschehoug.
- Bibelselskapet. 2011. *Bibelen*. [Omsetjingar frå 2011 til nynorsk og bokmål.] <https://bibel.no/Nettbibelen>
- Brink, Lars, Jørn Lund, Steffen Heger og J. Normann Jørgensen. 1991. *Den Store Danske Udtaleordbog*. København: Munksgaards ordbøger.
- Brylla, Eva. 2004. *Förnamn i Sverige. Kortfattat namnlexikon*. Stockholm: Liber.
- Danmarks Statistik. 2021. «Navne». Sist besøkt 15. juni 2021.

<https://www.dst.dk/da/Statistik/emner/befolkning-og-valg/navne>

DGNP = Knudsen, Gunnar, Marius Kristensen og Rikard Hornby. 1936–40. *Danmarks Gamle Personnavne. Fornavne, første halvbind A–K*. København: I kommission hos G. E. C. Gads Forlag.

Digitalarkivet = Arkivverket. 2021. «Digitalarkivet». Sist besøkt 15. juni 2021. [Her er folketeljingane for 1801, 1865 og 1910 brukte.]

www.digitalarkivet.no

DN = *Diplomatarium Norvegicum*.

https://www.dokpro.uio.no/dipl_norv/diplom_felt.html

Drosdowski, Günther. 1974. *Duden. Lexikon der Vornamen. Herkunft, Bedeutung und Gebrauch von mehreren tausend Vornamen*. 2. utg. Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.

Dudenverlag. 2015. *Duden. Das Aussprachewörterbuch*. 7. utg. Berlin: Dudenverlag & Institut für deutsche Sprache.

Gunnes, Erik. 1983. «Utenlandsk navneskikk i norsk middelalder» *Maal og Minne* 1983: 150–169.

Hald, Kristian. 1974. *Personnavne i Danmark. II. Middelalderen*. København: Dansk historisk fællesforening.

Hedelin, Per. 1997. *Norstedts svenska uttalslexikon*. Stockholm: Norstedts Förlag.

Heggstad, Kolbjørn. 1977. *Prosjektet Norske personnamn - rapport 1*. Bergen: Nordisk institutt, Prosjekt for datamaskinell språkbehandling, Universitetet i Bergen.

Jónsson, Finnur. (1911) 1966. *Snorri Sturluson Heimskringla. Nóregs konunga sögur*. Opptrykk av utgåva frå 1911. Oslo: Universitetsforlaget.

Klein, Ernest. 2008. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Unabridged, one-volume edition. United Kingdom, North America, Japan, India, Malaysia, China: Emerald. [Byggjer på 8. utg. 2003]

Kohlheim, Rosa og Volker Kohlheim. 2016. *Duden – Das große Vornamenlexikon*. 5. utg. Berlin: Dudenverlag.

Koranen. 2000. Omsett av Einar Berg. Oslo: Den norske bokklubben.

Kristiansen, Jan Erik og Jørgen Ouren. 1998. *Fornavn i Norge. Navnemoter og motenavn*. Oslo: ad Notam Gyldendal.

Krispenz, Jutta. 2014. «Johanan» *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet*. Publisert mai 2014.

<http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/22668/>

Kruken, Kristoffer. 2018. «Personnamn i etterreformatorisk tid» I *Norsk språkhistorie, bind II. Praksis*, redigert av Brit Mæhlum, 326–352. Oslo: Novus.

- Mikrokort 1984 = Universitetet i Bergen. Navnestatistikk på grunnlag av folkeregisterdata pr. oktober 1982, Ivar Utne, Prosjekt for datamaskinell språkbehandling (PDS), Nordisk institutt.
- Mitterauer, Michael. 1993. *Ahnen und Heilige. Namengebungin der europäischen Geschichte*. München. Verlag C. H. Bech.
- Nedreliid, Gudlaug. 2015. «Amfibrakkiske dobbeltnamn på 1900-talet» I *Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6-8 november 2013. NORNA-rapporter, nr. 92*, redigert av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl og Lena Wenner, 178–195. Uppsala: NORNA-förlaget.
- Lerche Nielsen, Michael. 2007. *Hvad skal barnet hedde?* 16. utg. København: Politikens Forlag.
- NPL 2013 = Kruken, Kristoffer og Ola Stemshaug. 2013. *Norsk personnamnleksikon*. 3. utg. Oslo: Samlaget.
- SCB 2021 = Statistiska centralbyrån. 2021. «Namnstatistik». Lese 4. april 2021.
<https://www.scb.se/hitta-statistik/statistik-efter-amne/befolkning/amnesovergripande-statistik/namnstatistik/>
- Schmidt, Uta. 2008. «Hanna». *Das wissenschaftliche Bibellexikon im Internet*. Publisert februar 2008.
<http://www.bibelwissenschaft.de/stichwort/20509//>
- Seibicke, Wilfried. 1998. *Historisches deutsches Vornamenbuch. Band 2. F–K*. Berlin, New York: Walter de Gruyter.
- SMP 2011 = Eldblad, Anita. (red.). 2011. *Sveriges medeltida personnamn. Häfte 16. Iohan – Iordan*. Uppsala: Institutet för språk och folkminnen, Uppsala Universitet.
<https://www.isof.se/sprak/namn/personnamn/sveriges-medeltida-personnamn.html>
- Statistisk sentralbyrå. 2001. «De vanligste navnene i 1801». Publisert i 2001, sist lese 1. desember 2020.
https://www.ssb.no/a/fob2001/utstilling/1801/navn_1801.html
- Statistisk sentralbyrå. 2020a. «Navn». Sist lese 1. desember 2020.
www.ssb.no/navn
- Statistisk sentralbyrå. 2020b. «Statistikkbanken. Navn». Sist lese 1. desember 2020.
<https://www.ssb.no/statbank/list/navn>
- Stewart, George R. 1986. *American given names. Their origin and history in the context of the english language*. New York & Oxford: Oxford University Press.
- Særheim, Inge. 2018. «Personnamn i førreformatorisk tid». I *Norsk språkhistorie, bind II. Praksis*, redigert av Brit Mæhlum, 316–326. Oslo: Novus.
- Torp, Arne. 2016. «Vokalsystemet frå gammalnorsk til moderne norsk» I *Norsk språkhistorie, bind I. Mønster*, redigert av Helge Sandøy, 157–187. Oslo: Novus.

- Utne, Ivar. 1991. *Kumulerte fornavn. Norske språkdata rapport nr 26, blå serie*. Bergen: Norsk Termbank, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Utne, Ivar. 2001. «Utviklinga av slektsnavn i Norge, med særlig vekt på sen-namn». *Genealogen. Medlemsblad for Norsk Slektshistorisk Forening* 2001 (2): 13–26.
- Utne, Ivar. 2020a. «Oversikt over norsk fornavnshistorie – utenlandske navn i ny tid». Upublisert manuskript, sist endra januar 2020.
- Utne, Ivar. 2020b. «Oversikt over norsk fornavnshistorie – norsk del». Upublisert manuskript, sist endra januar 2020.
- Vågslid, Eivind. 1930. *Norsk navnebok. Døypenovn med tydingar*. Oslo: Utgjeve på eigen kostnad.
- Vanvik, Arne. 1985. *Norsk uttaleordbok*. Oslo: Fonetisk institutt, Universitetet i Oslo.

Abstract

The use of *Johan* as a given name can trace its popularity back to the biblical *John the Baptist*. Variants of the name were brought to Norway by Christianity. In the Middle Ages, *Jón* was the common variant, but *Jóan* was also in use. The written form *Johan* came into use during the 15th century, from the German variant *Johann*. The use of *Johan* in Norway increased heavily during and after the reign of king Karl Johan (Charles John) 1818–1844, by idol-calling. The name reached first places for boys born around 1900. During the 20th century, its use decreased, and *Johan* was primarily used as a second-position given name, as a continued use through tradition and naming for forefathers. There was a small renewed use as a first-position name in the 21th century. In the 11th century, the name *Jóan* was pronounced with stress on the first syllable and with a Norwegian *å*-sound, i.e. phonetic [o]. Later there was a change to Norwegian *o*-sound, i.e. [u]. A pronunciation with the stress on the last syllable of the name and the *h* pronounced has expanded from the mid-20th century. Thus, a pronunciation used in higher social groups is replacing a popular one.

Ivar Utne
 Universitetet i Bergen
ivar.utne@uib.no

Myking – hvad er det for et navn? Et indblik i norske *ing*-navne

Peder Gammeltoft

Som navneklasse er stednavne på *-ing* stort set blevet overset i Norge, på trods af at der findes hundredevis af navne af denne type. Forundringen bliver ikke meget mindre af at netop *ing*-navne har nydt stor bevågenhed i svensk og dansk navneforskning – og længere væk i Tyskland, Nederlandene og Storbritannien. Med udgangspunkt i modtageren til dette festskrifts navn ser denne artikel nærmere på de godt 170 norske bebyggelsesnavne på *-ing*. Undersøgelsen finder at det, på grund af at *ing*-navne er såkaldt afledte stednavne, ikke er muligt at sige noget om primærnavnedannelselokaliteten for denne navnetype. Afledningsordstoffet er i hovedsagen vanligt ordstof der beskriver hvad der er specielt eller godt ved den navngivne lokalitet, oftest hvor god jorden er, eller hvad der fandtes af flora og fauna på navngivningstidspunktet. Artiklen konkluderer at det norske *ing*-navnemateriale ikke har meget til fælles med den svenske tolkningstradition, men at der er store sammenfald med den danske. Grundet forskellene i tolkningstradition i Skandinavien opfordrer forfatteren til at navnetypen tages op til nyvurdering i et fællesskandinavisk perspektiv.

1 Indledning

Stednavneforskning som vi kender den i det nordvestlige Europa, tog sit udgangspunkt i Oluf Ryghs monumentale arbejde *Norske gaardnavne*. Værket var i udgangspunktet et forsøg på at skrive norske stednavne korrekt igen, efter århundreder med dansk-norske stavekonventioner, og give norske stednavne deres «sprogdragt» tilbage ved at gå tilbage til de tidlige historiske kilder og sammenholde med stednavnenes udtale. Oluf Ryghs indsats kom også til at gøre stednavneforskningen til et redskab for nationsbygning og definitionen af en nation. Dette gjorde stednavneforskning indadskuede og befordrede kun i begrænset omfang sammenligning og interaktion med

HAN JOHAN OG DEI. VENESKRIFT TIL JOHAN MYKING VED SYTTIÅRSLEITET. Edited by Randi Neteland and Torodd Kinn. *BeLLS* Vol. 12, No. 1 (2022), p. 39–69. DOI: 10.15845/bells.v12i1.3534. Copyright © by the author. Open Access publication under the terms of CC-BY-4.0.

andre landes forskningsresultater og forskningstraditioner, med mindre det gjaldt spor efter stednavne af samme ophav i tidligere koloniseringsområder, fx norske stednavne i det skotske område og danske stednavne i Østengland.

Hvert land har sine centrale stednavnetyper, som samlet set «definerer» hvad som er typisk – og dermed også definerer «nationen». I Norge er især navne med hovedled på *-vin* og *-heimr* blevet gjort til repræsentanter for de ældste lag af stednavne (sammen med usammensatte stednavne). De typiske vikingetidige navneled er derimod *-land*, *-staðir*, *-býr/-bær*, *-setr* og *-sætr*, og *-ruð* ses som typisk for middelalderen (Schmidt og Gundersen 2019). Afledte stednavne, som i europæisk sammenhæng ellers oftest anses for at være blandt de ældste stednavnedannelser, får ikke nogen særlig opmærksomhed. Afledninger er en måde at skabe substantiver og navne på af vanligt ordstof ved at tilføje et afledningsmorfem. Eksempelvis er det norske ord *tulling* 'tåpelig person, dumming' dannet ved at hægte afledningsmorfemet *-ing* på verbet *å tulle* 'handle dumt eller planløst, rote omkring, surre'. Ved afledning forandres i nogen grad samtidig det leksikalske morfems betydning. Kendte norske afledningstyper blant stednavne er bl.a. *-ing*, *-ista*, *-s*, *-str*, og *-und* (NSL, 44, 47), men de er oftest relegeret til indledende oversigter og sjældent behandlet som navnetype. Det er i direkte kontrast til de skandinaviske nabolande, hvor især stednavne på *-ing(e)* og *-ung(e)* anses for et af de vigtigste indslag i de svenske og danske stednavne (SOL, 150–151; Hald 1965, 41–55).

Hvorfor har *ing(e)*-navne ikke det samme fokus i norsk navneforskning, siden de har nydt så stor forskningsinteresse i Sverige og Danmark, samt i Tyskland, Storbritannien og Nederland? I Norge mangler de stort set fra forskningsoversigterne, og der er ingen dedikerede landsdækkende studier over navnetypen heller. Kan det virkelig passe at hele det nord- og vestgermanske område har denne navnetype, men Norge på det nærmeste ikke har? Det skal vi undersøge over de næste sider.

2 *Ing(e)*-navne i et skandinavisk forskningshistorisk perspektiv

At det nationsbyggende aspekt af stednavneforskningen tilføjer et stærkt indadskuende element, er ikke blot et træk vi ser i norsk navneforskning, det gælder i høj grad også i nabolandene. Og især med denne navnetype, *-ing(e)*, behøver man ikke søge længe inden man ser *ing(e)*-navnenes ophav behandlet forskelligt og også tolket svagt anderledes fra land til land.

Stednavne afledt på *-ing(e)* kan have mange forskellige afledningsophav. Gordon Albøge identificerer i Danmarks stednavne, bindet over Ringkøbing amt, fire hovedafledninger for de vestjyske (og dermed skandinaviske) stednavne afledt med *-ing(e)* (og *-ung(e)*, som falder sammen i dansk):

1. Et urnordisk *-ingia* / *-ungia*, olddansk *-ingi* / *-ungi*, bøjet som en neutral *ia*-stamme i singularis og anvendt til at danne stedbetegnelser, oftest vel i umiddelbar forbindelse med bosætning på stedet. Efter dette kan f.eks. Stavning (< *-ungia*) tolkes som 'stedet (bopladsen) på eller ved stavnen' (hvor stavn er anvendt topografisk om et bakkefremspring).
2. Et urnordisk *-ingar* / *-ungar*, olddansk *-ingr* / *-ungr*, bøjet som en maskulin *a*-stamme i singularis. Med dette suffiks dannedes naturnavne af substantiver og adjektiver: Brejning 'bregnestedet, stedet med bregnerne' (p. 497). Veiling 'det runde sted, den runde bakke' eller lignende (forudsat at afledningens basis er adj. glda. wal 'rund'; p. 427).
3. Et urnordisk *-ingō* / *-ungō*, olddansk *-ing* / *-ung*, bøjet som en feminin *ō*-stamme i singularis. Med dette suffiks dannedes stedbetegnelser, især af verbstammer: Vanting p. 502, til vb. glda. wanta 'mangle', betegner da stedet som fattes et eller andet. [...]
4. En fjerde gruppe er indbyggernavne dannet med suffikset *-ingōr* / *-ungōr*, olddansk *-ingar* / *-ungar*, der bøjes som en mask. *a*-stamme i pluralis. De antages i enkelte tilfælde at være brugt umiddelbart som stednavne, i andre at være basis for ovennævnte dannelser på *-ingia* / *-ungia* (gruppe 1); se f.eks. DS XIV p. XVI. (*Danmarks stednavne*, bd. 17, 2.2, XXXIII)

Albøges oversigt viser den moderne opfattelse af hvordan man i dag ser på *ing(e)*-navne i Danmark. Med så mange dannelsesmuligheder denne afledningstype har, er det ikke så sært at der opstår forskellige tolkningsmuligheder. Det som også skinner igennem i oversigten, er at Danmark i nyere tid har set stednavnetypen i hovedsagen afledt med ord for topografiske betegnelser, flora og fauna – og kun i mindre grad synes at være afledt til indbyggerbetegnelser (jf. Jørgensen 2004). I studier fra det vestgermanske område og i Sverige, derimod, har man i hovedsagen konkluderet at afledningsinventaret skulle være stamme- eller indbyggernavne:

Ortnamnsformerna på *-inge/-unge* har tillkommit genom tillägg av en ursprunglig ändelse *-ia* (senare utvecklad till *-e*) till inbyggarbeteckningar på *-ingar/-ungar*. Dessa kan antingen ha betecknat inbyggarnas boplats eller endast haft kollektiv betydelse. Ett namn som *Äspinge* skulle då kunna återges med 'äspingarnas boplats' eller 'äspingfolket', varvid i det senare fallet folkbeteckningen efter urgammalt mönster sekundärt överförts på folkets boplats. [...] Efter det att *-inge*-namnstypen etablerats, kan namn ha bildats direkt utan förmedling av en inbyggarbeteckning eller som ett naturligt komplement till en sådan. (SOL, 150–151)

Vi ser her at man fra svensk side anser at navnetypen i hovedsagen er dannet til indbyggerbetegnelser, altså type 4, og derfra også type 1, i Albøges fremstilling ovenfor. Dog afviger den svenske opfattelse fra den danske på at denne dannelsesstype er den klart fremherskende, og – især – at dannelsesrammen er indbyggerbetegnelser og ikke almindelige ord, der indgår som stednavneelementer. Men alligevel kommer man fra

svensk side ikke uden om at grundelementerne i navnedannelserne længst ude oftest har udgangspunkt i almindeligt ordstof:

Förlederna i de västgermanska *-inge*-namnen t. ex. är ofta avledda av personnamn. I Norden tycks däremot sådana personnamnsbildningar helt saknas i *-inge*-avledningarna. De svenska namnen på *-inge* (och *-unge*) kan tydligen i allt väsentligt betraktas som gamla *ia*-stammar (urn. **-ingia*, **-ungia*). Grundorden är i princip beteckningar för orter (ortnamn). Till dessa grundord har bildats inbyggarnamn betecknande folket som bor på platsen eller i dess närhet, någon gång personer som härstammar från en viss ort. (Ståhl 1970: 61f)

og videre:

Den viktigaste gruppen av *-inge*-namnen har en avledningsändelse som går tillbaka på ett urnordiskt *-ingia*. Dessa namn är alltså singulara neutrala *ia*-stammar. Till grund för avledningen ligger i allmänhet inbyggarnamn på *-ingar*. Dessa i sin tur har ofta som grundord en terrängbeteckning. Ett exempel: *Mysinge* (Uppland) är bildat till ett grundord fsv *musi* 'mosse'. Då en bebyggelse har vuxit fram vid mossen har dess invånare börjat att kallas **musingar*. Till denna inbyggarbeteckning har därefter bildats en avledning **musingia* för att beteckna själva bebyggelsen, och genom *i*-omljud och synkope har den nuvarande formen uppstått. (Pamp 1988, 37).

Men ordstoffet bruges altså til at danne indbyggerbetegnelser gennem afledning, som så igen afledes med en neutrums *ia*-stamme til at danne bebyggelsesnavne. Men hvad er egentlig forskellen mellem det svenske og det danske syn? Hvis vi ser skematisk på de danske og svenske antagelser om *ing(e)*-afledninger, så ser det ud som i tabel 1:

Sverige:	<i>kat</i> + <i>-ing</i> = <i>*kättingar</i> 'folket med kattene'
	> <i>*kätting</i> + <i>-ia</i> = <i>Kättinge</i> 'kättingernes bebyggelse'
Danmark:	<i>kat</i> + <i>-ing(e)</i> = <i>Kettinge</i> 'stedet med katte'

Tabel 1. Skematisk oversigt over *ing(e)*-afledningers tolkning i Sverige og Danmark

I svensk navneforskning opererer man altså med et ekstra trin fra grundord til stednavn, og det trin går via indbyggerbetegnelser. I dansk navneforskning, derimod, ses *ing(e)*-navne i de fleste tilfælde som stednavne som direkte afledt af grundordet (Jørgensen 2004). En anden forskel, er at svensk navneforskning ser *-ing(e)* som et bebyggelsesnavneelement, hvorimod man fra dansk side ser det som et stednavneelement – altså ikke nødvendigvis angivende en bebyggelse, selvom *-ing(e)* i Danmark dog ofte tælles blandt bebyggelsesnavneelementerne.

Hvorfor ser vi denne forskel i tolkningen af *ing(e)*-dannelser? Det svenske fokus på at afledningsinventaret for størstedelens vedkommende er indbyggerbetegnelser,

udgør et forsøg på at binde de sydsandinaviske *ing(e)*-navne til samme navnetype i vestgermansk. I det vestgermanske område har man traditionelt villet se *ing*-navne som afledt til personnavne (Ståhl 1970, 61), og man har generelt tolket *ing*-navne som værende oprindelige stamme- eller indbyggerbetegnelser. Dette finder man nogen belæg for i bl.a. engelske stednavne, hvor man har en del stednavne af de såkaldte *-ingham* og *-ington* typer, der synes at forudsætte et oprindeligt stammenavn på *-ing* sammensat med de oldengelske bebyggelsesnavnelementer *hām* 'landsby' og *tūn* 'bebyggelse' (Arngart 1972; Fellows-Jensen 1996, 45), der betegner bebyggelsen til stammegrupperingen. Nyere nederlandsk forskning har dog vist at grundelementinventaret ikke nødvendigvis behøver at være personnavne, men at de ofte lige så godt kan forklares som værende almindeligt ordstof som *proprier* (Rentenaar 1992, 9).

Det svenske forskningssyn på *ing(e)*-navne har i højere grad været båret af ønsket om at skabe forbindelse mellem den vestgermanske forsknings antagelser om *ing(e)*-navne og de svenske stednavne af denne type. Elof Hellquist (1904), der er den første til at undersøge *ing(e)*-navne i Sverige, ser i høj grad en sammenhæng med det vestgermanske materiale og den vestgermanske forskning. Generelt tolker han *-ing(e)* som afledt til slægtsnavne dannet til personnavne. Tesen afvises senere senere af Carl Ivar Ståhle (1946) og modificeres i stedet til at afledningselementerne i stedet er indbyggerbetegnelser. Fra dansk side har så man tidligt indset at de danske *ing(e)*-navne i de fleste tilfælde «utvunget lader sig forklare paa anden Maade, nemlig som afledt af -navne» (Hald 1965, 47). Der har ikke rigtig været gjort forsøg på at beskrive forskellene i tolkning af afledningstypen mellem dansk tradition og vestgermansk tradition eller dansk og svensk tolkningstradition, andet end at det danske materiale tilskriver en tolkning som foreskrevet af Kristian Hald i *Vore Stednavne*, og at det at tolke dannelserne som totrinsdannelser skaber problemer for dateringen af de svenske *ing(e)*-navne (Christensen og Kousgård Sørensen 1972, 168n), da *i*-omlyden, som navnetypen i mange tilfælde tager, i så fald kun vil datere indbyggerbetegnelsen og ikke selve navnedannelsen. En anden invending, som sært nok ikke rigtigt er blevet anvendt, er at dannelser som går gennem *ing*-afledt indbyggerbetegnelse til *ia*-afledt stednavn, jo egentlig ikke er *ing(e)*-afledninger, men derimod *ia*-afledninger – altså en helt anden afledningstype, og dermed en helt anden navnetype.

Dog har nogle svenske forskere været inde på at: «Sannolikt gäller denna namnbildning i två steg endast en äldre grupp av *-inge*-namn; rimligen har *-inge* ganska snart kommit att uppfattas som en enhetlig avledningsändelse vilken därigenom har kunnat användas direkt för att bilda ortnamn» (Pamp 1988, 35), altså at man dannede stednavne direkte som *ingia*-afledninger, uden mellemtrinnet med indbyggerbetegnelser. Spørgsmålet er i så fald – skal afledningsordet så stadigvæk ses som værende indbyggerbetegnende, eller er det blot almindeligt ordstof? Det er umuligt at afgøre, og

vi lander igen på Albøges dannelsesalternativ nr. 1 – og med dennes betydningsgen- givelse ‘stedet på/ved/med X’ og ikke umiddelbart ved postulatet ‘X-indbyggernes bebyggelse’.

Norsk navneforskning har det meste af tiden været ret fraværende fra *ing(e)*-dis- kussionen. Det skyldes i hovedsagen at Elof Hellquists teser om at grundleds- inventaret var slægts- og personnavne (Hellquist 1904), ikke syntes at stemme overens med hvad redaktørerne så i deres tolkninger af stednavnematerialet i *Norske Gaard- navne*. Hjalmar Falk, som redigerede Buskerud-bindet i *Norske Gaardnavne*-serien, skriver følgende om stednavnet *Myking* i Nes kommune (NG 5, 93):

Det svenske Gaardnavn Mykinge forklares af Hellquist, Ortnamn paa -inge S. 99 som et Slegtsnavn (i oldn. Form *Mýkingar*), dannet af Mandsnavnet *Mjúkr* (se O. Nielsen S. 66) = angelsaksisk *Méoc*. Imidlertid synes Gaardnavne af denne Art ellers ikke at forekomme i Norge.

Flere steder går samme eller lignende frase igen når et stednavn på *-ing* behandles: *Imidlertid synes Gaardnavne af denne Art ellers ikke at forekomme i Norge*. Eftertiden har generelt set disse udsagn som et udtryk for at stednavne på *-ing(e)* ikke findes i Norge. Men for *Norske Gaardnavne* var meningen klart en anden (NG 10, 67):

Imidlertid haves ikke fra Norge sikre Exempler paa denne slags Stedsnavne, som ere udgaaede fra Ættenavne; jfr. Hj. Falk, Germanisch-romanische Monatsschrift II (1910) S. 377, hvor en Række norske Gaardnavne, som have tilsyneladende Modstykker i svenske, af Slægtsnavne udledede Stedsnavne, usøgt forklares som Afledninger af Fællesnavne og Adjektiver: Gryting (jfr. svensk Grytinge), af *grjót* n., Sten, Myking (jfr. svensk Mykinge), af *mykr* f., Møg, o. s. v.

Ifølge Magnus Olsen, der redigerede bind 10 af *Norske Gaardnavne*, var det ikke fordi at stednavne på *-ing* ikke forekommer i Norge, men de var ikke dannet til slægtsnavne («Ættenavne»), men derimod til almindelige substantiver og adjektiver – ganske meget i overensstemmelse med nuværende dansk holdning til navnetypen (jf. Jørgen- sen 2004, 95).

I Botolv Hellelands undersøgelse af de vestlandske *ing*-dannelser kommer han frem til samme konklusion som i *Norske Gaardnavne*, at navnetypen i Norge ikke har samme overordnede struktur som de svenske *ing(e)*-navne. Navnene er hovedsageligt *a*- og *ō*-stammer, og *ia*-bøjningen er ikke repræsenteret overhovedet (Helleland 2004, s. 166). Det udtales ikke specifikt, men Helleland lader skinne igennem i artiklen at materialet efter hans mening tydeligt antyder at en direkte afledning til almindeligt ordstof er at foretrække for navne frem for en flertrinsnavnedannelse der går fra grundord via indbyggerbetegnelse til navnedannelse.

3 Norske *ing*-navne

Det kan kun undre, at der ikke er blevet set mere grundigt på de norske *ing*-navne, da de faktisk er ret hyppigt forekommende. Men til forskel fra bebyggelsesnavnetyper som *heimr*, *vin*, *staðir* og *ruð* er *ing*-navne svære at typologisere, da *ing*-dannelserne ikke betegner nogen specifik geografisk objekttype (jf. Albøge ovenfor), hverken bebyggelser, naturnavne eller kulturnavne – de forekommer stort set for alle objekttyper. Det er der i og for sig ikke noget sært i, da stednavne dannet som afledninger i deres natur ikke siger noget som helst om hvilken type lokalitet de er navngivet. For eksempel beskriver hovedleddet (normalt efterleddet) i sammensatte stednavne generelt hvilken typelokalitet navnedannelsen betegner, og beskriverleddet (normalt forleddet) hvad der er udmærkende ved lokaliteten. Stednavne dannet gennem afledning, derimod, beskriver kun hvad der er specielt ved lokaliteten, men ikke hvad lokaliteten er. Så gennem et stednavn som *Brattlia* ved vi, på grund af hovedleddet, at lokaliteten er at finde på en skråning (*li*), og gennem beskriverleddet at den er stejl (*bratt*): «Den stejle li». Derimod beskriver et afledt stednavn som *Brettingen* kun at noget har karakter af at være stejlt, men ikke hvad der er stejlt: «Der, hvor det er stejlt», eller «Det stejle (sted)».

Vi har altså at gøre med hovedledsløse stednavne i stednavne dannet ved afledning. Dannelsen i sig selv siger ikke noget om lokaliteten, kun hvad der er at finde på stedet. Derfor kan stednavne af denne type problemfrit bruges til at danne stednavne af hvilken som helst lokalitetstype, uanset om det er øer, fjelde, vanddrag, bebyggelser eller arealer. Og det gør dermed også *ing*-afledte stednavne svære at kategorisere, da det er umuligt at se om de er dannet som navn på en gård, eller om de i virkeligheden er navnet på højdedraget bag gården, eller vanddraget foran den.

I dette studie har jeg valgt at undersøge bebyggelsesnavne som er, eller med rimelighed kan anses for at være, genuine *ing*- og *ling*-afledte stednavne (se appendiks nedenfor). Materialet tæller i alt 171 stednavne som man kan, eller med nogen sandsynlighed kan, udpege som genuine *ing*-afledninger. Kildegrundlaget jeg har anvendt, er det præsenteret i Oluf Ryghs *Norske Gaardnavne* (NG 1–19: 1897–1936). Det er fuldt muligt at ikke alle de undersøgte stednavne er genuine *ing*-navne, da kildesituationen i mange tilfælde enten ikke giver mulighed for en sikker tolkning, eller kun kan lede til en tvetydig tolkning. Som nævnt ovenfor afslører et *ing*-navn i sig selv ikke hvilken lokalitet der var genstand for den primære navnedannelse, og derfor er også alle bebyggelsesnavne medtaget, uanset om det er klart at bebyggelsesnavnedannelsen er den primære eller ej. Derimod er de stednavne, der anses for at være semantisk sekundære *ing*-afledte navnedannelser, ikke medtaget, dvs. stednavne dannet til *ing*-afledt ordstof, eller ord antagelig dannet ved *ing*-afledning. I nogle tilfælde kan det være svært sikkert at anslå om der er tale om *ing*-afledninger eller sammensatte

stednavne på *eng*, jf. *Gøding*⁺ (appendiks, nr. 63), *Herringen* (74) og *Lød(d)ing(en)* (85–89), men i de tilfælde kildeformerne snarest peger i retningen af en afledning, er de medtaget. Af afledningstyper er 151 rene *ing*-dannelser og 20 *ling*-afledninger. Det anføres ofte i litteraturen at *ling*-afledninger er senere end *ing*-afledninger – det kan dog ikke ses ud af dette materiale. Af de 20 *ling*-afledninger er seks belagt senest i 1300-tallet og har ikke karakter af at være af et yngre lag end *ing*-afledninger. *Grylling* (36), en *ling*-afledning af *grjót* ‘grus, sten’, er tilmed tidligere belagt end 12 af de 13 *ing*-afledninger til samme element.

De norske *ing*-stednavne er udbredt i hele landet (se figur 1), dog med de tætteste distributioner i det sydlige Rogaland og Nordhordland, efterfulgt af Sogn, det centrale Trøndelag samt Viken med Vestfold og strøgene nord for Oslo. Mindre koncentrationer ses også i Nordland og det sydlige Troms. Flere af de dårligst belagte stednavne kan have anden oprindelse, derfor skal distributionskortet behandles med forbehold. Dog viser hovedtendenserne ret klart at navnetypen er generelt udbredt, uden at være hyppig. Distributionen viser hvor vi med rimelighed kan forvente der har boet germansktalende grupper af mennesker i jernalderen, men det kan kun med rimelighed forudsættes at de har eksisteret i betydeligt antal i det sydlige Norge, især i fjordstrøgene på Vestlandet, i Trøndelag samt i Viken med opland.

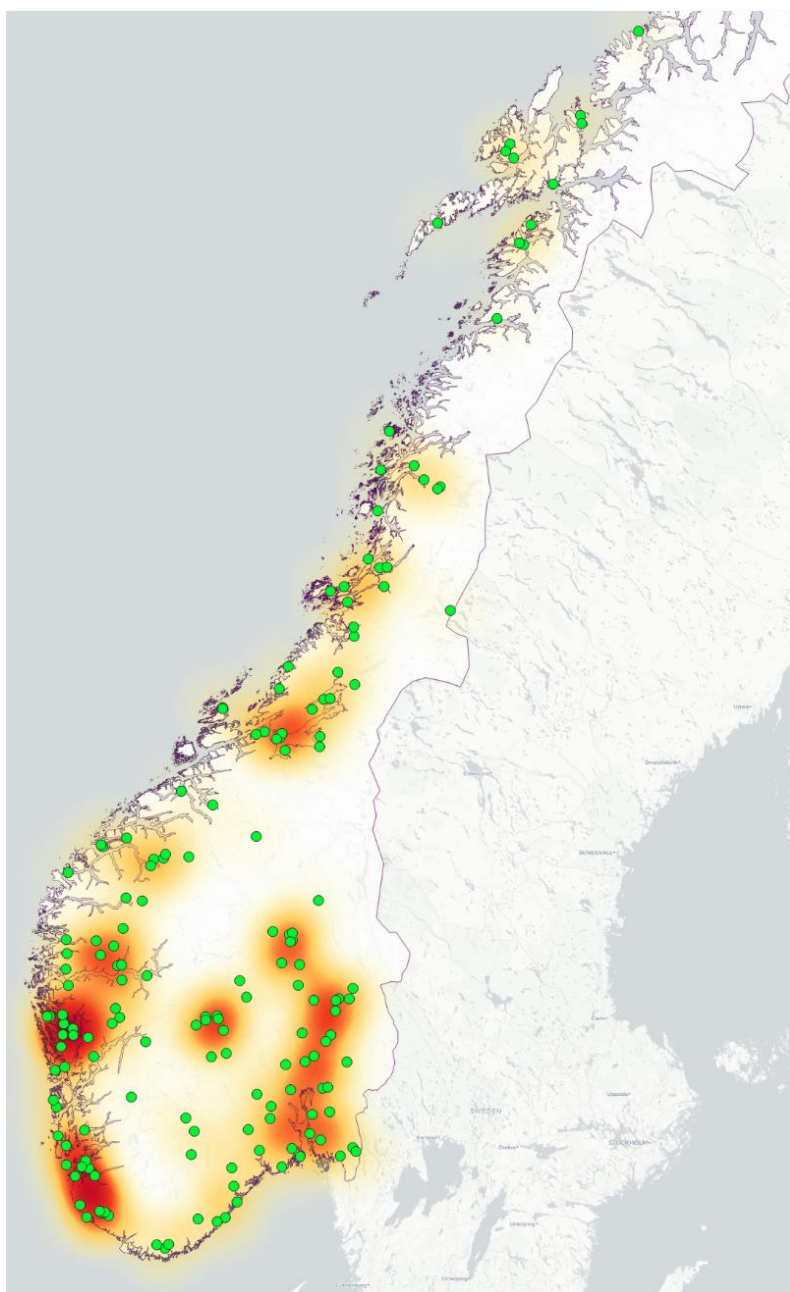
Et interessant fænomen ved *ing*-/*ling*-stednavne er at de ofte tager *i*-omlyd. Omlyden sker ved at den trykstærke vokal i afledningsordet/-rodformen trækkes frem og løftes i udtale, så eksempelvis rodvokalen *-a-* i gno. *fagr* i omlyden bliver løftet i udtale til *-e-* i afledningen, gno. *Fegring-*, nu *Feiring* eller *Fegring*. Skematisk ser *i*-omlydens udtaleforskydning ud som i tabel 2:

	<i>Fortungevokal</i>		<i>Bagtungevokal</i>
<i>Lukket position</i>	i í / y ý	←	u ú
	↑		
<i>Mellemposition</i>	e é / ø œ	←	o ó
	ɛ æ	←	ɔ ɔ́
	↑		
<i>Åben position</i>	a á		

Tabel 2. Skematisk oversigt over *i*-omlydens udtaleforskydning

I-omlyd spiller en vigtig rolle i dateringen af navnetypen. Generelt sagt er *i*-omlyd et urnordisk fænomen og antages at være gennemført før vikingetidens begyndelse. I et bredere germansk perspektiv regner man normalt *i*-omlyden for gennemført i Nordsøregionen i perioden 450–500 (Cercignani 1980, 126–136), altså en langt mere snæver datering. Hvis vi antager at de behandlede *ing*-stednavne alle er primære

stednavnedannelser, må vi antage at omyldte eksempler er dannet senest omkring år 500. Vi har altså med en ganske alderdommelig gruppe af stednavne at gøre. De omyldte eksempler må i så fald mindst være 1500 år gamle. I *ing*-bebyggelsesnavnematerialet er *i*-omlyd generelt gennemført, blot enkelte eksempler, som *Klovningen* (78), *Kvatninga* (79), *Skoding* (137), *Skarning* (131) og *Sparingen* (143), er uomlydte.

Figur 1. Distributionskort over norske bebyggelsesnavne på *-ing*. Kortet viser alle sikre og mulige *ing*-navne (grønne punkter) og koncentrationer af navnetypen (rød skravering). Skraveringen er mørkere rødfarve, jo tættere navnekoncentration er.

Der kan være tre grunde til dette. Enten er disse stednavne dannet efter *i*-omlyden er ophørt, eller også er de oprindelige *ung*-afledninger der er faldet sammen i form med navne på *-ing*. Det kan også være muligt at de ikke er genuine *ing*-afledninger. Alle tre muligheder er formelt til stede. *Ing*-navne der ikke viser træk af *i*-omlyd, kan ikke automatisk dateres til før år 500 og kan i princippet være ganske meget yngre, da *ing*-afledning af ordstof har eksisteret til den dag i dag. Her må man i stedet se på kildeoverlevering og andre ikke-sproglige kriterier for at sandsynliggøre at de kan have samme alder og dannelsesophav som *i*-omlydte eksempler. Dette er et element man må være meget opmærksom på når man undersøger denne navnetype.

Som Helleland (2004, 166) tidligere har anført, finder man ikke spor af *ingia*-afledningstypen i norske stednavne. Derimod er – som Helleland også anfører – efter alt at dømme alle dannet af gamle maskuline *a*-stammer (gno. *-ingr/-lingr* m.) og feminine *ō*-stammer (gno. *-ing/-ling* f.), altså de samme afledningsstammer som Albøges nr. 2 og 3, se ovenfor. Hvad også er klart fra undersøgelsen, er at substantiver, adjektiver, verber og tilmed talord indgår i grundordsmaterialet. Godt halvdelen af materialet i studiet er afledt af substantiver, hvorimod lidt over en tredjedel er afledt af adjektiver. De resterende 10 % er afledt af verber og et enkelt navn, *Tvenge* (158), har tilsyneladende et talord som afledningselement.

Bemærkelsesværdigt er, at samme afledningsord går igen i mange tilfælde, blandt andet indgår gno. *grjótr* 'grus, sten' 14 gange (36–45, 59–62), gno. *grœnn* 'grøn' 13 gange (46–58), samt gno. *miðr* 'i midten' ni gange (90–98). Man kan naturligvis stille sig det spørgsmål, om disse navnedannelser i virkeligheden er semantisk sekundære stednavne dannet af usammensatte *ing*-afledte ord. Imod dette kan invendes at eksempelvis *grjótr* indgår i både *ing*- og *ling*-afledninger. *Grønning(en)* er navnet på ca. 40 stednavne i Norge, og det er spørgsmålet om dette ikke kunne være en semantisk sekundær afledningsdannelse til et ord, **grønning*. Dette ord er belagt i dansk, i betydningen 'græsbevokset plads',¹ men synes ikke at være kendt eller belagt i norsk. På svensk kendes fuglebetegnelsen *gröning*, i en 'grønfinke',² der dog ikke virker relevant for stednavnedannelser. Af den grund har jeg valgt at se dette og andre højfrekvente *ing*-afledningsnavne som værende genuine, semantisk primære navnedannelser. Grunden til at vi ser så mange stednavne til samme afledningselement, er sikkert at navnetypen i sig selv giver anledning til et ret begrænset arbejdsrum, hvad angår navnedannelsesmuligheder.

De ord der indgår i navnedannelsen, falder generelt inden for de samme betydningskategorier. I det omfang det er muligt at tolke navnene, er de ofte afledt til ord

¹ Jf. <https://ordnet.dk/ods/ordbog?query=grønning>

² Jf. <https://www.saob.se/artikel/?seek=gröning>

der beskriver jordsmonnet: sandet jord i *Senning* (129), «skarp», dvs. dårlig, jord i *Skjerpning* (132–135), våd jord i *Vetting/Væding/Væting* (162, 164–165). I andre tilfælde beskrives jordens frugtbarhed eller at den er gødsket: fx. god (= frugtbar) jord i *Gøding*⁺ (63), mæg, skarn i *Myking* (101–105) og muligvis naturgødet, rådrende plantemateriale i *Fyl(l)ing* (24–28). I andre tilfælde beskrives typen eller karakteren af vegetation, fx. børsteagtigt, stridt græs i *Børstingen* (10), ris, krat i *Rising* (120), eller hvilke dyr der befinder sig eller er set på lokaliteten, fx. høns i *Hennung* (72) og øksne i *Øksninga(n)* (168–170). Dog er den hyppigste kategori beskrivelser af topografiske forhold og naturfænomener, så som noget bøjet i *Bjugning*⁺ (3), hældende terræng i *Helling* (65–67), li i *Løding* (88) og im, dvs. 'støvregn' fra vandfald, i *Imingan* (77), inklusive kropslignende formationer som nakke i *Nakling* (111), og muligvis vrist i *Ristinga* (121) og tand i *Tenningane* (152). I en del tilfælde synes topografiske forhold at være beskrevet sammenlignende: fx. *meis* 'fletkurv' om en kurvelignende formation i *Missingen* (100), muligvis *merd* '(fiske)ruse' om en indsnævrende, ruselignende beliggenhed i *Meringi* (110). I samme kategori er også navne der angiver relativ placering i forhold til noget andet – fx. at lokaliteten er høj eller højtliggende, som i *Heng* (70–71), eller at den ligger i midten, som i *Meling(en)* (90–98).

4 Perspektivering og konklusion

Denne undersøgelse viser, som Helleland (2004) tidligere har konkluderet, at navnetypens forekomst i Norge ikke udviser megen tolkningsoverensstemmelse med det svenske materiale. Ikke at man ikke *kan* tolke det norske materiale på samme måde som det svenske, altså et *Grytting* skulle kunne være opstået af en oprindelig indbyggerbetegnelse *Gryttingar, en *ing(r)*-afledning af gno. *grjót* 'grus, sten' som dernæst appliceres på en lokalitet gennem en *ia*-afledning. En tolkning som denne virker blot svært forceret og mere kompliceret end en ren *a*- eller *ō*-afledt stednavnedannelse som Helleland og flere har plæderet for, og hvis enkelhed ville have stillet Ockham og hans ragekniv mere end tilfreds (Kelly 2004). Og jeg er også enig i at den svenske tolknings-tradition – at se størstedelen af *ing*-navnene som *ingia*-afledninger (SOL, 150–151) – ikke finder nævneværdige holdepunkter i det norske materiale. Hvad Helleland dog ikke ser på, er hvordan de norske *ing*-navne kan beskues i forhold til de danske stednavne på *-ing(e)*. Det har nemlig ganske længe været normal praksis i danmark, formelt set, at se navnetypen som afledt til både *ia*-, *a*- og *ō*-stammer (DS 17,2.2, XXXIII, SO, 142–143), jf. eksempelvis Albøge ovenfor. Under alle omstændigheder ser man ikke indbyggerbetegnelse + *ia*-afledning som særligt hyppigt forekommende – derimod tolker man stort set altid *ing(e)*-navnene som primære stednavnedannelser, om

end det accepteres at begge dannelsesmuligheder formelt er til stede (Hald 1965; Jørgensen 2004, 97–98; Kousgård Sørensen 1997, 384).

Af denne grund er det ærgerligt at der aldrig har været udført en sammenlignende undersøgelse mellem det norske og det danske materiale. Dette kan ikke udføres i regi af denne artikel, men der kan gives nogle eksempler på sammenlignelige navnedannelser fra det danske materiale. Af ens navnedannelser finder vi blandt andet: gno. *hafr* 'buk' i både *Høvring* (76) og i *Hevring* (SO, 120); ligeledes gno. *meiss* 'kurv' i både *Missingen* (100) og de danske *Mesing(e)* (SO, 196); gno. *hrís* 'krat, kratskov' i *Rising* (120) og *Risinge* (SO, 233), samt gno. *stúfr* 'stub, stump', i *Støvring* i både Norge (148) og Danmark (SO, 278-79). Af parallelle dannelser kan nævnes afledninger til ord for 'vædder' i *Vejringe* (SO, 323) og muligvis gno. *hrútr* 'vædder' i *Rottingen* (122). Ud fra disse få eksempler er det ret klart at lighedspunkterne er betydelige mellem det danske og norske *ing*-navnemateriale.

Omlydsfænomenet er også distribueret på samme måde i begge landes *ing*-navne. Desværre gør de danske lydudviklinger det svært at skelne mellem oprindelige *ing*- og *ung*-dannelser (SO, 142). De østdanske *ing(e)*-navne er i hovedsagen neutrale *ia*-afledninger, hvorimod det ikke kan afgøres om de jyske *ing*-navne hver især er afledt til en *ia*-, *a*- eller *ō*-stamme (DS 17,2.2, XXXIII), på grund af den jyske apokope. Men da de norske eksempler alle synes at være oprindelige *a*- og *ō*-stammer, kan det tale for at disse stammer har været mere aktive i vestdansk.

Vigtigst er det dog vel at se det norske materiale understøtte den danske antagelse at *ing*-navne generelt synes at være primære stednavnedannelser og ikke stednavne dannet til indbyggerbetegnelser. Hvis dette er tilfældet, så stemmer den svenske tolkningstradition ikke overens med tolkningssynet i Norge og Danmark. Der er altså al mulig grund til at tage de skandinaviske *ing(e)*-navne op til genovervejelse og tolke navnetypen (og alle andre fælles navnetyper) i et moderne, panskandinavisk lys.

Men for at vende tilbage til navnet i overskriften, nemlig det der er både efternavnet på vor fødselar, *Johan Myking*, og et stednavn på fem forskellige lokaliteter i Norge. Set i sammenhæng med de andre norske *ing*-navne, har navnet både flere semantiske paralleller, der beskriver jordsmonnet på forskellig vis, og det udviser samme lydlig og semantiske træk som de resterende godt 165 norske bebyggelsesnavne på *-ing*. Navnet er på en og samme tid både typisk norsk og samtidig ganske unikt – præcis som, dig Johan: Til lykke med dagen!

Referencer

- Arngart, Olof. 1972. «On the *ingtūn* type of English place name». *Studia Neophilologica* 44: 263–273.
- Brinchmann, Chr. og Johan Angerholt (red.). 1926. *Olav Engelbrektssøns jordebog. Register paa St. Olavs jorder, forfattet under erkebiskop Olav Engelbrektsson*. Oslo: Nationaltrykkeriet.
- Cercignani, Fausto. 1980. «Early «umlaut» phenomena in the Germanic languages». *Language* 56 (1): 126–136.
- Christensen, Vibeke og John Kousgård Sørensen. 1972. *Stednavneforskning 1. Afgrænsning. Terminologi. Metode. Datering*. København: Akademisk forlag.
- DS = Stednavneudvalget (et al.). 1922–. *Danmarks stednavne 1–*, København: Akademisk Forlag.
- Fellows-Jensen, Gillian. 1996. «Hastings, Nottingham, Mucking and Donnington – A survey of research into *ing*-formations in England». *Namn och Bygd: tidskrift för nordisk ortnamnsforskning* 84, 43–60.
- Hald, Kristian. 1965. *Vore stednavne*. København: G.E.C. Gads Forlag.
- Helleland, Botolv. 2004. «Noko om stadnamn på *-ing* frå Hordaland». I *Namenwelten. Orts- und Personennamen in historischer Sicht. Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde*, bd. 44, redigeret af Astrid van Nahl, Lennart Elmevik og Stefan Brink, 139–170. Berlin–New York: Walter de Gruyter.
- Hellquist, Elof. 1904. *Om de svenska ortnamnen på -inge, -unge och -unga*. Göteborg: Wettergren & Kerber.
- Huitfeldt, Henrik Jørgen (red.) 1875. *Biskop Eysteins Jordebog (Den Røde Bog). Fortegnelse over det geistlige Gods i Oslo Bispedømme omkring Aar 1400*. Christiania: J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri.
- Huitfeldt-Kaas, Henrik Jørgen (et al.) (red.). 1887–1983. *Norske Regnskaber og Jordebøger fra det 16de Aarhundrede*, bd. 1–5. Christiania/Oslo: J. Chr. Gundersens Bogtrykkeri/Kjeldeskriftfondet.
- Johnsen, Oscar Alb. 1910. *Aktstykker til de norske stændermødernes historie 1548–1661*, bd. 1. Oslo: Kjeldeskriftfondet.
- Jørgensen, Bent. 2004. «Old *-inge*-derived names in Denmark. Place-names, tribal designations or both?» I *Suffixbildungen in alten Ortsnamen*, vol. 88, *Acta Academiae regiae Gustavi Adolphi*, redigeret af Thorsten Andersson og Eva Nyman, 95–108. Uppsala: Kungl. Gustav Adolfs akademien för folklivsforskning.
- Kelly, K.T. 2004. «Justification as truth-finding efficiency: How Ockham’s razor works». *Minds and Machines* 14, 485–505.
- DOI: <https://doi.org/10.1023/B:MIND.0000045993.31233.63>

- Kousgård Sørensen, John. 1997. «-inge, -ing». I *Den Store Danske Encyklopædi*, bd. 10, 384. København: Gyldendal.
- Munch, Peter Andreas (red.). 1843. *Registrum praediorum et reddituum ad ecclesias dioecesis Bergensis saeculo P. C. XIVto, pertinentium, vulgo dictum «Bergens Kalvskind» (Bjørgynjar Kalvskinn)*. Christiania: Guldberg & Dzwonkowski.
- Munch, Peter Andreas (red.). 1852. *Aslak Bolts Jordebog*. Christiania: Chr. Grøndahl.
- NG = Rygh, Oluf. 1897–1936. *Norske Gaardnavne. Oplysninger samlede til brug ved Matrikelens Revision efter offentlig Foranstaltning*, 1–19. Christiania/Oslo: Fabritius.
- NSL = Sandnes, Jørn og Ola Stemshaug. 1997. *Norsk stadnamnleksikon*. Oslo: Det norske samlaget.
- Pamp, Bengt. 1988. *Ortnamnen i Sverige*. 2. udg. Lund: Studentlitteratur.
- Rentenaar, Rob. 1992. «De plaatsnamen op -inge(n) in Zuidwest-Nederland». *Het archief van Het koninklijk Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen*. 1–32.
- Schmidt, Tom og Dag Gundersen. 2019. «Gårdsnavn». *Store Norske Leksikon*, tilgæet 12 oktober 2020.
<https://snl.no/gårdsnavn>
- SO = Jørgensen, Bent. 1999. *Stednavneordbog*. København: Gyldendal.
- SOL = Wahlberg, Mats (red.). 2002. *Svenskt ortnamnslexikon*. Stockholm: Institutet för språk och folkminnen.
- Ståhl, Harry. 1970. *Ortnamn och ortnamnsforskning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Ståhle, Carl Ivar. 1946. *Studier över de svenska ortnamnen på -inge på grundval av undersökningar i Stockholms län*. Bd. 3 av *Studier till en svensk ortnamnsatlas*. Uppsala: Lundequistska bokhandelen.
- Unger, Carl Rikard (red.). 1868. *Heimskringla eller Norges Kongesagaer af Snorre Sturlason*. Christiania: Brøgger og Christie.
- Unger, Carl Rikard og Henrik Jørgen Huitfeldt (et al.) (red.). 1847–. *Diplomatarium Norvegicum: Oldbreve til Kundskab om Norges indre og ydre Forhold, Sprog, Slægter, Sæder, Lovgivning og Rettergang i Middelalderen*, bd. 1–. Christiania: P. T. Mallings Forlagshandel.
- Unger, Carl Rikard og Peter Andreas Munch (red.). 1853. *Saga Olafs konungs ens helga: udførligere Saga om Kong Olaf den Hellige: efter det ældste fuldstændige Pergaments Haandskrift i det store kongelige Bibliothek i Stockholm*. Christiania: Carl C. Werners Bogtrykkeri.
- Vigfússon, Guðbrandur og Carl Rikard Unger (red.). 1860. *Flateyarbók*. Christiania: P.T. Mallings Bogforhandlingsforlag.

Abstract

Place names in *-ing* have largely been overlooked in Norway, even though there are hundreds of names of this type. This is also surprising as *-ing* names have enjoyed much attention in Swedish and Danish name research – and further afield in Germany, the Netherlands, and the United Kingdom. With a starting point in the name of the recipient of this Festschrift, this article examines the more than 170 Norwegian settlement names in *-ing*. The study finds that, due to *ing*-names being so-called derived place names, it is not possible to say anything about the locality type of the primary name formation. The derived word stock derives mainly from ordinary words describing what is special or good about the named locality – mainly how good the soil is, or the flora and fauna at the time of naming. The article concludes that the Norwegian *ing*-name material does not have much in common with the Swedish research tradition but has many similarities with the Danish. Owing to the differences in Scandinavian research tradition, the author encourages the name type to be reassessed in a pan-Scandinavian light.

Peder Gammeltoft

Universitetet i Bergen

peder.gammeltoft@uib.no

Appendiks: Norske bebyggelsesnavne på *-ing/-ling*

Opslagsformerne (i fed skrift) er så vidt muligt givet i moderne normeret form. Kildeformerne i dette appendiks er i hovedsagen som fra Ryghs *Norske Gaardnavne*. Af pladshensyn er jordebogskildeformer ikke angivet med kilde efter årstallet.

1. **Befring** (Sunnfjord, Vestl.). Bestringh (!) 1563, Beffuerett 1567, Beuffrinng 1567, Beffring 1603, Beffring 1608, Beffueringh 1667, Befring 1723 MU. – Kan være *Bifringr m., afledt af gno. *bifr* m. 'bæver'. Muligvis afledt til et ord dannet til verbet gno. *bifa* 'bævre, ryste', brug om dyndet jord. «Der, der er bævre» eller «Det dyndede (sted)» (jf. NG 12, 311).
2. **Bislingen** (Halden, Vik.). a Bislingi 1341 DN I 217, Bißlinng 1593, Bidtzling 1604, Bislingen 1626, Bislingen 1723 MU. – *Bitlingr* m., *ling*-afledning af gno. *bitr* m. 'en bid, stump': «(Stedet) på/ved biden», vel brugt sammenlignende om et lille, afgrænset sted (jf. NG 1, 227).
3. **Bjugning**[†] (Oppdal, Trl.). Biugning 1626. – *Bjúgingr m., afledt af gno. *bjúgr* adj. 'bøjning': «(Stedet) på/ved bøjningen» (jf. NG 14, 195).
4. **Breding**[†] (Trondheim, Trl.). Bredhing 1559, Breding 1590, Breding 1631. – *Breiðingr m., afledt af gno. *breiðr* adj. 'bred': «Det brede (sted)» (jf. NG 14, 327).
5. **Breiding**[†] (Stryn, Vestl.). i Breidingj 1340 (efter Afskrift fra 1588) DN IX 136, i Breidingi ca. 1350 BK 12, i Breidinghj 1401 (efter Afskrift fra 1588) DN XIII 44, i Bredinghe 1469 DN XIII 102. – *Breiðingr* m., afledt af gno. *breiðr* adj. 'bred': «Der, der er bredt» (jf. NG 12, 529).
6. **Brettingen** (Orkland, Trl.). Brettinghen ca. 1550 Trondhjems Kapitelbok, Over Bretting 1723 MU. – *Brettingr m., afledt af gno. *brattr* adj. 'brat, stejlt': «Der, der er brat», «Det bratte (sted)» (jf. NG 14, 101).
7. **Brettingen** (Ringebu, Innl.). a Brettingi 1328, a Brettingi 1335, a Brættingi 1345 DN XIII 16, 62457 i Brættighi (!) 1375 DN V 208, Brethtingen 1505 DN V 719, Bretting 1578, Bretting 1594, Bretting 1604, Brettingen 1668, Brettingen 1723 MU. – *Brettingr* m., jf. nr. 6 (jf. NG 4.1, 143).
8. **Brettingen** (Gausdal, Innl.). Breting 1578, Brettingen 1668, Brettingen 1723 MU. – *Brettingr* m., jf. nr. 6 (jf. NG 4.1, 202).
9. **Bæling** (Indre Fosen, Trl.). Byrdinghe ca. 1550 Trondhjems Kapitelbok, Berding DN. X 793, ca. 1550, Berding ca. 1550 XI 781, Berduig, Beruig (!) 1559, Berning 1618, Belling 1723 MU. – *Berðingr m., afledt af gno. *barð* n. 'kant, rand, bord': «(Stedet) ved, på randen» (jf. NG 14, 122).
10. **Børstingen** (Indre Fosen, Trl.). Bøstingstadt 1559, Bøstingge 1590, Bostennng 1626, Børstingen 1630, Bøstingen 1723 MU. – *Bystingr m., afledt af gno. *bust*, *burst* f. 'stift hår': «Det hårede (sted)», brugt om lang, strid vegetation (jf. NG 14, 121).

11. **Dilling** (Moss, Vik.). Dillin 1593, Dillinng 1599, Dilling 1603, Dellling 1612, Dilling med lille Stuemarch 1723 MU. – *Dilling f. Tilsyneladende et oprindeligt ønavn. Usikkert ophav, muligvis afledt af gno. *dili* m., ‘plet, mærke’. NG anser navnet som afledt af plantebetegnelsen *dilla* (jf. NG 1, 347).
12. **Drotning** (Vinje, V&T). Drottning 1574–1577 St. 197 b, Drotting 1585, Drottningh 1593, Drottingh, Drodtningh 1602, Drottningh 1612, Drotning 1665 M, Drotning 1723 MU. – **Drótt(n)ing* f., næppe dannet til subst. Dronning, gno. *dróttning*, og må anses for at være usikker, måske endda ikke en primær *ing*-navnedannelse (jf. NG 7, 439).
13. **Drøppingan** (Sunndal, M&R). af Drypingom 1432–33 AB. 67, Drøping ca. 1530 OE.Jb. 38, Drepingh 1590, Drøpping 1643 Ytter, Inder Drypping 1667, Drøping, Indre Drøping 1723 MU. – *Drýpingar* m.flt., afledt af verbet gno. *drjúpa* ‘dryppe’, eller gno. *drjúpr* adj. ‘dryppende’: «Der, det drypper (støvregner)» (jf. NG 13, 403).
14. **Dybing** (Eigersund, Rog.). Dybinng 1567, Diubing 1610, Dybing 1723 MU, Dybing 1626 St. S. 376, Dybing 1668. – *Dýpingr m., afledt af gno. *djúpr* adj. ‘dyb’: «Der, det er dybt» (jf. NG 10, 66).
15. **Dybing** (Lund, Rog.). Diubing 1616, Diubing 1563, Dybing 1626 St. S. 40, Dybing 1668, Dybing 1723 MU. – *Dýpingr m., jf. nr. 14 (jf. NG 10, 43).
16. **Dyping** (Steigen, Nordl.). Dyping 1567, Dyping 1610, Dybing 1614, Dybuighen (!) 1661, Dyping 1723 MU. – *Dýpingr m., jf. nr. 14 (jf. NG 16, 256).
17. **Dypingen** (Harstad - Hárstak, T&F). Dyping 1567, Dybphingh (!) 1610, Dybinngen 1614, Dybuigh (!) 1661, Dybingen 1723 MU. – *Dýpingr m., jf. nr. 14 (jf. NG 17: 34).
18. **Døvingen** (Fjord, M&R). af Døfuing 1432–33 AB 81, Døwighen 1516–1521 NRJ II 97, Dybwigenn, Dybwig 1603, Døffuigen 1606, Døffuing, Dyffuing 1617, Døffuingen 1666, Døvingen 1723 MU. – *Dúfingr* m., afledt af verbet gno. *dúfa* ‘dukke, dyppe’, ‘tykke ned’: «Der, det dukker», kan være brugt om duvende, gyngende mosejord (jf. NG 13, 118).
19. **Fegring** (Gjøvik, Innl.). Feyringen 1616, Feigring 1669. – *Fegring f., afledt af gno. *fagr* adj. ‘vakker, smuk, dejlig’: «Der, det er vakkert» (jf. NG 4.2, 2).
20. **Feiring** (Lørenskog, Vik.). af Fægringum ca. 1390 RB 406, Ferring 1574–1577 St. 113 b, Fering 1594, Feigrinng 1617, Fiering 1666, Feiring 1723 MU. – *Fegringar* m.fl., jf. nr. 19 (jf. NG 2, 278).
21. **Feiring** (Eidsvoll, Vik.). a Fegringum 1335 DN V 93, a Fegringhom 1341 DN V 118, de Fegringum 1349 (lat.) DN II 249, 33570 a Fægringom ca. 1390 RB 433. – *Fegringar* m.fl., jf. nr. 19 (jf. NG 2, 422).
22. **Frenning** (Stange, Innl.). a Frøynighi DN III 265, 1364, Freming (!) 1574–1577 St. 125, Freninng 1578, Freninng 1593, Frenningh 1604, Frening 1669, Frenning 1723 MU. – *Frøyningr* m., afledt af gno. *frauðn f. ‘skum, fråde’ evt. i betydning ‘gødning’ (jf. NG 3, 129).

23. **Frønningen** (Lærdal, Vestl.). Indre Frønning 1667, Indre Frønningen 1723 MU. – *Frøyningr m., jf. nr. 22 (jf. NG 12, 128).
24. **Fyling** (Sunnfjord, Vestl.). i Fylingi ca. 1350 BK. 28, a. Fyllingh 1563, Følling 1603, Føglinngh 1608, Følling 1667, Fylling 1723 MU. – *Fýlingr* m., muligvis afledt af gno. *fúll* adj. ‘rådden, stinkende’, ‘uren’, sigtende til rådrende vegetation: «Det stinkende (sted)» (jf. NG 12, 289).
25. **Fylingen** (Alver, Vestl.). Fylinge 1427 DN XII 154, af Fylinge 1463 DN XII 200, af Fylinge 1490 DN XII 224, Fylinger 1490 DN XII 226, Følingh 1563, Fyllinger 1518–1523 NRJ III 454, Følling 1516–1521 NRJ II 497, Fyllingenn 1567, Fyllingh 1620, Fyllingh 1610, Fyllinge 1667, Fyllinge. – *Fýlingr* m., jf. nr. 24 (jf. NG 11, 345).
26. **Fylling** (Bergen, Vestl.). Fylingir 1427 DN XII 154, Fylinger 1490 DN XII 227, Føling 1563, Fylling 1567, Fylling 1610, Følling 1620, Nedre og Øfre Fyllinge 1667, Nedre og Øfre Fyllingen 1723 MU. – *Fýlingr* m., jf. nr. 24 (jf. NG 11, 231).
27. **Fylling** (Ålesund, M&R). Fylling, af Fyllingi, Lillefølling 1603, Lilleføllingenn, Storføllingenn 1606, Lille Fylling, Stoer Fylling 1666, Lille Fyllingen 1714, Lille Fylling. Store Fylling 1723 MU. – *Fýlingr m., jf. nr. 24 (jf. NG 13, 163).
28. **Fyllingen** (Sula, M&R). Fyllingen 1603, Føllingen 1606, Fyllingh 1617, Fyllingen 1616, Fyllingen 1666, Fyllingen med Yttre Fyllingen 1723 MU. – *Fýlingr m., jf. nr. 24 (jf. NG 13, 184).
29. **Følingen** (Aremark, Vik.). Føll Eng 1593, Fylling 1604, Følling 1626, Fyl Eng 1723 MU. – Usikker, kan muligvis være *Fýlingr m., jf. nr. 24 (jf. NG 1, 185).
30. **Gimlinga** (Bindal, Nordl.). Himlingenn 1559, Giemlingh 1590, Giemlling 1643, Gimblingen 1723 MU, Gimblingen 1669. – Usikkert ophav, måske *Gjemlingr m., en *ling*-afledning af gno. *gjá*m f. ‘kløft, gab’: «(Stedet) ved kløften» (jf. NG 16, 2).
31. **Gipling** (Inderøy, Trl.). Giplinge 1516–1521 NRJ II 228, Gieplinge 1559, Giplingenn 1590, Gipling 1668, Gipling 1723 MU. – Usikker, muligvis *Djúplingr m., en *ling*-afledning af gno. *djúp* adj. ‘dyb’: «Der, det er dybt» (jf. NG 15, 169).
32. **Gjerdinga** (Nærøysund, Trl.). af Gerding 1432–33 AB 84, Gierdingenn 1559, Gerding 1518–1523 NRJ III 215, Gierdinge 1590, Girinn 1626, Giering 1669, Gieringen 1723 MU. – *Gerðingr* m., afledt til gno *garðr* m. ‘indhegning’: «Det inhegnede (sted)» (jf. NG 15, 387).
33. **Gjerdingen** (Lunner, Vik.). Gierningen 1667 (Rydningssplads), Gieringen 1723 MU. – *Gerðingr m., jf. nr. 32 (jf. NG 4.2, 137).
34. **Gjeving** (Stjørdal, Trl.). a Gyfuing 1432–33 AB. 133, Gyffyinghe 1516–1521 NRJ II 189, Gøding ca. 1530 OE.Jb. 97, Gøuing 1559, Giffuingh 1590, Giffuing, Gyuing 1610, Giffuing 1626, Gifuing 1664, Giving 1723 MU. – *Gyfingr m., nok afledt af gno. *gufa* f. ‘røg, damp’ (jf. NG 15, 42).

35. **Gjeving** (Tvedestrand, Agd.). Giffuinng 1593, Giffuing 1611, Giffuing 1670, Giwing 1723 MU, Giuffuinge 1665 M, Giufving 1723 MU. – *Gyffingr m., afledt af gno. *gufa* f. 'røg, damp', eller alternativt et *Gifingr m., afledt til verbet gno. *gefa* 'give': «(Stedet) der giver fra sig», sigtende til frugtbarhed eller højt udbytte (jf. NG 8, 35).
36. **Grylling** (Løten, Innl.). a Gryllingom Brev fra 1380, anført i Schønings Reise, Gryling 1520, Grylling, Gryleng 1578, Grylling 1604, Grylling 1669, Grylling østre og vestre 1723 MU. – *Grýtlingr m., *ling*-afledning af gno. *grjót* n. 'grus, sten': «Der, der er gruset, stenet» (jf. NG 3, 112).
37. **Gryting** (Gjerstad, Agd.). Gryding 1613, Gryting 1667, Grytting 1723 MU. – *Grýtingr m., afledt af gno. *grjót* n. 'grus, sten': «Der, der er gruset, stenet» (jf. NG 8, 12).
38. **Gryting** (Drangedal, V&T). Grytting 1665 M, Grytting 1723 MU. – *Grýtingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 7, 8).
39. **Gryting** (Ullensvang, Vestl.). Grydenn 1611, Grydinn 1630, Gryding 1670, Gryding 1723 MU. – *Grýtingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 11, 440).
40. **Gryting** (Nore og Uvdal, Vik.). Grytting 1668, Gryttingen 1723 MU. – *Grýtingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 5, 454).
41. **Grytingen** (Sandefjord, V&T). i Grytingh ca. 1390 RB 58, Gryttingen 1668, Gryttingen. – *Grýtingr* m., jf. nr. 37 (jf. NG 6, 192).
42. **Grytting** (Hadsel, Nordl.). af Grytinge 1432–33 AB 99, Gritting, Gryttingh 1567, Gryting 1610, Grytting 1614, Grytting 1661, Grötting med Langøen 1723 MU. – *Grýtingr* m., jf. nr. 37 (jf. NG 16, 366).
43. **Grytting** (Hamar, Innl.). Gröttingh 1604, Gritting 1520, Grytting 1574–1577 St. 124 b, Grötting 1578, Gryting 1593, Grötting 1669, Grötting med Hofs Ødegaard 1723 MU. – *Grýtingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 3, 96).
44. **Grytting** (Sortland - Suortá, Nordl.). Gryting ca. 1530 OE.Jb. 20, Gryting 1610, Grytting 1661, Grytting 1614, Grötting i Eidsfjorden 1723 MU. – *Grýtingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 16, 367).
45. **Grytting** (Sør-Fron, Innl.). a Grytingh 1353 DN I 225, Grytinghi 1353 DN I 226, Grötting 1604, Grötting 1668, Grotten 1520, Greeting 1578, Grytting 1594, Grytting 1723 MU. – *Grýtingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 4.1, 124).
46. **Grøneng** (Sogndal, Vestl.). Grønninghe 1518–1523 NRJ III 412, Grønningh 1563, Grønning 1611, Grøneng 1667, Grøneng 1723 MU. – *Græningr* m., afledt af adj. gno. *grænn* 'grøn', men også 'god, fersk': «Der, der er grønt», evt. «Det gode (sted)» (jf. NG 12, 139).
47. **Grønning** (Eigersund, Rog.). Grønning 1567, Grønning 1606, Grønning, Grønningh 1610, Grønning 1616, Grønning 1626 St. S. 382, Grønning 1668, Grønning 1723 MU. – *Græningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 10, 67).

48. **Grøning** (Kvam, Vestl.). Groningenn, Grøningen 1610, Grøningen 1612, Grøningen 1668, Grøning 1723 MU. – *Grøning f., jf. nr. 46 (jf. NG 11, 10).
49. **Grøning** (Sunnfjord, Vestl.). i Grengom (!) i Haukadali 1320 DN VII 109, Grønninge 1567, Grøning 1603, Grønnengh 1608, Grøneng 1667, Grøneng 1723 MU. – *Grøningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 12, 320).
50. **Grøninga** (Karmøy, Rog.). Grøyn 1516–1521 NRJ II 424, Grøing 1518–1523 NRJ III 331, Grøning 1563, Grønning 1602, Graning 1606, Grøning 1610, Grøning 1661, Grønningen 1723 MU. – *Grøningr* m., jf. nr. 46 (jf. NG 10, 407).
51. **Grønning** (Steigen, Nordl.). Gronning 1567, Grøning, Grønninge 1518–1523 NRJ III 203, Grønning 1614, Grønning 1610, Grønninghen 1661, Grønning 1723 MU. – *Grøningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 16, 257).
52. **Grønning** (Fjord, M&R). Grøningar ca. 1200 Olav d. Helliges saga, Grøningar 1200-tallet Heimskringla, Grenningar ca. 1390 Flatøb. II 314, Grøning 1603, Grøning 1606, Grønningen 1616, Grønningh 1617, Grøning 1666, Grønning 1723 MU. – *Grøningr* m., jf. nr. 46 (jf. NG 13, 117).
53. **Grønning** (Fjord, M&R). Fremmer Grøning 1666, Fremmer Grønning 1723 MU. – *Grøningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 13, 117).
54. **Grønning** (Indre Fosen, Trl.). Graningh 1516–1521 NRJ II 39, Grønninge DN X 793, Grønuich (!) 1559, Grønningh 1590, Grøning 1626, Grøn Eng 1664, Grøning 1723 MU. – *Grøningr* m., jf. nr. 46 (jf. NG 14, 120).
55. **Grønning** (Hadsel, Nordl.). Gronning, Gronninge, Grønningh 1567, Grøning 1610, Grøneng 1614, Grønningen 1661. – *Grøningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 16, 368).
56. **Grønningen** (Åfjord, Trl.). – *Grøningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 14, 8).
57. **Grønningen** (Orkland, Trl.). Grønningh 1516–1521 NRJ II 41, Grøning 1559, Grønningh 1590, Grøn Eng 1664, Grøning 1723 MU. – *Grøningr* m., jf. nr. 46 (jf. NG 14, 115).
58. **Grønningen** (Lurøy, Nordl.). Grønning 1614, Grønningen 1661, Grøningen 1723 MU. – *Grøningr m., jf. nr. 46 (jf. NG 16, 154).
59. **Grøtting** (Larvik, V&T). Gritting 1520–1570 NRJ IV 132, Grytting 1593, Gryting 1600, Grytting 1625, Grytting 1604, Gryttingen 1664, Grøttingen 1723 MU. – *Grýttingr* m., jf. nr. 37 (jf. NG 6, 290).
60. **Grøtting** (Rendalen, Innl.). Grøtting 1667, Grøtting 1723 MU. – *Grýttingr m., jf. nr. 37 (jf. NG 3, 369).
61. **Grøtting** (Elverum, Innl.). Gryttige 1520, Grytting 1574–1577 St. 179, Grøtting 1578, Gryttingh 1593, Grøtting 1604, Grøtting 1667, Grøtting vestre og østre 1723 MU. – *Grýttingr* m., jf. nr. 37 (jf. NG 3, 317).

62. **Grøttingen** (Åfjord, Trl.). Grytingnees ca. 1530 OE.Jb. 28, Gryting 1548 DN XI 773, Gryttingh 1559, Grøttenn, Grøttenngh 1590, Grøtting 1626, Grøtting 1630, Grøttingen 1664, Grøetingen 1723 MU. – *Grýtingr* m., jf. nr. 37 (jf. NG 14, 15).
63. **Gøding**[†] (Hurdal, Vik.). i Gødhænge ca. 1390 RB 431, i Gødønge ca. 1390 RB 433, i Gødøngiom ca. 1390 RB 434, Gødinn, Giødenn 1574–1577 St. 96, Giøding 1578, Giødingh og Lillegiødung 1593, Giøding 1723 MU – Gæðeng f., sammensat med gno. eng f., eller *Gæðing(r)* m./f., afledt af *góðr* adj. ‘god, frugtbar’ (jf. NG 2, 419).
64. **Hekkingen** (Senja, T&F). Heckingen 1610, Heckingen 1614, Hechingen 1723 MU. – Usikker oprindelse, NG foreslår et oprindeligt **Helkningr* m., afledt af **helkn* n. ‘stenet grund’, der gennem dissimilation er blevet til Hekkingen (jf. NG 17: 87).
65. **Helling** (Ål, Vik.). j Hellingum 1528 NRJ IV 85, Holling 1578, Helling 1593, Hellingh 1604, Helling 1617, Helling 1723 MU. – *Hellingr* m., afledt af gno. *hallr* m. ‘skråning, hældning’: «Der, det hælder» (jf. NG 5, 151).
66. **Helling** (Ål, Vik.). j Hellingom 1528 NRJ IV 86, Helling 1578, Helling 1593, Hellingh 1604, Helling 1723 MU, Helling 1657, Helling 1617, Helling. – *Hellingar* m., jf. nr. 65 (jf. NG 5, 136).
67. **Helling** (Hol, Vik.). Helling 1578, Helling 1657. – **Hellingar* m., jf. nr. 65 (jf. NG 5, 163).
68. **Helsing**[†] (Aremark, Vik.). Helþing 1574–1577 St. 23 b. – **Helsingr* m., afledt af gno. *hals* m. ‘hals’, ‘højderyg, landryg’: «Det halsformede (sted)» (jf. NG 1, 196).
69. **Helsingen** (Harstad - Hårstak, T&F). Helsing 1610, Hellseng 1567, Helsuighen (!) 1661, Helsingen 1723 MU. – **Helsingr* m., jf. nr. 68 (jf. NG 17: 26).
70. **Heng** (Ullensvang, Vestl.). Heing 1667, Heng 1723 MU. – **Háing* f., afledt af gno. *hár* adj. ‘høj’: «Der, der er højt» evt. «Det højtliggende (sted)» (jf. NG 11, 445).
71. **Heng** (Strand, Rog.). Heng 1516–1521 NRJ II 362, Heng 1516–1521 NRJ II 364, DN III 370, Hengh 1516–1521 NRJ II 365, Hengd 1518–1523 NRJ III 313, Hengdt 1548–1661 A.St. 95, Heng 1563, Heng 1602, 1606, Hengh 1610, Heng 1626 St. S. 30, Heng 1661, Heng 1723 MU. – Oprindeligt ønavn, **Háing* f., jf. nr. 70 (jf. NG 10, 242).
72. **Hennung** (Gran, Innl.). Hønenger ca. 1390 RB 281, Henunge 1574–1577 St. 166, Henungh 1574–1577 St. 170, Hennung (Ødegaard under Nes) 1616, Hennung 1723 MU. – Tilsyneladende fra gno. **Hæningr* m., senere gået over til en udtale på *-ung*. Afledningsselemetet er i så fald gno. *hæna* f. ‘høne’, ‘hønsefugl af hunkøn’: «Der, der er høns» (jf. NG 4.2, 164).
73. **Herringen** (Vefsn, Nordl.). Herringen 1610, Herringen 1614, Herringen, Øffuerherring 1661, Mellemhæring, Østerhæring 1723 MU. – **Héring* f., sikkert afledt af gno. *hárr* adj. ‘grå’: «Det grå (sted)», «Der, det er gråt» (jf. NG 16, 78).

74. **Herringen** (Vefsn, Nordl.). Herringen 1661, Herringen 1610, Herringen 1614. – Enten *Heiðareng af genitiv af gno. *heiðr* f. ‘hede’ og *eng* f., ‘eng’, eller måske *Héringr m., afledt af gno. *hárr* adj. ‘grå’: «Der, det er gråt», «Det grå (sted)» (jf. NG 16, 77).
75. **Hydningen** (Voss, Vestl.). a Hynningi ca. 1350 BK. 76, b. Hynne 1563, Høning 1630, Høning 1611, Hydinge 1695, Hydingen 1723 MU. – *Hyrningr* m., afledt af gno. *horn* n. ‘horn’, i stednavne brugt om fremtrædende hornlignende formationer: «(Stedet) på/ved hornet» (jf. NG 11, 565).
76. **Høvring** (Karmøy, Rog.). Høvringøe 1723 MU. – Oprindeligt ønavn, *Hefring f., afledt af gno. *hafr* m. ‘buk, vædder’: «Der, der er bukke», eller snarere «Det bukkelige (sted)» (jf. NG 10, 400).
77. **Imingan** (Nore og Uvdal, Vik.). Emnige 1574–1577 St. 210 b, Emingen 1593, Eningen 1600, Eningen 1604, Immiger 1626, Immingen nordre 1668, Immingen nordre 1723 MU. – *Íming f., afledt af gno. *ím* n. ‘støv, damp’ – sikkert sigtende til støvregn fra vandløb, derfor muligvis et oprindeligt elvenavn (jf. NG 5, 446).
78. **Klovningen** (Vanylven, M&R). Kleffning 1606, Kleffning 1603, Kløffning 1616, Kløffning 1617, Kløffning 1666, Klovning, Kløffning 1723 MU. – *Klofningr m., nok afledt af en bøjningsform, *klofinn*, af verbet gno. *kljúfa* ‘kløvet’: «Det kløvede (sted)» (jf. NG 13, 23).
79. **Kvatninga** (Overhalla, Trl.). Quattingenn 1559, Quating 1590, Quatninge 1626, Quatning 1643, Quatningen 1669, Qvatningen 1723 MU – *Hvating f., afledt af gno. *hvatr* adj. ‘hurtig, rask’, vel oprindeligt brugt om et vandløb: «Den hurtige (elv)» (jf. NG 15, 306).
80. **Kviting** (Leirfjord, Nordl.). Wætenget (senere skr. Vittingen, nu alm. i Bygden Veding) 1723 MU. – *Hvíteng f eller *Hvítingr m., af gno *hvít* adj. ‘hvid’: «Det hvide (sted)». Ser man navnet som en *ing*-afledning er betydningen nok: «Det hvide (sted)» (jf. NG 16, 97).
81. **Kvitingen** (Samnanger, Vestl.). Quittingen 1668, Qvitingen 1723 MU. – *Hvítingr m., afledt af *hvítr* adj. ‘hvid’: «Det hvide (sted)» (jf. NG 11, 225).
82. **Kylling** (Rauma, M&R). af Kyllingom 1432–33 AB 76, Kiøllen 1610, Killing, Killingen 1633, Kyllingen 1669, Killingen 1723 MU. – *Kyllingr* m., afledt af gno. *kollr* m. ‘fjeldknat’: «(Stedet) ved/nær/på fjeldknatten» (jf. NG 13, 236).
83. **Limingen** (Lierne, Trl.). – *Limingr m., måske afledt af gno. *lim* f. ‘lim, kalk’: «Det kalkholdige (sted)», «Der, der er kalkholdigt» (jf. NG 15, 287).
84. **Lykling** (Bømlo, Vestl.). Løckling 1563, Linnglinng 1567, Nøckling 1610, Nøckling 1612, Nøckling 1668, Nøckling 1723 MU. – *Lyklingr m., afledt af gno. *lykill* m. ‘nøgle’ – må være brugt sammenlignende: «Det nøglelignende (sted)» (jf. NG 11, 138).
85. **Lødding** (Nærøysund, Trl.). Løduigen (!) 1590, Løding 1626, Lødingh 1643, Løding 1723 MU, Løding 1669. – Enten *Hlōðueng, af *hlaða* f. ‘lade’ og *eng* f. ‘eng’, eller muligvis *Hlíðingr* m., afledt af gno *hlíð* f. ‘skråning, fjeldside’: «(Stedet) på skråningen» (jf. NG 15, 361).

86. **Lødding** (Namsos, Trl.). Loduich (!) 1559, Lødingenn, Leding, Ledingenn 1590, Lødingne 1626, Lødingh 1643, Løding 1669, Løding 1723 MU. – Jf. nr. 85 (jf. NG 15, 322).
87. **Løding** (Hamarøy, Nordl.). Lainng 1614, Lødingen 1723 MU, Lødingen 1661. – Jf. nr. 85 (jf. NG 16, 270).
88. **Løding** (Bodø, Nordl.). Lidingar 1432–33 AB. 92, Lidingh ca. 1530 OE.Jb. 19, Liiding, Lidinng, Lidingh, Lydingh 1567, Lødingen 1610, Løding 1614, Offuer Lødding, Ytt. Lødingh 1661, Øfre Løding, Yttre Løding 1723 MU. – *Hliðingar* m., afledt af gno *hlið* f. 'skråning, fjeldside': «(Stedet) på skråningen» (jf. NG 16, 208).
89. **Lødingen** (Lødingen, Nordl.). i Lodengia sokn 1432–33 AB 94, Lodingen ca. 1530 OE.Jb. 21, Loddynngs presthegield, Loddinngs fierdinng 1567, Lodynggh 1533 DN X 724. – Jf. nr. 85, nok snarest sammensat med gno. *eng* f. (jf. NG 16, 297).
90. **Meling** (Bømlo, Vestl.). Medlyngh 1516–1521 NRJ II 527, Meling 1563, Melingen 1668, Meelingen 1723 MU. – *Miðlingr m., *ling*-afledning af gno. *miðr* adj. 'i midten': «(Stedet) i midten», «Det midterste (sted)» (jf. NG 11, 133).
91. **Meling** (Stavanger, Rog.). Melling 1518–1523 NRJ III 309, Melling 310, Melling 1563 311, Melinng 1567, Mellinng, Meling 1602, Meeling 1661, Meeling 1723 MU. – *Miðlingr m., jf. nr. 90 (jf. NG 10, 255).
92. **Meling** (Stavanger, Rog.). Milling 1563, Mellinng 1602, Melling 1518–1523 NRJ III 378, Meling 1548–1661 A.St. 94, Meling 1518–1523 NRJ III 345, Mellynss 1516–1521 NRJ II 368, Meling 1610, Meeling paa Ohmøen 1668, Meling paa Omøe 1723 MU. – *Miðlingr m., jf. nr. 90 (jf. NG 10, 195).
93. **Meling** (Sola, Rog.). Meylyngh 1516–1521 NRJ II 343, Meyling 1518–1523 NRJ III 423., Melling 1563, Meling 1610, Meling 1563, Meellingh 1616, Meelling 1668, Meeling 1723 MU. – *Miðlingr m., jf. nr. 90 (jf. NG 10, 183).
94. **Meling** (Kvitvøy, Rog.). Midlingh, til Midlings 1293 (afskr. 1427) DN XII 14, Midlingir 1427 DN XII 158, af Midlinge 1463 DN XII 197, Mølingh 1516–1521 NRJ II 371, Melling 1518–1523 NRJ III 346, Melling 1516–1521 NRJ II 369, Meriing 1516–1521 NRJ II 370, Meling 1661, Meling 1610. – *Miðlingr* m., jf. nr. 90 (jf. NG 10, 270).
95. **Meling** (Strand, Rog.). [Mellynss 1516–1521 NRJ II 358, Mellyss 1518–1523 NRJ III 314, Melling 1563, Meling 1610, Meeling 1723 MU, Meeling 1661. – *Miðlingr m., jf. nr. 90 (jf. NG 10, 220).
96. **Melingen** (Bergen, Vestl.). i Midhlingum ca. 1350 BK. 32a., Milling 1516–1521 NRJ II 492, Melling 1518–1523 NRJ III 466, Melingenn 1563, Mellinng 1610, Mellinng 1620, Mellinge 1667, Mælingen 1723 MU. – *Miðlingr* m., jf. nr. 90 (jf. NG 11, 357).
97. **Melingen** (Austevoll, Vestl.). Melling 1610, Mellingen 1668, Mellingen 1723 MU. – *Miðlingr m., jf. nr. 90 (jf. NG 11, 252).

98. **Mellingen** (Alver, Vestl.). i Midlinghi ca. 1350 BK. 55, Midlingir 1427 DN XII 158, af Midhlinge 1463 DN XII 201, af Midlinge 1490 DN XII 223, Melling 1518–1523 NRJ III 440, Melingenn 1563, Meling 1518–1523 NRJ III 438, Nelling (!) 1516–1521 NRJ II 508, Melling 1610, Meling 1667. – *Miðlingr* m., jf. nr. 90 (jf. NG 11, 412).
99. **Meltingen** (Inderøy, Trl.). Meltingenn 1517 DN X 250, Meltingenn ca. 1530 OE.Jb. 137, i Metlinghum 1516–1521 NRJ II 234, Meltingenn ca. 1550 DN. X 807, Mettleynn (!) 1559, Meltingh 1590, Meltingen 1668, Melting 1723 MU. – Oprindeligt sønavn, usikker oprindelse (jf. NG 15, 164).
100. **Missingen** (Råde, Vik.). Mæisingar 1354 DN. V 171, i Meisingom ca. 1390 RB 487, Mysing 1578, Mising 1593, Missingen 1723 MU. – *Meisingar* m.flt., afledt af gno. *meiss* m. ‘kurv’, brugt sammenlignende: «Det kurvformede (sted)» (jf. NG 1, 332).
101. **Myking** (Osterøy, Vestl.). Micking 1516–1521 NRJ II 496, Myckinge NRJ. 1518–1523 III 448, Mycking 1563, Møckinge 1610, Søer og Nøer Møching 1667, Søre og Nore Møching 1723 MU. – *Myking* f., afledt af gno. *myki* f. eller *mykr* m. ‘møg’, mindre sandsynligt dannet til gno *mýking* f. ‘formildelse, lindring’ (jf. NG 11, 297).
102. **Myking** (Alver, Vestl.). Mykingar s. ca. 1350 BK. 32, b. Mykinghum ca. 1350 BK. 7., Mycking 1516–1521 NRJ. II 502, Myckinge 1518–1523 NRJ. III 460, Mycking, 1563, Michinngh 1567, Møckinnge 1611, Myching 1667, Møching 1723 MU. – *Mykingar* f.flt., jf. nr. 101 (jf. NG 11, 406).
103. **Myking** (Nesbyen, Vik.). – **Myking* f., jf. nr. 101 (jf. NG 5, 93).
104. **Myking** (Ål, Vik.). Møckinnge 1617, Mychen 1657. – *Myking* f., jf. nr. 101 (jf. NG 5, 149).
105. **Myking** (Alver, Vestl.). Micking 1516–1521 NRJ. II 507, Myckinger 1518–1523 NRJ. III 438, Mycking 1563, Myckiing 1563, Myching 1667, Myching 1723 MU. – *Myking* f., jf. nr. 101 (jf. NG 11, 393).
106. **Mysing** (Eigersund, Rog.). Møßing, Mysßing 1606, Mysing 1610, Møßing 1616, 1626 St. S. 381, Myssing med Mourland 1668, Mysing 1723 MU. – **Møßing* eller **Mýßing* m., afledt enten af gno. *mosi* m. ‘mose’ eller, mindre sandsynligt, gno. *mús* f. ‘mus’: «Der, der er mose», «(Stedet) ved/nær mose» (jf. NG 10, 67).
107. **Mysing**⁺ (Stjørdal, Trl.). af Mysing 1432–33 AB 35, i Audnene i Mysing 1432 DN V 432. – *Mýßing* m., sikkert ikke afledt af gno. *mús* f. ‘mus’. Usikkert ophav (jf. NG 15, 28).
108. **Myssingen** (Eigersund, Rog.). Mißinngh 1567, Møßing 1668, Mesßing 1626 St. S. 19, Messing 1723 MU. – **Meißing* m.flt., afledt af gno. *meiss* ‘kurv’, brugt sammenlignende: «Det kurvformede (sted)» (jf. NG 10, 72).
109. **Mytting** (Ringebu, Innl.). i Myting 1432 DN II 533, a Mytynge, Mytinge 1458 DN V 587, Mettingh 1578, Mytting 1594, Myttingen med Olleteigh 1668, Mytting 1723 MU. – *Mýtting* m., tilsyneladende afledt af gno. *múta* f. ‘betaling, godtgørelse’. Må da i så fald sikkert

- betegne stedets frugtbarhed eller ydeevne. «(Stedet) der giver godt afkast?» (jf. NG 4.1, 147).
110. **Mæringen** (Voss, Vestl.). Meningen (!) 1695, Mæringen 1723 MU. – *Meringr m. eller **Merðing(r)* m./f., i førstnævnte tilfælde muligvis afledt af gno. *mara* v. 'flyde, flyde ovenpå': «(Stedet) ved det flydende vand». Måske skal man snarere se navnet som afledt af gno. *merð* f. 'ruse, notpose' med sigte på gårdens beliggenhed (jf. NG 11, 546).
111. **Nakling** (Bø, Nordl.). Nachling 1610, Nachling 1723 MU, Nachling 1614. – *Naklingr m., en *ling*-afledning af gno. *hnakki* m. 'nakke, baghoved' eller gno. *hnakkr* m. 'saddel', begge brugt sammenlignende om topografien: «(Stedet) ved/på nakken» eller «(Stedet) ved/på sadlen» (jf. NG 16, 375).
112. **Nestingen** (Indre Østfold, Vik.). Nisting ca. 1390 RB 257, Nisting, Nistingen 1600, Nistingen 1667, Nistingen 1640, Nestingen 1723 MU. – *Niztingr* m., afledt af gno. *neztr* adj. 'nederst': «(Det) nederste sted» (jf. NG 1, 65).
113. **Nestingen** (Øyer, Innl.). Nesting 1594, Nesteng 1604, Nestingen 1723 MU, Nestingen 1668. – *Niztingr m., jf. nr. 112 (jf. NG 4.1, 162).
114. **Nising** (Vindafjord, Rog.). Niiſingh, Neſing 1602, Nisingh 1606, Nissing 1610, Niising 1661, Nissing 1723 MU. – Muligvis *Nisingr m., afledt af gno. *nes* n. 'næs, fremspring'. Denne tolkning stemmer dog ikke overens med skrivemåden der angiver lang rodvokal i nogle af de ældste skrivemåder. I så fald kan navnet være afledt af gno. *hnísa* f. 'marsvin, nise': «(Stedet) på/ved næsset» eller «Der, der er marsvin/nise» (jf. NG 10, 453).
115. **Nøding** (Lindesnes, Agd.). i Nøtingi 1315 DN IV 103, allan Nøtinghin 1412 DN II 465, a Nytinghin 1432 DN V 436, a Nøtingge 1478 DN X 202, Nøding 1548–1661 A.St. 87, Yttre Nøding, Offuer Nøding 1601, Yttre Nøding 1604, Nøding 1610, Nøding 1630. – *Nøtingr* m., tilsyneladende afledt af gno. *nót* f., 'fiskegarn, not': «Der man bruger fiskegarn?» (jf. NG 9, 94).
116. **Rellingen** (Fjord, M&R). Ryllingh 1516–1521 NRJ II 96, Rølling, Relling 1603, Relling 1606, Rellinng 1616, Relling 1617, Rellingen 1666, Rellingen 1723 MU. – Muligvis *Ryðlingr* m., en *ling*-afledning af gno. *ruð* n. 'rydning': «Det ryddede (sted)» (jf. NG 13, 122).
117. **Revling** (Ringsaker, Innl.). a Riflingi 1315 DN I 128, a Ryflingi, til Riflings 1342 DN XI 34, Reffling 1578, Reffling 1520, Reffling 1593, Refflingh 1604, Reffling 1669, Refling 1723 MU. – *Riflingr* m., afledt af gno. *refill* m., 'strimmel, tøjstrimmel', nok anvendt sammenlignende: «Der, der er strimlet» (jf. NG 3, 16).
118. **Revling** (Vestby, Vik.). i Røflinge ca. 1390 RB 131, 16829 Reffleig (!) 1574–1577 St. 9, Reffling 1578, Reffling 1600, Reffling 1616, Refling 1723 MU. – *Riflingr* m., jf. nr. 117 (jf. NG 2, 5).

119. **Revling** (Nord-Aurdal, Innl.). Refflinngh 1604, a Riflingom 1420 DN II 488, Reffuelingh 1520, Røffling 1578, Reffling 1592, Refling 1667, Refling 1723 MU. – *Riflingr* m., jf. nr. 117 (jf. NG 4.2, 275).
120. **Rising** (Skien, V&T). i Risinghi ca. 1390 RB 39, Riissingh 1542 DN X 774, Riisþingh 1548–1661 A.St. 160, Rissing, Risingh 1548–1661 A.St. 81, Riþingenn 1574–1577 St. 42 b, Riising 1585, Riising 1593, Risingh 1604, Riissing nordre og Riising søndre 1723 MU. – *Hrisingr* m., afledt af gno. *hrís* n., ‘krat, kratskov’: «Der, der er krat(skov)» (jf. NG 7, 115).
121. **Ristinga** (Fjaler, Vestl.). Resting 1603, Resstinngh 1608, Risting 1667, Risting, Resting 1723 MU. – Noget usikkert ophav, kunne være **Ristingr* m., afledt af gno. *rist* f. ‘vrist, overgangen mellem fod og ben’: «(Stedet) på/ved vristen», brugt sammenlignende om jævnt stigende højdedrag (jf. NG 12, 274).
122. **Rottingen** (Frøya, Trl.). Røthing 1432–33 AB 61, Røttingh 1516–1521 NRJ II 58, Røttingh 1559, Røttingenn 1590, Røtinnng 1626, Rottingen 1643, Rotting 1664, Røttingen 1723 MU. – Usikker, kunne være gno. *Hryttingr* m., afledt af gno. *hrútr* m. ‘vædder’, brugt sammenlignende? «Det vædderagtige (sted)» (jf. NG 14, 59).
123. **Rælingen** (Rælingen, Vik.). i Ræling 1339 DN V 109, i Ræling ca. 1390 RB 241, i Ræling 1440 497. – *Rælingr* m., måske en *ling*-afledning af gno. *rá* f. ‘hjørne, vrå’: «(Stedet) i/på/ved hjørnet» (jf. NG 2, 237).
124. **Røkkinga** (Lindesnes, Agd.). Røchind 1630, Røching 1668, Røchning 1723 MU. – Måske **Rykingr* m., afledt af gno. *rukka* f. ‘rynke, fold’: «(Stedet) med folden», brugt sammenlignende om topografien (jf. NG 9, 110).
125. **Røtinga** (Bjørnafjorden, Vestl.). Rodyngh 1516–1521 NRJ. II 531, Rødinge 1563, Røtthingen, Røtingen 1610, Ryttingen 1612, Røttingen 1668, Røttingen 1723 MU. – Oprindeligt ønavn **Ræting* f., eller **Røting* f. Med tanke på øens form, er ordet sikkert afledt af gno. *rót* f. ‘trærod’, betydende ‘Den trærod-lignende’. Kan også være afledt af gno. **rót*, ‘snude’ jf. geng. *wrót* m., ‘snabel’, i betydningen «Det snudede (sted)» (jf. NG 11, 210).
126. **Røttingen** (Bindal, Nordl.). Røttingen 1590, Røttingen 1559, Reitinge 1626, Røting 1643, Røttingen 1669, Røttingen 1723 MU. – **Hryttingr* m., jf. nr. 122 (jf. NG 16, 5).
127. **Røyseng** (Ringerike, Vik.). i Røysyngæ 1482 DN V 660, Resinn 1528 NRJ IV 146, Rosøin 1578, Røþunng 1592, Røessinnng 1604, Røssing 1617, Røþing 1657, Røyseng 1723 MU. – Enten et sammensat stednavn på gno. *eng* f. *Røyseng*, eller snarest en *ing*-afledning *Røysingr* m., at dømme efter ældste kildebelæg. I begge tilfælde indgår gno. *røysi* n., ‘røse, stendynge’: «Engen med røsen» eller «Der, der er røser» (jf. NG 5, 37).
128. **Røysing** (Steinkjer, Trl.). af Røysinge, Røssing, Røssingh 1516–1521 NRJ II 215, Røysingh 1559, Roseig, Røþeig 1626, Røþeng 1668, Røyseng 1723 MU. – Enten **Røyseng* eller **Røysingr* m., jf. nr. 127 (jf. NG 15, 223).

129. **Sending** (Tokke, V&T). 1548–1661 A.St. S. 80, Sanndwigh (!) 1585, Sending 1593, Sennding 1602, Senndingen 1612, Sending 1665 M, Sending 1723 MU. – *Sendingr m., afledt af gno. *sandr* m., ‘sand’ eller evt. gno. *senda* f. ‘sandet grund, jord’: «Det sandede (sted)» (jf. NG 7, 420).
130. **Senning** (Kongsberg, Vik.). a Senneng 1338 DN V 104, a Sænninghum ca. 1390 RB 3, i Senningom ca. 1390 RB 4, i Sennenggenum (nedre) 1398 DN V 274, a Sænningum 1436 DN VII 397, Sending 1593, Sending 1604, Sending 1626, Sending 1667, Sending øvre og nedre 1723 MU. – *Senningr* m. Usikkert ophav, kan være afledt af verbet gno. *senna* ‘diskutere, trætte, tviste’: «Det omtvistede (sted)» (jf. NG 5, 385).
131. **Skarning** (Nes, Vik.). Skarningh 1499 DN XIII 137, Scharning 1514–1521 NRJ I 4, Skarningh 1514–1521 NRJ I 14, Skarning 1578, Skarnengh 1594, Skarning med Dall 1666, Scharning 1723 MU. – *Skarningr* m., afledt af gno. *skarn* n. ‘skarn, møg, lort’: «Det skarnede (sted)», vel sigtende til at stedet blev naturligt gødet (jf. NG 2, 351).
132. **Skjerpning** (Ål, Vik.). Scherping 1657, Schierping 1723 MU. – *Skerpingr m., afledt af gno. *skarpr* adj. ‘skarp, spidst, kantet’, i stednavne gerne brugt om tør og dårlig jord: «Der, der er skarp, dårlig jord» (jf. NG 5, 135).
133. **Skjerpning** (Osterøy, Vestl.). Skerpinger 1520–1570 NRJ IV 478, Skierping 1563, Scherpinng 1567, Skierping 1610, Skierping 1620, Schierping 1667, Scherping 1723 MU. – *Skerpingr m., jf. nr. 132 (jf. NG 11, 299).
134. **Skjerpingan** (Eigersund, Rog.). – *Skerpingar m., jf. nr. 132 (jf. NG 10, 92).
135. **Skjerpingane** (Vik, Vestl.). – *Skerpingar m., jf. nr. 132 (jf. NG 12, 152).
136. **Skjevlingen** (Tingvoll, M&R). Skielffling 1559, Skiøfflingh 1590, Skieffling 1643, Schieffling 1667, Schefflingen 1723 MU. – Måske *Skeflingr m., afledt af gno. *skaf* m. ‘høj, brat bølge’, ‘brat snedrive’, brugt sammenlignende om en brat naturformation (jf. NG 13, 352).
137. **Skoding**⁺ (Ringeby, Innl.). Skoding Ødegaard under Tromsnes 1595 OC.Jb. 8. – Muligvis *Skodingr m., afledt af verbet gno. *skoða* ‘betragte, skue, undersøge’: «(Stedet) man betragter, skuer» (jf. NG 4.1, 158).
138. **Skretting** (Hå, Rog.). Skreftingh 1516–1521 NRJ II 298, Skrettingh 1518–1523 NRJ III 261, Skrettinge 1563, Schreting 1610, Schretting 1616, Schretting 1668, Schretting 1723 MU. – *Skrettingr* m., afledt af verbet gno. *skratta ‘le højlydt’ (jf. svensk *skratta*) (jf. NG 10, 118).
139. **Skroslingen** (Færder, V&T). – NG angiver et muligt *Skrytlingr m., en *ling*-afledning af gno. *skrota* f., ‘snit, skure, hak’, ‘kløft’ eller en *ingr*-afledning til *skrotl, *skrutl n., ‘skrammel, skrab’. Begge alternativer er usikre (jf. NG 6, 240).
140. **Slinningen** (Ålesund, M&R). Slemming (!) 1603, Slendingen 1606, Slinding 1617, Slindingen 1666, Slinningen 1723 MU. – Usikker oprindelse, måske *Sleningr m., afledt af gno. *slen* n. ‘dovenskab’ – kan være brugt om langsomt rindende vand (jf. NG 13, 186).

141. **Snellingen** (Lunner, Vik.). af Suiderlingom ca. 1390 RB 254, Svart- og Snellings Aassen 1723 MU, Snellingsaasen 1667. – *Sniðlingar* m.flt., afledt af gno. *sniðill* m. 'krumt skærejern', brugt sammenlingende: «Der, det er krumt» (jf. NG 4.2, 134).
142. **Snertingen** (Inderøy, Trl.). af Snertinge 1432–33 AB 7, Suertinge (!) 1559, Snertinng 1626, Snerting 1668, Snerting 1723 MU. – *Snertingr* m., afledt af et ord svarende til gno. *snørtr*, *snartr* m. 'brændt træstykke': «Der, der er brændt» (jf. NG 15, 181).
143. **Sparingen** (Ringeby, Innl.). – *Sparing f., afledt af enten gno. *sparr*, sideform til *sporr*, m. 'spurv', eller nok snarere gno. *sparr* m. 'tømmerstok': «(Stedet) med Tømmerstokke» (jf. NG 4.1, 146).
144. **Spilling** (Lindesnes, Agd.). Spilling 1594, Spilding 1548–1661 A.St. 88. – *Speldingr m., afledt af gno. *speld*, *spjald* n. 'tavle, firkantet plade', brugt sammenlignende: «Det tavlelignende (sted)» (jf. NG 9, 151).
145. **Stemning** (Flesberg, Vik.). a Strømpninge (!) 1487 DN III 700, Stemning 1570 DN XI 828, Stefning 1593, Steffnim 1600, Steffuin 1604, Tefning 1626, Stefning 1668, Stefning nordre 1723 MU, Stefning søndre 1723 MU. – *Stýfningr* m., afledt af et ord dannet til gno. *stúfr m. 'stub, stump', dannet til verbet gno. *stúfa* 'skære over, snitte af, hugge over': «Det afskârne, afhuggede (sted)» (jf. NG 5, 419).
146. **Steningen** (Midt-Telemark, V&T). Steningen nedenfor Woletued 1556 DN VII 427, Stenigen 1585, Steningen 1593, Steningen 1602, Stenndingen 1612, Stendingen 1665 M, Stendingen 1723 MU. – *Steiningr m., afledt af gno. *steinn* m. 'sten, klippe': «Det stenede (sted)» (jf. NG 7, 219).
147. **Stevning** (Øvre Eiker, Vik.). a Stymningi 1380 DN VII 320, i Stymnini 1385 DN VII 331, i Styfningium 1409 DN VI 408,, i Styfninge 1430 459, i Styfninge, i Styfninge 1421 DN VI 439, i Stimmingiom 1439 DN IV 638, Stimming 1460 DN V 600, Steffning, Stemffning 1542 DN V 825. – *Stýfningr* m., jf. nr. 145 (jf. NG 5, 257).
148. **Støvring** (Sunnfjord, Vestl.). Steffringh 1563, Støffring 1603, Støffring 1608, Steffuering 1667, Støfring 1723 MU. – *Stýfningr* m., jf. nr. 145 (jf. NG 12, 315).
149. **Svellingen** (Frøya, Trl.). Suellingn 1626, Suellingh 1630, Suellingh 1664, Suellingh 1618, Svellingen 1723 MU. – *Svellingr m., afledt af verbet gno. *svella* 'svulme op, bule ud': «Der, det er opsvulmet» eller «Der, det svulmer op» (jf. NG 14, 59).
150. **Søfting** (Vefsn, Nordl.). af Syfting 1432–33 AB. 88, Syfftinghen ca. 1530 OE.Jb. 17, Sifftinng, Styffting (!) 1567, Siffting 1610, Siffting 1614, Søfting 1723 MU. – *Syftingr* m., sikkert afledt af verbet gno. *svipta* 'kaste, slynge, rive bort': «(Stedet) der river bort», muligvis et oprindeligt elvenavn (jf. NG 16, 84).
151. **Tauning** (Hyllestad, Vestl.). af Tognenge ca. 1175 DN XVI 1, af Tohnenge ca. 1490 DN XII 223, Thognem 1563, Togninng 1567, Togning 1611, Tonning 1667, Tonning 1723 MU. – *Togningr* m., usikkert ophav men muligvis afledt af vebet gno. *togna 'strække sig, blive

- længere': «Der, der er strækkes», i så fald sikkert et oprindeligt elvenavn sigtende til vandets hastighed (jf. NG 12, 233).
152. **Tenningane** (Sogndal, Vestl.). Tindingen 1667, Tendingen 1723 MU. – *Tenning f., afledt af gno. *tōnn* f. 'tand': «Det tandede (sted)», brugt sammenlignende om et tandlignende højdedrag, eller flere tætliggende, spidse højdedrag (jf. NG 12, 142).
153. **Teplingan** (Nærøysund, Trl.). Theplinge 1590, Theplingen 1626, Thepling 1643, Tepling 1669, Tepling 1723 MU. – *Tepling f., en *ling*-afledning til verbet gno. *teppa* 'indeslutte, indespærre': «Det indesluttede (sted)» (jf. NG 15, 390).
154. **Terninga** (Elverum, Innl.). Terningen 1723 MU. – Muligvis *Tenning f., afledt af gno. *tōnn* f. 'tand': «Det tandede (sted)» (jf. NG 3, 308).
155. **Terningan** (Orkland, Trl.). Terning ca. 1530 OE.Jb. 25, Terninghen ca. 1550 DN. XII 774, Therningenn 1559, Therningenn 1590, Therningenn 1630, Terningen 1664, Terningen 1723 MU. – *Tenning* f., afledt af gno. *tōnn* f. 'tand': «Det tandede (sted)», brugt sammenlignende om et tandlignende højdedrag, eller flere tætliggende, spidse højdedrag (jf. NG 14, 45).
156. **Tonning** (Stryn, Vestl.). i, a Toghnege ca. 1350 BK. 9, Thanninngenn 1563, Tøgnnyng 1518–1523 NRJ III 621, Thoninng 1567, Thoning 1603, Thoninng 1608, Togning 1667, Tonning 1723 MU. – *Togningr m., jf. nr. 151 (jf. NG 12, 524).
157. **Trommeling**⁺ (Arendal, Agd.). Thrymmeling 1611, Trømmeling 1630, Tromlingen 1670. – *Brymlingr m., en *ling*-afledning til verbet gno. *þruma* 'larne, brage': «Der, det larmer» (jf. NG 8, 101).
158. **Tvenge** (Øystre Slidre, Innl.). – Kan være *Tveingr m., afledt af taltordet gno. *tveir* 'to': «Der, der er noget todelt», vel brugt om et tvedelt fjeld eller højdedrag (jf. NG 4.2, 306).
159. **Tynning** (Gulen, Vestl.). Thenningh, Thøningh 1563, Thøningh 1603, Thønning 1603, Thønning 1611, Thønningh 1611, Tønnum 1667, Tønding, Tønning 1723 MU. – *Pyrringr m., afledt af gno. *þorn* m., 'tornebusk': «(Stedet) med/ved tjørnene» (jf. NG 12, 192).
160. **Tyrlingen** (Voss, Vestl.). Tyrlingher 1492 DN V 688. – *Tyrflingr m., *ling*-afledning af gno. *torf* n., 'tørv, græstørv': «(Stedet) med græstørv», «Der, der er tørv» (jf. NG 11, 555).
161. **Tørring** (Steinkjer, Trl.). Thyringa ca. 1550 Trondhjems Kapitelbok, Tøringhe 1516–1521 NRJ II 229, Tørdium (!) 1559, Tøringh 1590, Thøring 1626, Tøring 1668, Tørring 1723 MU. – *Tyrðingr m., sikkert afledt af gno. *torð* n. 'skarn, lort', 'gødning': «Det gødede (sted)» (jf. NG 15, 237).
162. **Vetting** (Vestvågøy, Nordl.). Veiting 1567, Vetten 1610, Vetting 1614, Noruetting, Sørvetting 1667, Noerwetting, Sørwitting 1723 MU. – *Vættingr m., afledt af gno. *vátr* adj. 'våd, fugtig': «Der, der er vådt», «Det fugtige (sted)» (jf. NG 16, 332).
163. **Vevring** (Sunnfjord, Vestl.). Wefringh ca. 1350 BK. 23, i ynre Wæfring ca. 1350 BK. 23, Wæfringar 1427 DN XII 162, Vefringar DN XII 231, af Wæfringom 1463 (senere afskr.) DN

- XII 202, pa Veffringhe NRJ II 135. Veffrings k. 1525 DN IV 798. – *Veffringr* m., afledt af verbet gno. *vafra* ‘bevæge sig i forskellige retninger, fare ustadig frem og tilbage, vævre rundt’: «Der, der fares ustadigt frem og tilbage» (jf. NG 12, 348).
164. **Væding** (Arendal, Agd.). Wedinng 1593, Wedding 1601, Wedding 1611, Weding 1610, Weeding 1670, Wæding 1723 MU. – *Vætingr m., jf. nr. 162 (jf. NG 8, 110).
165. **Væting** (Birkenes, Agd.). Wætningh, Wedinng 1595, Weddinng 1601, Weding 1610, Weddinng 1611, Weddinng 1612, Weddinng 1626 St. S. 254, Weding med Ramselie 1668, Væding med Ramselie 1723 MU. – *Vætingr m., jf. nr. 162 (jf. NG 8, 74).
166. **Væting** (Fyresdal, V&T). i Wætonne 1342 DN VIII 155, a Wætinge 1395 DN V 267, a Wætinghe 1450 DN X 156, 1457, i Wedinge DN XV 72 1457, a Vætinghe, Vitinghe 1465 DN II 639, Wettingh 1585 St 199 b, Wetting 1593, Wetting 1602, Weding 1612, Wetting 1665 M, Wætting 1723 MU. – *Vætingr* m., jf. nr. 162 (jf. NG 7, 390).
167. **Ylvingen** (Vega, Nordl.). af Ylfuinge 1432–33 AB 90, Vlwinggen ca. 1530 OE.Jb. 15, Øluinngh 1567, Vluing 1610, Vluing 1614, Wllffuingen 1661, Ulfvingen 1723 MU. – *Ylfingr* m., afledt af gno. *ulfr* m. ‘ulv’: «Der, der er ulve», eller måske snarere et sammenlignende «Det ulvagtige (sted)» (jf. NG 16, 32).
168. **Øksninga** (Bindal, Nordl.). af Ygxningh 1432–33 AB 84, Yxninghen ca. 1530 OE.Jb. 14, Oxningh 1518–1523 NRJ III 214, Igsningen 1559, Øxninnngenn 1567, Øxningh 1614, Øxningh 1643, Øxningh 1590, Oxninge 1626, Øxninghen 1661, Øxningen 1723 MU. – *Yxningr* m., afledt af gno. *yxn* m.fl. ‘øksne, okser’: «Der, der er øksne» (jf. NG 16, 9).
169. **Øksninga** (Nærøysund, Trl.). Øxninge 1518–1523 NRJ III 216, Yxuing (!) 1559, Øxuigenn (!), Øxningh 1590, Oxninge 1626, Øxningen 1669, Øxningen 1723 MU. – *Yxningr* m., jf. nr. 168 (jf. NG 15, 382).
170. **Øksningan** (Herøy, Nordl.). Yxuigenn, Oxuigenn (!) 1567, Øxning 1614, Øxning 1610, Øxningen, Ytter Øxningen 1661, Yttre Øxningen, Indre Øxningen 1723 MU. – *Yxningr* m., jf. nr. 168 (jf. NG 16, 101).
171. **Østre Sylling** (Lier, Vik.). i Syllingum ca. 1390 RB 101, i Syllingum 1393 DN IV 464, Sylling 1528 NRJ IV 77, Siulling 1574–1577 St. 1 b, Sylling 1578, Silling 1593, Sylling 1723 MU. – *Syllingar* m.fl., kan være afledt af gno. *svell* n. ‘opsvulmet is, frost som skyder sig op af jorden’: «Der, der er opskudt», sikkert sigtende til den meget stejle Altanåsen som Sylling ligger i umiddelbar nærhed af (jf. NG 5, 330).

Forkortelser til appendiks

adj. = adjektiv/tillægsord.

A.St. = Johnsen 1910.

AB = Munch 1852.

Agd. = Agder fylke (2020–).

BK = Munch 1843.

DN = Unger og Huitfeldt 1847–.

f. = femininum/hunkøn.

Flatøb. = Vigfússon og Unger 1860.

geng. = gammelengelsk, ca. 450–ca. 1150.

gno. = gammelnorsk, ca. 1200–ca. 1350.

Heimskringla = Unger 1868.

Innl. = Innlandet fylke (2020–).

M = Matrikel. Riksarkivet.

m. = maskulinum/hankøn.

M&R = Møre og Romsdal fylke (1837–).

MU = Matrikelutkast. Riksarkivet.

n. = neutrum/intetkøn.

NG = Rygh 1897–1936.

Nordl. = Nordland fylke (1837–).

NRJ = Huitfeldt-Kaas H.J. 1887–1983.

OC.Jb. = Oslo Domkapitels jordebok 1595. Riksarkivet.

OE.Jb. = Brinchmann og Angerholt 1926.

Olav d. Helliges saga = Unger og Munch 1853.

RB = Huitfeldt 1875.

Rog. = Rogaland fylke (1837–).

St. = *Stiftsbog eller Fortegnelse over Kirkernes Gods i Oslo og Hamar Stifter, optaget efter Statholderen Povel Huitfeldts Foranstaltning i Aarene 1574–1577.* Riksarkivet.

T&F = Troms og Finnmark fylke (2020–).

Trl. = Trøndelag fylke (2018–).

Trondhjems Kapitelbok = *Jordebogsopptegnelse fra 1550–1560, fra håndskrift vedrørende Trondheims Domkapitel, AM 332.* Den Arnamagnæanske Samling, København.

V&T = Vestfold og Telemark fylke (2020–).

Vestl. = Vestland fylke (2020–).

Vik. = Viken fylke (2020–).

Still tonal after all these years?

Gjert Kristoffersen[†]

Materialet etter den nasjonale tonelagsundersøkelsen som Knut Fintoft og hans medarbeidere gjorde på 1970-tallet, omfatter også talere fra Nordhordland, der dialektene tradisjonelt har manglet tonelag. For noen år siden undersøkte forfatteren i hvilken grad dette gjaldt Fintoft-informantene, i lys av at tonelagene etter 2. verdenskrig gradvis har etablert seg på Strilelandet sammen med andre trekk fra bergensmålet. En av dem skilte seg ut ved at han hadde en minimal og neppe hørbar kontrast som likevel var statistisk signifikant. Da den første innspillingen ble gjort, så vel som senere i livet, var informanten selv overbevist om at han manglet motsetningen. Artikkelen er en analyse av denne informanten basert på en ny innspilling av det samme materialet. Målet er å undersøke om denne underbevisste kontrasten har holdt seg, om den har styrket seg, eller om den har forsvunnet i løpet av de nesten 50 årene som er gått siden tidlig på 1970-tallet. Resultatet viser at den har holdt seg, også i et datasett som i mindre grad enn Fintoft-materialet avslører at det er tonelagskontrasten som er gjenstand for undersøkelsen.

1 Innledning

Utgangspunktet for denne artikkelen er de opptakene Knut Fintoft og hans medarbeidere gjorde i Nordhordland da de på 1970-tallet undersøkte ulikheter i tonelagsrealisasjon i norske dialekter (Fintoft og Mjaavatn 1980; Fintoft mfl. 1978).¹ Opptakene, samt en navneliste over informantene, kom for en dag etter at Fintoft døde i 2011.²

---

¹ Gjert Kristoffersen døydd den 29. mai 2021. Artikkelen er publisert med løyve frå Jan Olav Gatland.

² Takk til to anonyme fagfeller, redaktørene og Jan K. Hognestad for verdifulle innspill. Og ikke minst takker jeg informanten for velvillig å ha stilt opp «after all these years».

Navnelisten inneholdt bare navn og kommune. I samråd med arvingene ble opptakene innlemmet i Målføresamlinga ved Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier ved UiB samme år, og i løpet av kort tid digitalisert.

De to publikasjonene fra prosjektet nevner ikke når opptakene ble gjort. I Hordaland skjedde det sannsynligvis i 1972. Fem personer fra Nordhordland ble spilt inn, to menn og en kvinne fra Radøy, en kvinne fra Lindås og en kvinne fra Øygarden, alle født på 1950-tallet. Selv om lærebøkene sier at dette området mangler tonelagskontrast, viser analysen presentert i Kristoffersen (2018) at tre av dem, de to mennene fra Radøy og kvinnen fra Lindås, faktisk hadde kontrast. Bare de to siste viste fullt sammenfall mellom tonelagene.

Det er god grunn til å tro at når tonelagskontrasten i dag sprer seg til Strilelandet, er det under innflytelse fra bergensmålet. Den fonetiske avstanden mellom tonelagene hos disse tre var imidlertid mindre enn den en normalt finner hos bergensere. Særlig skilte den ene mannen fra Radøy seg ut. Mens bergenserne i Fintoft-undersøkelsen viste en gjennomsnittlig forskjell mellom tidlig tonetopp i tonelag 1 og sen tonetopp i tonelag 2 på vel 50 % (Kristoffersen 2018, tabell 3), hadde de to andre strileinformantene en forskjell på hhv. 22,1 % og 17,2 % (Kristoffersen 2018, tabell 4), altså vesentlig mindre enn bergensinformantene.³

Denne artikkelen skal handle om den tredje av informantene med tonelagskontrast. Hos ham var forskjellen bare på 5 %, altså én tiendedel av den vanlige bergensforskjellen og svært nær null. Likevel viste det seg at forskjellen var statistisk signifikant med en p -verdi på 0,002 basert på den såkalte Mann-Whitney-testen. Navnelisten avslørte at dette er en person jeg har kjent i mange år og ofte diskutert språk med. Han har alltid oppfattet seg selv som en typisk strilemålstaler uten tonelagskontrast. Og sikkert med god grunn: Med en så liten forskjell er det neppe tale om en kontrast som lar seg persipere i løpende tale. Informanten det her dreier seg om, er ingen ringere enn mottakeren av dette festskriftet, Johan Myking. Han vil i det som følger, bli referert til som JM.

Selv om differansen mellom p -verdien på 0,002 og den mest konservative signifikanstærskelen som er i vanlig bruk, nemlig 0,01, er stor, er det likevel grunner til å være skeptisk til om den faktisk avspeiler en virkelig kontrast. Teoretisk *kan* signifikansen representere en såkalt type 1-feil, dvs. at nullhypotesen er blitt avvist på tross av at den faktisk er korrekt. Men merk at signifikansen ble regnet ut ved hjelp av en ikke-parametrisk test. Betingelsene for bruk av en kraftigere, parametrisk t -test er nemlig ikke fullt ut tilfredsstillende, siden dataene ikke er normalfordelt i tilstrekkelig grad (jf.

---

³ Jeg kommer tilbake til hvordan disse forskjellene er regnet ut og skal tolkes, i avsnitt 3. Poenget her er den kvantitative ulikheten mellom bergenserne og strilene som ble spilt inn.

figur 2 og 3 nedenfor), og antallet datapunkter for hvert tonelag er under 30, som er nedre grense for at en kan se bort fra normalfordelingskravet (Levshina 2015, 88).⁴ En eventuell type 1-feil kan derfor ikke være resultatet av bruk av feil statistisk metode.

Men også selve innspillingsoppsettet i Fintoft-undersøkelsen kan være en feilkilde. Informantene leste minimale par parvis i samme rammesetning, i stor grad bestemt form singularis av nøytrumsord som tonelag 1 og infinitiver som tonelag 2. Jeg vet ikke hvor mye informantene ble fortalt om formålet med undersøkelsen, men i og med at ord som segmentalfonetisk var identiske, ble kontrastert på denne måten, er det vel grunn til å tro at også strileinformanter kunne slutte at det måtte være en eller annen forskjell mellom dem.⁵

Festskriftinnbydelsen ble en gylden anledning til å undersøke dette nærmere ved å gjøre nye opptak, og JM sa ja med en gang jeg spurte ham. I tillegg til å la ham lese nøyaktig den samme listen med rammesetninger som han leste på 1970-tallet, leste han også et skript der listen var brutt opp, randomisert og smeltet inn i en annen liste med testord hentet fra et annet tonelagsprosjekt, nemlig Norsk tonelagstypologi (NTT), som undertegnede ledet rett etter årtusenskiftet. Dermed består hele datasettet av fire undersett, det originale opptaket fra 1970-tallet, kopien spilt inn i 2019, et randomisert sett av de samme setningene og et sett med testord i rammesetninger hentet fra testbatteriet brukt i NTT-prosjektet.

Det overordnede forskningsspørsmålet i dette lille prosjektet kan sammenfattes i tittelen på denne artikkelen, og mer detaljert i følgende spørsmål:

(1) *Forskningsspørsmål*

1. Har kontrasten fra 1970-tallet holdt seg?
2. Holder den seg også når det samme testbatteriet leses i randomisert rekkefølge og innstøpt i et skript som også inneholder setninger fra et annet og uavhengig testbatteri?
3. Viser kontrasten seg også i det uavhengige testbatteriet, der kontrasten ikke er kodet i form av minimale par?

Dersom svaret er ja på alle tre spørsmålene, har vi ikke bare sannsynliggjort at kontrasten i opptaket fra 1970-tallet var reell, men også at kontrasten har holdt seg og eventuelt endret seg gjennom de nesten 50 årene som er gått siden den gang. I tillegg vil vi, dersom svaret er ja også på spørsmål 2 og 3, ha fått sannsynliggjort at kontrasten

---

⁴ Med 27 tonelag 1-skårer og 26 tonelag 2-skårer er imidlertid ikke avstanden opp til 30 svært stor.

⁵ For JM var dette likevel ikke helt minimale par, ettersom han i samsvar med eget talemål leste infinitivene med a-ending.

i det opprinnelige opptaket ikke var et resultat av det eksperimentelle formatet i Fintoft-undersøkelsen.

2 Opptakene

2.1 Fintoft-opptaket fra 1970-tallet

Som nevnt ovenfor bestod skriptet av en serie identiske rammesetninger der minimale, tostavelers tonelagspar var satt inn. (2) viser et utdrag.

- (2) Det var badet du sa
 Det var bade du sa
 Det var brøle du sa
 Det var brølet du sa

Ut fra hvordan setningene leses på mange av opptakene, ofte svært raskt og flytende, høres det ut som om det blir lest fra en liste trykt på samme ark, og ikke f.eks. fra en bunke med kort der det på hvert kort var trykt én setning. Dette ville normalt ha skapt en liten pause og litt papirstøy mellom hver setning.

I Fintoft-skriptet var det totalt 66 setninger, dvs. 33 minimale par. Hvert par ble lest sammen, men rekkefølgen mellom tonelagene ble snudd fra par til par som vist i (2). Ikke alle parene var brukbare. Det var for det første lagt inn noen få som neppe fungerer som minimale par i noen dialekt, som f.eks. *brødet/brøde*, der bare det siste (svært litterære) ordet uttales med [d]. Andre fungerer bare i noen dialekter, som *havet/have*. I tillegg kan det være detaljer ved selve opptaket av et gitt ord som gjør det vanskelig å segmentere i et spektrogram, og til slutt vil det så å si alltid oppstå feillesinger, f.eks. en ufrivillig pause lagt inn i ett eller flere av testordene som gjør at det må ekskluderes. JM var likevel en stø leser. Datasettet fra 1972 består av 27 tonelag 1- og 26 tonelag 2-ord.

2.2 2019-opptaket

Det nye opptaket ble gjort i mai 2019 i lydstudioet på HF-bygget ved Universitetet i Bergen.⁶ JM leste først en kopi av listen han leste i 1972. Ingen uventede feil eller problemer oppstod, og det vil si at innholdet i de to datasettene, samt rekkefølgen de ble lest i, er identiske.

---

⁶ Takk til Christer Johansson for teknisk hjelp.

Etter en kort pause fikk JM presentert det neste skriptet på en dataskjerm som viste én setning av gangen. Når en setning var lest, måtte han selv gå videre til neste ved hjelp av en piltast. Dette framtvang en liten pause mellom hver setning. Som nevnt ovenfor bestod skriptet av setninger hentet fra Fintoft-materialet, 31 tonelag 1-ord og 29 tonelag 2 ord, altså noen få flere enn de som inngikk i 1970-settet. For å skape fullstendig balanse mellom de tre Fintoft-settene, ble det odde tonelag 1-ordet i 1972-settet tatt ut, og de to 2019-settene ble skåret ned slik at de tre settene alle består av de samme 26 ordparene. En liste over disse finnes som tillegg 1 til slutt i artikkelen.

Det randomiserte 2019-settet ble blandet med 27 setninger med tonelag 1-ord og 34 setninger med tonelag 2-ord fra NTT-materialet. Rammesetningene i disse var ulike og tilpasset testordet, og hvert testord ble lest flere ganger. Ordene var også av ulik lengde. Tillegg 2 er en oversikt over NTT-materialet.

3 Metode

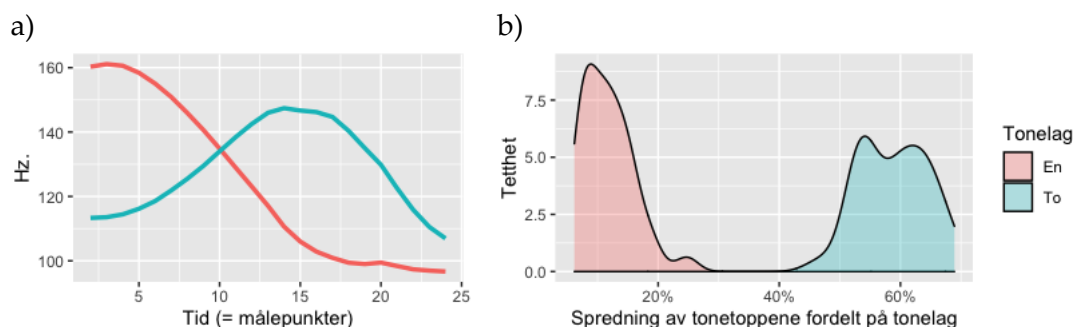
Tonelagsrealisasjonen i Bergen kan karakteriseres som en forskjell mellom en tidlig tonetopp i tonelag 1 og en senere realisert tonetopp i tonelag 2. I tonelag 1 realiseres tonetoppen mer presist tidlig i vokalen i trykkstavelsen, mens den i tonelag 2 normalt realiseres nær stavelsesgrensen i tostavellesord og i den påfølgende trykklette stavelsen i lengre ord og fraser.⁷

Figur 1a viser gjennomsnittlig tonegang for de to tonelagene hos en av bergenserne som deltok i Fintoft-undersøkelsen.⁸ X-aksen representerer tid i form av 25 jevnt fordelte målepunkter, og y-aksen tonehøyde (F0) uttrykt i hertz. Startpunktet på x-aksen er begynnelsen av den trykksterke vokalen og endepunktet 75 millisekunder (ms.) inn i den påfølgende trykklette vokalen. I et ord som /^hba:de/ *badet* er det følgelig /a:d/ pluss de første 75 ms. av /e/ som utgjør måledomenet. Forskjellen i timing av tonetoppen gir en fallende tonegang gjennom trykkstavelsen i tonelag 1 mot en stigende tonegang og forsinket tonetopp i tonelag 2-ord. Dette er den klart største forskjellen på de to tonelagene, og det er den vi skal konsentrere oss om her. Men i fravær av mer systematiske undersøkelser kan det ikke avvises at det kan finnes andre og mer subtile forskjeller som også bidrar til persepsjon av kontrasten.

---

⁷ Plasshensyn umuliggjør en grundigere presentasjon av vestlandsk tonelagsfonetikk og -fonologi. Abrahamsen (2003), Hognestad (1997, 2012), Lorentz (1995) og Kristoffersen (2006, 2018) er gode kilder for dem som ønsker å lære mer.

⁸ Denne og de følgende grafene er generert i RStudio (RStudio Team 2020) ved hjelp av ggplot-pakken (Wickham 2016; Healy 2019).

Figur 1. Typisk tonelagskontrast for en av bergensinformantene i Fintoft-materialet

Denne forskjellen i timing kan kvantifiseres ved at plasseringen av tonetoppen regnes ut som en prosent av domenelengden. Domenet her er som nevnt strekket fra starten av den trykksterke vokalen til 75 ms. inn i den påfølgende trykklette vokalen. Målepunkt nr. 25 i figur 1a representerer ut fra dette 100 %-punktet, mens 50 %-punktet befinner seg ved halvparten av målepunktene, dvs. midt mellom punkt 10 og 15 i grafen. Begrunnelsen for å avgrense lengden til en konstant del av den trykklette vokalen er at domenet i seg selv da holdes mest mulig konstant, og prosentverdiene som uttrykk for timingen av tonetoppene kan dermed sammenlignes fra ett testord til et annet og gjøres til gjenstand for ulike typer beregninger og statistisk testing.

Denne analysen av tonegangen i alle testordene ble gjort i det fonetiske analyseprogrammet Praat (Boersma og Weenink 2021). For hver brukbar realisasjon av et testord ble det i annoteringen av spektrogrammet avmerket et domene i samsvar med beskrivelsen ovenfor. Dette ble vilkårlig merket VCV. Deretter kjørte jeg Praat-skriptet Pitch Dynamics på alle de annoterte delene av lydfile.⁹ Skriptet hentet bl.a. ut lengden på hvert VCV-domene uttrykt i ms. og plasseringen av den maksimale hertzverdien innenfor domenet uttrykt som en prosent av lengden på VCV-domenet. Gitt tonelagsforskjellen i Bergen vil forventningen være at denne prosenten vil være lav i tonelag 1-domener og relativt høy i tonelag 2-domener. Et annet resultat som skriptet returnerer, er som nevnt F0-verdien for et antall målepunkter gjennom domenet, som må spesifiseres i skriptet før det kjøres. På grunnlag av disse kan det ved hjelp av grafikkprogram genereres kurver som viser tonegangen i alle testordene. Figur 1a viser som nevnt gjennomsnittlig tonegang basert på 25 målepunkter og 26 mål ved hvert punkt i de to kurvene.

⁹ Et Praat-skript er et dataprogram som henter ut numeriske data fra en annotert Praat-fil. Pitch Dynamics er skrevet og tilgjengeliggjort av den amerikanske lingvisten Christian DiCanio (DiCanio 2012).

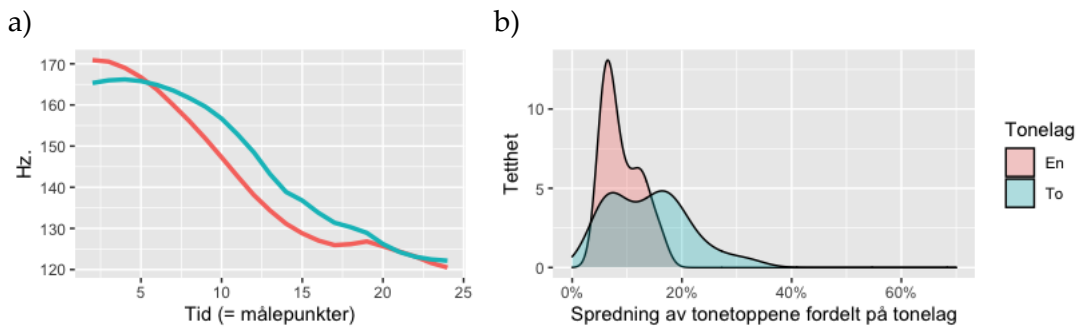

(b)-grafen i figur 1 viser fordelingen av prosentmålene, uttrykt ved hjelp av en såkalt spredningsgraf (eng. *density plot*). Denne viser hvordan skårene for hhv. tonelag 1 og tonelag 2 fordeler seg på prosentskalaen. Vi ser at så å si alle tonelag 1-skårene befinner seg mellom 0 og 20 %, med en topp på litt under 10 %, mens tonelag 2-skårene ligger mellom 40 og 70 med de fleste mellom 50 og 65 %. Det er ingen overlapping.

I neste avsnitt skal jeg bruke denne metoden på de annoterte innspillingene av JM fra 1972 og 2019. Deretter vil resultatene bli testet statistisk.

4 Resultater

Figur 2 viser resultatene fra innspillingen fra 1972, framstilt på samme måte som for bergensinformanten ovenfor.

Figur 2. Relasjon mellom tonelagene i 1972-innspillingen

Om vi ser på kurvene i figur 2(a) isolert, ville kanskje de fleste uten videre anta at det her ikke dreier seg om noen signifikant kontrast; kurvene er nesten overlappende. Forskjellen fra bergensinformanten i figur 1 blir enda klarere om vi ser på spredningsgrafene i 2(b). Mens det hos bergenseren ikke var overlapp i det hele tatt, er graden av overlapping hos JM svært stor. Likevel ser vi at fordelingen er ulik. Mens alle tonelag 1-skårene er konsentrert mellom 0 og 20 %, er spredningen blant tonelag 2-skårene større, her er det atskillige skårer på mellom 20 og 40 %. Det er denne større spredningen som manifesterer seg i en signifikant forskjell mellom de to tonelagene.

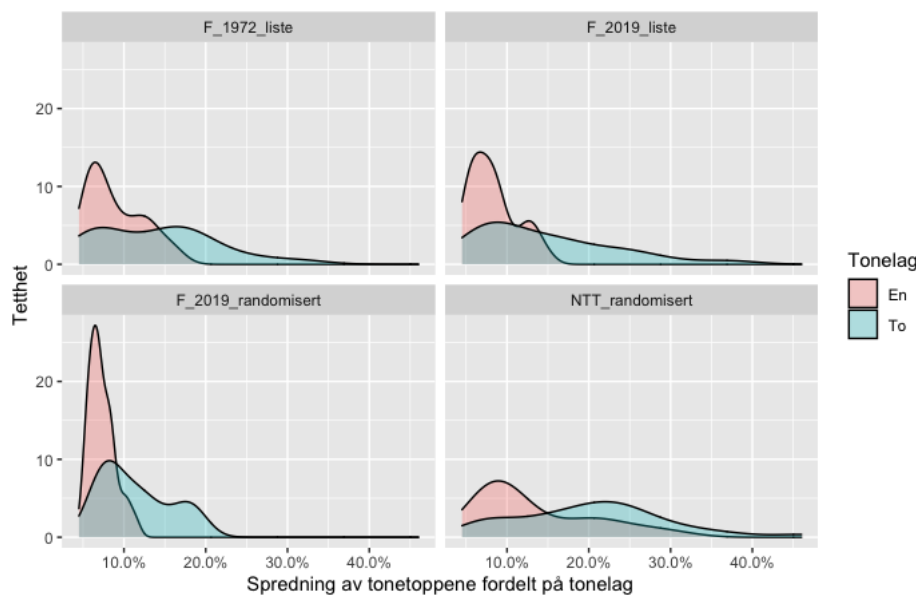
Finner vi en tilsvarende forskjell i de tre datasettene spilt inn i 2019? Tabell 1 viser gjennomsnittsskårene for hvert tonelag i disse, sammenlignet med 1972-settet. Selv om de to siste ble støpt sammen til ett skript, behandler jeg dem her som to uavhengige datasett.

Figur 3 illustrerer de samme forskjellene ved hjelp av spredningsgrafer. Verken gjennomsnittsprosentene eller spredningsmønsteret er vesentlig forskjellige fra det

ene settet til det andre. I alle datasettene er det stor grad av overlapping mellom tonelagene. Den største forskjellen er kanskje den atskillig større spredningen i tonelag 1-skårer i NTT-materialet. Men også her er de fleste konsentrert rundt 10 %. Forskjellene er likevel små over hele linjen, og selv om resultatet er konsistent over de fire datasettene, kan vi ikke se bort fra at vi har å gjøre med minst én ikke-signifikant forskjell.

	Fintoft		NTT	
	Liste 1972	Liste 2019	Rand. 2019	Rand. 2019
Tonelag 1	9,0 % (N = 26)	8,2 % (N = 26)	7,3 % (N = 26)	13,4 % (N = 27)
Tonelag 2	14,0 % (N = 26)	14,6 % (N = 26)	11,2 % (N = 26)	20,4 % (N = 34)
Differanse	5,0 %	6,4 %	3,9 %	7,0 %

Tabell 1. Resultater for de fire datasettene. «Rand.» = randomisert.

Figur 3. Spredningen av skårer fordelt på tonelag i de fire datasettene. «F» står for Fintoft. Merk at målestokken på x-aksen er endret i forhold til spredningsgrafene ovenfor.

5 Statistisk analyse

Materialet ble analysert i R (R Core Team 2020) ved hjelp av regresjonsanalyse, nærmere bestemt en såkalt generalisert lineær blandet modell (eng. *generalized linear mixed model*). Selve regresjonsanalysen ble gjort i RStudio ved hjelp av lme4-pakken (RStudio Team 2020; Bates mfl. 2015; Winter 2020, kap. 14–15).

Den avhengige faktoren er «TimingH», dvs. prosentverdien som uttrykker timingen av tonetoppen for hvert enkelt belegg. De to uavhengige faktorene eller effektene er i henhold til forskningsspørsmålene i innledningen «Tonelag», med to nivåer, «En» og «To», og «Datsett» med fire nivåer, «F_1972_liste», «F_2019_liste», «F_2019_randomisert» og «NTT_randomisert». «Ord» ble lagt inn i modellen som en tilfeldig (eng. *random*) faktor. Eventuelle interaksjoner mellom «Tonelag» og «Datsett» ble også lagt inn.¹⁰

Tilfeldige effekter			
Grupper	Navn	Varians	Std.avvik
Ord	(Skjæringspunkt)	0,001	0,028
Residual		0,003	0,053
Antall observasjoner: 227, grupper: Ord, 89			
Faste effekter	Estimat	Std.feil	t-verdi
Skjæringspunkt	0,090	0,011	7,848
TonelagTo	0,049	0,016	2,995
DatsettF_2019_liste	-0,007	0,015	-0,515
DatsettF_2019_rand.	-0,017	0,014	-1,215
DatsettNTT_rand.	0,038	0,019	2,071
TonelagTo:DatsettF_2019_liste	0,015	0,021	0,715
TonelagTo:DatsettF_2019_rand.	-0,007	0,020	-0,343
TonelagTo:DatsettNTT_rand.	0,028	0,026	1,066

Tabell 2. Resultat av regresjonsanalysen

Resultatene av regresjonsanalysen framgår av tabell 2. Det som først og fremst interesserer oss her, er i hvilken grad de uavhengige faktorene under «Faste effekter» påvirker timingen av tonetoppen, «TimingH», som er den avhengige faktoren. I den videre analysen ser vi med andre ord bort fra resultatene for den tilfeldige faktoren «Ord» og det såkalte skjæringspunktet (eng. *intercept*), som er den abstrakte verdien til regresjonslinjen for «TimingH» når den krysser y-aksen når de to uavhengige faktorene er satt til referansenivåene «Tonelag 1» og «DatsettF_1972». Estimatet for «TonelagTo» er ut fra dette et mål for hvor mye «TimingH» øker i forhold til referansenivået «TonelagEn», og likeledes uttrykker estimatene for de tre nivåene knyttet til «Datsett» den effekten disse har i forhold til referansenivået «DatsettF_1972_liste». Estimatet for tonelag 2 er positivt. Dette betyr at tonelag 2 som forventet øker gjennomsnittet av «TimingH»-skårene. Når det gjelder datasettene, ser

¹⁰ R-kode: `lmer(TimingH~Tonelag*Datsett +(1|Ord), data=JM_C, REML = FALSE).`

vi at de to andre Fintoft-settene begge har en negativ effekt, mens NTT-settet har en positiv.

Lmer-algoritmen returnerer ikke mål for signifikans, men i stedet t -verdier, som signifikansen kan regnes ut fra. Om signifikansgrensen settes til $p = 0,05$, tilsvarer t -verdier større en 1,98 og mindre enn $-1,98$ p -verdier for denne grensen (Winter 2020, 167f.). Vi ser at tre av t -verdiene tilfredsstillter dette kriteriet, alle uthevet i tabellen. I tillegg til verdien for skjæringspunktet er forskjellene mellom tonelagene signifikant med en t -verdi på 2,995, og forskjellen mellom Fintoft-settene og NTT-settet med en t -verdi på 2,071. Strengt tatt er det bare forskjellen mellom referanseverdien, altså 1972-nivået og NTT-nivået, som er signifikant, men siden det ikke er signifikante forskjeller mellom 1972-nivået og de to andre Fintoft-settene, og disse i tillegg har motsatt fortegn i forhold til NTT-settet når det gjelder estimatverdiene, kan vi trygt slutte at også forskjellen mellom de tre Fintoft-settene og NTT-settet er signifikant.

Det finnes også funksjoner i R som lar oss regne ut p -verdier mer presist på grunnlag av resultatene fra regresjonsanalysen ved hjelp av en såkalt test av relativ sannsynlighet (eng. *likelihood ratio test*). Testen kan gjøres ved hjelp av «mixed()»-funksjonen i afex-pakken (Singman mfl. 2021; Winter 2020, 263). Resultatet av denne framgår av tabell 3.

Effekt	df	χ^2	p -verdi
Tonelag	1	31,02 ***	< 0,001
Datasett	3	28,86 ***	< 0,001
Tonelag:Datasett	3	2,45	= 0,484

Tabell 3. Signifikansmål basert på test av relativ sannsynlighet¹¹

I tabell 3 bekreftes det at både tonelag og datasett er signifikante med god margin, mens interaksjon mellom de to faktorene ikke er det. Det siste betyr at tonelagskontrasten er signifikant i alle fire datasettene. Det som imidlertid ikke går fram her, er hvilken av forskjellene mellom de fire nivåene under «Datasett» som er signifikante. Det kan vi derimot som nevnt lese ut av estimatene og t -verdiene i tabell 2.

Til slutt skal vi også regne ut et mål for hvor stor del av variasjonen i hele datasettet som kan tilbakeføres til de signifikante faktorene i analysen. Dette er det såkalte R^2 -målet, som kan regnes ut ved hjelp av «r.squaredGLMM()»-funksjonen i MuMIn-

¹¹ R-kode: JM_C_md1_afex <- mixed(TimingH~Tonelag*Datasett+(1|Ord), data=JM_C, method = 'LRT')

pakken (Bartoń 2020; Winter 2020, 264).¹² Det returnerte R^2c -målet er 0,481. Det vil si at regresjonsanalysen gjør greie for litt under halvparten av variasjonen i JMs tonelagsvariasjon.

Analysen gir svar på forskningsspørsmålene formulert under (1). For det første har kontrasten holdt seg fra 1970-tallet fram til 2019. Siden forskjellen mellom de tre Fintoft-settene ikke er signifikant, kan vi også slutte at den verken ser ut til å ha økt eller å ha minket. Når det gjelder forskningsspørsmål 2, om kontrasten i Fintoft-materialet holder seg når det blir randomisert, så er svaret ja også på det. Og for det tredje viser kontrasten seg også i NTT-materialet, der kontrasten målt i prosent faktisk øker i forhold til Fintoft-materialet.

6 Videre eksplorerende analyse

Den statistiske analysen har i høy grad sannsynliggjort at tonelagskontrasten hos JM er reell. Men den forteller oss ikke hvilke faktorer som styrer kontrasten, eller, mer presist, om kontrasten i materialet kan tilbakeføres til en tonelagsgrammatikk lik den som vi finner hos talere av dialekter med en utvilsom tonelagskontrast, som f.eks. i Bergen. Slike tonelagsgrammatikker er svært komplekse, se f.eks. Haugen (1967) og Kristoffersen (2000, kap. 9). Både fonologiske, morfologiske og leksikalske betingelser avgjør hvilket tonelag et gitt ord skal uttales med. I en normal grammatikk, igjen f.eks. en bergensk, er avstanden mellom tonetoppene som realiserer de to tonelagene, stor, og skårene er ikke overlappende, jf. figur 1b ovenfor. Figuren viser likevel en betydelig grad av spredning innenfor hvert tonelag, noe som helt eller delvis kan skyldes at artikulasjonsorganene ikke er presise nok til at den samme timingen oppnås hver gang. Dette er det heller ikke behov for når avstanden er så stor mellom de to artikulasjonsmålene som den er i bergensk. I JMs tilfelle, der den abstrakte avstanden mellom de to tonelagene er minimal, vil denne variasjonen resultere i stor grad av overlapping, som vist i figur 2 og 3 ovenfor, og dermed en kontrast som vanskelig lar seg persipere. Likevel må det også hos JM ligge abstrakte regler til grunn.

Materialet vi har til rådighet her, er altfor begrenset til at vi kan undersøke systematisk hvilke og hva slags regler det dreier seg om. Men det gir eksempler på noen av føringene som er virksomme i fullt utviklede tonelagsgrammatikker, og i dette avsnittet skal vi se litt på i hvilken grad disse ser ut til å være virksomme i materialet.

---

¹² R-kode: `r.squaredGLMM(JM_C_md1_afex$full_model)`. Funksjonen returnerer også et annet R^2 -mål, nemlig R^2m , som holder variansen fra tilfeldige faktorer utenfor, her «Ord». Denne er 0,331, noe som viser at en vesentlig del av variasjonen kan tilbakeføres til «Ord»-faktoren.

Ettersom Fintoft-delen og NTT-delen er svært ulikt satt sammen, diskuterer jeg dem hver for seg.

6.1 Fintoft-materialet

Fintoft-materialet er som nevnt gjengitt som tillegg 1 nedenfor. Alle tonelag 1-ordene er bestemt form singularis av substantiver med monosyllabisk stamme, mens alle så nær som ett av tonelag 2-ordene er infinitiver. Denne motsetningen representerer en av reglene som kanskje er lettest å lære for et barn som tilegner seg norsk, nemlig at bestemt form singularis av substantiver med monosyllabisk stamme realiseres med tonelag 1, i motsetning til de fleste bøyingsformer av substantiver, adjektiver og verb med tilsvarende fonologisk struktur.¹³ Ut fra dette har b.f.sg. *bil-en* tonelag 1, mens ub.f.pl. *bil-er* og inf. *bil-e* har tonelag 2.

Utgangspunktet her er at siden tonelagsforskjellen også er til stede i NTT-materialet, og i tillegg i alle de tre Fintoft-settene, er det svært lite sannsynlig at kontrasten her kan tilbakeføres til andre egenskaper ved materialet, som f.eks. at parene hos JM ikke er helt minimale, fordi infinitivene realiseres med *a*-ending i samsvar med JMs dialekt. Det finnes heller ingen plausibel grunn til at dette skulle være tilfellet.

F_1972_liste	F_2019_liste	F_2019_rand.
73,1 %	76,9 %	80,8 %
(N = 26)	(N = 26)	(N = 26)

Tabell 4. Andel tonelagspar der tonetoppen i tonelag 2-ord realiseres senere enn i tonelag 1-ord. N = antall par.

Men siden to av de tre Fintoft-settene er basert på lesing av setningspar der den eneste forskjellen var tonelaget til målordet, kan vi spørre i hvilken grad JM leste alle de minimale parene med «korrekt» tonelagskontrast, dvs. senere realisasjon av tone-toppen i tonelag 2-ordet enn i tonelag 1-ordet. Dersom regelen er del av JMs tonelagsgrammatikk, vil vi vente at hvert par når de leses i serie, vil vise den korrekte relasjonen. Samtidig må vi nok vente en del avvik, i og med at den gjennomsnittlige tidsforskyvningen mellom tonetoppene er så liten og variasjonsbredden innenfor hvert tonelag er så stor, jf. spredningsanalysene i figur 1–3. I tillegg kan vi spørre om en eventuell slik relasjon svekkes i det tredje Fintoft-settet, der målordene leses ran-

¹³ Et annet unntak er bøyingsformer der omlyd er eller historisk har vært del av mønsteret, som f.eks. adjektiver av typen *lang* ~ *lengre*, substantiver som *strand* ~ *strender* og presens av sterke verb.

domisert og dermed atskilt fra hverandre. Tabell 4 viser hvor mange tilfeller av tidligere tonetopp i tonelag 2-ordet i forhold til tonelag 1-ordet det finnes i hvert av de tre settene.

Vi ser at omtrent hvert fjerde par leses med feil relasjon i begge de to listesettene, og at feilmarginen ikke blir større i det randomiserte settet. Dette tyder på at den parvise lesingen i de to listesettene ikke har bidratt positivt til realisering av kontrasten. Når målordene leses randomisert, har JM samme kontroll på den parvise kontrasten.

6.2 NTT-materialet

Det er viktig å understreke at NTT-protokollen ikke ble etablert med tanke på å undersøke om en gitt taler har tonelagsmotsetning eller ikke. Målet var å undersøke hvordan tonelagene var fonologisk strukturert og fonetisk realisert i norske dialekter med tonelagsmotsetning. Det betyr ikke at protokollen ikke kan avsløre fravær av tonelag, eller en ikke fullt utviklet kontrast, som hos JM. Men i slike tilfeller er testordene i materialet i liten grad egnet til å teste om informanten har en tonelagsgrammatikk på linje med talere av dialekter med utvilsom kontrast.

NTT-settet er gjengitt som tillegg 2 nedenfor. Det som særkjenner det, er at tonelaget ikke er forutsigbart med utgangspunkt i morfologiske kriterier i samme grad som i Fintoft-materialet. Men også her finnes føringer som styrer tonelagsvalget, og som vi skal se nedenfor, gjelder dette flere av ordene. Et eksempel er *lærer-* i *lærerforbundet*. Avledningssuffikset *-ar*, som danner nomina agentis, gir alltid tonelag 2. Men noen generell regel som bestemmer tonelaget i hele settet, finnes ikke. Språkbrukeren må derfor for hvert ord vite hvilket tonelag det skal realiseres med, med få unntak uavhengig av de andre ordene.

	Fornavn	Resten
Tonelag 1	17,1 % (N = 12)	10,5 % (N = 15)
Tonelag 2	20,1 % (N = 19)	20,4 % (N = 14)
Differanse	3,0 %	9,9 %

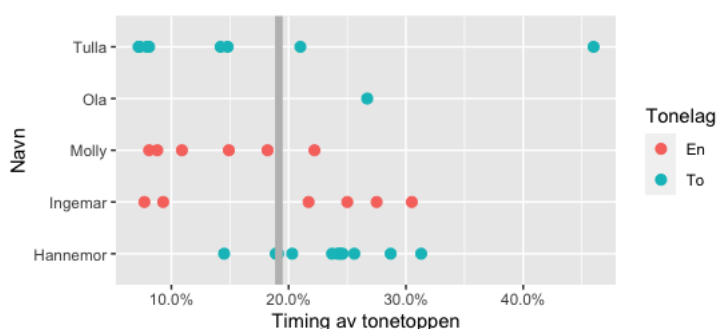
Tabell 5. Gjennomsnittlig tonelagskontrast i fornavn vs. resten av NTT-materialet

En mulig relevant inndeling av NTT-materialet er egennavn mot resten. Det er fire fornavn i materialet som forekommer mer enn én gang: *Molly* (6), *Ingemar* (6), *Tulla* (8), *Hannemor* (11).¹⁴ Fornavn er spesielle, fordi tonelaget kan variere med dialekt, og de vil ofte mangle morfologiske kjennetegn som kan peke mot tonelagskategori. For en

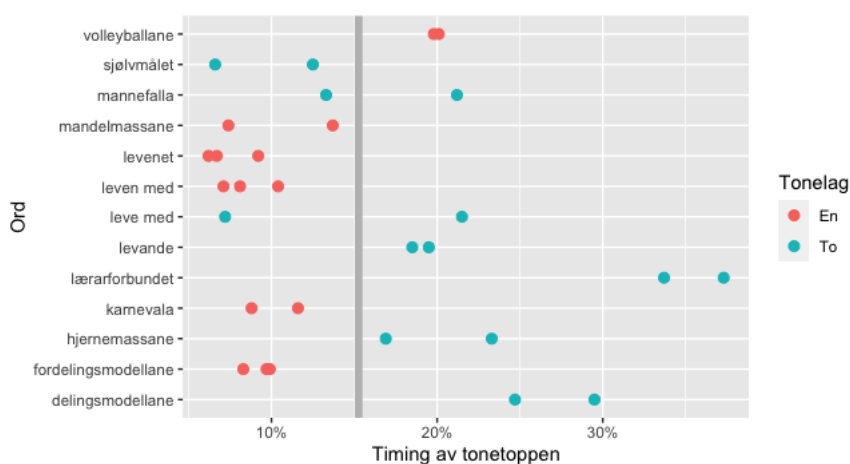
¹⁴ I tillegg forekommer tonelag 2-navnet *Ola* én gang.

som ikke har full kontroll på tonelagsgrammatikken, kan derfor tilordning av tonelag til fornavn være en ekstra utfordring. Tabell 5 viser at dette ser ut til å være tilfellet her. De to gruppene er svært forskjellige.

Graden av overlapping i realisasjonen av fornavnene går enda klarere fram av figur 4. Med unntak av *Tulla*-utliggeren på over 45 %, er det knapt noen tonelagsforskjell, verken når det gjelder tostavellesordene eller de med tre stavelser. Om vi trekker ut denne utliggeren, blir tonelag 2-gjennomsnittet 18,6 %, dvs. en forskjell mellom de to tonelagene på bare 1,5 %. Dette tyder på at i møte med noen kanskje litt ualminnelige fornavn blir tonelagstilordningen tilfeldig hos JM. Dersom det er tale om noe prinsipp her, er det snarere basert på antall stavelser, der tonetoppen realiseres tidligere i to-stavellesord enn i trestavellesord. Dette kan med andre ord se ut som et eksempel på tonelagsuavhengig såkalt tonetoppforsinkelse (eng. *peak delay*), dvs. en fonetisk tendens til at tonetopper realiseres senere i lengre domener, dvs. domener som gir rom for dette (Yip 2002, 8f.; Hognestad 2012; Kristoffersen 2021).

Figur 4. Spredning av tonetopprealisasjonene av fornavnene i NTT-materialet. Den grå søylen markerer gjennomsnittet for begge tonelagene.

Figur 5. Spredning av tonetopprealisasjonene i resten av NTT-materialet. Den grå søylen markerer gjennomsnittet for begge tonelagene.

Figur 5 viser spredningen i resten av NTT-materialet. Her ser vi et helt annet mønster enn i figur 4. Flertallet av tonelag 1-realisasjonene befinner seg til venstre for, altså under, gjennomsnittet, mens flertallet av tonelag 2-realisasjonene ligger over gjennomsnittet.

Men med noen få unntak er det bare to realisasjoner av hvert ord, slik at det er vanskelig å vite i hvilken grad disse er representative. I tillegg er det unntak knyttet til noen av føringene som er involvert, og ikke minst har vi sett fra Fintoft-materialet at selv der det finnes klare føringer for tilordning av tonelaget, finner vi svært stor grad av variasjon. Diskusjonen som følger her, er derfor i høyeste grad spekulativ og ikke brukbar som annet enn et utgangspunkt for hypoteser som i neste omgang må testes mot et større materiale.

Hvis vi tenker oss gjennomsnittet som en røff grense mellom de to tonelagene, finnes det to klare unntak i materialet: sammensetningene *volleyballane* og *sjølv målet* øverst i figuren. Det første er et tonelag 1-ord, men blir her uttalt som om det har tonelag 2. Det motsatte er tilfellet med *sjølv målet*. Tonelaget i sammensetninger bestemmes i svært høy grad av tonelaget i det første leddet (Kristoffersen 1992). Begge disse eksemplene framstår som uklare i forhold til dette prinsippet. Ordet *volley* er et relativt nylig innført importord, og som hovedregel får tostavellesord av denne typen som ender på fullvokal, dvs. alt annet enn schwa, tonelag 1, jf. eksempler som *hockey*, *konto* og *skala*. Dessverre finnes det ingen andre eksempler på dette mønsteret i materialet som vi kunne ha sjekket tonetopp-plasseringen i *volleyballane* mot.

Sjølv- er enstavet, og førsteledd av denne typen kan tilordne både tonelag 1 og tonelag 2. Det absolutt mest vanlige er at et gitt førsteledd tilordner tonelag konsekvent når det inngår i sammensetninger. *Sjølv-* gir tonelag 2, jf. tonelaget i *sjølvsagt*, *sjølvtekt* og *sjølvsading*. Men rimordet *krøll-* gir tonelag 1, jf. *krølltang*, *krøllalfa* og *krøllstrek*. Her trengs det med andre ord leksikalsk kunnskap knyttet til *sjølv* for korrekt tilordning av tonelag. Dette i motsetning til *volley*, som føyer seg inn i et mønster.

Også når det gjelder inkonsistent plassering av tonetoppen, finner vi bare to eksempler, nemlig *mannefalla* og *leve med*. Her plasserer de to skårene seg på hver side av gjennomsnittet. *Leve med* er en infinitiv. Fra Fintoft-materialet vet vi at tonetopp-plasseringen viser stor variasjon, men flertallet vil ligge over gjennomsnittet for begge tonelagene, jf. differansene som framgår av tabell 1. Belegget med den laveste skåren her kan derfor trygt ses som en ekstremverdi i forhold til dette mønsteret.

Mannefalla inngår også i et mønster. Sammensetninger med *e*-fuge får med noen ytterst få unntak tonelag 2, jf. *fiskestang*, *fuglebrett* og *sansebedrag*. Også her trengs det flere belegg av ordet for å avgjøre hvor den gjennomsnittlige skåren vil ligge, men snittet av de to ligger over gjennomsnittet for hele materialet, altså på tonelag 2-siden i grafen.

Skårene for de resterende ni testordene plasserer seg på korrekt side av gjennomsnittet. *Karnevala* er et importord og skal ut fra dette normalt ha tonelag 1, jf. nesten parallelle former med trykk på første stavelse som *Parsifal* og *Senegal*. På linje med *lærerforbundet* skal sammensetningene *delingsmodellane* og *hjernemassane* ha tonelag 2 basert på førsteleddet. Substantiver avledet med *-ing* som også har trykk på første stavelse, har alltid tonelag 2. Det samme gjelder svake substantiv som *hjerne*. Men når det kommer et trykklett prefiks som *for-* foran trykkstavelse, som i *fordelingsmodellane*, skifter tonelaget til tonelag 1. Dette er kategoriske føringer basert på morfologi. *Levande* får tonelaget sitt av samme grunn, suffikset som gir presens partisipp-former tilordner alltid tonelag 2.

Mandelmassane har tonelag 1 fordi *mandel* har det. Men substantiver av denne typen, som slutter på sonorantene /l, r, n/, kan ha varierende tonelag, jf. *himmel* med tonelag 2. Variasjonen i ord av denne typen viser at vi her har å gjøre med en leksikalsk føring. At *leven* har tonelag 1, kan på samme måten knyttes til en leksikalsk føring, siden andre ord av samme typen har tonelag 2, f.eks. *viten*. Men frekvens kan også spille en rolle, de fleste substantiver av denne typen har tonelag 1.

7 Konklusjon

Kristoffersen (2018) har vist at tonelagskontrasten fra Bergen etablerer seg gradvis på Strilelandet i den forstand at avstanden mellom de to tonetoppene øker med alder. Språkbrukere født på 1950-tallet fra de områdene av Strilelandet som ligger relativt nær Bergen, har som oftest en atskillig mindre avstand enn den som er normal i bergensk, mens de født på 1980-tallet har tilegnet seg den fulle bergenskontrasten. JM er født i 1952, og hans kontrast *kan* ses på som et eksempel på et svært tidlig stadium i denne endringen. Det at han selv ikke var klar over den, og det at den neppe lar seg persipere i vanlig kommunikasjon, gjør den til et fenomen som så vidt jeg vet, ikke har vært observert før. Det at den heller ikke har endret seg i løpet av livet, er også interessant. Jeg kjenner bare til to andre eksempler på tonelagsanalyse av opptak av samme person gjort på ulike tidspunkter i livet, nemlig to personer fra Ytre Arna i Bergen analysert i Kristoffersen (2018, 53ff.). Begge var født tidlig på 1960-tallet og ble spilt inn med 30 års mellomrom, i 1979 og 2010. Differansen mellom tonelagene var for begge vedkommende under 20 % i begge opptakene, og begge viste en liten økning på hhv. 4,3 % og 7 % fra 1979 til 2010. Dette er likevel såpass lave tall at det er usikkert om de avspeiler en reell økning. De er derfor sammenlignbare med resultatene lagt fram i denne artikkelen.

Plasshensyn gjør at ikke flere interessante aspekter ved dette systemet kan tas opp her, ikke minst hvordan det kan beskrives strukturelt i forhold til et fullt utviklet

bergenssystem. En diskusjon av den rollen dialektkontakt kan ha spilt, er også utelatt. Men det bør nevnes at JMs mor snakket en vestnorsk dialekt med tonelag.¹⁵ Disse perspektivene kan potensielt forklare hvorfor og hvordan systemet har etablert seg i et oppvekstmiljø preget av manglende kontrast, men de jeg har hatt tilgang til, gir ingen åpenbare forklaringer ut over at det sikkert er god grunn til å anta at de har spilt en rolle.

Referanser

- Abrahamsen, Jardar Eggesbø. 2003. «Ein vestnorsk intonasjonsfonologi». Doktoravhandling, NTNU.
<http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:122805/FULLTEXT01.pdf>.
- Bartoń, Kamil. 2020. *MuMIn: Multi-Model Inference*. R package version 1.43.17.
<https://CRAN.R-project.org/package=MumIn>
- Bates, Douglas, Martin Mächler, Ben Bolker og Steve Walker. 2015. «Fitting Linear Mixed-Effects Models Using lme4». *Journal of Statistical Software* 67 (1): 1–48.
 DOI: <https://doi.org/10.18637/jss.v067.i01>.
- Boersma, Paul og David Weenink. 2021. *Praat. Doing phonetics by computer*. Fonetisk analyseprogram, versjon 6.1.40.
www.praat.org.
- DiCanio, Christian. 2012. *Pitch Dynamics*. Praat-skript, sist besøkt 18.11.2015.
<http://www.acsu.buffalo.edu/~cdicanio/scripts.html>.
- Fintoft, Knut og Per Egil Mjaavatn. 1980. «Tonelagskurver som målmerke». *Maal og Minne* 1980 (1): 66–87.
- Fintoft, Knut, Per Egil Mjaavatn, Einar Møllergård og Brit Ulseth. 1978. «Toneme Patterns in Norwegian Dialects». I *Nordic Prosody*, redigert av Eva Gårding, Gösta Bruce og Robert Bannert, 197–206. Lund: Dept. of Linguistics, University of Lund.
- Haugen, Einar. 1967. «On the Rules of Norwegian Tonality». *Language* 43 (1): 185–202.
 DOI: <https://doi.org/10.2307/411393>
- Healy, Kieran. 2019. *Data Visualization. A Practical Introduction*. Princeton, Oxford: Princeton University Press.
- Hognestad, Jan K. 1997. *Tonemer i en høytomedialekt*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Hognestad, Jan K. 2012. «Tonelagsvariasjon i norsk. Synkrone og diakrone aspekter, med særlig fokus på vestnorsk». Doktoravhandling, Universitetet i Agder.

---

¹⁵ Ifølge telefonsamtale med JM 18.9.2020.

- Kristoffersen, Gjert. 1992. «Tonelag i sammensatte ord i østnorsk». *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 10: 39–65.
- Kristoffersen, Gjert. 2000. *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Kristoffersen, Gjert. 2006. «Is 1 always less than 2 in Norwegian tonal accents?» I *Germanic Tone Accents*, redigert av Michiel de Vaan, 63–71. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Kristoffersen, Gjert. 2018. «Tonelagsspredning på Strilelandet». *Maal og Minne* 110 (2): 29–81.
<http://ojs.novus.no/index.php/MOM/article/view/1575>.
- Kristoffersen, Gjert. 2021. «Tonal Variation and Change in Dalarna Swedish». *Journal of Germanic Linguistics* 33 (2): 179–233.
DOI: <https://doi.org/https://doi.org/10.1017/S147054272000015X>.
- Levshina, Natalia. 2015. *How to do Linguistics with R. Data exploration and statistical analysis*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Lorentz, Ove. 1995. «Tonal Prominence and Alignment». *Phonology at Santa Cruz* 4: 39–56.
- R Core Team. 2020. *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Wien.
<https://www.r-project.org>.
- RStudio Team. 2020. *RStudio: Integrated Development for R*. RStudio PBC, Boston.
<http://www.rstudio.com/>.
- Singman, Henrik, Ben Bolker, Jake Westfall, Frederik Aust og Mattan S. Ben-Shachar. 2021. *afex: Analysis of Factorial Experiments. R package version 0.28-1*.
<http://CRAN.R-project.org/package=afex>
- Wickham, Hadley. 2016. *ggplot2: Elegant Graphics for Data Analysis*. New York: Springer-Verlag.
Se også
<https://ggplot2.tidyverse.org>.
- Winter, Bodo. 2020. *Statistics for Linguists: An Introduction Using R*. New York, London: Routledge.
- Yip, Moira. 2002. *Tone*. Cambridge: Cambridge University Press.

Abstract

The recordings made under the national survey of tonal accent realization lead by Knut Fintoft in the 1970s include speakers of the Nordhordland dialect, where the tonal contrast traditionally has been lacking. But along with other features of the Bergen dialect, the accent distinction has gradually spread into Nordhordland. In an earlier publication, the author investigated to what extent this was the case with respect to the Fintoft speakers from the region. One of them turned out to have a

minimal and probably imperceptible contrast, but which all the same came out as statistically significant. When the recording was made, as well as later in life, this speaker has been convinced that he does not distinguish phonetically between the two accent classes. This article reports on a replication of the Fintoft recording, from around 1972, of the same speaker who is now in his late 60s, in order to investigate whether this subconscious contrast is still there, and if so, whether it has changed during the almost 50 years that have passed since the first recording was made. The results show that it is still there, and that it has not changed much. This is further corroborated by the introduction of a second data set, different from the material Fintoft used.

Gjert Kristoffersen
Universitetet i Bergen

Tillegg

Tillegg 1. Datasettet fra Fintoft 1972

Ordene er satt opp som minimale par skilt av skråstrek: *badet/bade, jaget/jage, laget/lage, draget/drage, naget/nage, rimet/rime, limet/lime, stimen/stime, ljomen/ljome, lånet/låne, lynet/lyne, klinet/kline, ranet/rane, grinet/grine, kvinet/kvine, hylet/hyle, sølet/søle, brølet/brøle, målet/måle, gnålet/gnåle, smilet/smile, sivet/sive, støvet/støve, kavet/kave, ravet/rave, prøvet/prove.*

Tillegg 2. NTT-materialet

Tallene i parentes viser hvor mange ganger setningen ble lest. Testordet står i halvfet skrift. Navnet *Ingemar* erstatter det opprinnelige *Valdemar*, fordi [d]-lyden i dette svært ofte forstyrret tonegangen og gjorde den vanskelig å analysere. Testordene er et utvalg av det totale NTT-materialet. To- og trestavelsesord ble prioritert, men lengre ord ble også tatt med. I setningene med to navn er bare fornavnet tatt med i datasettet. Etternavnet ble for øvrig variert fra setning til setning, slik at de som står i tabellen, er eksempler.

<i>Tonelag 1</i>	<i>Tonelag 2</i>
Ho heiter Molly Dalen (6)	Han heiter Ola Langangen (1)
Han heiter Ingemar Lange (6)	Ho heiter Tulla Voll (8)
	Ho heiter Hannemor Voll (11)
Eg sa å halde leven med no (3)	Eg sa å leve med no (2)
Eg sa levenet no (3)	Eg sa levande no (2)
Eg sa fordelingsmodellane no (3)	Eg sa delingsmodellane no (2)
Eg sa karnevala no (2)	Eg sa sjølv målet no (2)
Eg sa mandelmassane no (2)	Eg sa mannefalla no (2)
Eg sa volleyballane no (2)	Eg sa hjernemassane no (2)
	Eg sa lærerforbundet no (2)

Ungdommelig tekstpraksis rundt 1900

Analyse av språk og tekst i fire minnebøker

Agnete Nesse

Artikkelen tar for seg fire minnebøker ført mellom 1899 og 1916. Utgangspunktet er en helhetlig tilnærming til teksttypen, der både tema for minneversene, struktur og illustrasjoner er analysert i tillegg til det språklige. I to av bøkene brukes landsmål i noen grad, og dette blir også trukket inn i analysen sammen med enkelte sider ved rettskrivningen. Siden dette er en teksttype som er både datert og signert med navn, blir for- og etternavnene til de fleste skriverne også analysert. Samtlige analyser viser forskjeller mellom de to bøkene som hørte til i byen, og de to som hørte til i bygde- og industristedsmiljø. Dette diskuteres i lys av norsk kulturhistorie og internasjonal forskning på minnebøker.

1 Innledning og presentasjon av minnebøkernes eiere

I denne artikkelen skal jeg se nærmere på en teksttype som i liten grad er utnyttet i norsk språk- og teksthistorisk forskning, nemlig minnebøker.¹ Historien til denne teksttypen er godt beskrevet (for eksempel Angermann 1971; Rossin 1985; Enerstvedt 1987; Skjelbred 2000; Ekrem 2002), både når det gjelder hvem som eide minnebøker, og hva slags tekster som ble skrevet i dem. Dette blir kort referert her, før jeg tar for meg forskjeller i tema, språk og struktur i minnebøkene til to søsterpar, det ene fra Bergen og det andre fra Nordhordland. Etter en presentasjon av de unge kvinnene og deres sosiale miljø følger en gjennomgang av tekstlige og språklige forhold ved

---

¹ Takk til to usedvanlig konstruktive fagfeller for gode innspill.

minnene i bøkene deres. Artikkelen rundes av med en presentasjon av navnematerialet disse bøkene byr på.

Å kjenne til minnebokens eier kan være til hjelp for å forstå teksten som foreligger. Ekrem (2002, 20) skriver at «Ett minnesalbum studerat med noggrannhet och inlevelseförmåga kan således berättas en hel del om ett levnadslopp.» Og om ikke hele levnetsløpet til disse fire kvinnene har åpnet seg for denne leseren, så har lesningen gitt innblikk i deler av deres kulturelle og materielle hverdag gjennom viktige ungdomsår. En minnebok kan også betraktes som et språklig og kulturelt nettverk. I mange tilfeller er nettverket både tett og multiplekst, fordi de ulike skriverne ikke bare kjenner minnebokeieren, men også hverandre; de kan være slektninger, venninner, klassekamerater og lignende. Skjelbred (2000, 96) ser minneboken som en fellestekst bestående av alle de ulike minnene, en fellestekst som befinner seg mellom det private og det offentlige (Skjelbred 2000, 87). Selv om hver skriver henvender seg eksplisitt til minnebokens eier, forholder hun eller han seg nødvendigvis til boken som helhet og vet at andre skal se det hun eller han har skrevet.

Hvem var så eierne av de fire minnebøkene som danner bakgrunn for denne artikkelen?² Amalie Sætre (født 1879) og Sofie Sætre (født 1883) var søstre, begge født i Manger kommune (nå del av Alver kommune) i Nordhordland.³ De vokste opp i en stor familie, foreldrene drev gård, og faren var i tillegg emissær. Da bøkene ble ført, var de bosatt i Salhus (også i Nordhordland, nå en del av Bergen kommune), hvor de arbeidet på fabrikk. De fleste minnene i bøkene deres er ført i Salhus, men de har også hatt minnebøkene med seg hjem til Manger og fått minner skrevet i dem der. (Se figur 1 og 2.)

Bergenssøstrene Inga Karoline Erichsen (født 1887) og Alma Ingvarda Erichsen (født 1889) var døtre av foreldre fra Østlandet, faren arbeidet som maskinist til sjøs.⁴ De bodde i det området av Bergen som kalles Fjellsiden, i en storfamilie med tre generasjoner. Området var på den tiden et nybyggerstrøk med små trehus, beregnet

---

² Takk til Johan Myking og Berit Nesse, som har bidratt med minnebøkene til henholdsvis farmor og grandtante, og tidligere naboer. Takk også til Kenneth Bratland ved Statsarkivet/Digitalarkivet, som har hjulpet til med ytterligere opplysninger om minnebokeierne og deres familier.

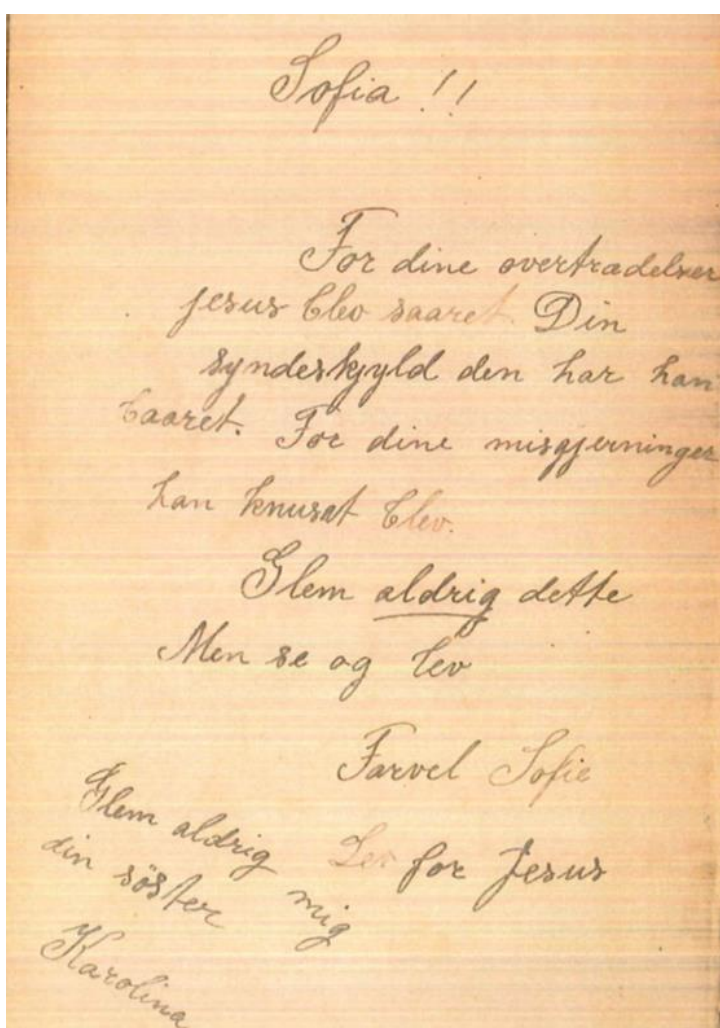
³ Jeg har valgt å bruke navneformene *Sofie* og *Amalie*, som var døpenavnene deres. I minnebøkene brukes både disse formene og former på *-a*, altså *Sofia* og *Amalia*.

⁴ Jeg har valgt å kun bruke første fornavn på søstrene Erichsen, siden det kun er de navnene som brukes i minnebøkene. Jeg har også valgt å skrive etternavnet med *ch*, siden det er slik de selv skriver det. I Statsarkivets kilder brukes formen *Eriksen*.

for arbeiderklassen og middelklassen. De fleste av minnene i bøkene deres er ført i Bergen, men de har også hatt minnebøkene med seg på ferie.

Ut fra disse enkle opplysningene om de to søsterparene ser vi at der er noe forskjell i sosial status, siden søstrene Sætre arbeidet på fabrikk og søstrene Erichsen ikke arbeidet. I tillegg er det en geografisk dimensjon som ser ut til å kunne være viktig, altså den mellom by og bygd/industriested. Med dagens veinett er det riktignok bare 15 kilometer mellom Niels Klims gate, der søstrene Erichsen bodde, og Salhus, der søstrene Sætre bodde da bøkene ble ført, men den gang var både den geografiske, administrative og muligens kulturelle avstanden større enn den er i dag.

Sofia!!

For dine overtrædelser
Jesus blev saaret. Din
syndeskjyld den har han
baaret. For dine misgjerninger
han knusæt blev.

Glem aldrig dette
Men se og lev

Farvel Sofie
Lev for Jesus

Glem aldrig mig
din søster
Karolina

Figur 1. En side i Sofie Sætres minnebok. Søsteren til Sofie og Amalie, Karolina, utvandret til Amerika, så både *Farvel* og *Glem aldrig mig* er høyst reelle hilsener. Vi ser at Karolina bruker både *Sofia* og *Sofie* når hun skriver søsterens navn. Teksten er typisk for det religiøse preget i søstrene Sætres minnebøker.

Ut fra annen forskning på minnebøker (Angermann 1971, 22; Klintberg 1978, 62) er det interessant å undersøke om vi også i dette materialet vil kunne finne forskjeller mellom minnebøkene basert på forskjeller i sosiale forhold og på forskjellen mellom by og bygd. Før jeg går inn på de aktuelle tekstene i disse fire bøkene, vil jeg kort presentere sjangeren minnebok og det datamaterialet artikkelen bygger på.

2 Minnebøker

Minnebokens stammor finner vi på 1500-tallet i form av den tyske *Stammbuch*, brukt av adelige unge menn for å samle referanser (Helk 1994, 173). Videre spredte den seg til studenter, og utenlandske studenter som kom til tysktalende områder for å studere, brakte sjangeren ut i Europa. Derfor ser det ut til at land uten egne universitet fikk minneboken tidligere enn land som England, Italia og Frankrike (O'Dell 1992, 31). Skandinavia er tidlig ute med minnebøker, og bøker fra Sverige (inkludert Finland) og Danmark (inkludert Norge) viser innførsler fra mange land og på mange språk (Helk 1994, 195–212).

Helk viser at skandinaviske menn både eide egne minnebøker og skrev i minnebøkene til studieveinner fra andre land allerede fra slutten av 1500-tallet. Minneboken utviklet seg videre fra å være en slags CV til å kombinere sitat, ordspråk, dikt og tegninger (Helmers 2018, 24). Allerede på 1600-tallet begynner samtidens forfattere å bli sitert i minnebøker (Ekrem 2002, 15), mens når vi kommer til begynnelsen av 1800-tallet, hadde «Den svärmiska vänskapen [...] övertagit arenan» (Ekrem 2002, 23).

Den typiske minnebokeieren har også endret seg gjennom århundrene, i en demokratisk retning: fra adelige via studenter og borgerlige samfunnslag til å omfatte alle lag, inkludert arbeidere og bønder. Fra menn til både kvinner og menn og videre til kvinnedominans (selv om denne aldri er total). Og sist, men ikke minst fra unge voksne til tenåringer til barn. I den perioden som omhandles i denne artikkelen, fra 1890-årene til de første årene av 1900-tallet, er minneboken særlig populær blant kvinner i slutten av tenårene og tidlig i 20-årene.

I varierende grad er minnebøkene sammensatte tekster, og dette preget øker gjennom historien. Minner fra 1800-tallet kan gjerne bestå av kun et dikt og en signatur, mens når vi kommer ut på 1900-tallet, blir det vanligere at minner består av både tekst og tegning, farger, grafiske ordleker og annet (Klintberg 1978, 69).

Forskningen på minnebøker er nesten like gammel som sjangeren selv (Helk 1994, 174), men i moderne tid er Gertrud Angermanns avhandling fra 1971 et tydelig referansepunkt for nærmest all annen forskning. Hennes hovedtilnærming er å se minnebokversene som folkelitteratur, og hun beskriver tekstene som «Dichtungen, die

die höchsten Höhen mehr erstreben als erreichen». At tekstene streber mot noe høyere enn de når, er en treffende karakteristikk også av mange av diktene i mitt materiale.

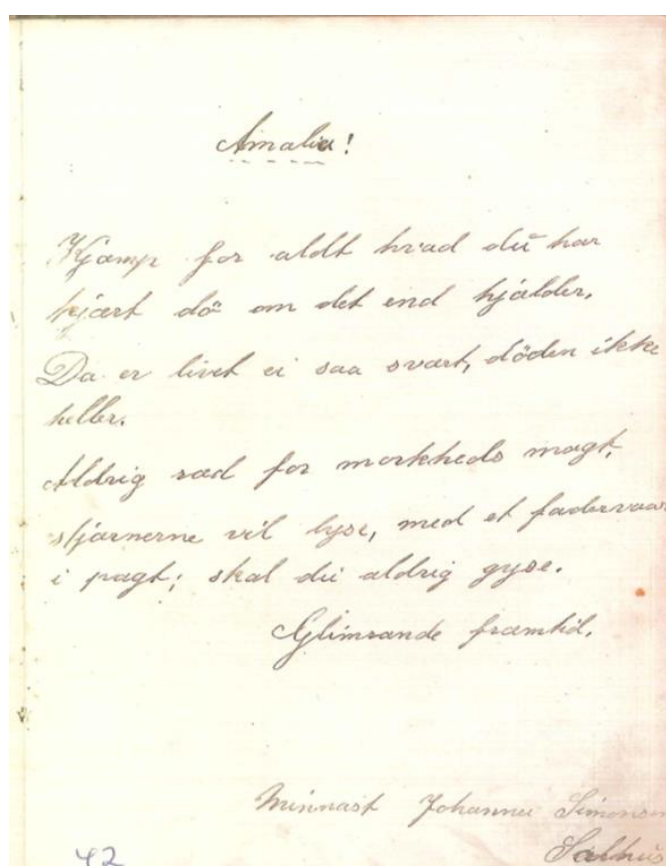
I tillegg til Angermann er det særlig Jürgen Rossins avhandling fra 1985 som har vært relevant for dette arbeidet, siden hans studie er noe så sjelden som en tekstlingvistisk analyse av 2012 tekster (Rossin 1985, 56). Det meste av forskningen på minnebøker internasjonalt er foretatt av litteraturforskere eller av folkeminneforskere, de siste med særlig fokus på hvordan unge mennesker, særlig jenter, sosialiseres inn i voksenkulturen via disse tekstene (se for eksempel Blaakilde 1988; Herzebergs 2009).

Amalia!

*Kjæmp for aldt hvad du har
kjært dø om det end hjælder,
Da er livet ei saa svært, døden ikke
heller.*

*Aldrig ræd for mørkheds magt,
stjærnerne vil lyse, med et fadervaar
i pagt; skal du aldrig gyse.
Glimrænde fræmtid.*

*Minnast Johanne Simonsen
Salhus*

Figur 2. En side i Amalie Sætres minnebok. I tilteksten ser vi at Johanne først har skrevet *Amalie* og så rettet siste bokstaven til en *a*. Hovedteksten er de to siste strofene av «Alltid freidig når du går», diktet av den danske Christian Richard i 1868. Legg særlig merke til substantivet *mørkheds*, som har erstattet originalens *Mørkets*. Det er en kreativ meddiktning som finnes i flere minnebøker.

3 Materialet

Minnebøkene som er gjenstand for analyse i denne artikkelen, består av fire bøker med i alt 197 minner. Noen minner består av flere elementer, for eksempel et dikt og en lengre hilsen, men en innførsel regnes her som ett minne så lenge det er knyttet til én signatur. Disse fire minnebøkene er del av et større minnebøkkorpus som strekker seg fra 1819 til 1978. Alt i alt dreier det seg om 26 minnebøker eid av tre menn og 23 kvinner. Alle minnebøkene er fra Vestlandet mellom Sunnhordland og Nordfjord; de fleste minnene er datert i Bergen. Dette materialet har så langt blitt brukt til å utforske norsk rettskrivning i historisk perspektiv (Nesse, under publisering a) og til å studere tekster og illustrasjoner i minnebøker som uttrykk for motstand mot okkupasjonen under andre verdenskrig (Nesse, under publisering b).

Selv om jeg i denne artikkelen kun analyserer fire av minnebøkene i det samlede materialet, henviser jeg flere steder til tendenser i materialet som helhet.

4 Tekstene

4.1 Tema

Minneboktekster er oftest vers med enderim, og det er oftest tekster som skriverne ikke har diktet selv, men hentet fra kilder som salmebøker, sangbøker eller andre minnebøker. Det er også sannsynlig, gitt opptattheten rundt utenatføring i tidligere tiders pedagogiske praksis, at mange har skrevet ned minner «fra hodet», og en kan si at minneversene har slektskap med annen folkelig, muntlig tradert litteratur (Ekrem 2002, 48). Det samme minnet kan opptre flere ganger i samme minnebok, men oftest er det forandret litt, og signatur og illustrasjoner er forskjellige fra minne til minne. Derfor vil hver minnebok være en unik sammensetning av deltekster (Rossin 1985, 27).

Selv om mange tema går igjen gjennom minnebøkhistorien, er det slik at noen tema er vanligere i noen perioder, og dette ser ut til å være internasjonale tendenser. For eksempel finner Klintberg (1978, 54) i sitt svenske materiale at perioden 1850–1910 er preget av svært mange tekster som innprenter moralske bud eller uttrykker en allmenn livsfilosofi. Andre har vist at det særlig er etter første verdenskrig at de humoristiske minnene begynner å bli vanlige, mens metaminner – minner om å minnes hverandre – er en selvfølgelig del av alle minnebøker både på 1800- og 1900-tallet. Disse tendensene finner jeg igjen i mitt materiale.

Jeg har delt tekstene i de fire minnebøkene inn i fem grupper. Kategoriene avviker noe, men ikke mye fra kategoriseringer presentert hos Angermann (1971, 233, 269), Rossin (1985, 265) og Enerstvedt (1987, 35). Den første kategorien, kalt *Glem meg ei* i tabell 1, er satt sammen av metatekster om det å skrive i en minnebok på den ene siden,

og tekster der skriveren ber om at minnebokeieren ikke må glemme henne/ham, på den andre. *Ønske om lykke* dreier seg om tekster der lykkeønskningene er generelle, og altså verken er betinget av religion eller det å få seg en mann. Der lykkeønskningene er knyttet til religion eller kjærlighet/ekteskap, er minnet kategorisert under *Kristne tekster* eller *Kjærlighet og ekteskap*. Kategorien *Kjærlighet og ekteskap* er kjennetegnet ved mye humor, men også formanende vers om å ikke gi seg hen til den første og beste er representert her. En stor kategori uansett når og hvor minneboken er skrevet, viser seg å være formidling av kloke ord, her plassert i kategorien *Generell livsvisdom*. Plasseringen av vers i de ulike temakategoriene har ikke vært spesielt problematisk, selv om en del minner gjerne kunne vært plassert i ulike kategorier. En egen kategori for humoristiske vers kunne for eksempel vært aktuelt, men i disse minnebøkene er de humoristiske minnene primært knyttet til kjærlighet og ekteskap, derfor valgte jeg å legge dem inn der.

Minnebok- eier	Glem meg ei		Ønske om lykke		Kjærlighet og ekteskap		Generell livsvisdom		Kristne tekster		I alt	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Alma	16	30	6	11	11	21	19	36	1	1	53	100
Inga	7	28	1	4	8	32	9	36	0	0	25	100
Amalie	4	7	6	10	5	8	14	23	31	52	60	100
Sofie	12	21	6	10	11	18	13	22	17	29	59	100

Tabell 1. Temakategorier i minnebøkene, forekomster og prosentandeler

Hvilke forskjeller finner vi mellom søsterparene, og eventuelt innad i hvert par? Tabell 1 viser at det i minnebøkene til Alma og Inga fra Bergen kun er ett eneste kristent minne, og det er de to første strofene av *Alltid freidig når du går*. Fraværet av kristne minner er påfallende, både fordi religion var en så stor del av tilværelsen for unge mennesker rundt 1900 (se også Blaakilde 1988, 23), men også sammenlignet med andre bøker i mitt minnebokmateriale. Vi kan ikke tolke mangelen på kristne minner som et typisk byfenomen, men vi kan slå fast at nettverkene til Alma og Inga ikke forbandt minnebokskrivning med religiøse uttrykk.

Hos Amalie ser vi derimot at nesten halvparten av minnene har kristent innhold, og også hos Sofie er dette den største kategorien, selv om forskjellen søstrene imellom er stor. I disse bøkene fra Salhus finner vi både typiske kristne minner kjent fra andre bøker, og mer personlige og inderlige tekster. Ett av de mest brukte kristne minnene, som dukker opp fra tid til annen gjennom 100 års minnebokpraksis, bare med endret rettskrivning, er dette: «Glæde uden gud ei / findes uden gud ei / findes fred tom / den

lykke er som / findes nar man glemmer / Gud der ved». Mer intens, og absolutt sjeldnere, er denne salmeteksten: «Se gjælden blev betalt for dei / paa Golgatha af Jesus! Til Him- / len han dig aabnet vei O, giv dig nu / til Jesus! Sødste navn i jordens / dal, sødste navn i Himlens sal! Altid / sangen lyde skal: Jesus Kjære Jesus.». Dette vitner i større grad enn det første minnet om en aktiv stillingstagen til et kristent fellesskap (se også figur 1 og 2).

Ser vi på kategorien *Kjærlighet og ekteskap*, er det igjen Amalies bok som skiller seg ut med bare 8 % minner, mens de andre tre ligger mellom 18 % og 32 % i denne kategorien. Flere forskere (f.eks. Blaakilde 1988) fremhever hvor viktig denne typen minner er i sosialiseringen av unge kvinner til koner og mødre. Men ikke alle er enige i dette, for eksempel finner Angermann (1971, 230) at de fleste minneboktekstene handler om menneskelivet generelt, og at kun få minner er spesifikt kjønnnet. At det er i kategorien *Kjærlighet og ekteskap* humor først dukker opp, kan vi illustrere ved følgende, begge fra Ingas bok: «Jeg ønsker dig / bare et tarve- / ligt hus med / mand og med / barn med rot- / ter og mus» og «Gid du lille, / due, snart maa blive / frue, gift med en rusten / skrue».

Litt mer alvor ligger i kjærlighetsminnene i bøkene til Amalie og Sofie, som i denne advarselen: «Du vandrer al fremtid / imøde med fræidige smil / paa dit kind, kan hende / der gaar dig en i møde / som kalder dig kjæresten / sin, men vogt dig og vær / da forsigtig giv du ikke / efter for alt, kan hende han / er ei den rette, den ven som / du nu har dig valgt!»

I Ingas bok dukker også livsvisdom opp i form av en grafisk variant som holder seg gjennom hele 1900-tallet, nemlig «Verden gaar ofte paa kryss og / tvers som ogsaa dette lille vers.» Teksten er skrevet som en stor X på siden, der første linje er skrevet nedover diagonalt fra øvre venstre hjørne og andre linje er skrevet nedover diagonalt fra øvre høyre hjørne. Klintberg (1978, 69) og Ekrem (2002, 77) regner dette som ett av de aller vanligste svenske minnene, så det er et godt eksempel på utbredelsen av minner på tvers av språkgrensene.

I alle bøkene er der eksempler på at ett og samme minne brukes flere ganger, og ofte er rettskrivningen forskjellig fra gang til gang. Fra Ingas bok finner vi et eksempel fra kategorien *Ønske om lykke*:

- (a) End er du ung / og aaben for glæde, / end er dit liv / Kun en legende dans. / Gid du stedse / paa roser, maa træde, / strøed af venskab og / kjærligheds glans.
- (b) Endnu er du ung og saa aaben for glæder / Endnu er dit Liv en legende Stav / Gid du paa Roser stedse maa træde / Strøet af Wenskabs! og Kjærlighets Krans

Forskjellene mellom (a) og (b) kan tyde på at minst én av de to skriverne har lært dette utenat og skriver det ned som hun husker det. Siden tekster brukt i skolen ble fornorsket etter hvert som rettskrivningsendringene ble gjennomført, kan også ulike forelegg være grunnen til variasjonen.

Fra Almas bok finner vi et populært vers fra kategorien *Generell livsvisdom*. Det opptrer tre ganger, helt identisk, bortsett fra at «*Norges datter*» varierer med *Norges Datter* og «*Norgesdatter*»:

- (a) Lig blomsterknoppen i sin drøm, / din fremtid ei du fatter. / Udfold dig frisk i livets strøm, / bliv klog og from, / bliv kjæk og øm, / en rigtig ægte «Norges datter.»

Dette minnet kan også tjene som illustrasjon på hvor sømløst danske tekster ble overført til norsk, ved enkel tilpassing. Den ortografiske tilpassingen blir mer påtagelig utover på 1900-tallet, men i dette diktet er det et vesentlig innholdsmoment som er endret. Diktet er opprinnelig fra 1856, tittelen «Til en trettenaarig Pige», og det var skrevet av den danske Christian Winther:

- (b) Liig Blomsterknoppen i sin Drøm / Endnu din Fremtid ei Du fatter; / Udfold Dig frisk i Livets Strøm, / Bliv klog og from, bliv kjæk og øm, — / En rigtig, ægte Danmarks Datter!

Etter at diktet vel var plantet om til norsk jord, ble det populært, ikke minst i minnebøkene som ble skrevet under andre verdenskrig, da med tjukke streker under *Norges*, gjerne i rødt, hvitt og blått.

Også hos Amalie gjentas kloke visdomsord flere ganger. Her møter vi både noen strofer av «Alltid freidig når du går», som ifølge Enerstvedt (1987, 41) er den mest brukte minneteksten i hennes materiale. Denne teksten finnes også i danske og svenske minnebøker, og er svært vanlig i mitt materiale (Blaakilde 1988, 42; Ekrem 2002, 131). Kun hos Sofie finner vi landsmålsminner som gjentas, også her er det *Generell livsvisdom* som formidles i form av en liten del av diktet «Heimhug» av Elias Blix fra 1906. Den delen som brukes som minne, er de siste fire linjene av siste strofe:

- (a) Du aldri finn kor / langt du fær. Ein stad / som heimen dyr og kjær. / Der dal, og fjord, og fjell, / og lid lig bjart og bli / I ljuset frå di barndoms tid.
- (b) Du aldri finn, kor / langt du fer, ein stad / som heimen dyr og kjær, / der fjell og fjord og dal og lid / ligg bjart og blid i ljuset / fraa di barndomstid.

Samlet for alle minnebokminnene er, uansett om de dreier seg om å minnes, om lykke, kjærlighet eller tro, at de er skrevet i vennlighet. Dette er en teksttype som er oppbyggelig i ordets rette forstand.

4.2 Tilmekst og fratekst

Minnebokinnførsler er en type formeltekster, og i omtalen av disse kan en dele inn på ulike måter. Skjelbred (2000, 90) deler formelen inn i «fem deler foruten innlednings- og avslutningsformular»; det er en inndeling som kan fungere fint for hennes materiale fra en seminarminnebok fra ca. 1880. De minnene vi finner hos søstrene Sætre og søstrene Erichsen, er det mer naturlig å dele i tre: tiltekst, hovedtekst og fratekst. Tilmekst er det som eventuelt står før selve diktet, for eksempel *Amalia!*, *Et Minde*, *Til Sofie* osv. Fratekst er det som står under selve diktet, både hilsen, navn på skriver, sted og dato.⁵

Ser vi på bruken av tiltekster og fratekster i de fire minnebøkene, finner vi både likheter og forskjeller. Generelt er både tiltekst og fratekst knappere i bergensbøkene og mer utførlige i salhusbøkene. I bergensbøkene er det ikke vanlig å skrive navnet på minnebokeier øverst på siden. Alt i alt er det bare seks tilfeller av tiltekst, tre i hver av bøkene. I Almas bok forekommer *Alma* én gang og *Kjære Alma* én gang. I tillegg er det faktisk én skriver som har tatt feil av søstrene, og skriver *Kjære Inga*. I Ingas bok er det to tilfeller av *Minde* og så er det én *Kjære Inga*, denne gangen i rett bok. Denne sparsomme praksisen, der hovedteksten oftest står først uten noe over, peker bakover i tid, i bøker fra før 1890 er det ikke vanlig å bruke navn på eier som tiltekst. Skriverne i bøkene fra Nordhordland er mest moderne i utformingen av tiltekst. Både hos Sofie og Amalie er det ca. 10 % av skriverne som bruker navnet til minnebokeieren, ofte alene med utropstegn etter. Denne bruken av navn som del av tiltekst finner vi igjen på 1900-tallet, der den går fra ca. 10 % på 1920-tallet til nærmest obligatorisk når vi kommer til 1970-tallet. Også når det gjelder å bruke ordet *Minde*, ser vi denne forskjellen mellom det moderne og det konservative. Over halvparten av skriverne i salhusbøkene har dette ordet øverst, enten alene eller sammen med navn. I Almas bergensbok brukes ikke *Minde* en eneste gang, hos søsteren Inga finner vi det i to innførsler. På 1920-tallet ble *Minne* brukt i ca. halvparten av innførselene, mens det å begynne minnet med *Minne til x* blir det langt vanligste etter andre verdenskrig. En variant av *Minde* som vi også finner i salhusbøkene, er *Til Erindring* eller bare *Erindring*.

Frtekstene er noen ganger ganske lange, fordi en skal ha med både dato, navn, relasjon og en personlig hilsen. Et eksempel fra Sofies bok er en innførsel som har *Sofie* som eneste tiltekst. Deretter følger Behrens dikt «Syng kun i din Undoms vaar» før frateksten lyder «Lykkelig Fremtid. Mindes. Kristine Mjelde. Salhus den 19-2-07». Uttrykket *Lykkelig Fremtid* ser ut til å være en bygdekonvensjon. Også fra senere på 1900-

---

⁵ Det hender at sted og dato står øverst på siden, men dette blir vanligere etter andre verdenskrig.

tallet finner jeg denne hilsenen kun i innførsler som er skrevet i bygdemiljø, i variantene *Lykkelig Fremtid*, *Lukkeleg Framtid*, *Ljos Framtid* osv. Dette språklige uttrykket ser altså ut til – uansett målform – å ha en sterk kobling til bygdekultur.

Et annet trekk som også kun finnes i de to bøkene til søstrene Sætre, er koder etter navnet på skriveren. Det er ganske korte tallkoder, og helt klart for korte til å være navnet en gang til på en annen måte. Koder er sparsomt omtalt i litteraturen, men Enerstvedt (1987, 67) nevner kort at hele versene kunne være skrevet med kode, og presenterer et bilde fra et minnebokblad fra 1945 der det under navnet på skriveren er en kode som ligner morse, med prikker og streker. Ekrem (2002, 123) utdyper litt mer og forteller at bestemte tallkoder i minnebøkene kunne fungere som spådomsleker der en kunne få vite noe om fremtiden sin, for eksempel om ektemann og barn.

4.3 Illustrasjoner

Det er en tendens i minnebokhistorien at illustrasjoner blir mer vanlige etter hvert som minnebokeierne blir yngre utover på 1900-tallet, og som Angermann (1971, 46) har registrert fra sitt materiale, synker kvaliteten på illustrasjonene i takt med synkende alder. Unntak er lærere og foreldre som bidrar med mer kunstferdige illustrasjoner. Også Rossins materiale består av minnebøker både med og uten utsmykning, og i de tilfellene utsmykning er brukt, er der flere glansbilder enn tegninger (Rossin 1985, 161). Den høye andelen glansbilder kan være grunnen til at han ikke finner at tekstkommenterende illustrasjoner er utbredt (Rossin 1985, 165).

Tegningene i bøkene til søstrene Erichsen i Bergen er gjennomgående svært fine, oftest tegnet med blyant eller penn, og ikke fargelagt. Angermann (1971, 44) legger vekt på at jenter i øvre sosiale lag ofte fikk tegne- og maleundervisning, og kvaliteten på noen av tegningene i bøkene til søstrene Erichsen kan tyde på at noen av skriverne befinner seg i denne gruppen. Det aller vanligste motivet i minnebøker gjennom alle tider er blomster, men også tekstkommenterende illustrasjoner finnes. I bøkene til søstrene Erichsen er der eksempel på dette. Ett er en relativt stor blekkflekk tegnet øverst på siden, ledsaget av følgende tekst: «Naar du ser paa denne klat, saa tænk paa den som har den sat.» Et annet eksempel er en vakker tegning av et landskap med busker, vann og hus, der teksten er: «Om du faar se dig om i / syd eller vest saa vil det / komme dig i tanken / at gjemme er dog aller / best.»

I søstrene Erichsens minnebøker finner vi til sammen 21 illustrasjoner. Av disse er det ett glansbilde som viser en jente med fine klær. Dessuten finner vi én tørket blomst (bare stilken er bevart) og ett bilde av blomster som ser ut til å kunne være klippet ut av en tapetbit eller lignende. Resten er, i tillegg til den omtalte blekkflekken, tre tegninger av landskap med og uten hus, og ellers blomster – enten enkle blomster, buketter eller ranker.

I søstrene Sætres minnebøker er der knapt noen illustrasjoner. Hos Amalie er der én eneste blomst, relativt enkelt tegnet med blekk. I tillegg er det tre stykker som har tegnet et stilisert tre eller en busk uten blader. Et slikt tre dukker opp én gang hos Sofie, og utgjør det eneste bidraget til illustrasjoner i hennes bok. Det er mulig at disse forskjellene skyldes ulik bakgrunn hos skriverne, eller hvor mye tid de har hatt tilgjengelig til å gjøre seg flid med innførslene. Men like gjerne kan det skyldes ulik tekstkultur, og at det stiliserte, bladløse treet var den eneste illustrasjonstypen som var vanlig i dette aktuelle miljøet.

5 Språket i tekstene

5.1 Målformene

Bøkene til de to søsterparene er ført mellom 1899 og 1916; de fleste tekstene er datert mellom 1900 og 1907. Det vil si at vi befinner oss like etter jamstillingsvedtaket og åpningen for landsmål som undervisningsspråk i skolen. Det er altså vel verdt å se om en kan finne spor av disse nyhetene i minnebøkene.

I Almas bok fra Bergen er alle minnene skrevet på noe som kan karakteriseres som en akse fra dansk til riksmål. Det samme gjelder for Ingas bok, bortsett fra ett minne som har en norsk og en tysk del. Den tyske delen er en gjenganger både i tyske og norske bøker: «Sage nicht alles, / was du weist. / Aber weiss alles, / was du sagen.»⁶ Vedkommende har ønsket å være anonym, og skriver under med «Ein wohlbekant. / ?».

I Amalies bok fra Nordhordland er fordelingen slik at 50 av minnene er på dansk/riksmål, 5 er på landsmål, mens 5 er blandet i den forstand at både riksmål og landsmål brukes i samme innførsel. Et eksempel på det er følgende, der diktet er på riksmål og frateksten på landsmål: «Amalia! / Gid alt det gode, Jorden / har i øie, og alt, hvad himlen / ved at sende ned, maa følge dig / paa dine ferdsels veie, det ønsker / jeg i tid og evighed. / Takk for samværet! Amalia / minast Bergitta Helle / Salhus den 14 September / 1909 / Ljos framtid!». Motsatt mønster, der hovedteksten er på landsmål og frateksten på riksmål, finnes også. Sterkest er landsmålspreget hos Sofie, med 45 minner på dansk/riksmål, 10 på landsmål og 4 blandete minner. Elias Blix er hyppig representert, for eksempel med denne salmen som han gav ut i 1875, og som skriveren i Sofies bok har gjengitt slik: «Synd og sorg er syskin- / ord, fyljast jamnan her paa / jord. Synd fraa gud os heve / skilt Difyr lid vort hjarta / ilt: Hjartat, som aat Gud er / skapt syrgjer naar det Gud / hev tapt.»

---

⁶ 'Si ikke alt hva du vet, men vit alt det du sier.'

At vi ikke finner landsmål i minnebøkene fra Bergen, er ikke uventet. Verken tidligere eller senere bøker fra Bergen har landsmål/nynorsk, med få unntak. Hovedmønsteret i bøkene fra Bergen er bruk av dansk/riksmål og noe tysk på 1800-tallet, og kun riksmål/bokmål på 1900-tallet.

Det er ikke rom her for å diskutere utbredelsen av landsmål som opplæringsmål, og eventuelle andre inspirasjonsveier for landsmålet slik det fremstår i minnebøkene fra Nordhordland rundt 1900. Men en tendens kan likevel nevnes: Med tanke på at de fleste minnebokskriverne i bøkene til søstrene Sætre er kvinner, så er det påfallende at det er like mange menn som kvinner som skriver landsmål (17 av hver når en teller rene landsmålsminner sammen med blandete minner der kun én av delene er på landsmål). Det er altså relativt sett flere menn enn kvinner som velger å ta i bruk det nye skriftspråket, noe som kan være et innspill i diskusjonen rundt kvinner og menn i den tidlige kampen for landsmålet (se særlig Bjørhusdal 2001; også Hoel 2014).

5.2 Rettskrivningen

I alle minnebøker er der mange skrivefeil. Noen er utføringsfeil («slurvefeil»), som typisk kan være bokstaver eller diakritiske tegn som mangler. Andre er kunnskapsfeil, der skriveren rett og slett ikke er godt nok kjent med gjeldende norm. Både på 1800- og 1900-tallet ser vi problemer rundt de såkalt stumme konsonantene (Nygaard 1945, 2), og i materialet mitt er det for eksempel vanlig at presensformen *vet* hyppig dukker opp i formen *hved*, senere *hvet*. Perioden før og etter 1900 var preget av mye diskusjon og ulik praksis i norsk rettskrivning (Nygaard 1945, 69). Selv om det var bestemt hvilke bøker som skulle brukes i skolen, betyr ikke det at hele befolkningen fulgte de skrive-reglene som sto i disse bøkene.

I gjennomgangen under har jeg valgt å se på noen få språktrekk, der jeg har gått gjennom alle forekomster i de fire bøkene. Jeg har så konferert med *Ordbog over det danske sprog* (Det Danske Sprog- og Litteraturselskab 2020) som presenterer vanlig rettskrivning (med varianter) for perioden 1700-1950, og jeg har sett på Nasjonalbibliotekets tjeneste NB N-gram (Nasjonalbiblioteket 2020) for å få en pekepinn på hva som var den vanligste skrivemåten i norske publiserte tekster.

Valget av språktrekk er styrt av to faktorer: Det ene er at dette er rent ortografiske trekk, slik at variasjonen primært vil si noe om skriftkultur, ikke om hvorvidt dialekten vises i skrift. Det andre er ønsket om å få en pekepinn på i hvor stor grad rettskrivningen av 1917 (Den departementale rettskrivningskomite 1918) hadde grunnlag også i reell bruk, med andre ord om ungdom som skrev rundt år 1900, foregrev den nye rettskrivningen.

5.2.1 *e* og *æ*

To bokstaver som det ser ut til å ha vært vanskelig å fordele gjennom hele 1800-tallet og frem til en god stund etter reguleringen i 1917, er *e* og *æ*. Gjennom 1800-tallet var det debatt mellom både norske og danske språkvitere om hvordan distribusjonen burde være, og både artikulatoriske, etymologiske og morfologiske hensyn ble veid mot hverandre. Forfattere som Bjørnstjerne Bjørnson og Peter Christen Asbjørnsen vekslet mellom *e*-skrivning og *æ*-skrivning gjennom forfatterskapet (Ibsenforbundet 1997, 52; Popp 1977, 49–63), og Lundebry (2001, 384) nevner at Bjørnson brukte *æ* der dansk vanligvis hadde *e*, som i *snesmæltningen*, *bærgkanten*, *fjæll*, *æen* (= *end*).

Skriverne i bøkene til søstrene Erichsen følger i stor grad det som er vanlig både i samtidens dansk og i Nasjonalbibliotekets tekster. Men et særnorsk ord som *kvæld* skrives både *kvæld* og *kvæld*, selv om *kvæld* er en helt marginal form i NB Ngram-listen.⁷ Vi finner også formen *tvers*, der dansk har *tværs*, men her følger skriveren ifølge NB Ngram-listen norsk sedvane etter 1880. Et ord som også viser endring i løpet av 1800-tallet, er *dessverre*, som vi finner i Almas bok i formen *desverre*. Fire mulige skrivemåter er i bruk på den tiden minnebøkene er ført: *dessverre*, *dessværre*, *desverre* og *desværre*. Før 1867 dominerer *desverre* – uten *æ* og med én *s*. Denne formen er marginal i listen etter 1867, da *desværre* med *æ* og én *s* tar over og er den mest brukte formen frem til 1927, da den moderne skrivemåten *dessverre* blir den mest brukte – i tråd med rettskrivningsnormen av 1917. Skrivemåten med *æ* og to *s*-er dukker opp i 1880 og er i bruk siden, men helt marginalt. Oppsummert for dette ordet i 1900 er at *desværre* er den langt hyppigste formen, de tre andre er i bruk – men de er svært sjeldne. Det at de faktisk finnes i trykte kilder, gjør likevel at minnebokens *desverre* må kunne sies å være i tråd med sin tid. Minnebøkene har ellers både *kjek* og *kjæk*, der *kjek* er vanligst i norske publiserte tekster før 1840, og *kjæk* er vanligst den tiden minnebøkene ble skrevet.

Alt i alt finner vi bare to tilfeller av det vi kan kalle hyperkorrekt *æ* i minnebøkene til søstrene Erichsen. Det gjelder formene *forælske* og *nættets*, der både dansk og norsk rettskrivning har hatt *e*. I et såpass stort materiale, og sammenlignet med tekstene i bøkene til søstrene Sætre, vitner dette om at skriverne, i hvert fall på dette feltet, har en slags felles enighet om hvordan fordelingen av *e* og *æ* skal være.

I bøkene til søstrene Sætre er bildet adskillig mer broket. Det skyldes ikke primært bruken av landsmål i noen av minnene, for også i landsmålsminnene er fordelingen mellom *e* og *æ* variabel. Vi må heller anta at skriftkulturen disse minnebøkene er en del av, er preget av mer variasjon, knyttet både til skolegang og til bevisstheten om, og delvis kjennskapet til, to målformer. Hovedbildet er at bokstaven *æ* brukes hyppigere enn det som var regulert – selv i dansk. Dette gjelder *fjærnt*, *fræmtid*, *glæmme*,

⁷ *Kvæld* står riktignok i den danske ordboken, men det opplyses om at *aften* er det vanligste.

hjärte/hjärta, häld 'hell', mæg pron., snækken, stjærnerne, tjæner, tæl 'til', tæmpel, udrætte, undertægne, vænder, værden. Én eneste forekomst av æ i trykklett endestavelse finner vi i *knusæt 'knust'*.

Det vi kan kalle overforbruk av *e*, er langt mindre hyppig i minnebøkene til søstrene Sætre enn overforbruk av *æ*, de eneste eksemplene er *fornermelser, kjerligheden, kjert adj.*, i tillegg til det som kanskje kan ses som lån fra landsmål i riksmålsrettskrivningen: *vere*.

5.2.2 Stum *d*

Også bruken av stum *d* ble regulert i 1917.⁸ Har våre unge skrivere begynt å fjerne stum *d* allerede rundt 1900, eller legger de inn ekstra *d*-er som hyperkorreksjon? Hos søstrene Erichsen er stum *d* stort sett regulert som i dansk, med tre eksempler som peker fremover til *d*-løs skrivemåte: *kryss, best* og *enskjønt*. Hyperkorrekt innsetting av *d* er noe hyppigere, og finnes i *flodt 'flott', glands 'glans', hendad 'henad' og vendlig 'vennlig'*.

Hos søstrene Sætre finner vi det samme når det gjelder stum *d* som hos søstrene Erichsen, altså at skriversne for det meste følger sedvanlig praksis. Eksempel på *d*-løse skrivemåter er *go (rm) 'god', kjent (rm), li (rm), sunhed (rm), verslig (rm), bli (lm) 'blid', got (lm) 'godt', ilt (lm) 'ildt', or (lm) 'ord', senne (lm) 'sende'*. Vi ser at de *d*-løse ordene fordeler seg jevnt mellom riksmålstekster og landsmålstekster, noe som betyr at de relativt sett dukker oftere opp i landsmålstekstene. Flere av disse skrivemåtene, som *kjent*, peker fremover, mens andre, som *got*, også i dag faller utenfor normen. Samtlige gjenspeiler vanlig uttale av ordene, kanskje med unntak av *verslig*, der uttale både med og uten *d* har vært brukt. Det må likevel tilføyes at *verslig* ifølge den danske ordboken var en relativt vanlig skrivemåte av ordet i eldre tider.

Når det gjelder innsetting av hyperkorrekt *d* hos søstrene Sætre, finner vi følgende: *aldt (rm) 'alt', blodt (rm) 'blott', lindjer (rm) 'linjer', omkrandse (rm) 'omkranse', rendt (rm) 'rent', helder (rm) 'heller', skjøndt (rm) 'skjønt', velmendt (rm) 'velment', vendlægt (lm) 'vennlig'*. Vi ser her at, med unntak av *vendlægt*, er alle tilfellene av innsatt *d* skrevet i riksmålsminnene. Dette kan vi kanskje tolke forsiktig som at det er en større forventning hos skriversne om at riksmålet har mange stumme *d*-er, mens landsmålet i større grad følger talemålet.

---

⁸ Rettskrivningen skiller mellom «falsk *d*», som har sin bakgrunn i palatalisering av *nn* og *ll*, og «etymologisk *d*», som senere har blitt assimilert i de fleste norske dialekter. For skriversne ser det ikke ut til at dette skillet har vært meningsfullt, derfor slår jeg kategoriene sammen og kaller det *stum d*, vel vitende om at de ikke er stumme i alle norske dialekter. For en mer utførlig behandling, se Vikør (2018, 400–401) og Lundebø (2001).

5.2.3 *å* og *aa*

Der er en rekke andre rettskrivningspørsmål en kunne tatt med, men i denne artikkelen har valget vært å presentere minnebøkene som helheter. Derfor tar jeg ikke med annet enn en grafisk detalj i tillegg til det som nå har vært nevnt av ortografiske forhold, og det er bruken av bokstaven *å* for tidligere *aa*. Alma Erichsens bok er den eneste som kun har *aa*, søsterens bok har 2 *å* mot 44 *aa*. I Amalie Sætres bok finner vi 7 tilfeller av *å* mot 129 *aa*. Bokstaven *å* dukker i denne boken opp i til sammen 4 tekster, fordelt på 3 riksmålstekster og 1 landsmålstekst; 3 av tekstene der *å* er brukt, har også *aa*. Det ser altså ikke ut til å være et prinsipp å velge *å*, men heller at *å* har begynt å fungere som en relevant variant. I Sofies bok er bokstaven *å* brukt i 6 minner, halvparten av dem på landsmål, den andre halvparten på riksmål. I to av disse finner vi ikke *aa* i tillegg. Det mest *å*-rike minnet ser slik ut:

Vær tro i ord og kjæk i dåd / og ubekjent med svig!! følg / gjerne ~~kløge~~ gode venners råd og det / skal både dig. Din uven du ei hade / må, men følg din frelsers bud / forlader så skal du og få! forla- / delse hos Gud. /

Det er en noe sterkere tendens til å ta inn den nye bokstaven *å* i bøkene til søstrene Sætre enn i bøkene til søstrene Erichsen. Selv om det ikke er i landsmålstekstene det er mest bruk av *å*, kan en likevel regne med at bevisstheten rundt flere målformer og flere skrivemåter kan ha gjort at det å skifte *aa* ut med *å* virket mer naturlig i det skriftspråklige miljøet bøkene er representanter for.

6 Hva het skriverne?

6.1 Fornavn

Vi skal nå vende tilbake til fratekstene og se hva navnene til minnebokskriverne kan fortelle om språkkulturen bøkene er blitt til i, i en periode som er svært interessant i et norsk, navnehistorisk perspektiv.⁹ De fleste av dem som skrev i disse bøkene, var født i løpet av de to siste tiårene av 1800-tallet, en periode da både gammelnorske navn og engelske navn var moderne (Alhaug 2005; Særheim og Kruken 2018).

Tilfanget av mannsnavn i dette materialet er for lite til at det kan brukes, så denne gjennomgangen må dessverre kun ta for seg kvinnenavn. Tabell 2 viser fornavnene delt inn i kategoriene *Nordiske navn*,¹⁰ *Kristne navn*, *Engelske navn* og *Annet*. På samme

⁹ Takk til kollega Ivar Utne for inspirasjon til og hjelp med del 6.

¹⁰ Aasen bruker begrepet *Norske navn*, men Alhaug (2005, 1) argumenterer for at *nordisk* er mer korrekt, siden mange av navnene det er snakk om, var i bruk allerede før vikingtiden, og at det kan være vanskelig å vite hvor i Norden det først ble tatt i bruk.

måte som temakategoriene i del 4 er disse valgt ut fra både faglitteraturen og materialet. Ivar Aasen ([1878] 1980) deler inn i *Norske, Fremmede og Nydannede Navne*, en inndeling som også finnes i Særheim og Kruken (2018), mens Utne (2011) har kapitler viet *De gamle norske fornavnene* og *De kristne fornavnene*.

Minnebokeier	Nordiske navn	Kristne navn	Engelske navn	Annet
Alma Erichsen (Bergen)	Astrid	Anna	Betty	Ebba
	Erikka	Margrethe	Fanny	Thea
	Gerda	Nikoline	Jenny	
	Gunnvor	Elisa	Kate	
	Herborg	Ellen	Lilly	
	Ingeborg	Susanne		
	Ingerid			
	Ivarna			
	Signy			
	Thora Øygunn			
Inga Erichsen (Bergen)	Gudrun	Anna	Grace	Agnes
	Inga	Kirsten	Lilly	Alma
	Frida	Marie Helene		Fredrikke Olga
Amalie Sætre (Salhus)	Ingeborg	Anna		Sofia
	Malma	Bergitta		Karolina
		Hanna		Julia
		Jacobine		
		Karen		
		Kari		
		Kristina		
		Malena		
		Maria		
		Martha		
		Nilsine		
		Olina		
		Sina Helena		
Sofie Sætre (Salhus)	Ingeborg	Anna		Amalia
		Bergitta		Sofie
		Hanna		Karolina
		Johanne		Louise
		Kari		
		Katrina		
		Kristine		
		Marie		
		Oleanna		
		Oline		

Tabell 2. Fornavn i minnebøkene

Vi kan raskt slå fast at foreldrene til skriverne har vært i tråd med nasjonale tendenser. Det aller mest populære kvinnenavnet i Norge i 1875–1899 var Anna, og dette er også det vanligste i minnebøkene. 11 av skriverne heter Anna, alle bøkene har minst en skriver med dette navnet. *Ingeborg*, som er nummer 3 på den nasjonale listen, er representert i tre av bøkene.

Først når vi forlater toppen av den nasjonale listen, ser vi at det er forskjeller mellom bergensbøkene og salhusbøkene. I tillegg til *Malma*, som trolig kommer fra *Malmfrid/Målfrid* og derfor kan regnes som nordisk, er det bare *Ingeborg* av de nordiske navnene vi finner i salhusbøkene. I Bergen er det derimot tydelig at den nordiske navnerenesansen (Alhaug 2005, 2; Særheim og Kruken 2018, 344) hadde slått inn med full styrke da disse skriverne ble døpt. Særheim og Kruken (2018, 333) skriver at de nordiske navnene tok seg opp på 1870- og 1880-tallet, «etter ei langvarig spiretid.»

Ivar Aasen ([1878] 1980, 105) beskriver det som senere forskning har bekreftet, at renessansen først og fremst ble tatt imot av de øvre sosiale lag. Særheim og Kruken (2018, 345) betegner renessansen som et byfenomen, og at de som fikk nordiske navn på landsbygden, var barn av innflyttete embetsmenn.

I tillegg til de nordiske navnene har de engelske jentenavnene, de fleste med utlyd på *-y*, fått innpass i det sosiale miljøet som søstrene Erichsen vanket i. De var gjerne kjæle navn i engelsk, men ikke i norsk (Særheim og Kruken 2018, 347). *Betty*, *Fanny*, *Lilly* og *Jenny* tilhører alle denne gruppen, i tillegg kommer *Grace* og *Kate*. Kristiansen (2002, 22) knytter disse navnene til en utenlandsbølge som startet like før eller ved århundreskiftet og kulminerte i 1920-årene. Han nevner at kontakt med engelsktalende kan ha spilt inn, for eksempel via hjemvendte amerikafarere og sjøfolk. En kan også tenke seg litterære forbilder her, i form av amerikabrev der amerikanere er nevnt, og kanskje også oversatt populærlitteratur der hovedpersonene har beholdt sine engelske navn.

6.2 Etternavn

Også fordelingen av etternavn i de fire minnebøkene bekrefter det som Særheim og Kruken (2018, 361–363) presenterer. Mange av skriverne signerer bare med fornavn, så antall etternavn er lavere enn antall fornavn. Men det er nok til at vi kan se en tendens: I de to salhusbøkene signerer de fleste skriverne med et gårdsnavn som er kjent fra Nordhordland, og vi kan gå ut fra at dette er de gårdene skriverne hadde vokst opp på. Det er *Blomdal*, *Gjelland*, *Grindheim*, *Havre*, *Helle*, *Langhelle*, *Lillevedt*, *Manger*, *Mjelde*, *Molvik*, *Morken*, *Myking*, *Olsvold*, *Rosnæs*, *Runhovde*, *Sætre*. Utover disse gårdsnavnene brukes navn på *-sen*. Navn på *-son* eller *-dotter* brukes ikke.

I de to bergensbøkene er kategorien *Annet* vanligere. Av i alt 44 minner med etternavn er hele 13 underskrevet med navn som verken er norske gårdsnavn eller patronym: *Benemann, Buch, Böschen, Dahm, Deetjen, Fleischer, Frick, Geelmeyden, Grung, Lampe, Meyer, Warncke*. Mange av disse er gamle innvandrernavn med opprinnelse i tyskspråklige områder. Noen av skriverne i bergensbøkene har gårdsnavn, men i motsetning til de gårdsnavnene som finnes i salhusbøkene, er mange av disse ikke lokale, med *Rolland* som et klart unntak: *Bøe, Eide, Folkestad, Gjelvig, Holm, Horntvedt, Rolland, Röed*. I gruppen patronym er forskjellen mellom by og bygd derimot liten. *Andersen, Monsen, Olsen og Arnesen* er eksempler på navn som brukes begge steder.

Oppsummert kan vi hevde at navnematerialet i disse minnebøkene speiler det litteraturen om både fornavn og etternavn i by og bygd på slutten av 1800-tallet beskriver. I byen finner vi nordiske og engelske fornavn, etternavnene er enten patronym, tyske navn, eller ikke-lokale gårdsnavn. På bygden finner vi kristne fornavn i lokal tilpasning, etternavnene er patronym og lokale gårdsnavn.

7 Avrunding: ungdommelig tekstpraksis i by og bygd

Rundt århundreskiftet var det dem som hevdet at Norge besto av to kulturer, en fremmed og en hjemlig (se diskusjon hos Frøyen og Time 1996). De mente en av hovedmotsetningene var mellom by og bygd, som representerte det fremmede (by) mot det hjemlige (bygd). Konsekvensen for dem som målbar et slikt syn, var at den hjemlige kulturen måtte ta over for den fremmede. Andre, som historikeren Yngvar Nielsen (1886), avviste delingsteorien og mente at det typisk norske var en tilpasning av internasjonalt kulturgods. Som eksempel nevner han nasjonaldraktene, som «repræsenterer Bondens Opfatning af de almindelige europæiske Moder» (Nielsen 1886, 21). Minnebokskrivningen kan ses i lys av begge oppfatningene. Enten er det fremmed kulturgods som burde erstattes av noe annet og mer norsk, eller det er internasjonalt kulturgods som fant sin plass som del av norsk tekstpraksis. Riktigst er det vel å si at minnebokkulturen er internasjonal, og at den i Norge, ut fra det denne artikkelen har kunnet vise, ytret seg litt forskjellig i bykultur og i bygde-/industriestedskultur. Men både Angermann, Klintberg og Blaakilde melder fra sine land at sosiale forskjeller og ikke minst forskjeller mellom bykultur og bygdekultur viser seg i minnebokmaterialet deres, så et særnorsk fenomen er det ikke at by står mot bygd.

Analysene av minnebøkene til søstrene Sætre og søstrene Erichsen viser, i tillegg til to ulike familiekulturer, skriftkulturen i minst tre ulike nettverk: nettverket rundt søstrene Erichsen, nettverket rundt søstrene Sætre i Salhus og nettverket rundt søstrene Sætre på Manger. Selv om materialet ikke er representativt for all ungdom på disse stedene i den aktuelle perioden, er det godt over 150 skribenter representert i

studien (197 tekster, men samme skriver er noen ganger representert ved flere tekster). Det er altså mulig at flere studier av lignende data ville gitt tilsvarende resultater.

Arbeidet med disse tekstene har vist hvor treffende tittelen på Rossins avhandling er, når han legger vekt på variasjoner innenfor en enhetlig teksttype (*Studien zu den Variationen einer stereotypen Textsorte*). Trolig er det rimelig å tolke forskjellene mellom minnebøkene fra nordhordlandsk bygde- og industristedsmiljø på den ene siden og minnebøkene fra Bergen på den andre i et variasjonsperspektiv heller enn i et to-kultursperspektiv, selv om forskjellene mellom by og land er tydelige: det religiøse alvor på landet mot et mer humoristisk preg i byen, utfyllende til- og fratekster på landet mot en tendens til å la hoveddiktet stå for seg selv i byen. På landet tegner man mindre enn i byen, og rettskrivningen er mer variert. Det er også kun på landet at skriverne, særlig de mannlige, tar landsmålet i bruk, til tross for at en forening som Vestmannalaget var svært populær i Bergen på den tiden (Hubacek 1996). Også navneskikkene er forskjellige i byen og på landet i den aktuelle perioden.

Studien er også et bidrag til norsk språkhistorie ved at den viser hvordan unge mennesker i by og bygd brukte de skriftspråksressursene de hadde tilgang til, for å skape vennskapstekster. Rettskrivning og tekstpraksis peker både bakover mot det dansk-norske skriftspråket og fremover mot utbyggingen av skriftspråk basert på norsk tale.

Referanser

- Alhaug, Gulbrand. 2005. «Fornamn i 1905». *Språknytt* 1–2: 1–7.
https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Publikasjoner/Spraaknytt/Arkivet/2005/Spraaknytt_1-2_2005/Fornamn/
- Angermann, Gertrud. 1971. *Stammbücher und Poesialben als Spiegel ihrer Zeit nach Quellen des 18.–20. Jahrhunderts aus Minden-Ravensberg*. Münster: Verlag Aschendorff.
- Bjørhusdal, Eli. 2001. *Målkvinner før 1900*. [Skrifter frå Ivar Aasen-Instituttet nr. 12.] Volda: Høgskulen i Volda.
- Blaakilde, Anne. 1988. «Pigernes poesibøger». *Folk og Kultur* 17 (1): 21–30.
<https://tidsskrift.dk/folkogkultur/article/view/65835/94765>
- Det Danske Sprog- og Litteraturselskab. 2020. *Ordbog over det danske sprog. Historisk ordbog 1700–1950*. Sist besøkt 15. juni 2020.
<https://ordnet.dk/ods>
- Den departementale rettskrivningskomite. 1918. *Den nye rettskrivning. I Riksmål, II Landsmål*. Kristiania: Det mallingske boktrykkeri.

- Ekrem, Carola. 2002. *Lev lykkelig, glöm ej mig! Minnesböckernas historia*. [Svenska litteratursällskapet i Finlands skrifter 644.] Helsingfors: Svenska litteraturselskapet.
- Enerstvedt, Åse. 1987. *Roser er røde... Minneboken fra 1790 til idag*. Oslo: Adventura.
- Frøyen, Morten Haug og Sveinung Time. 1996. *Arne Garborgs kulturnasjonalisme. To studiar*. [KULTs skriftserie nr. 61.] Oslo: Norges forskningsråd.
- Helk, Vello. 1994. «Stambogsstudier. Med forskningsoversigt, tilbakeblik og ajourføring». *Fund og Forskning* 33: 171–224.
DOI: <https://doi.org/10.7146/fof.v33i1.40740>
- Helmers, Marguerite. 2018. «Handwritten Rebellion: Autograph Albums of Irish Republican Prisoners in Frongoch». *New Hibernia Review* 22 (3): 20–38.
DOI: <https://doi.org/10.1353/nhr.2018.0028>
- Herzebergs, Dana. 2009. «What Palestinian Girls Want: «Reading» Adolescence in their Autograph Books». *Journal of Middle East Studies* 41 (2): 181–183.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0020743809090564>
- Hoel, Oddmund L. 2014. «Eit maskulint prosjekt? Kjønnsperspektiv på målreisinga 1885–1940». I *Der var ruskut å leggja utpå'. Ti år med mastergraden i nynorsk skriftkultur*, redigert av Jens Johan Hyvik og Stephen J. Walton, 85–100. Oslo: Novus.
- Hubacek, Sven-Erik. 1996. «Die Landsmaalbewegung in Bergen von den Anfängen bis zum Tode Henrik Krohns 1879. I. Teil». Doktoravhandling, Universitetet i Wien.
- Ibsenforbundet. 1997. *Anna Stouslands minnebok. Med innledning av Hege M. Hobæk*. Skien: Ibsenforbundet.
- Klintberg, Bengt af. 1978. *Harens klagan och andra uppsatser om folklig diktning*. Stockholm: Bokförlaget Pan/Norstedts.
- Kristiansen, Jan Erik. 2002. «Fra Kari og Ola til Sara og Thomas». *Samfunnsspeilet* 1: 22–26.
- Lundeby, Einar. 2001. «Sære nordmenn skriver som de vil!» I *Som Erik som 70 sproglige åbninger. Festskrift til Erik Hansen*, redigert av Pia Jarvad, Frans Gregersen, Lars Heltoft, Jørn Lund og Ole Togeby, 383–392. København: Hans Reitzel forlag.
- Nasjonalbiblioteket. 2020. «NB N-gram». Sist besøkt 15. juni 2020.
https://www.nb.no/sp_tjenester/beta/ngram_1/
- Nesse, Agnete. Under publisering a. «Writing in Norway: Literacy, variation and change». Cambridge: *The Cambridge Handbook of Historical Orthography*.
- Nesse, Agnete. Under publisering b. «Poetic resistance: Girls' autograph albums during WWII in Norway». *Scandinavian Studies*.
- Nielsen, Yngvar. 1886. *Er der i Norge et Folk eller to Folk, en Kultur eller to Kulturer? Indledningsforedrag ved en Diskussion i Studentersamfundet den 16de Oktober 1886*. Christiania: N. Hviids Bogtrykkeri.

- Nygaard, Rolf R. 1945. *Fra dansk-norsk til norsk riksmål. Rettskrivningsstrevet i bokmålet inntil 1907*. Oslo: Johan Grundt Tanum.
- O'Dell, Ilse. 1992. «Jost Amman and the «Album Amicorum». Drawings after Prints in Autograph Albums». *Print Quarterly* 9 (1): 31–36.
- Popp, Daniel. 1977. *Asbjørnsens linguistic reform. I Orthography*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rossin, Jürgen. 1985. *Das Poesialbum. Studien zu den Variationen einer stereotypen Textsorte*. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Skjelbred, Dagrun. 2000. «'Jeg ser at din Mindeblomst er paa Vandring.' En tekstanalyse av ei minnebok fra Hamar Seminarium 1878–1880». *Maal og Minne* 2000 (1): 85–100.
- Særheim, Inge og Kristoffer Kruken. 2018. «Kapittel 4: Namn». I *Norsk språkhistorie. II Praksis*, redigert av Brit Mæhlum, 316–363. Oslo: Novus.
- Utne, Ivar. 2011. *Hva er et navn? Tradisjoner, Navnemoter, Valg av fornavn og etternavn*. Oslo: Pax forlag.
- Vikør, Lars S. 2018. «Kapittel 4: Standardspråk og normering». I *Norsk språkhistorie. III Ideologi*, redigert av Tove Bull, 327–419. Oslo: Novus.
- Aasen, Ivar. (1878) 1980. *Norsk Navnebog eller Samling af Mandsnavne og Kvindenavne*. Kristiania: P. T. Mallings Boghandel. [Faksimile med forord og kommentarer av Per Nordseth utgitt av Børsums Offset-trykkeri A/S.]

Abstract

The article deals with four memory books kept between 1899 and 1916. The starting point is a holistic approach to the text type, where both the theme of the memory verses, structure and illustrations are analyzed in addition to language. In two of the books, *Landsmål* is used to some extent, and this use is also included in the analysis together with some aspects of the spelling. Since this is a text type that is both dated and signed with names, the first and last names of most writers are also analyzed. All analyses show differences between the two books that belonged in the city and the two that belonged in rural and industrial environments. This is discussed in the light of Norwegian cultural history and international research on memory books.

Agnete Nesse
Universitetet i Bergen
agnete.nesse@uib.no

Vilkår for læring og bruk av andrespråk i akademia

Internasjonalt tilsette sine erfaringar med språk på norske universitet og høgskular i lys av rådande språkpolitikk

Ann-Kristin Helland Gujord, Else Berit Molde, Anna-Marie Kjøde Olsen og Ilka Wunderlich

Denne artikkelen presenterer ein studie som utforskar kva for plass og vilkår det norske språket har blant internasjonalt tilsette i norsk akademia. Studien inngår i forskingsprosjektet NINjA – Norsk i akademia og byggjer på resultata av ei spørjeundersøking blant internasjonalt tilsette på 12 norske universitet og høgskular og intervju med 55 av deltakarane i undersøkinga. Eit viktig utgangspunkt for analysen er den gjeldande nasjonale språkpolitikken som blir ført overfor universitets- og høgskulesektoren. Det blir funne at internasjonali-seringa som har prega utviklinga i sektoren dei siste tiåra, er i konkurranse med målsetjingane for språkpolitikken om norsk som samfunnsberande språk på alle domene. Midt mellom desse to agendaene står dei internasjonalt tilsette. Vilkåra deira for å læra norsk er ikkje gode nok til å sikra at denne tilsettgruppa oppnår det ferdigheitsnivået i norsk som arbeidsoppgåvene krev. Artikkelen konkluderer med at denne situasjonen vil kunna ha negative følgjer for inter-nasjonalt tilsette, men truleg også for det norske språket, dersom dei akade-miske institusjonane og dei som utformar språkpolitikken i sektoren, ikkje i større grad legg forholda til rette for at internasjonalt tilsette får utvikla det norske andrespråket sitt.

1 Bakgrunn

I denne studien ser me på kva som skjer når internasjonaliseringspolitikken i akademia og den nasjonale språkpolitikken møter kvarandre i praksis, nemleg hos internasjonalt

tilsette på norske universitet og høgskular. Sidan tidleg på 2000-talet har internasjonalisering vore eit styrande prinsipp for utviklinga av forskingssektoren i Noreg. Det har vore eit politisk mål å byggja ned formelle strukturar som kan hindra mobilitet, og gjera det attraktivt for internasjonale studentar og forskarar å etablere seg i Noreg. I tråd med det politiske ønsket har talet på internasjonalt tilsette ved norske universitet og høgskular auka kraftig dei siste 20 åra. Om lag 1/4 av dei vitenskapleg tilsette i 2014 var internasjonale, og delen doktorgradsstipendiatar med utanlandsk statsborgarskap vaks frå 13 % i 2000 til 42 % i 2018 (Kulturdepartementet 2020, 62). Parallelt med denne utviklinga har uroa for norsk språk vakse, og sektoren har kome i språkpolitikken sitt søkjelys. Det har samanheng med den sterkt auka bruken av engelsk særleg i forskning, men også i undervisning, og frykta for domenetap. Manglande kunnskap om behov for å kunna norsk blant internasjonalt tilsette og vilkåra dei møter for å læra det, og manglande kunnskap om kva norskerferdigheiter denne gruppa faktisk har, er bakgrunnen for forskingsprosjektet «NINjA – Norsk i academia / Norwegian in Academia»,¹ som denne studien er knytt til. I NINjA-prosjektet har det vore samla inn kvantitative data (spørjeundersøking blant internasjonalt tilsette på 12 norske universitet og høgskular) og kvalitative data (intervju med internasjonalt tilsette på tre av desse institusjonane). Prosjektet femnar om ulike mål, og me analyserer det innsamla materialet på ulike måtar i ei rekkje delstudiar med ulikt fokus (jf. t.d. Gujord mfl. under publisering; Molde og Wunderlich 2021).

Føremålet i studien presentert i denne artikkelen er å utforska kva for plass og vilkår det norske språket har blant internasjonalt tilsette basert på erfaringane dei sjølve rapporterer. Hovudfokuset i analysen vil vera på kva for krav og forventingar til å utvikla ferdigheiter i norsk internasjonalt tilsette møter, og i kva grad dei opplever at det ligg til rette for å læra norsk på arbeidsplassen. I dette prosjektet er internasjonalt tilsette definerte som tilsette som verken har eit skandinavisk førstespråk eller skandinavisk statsborgarskap. I denne studien tek me altså med oss andrespråksperspektivet inn i det språkpolitiske landskapet i academia. Eit andrespråksperspektiv på språkpolitikken i academia er nødvendig sidan ein veksande del av dei tilsette i sektoren ikkje har norsk eller eit anna skandinavisk språk som førstespråk (jf. Hultgren, Gregersen og Thøgersen 2014, 22). Å utforska læring og bruk av andrespråk blant internasjonalt tilsette er også relevant for andrespråksforskinga generelt fordi prosjektet 1) bidreg til å utvida det empiriske grunnlaget i forkinga ved å studera ei gruppe innlærarar som det har vore forska lite på isolert i norsk samanheng, og 2) fordi studien kan gi innsikt i faktorar som kan fremja og hemma læring av andrespråket i ein ny forskingskontekst.

---

¹ <https://www.uib.no/le/120347/norsk-i-akademia>

Politisk blir norskferdigheiter rekna som ein grunnleggande føresetnad for å kunna kvalifisera seg i arbeidsliv og samfunnsdeltaking. Rettar og plikter til norskopplæring for utlendingar som bur i Noreg, varierer med opphaldsgrunnlag. I studien vår legg me til grunn at informantane er *arbeidsinnvandrarakar*. Arbeidsinnvandrarakar har verken rett eller plikt til norskopplæring etter Integreringslova (Kunnskapsdepartementet 2020a). Arbeidsinnvandrarakar frå land *utanfor* EU/EØS og Sveits har plikt til opplæring *dersom* dei søker permanent opphald i landet eller statsborgarskap.² Arbeidsinnvandrarakar frå EU/EØS og Sveits møter derimot berre offisielle krav til dokumentasjon av norskferdigheiter dersom dei søker om statsborgarskap.³ Utover dette er det opp til arbeidsgivar å stilla krav.⁴ Som alle andre arbeidsinnvandrarakar kan altså internasjonalt tilsette i akademia potensielt møta språkkrav på arbeidsplassen, men det er opp til dei akademiske institusjonane sjølve. Kva praksis institusjonane har på det, heng saman med språkpolitikken som blir ført overfor universitets- og høgskulesektoren som heilskap, og i neste del gir me ei oversikt over dei viktigaste utviklingslinjene i dei sentrale politiske styringsdokumenta som regulerer språk og internasjonalisering i sektoren.

2 Internasjonalisering i akademia

Internasjonalisering som førande prinsipp i utviklinga av UH-sektoren blei for alvor slege fast i *Vilje til forskning* (Utdannings- og forskningsdepartementet 2005), der det heitte at «internasjonalisering skal være et gjennomgående perspektiv i forskningspolitikken og gi seg utslag i konkrete prioriteringer» (s. 24). Blant dei konkrete tiltaka var å oppmoda institusjonane om å lysa ut forskarstillingar internasjonalt. I meldinga blir det også vist til undersøkingar som identifiserer språkproblem blant hindringar forskarakar som etablerer seg i Noreg, opplever (Utdannings- og forskningsdepartementet 2005, 62). I 2008 kom stortingsmeldinga *Mål og meining. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk* (Kultur- og kyrkjedepartementet 2008). Det engelske språket sin dominerande posisjon som internasjonalt vitskapspråk blir trekt fram som den viktigaste utfordringa for norsk fagspråk, og prinsippet om parallellspråklegheit blir føreslege som løysing (sjå også Jónsson mfl. 2013). Departementet føreslår i meldinga

---

² Kravet ved permanent opphald er gjennomført opplæring, bestått munnleg prøve i norsk på nivå A1 og bestått samfunnskunnskapsprøve på valfritt språk (Kunnskapsdepartementet, 2020a, 19).

³ Kravet ved statsborgarskap er bestått statsborgarprøve på norsk og B1 munnleg (Kunnskapsdepartementet, 2020b).

⁴ Eit unntak frå dette er helsepersonell frå land utanfor EU/EØS og Sveits, som må dokumentera nivå B2 i norsk for å få yrkesautorisasjon (Forskrift om tilleggskrav for autorisasjon for helsepersonell, 2016).

å lovfesta at universitet og høgskular har ansvar for vedlikehald og vidareutvikling av norsk fagspråk, noko som førte til at det blei teke inn att ei føresegn om dette i *Lov om universiteter og høyskoler* (Universitets- og høyskoleloven, 2005). Ifølgje denne lova skal hovudspråket ved norske universitet og høgskular vera norsk. Vidare legg ein til grunn prinsippet om parallellspråkbruk og at institusjonane skal utarbeida individuelt tilpassa språkstrategiar.

I 2020 la Kulturdepartementet fram ei ny stortingsmelding om norsk språk med forslag om lovvedtak. I meldingsdelen blir det peika på at norsk i stadig mindre grad blir brukt i høgare utdanning (Kulturdepartementet 2020, 11, 61–62). Den manglande måloppnåinga blir mellom anna forklart med «reelle og vanskelege målkonfliktar; til dømes mellom utvikling av norsk fagspråk og internasjonalisering i universitets- og høgskulesektoren og i det å ta vare på norsk på arbeidsplassen i ein internasjonal arbeidsmarknad» (Kulturdepartementet 2020, 21). Også i denne språkmeldinga blir prinsippet om parallellspråklegheit føreslege vidareført, i tillegg til at det språkpolitiske målet om å ta vare på norsk skal sikrast gjennom lovregulering. På dette punktet viser departementet til den nye universitets- og høgskulelova som vart vedteken i Stortinget våren 2021 (NOU 2020: 3). I denne lova er føresegna frå 2009 beholden. Dagens status er altså at institusjonane i UH-sektoren har eit lovpålagt overordna ansvar for å vedlikehalda og utvikla norsk fagspråk. Institusjonane er dessutan pålagde å ha eigne språkstrategiar som regjeringa vil «gå gjennom», i tillegg til å «vurdere behov for tiltak for å sikre norsk fagspråk» (Kulturdepartementet 2020, 67). Både i 2009 og 2020 blir det altså slege fast at statlege høgskular og universitet skal ha individuelt tilpassa språkstrategiar. Ei kartlegging gjord av Språkrådet i 2018 viste at 14 av 20 statlege høgskular og universitet hadde utarbeidd individuelt tilpassa språkstrategiar og ytterlegare to hadde strategiar ute på høyring (Språkrådet 2018, 3), men også at «[d]e færreste institusjonene har etablert konkrete rutiner for å følge opp retningslinjene. Retningslinjene sier lite eller ingenting om hvem som har ansvaret for oppfølgingen. Språkstrategiene framstår derfor som lite forankret hos institusjonene» (Språkrådet 2018, 5).

3 Parallellspråkbruk

I *Norsk i hundre* (Språkrådet 2005) blir parallellspråkbruk introdusert som løysinga innanfor samfunnsdomene der engelsk utgjør eit press på bruken av norsk. Det blei i 2006 lansert av Nordisk ministerråd som ein av grunnpilarane i ein felles, langsiktig nordisk språkpolitikk i dokumentet *Deklaration om nordisk språkpolitikk* (Nordisk ministerråd 2006). Dette prinsippet skulle vera med på å sikra dei nordiske språka og hindra domenetap til engelsk i m.a. akademia. I språkmeldingane frå 2008 og 2020 blir

prinsippet om parallellspråklegheit presentert som løysing. Ei utfordring med parallellspråkprinsippet er at det blir tolka og praktisert på ulike måtar. I språkdeklarasjonen er det generelt formulert (Nordisk ministerråd 2006). *Norsk i hundre* (Språkrådet 2005) definerer det derimot slik at norsk alltid vil vera det føretrekte språkvalet når det «av kommunikasjonsmessige grunner ikke er nødvendig å bruke et fremmedspråk». *Mål og mening* er igjen rundare i kantane og seier «at engelsk kan nyttast i staden for norsk når det er nødvendig eller formålstenleg» (Kultur- og kyrkjedepartementet 2008, 99). Det nye lovforslaget frå 2020 forklarar prinsippet med at det betyr «å satse på både engelsk og nasjonalspråket i akademisk samanheng» (Kulturdepartementet 2020, 63). Det inneber både å vera medvitne i språkvala sine og «at det skal leggjast til rette for bruk av engelsk når det er gode faglege grunnar til det» (Kulturdepartementet 2020, 64). Korleis prinsippet skal fungera i praksis, er uklart, og i den grad praksis er skildra eller føreslegen, er situasjonen for dei internasjonalt tilsette i liten grad reflektert inn. I 2017 gav Språkrådet ut rapporten *Parallellspråk*, der dei i samarbeid med NHH kjem med forslag til ein mønsterpraksis for parallellspråkbruk. Det er ikkje konkretisert kva parallellspråkbruken inneber for internasjonalt tilsette utover at dei bør få tilbod om norskkurs. Det at førelesarane ikkje alltid har gode nok norskferdigheiter, blir nemnt som ei av årsakene til det engelskspråklege undervisningstilbodet (Språkrådet 2017, 3). I den nyaste språkmeldinga kan me observera ein tendens i omtalen av parallellspråkbruk, som også gjer seg gjeldande i meldinga frå 2008, *Mål og mening*: Det manglar refleksjon rundt situasjonen for internasjonalt tilsette. Det er i staden behovet for opplæring i engelsk av tilsette med norsk som førstespråk som blir tematisert. Dette har vore peika på før, til dømes av Kuteeva (2014):

[...] on the practical level, parallel language use is only possible when both students and teachers have adequate language competences in English and in the local language. This is certainly not the case when the vast majority of students and/or lectures are not from the country where education is taken place, and English is therefore used as an academic lingua franca. (Kuteeva 2014, 333).

I ein antologi utgitt på vegner av Nordisk ministerråd frå 2018, *More parallel, please!* (Gregersen mfl. 2018), blir det gitt ei tilråding til mønsterpraksis for parallellspråkbruk, og internasjonalt tilsette blir trekte inn. Til dømes blir det gitt ei operasjonalisering av kva parallellspråkleg kompetanse vil seie for dei:

Det overordnede mål bør være at alle internationale besidder grunnleggende parallellsproglige kompetencer, dvs. at kunne læse faglitteratur, at kunne undervise, vejlede og eksaminere og at kunne deltage fuldgyldigt i administrative opgaver på såvel det eller de lokale sprog som på engelsk (eller et andet relevant internationalt sprog). Full

parallelsproglighet er opnået når den internationale selv kan skrive forsknings- og/eller formidlingstekster på det lokale sprog. (Gregersen mfl. 2018, 33)

Gregersen mfl. (2018) operasjonaliserer parallellspråkleg kompetanse ved å skildra kva for funksjonar tilsette skal kunna utføra på det lokale språket, altså andrespråket, når dei har tileigna seg det lokale språket på det nivået som skal til for å kunna veksla mellom dette og engelsk. Forfattarane skil mellom «grundleggjende» og «fuld» kompetanse i det lokale språket, og det er usikkert om grunnleggjande her bør tolkast som det som er viktigast å meistra, eller det som er enklast å oppnå. Om vi ser på skildringane i *Det felles europeiske rammeverket for språk* (Utdanningsdirektoratet 2011, heretter Rammeverket), er det tydeleg at funksjonane Gregersen mfl. (2018) skriv om, korresponderer med eit høgt ferdigheitsnivå. Det nivået i norsk som er kravd av utanlandske studentar ved opptak til høgare utdanning i Noreg, er B2. Dette nivået representerer eit minimum av dei ferdigheitene som er nødvendige for å kunna utføra dei nemnde funksjonane. B2-nivået blir gjerne rekna som eit preakademisk nivå, og personar som er på dette nivået, kan ifølgje Rammeverket (2011, 28)

forstå hovedinnholdet i komplekse tekster om både konkrete og abstrakte emner, også faglige drøftinger innenfor ens eget fagområde. Kan delta i samtaler med et så spontant og flytende språk at kommunikasjonen med morsmålsbrukere ikke blir anstrengende for noen av partene. Kan skrive klare, detaljerte tekster om et vidt spekter av emner, forklare et synspunkt på en aktuell sak og argumentere for og imot ulike alternativer.

Tilsvarende blir C1-nivået, som ligg over B2, skildra som meir avansert og eksplisitt akademisk:

Personen kan forstå hovedinnhold og detaljer i et bredt spekter av komplekse eller akademiske tekster. Kan uttrykke seg spontant og flytende uten at det merkes noe særlig at en leter etter uttrykksmåter. Kan bruke språket fleksibelt og hensiktsmessig til sosiale, akademiske og yrkesrelaterede formål. Kan skrive klare, detaljerte og velstrukturerede tekster om de fleste emner. (Kompetanse Norge 2017)

Både B2- og C1-nivået er krevjande å nå for mange andrespråksbrukarar. Til samanlikning var det, ifølgje Kompetanse Norge sin statistikk over resultatane på Norskprøven ved siste avvikling, berre 7 % av prøvedeltakarane totalt som var vurderte til å ha *skriftlege* norskferdigheiter på det preakademiske B2-nivået (Kompetanse Norge, 2021). Det er vanskeleg å gi eit generelt estimat for kor lang tid det tek å nå eit akademisk nivå på andrespråket. Det handlar om at det er store individuelle forskjellar i progresjonen, men også at det ikkje finst gode forskingsbaserte oversikter over kor lang tid ulike grupper av vaksne innlærarar brukar på å læra eit nytt språk. Spørsmålet om tid er dessutan komplisert fordi det er knytt til fleire variablar som kan vera

samanvovne, for eksempel butid, grad av eksponering for andrespråket og moglegheiter til å investera i språklæringa.

4 Språkbruk blant internasjonalt tilsette i akademia

Bevaring av norsk språk som samfunnsberande språk og internasjonalisering av forskning og undervisning er to politiske mål som i dag står i ein reell konkurranse-situasjon til kvarandre. Kva for følgjer dette konkurranseforholdet kan ha for språkpolitikken som blir ført på dei enkelte institusjonane overfor internasjonalt tilsette, veit me lite om. I det heile har me lite kunnskap om den språklege praksisen til internasjonalt tilsette i akademia fordi dette i liten grad er blitt studert i norsk kontekst. Det finst likevel nokre undersøkingar av forholdet mellom engelsk og norsk i akademia som er relevante for oss.

Den nemnde NHH-rapporten (Språkrådet 2017) viser òg ei kartlegging av språkpraksisen i ulike grupper ved institusjonane, men utan å gi noka oversikt over kor mange som hadde norsk som førstespråk. Av dei vitskapleg tilsette er det likevel 34 % som meiner dei har avgrensa norskferdigheiter, og forfattarane av rapporten meiner at denne gruppa er avskoren frå å delta i viktige samanhengar. Vidare følgjer Ljosland (2008) i doktoravhandlinga si overgangen frå norsk til engelsk som einaste undervisningsspråk ved ei eining ved NTNU. Ho ser på korleis ulike språk blir brukte, og korleis studentar og tilsette opplever overgangen. Dei aller fleste informantane hadde norsk som førstespråk. Ljosland finn at presset om å bruka engelsk både kjem ovanfrå og nedanfrå og koplar språkvala som blir gjorde, til prestisje og makt.

Rapportane omtala i førre avsnitt viser at engelsk har ein sterk posisjon i sektoren. Dette ser me også i andre nordiske land, til dømes *Hvor parallelt* (Gregersen 2014) og *English in Nordic Universities* (Hultgren, Gregersen og Thøgersen 2014). I sistnemnde presenterer Jürna ei undersøking av språkpraksisen til internasjonalt tilsette på Københavns universitet. Jürna oppsummerer funna sine på denne måten:

The general tendency at the UCPH seems to be that English is the language of science for the vast majority of the international staff, whereas Danish is considered useful, but not exactly necessary, for administrating science and for social interaction, the latter both within and outside a university context. (Jürna 2014, 225)

Konsekvensar av bruken av det engelske språket i dansk akademia for internasjonalt tilsette er undersøkt i ein kasusstudie av Kirilova og Lønsmann (2020). Basert på intervju med ti forskarar med internasjonal bakgrunn viser Kirilova og Lønsmann korleis internasjonalt tilsette blir møtte med ein ideologi om «engelsk som lingua franca i den akademiske verden» (2020, 51), som i det lange løp fører til eksklusjon og tap av vidare

karrieremoglegheiter i dansk akademia. Forfattarane hevdar at diskursen om dansk som unødvendig i akademisk samanheng fører til at «udenlandske medarbejdere fastholdes i en engelsktalende akademisk puppe – et parallelsamfund både på og uden for arbejdet» (Kirilova og Lønsmann 2020, 37).

Greek og Jonsmoen (2021) presenterer ein studie av forskarar på ein norsk akademisk institusjon. Materialet består av observasjon ved to ulike institutt og inkluderer 108 tilsette. I tillegg er 34 av desse, både tilsette med internasjonal bakgrunn og tilsette med norsk som førstespråk, intervjua. Eit føremål i studien er å få innsikt i den språklege praksisen i eit akademisk arbeidsmiljø med fokus på interaksjon og samhandling mellom dei tilsette. Forfattarane finn at dei to tilsettgruppene uttrykkjer stor språkleg toleranse overfor kvarandre. Samstundes kjem det også fram i intervju og uformelle samtalar i observasjonen at det finst situasjonar der begge grupper synest det er vanskeleg å snakka på språket dei kan minst (norsk eller engelsk), til dømes i lunsjpausar og møte. Dei finn også at dei internasjonalt tilsette underviser og rettleier på engelsk fordi dei meiner dei ikkje har gode nok ferdigheiter i norsk. Greek og Jonsmoen konkluderer mellom anna med at «in addition to English, proficiency in Norwegian is important as a means of communication, of inclusion as an equal member of the faculty, of gaining authority and participating actively in decision-making as well as of teaching at all levels» (Greek og Jonsmoen 2021, 603).

Engelsken sin posisjon i undervisning er sentral i doktoravhandlinga til Bukve (2019). Ho undersøkte gjennom ei spørjeundersøking korleis 1150 studentar frå sju nordiske universitet opplever språket dei møter i løpet av utdanninga. Ho finn at studentane møter svært varierende praksis. Fleire studentar etterlyste at førelesarar skulle ha eit meir bevisst forhold til språket ein gjer bruk av i utdanninga, og fleire studentar peikte på utfordringar knytte til ikkje berre sin eigen, men òg førelesarar sin engelskkompetanse.

5 Data og metode

Informantane i denne undersøkinga er internasjonalt tilsette ved norske universitet og høgskular som har delteke i ei elektronisk spørjeundersøking.⁵ I tillegg har nokre av dei også ei stund etter blitt intervjua. Undersøkinga baserer seg slik på to ulike typar data: svar frå ei elektronisk spørjeundersøking med 1713 deltakarar frå 12 ulike institusjonar og semistrukturerte djupneintervju med 55 av dei 1713 deltakarane.

---

⁵ Prosjektet er meldt til Norsk senter for forskingsdata. Ingen av informantane har kunna gjennomføre undersøkinga før dei har lese vilkåra for deltaking, eller i intervju, og før dei har kryssa av for at dei godtek desse.

Informantane i spørjeundersøkinga blei rekrutterte gjennom ein elektronisk invitasjon som vart distribuert både på norsk og engelsk. Ved 10 av dei 12 institusjonane gjekk invitasjonen på e-post til alle tilsette i målgruppa. Ved dei resterande to blei invitasjonen delt på ei fellesside for tilsette. Det er personar som ikkje har eit skandinavisk statsborgarskap, som er blitt inviterte til å delta, men berre dei som oppgir å ha eit anna førstespråk enn norsk, dansk eller svensk, er blitt selekterte vidare. Informantane i spørjeundersøkinga omfattar både vitenskapleg tilsette (inkludert rekrutteringsstillingar) og administrativt tilsette, både i faste og mellombelse stillingar. I denne studien har me valt å berre rapportera svara til dei vitenskapleg tilsette. Utover stillingskategori representerer informantane variasjon i kjønn, alder, språkbakgrunn, fagområde, butid i Noreg og familiesituasjon.

Dei 55 som er intervjuar, blei rekrutterte gjennom spørjeundersøkinga og kjem frå tre ulike institusjonar i tre ulike landsdelar. Dei er trekte ut institusjonsvis ved eit randomisert utval basert på kriteria kjønn og førstespråksbakgrunn (germansk – ikkje germansk). I tillegg har det vore gjort supplerande utval undervegs basert på dei same kriteria for å sikra større spreiding innanfor ulike fagfelt og stillingskategoriar.

Informantane valde sjølve om dei ville bli intervjuar på norsk eller engelsk, og om dei ville svara på norsk eller engelsk. Intervjuar er gjennomførte av to av prosjektmedlemmene og i tråd med ein intervjuguide som blei utarbeidd i forkant og oppdatert undervegs. Emna i intervjuguiden er opne og byggjer på temaområda som blei tekne opp i spørjeundersøkinga (*personleg bakgrunn, språkbiografi, norsk (motivasjon og forventingar), eigenvurdering av språkkunnskapar, språk på og utanfor jobben, tilrettelegging gjennom arbeidsgivaren og språkpolitikk*). Intervjuar fann stad på arbeidsplassen til informantane og blei tekne opp. I etterkant har materialet blitt transkribert (jf. transkripsjonsnøkkel i vedlegg) med fokus på *kva* som blei sagt, men også i nokon grad på *korleis* det blei sagt, og språket har blitt standardisert grammatisk.

Dei to typane data gir ulik informasjon og krev ulike metodar, som til saman utfyller kvarandre. Der spørjeundersøkinga sin styrke er å gi eit inntrykk av «det store biletet», gir intervjudata høve for å gå djupare. Spørjeundersøkinga gir innsikt i erfaringane til mange internasjonalt tilsette frå nesten halvparten av dei akademiske institusjonane i Noreg. Dei responderer på dei same spørsmåla og i all hovudsak med dei same svaralternativa (Likert-skala med eit spenn frå 1 til 5 eller ja/nei-svar). Med unntak av dei opne spørsmåla var spørsmåla i undersøkinga obligatoriske. Fordi undersøkinga har eit adaptivt design, har likevel ikkje alle informantane fått dei same spørsmåla. Derfor vil også utvalet variere. Etter å ha silt vekk dei respondentane som ikkje tilfredsstilte kriteriet om ikkje-skandinavisk førstespråk, sat me att med 1713 deltakarar. Både det tilfeldige uttrekket og moglegheita for å velja språk i undersøkinga kan auka representativiteten til utvalet. Saman med det omfattande omfanget av

materialet og statistiske analysemetodar er dette argument for at funna kan generaliserast. Me kan ikkje sjå vekk frå at undersøkinga vår har selektert skeivt på den måten at det kan vera visse grupper tilsette som er overrepresenterte. Det kan for eksempel tenkjast at dei som er mest engasjerte i språk og språkpolitikk, lettare vil akseptera invitasjonen. Ved minst ein av institusjonane var ein stor del av informantane stipendiatar. Mellombels tilsette, som er gruppa dei sorterer under, uttrykkjer oftare misnøye med vilkåra for norsklæring i undersøkinga vår. Det kan tenkjast at stipendiatane har vore særleg motiverte for å ta del fordi dei ser på det som ein måte å få dokumentert erfaringa si på.

I resultatdelen viser me kva informantane svarar på dei delane av spørjeundersøkinga som er relevante for å kasta lys over føremålet i denne studien. Me deler informantane i to grupper: fast tilsette og mellombels tilsette. Årsaka er at preliminære analysar (regresjon) av faktorar som påverkar læring og bruk av norsk, viser at permanent tilknytning til institusjonen har tydeleg samanheng med norskferdigheiter og motivasjonen for å investera i språklæringa (Gujord mfl. 2019; Gujord mfl. under publisering). Dei fleste av dei mellombels tilsette, 83 % (773 av 936) er i rekrutteringsstillingar (stipendiatar eller postdoktorar), og 92 % (475 av 514) av dei fast tilsette er anten lektorar, førsteamanuensar eller professorar. Me samanliknar også svara i dei to gruppene statistisk, og fordi dataa ikkje er normalfordelte (undersøkt ved Shapiro-Wilks-test), brukar me den ikkje-parametriske rangeringstesten Mann-Whitney U. Me rapporterer berre resultata frå signifikanstesting i dei tilfella der skilnaden i responsen mellom gruppene er statistisk signifikant, og me undersøker og rapporterer også effektstorleiken med r , som er utrekna manuelt (Larson-Hall 2010, 377). Analysane er elles gjort i programvaren Stata/SE 16.1 (StataCorp 2019).

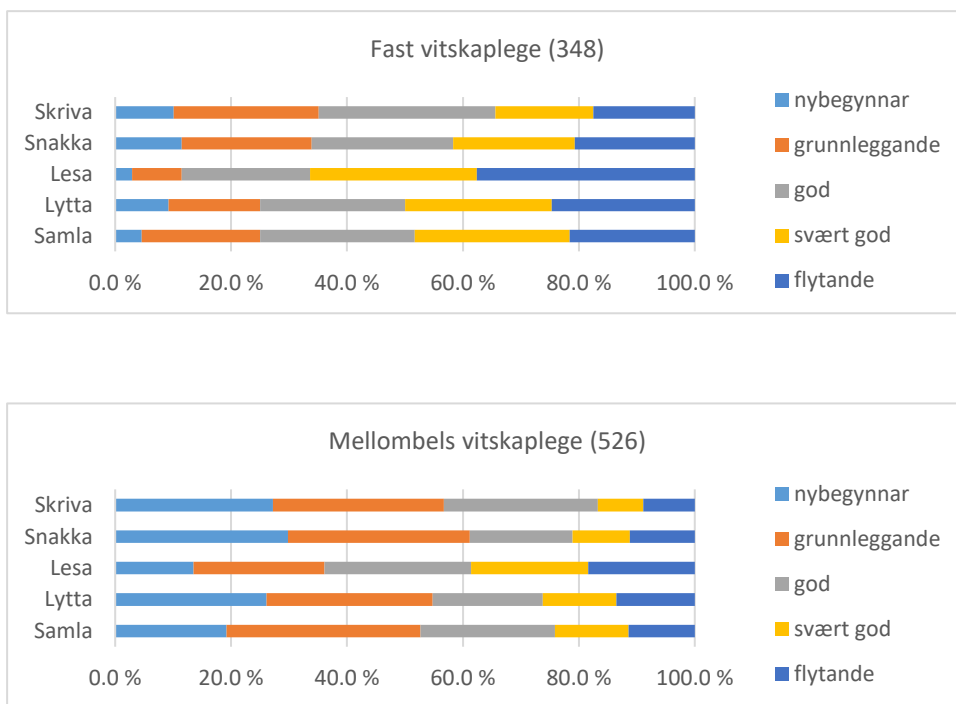
Analysen av intervjumaterialet har vore gjort i ulike steg. Analysestadiet starta direkte etter første innsamlings- og transkripsjonsfase, og sidan har det gått parallelt med nye innsamlingar og transkripsjonar. Analysen har vore gjort vekselvis individuelt og felles i prosjektgruppa, der me starta med å lesa gjennom intervjuet og setja opp kategoriar (open koding), før me gjekk vidare til å formulera hypotesar om kategoriane og sjekka desse opp mot fleire observasjonar (aksial koding). Denne framgangsmåten er motivert av den overordna tilnærminga i den kvalitative delen av prosjektet, som nyttar *grounded theory* som metode (Glaser og Strauss 1967), der me også gjennomførte selektiv koding avslutningsvis (Molde og Wunderlich 2021). Det betyr altså at me starta induktivt med å nærma oss materialet som heilskap og skaffa oss oversikt. I denne delstudien har me gått vidare med ein tematisk styrt analyse. Me har søkt på enkeltord for å identifisera intervju som er relevante for akkurat denne studien, til dømes «undervisning», «krav», «vilkår», «forventing» osv. Utgangspunktet for val av utdrag har vore å 1) trekkja fram utdrag som kan representera ein tendens som går

att i mange intervju, og 2) visa breidda i erfaringane som dei internasjonalt tilsette trekkjer fram.

6 Analyse: sjølvrapporterte norskferdigheiter og bruk av norsk

Før me tek fatt på det som skal vera hovudfokuset i analysen, krav og forventingar til å utvikla ferdigheiter i norsk, og tilrettelegging for språklæring, presenterer me funn frå spørjeundersøkinga som gir innsikt i sjølvopplevd kompetanse i norsk, og bruk av norsk i ulike situasjonar på arbeidsplassen.

Figur 1 viser korleis respondentane i spørjeundersøkinga sjølve beskriv sine oppnådde norskferdigheiter. Me ser først på nedste linje som viser kva for samla nivå respondentane rapporterer at dei har. Medan 25 % av dei fast vitskaplege vurderer dei samla norskferdigheitene sine til «nybegynnar» eller «grunnleggande», gjer 53 % av dei mellombelse det same.

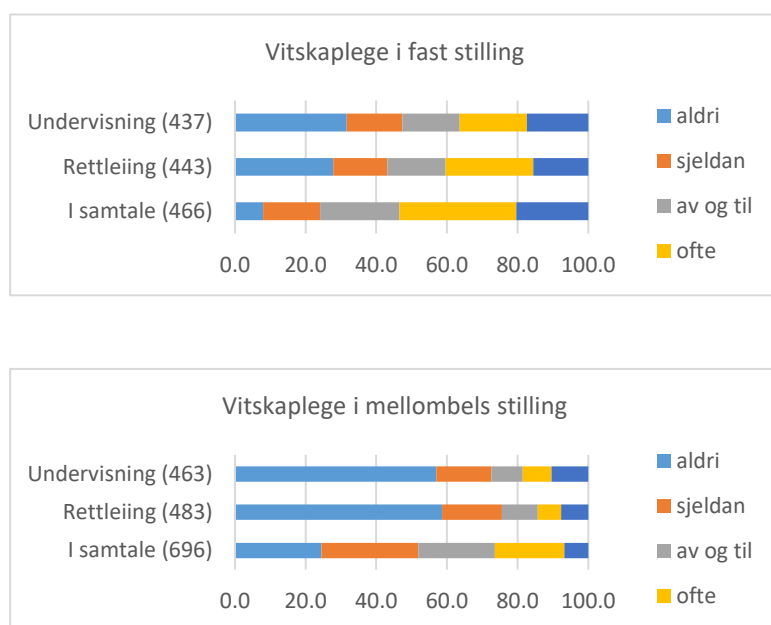

Figur 1. Sjølvrapporterte norskferdigheiter

Figur 1 viser også at dei tilsette i alle gruppene vurderer leseferdigheitene sine på norsk høgast. Den statistiske analysen viser at fast vitskapleg tilsette rapporterer signifikant høgare nivå i norsk enn det mellombelse gjer generelt ($z = -8,861$) og innanfor områda skriva ($z = -7,568$), snakka ($z = -8,291$), lesa ($z = -9,171$) og lytta ($z =$

–8,677). I alle tilfella er $p < 0,0005$ og effekten medium ($r = 0,3$). Når det gjeld skriftspråk, oppgir 96,8 % (1019 av 1053 totalt) av både fast og mellombels tilsette at dei skriv på bokmål, og berre seks rapporterer at dei skriv på nynorsk (28 personar brukar begge målformer).

Spørjeundersøkinga samlar også informasjon om i kva grad respondentane brukar norsk i ulike situasjonar på arbeidsplassen. Figur 2 viser kor ofte dei fast og mellombels vitenskapleg tilsette oppgir å bruka norsk når dei underviser, rettleier og samtaler med studentar. Figurane viser berre svara til dei som har svara at dei tre situasjonane er relevante for dei. Det betyr at N varierer mellom situasjonane, og at ein del av dei totalt 519 fast tilsette og mange av dei totalt 937 mellombels tilsette ikkje har svara.

Figur 2. Sjølvrapportert grad av bruk av norsk i utvalde situasjonar

Den grafiske framstillinga viser for det første at fast og mellombels tilsette svarar veldig ulikt: 36 % av dei faste underviser «ofte/alltid» på norsk, 17 % av dei mellom-belse gjer det same, 40 % av dei faste rettleier «ofte/alltid» på norsk, 14 % av dei mellombelse gjer det same, 54 % av dei faste samtalar med studentar «ofte/alltid» på norsk, 27 % av dei mellombelse gjer det same. For det andre viser den grafiske framstillinga at talet på respondentar som «ofte» eller «alltid» brukar norsk, i begge grupper er langt høgare i samtalar med studentar enn i undervisning og rettleiing. Den statistiske analysen viser at fast vitenskapleg tilsette rapporterer signifikant oftare å

bruka norsk i undervisning ($z = -7,922$), rettleiing ($z = -10,409$) og i samtalar med studentar ($z = -10,957$). I alle tilfella er $p < 0,0005$ og effekten medium ($r = 0,3$ eller $0,4$). Respondentane har også svara på i kva grad dei underviser og rettleier på engelsk. Av 458 fast vitenskapleg tilsette oppgir 70 % at dei «ofte/alltid» underviser på engelsk, og 85 % av 619 mellombels tilsette svarar det same. 67 % av 459 faste rapporterer at dei rettleier på engelsk, og 86 % av 649 mellombelse rapporterer det same.

7 Analyse: krav, forventingar og tilrettelegging

I denne hovuddelen av analysen utforskar me i kva grad institusjonane stiller krav om norskferdigheiter og legg til rette for språklæring, basert på erfaringane dei internasjonalt tilsette sjølve rapporterer i spørjeundersøkinga og i intervju.

7.1 Funn i spørjeundersøkingmaterialet

Tabell 1 presenterer fast og mellombels tilsette sin respons på tre påstandar som gir innsikt i forventingar frå institusjonen si side til norskferdigheiter. Respondentane har svara på ein Likert-skala med eit spenn frå 1 til 5, men tabell 1 viser berre kor mange som seier seg «svært einige» (5) eller «einige» (4) i påstanden:

	Fast vitenskapleg tilsette		Mellombels vitenskapleg tilsette	
	N (av 497)	%	N (av 917)	%
Arbeidsgivaren min gav uttrykk for viktigheita av å læra norsk <i>på jobbintervjuet</i> .	258	52	198	22
Arbeidsgivaren min stadfesta viktigheita av å læra norsk <i>etter tilsettinga</i> .	233	47	275	30
Arbeidsgivaren min har lagt til rette for at eg kan læra meg norsk.	194	39	280	31

Tabell 1. Talet på fast og mellombels tilsette som er «svært einige» eller «einige»

Rundt halvparten av dei fast tilsette svarar at arbeidsgivaren deira har gitt uttrykk for viktigheita av å læra norsk både før og etter tilsetting (52 % og 47 %). Nokre færre (39 %) seier at dei er einige eller svært einige i at arbeidsgivaren har lagt til rette for at dei kan læra seg norsk. Tala for dei mellombels tilsette er ein god del lågare enn hos dei fast tilsette. Skilnadane er statistisk signifikante med medium effektstorleik ($z =$

-13,425, $p < 0,0005$, $r = 0,4$) for skilnadane i svara om jobbintervju og statistisk signifikant med liten effektstorleik for skilnadane i svara etter tilsetting ($z = -9,263$, $p < 0,0005$, $r = 0,2$). Når det gjeld påstanden om tilrettelegging, viser dei statistiske analysane at fast tilsette er signifikant oftare samde i påstanden samanlikna med mellombels tilsette ($z = -4,959$, $p < 0,0005$), og at effektstorleiken er liten ($r = 0,1$). Ei opplagd årsak til at språk ikkje blir tematisert, kan vera at søkjaren allereie har ferdigheiter i norsk. For mange av informantane har me informasjon om dei kunne norsk før tilsetting, og korleis dei sjølve vurderer ferdigheitsnivået på førehandskunnskapane sine i norsk.

	Fast vitenskapleg tilsette		Mellombels vitenskapleg tilsette	
	N (av 150)	%	N (av 383)	%
Arbeidsgivaren min gav uttrykk for viktigheita av å læra norsk <i>på jobbintervjuet</i> .	77	51	67	18
Arbeidsgivaren min stadfesta viktigheita av å læra norsk <i>etter tilsettinga</i> .	78	52	107	28
Arbeidsgivaren min har lagt til rette for at eg kan læra meg norsk.	72	48	142	27

Tabell 2. Talet på fast og mellombels tilsette *utan førehandskunnskapar i norsk* som er «svært einige» eller «einige»

I tabell 2 viser me korleis dei som rapporterer at dei ikkje kunne noko som helst norsk før tilsetting, stiller seg til påstandane. Framleis er det berre halvparten av dei fast tilsette som rapporterer at dei erfarte at språk var noko arbeidsgivar la vekt på under intervjuet og etter tilsettinga, men det er langt færre mellombels som erfarte det same. Når det gjeld påstanden om tilrettelegging, ser me derimot at delen som responderer positivt, aukar når me berre ser på dei som ikkje kunne norsk før tilsetting. Den statistiske analysen rapporterer heller ikkje noko anna resultat når det berre er svara blant informantane utan førehandskunnskapar i norsk som blir samanlikna; skilnadane er gjennomgåande signifikante. Tabellane 1 og 2 viser at berre halvparten av dei fast tilsette, og endå færre av dei mellombels tilsette, er svært einige eller einige i at språk har vore tema før og etter tilsetting.

Tabell 3 viser at langt fleire svarar «ja» på spørsmålet om dei har fått tilbod om norskkurs, og om dei har delteke eller deltek på norskkurs. Den statistiske analysen viser at det er signifikant fleire mellombels tilsette som har fått kurstilbod samanlikna

med fast tilsette ($z = -3,316$, $p = 0,0009$, $r = 0,3$). Det er også ein signifikant større del av dei mellombelse som har gått eller går på kurs ($z = -3,279$, $p = 0,0010$, $r = 0,3$).

	Fast vitenskapleg tilsette		Mellombels vitenskapleg tilsette	
	N	%	N	%
Informantar som stadfestar at dei <i>har fått tilbod om norskkurs.</i>	340/505	67	697/923	71
Informantar som stadfestar at dei <i>har gått eller går på norskkurs.</i>	337/478	71	566/718	79

Tabell 3. Talet på fast og mellombels tilsette som har fått tilbod om norskkurs, og som går eller har gått på norskkurs

Tabell 4 gir svar på same spørsmål, men berre hos dei som rapporterer å ikkje kunna noko norsk før tilsetting. Me ser at det å kontrollera for førehandskunnskapar i norsk har konsekvensar for gruppa fast tilsette, men ikkje mellombels tilsette. Den statistiske analysen viser at ingen av skilnadane som kjem fram mellom gruppene i tabell 4, er signifikante.

	Fast vitenskapleg tilsette		Mellombels vitenskapleg tilsette	
	N	%	N	%
Informantar som stadfestar at dei <i>har fått tilbod om norskkurs.</i>	129/150	86	305/383	80
Informantar som stadfestar at dei <i>har gått eller går på norskkurs.</i>	129/132	80	199/240	83

Tabell 4. Talet på fast og mellombels tilsette *utan førehandskunnskapar i norsk* som har fått tilbod om norskkurs, og som går eller har gått på norskkurs

Av spørjeundersøkinga veit me også at 68 % av alle informantane som har delteke på kurs, svarar at kurset blei halde på institusjonen.

7.2 Funn i intervjumaterialet

7.2.1 Formelle krav

Nokre av dei som blei tilsette som førsteamanuensis eller professor, fortel om tydelege, formelle krav til norskkunnskapar i stillingsannonsen eller arbeidskontrakten som er knytte til tid og ferdigheitsnivå, slik som Oliver:

Det står jo at, at hvis man ikke kan norsk, må man snakke norsk i løpet av de to første årene. Iallfall at institusjonen vil hjelpe deg med å lære deg norsk. Men etter to år, tror jeg, blir det en sånn, på en måte, et krav at, man snakker norsk. (Oliver, førsteamanuensis)

Tabell 1 og 2 viser at det er langt færre mellombels tilsette enn fast tilsette som opplevde at språk var eit tema på intervjuet eller etter tilsettinga. Mellombels tilsette består hovudsakleg av stipendiatar og postdoktorar (jf. 5). Også i intervjumaterialet fortel fleire av desse at dei ikkje møtte nokon krav, men at dei fekk moglegheita til å læra seg norsk, og at det i kontrakten deira står at institusjonen støttar norskopplæring viss dei vil nytta seg av tilbodet. George er ein av dei:

No, they didn't really, they didn't mention a lot about the language. But (...) on the work contract it says (...) there is support to learn Norwegian. So, if you want to learn Norwegian the university pays for it. But I don't, I don't feel like I was, (nøler) I don't think it was something that felt mandatory. (George, stipendiat)

I intervjumaterialet kjem det også fram at dei formelle krava kan bli lempa på av omsyn til fagkunnskap og/eller forskning.

That was actually quite surprising to find out, that apparently formally, there is a requirement I think for everyone involved in teaching to know Norwegian up to some extent. But I think that's, since they had a bit of shortage of people with my profile and they really needed someone for teaching [at] a master level, that they were a bit more lenient, that they could argue that, well, even if my command of any Scandinavian language is insufficient for teaching, they needed me for the specific contentwise knowledge. [So anyway], the only thing that we kind of (uforståeleg) was like: 'Okay, the [stad] will help you if you're interested in learning Norwegian. But for the job itself it's not a strong requirement. (Jan, stipendiat)

Jan meiner at institusjonen såg vekk frå krava fordi han hadde ein særskild kompetanse som var ønskt. I nokre av intervjuja kjem det fram at omsynet til forskinga ikkje berre fører til lemping på krav, men også til at ein kan bli frårådd å læra norsk. Stipendiaten Eva fortel at ho fekk denne reaksjonen då ho nemnde for rettleiaren sin at ho ønskte å læra seg norsk: «It's not very useful, I don't really support this. I mean, if you

want, you can go, but then you should come earlier in the morning». Lucy, også stipendiat, fortel om ei liknande erfaring. Ho starta ekstra tidleg på jobb for å kunna følgja norskkurs om ettermiddagen og fortalte ikkje rettleiaren sin om det. Vidare fortel stipendiaten Joana at rettleiaren ikkje ville skriva under skjemaet som ho måtte levera inn for å kunna søkja om å ta del på norskkurs i regi av institusjonen: «I asked [by email] if he would sign the authorisation to then go and do it. And then he said no because it was not necessary for our group. And it would also be time I would spend on that and not on work». Som me ser, er det først og fremst stipendiatar som fortel om frávær av krav, men professor Hannes har ei liknande oppleving; i dette tilfellet er lempinga på det formelle kravet kopla opp til mobilitet:

He [kollega] told me unofficially that I would actually have a hard time [as a] new citizen to really prosecute the language requirements, because (utydeleg) Schengen contract and movement of freedom, and as we are not, or not everybody is, actively teaching here, and I, mostly (utydeleg) duties, it's really hard to, for a new citizen, to require or enforce the Norwegian. (Hannes, professor)

Eit gjennomgåande trekk i intervjumaterialet er at dei som kjenner til at det eksisterer formelle krav, også uttrykkjer at dei ikkje oppfattar dei som reelle:

[Jeg] (nøler) begynte som førsteamanuensis i [månad] i fjor, og det jeg tenker er at det er et krav om at jeg skulle være, på en måte skulle jeg klare å undervise på norsk om to år etter at jeg har begynt som førsteamanuensis. Det er ikke et reelt krav, faktisk, fordi det er andre som bare underviser på engelsk etter fem år. (Anna, førsteamanuensis)

7.2.2 Uformelle forventingar

Sjølv om informantane sine erfaringar peikar i retning av at dei formelle krava ikkje blir følgde opp i praksis, uttrykkjer mange av dei intervjua at det likevel finst ei slags forventing om å læra norsk:

But it's also, like an unspoken rule, more or less. Or like they expect you to do it. But there is no contract. I don't think it's a contract anywhere (...) So it's, they encourage you to learn the language, which I think is good. And, yeah, they don't beat you over the head with it. Because it's not a Norwegian thing to do. (Sebastian, stipendiat)

Fleire fortel om signal, ofte formidla munnleg, om at det kan vera grunnar til at det er smart å læra seg språket. Til dømes fekk Pierre før han søkte ei stipendiatstilling, beskjed frå sin framtidige sjef om at norsk ikkje var nødvendig for stillinga. På eit seinare tidspunkt gir sjefen uttrykk for at det å kunna norsk ville vera ein føremonn med tanke på permanent stilling:

He just ... He didn't say "you have to learn it", but he said, if I have a permanent position, because it would be [a] technical position with a little bit of fieldwork in the fjord around, so I said, "maybe with Norwegian it would be easier with the fishermen or everything". (Pierre, postdoktor)

Dei aller fleste informantane fortel om situasjonar som er krevjande fordi dei ikkje har tilstrekkelege ferdigheiter i norsk, og at det i mange situasjonar er forventa å kunna norsk. Fleire opplever altså at det i realiteten er nødvendig å kunna språket. Kva for behov for norsk dei internasjonalt tilsette me har intervjuar, fortel om, er analysert i Gujord mfl. (under publisering).

7.2.3 Tilrettelegging

Fleire av dei intervjuar, i all hovudsak personar i rekrutteringsstillingar eller mellombelse forskarstillingar, trekkjer fram at dei fekk lite informasjon om korleis dei kunne læra norsk på arbeidsplassen, og at ein sjølv må ta initiativet for å koma i gang med norskopplæringa:

[...] you have to make, you have to ask for it. So, it's not something that is, you know, just, you know, you have to say 'okay, I want to study Norwegian'. And they give you the options. You can either take the classes here at the university or there are other places outside where you can take the (uforståeleg). And then you pay and then they reimburse you the fee. Yeah, yeah. So, but yeah, it's not something that when you come, they tell you, oh, you have to do. You have to sort of tell [them] you [want]... If I hadn't asked no one would say anything. (George, stipendiat)

Inntrykket er at institusjonen gjerne stiller opp og støttar norsklæring, men den internasjonalt tilsette må sjølv ta initiativet og setja prosessen i gang. Fleire av dei intervjuar trekkjer også fram at det ikkje er tid og rom i stillinga til å læra seg norsk, og Hannes, ein relativt nyttilsett professor i fast stilling, meiner endåtil at det finst ein slags dobbelt agenda. Han ønskte å læra seg norsk straks, men opplevde situasjonen som svært stressande og at det ikkje var tid til å prioritera norsklæring:

[...] the first time when I started, in the first year, I kind of tried to do everything to match my professional goals, because even though they say you should learn Norwegian, it's (nøler), generally, they expect you do something different. They want you write papers, you get grant money, and you need to teach students or take PhD students about it [...] they were always talking to me to get grant money in. It was really more about research success than language success. And with that, this kind of this (nøler) double agenda in a way. I mean what I learned at the didactic courses (utydeleg), it's a hidden curriculum. (Hannes, professor)

Tabellane 3 og 4 viser at ein stor del av dei internasjonalt tilsette får tilbod om kurs og går på kurs. I intervjumaterialet er det beskrivingar som peikar i retning av at det å delta på kurs over eitt til tre semester, ikkje fører til at ein når det nivået i norsk jobben krev. Fleire av informantane understrekar at det tek svært lang tid å koma opp på eit nivå i norsk som gjer at det er realistisk å kunna utføra fleire av arbeidsoppgåvene på norsk, for eksempel undervisning. Professor Anna beskriv krava om å kunna undervisa på norsk som «litt urealistiske» fordi «etter to år klarer du ikke det i det hele tatt. Kanskje du klarer å ha litt samtaler, men ikke å undervise og forstå forskjellige dialekter også». Antoine peikar på at eit kurs i seg sjølv ikkje er nok, at det tek tid å utvikla avanserte norskferdigheiter, og at jobben startar først når ein begynner å undervisa:

Så [...] har du fullført formelle krav med trinn 3 på [institusjon], men det betyr ikke at du kan norsk, faktisk. Det er, bare et diplom, ja. Du må (nøler), for det første måtte du starte å undervise på norsk. Og det er veldig krevende. Når man måler, så har vi videregående mekanikk, og, måtte lære ganske mange ord i mekanikk. Ja, og (nøler), så måtte jeg øve på å forklare ting, også på norsk. Det er ikke så vanskelig, men, selvfølgelig tar det tid.

Mm. Fikk du noe støtte fra arbeidsgiveren din?

Nei. Nei, jeg fikk forelesningsnotater på nynorsk. Det er det. Ja. Og en tekstbok på (nøler), på bokmål. (Antoine, førsteamanuensis)

Intervjumaterialet gir også eit innblikk i i kva grad arbeidsplassen fungerer som ein uformell arena for norsklæring. Mange fortel at dei er ein del av eit miljø der fleirtalet ikkje har lært seg norsk, og at moglegheita til å praktisera språket med kollegaer difor ikkje er til stades. Ei anna årsak til at arbeidsplassen ikkje står fram som ein læringsarena utover den formelle undervisninga, ser ut til å ha samanheng med kva forventingar kollegaer som meistrar norsk på avansert nivå, har til sine internasjonale kollegaer. Ei felles erfaring er at kollegaer med avanserte norskferdigheiter (nesten alltid norske) ikkje forventar at dei internasjonale kollegaene snakkar norsk. Eit lengre sitat frå Michaela, som kunne norsk før ho starta på universitetet, er representativt for det biletet som teiknar seg i intervjumaterialet av posisjonen engelsk har i sektoren, og (dei låge) forventingane mange internasjonale kollegaer føler at arbeidsmiljøet har til dei når det gjeld norskferdigheiter:

Og så flyttet jeg hit og begynte å jobbe på universitetet. Og da var det helt annerledes. Så jeg husker at på begynnelsen så snakket egentlig alle engelsk på instituttet med meg, men, men også på lunsjmøter. Og da var jeg veldig overrasket. Det husker jeg, fordi jeg kom jo fra et område, eller fra en jobb hvor de snakket, hvor man bare snakket norsk. Og så var det veldig mye engelsk her på universitetet [...] det er noen på instituttet som ikke snakker norsk i det hele tatt. Så for eksempel på lunsjmøter, vanligvis når de sitter ved bordet, så snakkes det bare engelsk. Og det skjønner jeg jo. Det er jo, det har jo noe med høflighet å gjøre, at, mm, at man ikke vil snakke et språk som man ikke kan. I

begynnelsen antok de fleste også at jeg ikke snakket norsk. Mm. Så da måtte jeg nesten si: «Hei, men (latter) vi kan godt snakke norsk.» (latter) Ja. (Michaela, stipendiat)

Velviljen i kollegiet til å skifta frå norsk til engelsk trekkjer mange fram som ei hindring i norskinnlæringa. Somme fortel også at dei blir flaua når kollegaer skiftar over frå norsk til engelsk. På den andre sida er det også fleire av dei intervjua som har motsett oppleving i uformelle og sosiale jobbsettingar, der ein føler seg ekskludert fordi ein ikkje klarar å delta i samtalen på norsk (jf. Gujord mfl. under publisering).

8 Diskusjon

8.1 Krav til norsk?

Etter dei gjeldande overordna språkpolitiske retningslinjene til Universitets- og høgskulerådet (UHR) (2007) skal institusjonane ha språkpolitiske retningslinjer som sikrar parallellspråklegheit. Ifølgje siste språkmeldinga er institusjonane pålagde å ha slike retningslinjer som ledd i å overhalda det lovpålagde ansvaret for å halda ved like og utvikla norsk fagspråk (Kulturdepartementet 2020). Me har ikkje hatt moglegheit til å undersøka om institusjonane til informantane våre har slike retningslinjer, og korleis dei eventuelt er utforma, men sist Språkrådet undersøkte dette, i 2018, hadde dei fleste (14 av 20) statlege institusjonar retningslinjer på plass. Me kan difor anta at slike retningslinjer finst på institusjonane som dei aller fleste av informantane våre er tilsette på. I 2018 konkluderte Språkrådet slik: «[D]et ser ut til at det er dokumentene som er på plass, ikke den språkpolitiske praksisen» (Språkrådet 2018, 5). Undersøkinga vår tyder på at det framleis er situasjonen, og den språkpolitiske praksisen kan mellom anna speglast i forholda rundt tilsettinga av internasjonale medarbeidarar. Berre halvparten av dei faste, og endå færre av dei mellombels tilsette, svarar at språk var eit tema under intervju og etter tilsetting (tabell 1). Dette gjeld også når me berre ser på dei som seier at dei ikkje kunne norsk *i det heile teke* før tilsetting (tabell 2). Funn frå intervjumaterialet viser at ganske mange kjenner til at det finst formelle krav til norskferdigheiter, men også at det i mindre grad gjeld tilsette i rekrutteringsstillingar. Det er ei gjennomgåande oppfatning hos dei internasjonalt tilsette sjølve at krava ikkje blir følgde opp, at norsk ikkje er nødvendig for å utøva forskingsplikta, og at det i realiteten er opp til den enkelte tilsette å læra seg norsk. Av intervjumaterialet kjem det fram at krava til norsk blir lempa på, for eksempel av omsyn til sikring av spesifikk fagleg kompetanse eller av omsynet til mobilitet.

Særleg erfaringane til stipendiatane som blir frårådde av rettleiarane sine til å gå på norskkurs, tyder på at omsynet til å sikra at tilsette meistrar norsk og arbeidsprogre-

sjonen i fagmiljøet, står i konflikt. Slike «målkonfliktar» blir også omtala i siste språkmelding (Kulturdepartementet 2020, 21), og dei kjem også tydeleg fram i utdraget frå intervjuet med Hannes. Professor Hannes seier at han måtte hoppa av kurset i norsk fordi presset om å levera på forskingsfronten var for stort, og han opplevde at språk ikkje var særleg prioritert frå leiarar på instituttnivå: «It was really more about research success than language success». Det er nokre av informantane som beklagar seg over at dei ikkje tidlegare blei fortalde at det hadde vore lurt å læra seg norsk. Dei som uttrykkjer mest misnøye, er stipendiatar, for eksempel Zamir som ser det manglande fokuset på språk blant tilsette som ein konsekvens av at institusjonane primært ser stipendstillingar som investering i forskning. I lengda meiner Zamir at denne politikken kan gå utover dei internasjonale stipendiatane sjølve.

Når dette er sagt, kjem det også klart fram i mange av intervjua at veldig mange av informantane opplever at institusjonen stiller seg positiv til at tilsette lærer seg norsk. Men initiativet ligg ifølgje dei internasjonalt tilsette utvilsamt hos dei sjølve, og det å *ikkje* læra seg språket får ingen «offisielle» følgjer eller sanksjonar. Mange opplever likevel at det å ikkje læra seg språket, *har* uheldige konsekvensar. Informantane skildrar situasjonar der dei opplever at det er forventa at dei meistrar norsk, og som gjer at det i realiteten er vanskeleg å vera internasjonalt tilsette utan å læra seg språket (jf. også Gujord mfl. under publisering, der behov blant dei intervjua blir meir inngåande analyserte).

Fleire fortel om situasjonar der dei føler seg ekskluderte, og at dei ikkje har dei same moglegheitene som kollegaene med avanserte ferdigheiter i norsk, ei situasjonsbeskriving som også har gjenklang i rapporten *Å være utlending er ingen fordel* utarbeidd av NIFU i samarbeid med Arbeidsforskningsinstituttet, der eit av funna er at «[de]t var unison enighet om at det å lære norsk var nøkkelen til å bli inkludert på arbeidsplassen i UH-sektoren» (Maximova-Mentzoni mfl. 2016, 56).

Forskinga er det området i jobben som står fram som eit soleklart unntak når det gjeld språk: Ein forskar meritterer seg i det internasjonale forskingsspråket (engelsk), ikkje det lokale (norsk). Dette er ikkje særskilt for internasjonalt tilsette; forskning er det domenet i akademia der det norske språket utvilsamt har tapt størst terreng (jf. t.d. Kulturdepartementet 2020, 62).

8.2 Implementering

Ifølgje dei nemnde overordna språkpolitiske retningslinjene til UHR skal institusjonane òg tilby kurs for å sikra kompetanse blant dei tilsette i norsk (og engelsk). Sjølv om språk ifølgje informantane i liten grad har vore tematisert før og etter tilsetting (tabell 1 og 2), rapporterer altså ein stor del av dei samstundes at institusjonen har tilbode dei kurs. Me meiner at diskrepansen som her kjem fram, kan tyda på at det

lokale og sentrale nivået på institusjonane ikkje har same haldning, praksis og/eller medvit omkring behovet for norskspråkleg kompetanse blant internasjonalt tilsette: Tabell 1 og 2 gir innsikt i kommunikasjonen mellom søkjarar med internasjonal bakgrunn og personar som representerer instituttet som lyser ut stillingar (instituttnivå). Tabell 3 representerer responsen frå dei internasjonalt tilsette på tilbod om norskkurs frå sentralt nivå, der ansvaret for norskopplæringa for internasjonale tilsette og studentar ligg. Eit viktig mønster er også at skiljet i svarprosent mellom fast og mellombels tilsette blir viska ut i tabellane 3 og 4. Intervjumaterialet tyder på at personar i rekrutteringsstillingar i mindre grad enn fast tilsette opplever å bli møtte med språkkrav og å få støtte til å læra norsk, og ein mindre del av mellombels tilsette – uavhengig av førehandskunnskapar i norsk – meiner språk har vore tematisert, og at dei har fått tilrettelegging for å læra norsk (tabellane 1 og 2). Motsett kan det verka som om sentralnivået møter fast og mellombels tilsette på like fot når dei tilbyr og arrangerer norskkurs (tabellane 3 og 4).

8.3 Parallellspråklegheit i praksis?

Sidan 2006 har prinsippet om parallellspråkbruk vore ein grunnpilar i den nordiske og norske språkpolitikken, som ein strategi som skal demma opp mot domenetap til engelsk i academia. Seinast i den nye språklova er prinsippet halde fast ved (Språklova 2021). Resultata våre tyder likevel på at mange internasjonalt tilsette i svært liten grad står i ein kvardag der dei sjølve og kollegaene fører sin språklege praksis i tråd med eit slikt prinsipp. I intervjumaterialet er det gjennomgåande at mange av dei internasjonalt tilsette knapt brukar norsk på jobb; mange jobbar også i miljø der kollegaene heller ikkje har norsk som førstespråk. Det er påfallande få av informantane som sjølve tematiserer *behovet for norsk i undervisningssamanheng*, til trass for at behovet for norsk og utfordringar knytte til å ikkje kunna språket godt nok, altså utgjør ein stor del av samtalanane i intervjuet. Dette funnet er vanskeleg å tolka; det kan vera eit tema informantane unngår, og det kan vera at det ikkje kjennest relevant fordi det ikkje er aktuelt å undervisa på norsk. Figur 2, som gir innsikt i kor ofte informantane i spørjeundersøkinga brukar norsk når dei har kontakt med studentar, viser at svært mange av dei som underviser, ikkje gjer det på norsk. Begge gruppene – men aller mest dei mellombels tilsette – underviser og rettleier først og fremst på engelsk. Dette resultatet har truleg samanheng med nivået på norskferdigheitene deira. Sjølv om mange har gått på kurs, er det rapporterte ferdighetsnivået generelt lågt. Mange av informantane som har blitt intervjuet, understrekar at det å gå på kurs nokre få semester, ikkje er tilstrekkeleg for å koma opp på det nivået som krevst. Dei manglar praksis, men skildringane av vilkåra for å kunna vidareutvikla norskferdigheitene i meir uformelle situasjonar

på jobb, er ikkje særleg positive og tyder på at akademia for mange ikkje fungerer som ein læringsarena for norsk.

Desse funna må sjåast opp mot korleis parallellspråklegheit blir operasjonalisert, og me viser igjen til Gregersen mfl., som definerer *grunnleggande parallellspråkleg kompetanse* som «at kunne læse faglitteratur, at kunne undervise, vejlede og eksaminere og at kunne delta fuldgjaldig i administrative oppgaver på såvel det eller de lokale sprog som på engelsk (eller et andet relevant internasjonalt sprog)» (2018, 33). Me meiner at eit heilheitsinntrykk av funn i spørjeundersøkinga og intervjumaterialet gir grunnlag for å konkludera med at svært få av dei internasjonalt tilsette har grunnleggande parallellspråkleg kompetanse slik han er definert her, og at vilkåra for å oppnå ein slik kompetanse blant denne tilsettgruppa, særleg mellombels tilsette, ikkje er dei beste, til trass for at mange institusjonar ser ut til å vera langt på veg med å innfri kravet om å tilby kurs i norsk. Nordisk ministerråd forstår *full parallellspråkleg kompetanse* som oppnådd når «den internationale selv kan skrive forsknings- og/eller formidlingstekster på det lokale sprog» (2006, 33). Dette er eit ferdigheitsnivå i norsk som svært få i dag ser ut til å oppnå. Å skulle nå eit slikt mål vil krevja både langt meir tilrettelegging og krav frå institusjonen si side enn det som er tilfellet i dag, kanskje særleg på lokalt nivå der dei tilsette har sitt daglege virke.

Det kanskje klaraste funnet i denne studien er at det er stor variasjon i kva grad internasjonalt tilsette opplever at det blir stilt krav om at dei må læra norsk, og om krava blir følgde opp. Dette står fram som noko tilfeldig og til dels avhengig av kva for haldning og/eller politikk leiarar på ulike nivå fører. Det er usikkert i kva grad råda som blir gitt, og råda og krava som *ikkje* blir stilte, er medvitne og resultat av eit bestemt syn på krav til språklæring og språkbruk i akademia. Isolert sett vitnar funnet om det høge talet for kursdeltaking at sektoren tek ansvar for at internasjonalt tilsette lærer norsk, men dette ser ut til å vera langt frå tilstrekkeleg for at dei tilsette skal kunna føra ein parallellspråkleg praksis, som føreset eit høgt nivå i både engelsk og norsk for at valet mellom språka skal kunna vera reelt.

9 Sluttord

Sjølv om akademia har ein lang tradisjon for å vera ein internasjonal arena i Norden, er den forma og utstrekninga internasjonaliseringa har i dag, meir omfattande og byr på andre utfordringar enn tidlegare. Dagens situasjon er framleis relativt ny. Dei fleste endringane har skjedd sidan tusenårsskiftet, og det gjeld både i internasjonaliseringspolitikken og i den nasjonale språkpolitikken, sjølv om sistnemnde har hatt ein tendens til å henga litt etter. Me kan mellom anna sjå det i den avstanden i tid som er mellom *Gjør din plikt – krev din rett* (Kyrkje-, utdannings- og forskningsdepartementet

2001), som markerte eit vasskilje i internasjonaliseringa av akademia, og *Mål og meining* (Kultur- og kyrkjedepartementet 2008), stortingsmeldinga som for alvor tematiserte forholdet mellom engelsk og norsk i samfunnet generelt og akademia meir spesifikt. På same måte har institusjonane kome langt i å nå målsetjingane for internasjonalisering på tilsettingsfronten, men har ikkje i same grad klart å følgja opp målsetjingane for språkpolitikken. Undersøkinga vår tyder på at vilkåra for å læra norsk blant internasjonalt tilsette på norske universitet og høgskular ikkje er gode nok til å sikra at denne tilsettgruppa kan velja å bruka språket på jobb, for eksempel i undervisning. Internasjonalt tilsette møter i realiteten heller ikkje krav om å læra norsk, og kan velja å ikkje læra språket. Signala om betydninga av norsk er også blanda og dels uklare. Me har konkludert med at mange internasjonalt tilsette er langt unna å ha grunnleggande parallellspråkleg kompetanse; svært få har full parallellspråkleg praksis. Full parallellspråkleg kompetanse er eit avansert nivå som svært få som lærer eit andrespråk, vil nå ved å gå nokre timar i veka på kurs ved sida av full jobb, og med lite rom for å praktisera språket. Skal vilkåra for læring og bruk av norsk som andrespråk i akademia bli betre, må dei akademiske institusjonane, så vel som dei som utformar språkpolitikken i UH-sektoren, i større grad trekkja inn andrespråkperspektivet. Det er nødvendig å byggja på innsikter om ulike typar faktorar som påverkar læring av nye språk i vaksen alder. Særleg relevant for sektoren er det å ta inn over seg kunnskap om kva det å oppnå eit høgt nivå i andrespråket vil krevja av språkinnlæraren sjølv og av omgivnaden rundt den enkelte innlærer. Det kan sjå ut til at det tek tid for institusjonane å gjera språkpolitikken til sin eigen og sidan implementera han heilt ned på institutt- og individnivå. Ei viktig ramme rundt denne tematikken er det presset dei ansvarlege på lokalt nivå har for å levera på forskningssida; ikkje minst å levera på høgt internasjonalt nivå. Uansett får situasjonen, slik me ser han, følgjer – på sikt truleg for det norske språket, men her og no aller mest for dei menneska som hamnar i krysselden mellom dei to politikkområda internasjonalisering og språk – nemleg dei internasjonalt tilsette.

Referansar

Bukve, Trude. 2019. «Language use in higher education – the student perspective». Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.

Forskrift om tilleggskrav for autorisasjon for helsepersonell. *Forskrift om tilleggskrav for autorisasjon for helsepersonell med yrkeskvalifikasjoner fra land utenfor EØS og Sveits*. (FOR-2016-12-19-1732). Fastsatt ved kgl. res. 19. desember 2016.

<https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2016-12-19-1732>

- Glaser, Barney G. og Anselm L. Strauss. 1967. *The discovery of grounded theory*. New York/London: Aldine Transaction.
- Greek, Marit og Kari Mari Jonsmoen. 2021. «Transnational academic mobility in universities: the impact on a departmental and an interpersonal level». *Higher Education* 81: 591–606.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s10734-020-00558-7>
- Gregersen, Frans (red.). 2014. *Hvor parallelt: Om parallellspråkighet på Nordens universitet*. København: Nordisk Ministerråd.
- Gregersen, Frans mfl. 2018. *More parallel, please! Best practice of parallel language use at Nordic Universities: 11 recommendations*. København: Nordisk Ministerråd.
- Gujord, Ann-Kristin H., Else Berit Molde, Anna-Marie Kjøde Olsen og Ilka Wunderlich. 2019. «I kva grad kan og bruker internasjonalt tilsette i akademia norsk?» Konferanseinnlegg. MONS 18 – Møte om norsk språk. Trondheim 29.11.2019.
- Gujord, Ann-Kristin H., Else Berit Molde, Anna-Marie Kjøde Olsen og Ilka Wunderlich. Under publisering. «Når man kommer hit, så får man vite at norsken trengs egentlig ikke. En kvalitativ intervjustudie av internasjonale ansattes erfaringer med språk på norske universitet og høyskoler». *Nordand – Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning* 17 (1).
- Hultgren, Anna Kristina, Frans Gregersen og Jacob Thøgersen (red.). 2014. *English in Nordic Universities*. Amsterdam: John Benjamins.
- Jónsson, Sigurður, Christer Laurén, Johan Myking og Heribert Picht. 2013. *Parallellspråk og domene: nordisk språkplanlegging på 2000-tallet, med særlig vekt på forskning- og utdannelse-sektoren*. Oslo: Novus forlag.
- Jürna, Merika. 2014. «Linguistic realities at the University of Copenhagen. Parallel language use in practice as seen from the perspective from international staff». I *English in Nordic Universities: Ideologies and Practices*, redigert av Anna Kristina Hultgren, Frans Gregersen og Jacob Thøgersen, 225–249. Amsterdam: John Benjamins.
- Kirilova, Marta og Dorte Lønsmann. 2020. «Dansk – nøglen til arbejde? Ideologier om sprogbrug og sproglæring i to arbejds kontekster i Danmark». *Nordand – Nordisk tidsskrift for andrespråksforskning* 15 (1): 37–57.
DOI: <https://doi.org/10.18261/issn.2535-3381-2020-01-03>
- Kompetanse Norge. 2017. «Norskkrav i arbeidslivet». Oppdatert 27. oktober 2017.
<https://www.kompetansenorge.no/norsk-og-samfunnskunnskap/norskprove/norskkrav-i-arbeidslivet/>
- Kompetanse Norge. 2021. «Statistikkbanken». Sist besøkt 1. juni 2021.
<http://status.vox.no/webview/>
- Kultur- og kyrkjedepartementet. 2008. «Mål og mening. Ein heilskapleg norsk språkpolitikk». St. meld. nr. 35 (2007–2008). Oslo: Kultur- og kyrkjedepartementet, 2008.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-35-2007-2008-/id519923/>

Kulturdepartementet. 2020. «Lov om språk (språklova)». Prop. nr. 108 L (2019–2020). Oslo: Kulturdepartementet, 2020.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-108-l-20192020/id2701451/>

Kunnskapsdepartementet. 2020a. «Lov om integrering gjennom opplæring, utdanning og arbeid (integreringsloven)». Prop. nr. 89 L (2019–2020). Oslo: Kunnskapsdepartementet, 2020.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-89-l-20192020/id2699012/>

Kunnskapsdepartementet. 2020b. «Endringer i statsborgerloven (krav om ferdigheter i norsk muntlig)». Prop. nr. 98 L (2019–2020). Oslo: Kunnskapsdepartementet, 2020.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-98-l-20192020/id2699960/>

Kuteeva, Maria. 2014. «The parallel language use of Swedish and English: The question of 'nativeness' in university policies and practices». *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 35 (4): 332–344.

DOI: <https://doi.org/10.1080/01434632.2013.874432>

Kyrkje-, utdannings- og forskningsdepartementet. 2001. «Gjør din plikt – krev din rett. Kvalitetsreform av høyere utdanning». St. meld. nr. 27 (2000–2001). Oslo: Kyrkje, utdannings- og forskningsdepartementet, 2001.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-27-2000-2001-/id194247/>

Larson-Hall, Jenifer. 2010. *A guide to doing statistics in second language research using SPSS, Second language acquisition research series: theoretical and methodological issues*. New York; London: Routledge.

Ljosland, Ragnhild. 2008. «Lingua franca, prestisjespråk og forestilt fellesskap». Doktoravhandling, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet.

Maximova-Mentzoni, Tatiana, Cathrine Egeland, Tanja Askvik, Ida Drange, Liv Anne Støren, Trude Røsdal og Agnete Vabø. 2016. *Å være utlending er ingen fordel. Karriereløp og barrierer for innvandrere i norsk akademia*. Oslo: NIFU.

Molde, Else Berit og Ilka Wunderlich. 2021. ««That's why jeg sa ja til intervju også». Bruk av semistrukturerte dybdeintervju som metode innenfor andrespråksforskningen». *NOA. Norsk som andrespråk* 37 (1–2): 157–181.

Nordisk ministerråd. 2006. *Deklarasjon om nordisk språkpolitikk*. København: Nordisk ministerråd.

NOU 2020: 3. *Ny lov om universiteter og høyskoler*. Oslo: Kunnskapsdepartementet.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nou-2020-3/id2690294/>

Språklova. *Lov om språk av 21. mai 2021*.

<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42?q=språklov>

- Språkrådet. 2005. *Norsk i hundre!* Oslo: Språkrådet.
- Språkrådet. 2017. *Parallellspråk*. Oslo: Språkrådet.
- Språkrådet. 2018. *Kartlegging av språkstrategiske dokument i bruk ved statlige utdanningsinstitusjoner*. Oslo: Språkrådet.
- StataCorp. 2019. *Stata Statistical Software: Release 16*. College Station, TX: StataCorp LLC.
- Universitets- og høyskolerådet. 2007. "Språkpolitisk plattform". Oppdatert: 16.12.2020. <https://www.uhr.no/ressurser/sprakpolitisk-plattform/>
- Universitets- og høyskoleloven. *Lov om universiteter og høyskoler av 1. august 2005*. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-04-01-15>
- Utdannings- og forskningsdepartementet. 2005. «Vilje til forskning». St. meld. nr. 20 (2004–2005). Oslo: Utdannings- og forskningsdepartementet, 2005. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/stmeld-nr-20-2004-2005-/id406791/>
- Utdanningsdirektoratet. 2011. *Det felles europeiske rammeverket for språk: læring, undervisning, vurdering*. Oslo: Utdanningsdirektoratet.

Abstract

The study presented in this article explores the significance of Norwegian language among international employees in higher educational institutions. The current study is part of the research project *NINjA – Norwegian in Academia*, which draws on data from a survey conducted among international employees at 12 universities and university colleges in Norway as well as interviews with 55 of the respondents. An important motive for the analysis presented in this article is the current language policy carried out in the higher education sector. It is found that the goals of the national language policy, which says that Norwegian should be the main language across all domains, are being challenged by the ongoing internationalisation in the sector. International employees in academia are caught in the middle of these competing agendas. Furthermore, the language learning conditions they encounter do not seem to guarantee the sufficient level of language proficiency needed to execute their work in Norwegian. From this study, it can be concluded that the present situation might negatively impact both the future of international employees in academia as well as the status of the Norwegian language if the institutions and authorities responsible for the language policy in the sector do not arrange to a greater extent for international employees to develop Norwegian as a second language.

Ann-Kristin Helland Gujord
 Universitetet i Bergen
ann-kristin.gujord@uib.no

Else Berit Molde
 Universitetet i Bergen
else.molde@uib.no

Anna-Marie Kjøde Olsen
 Universitetet i Bergen
anna-marie.olsen@uib.no

Ilka Wunderlich
 Universitetet i Bergen
ilka.wunderlich@uib.no

Vedlegg

Kode	Betyding
rett skrift	det informanten seier
<i>kursiv skrift</i>	det intervjuaren seier
. . .	pause
(nøler), (latter)	noko informanten eller intervjuaren gjer
<i>Mm</i>	intervjuaren viser at ho følgjer med i samtalen
okei, ja, hm (osv.)	ulike respons tokens
(uklart)	uklart kva informanten eller intervjuaren seier
AVDELING	anonymisering av avdelinga informanten jobbar på
LAND	anonymisering av land informanten nemner
NAVN	anonymisering av namn informanten nemner

Tabell 5. Transkripsjonsnøkkel

Språk og stril

Om språkleg og lokal identitet i Fjell

Endre Brunstad

Denne artikkelen handlar om tilhøvet mellom språkleg identitet og stad-identitet blant ungdom i alderen 13–16 år, og har nemninga *stril* som utgangspunkt. Artikkelen byggjer på historiske data, ei spørjegransking og kvalitative forskingsintervju blant ungdomsskuleelevar i tidlegare Fjell kommune utanfor Bergen, tradisjonelt ein del av strilelandet, i dag prega av press mot nynorsken og dialektnivellering. Målet med artikkelen er å drøfte strileomgrepet og identifisere nokre moglege samanhengar mellom identitetskategorien stril og rapportert bruk av dialekt og nynorsk. Analysen tyder på at strilenemninga er relevant for å forstå språkval, språkbruk og språkleg identitet hos ungdomane. Det visar seg vidare å vere ein samheng mellom hovudmål, kjønn, lokal geografi og foreldrebakgrunn for om ein kategoriserer seg som stril. Viktigast er vekselverknaden mellom hovudmål og kjønn.

1 Introduksjon

Denne artikkelen tek utgangspunkt i nedmninga stril for å utforske tilhøvet mellom språkleg identitet og lokal identitet.

Nemninga *stril* har gjennom lang tid vore brukt nedsetjande for å karakterisere bygdefolket som budde nær Bergen. Stril har vore ein typisk utgruppekategori der bergensarane var *vi*, medan strilane var *dei andre*, dei som budde på strilelandet. Språkleg har strileidentiteten først og fremst vore kopla til talemålet, til striledialekten, men òg til nynorsken sidan strilelandet på 1800- og 1900-talet fekk nynorsk som opplæringspråk, i motsetnad til Bergen, som hadde bokmål.

I løpet av dei siste tiåra har språksituasjonen på strilelandet endra seg. Talemålet har tilnærma seg bergensdialekten, medan nynorsken har vore under press frå bokmålet, og bruken av nynorsk i skulen har gått ned (jf. Revheim 1997, Birkeland 2008, Villanger 2010, Aasmundseth 2010, Sandøy 2016, Idsøe 2016, Brunstad 2017, Anderson 2020). Samtidig har strilenemninga endra seg. I takt med moderniseringa av strilelandet har *stril* i større grad vorte ein *vi*-kategori og ein positiv markør av bygdekultur. Det kom til uttrykk då statsminister (og bergensar) Erna Solberg heldt tale under opningsfesten for nye Øygarden kommune 4. januar 2020, og sa: «I dag er vi alle striler!».

Vi har altså ein situasjon der både strileidentiteten, striledialekten og posisjonen til nynorsken er i rørsle. Det gjer det interessant å sjå nærmare på korleis desse omgrepa vert oppfatta på strilelandet i dag, og kva for relasjonar vi kan finne mellom dei. Her er det nærliggjande å konsentrere seg om oppfatningar blant ungdom, som jo er dei mest aktive endringsagentane både språkleg og kulturelt.

Artikkelen vil fokusere på ungdom som bur i tidlegare Fjell kommune (frå 2020 ein del av nye Øygarden kommune). Fjell inngår historisk sett i den delen av strilelandet der «havstrilane» budde. I løpet av dei siste 40–50 åra har Fjell gått gjennom eit hamskifte med stor tilflytting, folkevekst og endringar i kommunikasjon, næringsliv, busetnadsstruktur etc. Fjell har vorte tett integrert med Bergen, talemålet har nærma seg bergensdialekten, medan nynorsken har kome under sterkt press (jf. Brunstad 2020). Fjell er såleis eit brytingsområde der strileidentiteten vert utfordra.

Kva slags samanhengar er det så mellom identitetskategorien *stril* og bruken av dialektar og nynorsk blant ungdom i Fjell i dag?

Dette er problemstillinga i artikkelen. For å kunne svare på den vil artikkelen aller først gi ei teoretisk, historisk og metodisk innramming der identitetsomgrepet, strilekategorien og Fjell-samfunnet vert kontekstualisert. Dinest vil artikkelen presentere og drøfte empiriske resultat frå studien. Den delen har to komponentar. Den eine handlar om rapportert språkbruk og språkval blant informantane. Den andre handlar om samanhengar mellom strilekategorien og ein del andre kategoriar, særleg kjønn, geografi og foreldrebakgrunn.

Materialet som ligg til grunn for artikkelen, er primært ei spørjegransking som vart gjennomført av artikkelforfattaren blant ungdomsskuleelevar i Fjell i 2017. Det vart dessutan gjort oppfølgingsintervju med eit utval av elevane same året, og desse skal òg trekkjast inn. I tillegg vert det nytta statistikk og historiske tekstar.

2 Lokal og språkleg identitet

Når vi bruker nemninga *identitet* om språk, er det ein tanke om at det finst noko sams mellom språket og språkbrukaren. Språket er ikkje berre eit kommunikasjonsmiddel, men òg ein del av språkbrukaren sjølv, noko som han eller ho identifiserer seg gjennom.

Tilnærminga til identitetsomgrepet er her basert på den sosialkonstruktivistiske forståinga som har dominert samfunnsvitskaplege og sosiolingvistiske studiar av identitet dei siste tiåra (jf. Bucholz og Hall 2004, 2005; problematisert av Pablé, Haas og Christie 2010). Då er det den sosiale sida ved identitet som står i fokus, ikkje den sosialpsykologiske internaliseringsprosessen (som hos Erikson 2000) eller det allmennpsykologiske behovet for inngrupper eller utgrupper (som hos Taifel 1981). Vi kan liste opp nokre kjenneteikn på ein slik forståingsmåte (jf. Darvin og Norton 2015).

- Identiteten er relasjonell – han handlar om tilknytning til dei ein vil rekne seg som ein del av, samtidig som ein skaper kontrast overfor utgrupper («dei andre»).
- Det er ulike identitetstrekk som folk kan velje å framheve til ulike tider, slik at dei relevante identitetstrekk kan variere over tid og mellom situasjonar.
- Identitet må forståast i høve til ein sosial kontekst. Identiteten kan ha meining i ulike kontekstar samtidig og vil vere kopla til ein større og meir allmenn kulturkontekst.
- Identitetsoppfatningar er ikkje statiske, men dynamiske – dei er i endring.
- Personar og samfunn kan ha fleire identitetar.

Dei to første poenga må understrekast, dvs. at identitetstrekk er relasjonelle og arbitrære. Kulturelle trekk som t.d. språk er såleis ikkje alltid relevante for å markere identitet, men når dei først vert nytta identitetsmessig, skjer det i møte med andre personar eller grupper som det er relevant å markere seg overfor. Poenget er velkjent frå bl.a. Fredrik Barth (1969) sine studiar av etnisk identitet. Barth viste til at det ikkje var totaliten av kulturtrekk, men grensesetjinga overfor dei andre som definerte ein kultur eller ein etnisitet. Pierre Bourdieu (2002) var inne i den same tankerekkja når han i *Distinksjonen* viste korleis høgstatusgrupper la vekt på kulturelle distinksjonsmarkørar som primært dei som var innanfor gruppa, forstod relevansen av.

Lokal identitet handlar om tilknytning til ein lokalitet. I den svært så omfattande litteraturen om *space* og *place* finn vi grovt tre hovuddimensjonar ved lokalitetar (jf. Agnew 1987; Withers 2009; Higgins 2020):

- den fysiske dimensjonen (det lokale som territorium og som fysiske omgivnader)

- den sosiale dimensjonen (det lokale som arena for sosial praksis og sosial samhandling)
- den førestilte dimensjonen (det lokale som førestilte fellesskap og som utgangspunkt for sosial mening, historisk tilhøyrslø og lokal identitet).

Desse tre dimensjonane er koplå til kvarandre og må sjåast på som idealkategoriar i webersk forstand. I vår samanheng står likevel den førestilte dimensjonen, dvs. dei kategoriseringane som folk gjer, i ei særstilling, fordi verken den fysiske eller den sosiale dimensjonen eksisterer uavhengig av den førestilte dimensjonen. I visse tilfelle er nok dei fysiske føresetnadene meir avgjerande enn elles, t.d. dersom det er tale om øyar. Dersom øyane vert knytte til fastlandet med bru, slik tilfellet har vore med Fjell, endrar premissane seg. I prinsippet er likevel alle dimensjonane sosialt konstruerte på den måten at det er våre omgrepsleggjingar som gir mening til dimensjonane, og omgrepsleggjingane er i sin tur resultat av menneskelege kategoriseringar. Det gjer at innhaldet i dimensjonane er opne for forhandlingar og val, for engasjement, maktbruk etc. I nyare sociolingvistisk litteratur om stader og språk er det den førestilte dimensjonen ved staden som dominerer forståingsmåten (jf. Johnstone 2010; Cornips og de Rooij 2018).

I samfunnsvitskaplege studiar av seinmodernitet på 1990-talet var det ein sentral idé at tilhøvet mellom identitet og lokalitet var i radikal endring. Ifølgje teoretikarar som Giddens (1997), Beck og Beck-Gemsheim (2004) og Ziehe (2004) hang desse endringane saman med den allmenne samfunnsutviklinga: auka mobilitet, ny teknologi, meir intens språk- og kulturkontakt og fleire diskursar tilgjengelege for samfunnsmedlemene. Sosiale relasjonar og identitetsband kunne strekkjast over lengre avstandar, og opplevde fellesskap vart mindre avhengige av det fysiske fellesskapet, dvs. av naboen og lokalsamfunnet. Individet vart, slik Giddens (1997) såg det, frigjort frå dei lokale rammene. «Geography was history», vart eit slagord (jf. Withers 2009, 637).

Seinmodernitetsteoriar om avlokalisering er brukte for å gi årsaksforklaringar på dialektendringar (jf. Mæhlum 2007). For dersom språkbrukarane vert mindre lokalt orienterte, ville dei vel velje bort dei mest lokalt avgrensa språktrekka til fordel for meir regionale, overlokale eller standardiserte varietetar? Talemålsgranskingar som prosjektet «Talemålsendring i Noreg» tyder på at det berre delvis held stikk (jf. Akselberg 2002; Mæhlum og Hårstad 2018): På den eine sida vert språktrekk med ei avgrensa lokal tilknytning avløyste av språktrekk med større utbreiing, anten nasjonalt eller regionalt. På den andre sida har utviklinga av talemålsregiolektar vore ganske avgrensa i Noreg, og det ser ut til å vere ulike utviklingsprosessar i ulike område og kontekstar. Det viktigaste for oss er at lokale identitetstrekk framleis er relevante for folk, og at dialektal språkbruk spelar ei rolle i den samanhengen.

At folk flest lever store delar av livet sitt lokalt, ser vi òg gjeld for ungdomsgrupper med sterke globale identitetsband (jf. Brunstad 2006; Brunstad, Røynealand og Opsahl 2010; Pennycook 2010; Mæhlum og Hårstad 2018, 316f.). Hipphoppmiljø er eit døme på det – dei er globalt orienterte med ein omfattande språkleg og kulturell påverknad frå engelsk, samtidig som dei tilpassar seg lokale tilhøve, som del av ei språkleg og kulturell glocalisering. Difor vil ikkje urbanisering, globalisering og meir digital kontakt over større fysiske rom seie det same som at lokalsamfunn og lokal identitet vert mindre relevante. Derimot vert det lokale relevant på andre måtar, fordi oppfatningane av det endrar seg i takt med samfunnsutviklinga. At nye disiplinær gjer sine egne «spatial turns», som literacyforskinga med t.d. *Spatializing Literacy Research and Practice* (Leander og Shealy 2004), er eit uttrykk for det.

3 Lokaliteten: Fjell kommune

Tidlegare Fjell kommune vest for Bergen (sjå kart i figur 1) var fram til rundt 1970 prega av stabilitet. Det store skiftet kom då Sotrabraua opna i 1971 og Fjell vart landfast med Bergen. Det opna for tilflytting, i tillegg til ny næringsverksemd, nye vegar, nye buområde og nytt kommunesenter. Folkeveksten og samfunnsendingane i Fjell er karakteriserte som eit «sosiologisk jordskjelv» (Kobbeltveit 2002). I perioden etter bruopninga har nemleg folketallet tredobla seg, frå 6936 i 1971 (Statistisk sentralbyrå 1972, 22) til 26369 i 2019 (Statistisk sentralbyrå 2020). Det er visstnok ingen andre kommunar med høgare prosentvis folkevekst i Noreg i denne perioden (Skurtveit og Losnegård 2020, 349). Særleg sterk og rask var folkeveksten i den delen av kommunen som låg nærmast Bergen, Litle-Sotra. Mykje av innflyttinga her kom frå Bergen, og innflyttinga fekk karakter av å vere eit bergensk landnåm der Bergen utvida territoriet sitt (jf. Skurtveit og Losnegård 2020, 355). På Litle-Sotra kom nyetablerte bustadfelt som fungerte som bergensorienterte parallellsamfunn (jf. Brunstad 2020). Identitetsrammene til innflyttarane vart såleis prega av den bergenske bakgrunnen.

Demografi og språkutvikling heng saman. I «språklege smeltediglar» som Odda, Tyssedal og Høyanger har demografiske endringar vore drivkrafta for utviklinga av nye dialektformer gjennom koineisering (jf. Neteland 2014a). Også i Fjell har det vore omfattande dialektendingar, parallelt med folkeveksten. Rett nok er det ikkje gjort talemålsgranskingar i sjølve Fjell, men fleire talemålsgranskingar i tilsvarande strileområde dokumenterer talemålsendingar som ser ut til å skuldast påverknad frå Bergen (jf. Revheim 1997; Birkeland 2008; Villanger 2010; Aasmundseth 2010; Sandøy 2016, 98). Rapportar frå ungdomsskulelærarar og eigenrapportar frå elevane indikerer at dialektnivelleringa har vore sterkare i Fjell enn t.d. gamle Øygarden kommune, der påverknaden frå bergensk er granska (Villanger 2010).

Figur 1. Tidlegare Fjell kommune utanfor Bergen. Kjelde: Google maps.

Når det gjeld nynorsken, er det verdt å merke seg at han historisk sett vart innført seinare på øyane vest for Bergen enn i fjord- og fjellregionen i Midhordland og Hardanger (jf. Myking 1981). Fjell høyrer nemleg til den kulturregionen som Gabriel Øidne (1957) kalla «den mørke kyststripa», prega av ein pietistisk bedehuskultur der konservative politiske parti stod sterkt, og der nynorsken kom seinare inn. Frå 1935 og fram til 1976 hadde likevel alle skulekrinsane i kommunen nynorsk som hovudmål (Langeland 1988).

På 1990- og 2000-talet gjekk skulemålsprosenten for nynorsken gradvis nedover, frå 78 % i 1992/93, då dei offisielle målingane starta, til 32 % i 2019 (jf. Grunnskolens informasjonssystem [GSI] 2021). Nynorsken har altså gått frå å vere fleirtalsspråket i skulen til å verte mindretalsspråket, og det har skjedd i vekstperioden for Fjell.

At skulemålsprosenten for nynorsken har gått ned, handlar i første omgang om språkvala til foreldra. Dei valde i større grad bokmål enn nynorsk som opplæringspråk til barna i barneskulen. Her var igjen demografien avgjerande: Det var i dei typiske innflyttarområda i Fjell at bokmålet kom inn, først med krav om språklege parallellklassar, deretter med skulemålsrøystingar der bokmålet etter kvart fekk fleirtal og vart opplæringspråk ved ein del skular (Brunstad 2020, 180). Dei som valde bokmål til barna sine, oppfatta neppe språkvala sine som uttrykk for noko språkskifte – deira individuelle utgangspunkt frå Bergen var jo bokmålet. At bokmålet vann fram, handla såleis ikkje primært om at identitetsrammene til folk endra seg, men om at det kom nye folk inn i lokalsamfunnet og endra lokalsamfunnet. Det hadde òg sin sær-eigne dynamikk at bokmålsskulane kom i området med størst tilflytting og høgast folkevekst, og der sentrumsfunksjonane vart utbygde (med kjøpesenter, rådhus, buss-terminal og ulike sørviskontor). Kjøpesenteret Sartor senter vart både ei fysisk ramme

og ein arena for sosial samhandling, med bokmålet som skriftspråk. I den sosiale samhandlinga med innflyttarforeldre kom så bokmålet inn i idrettslaget, foreldregrupper, songkor etc.

Samtidig skal vi ikkje underkommunisere det individuelle skriftspråkskiftet frå nynorsk til bokmål. Skal vi tru eigenrapportane frå spørjegranskinga i 2017, hadde om lag 42 % av elevane med nynorsk som opplæringspråk i barneskulen skifta til bokmål innan utgangen av ungdomsskulen (Brunstad 2020, 181). Det er svært høge tal og understrekar at Fjell er eit språkleg pressområde. Omfanget av individuelle skriftspråkskifte utgjer då òg ei alvorleg utfordring for statusen til nynorsken i Fjell. Sett i eit historisk perspektiv er det likevel demografien og ikkje dei individuelle språkskifta blant skuleelevane som har lagt grunnlaget for endringane i språksituasjonen i Fjell.

Figur 2. Skulemålsutvikling i Fjell. Avtrykk frå Skurtveit og Losnegård (2020, 607).

Som vi kan sjå i figur 2, har det vore fleire skulenedleggingar i Fjell dei aller siste åra. Det er vanskeleg å vurdere kva det vil ha å seie for nynorsken i tida framover, men

generelt har Fjell hatt ein ganske desentralisert skulestruktur fram til dei siste åra, og det er ikkje grunnlag for å tru at skulesamanslåingar har spela ei *vesentleg* rolle for skulemålsutviklinga.

Nynorsken har halde seg best i dei vestlege delane av Fjell. Desse delane er meir grisgrendte, men busetnadsstrukturen er annleis enn på Litle-Sotra ved at ein i større grad har etablert bustadfelt rundt dei gamle grendene som Ågotnes, Knappskog, Landro, Kolltveit og Ulveset (jf. Nordvik 2010, 33). Dei som flytte til Store-Sotra, kom dermed til område der tradisjonen stod sterkare enn tilfellet var t.d. på Straume. Her har med andre ord utbyggingspolitikk og busetnadsstruktur hatt språkpolitiske verk- nader.

4 Dei mest strilete strilane

Anders Bjarne Fossen (2009) skriv følgjande om bergensarane sitt syn på strilen: «Strilen ble for ham en likegyldig og uvesentlig person.» Strilekategorien har likevel ikkje vore einsarta, og nokre strilegrupper har tradisjonelt hatt høgare status enn andre. Dei som sat best i det, var innlandsstrilane («mjølkestrilar» frå Fana, «byggningsstrilar» frå Osterøy og «fjordstrilar» frå Lindås). Dårlegast stilte var havstrilane, dvs. dei som kom frå kyststrok som Fjell. Ivar Aasen hadde i 1843 merka seg at «Havfolket [...] ofte spottes af deres mere pyntelige Naboer» (Aasen 1917, 31). Eilert Sundt skreiv i *Om Huslivet i Norge* (1873): «Havstrilernes øer ere jo næsten berømte – så tidt har man hørt bergensernes fremstilling om den uhumskhed og stakkarsdom, som der skal være.» Då boka *Havstrilerne* av C.W. Juuhl kom ut i 1912 (jf. Juuhl 2012), skreiv *Aftenposten* følgjande: «Nu skal altså også strilerne, disse besynderlige tunge og halvt latterliggjorte mennesker der langt yderst mod Vesterhavet, få sin digter» (Skurtveit 2012).

Den store økonomiske, sosiale og kulturelle ulikskapen mellom Bergen og strilelandet på Sotra gjorde at tilhøvet mellom bergensarar og havstrilar var skeivt i mange hundreår. Havstrilane vart håna og latterleggjorde og var meir uvesentlege enn dei andre strilane.

Skal ein tru journalist Trine Eilertsen, var fordommane mot havstrilane framleis til stades under hennar oppvekst i Fjell på 1980-talet: «Sotra og sotrastrilene er nederst på enhver statusliste. Sotrastrilene er til og med nederst på strilehierarkiet blant strilekommunene rundt Bergen» (Eilertsen 2002). Eilertsen viste til at på 1980-talet var det slik at «enkelte av Sotrarussen skjulte Sotra videregående-logoen på russedressen for å slippe slengbemerkinger». Grunngevinga var dei negative haldningane til strilar i Bergen: «For i Bergen var det nulltoleranse mot alt som minnet om stril, og de aller mest strilete strilene kom fra Sotra» (Eilertsen 2002).

Sjølv om Eilertsen spissformulerer seg, illustrerer ho ei generell oppfatning om at strilane frå Sotra framleis har låg status, og at strilane sjølve har internalisert denne låge statusen i form av ei kulturell mindreverdskjensle.

At nynorsken har greidd seg dårlegare i Fjell enn i andre tilsvarende omlandskommunar til Bergen, som t.d. Os, har nok samanheng med kulturpsykologiske og kultursosiologiske faktorar (jf. Nordvik 2010). Det er likevel omdiskutert kva rolle ei eventuell kulturell mindreverdskjensle har spela. Redaktør Olav Kobbeltveit (2002) gjekk i *Bergens Tidende* i rette med Gunnstein Akselberg, som hadde vist til at folk på Voss var meir «stolte» av sin kultur og sin dialekt enn folk på Sotra. Kobbeltveit sitt syn var at det var folkeinnflyttinga frå Bergen som var motoren i språkutviklinga på Sotra; det var ifølgje han ein «krig» mot ei demografisk overmakt, og då ville ord som «stolt» dra merksemda vekk frå dei grunnleggjande kreftene.

Skurtveit og Losnegård (2020) viser i den nyare allmennhistoria for Fjell til at på 1980-talet var det fleire i Fjell kommune som åtvare imot for stor innflytting og mangel på medviten lokalplanlegging. I praksis var det i hovudsak private entreprenørar som styrte utviklinga av større utbyggingsprosjekt på den tida. Det er først dei siste åra med bl.a. prosjektet «Sotra kystby» at ei meir medviten by- og bygdeplanlegging har kome i gang (Roald 2010; Kværnum 2012). Dei språklege og lokalkulturelle aspekta er likevel enno ikkje vortne integrerte i planleggingsarbeidet (Brunstad 2020).

5 Kjeldegrunlaget

Datagrunnlaget for den empiriske studien som eg skal gå inn på her, er primært ei spørjegransking som vart utført i 2017 blant ungdomsskulelevar i alderen 13–16 år i Fjell. Granskinga vart gjennomført digitalt i skuletida på alle dei tre ungdomsskulane i kommunen, anten på mobiltelefon eller datamaskin, med verktøyet *SurveyXact*. Føremålet med granskinga var primært å granske språkveksling, språkskifte og språkoppfatningar hos ungdomar i ei typisk randzone for nynorsken. Tidlegare er andre data frå studien brukte bl.a. i ein studie av språkskifte frå nynorsk til bokmål (Brunstad 2020; Helset og Brunstad 2020).

I spørjegranskinga er der 675 svar, og det gir ein svarprosent for skulane som heilskap på om lag 60 %. At svarprosenten ikkje var endå høgare, heng primært saman med at nokre klassar var bortreiste på grunn av skuletur eller andre arrangement. Det var elles frivillig å svare, og nokre fåe elevar valde å ikkje levere svar. Sidan mange av informantane var under 15 år, var det dessutan krav frå NSD om samtykke frå føresette. Svar som mangla stadfesting frå føresette er difor ikkje inkluderte i studien.

I svara er der ein kjønnskilnad på 53 % jenter og 47 % gutar. Den skilnaden samsvorar med ei generell skeivfordeling mellom kjønna i desse aldersgruppene (jf. GSI

2021). Fordelinga mellom elevar med nynorsk og bokmål som hovudmål var òg stort sett i samsvar med skulemålsprosenten som GSI har gitt opp for ungdomsskulesteget. Også fordelinga av minoritetsspråklege verkar representativ.

Spørjegranskinga gir svar på direkte spørsmål, i tillegg er der eigenrapporteringar om hypotetisk språkbruk. Det følgjer fleire avgrensingar med slike data. Ein kan blant anna ikkje slutte frå eigenrapportar om språkbruk til faktisk språkbruk. Det er dessutan primært medvitne språkoppfatningar som vi får direkte tilgang til. Gjennom å korrelere svar på ulike spørsmål er det likevel mogleg å finne mønster som gjer at vi kan kople oppfatningar om språk, språkbruk og kulturelle stereotypiar som informantane ikkje er medvitne om. Det var dessutan moglegheiter for å gi opne svar, og fleire nytta høvet til å gjere det.

Studien nytta seg òg av gruppeintervju med eit strategisk utval elevar. Desse intervju vart filma og transkriberte og svara kunne jamførast med dei svara elevane hadde gitt i spørjegranskinga. Alle intervju vart gjennomførte av artikkelforfattaren, som òg sjølv stod bak spørjegranskinga.

6 Resultat

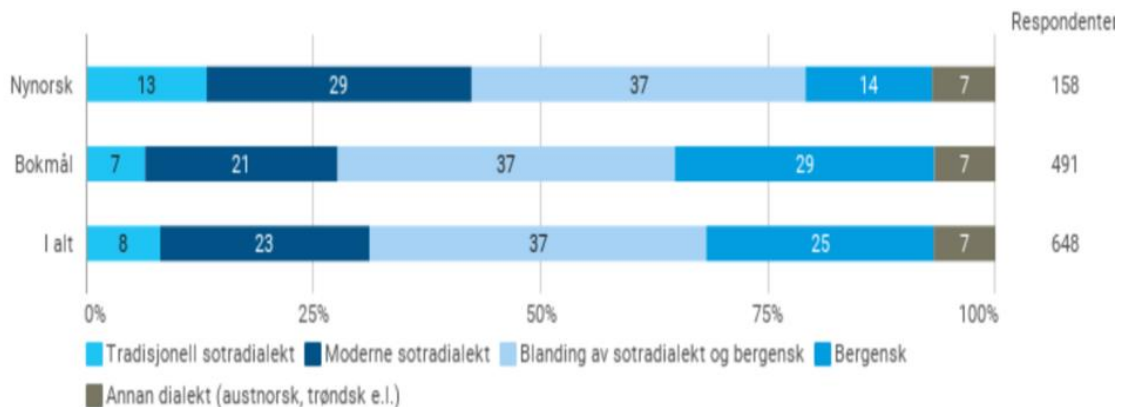
6.1 Språkbruk og språkval blant ungdomar i Fjell

I spørjegranskinga har informantane fått spørsmål om kva dei ville kalle talemålet sitt. Dei har fått val mellom fem kategoriar: «tradisjonell sotradialekt», «moderne sotradialekt», «blanding av sotradialekt og bergensk», «bergensk» og «annan dialekt» (austnorsk, trøndsk o.l.). Desse kategoriane vart utvikla i samarbeid med lærarar i ungdomsskulen og vart òg piloterte på eit utval elevar. At kategorien «sotradialekt» vart nytta i staden for «strilemål», skuldast ønsket om å unngå prefabrikerte svar. Fleire sociolingvistiske studiar har nemleg synleggjort at nemninga *strilemål* vert kopla til tradisjonelle dialektformer (jf. Anderson 2020, 42) og vert oppfatta som som noko arkaisk, gammalt og umoderne – former som er «snakka av folk frå primærnæringane» (Anderson 2020, 42). Der er med andre ord fleire stereotypiar knytte til nemninga (Anderson 2020; Kerswill 1994; Birkeland 2008; Villanger 2010; Aasmundseth 2010). I og med at ungdomane sjølve snakkar ein meir moderne dialekt (jf. Villanger 2010; Anderson 2020, 44), var utgangspunktet at «sotradialekt» kunne fungere meir inkluderande, ikkje minst gjennom underkategoriane «tradisjonell» og «moderne».

Sidan det er tale om eigenrapportering, kan ikkje svara sjåast på som objektive talemålskategoriar. Ein informant som oppgir at han eller ho snakkar «moderne sotradialekt», kan i og for seg ha ein dialekt som er lik dialekten til ein som oppgir å snakke «blanding av sotradialekt og bergensk». Føremålet er likevel ikkje å kartleggje tale-

målet, men å få innsikt i språklege og kulturelle identitetsoppfatningar. Då er det relevant å sjå på den språklege sjølvkategoriseringa, måten elevane set ord på sitt eige talemål på.

I figur 3 ser vi korleis elevane har kategorisert talemålet sitt. Den samla svarprosenten for dei ulike talemålskategoriene står i den nedsta linja, merkt med «i alt». I tillegg vil vi finne svar baserte på kva hovudmål elevane har, i dei to første linjene, merkte «nynorsk» og «bokmål».

Figur 3. «Kva vil du kalle talemålet ditt/dialekten din?»

Tabellen viser at flest elevar, 37 %, ville kategorisere talemålet sitt som «blanding av sotradialekt» og bergensk». Det gjeld både nynorsk- og bokmålelevane. Å identifisere talespråket sitt som «blanding» er ikkje heilt vanleg i norsk, skal ein tru Røyneland (2017, 96). Ho viser til ei spørjegransking blant 600 elevar i vidaregåande skule der svært fåe sjølve ville kategorisere sin eigen dialekt som *blanda* (jf. Røyneland 2017, 96). Mange av ungdomane i Fjell oppfattar derimot tydeleg sjølve at dei driv med dialektblanding, og at dei har ein blandingsdialekt. Det kom òg fram i intervju med elevane.

For to av svarkategoriene er det eit vesentleg skilje mellom nynorsk- og bokmålelevane. Det gjeld for det første talemålskategorien «bergensk», som samla sett 25 % svarar at dei vil kalle talemålet sitt. Det er 14 % av nynorskelevane og 29 % av bokmålelevane som oppgir at dei snakkar «bergensk». Det er altså ein sterkare tendens til å orientere seg mot bergensk blant bokmålelevane enn blant nynorskelevane.

Det andre skiljet finn vi når det gjeld «sotradialekt». Samla sett er det 23 % som svarar at dei snakkar «moderne sotradialekt», og 8 % som svarar «tradisjonell sotradialekt», dvs. 31 % for sotradialekt samla sett. Her er det nynorskgruppa som markerer seg ved at 42 % svarar at dei snakkar sotradialekt, medan bokmålsgruppa

har 29 %. Det er såleis ein sterkare tendens til å orientere seg mot sotradialekten blant nynorskelevane.

Eitt av spørsmåla handla om talemålet i Straume, sentrumsområdet i Fjell. Straume er det området som er tettast integrert med Bergen, og talemålet der ligg nærmare bergensk enn talemålet. Informantane fekk difor spørsmål om dei høyrde forskjell på talemålet til ein 15-åring frå Straume og ein 15-åring frå Bergen. Det spørsmålet var det 43 % som svara «ja» på, 25 % svara «nei», medan 32 % svara «veit ikkje». Det var altså ikkje opplagt at straumemålet var identisk med bergensk. Informantane fekk så oppfølgingsspørsmål om kva talemålsskilnadene overfor bergensk gjekk ut på. Det kom 251 individuelle svar (av dei var 180 seriøse). Fleire av dei som svara, var opptekne av at det ikkje var heilt enkelt å jamføre med bergensk, fordi det var skilnader internt i bergensdialekten, og at talemålet i bydelen Fana skilde seg ut med former som «jeg» og «ikke». Ein informant såg føre seg eit dialektkontinuum frå Fana og til den delen av Bergen som låg nærmast Sotra, Drotningvik:

Eg kan høyre forskjellen frå ein frå Stor-Sotra og Bergen. Eg kan høyre forskjellen frå ein frå Litle Sotra og ein frå Fana. Men eg kan ikkje høyre forskjellen frå ein frå Litle Sotra og ein frå Drotningvik.

Det var fleire som meinte at skiljet mellom talemålet i Fjell og i Bergen var flytande, og her kom blandingsmetaforen inn: «vi på Sotra snakker blanding av bergensk, dialekt og litt nynorsk». Det var for dei fleste vanskeleg å peike på kva for konkrete trekk som skilde talemålet i Fjell frå talemålet i Bergen. Det kom òg fram i gruppeintervjua, som med desse 10.-klassingane:

Sigrid: Det er nokre som snakkar sånn skikkeleg stril, men eg trur dei fleste snakkar bergensk.

Ella: Det er jo ikkje sånn fullstendig, sånn ordentleg bergensk som du tenkjer på når ein tenkjer bergensk, det er jo litt blanding.

Intervjuaren: Kva er forskjellen då?

Ella: Eg veit-kje eg. Du høyrer at det er litt forskjell. (Intervju.)

Éi av dei som hadde spesifikasjonar på språkskilnadene, var Maria i ein annan 10.-klasse, ho viste til palatal-k-uttale. I intervju med henne spesifiserte ho at denne uttalen var knytt til «strilamål», dvs. talemålet som dei ifølgje henne snakka litt lenger ute på Sotra, i Sund og i gamle Øygarden:

Eg trur at Sotra, ikkje sant, så har du dei som seier ikkje, viss du drar lenger ut på Sotra, du skjønner kva eg meiner, ikkje sant? Sånn dei seier eg veit ikkje og sånn, uti Sund og

Øygarden og sånn (...). Du kan ikkje snakke nynorsk, men det høyrest ut som nynorsk. Viss vi skulle sagt at nynorsk var eit talespråk eller dialekt så var dei meir på det. Eg føler at strilamål på ein måte er nynorsk, berre munnleg, på ein måte. Utover på Sotra, du skal ikkje så langt ut før det slår over til strilamål, som liknar veldig mykje på nynorsk. (Intervju.)

Måten Maria kategoriserte talemålet i Sund og Øygarden på (dei var eigne kommunar på denne tida), illustrerer at ho såg på *stril* og *strilamål* (som konsekvent fekk a-fuge) som fjernt frå sin individuelle kvardag. Samtidig anerkjente ho stril og strilamål som delar av den kollektive lokalkulturen ho gjekk inn i.

I intervjuet vart informantane bedne om å utdjupe kva slags talemål dei snakka. Det var fleire som hadde vanskeleg for å gjere det, sjølv om dei var innforstått med ulike måtar å dele opp dialektar på. Talemålet deira var ikkje «strilamål», men heller ikkje heilt «bergensk» eller «bokmål». Det kunne eventuelt vere «bokmålish-aktig», som informanten Emma kalla sitt talemål. Hos henne verka det som om tilnærming til bokmål og til bergensk var eitt og det same. Emma var samtidig inne på at ho kunne veksle mellom talemålsformer: «Plutseleg kan eg begynne å snakke sånn stril.» Her illustrerer Emma eit gjennomgåande trekk som fleire informantar var inne på, nemleg at dei dreiv med veksling mellom ulike talemålsvarietetar (jf. 6.5).

I spørjegranskinga brukte informantane ulike adjektiv for å karakterisere skilnaden mellom bergensk og talemålet i Fjell. Om bergensk var det brukt adjektiv som «fin», «forsiktig», «pen», «bredere», «raspete», «mjukare», «lett», dvs. adjektiv som kunne gi assosiasjonar til estetiske og prestisjefulle verdiar, men òg til det å vere brautete. Om talemålet i Fjell nytta informantane adjektiv som «stril», «nynorsk», «fortare», «blanda», «skarpt», «slappare», «robust», «overdriven». Adjektiv som «tydeleg» og «hard» vart brukt om begge dialektformene. Om bergensk var det òg tillagt eigenskapar som «meir bokmål», «meir austlandsk» og «meir kebabnorsk», dvs. språktrekk som er relativt «dynamiske» i Noreg. Eigenskapen *dynamisk* vart dermed kopla til bokmål og bergensk i større grad enn til nynorsk og strilemål.

6.2 Sjølvkategorisering som stril

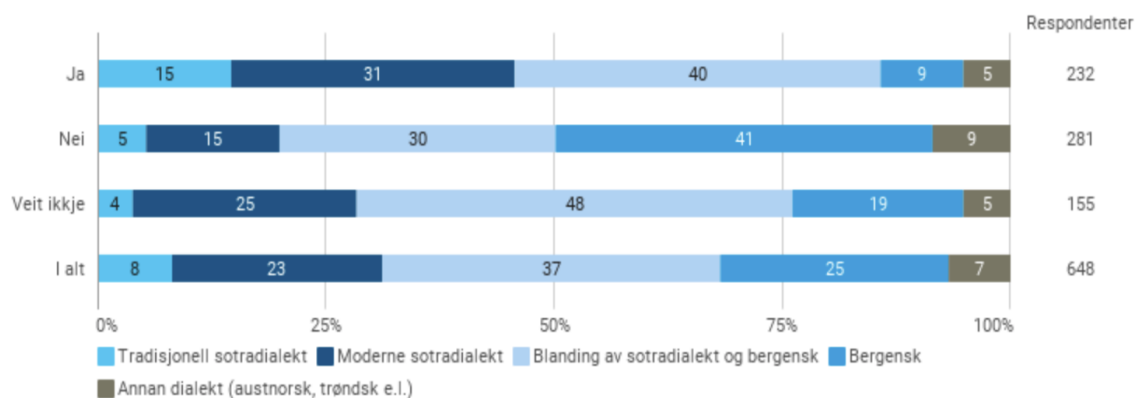
Alle informantane fekk spørsmålet «Er du ein stril?». Det var til saman 670 informantar som svarta på spørsmålet, og vi fekk denne svarfordelinga:

- Ja: 36 % (232 informantar)
- Nei: 43 % (281 informantar)
- Veit ikkje: 24 % (157 informantar)

Det var altså eit mindretal av ungdomsskuleelevane i Fjell som definerte seg sjølve som strilar. I gruppeintervjua kom det samtidig fram at fleire informantar var usikre på innhaldet i omgrepet, særleg når dei måtte tenkje seg om, og dei var usikre på korleis dei skulle plassere seg sjølve. På direkte spørsmål kopla dei fleste strile-nemninga til språk, anten til dialekt eller til nynorsk, medan nokre kopla stril først og fremst til geografi, det å bu i periferien av Sotra.

Det er ikkje overraskande, men likevel påfallande kor tydeleg sjølvkategoriseringa som stril fell saman med det å ha nynorsk som hovudmål. Blant nynorskelevane ville så mange som 59 % karakterisere seg som stril (medan 24 % svara dei ikkje var stril, og 18 % svara at dei ikkje visste). Tilsvarende tal for bokmåselevane var 28 % strilar, 50 % ikkje-strilar og 22 % som ikkje visste om dei var stril.¹ Skilnaden mellom nynorskelevane og bokmåselevane kan sjølvstykke henge saman med geografi – i utkantområda var det fleire med nynorsk som hovudmål enn i dei meir sentrale stroka. Samtidig var det slik at også blant elevane frå utkantområda ville dei med nynorsk som hovudmål i større grad definere seg som strilar enn kva tilfellet var for bokmåselevar frå dei same skulane.

Vi ser vidare ein samanheng mellom sjølvkategorisering som stril og talemål. Det er langt fleire av dei som sa at dei var strilar, som oppgav at dei snakka sotradialekt, enn dei som sa at dei ikkje var strilar. Som vi ser i figur 4, er det her tale om ein skilnad på 46 % og 20 %. Når det gjeld bergensk, var det annleis: Blant ikkje-strilane var det 41 % som oppgav at dei snakka bergensk, medan berre 9 % av strilane gjorde det same.

Figur 4. Talemålscategorisering basert på om ein har kategorisert seg sjølv som stril

¹ Dei som hadde skifta frå nynorsk til bokmål permanent, skilde seg noko ut. Blant dei var det 35 % som sa at dei var strilar, 33 % som sa at dei ikkje var det, medan 36 % sa at dei ikkje visste.

6.3 Stril og geografi

I spørjegranskinga gav elevane opp kva for barneskule dei hadde gått på, og dermed får vi innsikt i oppvekstområdet deira. Det viser seg at det helst var dei som budde mest ruralt og lengst vekk frå Sotrabrua, som ville definere seg sjølve som strilar. Dei som budde meir sentralt og nærmare Sotrabrua, ville i mindre grad definere seg sjølve som strilar.²

Det er ikkje grunnlag for å seie at det å vere stril på ein eintydig måte gir grunnlag for stadbundne, tradisjonelle og rurale verdiar. Ein god del av dei som definerte seg som strilar, kunne t.d. tenkje seg å bu i Bergen eller ein storby i utlandet – informantane fekk nemleg spørsmål om kvar dei kunne tenkje seg å bu seinare i livet. Det var likevel fleire strilar enn ikkje-strilar som oppgav at dei i framtida ville bu på Sotra eller i ei anna bygd i Noreg.

Sidan tilhøvet til Bergen har stått sentralt i kategoriseringa av strilane, ville det vere interessant å sjå på korleis tilhøvet vart oppfatta i dag. Informantane i spørjegranskinga fekk ta stilling til følgjande påstand: «Folk på Straume er i praksis bergensarar». Det var 31 % som var *einige* i påstanden (10 % «heilt einige» og 23 % «ganske einige»), medan 26 % var «ganske» eller «heilt» *ueinige* i den. Det var likevel så mange som 41 % som *verken var einige eller ueinige* i påstanden, og det talet var felles for både bokmåls- og nynorskelevane. Det var heller ingen vesentlege ulikskapar i svara frå dei som hadde vakse opp nær Straume og andre. Ei slutning kan her vere at mange såg på tilhøvet til Bergen som ope. Ei slik openheit har òg kome til uttrykk i andre studiar. Innbyggjarundersøkingar i 2006 og 2013 indikerte at mange av innbyggjarane i Fjell hadde doble identitetsband til både Bergen og Fjell, og særleg dei yngre uttrykte tilhøyrsla til Bergen (Respons 2013). Likevel viste det seg at tilhøyrsla til Sotra og Fjell var sterkare enn tilhøyrsla til Bergen, jamvel blant dei yngre (Respons 2013).

---

² Blant dei som hadde gått på skule på Litle-Sotra, dvs. øya nærmast Sotrabrua, sa dei fleste at dei *ikkje* var strilar. (Det galdt 68 % av dei frå Hjelteryggen skule, 52 % av dei frå Danielsen Sotra, 57 % av dei frå Liljevatnet skule og 62 % av dei frå Foldnes skule.) Den einaste nynorskskulen på Litle-Sotra, Brattholmen skule, skilde seg litt ut ved at «berre» 41 % sa at dei *ikkje* var strilar.

Flest som kategoriserte seg som strilar, fann vi blant dei som hadde gått på barneskule i utkantane: Misje skule 60 %, Tellnes skule 55 %, Landro skule 44 % og Skålevik skule 44 %. Interessant er det at blant informantar som hadde gått på Ågotnes skule, var det 52 % som sa at dei var strilar. Ågotnes utgjer eit eige sentrumsområde i nordre delen av Stor-Sotra, med mykje tilflytting, nyare rekkjehusbusetnad og prega av industri og sørvis (og ikkje primærnæringar). Samstundes utgjer det ein utkant i kommunen som heilskap og ligg lenger frå Bergen enn kva Straume gjer. Ved Ågotnes var det samtidig berre 16 % som svara «veit ikkje». Berre elevar frå Foldnes skule har færre svar i denne kategorien (8 %).

Det var fåe informantar som ønskte kommunetilhøyrslle med Bergen (20 % av informantane). Samtidig ser vi at elevar med høvesvis nynorsk og bokmål som hovudmål markerte seg ulikt. Blant nynorskelevane var 50 % heilt ueinige og 15 % ganske ueinige i følgjande påstand: «Fjell kommune burde bli ein del av Bergen». Blant bokmåselevane var det 34 % som var heilt ueinige og 13 % som var ganske ueinige, dvs. at 47 % av dei var imot kommunesamanslåing (mot 65 % av nynorskelevane). Blant bokmåselevane var samtidig så mange som 31 % verken einige eller ueinige, medan dei som ønskte å bli del av Bergen kommune, utgjorde til saman 22 %.

For å vurdere den lokale tilhøyrsla fekk elevane ta stilling til påstanden «Eg er likegyldig til det som skjer på Sotra». Her sa fleirtalet på 55 % at dei var verken einige eller ueinige i påstanden. Her er det nok sjølve påstanden som det er vanskeleg å ta stilling til. For kva skulle alternativet deira vere? Som tenåringar lever elevane mesteparten av livet sitt på Sotra, med buss til og frå ungdomsskulen, og det gir truleg lite meining å spørje om dei er likegyldige til det som skjer der. Det minner oss om ein viktig føresetnad for alt snakk om seinmodernitet og avlokalisering: Frikopling frå staden har som premiss at ein har valmoglegheiter. Dei valmoglegheitene er blant anna definerte av alder.

6.4 Stril og kjønn

Kjønn viser seg å spele ei vesentleg rolle for strileidentiteten, i kombinasjon med hovudmål. Nynorskgutane og bokmålsjentene utgjer her dei store motsetnadene. Blant elevane med nynorsk som hovudmål var det heile 65 % av gutane som ville karakterisere seg som stril. Blant elevane med bokmål som hovudmål var det derimot berre 26 % av jentene som svara ja på at dei var strilar, medan 51 % av dei svara nei. (Sjå tabell 1.)

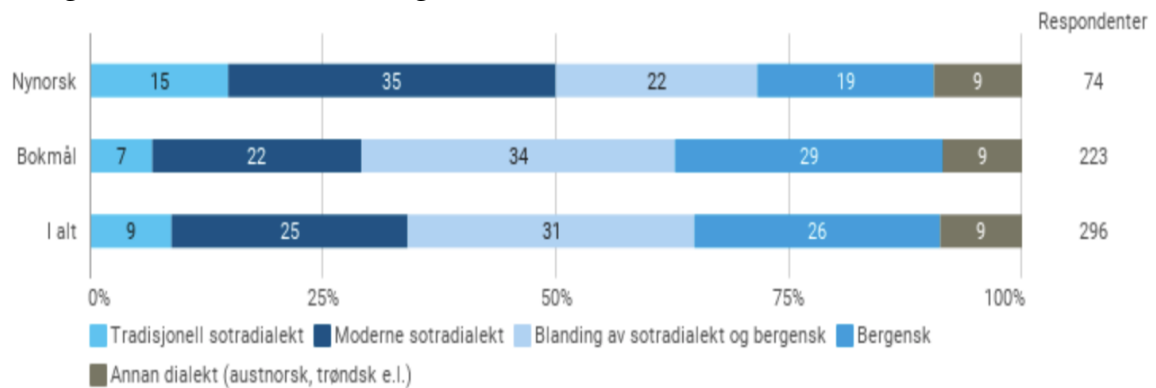
Informantar	Ja	Nei	Veit ikkje
Nynorskgutar	65 %	18 %	17 %
Nynorskjenter	51 %	28 %	22 %
Bokmålsghutar	29 %	44 %	27 %
Bokmålsjenter	26 %	51 %	23 %

Tabell 1. Svar på spørsmålet «Er du stril?» etter kjønn og hovudmål

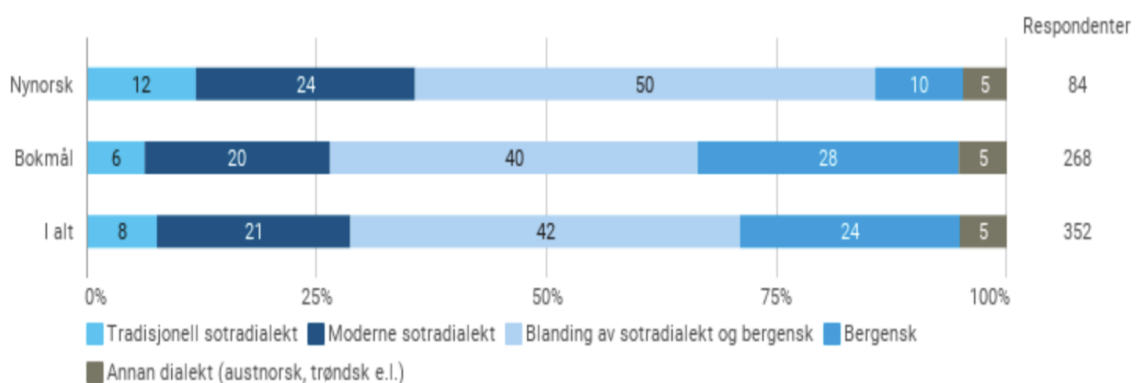
Kombinasjonen gut, nynorsk og stril gir, ut frå andre svar i spørjegranskinga, ei kulturell orientering mot det lokale, rurale og tradisjonelle, medan kombinasjonen jente, bokmål og ikkje-stril gir orienteringar mot Bergen, det urbane og det moderne. Desse to gruppene, nynorskgutane og bokmålsjentene, fungerer såleis som ekstrepunkt.

Også når det gjeld rapportert talemålsbruk, spelar kjønn ei rolle (sjå figur 5 og 6). Her er det kategorien «blanding av sotradialekt og bergensk» som slår mest ut, og no er det nynorskjentene som markerer seg. Heile 50 % av dei oppgir at dei snakkar «blanding av sotradialekt og bergensk», markant fleire enn dei 22 % av nynorskgutane som svarar det same. Blant bokmålsjentene er det 40 % som oppgir at dei snakkar ei blanding, mot 34 % hos bokmålsgutane.

Figur 5. Talemålskategorisering hos gutar, fordelte etter hovudmål

Figur 6. Talemålskategorisering hos jenter, fordelte etter hovudmål

At nynorskjentene er dei som oppgir at dei «blandar» mest i talespråket, er neppe tilfeldig. Vi veit frå andre svar at nynorskjentene er dei som bruker mest dialekt i skriving, samtidig som dei er svært medvitne om når dei ikkje skal gjere det (jf. 6.5). Nynorskjentene er generelt mest medvitne dei tekstnormene som er knytte til den fleirspråklege talemåls- og skriftspråksituasjonen dei lever i (jf. Helset og Brunstad 2020).

Kjønn spela òg ei rolle for om ein ville oppgi at ein snakka «sotradialekt». Så mange som 50 % av nynorskgutane oppgav at dei snakka anten «tradisjonell» eller «moderne» sotradialekt. Hos bokmålsgutane var talet 29 %, medan tala for bokmålsjentene var 26 % og for nynorskjentene 36 %.

6.5 Språkveksling: Ada som den moderne strilen

I dei opne svara og i intervjugranskinga kom det fram at fleire elevar veksla mellom ulike talemålsvarietetar i ulike situasjonar. Fleire gav dessutan uttrykk for at tale-språket deira hadde endra seg opp gjennom oppveksten. Når elevane så skulle utdjupe om talemålsbruken sin, vart ofte strilenemninga nytta. Ein gut fortalde i eit intervju at han hadde snakka «stril» heilt fram til han starta på ungdomsskulen. No var det berre unntaksvis til besteforeldra at han snakka «stril». Andre elevar fortalde at dei veksla mellom dialekten heime og den dei brukte på skulen. I intervjuet var særleg kategoriane «stril» (av og til «strilamål») og «nynorsk» brukt for å karakterisere tradisjonell sotradialekt, medan bergensk gjekk igjen om det talemålet som ikkje var «stril», som i dette intervjuutdraget med tre jenter i 9. trinnet. Igjen ser vi at informantane er medvitne om at dei driv med dialektveksling:

Intervjuar: Er de strilar?

Gina: Ja

(Dei andre ser litt på kvarandre.)

Intervjuar: Litt?

Kristine: Ja, det er av og til eg er heilt heilt bergensk, og så er eg stril igjen.

Vi skal stoppe litt ved ein einskildinformant i 10. klasse, *Ada*, som kjem med eit fyldig svar i eit ope felt i spørjeskjemaet. Ada har nynorsk som hovudmål, og i spørjegranskinga har ho kategorisert dialekten sin som «moderne sotradialekt». I dette svaret koplar ho dialekten både til å snakke «nynorsk» og å ha ein identitet som «stril»:

Vi som snakkar nynorsk på Sotra, blir veldig påverka av alle dei rundt oss som snakkar bymål. Når eg snakkar med foreldra mine snakkar eg som regel på nynorsk. Meg og nokre venninner kan kan godt snakke nynorsk, men dersom eg held presentasjon i klassen, byttar eg ofte til bokmål. Den moderne sotradialekta går vell eigentleg ut på at vi likar det «gamle strila livet» og har det ganske kjekt på Sotra. Men vi blir påverka av alle som snakka bokmål, men eg som ihvetfall ha foreldre som snakka nynorsk, held på nynorsken, men blit påverka av venner. Så det blir ei lett blanding, blant anna bytter eg ofte, når deg kjem til feks kva aldersgrupper eg snakkar med.

At Ada kategoriserer talemålet sitt som «nynorsk», er ikkje ukjent frå andre folkelingvistiske studiar (jf. Neteland 2014b). Det vert òg brukt når elevar skal grunngi språkskifte (jf. Brunstad 2020). Vi ser frå sitatet at Ada koplar seg identitetsmessig til eit meir tradisjonelt og ruralt livsmønster på Sotra («det gamla strila livet»). Samtidig verkar det som om sotradialekten og nynorsken er kopla til intimsfæren med foreldre og venninner. Presentasjonar i klassen er sett på som ei meir formell og offisiell handling, og då bruker ho «bokmål». At ho gjer det på skulen, med nynorsk som hovudmål, kan

ein truleg sjå i samanheng med at klassen er språkblanda, og at fleirtalet av elevane i klassen har bokmål. Ada har såleis internalisert premisen om at bokmål er det dominerande språket i samfunnet, og bruker her bokmålet instrumentelt. Ada demonstrerer på den måten at ho er medviten at ho opererer i ulike språkbruksdomene. Ho er tilpassingsdyktig, og val av talemål og skriftspråk i ulike kontekstar er ein del av tilpassinga til normforventingane. Samtidig skal vi ikkje underslå at desse normforventingane går inn i det som Bourdieu (2002) kalla *doxa*. Ada har ein taus kunnskap om at nynorsken ikkje «passar» like godt i alle samanhengar som bokmålet gjer det. I så måte reflekterer ho den språklege hegemoniske tilstanden som rår i Noreg generelt (jf. Wold 2019), men ho gjer det utan samtidig å forlate nynorsken heilt.

Ada har det som kan kallast ein strileidentitet, som ho koplår både til dialekten og til nynorsken. I svara i spørjegranskinga oppgir ho at ho skriv mest på nynorsk i timane, og at ho kjenner seg trygg på nynorsken. På spørsmål om kva ho hypotetisk sett ville skrive i ulike samanhengar, oppgir ho dialekt til venner i sosiale medium, nynorsk til foreldre og besteforeldre. I likskap med dei fleste med nynorsk som hovudmål vil ho skrive på bokmål på Facebook-sida til venner, men på nynorsk til ordføraren. Sjølv om sjølvrapportert språkbruk ikkje er det same som faktisk språkbruk, vitnar tankane om skriftspråksveksling mellom ulike sjangrar og mottakarar om eit sterkt utvikla språkleg medvit.

Vi veit at det skjer omfattande kontekstuell skriftspråksveksling blant ungdom med nynorsk som hovudmål, og det er jentene som ser ut til å vere mest medvitne dei etablerte sjanger- og tekstnormene for språkvekslinga (jf. Helset og Brunstad 2020). Såleis er det primært gutar som oppgir at dei kan tenkje seg å skrive dialektprega når dei skriv til ordføraren eller søker ein sommarjobb i Bergen. Jentene er her heilt tydelege på kva dei vil bruke standardspråket på.

6.6 Foreldra

Blant elevane med bokmål som hovudmål som sa at dei var strilar, var det 77 % som oppgav at éin av eller begge foreldra var strilar. Nynorskgutane var endå meir opphavsorienterte: Her var det heile 90 % som svara at éin av eller begge foreldra var strilar, medan det tilsvarande talet for nynorskjentene var 84 %. Omvendt ser vi at blant bokmålsjentene som svara at dei ikkje var stril, var det 78 % som opplyste om at ingen av foreldra var stril, medan 66 % av bokmålsgutane gav tilsvarande svar. Går vi til dei nynorskelevane som ikkje ville definere seg som strilar, var det 57 % som oppgav at ingen av foreldra var strilar, medan 7 % svara «veit ikkje».

Poenget er tydeleg nok. Det er eit samanfall mellom det å oppfatte foreldra som strilar og det å kategorisere seg sjølv som stril. Strilekategorien kan ut frå desse svara sjåast på som ein medfødd eigenskap, noko som går i arv, og i mindre grad noko ein

tileignar seg gjennom subjektiv identifikasjon. I så fall framstår *stril* som ein lukka kategori. Ein kan likevel vri på svara. Dei som kategoriserer seg sjølve som strilar eller som ikkje-strilar, har her makta til å definere foreldra sine, og då definerer dei foreldra ganske likt seg sjølve. Såleis illustrerer svara vel så mykje at det er tette band mellom foreldra og ungdomane.

7 Avslutning

Denne artikkelen har diskutert moglege samanhengar mellom identitetskategorien *stril* og bruk av dialekt og nynorsk blant ungdomsskuleelevar i tidlegare Fjell kommune.

Hovudtendensen i resultatata frå den empiriske studien at det er eit samanfall mellom strileidentitet og bruken av dialekt og nynorsk. Dei som oppgir å snakke «sotradialekt» og har nynorsk som hovudmål, vil i større grad karakterisere seg som stril enn dei som snakkar «bergensk» og har bokmål som hovudmål. Dei som mest tydeleg *ikkje* vil definere seg som strilar, er *jenter* i sentrale strøk med bokmål som hovudmål og som oppgir at dei snakkar bergensk eller blanding av bergensk og sotradialekt. Nynorskgutane og bokmålsjentene utgjer såleis dei mest markante motsetnadene. Der er òg andre kjønnskilnader, t.d. mellom nynorskjentene og nynorskgutane når det gjeld kva talemål dei bruker, kva samanhengar dei skriv dialekt, nynorsk og bokmål i, og graden av språkleg medvit.

Ein annan relevant variabel for strileidentiteten er geografi. Dei som bur i rurale strøk vest på Sotra, vil i større grad kalle seg for strilar enn dei som bur på Litle-Sotra (dvs. nærmast Bergen). Sidan nynorsken står sterkast i dei rurale områda, vil vi òg her finne eit samanfall med nynorsk som hovudmål.

Ein tredje variabel er familiebakgrunn. Dei som kallar seg stril, vil i hovudsak karakterisere foreldra som strilar.

Samla sett ser vi altså ein samheng mellom hovudmål, kjønn, geografi og foreldrebakgrunn når det gjeld eigenkategoriseringar som *stril*. Mest viktig er vekselverknaden mellom hovudmål og kjønn.

Det er tydeleg at stril ikkje er ei allment akseptert nemning for ungdomen i Fjell. Rett nok framstår ikkje strileomgrepet som eintydig negativt. Akkurat det uttrykkjer truleg ei generell haldningsendring som har gått føre seg over tid. På den andre sida framstår strileomgrepet i endå mindre grad som eintydig positivt. For mange av informantane verkar *stril* som noko litt fjernt, perifert og gamalvore, og det dekkjer eit avgrensa livsfelt. Det fell såleis ikkje inn som ei nøytral lokalorientert nemning på det livet og det språket som er relevant for ungdomane i dag. Samtidig merkar vi oss at

fleire av ungdomane er usikre på kva strilenemninga inneber. Det indikerer at nemninga kan vere open for forhandlingar og nytolkingar, slik tidlegare Fjell kommune har prøvd seg med når ein tala om «den moderne strilen».

Også oppfatningane av talemålet verkar opne. Mange oppgir at dei oppfattar talemålet sitt som «blanding av sotradialekt og bergensdialekt», og det kan indikere at dei ikkje heilt klarer å plassere seg identitetsmessig. I tillegg oppgir fleire at dei driv med veksling mellom ulike talemålsvarietetar, men òg mellom ulike skriftspråksvarietetar. I det siste tilfellet er det tydeleg at elevar med nynorsk som hovudmål i stor grad vekslar mellom å skrive på nynorsk, bokmål og dialekt. I det siste tilfellet er det òg tale om eit hegemonisk språkpress, men undervegs gjer òg ungdomane fleire refleksjonar og vurderingar over språkvala sine. Desse refleksjonane får fram at talemålsvala og skriftspråkvala ofte heng saman, og at strileomgrepet kan gå inn som eit element i desse vala. På den måten er då òg strileomgrepet relevant for å forstå språkval, språkbruk og språkleg identitet i Fjell.

At det er trekk ved språksituasjonen i Fjell som verkar opne, vil ikkje seie at tendensen i språkutviklinga er vilkårleg. To tendensar har vore tydelege gjennom fleire tiår: Talemålet går i retning bergensdialekten, og bokmålet tek over for nynorsken. Som vi har vore inne på, heng desse tendensane saman med meir grunnleggjande demografiske, økonomiske, sosiale og kulturelle endringar i Fjell-samfunnet. Men heller ikkje strukturelle endringar i språksamfunnet følgjer naturlover. Dei handlar òg om bustadpolitikk, skulepolitikk og mangelen på språkpolitikk (særleg på 1970-, 1980- og 1990-talet). Dei siste åra Fjell eksisterte som eigen kommune, var det eit visst fokus på språkpolitiske spørsmål, bl.a. gjennom målbruksplanen (Fjell kommune 2013) og gjennom prosjektet «Stolt av eige språk» som Fjell kommune og Universitetet i Bergen samarbeidde om. Slike tiltak indikerer at det er mogleg å setje i gang lokale tiltak for å påverke språksituasjonen. At språkoppfatningane, slik dei kjem fram hos informantane i denne studien, ikkje er lukka, illustrerer eit meir generelt poeng, nemleg at det finst eit resonansrom for språkpolitisk påverknad. Her kjem strileomgrepet inn igjen. Det *er* der og det kan tolkast på nytt, dersom nokon ønskjer det.

Referansar

- Agnew, John A. 1987. *Place and politics. The geographical mediation of state and society*. Boston & London: Allen and Unwin.
- Akselberg, Gunnstein. 2002. «Gransking av regionaltalemål i Noreg. Bakgrunn og særtrekk». *Nordica Bergensia* 28: 3–34.

- Anderson, Ragnhild Lie. 2020. «Haldningar til strilemål i og rundt Bergen». *Målbryting* 11: 23–52.
DOI: <https://doi.org/10.7557/17.4871>
- Barth, Fredrik. 1969. *Ethnic groups and boundaries. The social organization of cultural difference*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Birkeland, Mariann. 2008. ««Dei e teite og dei e mær stril enn oss». Ein komparativ analyse av talemål, haldningar og samfunnsforhold i nordhordlandskommunane Meland og Radøy». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Bourdieu, Pierre. 2002. *Distinksjonen. En sosiologisk kritikk av dømmekraften*. Oslo: De norske bokklubbene.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gemshheim. 2004. *Individualization. Institutionalized individualization and political consequences*. Thousand Oaks/New Dehli: Sage Publications.
- Brunstad, Endre. 2006. «Globalisering og språkleg mangfald». I *Den nye norsken. Nokre peilepunkt under globaliseringa*, redigert av Helge Sandøy og Kari Tenfjord, 40–72. Oslo: Novus forlag.
- Brunstad, Endre. 2017. «Nynorsk under press. Folkerøystingar om opplæringspråk i bergensområdet på 2000-talet». I *Bók Jógvan*, redigert av Zakaris Svabo Hansen, Anfinnur Johansen, Hjamlar P. Petersen og Lena Reinert, 63–81. Tórshavn: Froðskapur.
- Brunstad, Endre. 2020. «Det saumlause språkskiftet – om overgangar frå nynorsk til bokmål i Fjell». I *Vilkår for nynorsk mellom barn og unge*, redigert av Gudrun Kløve Juuhl, Stig Helset og Endre Brunstad, 171–202. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Brunstad, Endre, Unn Røyneland og Toril Opsahl. 2010. «Hip-hop. ethnicity and linguistic practice in rural and urban Norway». I *Languages of Global Hip-hop*, redigert av Marina Terkourafi, 223–255. London: Continuum.
- Bucholz, Mary og Kira Hall. 2004. «Language and identity». I *A companion to linguistic anthropology*, redigert av Alessandro Duranti, 369–394. Oxford: Blackwell.
- Bucholz, Mary og Kira Hall. 2005. «Identity and interaction: a sociocultural linguistic approach». *Discourse Studies* 7 (4–5): 585–614.
- Cornips, Leonie og Vincent A. de Rooij, red. 2018. *The sociolinguistics of place and belonging. Perspectives from the margins*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Darvin, Ron og Bonny Norton. 2015. «Identity and a model of investment in applied linguistics». *Annual Review of Applied Linguistics* 35: 36–56.
- Eilertsen, Trine. 2002. «En byggefeltstrils bekjennelser». *Bergens Tidende*, 29. november, 2002.
<https://www.bt.no/nyheter/lokalt/i/M7GwB/en-byggefeltstrils-bekjennelse>.
- Erikson, Erik H. 2000. «Livscyklens identitetens epigenese». I *Tekster om læring*, redigert av Knud Illeris, 134–138. Fredriksberg: Roskilde Universitetsforlag.

- Fjell kommune. 2013. «Målbruksplan». Fjell: Fjell kommune. [Er ikkje lenger tilgjengeleg på Internett etter kommunesamanslåing i 2020, men finst som brosjyre.]
- Fossen, Anders Bjarne. 2009. «Byen og strilelandet». *Grind*.
<https://www.grind.no/busetnad-bygd/byen-strilelandet>
- Giddens, Anthony. 1997. *Modernitet og selvidentitet. Selvet og samfundet under senmoderniteten*. (Omsett til dansk av Søren Schulz Jørgensen.) Cambridge: Hans Reitzel.
- Grunnskolen informasjonssystem [GSI]. 2021. Oslo: Utdanningsdirektoratet. Henta 01.04.2021 frå
www.gsi.udir.no
- Helset, Stig og Endre Brunstad. 2020. «Språkveksling på grunnlag av tekstnormer og mot-takarforventingar mellom ungdomar i det nynorske kjerneområdet». I *Vilkår for nynorsk mellom born og unge*, redigert av Gudrun Kløve Juuhl, Stig Helset og Endre Brunstad, 93–118. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Higgins, Christina. 2020. «Space, place, and language». I *The routledge handbook of migration and language*, redigert av Suresh Canagarajah, 102–116. London: Routledge.
- Idsøe, Thea. 2016. «Er nynorsk vanskeleg, eller er det berre ein vane? Ei undersøking av språk-skiftarar og nynorskbrukarar frå eit kjerneområde, ei randsone og eit språkdelt område i Hordaland». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Juuhl, Johan C. W. 2012. *Det grå riket*. Bergen: Vigmostad & Bjørke. [Nyutgiving av Juuhls *Havstrilerne* frå 1912 med føreord av Halvor Skurtveit.]
- Johnstone, Barbara. 2010. «Language and place». I *Cambridge handbook of sociolinguistics*, redigert av Walt Wolfram og Raj Mesthrie. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kerswill, Paul. 1994. *Dialects converging. Rural speech in urban norway*. Oxford: Clarendon Press.
- Kværnum, Kirsti. 2012. *Omstridte landskap. Stedstilhørighet og endring på Sotra. Rapport 8/12*. Trondheim: Norsk senter for bygdeforskning.
- Kobbeltveit, Olav. 2002. «Rapport frå (strile)krigen». *Bergens Tidende* 07.12.2002.
- Langeland, Alfred. 1988. *Grunnskolen i Fjell 250 år. Jubileumsskrift 1739–1989*. Straume: Fjell kommune.
- Leander, Kevin M. og Margaret Shealy. 2004. *Spatializing literacy reseach and practice*. New York: Peter Lang.
- Myking, Johan. 1981. «Språk og stril. Målreising i Nord- og Midthordland 1885–1922». Hovudoppgåve, Universitetet i Bergen.
- Mæhlum, Brit. 2007. *Konfrontasjoner. Når språk møtes*. Oslo: Novus.
- Mæhlum, Brit og Stian Hårstad. 2018. «Nasjonale og regionale identitetar». I *Norsk språkhistorie III. Ideologi*, redigert av Tove Bull, 145–326. Oslo: Novus forlag.

- Neteland, Randi. 2014a. «Koinéforming av industristedtalemål. En sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene». Ph.d.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Neteland, Randi. 2014b. «Å snakke bokmål og å snakke nynorsk». I *Rom for språk*, redigert av Endre Brunstad, Ann-Kristin Gujord og Edit Bugge, 267–297. Oslo: Novus forlag.
- Nordvik, Bernt Eirik. 2010. «Lokalavisa – nynorskbastion under press. Eit språkkulturelt blikk på avisene Vestnytt og Os og Fusaposten». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Pablé, Adrian, Marc Haas og Noël Christie. 2010. «Language and social identity: an integrationist critique». *Language Science* 32 (6): 671–676.
- Pennycook, Alastair. 2010. *Language as a local practice*. London & New York: Routledge Taylor & Francis Group.
- Respons. 2013. «Innbygger- og flyttemotivundersøkelse i Fjell». Publisert på nett i 2013. [Upublisert rapport utarbeidd av Respons Analyse, med tilvisingar til tilsvarende gransking i 2006.]
https://distriktssenteret.no/wp-content/uploads/2012/12/rapport_flyttemotiv-og-trivselsundersokelse_fjell.pdf
- Revheim, Irene. 1997. «Sosiolingvistisk variasjon i Sund kommune på Sotra». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Roald, Hans-Jacob. 2010. *Byplanen. En historie om utviklingen av Bergen by*. Oslo: Spartacus forlag.
- Røyneland, Unn. 2017. «Hva skal til for å høres ut som du hører til? Forestillinger om dialektale identiteter i det senmoderne Norge». *Nordica Helsingensia* 48: 91–106.
- Sandøy, Helge, red. 2016. *Norsk språkhistorie 1. Mønster*. Oslo: Novus.
- Skurtveit, Halvor. 2012. «Juuhl og havstrilane». I *Det grå riket*, av Juuhl 2012, føreord. Bergen: Vigmostad & Bjørke.
- Skurtveit, Halvor og Gaute Losnegård. 2020. *Fjell bygdebok band VII. Allmennhistoria 1910–2019*. Bergen: Bedoni forlag.
- Solberg, Erna. 2020. «Statsministerens tale på folkefest for nye Øygarden kommune, Sotra Arena 4. januar 2020».
<https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/statsministerens-tale-pa-folkefest-for-nye-oygarden-kommune/id2684479/>
- Statistisk sentralbyrå. 1972. *Folketallet i kommunene 1971–1972*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
Henta 01.04.2021 frå
https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_a476.pdf
- Statistisk sentralbyrå. 2020. «Statistikkbanken. Befolkning». Henta 01.04.2021 frå
<https://www.ssb.no/statbank/table/01222/tableViewLayout1/>

- Sundt, Eilert. 1873. *Om Huslivet i Norge. Fortsettelse af Bogen fra 1873 «Om Renlighedsstellet i Norge» og med særligt Hensyn til de tre vestlandske Amter Romsdal samt Nordre og Søndre Bergenhus*. Christiania: J. Chr. Abelsted.
- Taifel, Henri. 1981. *Human groups and social categories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Villanger, Silje. 2010. «Da hadde vært kult visst vi hadde snakka strilsk om hondra år». Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Øygarden». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Withers, Charles W. J. 2009. «Place and the «Spatial turn» in geography and history». *Journal of the History of Ideas* 70 (4): 637–658.
- Wold, Ingrid. 2019. «Kvifor ikkje nynorsk? Eit metaperspektiv på sju studiar av språkbortval i randsoner». *Målbryting* 10: 77–99.
<https://doi.org/10.7557/17.4825>.
- Ziehe, Thomas. 2004. *Øer af intensitet i et hav av rutiner. Nye tekster om ungdom, skole og kultur*. Omsett av Hans Christian Fink. København: Politisk revy.
- Øidne, Gabriel. 1957. «Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet». *Syn og Segn* 3: 97–114.
- Aasen, Ivar. 1917. *Reise-Erindringer og Reise-Indberetninger 1842–47*. Trondheim: Det Kongelige Norske Videnskabers Selskab.
- Aasmundseth, Kathrine. 2010. ««I den store sammenhengen er me jo bergensarar». Bevisste og underbevisste språkholdninger i Øygarden». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.

Abstract

This article is about the relationship between linguistic identity and spatial identity among adolescents between the age of 13 and 16. Based on historical data, a survey and interviews, this article examines the concept of *stril* and its role as an identity marker among adolescents in the former municipality of Fjell outside Bergen. This language society, traditionally an area of the so-called strils, is today characterized by pressure against the Nynorsk written language and by dialectal levelling. The results of the study indicates that the concept of *stril* is relevant in order to understand language choice, language use and language identity. Furthermore, it shows a connection between self-categorization as *stril* and main written language, gender, local geography and parental background. Most significant is the interaction between main written language and gender.

Endre Brunstad

Universitetet i Bergen

endre.brunstad@uib.no

Referansebasert analyse av referentkopling

Forslag til ein operasjonell modell

Helga Mannsåker

Denne artikkelen gjer greie for framstillinga av referentkopling i nokre sentrale verk innanfor tekstbindingsfeltet, sett med skandinaviske auge, og diskuterer problema som kan oppstå når ein brukar desse framstillingane som grunnlag for referentkoplingsanalyse av autentiske tekstar skrivne av relativt røynde språkbrukarar. På basis av denne problematikken vert det presentert eit forslag til ein ny forståingsmodell og eit nytt analyseapparat for referentkopling som baserer seg på relasjonar mellom referentane til frasar i staden for semantiske relasjonar mellom ordstammer. Målsetninga med arbeidet har vore å freista å finna ei løysing på utfordringane knytte til forholdet mellom denotasjon og referanse i referentkopplingsanalysesamanheng, og arbeidet er basert på innsikter henta frå kognitiv lingvistik og relevante teori. Som illustrasjon til både eksisterande problem og moglege løysingar er det i all hovudsak brukt døme henta frå ulike tekstar publiserte på Internett.

1 Innleiing

Tekstbinding er ein samleterm for fleire ulike fenomen som skapar samanheng og struktur i tekstar. Dei såkalla kohesjonsmekanismane, som er sagt å uttrykkja samanheng i tekst (ofte kalla *koherens*) på tekstoverflata, utgjer ei av «søylene» innanfor tekstbindingsfeltet. Halliday og Hasan sitt verk *Cohesion in English* (1976) vert rekna som sentralt for utviklinga av tekstbindingsfeltet, og dette verket var det første som undersøkte fenomenet kohesjon (Renkema og Schubert 2018, 126).

Kohesjonsmekanismer vert vanlegvis delte i to kategoriar: referentkopling og setningskopling. Setningskopling dreiar seg om bruk av markørord for å eksplisiterast relasjonar mellom situasjonar som er refererte til i ulike setningar. Referentkopling er når to tekstkonstituentar¹ (òg kalla *tekstreferentar*) kan seiast å referera til same referent eller til kvar sin referent som på ein eller annan måte er relatert til den andre. Det er sistnemnde type kopling, altså referentkopling, denne artikkelen skal handla om.

Referentkoplingsanalyse vert mellom anna nytta i analyse og vurdering av elevtekstar, herunder innlærartekstar, sjå t.d. Eide (2018), Zwicky (1984), Danbolt (2001) og Øgreid (2005). Analyse av referentkopling inneber først og fremst å identifisera kopling og koplingstype «bakover» mellom to og to refererande tekstkonstituentar, dvs. å fastslå om, og i så fall korleis, konstituent nummer 2 er relatert til konstituent nummer 1, og deretter korleis konstituent nummer 3 eventuelt er relatert til konstituent nummer 2, osv. Og deretter vil ein ofte supplera analysen med å setja opp og undersøkje langsgåande kjeder av samankopla konstituentar i teksten. Til dømes undersøkte Zwicky (1984) referentkjeder i elevtekstar med høge versus låge karakterar og fann at tekstane som hadde fått høge karakterar, inneheldt færre kjeder, men fleire lange kjeder (> 5 ledd), samanlikna med tekstane som hadde fått låge karakterar.

I motsetnad til analyseapparatet for setningskopling, som er relativt oversiktleg og einskapleg i litteraturen, varierer analyseapparatet for referentkopling frå framstilling til framstilling med omsyn til kategoriar og underkategoriar, og mange av modellane er svært omfattande. Analyseapparata som er presenterte, er kompliserte å bruka i praksis, kategoriseringsprinsippa er til dels uklære, og nokre av dei illustrerande døma tykkjest noko «veltilpassa» i høve til korleis autentiske tekstar ser ut. Men hovudproblemet med tidlegare modellar, slik eg ser det, er at dei i altfor stor grad er baserte på formelle aspekt og semantiske relasjonar mellom ord, og i altfor liten grad på den kontekstuelle referansen til frasar.

Mottakar gjer slutningar om referansen til eit språkleg uttrykk basert på ei rekkje ulike ressursar: semantikk, grammatikk, kontekst, slutningskapasitet og bakgrunnskunnskap. Som Langacker (2008, 458) skriv:

Conventional linguistic units are just one resource exploited in usage events. In speaking and understanding, we draw on our full range of knowledge, mental abilities, and interpersonal skills. Also essential is our apprehension of the context, one facet of which is the ongoing discourse itself. The various factors contributing to usage events should not be thought of as separate and discrete. In particular, the specific contributions of language cannot be segregated and

---

¹ Ein konstituent skal her forståast som eit uttrykk som refererer til noko(n).

precisely delimited. The linguistic meaning of a word, for example, is not a distinct and self-contained entity, divorced from other knowledge and cognitive abilities – instead it recruits and exploits them.

Å laga referentkoplingskategoriar baserte på semantiske relasjonar som synonymi, antonymi, hyponymi og meronymi, slik det tradisjonelt har vore gjort (Halliday og Hasan 1976; Källgren 1979; Fossetøl 1983; Nyström 2001), er derfor problematisk. Eit ordpar som semantisk og isolert sett er hyperonym/hyponym, kan ha same referent i ein gjeven tekst, som t.d. når éi og same gruppe flodhestar først vert referert til med konstituenten *flodhestane* og deretter med konstituenten *dyra*. Denne koplinga er å finna i den første biletteksten i Schjølberg (2020): «Turister advares mot flodhestene som bor i Magdalenaelva i Colombia. Dyrene stammer fra fire flodhester som ble importert av Pablo Escobar.» I denne spesifikke konteksten er dei to substantiva *flodhestene* og *Dyrene* koreferente, dvs. at dei refererer til den same referenten. At substantivet *flodhest* semantisk sett er eit hyponym til substantivet *dyr*, gjer sjølvsagt at substantiva kan seiast å vera semantisk beslekta, og dette utgjer éin av leietrådane for disambiguering av referansen til konstituenten *Dyrene*: Ein flodhest er de facto ein type dyr. Og det er i den umiddelbare konteksten ikkje nemnt andre deltakarar som kan vera aktuelle referantar for konstituenten *Dyrene*. Bruken av bestemt form av substantivet *dyr* er ein annan leietråd, for dette signaliserer at referenten er rekna av avsendar for å vera identifiserbar for mottakar (i dette tilfellet fordi han er nemnd i føregående setning). All eventuell tvil vert eliminert ved den påfølgjande opplysinga om at *dyra* stammar frå fire importerte flodhestar. Bruken av ubestemt form av substantivet *flodhest* i den andre setninga signaliserer sameleis at det er eit skifte i referent. Ubestemt form blir typisk brukt når ein skal referera til ein referent som ikkje er identifiserbar for mottakar, dvs. ikkje kjent eller omtalt tidlegare. *Flodhestene* i den første setninga og *flodhester* i den andre setninga refererer altså *ikkje* til dei same individa.

Det er ikkje tilstrekkeleg å sjå på kjernen i frasen når ein skal finna fram til den eksakte referansen. Ofte vert den ønskete referansen oppnådd eller tydeleggjord ved å bruka ein utbygd substantivfrase, til dømes med ei innskrenkande relativsetning, som i *flodhestene som bor i Magdalenaelva* og *fire flodhester som ble importert av Pablo Escobar* over, eller som i (1):

- (1) **Stoffene forskerne først hadde tenkt å bruke**, viste seg vanskelige å kombinere fordi det ikke var noe overlapp i temperaturer **stoffene** kan trives i. Dermed ble forskerne tvunget ut på netthandel etter **stoffer som kanskje kunne la seg bruke**. (Melteig 2020; mine uthevingar)

Den første og den andre markerte konstituenten i (1) refererer til dei same stoffa (konstituentane er altså koreferente), medan den tredje markerte konstituenten refererer til

nokre (heilt) andre stoff, og sistnemnde konstituent er dermed ikkje koreferent med dei to førstnemnde konstituentane; han refererer tvert om til ein referent som i teksten står i eit motsetnadsforhold til referenten til dei to føregåande konstituentane, nærare bestemt ein motsetnad mellom 'ubrukelege stoff' og '(forhåpentlegvis) brukande stoff', sett i relasjon til det aktuelle forskingseksperimentet. Det nyttar ikkje å berre sjå isolert på denotasjonen til substantivet *stoff* i desse frasane! Det er som kjent heile frasen som refererer, ikkje kjernen i frasen (eller meir presist: stamma til kjernen i frasen). Referansen til konstituenten *stoffene* mot slutten av den første perioden i (1) kjem blant anna fram ved at han består av det same substantivet som utgjer kjernen i den første konstituenten. Den tredje og siste konstituenten, som òg har substantivet *stoff* som kerne, har ikkje same referanse som dei to føregåande konstituentane, noko bruken av ubestemt form av substantivet og den innskrenkande relativsetninga som utgjer tillegget til kjernen, tydeleg indikerer. Men det at substantivet som utgjer kjernen, er det same som i dei to føregåande konstituentane, bidreg sjølvsagt til at mottakar oppfattar at denne konstituenten står i éi eller anna form for bindingsforhold til dei to føregåande. Det er her ikkje snakk om eit bindingsforhold i form av koreferanse, men om det eg vel å kalla ein type «parallell referanse», nærare bestemt ein motsetnadsrelasjon.

I (1) såg vi at konstituentar med same kerne kan referera til referentar som ikkje har nokon overlapp i referanse. Motsett kan konstituentar som er fullstendig koreferente, ha kjernar der stamma til kjernene isolert sett har heilt ulike denotasjonar. I ein gjeven tekst kan nær sagt kva som helst referera til kva som helst så lenge konteksten legg til rette for det, som i Wergeland sitt dikt «Den første Sommerfugl», der konstituentane *Min Sommerfugl – du søde lille Gjest – du Luftens Blomme – du Kræ – Barn* alle refererer til éin og same referent, nemleg ein sommarfugl² (Wergeland og Beyer 1947, 274–275). Frasane fungerer som koreferente konstituentar i akkurat dette diktet, men substantiva *sommarfugl – gjest – blome – kre – barn* er ikkje synonyme isolert sett.³

Sidan denotasjonelle termar står i eit mange-til-mange-forhold til relasjonelle termar, bør ein analysemodell for tekstbinding ikkje ta utgangspunkt i semantikk, men i pragmatikk, dvs. i korleis mottakar dreg slutningar om referanse på basis av ei rekkje tilgjengelege ressursar. Som det vert peika på i relevansteorien til Sperber og Wilson, er tydinga til språklege ytringar alltid kontekstsensitiv og inferensiell. All kommunikasjon avheng av vår evne til avansert «tankelesing» (*theory of mind*), dvs. evna

² Dette er sjølvsagt ei grov overforenkling – eg vil presisera at eg siktar til **motiv** og ikkje **tema** her.

³ Dette er noko som òg vert understreka av Halliday og Hasan (1976, 288): «EVERY lexical item MAY enter into a cohesive relation, but by itself carries no indication whether it is functioning cohesively or not. That can be established only by reference to the text.»

til å trekkja slutningar om den kommunikative intensjonen til avsendar. Språklege uttrykk underspesifiserer i regelen det som vert kommunisert ved hjelp av dei, så mottakar må gå inn i ein tolkingsprosess og danna teoriar om kva som er den intenderte budskapet til avsendar. Sjølv om ei ytring i prinsippet alltid kan tolkast på fleire måtar, er det vanlegvis slik at i den aktuelle konteksten er dei ulike mogelege tolkingane meir eller mindre tilgjengelege, og som regel er det éi av dei som skil seg ut som den klårt mest sannsynlege. Når mottakar har funne fram til denne tolkinga, stoppar tolkingsprosessen (Wilson og Sperber 2006).

Referentkopling dreiar seg altså om mykje meir enn ord(stamme)semantikk, noko (2) demonstrerer.

- (2) På en plass oppe i Vågå i Gudbrandsdalen bodde det engang i gamle dager et par fattige folk. De hadde mange barn, og **to av sønnene**, som var så ved lag halv voksne, måtte støtt reke omkring på bygda og tiggje. Derfor var **de** vel kjent med alle veier og stier, og **de** visste også benveien til Hedalen. Engang ville **de** gå dit. Men **de** hadde hørt at noen falkefengere⁴ hadde bygd seg en hytte ved Mæla; der ville **de** gå innom med det samme og se *fuglene*, og hvordan de fanget *dem*, og derfor tok **de** benveien over Langmyrene. (Asbjørnsen og Moe [1843–44] 1994; mine uthevingar: dei tre ulike kjedene er markerte med høvesvis feit skrift, understreking og kursiv)

I (2) har vi eit brot i referanse i eitt av tilfella av pronomenet *de* i den delen av teksten som har svart skrift. (Delen med grå skrift er ikkje inkludert i referentkjedeanalysen.) Tilfelle nummer 1–5 av *de* refererer til same referent, medan tilfelle nummer 6 refererer til ein annan referent, nemleg falkefengarane. Leietrådane mottakaren får til å registrera dette skiftet i referanse, finst i konteksten, der hen vert presentert for eit bestemt perspektiv: Referenten til *de* i tilfelle 1–5 ønskjer å gå til Hedalen, har høyrte om nokre falkefengarar og vil gå innom hytta deira på vegen til Hedalen for å observera og læra. På bakgrunn av dette er det opplagt at det er falkefengarane som er referenten til det sjette tilfellet av *de*, sidan *de* her refererer til nokon som blir sett av referenten til *de* i tilfelle 1–5, **og** som fangar fuglar. Vidare er det klart at referansen skiftar tilbake att i det sjuande tilfellet av *de* fordi det her igjen er snakk om gåturen/ruta til *de* i 1–5. Vidare er det den generiske referansen til forleddet i samansettinga *falkefenger* som er leietråden til den spesifikke referansen til konstituenten *fuglene*, og heile samansettinga (*falkefenger*) er leietråd for referansen til det påfølgjande *dem*. Med Langacker (2008, 493) kan vi kanskje seia at vi har «a path of mental access that starts with the specified location» i den første setninga, «en plass oppe i Vågå i Gudbrandsdalen», destinasjonen Hedalen og vegen mellom desse stadene, som fører over Mæla via Langmyrene.

⁴ *Falkefenger*: 'person som fanger (jakt)falker', jf. <https://naob.no/ordbok/falkefenger>.

Det er dei to gutane som heile tida er i fokus, jf. at dei vert refererte til med subjektsleddet i alle heilsetningane i den sekvensen av (2) som står med svart skrift. På bakgrunn av dette er referanseskiftet midt i ei kjede av det same pronomenet vellukka.

I denne artikkelen lanserer eg eit forslag til ein ny forståingsmodell og eit nytt analyseapparat for referentkopling som baserer seg på relasjonar mellom referentane til frasar i staden for semantiske relasjonar mellom ordstammer. Målsetninga med arbeidet har vore å freista å finna ei løysing på utfordringane knytte til forholdet mellom denotasjon og referanse i referentkoplingsanalysesamanheng.

I det vidare skal eg først gjera kort greie for analyseapparatet i nokre sentrale verk innanfor tekstbindingsfeltet, sett med skandinaviske auge. Målet er å visa bakgrunnen for og framveksten av dei framstillingane av tekstbinding som finst i dag, og problema som heftar ved dei. Til slutt vil eg presentera mitt eige forslag til ein modell for analyse av referentkoplingstypar. Som illustrasjon til både eksisterande problem og moglege løysingar brukar eg i all hovudsak døme henta frå ulike tekstar publiserte på Internett.

Men først skal vi altså ta for oss noko av framveksten av referentkoplingsanalyse frå Halliday og Hasan fram til i dag. Så vidt eg kan sjå, er det framleis Halliday og Hasan si framstilling frå 1976 som er generelt gjeldande internasjonalt,⁵ og i Skandinavia byggjer ulike framstillingar i tillegg på Fossetøl (1983) og/eller Källgren (1979). Framstillinga i desse tre verka vert derfor presentert og drøfta i det følgjande. Deretter presenterer eg framstillinga til Nyström (2001), som etter det eg kjenner til, er den einaste monografien om tekstbinding i skandinavisk samanheng frå dette tusenåret, og framstillinga til Tanskanen (2006), som undersøker referentkopling i munnleg og skriftleg engelsk, og som har ein fyldig teoretisk del i sin monografi.

2 Bakgrunn

Tekstlingvistikken oppstod på 1960- og 70-talet som ein reaksjon mot grammatikken si «vegring» mot å gå over setningsgrensa og opp på tekstnivået. Føremålet til tekstlingvistikken er å undersøkje kva mekanismar som gjer at ein sekvens av setningar tykkjest som ein samanhengande tekst for mottakaren – eller ikkje gjer det.

2.1 Halliday og Hasan

Halliday og Hasan si bok *Cohesion in English* (1976) kan seiast å markera starten på forskingsfeltet tekstbinding innanfor tekstlingvistikken. Dei to forfattarane hevdar at

---

⁵ Jamfør at boka vert omtalt som «the standard work» når det gjeld kohesjon, i Renkema og Schubert (2018, 149).

det som gjer at eit sett med setningar utgjer ein tekst, er såkalla **tekstur**. Tekstur oppstår som følgje av kohesjonsrelasjonar (*cohesive relations*) i og mellom setningane. På s. 2 i boka illustrerer forfattarane dette med følgjande døme:

Wash and core six cooking apples. Put them into a fireproof dish.

Konstituenten *them* i den andre setninga viser anaforisk tilbake til konstituenten *six cooking apples* i den første setninga. Kohesjonsrelasjonen, eller referentkoplinga, mellom dei to frasane gjer at dei to setningane blir oppfatta som (del av) ein tekst. Forfattarane definerer kohesjon slik: «Cohesion occurs where the INTERPRETATION of some element in the discourse is dependent on that of another. The one PRESUPPOSES the other, in the sense that it cannot be effectively decoded except by recourse to it.» (Halliday og Hasan 1976, 4.) Poenget er at vi kan ikkje vita kva *them* refererer til ved å berre sjå på setninga som inneheld pronomenet. Vi må gå ut over setningsgrensa – eller ut av teksten – for å finna ut dette. Dersom eit presupponert element er teksteksternt, dvs. knytt til situasjonskonteksten, er det ifølgje Halliday og Hasan eit **eksoforisk** samband mellom dei to elementa, og vi har ikkje med tekstleg kohesjon å gjera. Vi snakkar berre om kohesjon i dei tilfella der begge elementa er tekstinterne og har eit såkalla **endoforisk** samband seg imellom. Det er to typar endoforisk referanse: **anafor**, der det presupponerte elementet opptrer tidlegare i teksten, og **katafor**, der det presupponerte elementet opptrer seinare i teksten. Brown og Yule (1983, 193) gjev følgjande illustrasjon på desse kategoriane:

- a. *Exophora*: Look at that [*that* = 'the sun', som er synleg for både sendar og mottakar]
- b. *Endophora*:
  - i. anaphoric - Look at the sun. It is going down quickly.
(*It* refers back to *the sun*.)
  - ii. cataphoric – It's going down quickly, the sun.
(*It* refers forwards to *the sun*.)

Merknad: Dømet i (ii) er noko uvanleg i tekstbindingssamanheng, då det ikkje er snakk om konstituentar frå to ulike **fullstendige** setningar her. Kan det vera at forfattarane markerer ein konstituent i ei slags elliptisk setning her? (? 'It's going down quickly, the sun is.?) Jamfør t.d. Nyström (2001), som har som prinsipp å ikkje gjera nettopp det. Tradisjonen med å berre markera koplingar mellom konstituentar i kvar si setning, stammar frå Halliday og Hasan (1976, 7–9), som skriv at kohesjon sjølvstøtt kan finnast innanfor setningsgrensene så vel som mellom to setningar, men at «As a general rule, the examples cited in this book will be of cohesion across sentence boundaries, since here the effect is more striking and the meaning more obvious: cohesive ties between sentences stand out more clearly because they are the ONLY source of texture, whereas

within the sentence there are the structural relations as well» (s. 9). Det er altså ingen fagleg basert grunn til å ikkje markera koplingar mellom konstituentar i éi og same setning – praksisen er basert på gamal sedvane. Ein kan tenkja seg eit argument som går på at det er meir arbeidskrevjande å markera koplingar òg innanfor setninga, sidan det blir fleire koplingar å analysera, men eg vil hevda at det er meir arbeidskrevjande (og frustrerande) å konsekvent lata vera å gjera det, fordi det så opplagt finst mange koplingar inne i setningar, og fordi det å unngå å markera dette medan ein jobbar med ein tekst, krev at ein fortløpande analyserer kvar setning for å sjekka om konstituentane er i same setning eller ikkje. Viss teksten ein analyserer, har ein hypotaktisk stil, med fleire lag av leddsetningar «skrudde inn i kvarandre», er det ei krevjande oppgåve. Og kva med setningar med predikativledd som kan seiast å vera refererande så vel som beskrivande – korleis skal ein avgjera kva ledd ein skal inkludera i kjeda, og kva ein skal «hoppa over»? Jamfør setninga «**Flodhester** er det forskerne kaller for **økosystemingeniører**. **De** flytter viktige næringsstoff fra et økosystem til et annet.» (Schjølberg 2020; mine uthevingar)

Ei anna form for presupposisjon, kalla **homofori**, er skildra i Maagerø (2005, 177). Ved homofori er det presupponerte elementet å finna i kulturkonteksten. Vi nyttar typisk berre bestemt form når vi refererer til allment kjende entitetar i verda/samfunnet som sola, månen, kongen, regjeringa osv.

Halliday og Hasan (1976) skriv at kohesjon vert uttrykt dels gjennom grammatikk og dels gjennom vokabular, og dei skil derfor mellom leksikalsk og grammatisk kohesjon. Leksikalsk kohesjon vert delt inn i **gjentakning** (*reiteration*), som har undergruppene *repetition* (t.d. *mushroom–mushroom*), *synonym* (*climb–ascent*), *superordinate* (*Jaguar–car*) og *general word* (*Geneva–the place*) (s. 278), og **kollokasjon**, der kohesjonen er basert på assosiasjon mellom ord som regelmessig opptrer saman, som t.d. *boys–girls*, *boy–child*, *crowded–deserted*, *skip–play*, *Tuesday–Thursday*, *basement–roof*, *car–brake*, *blade–sharp*, *ill–doctor* (s. 285).

Grammatisk kohesjon har i deira modell undergruppene *reference*, *substitution* og *ellipsis*. Slik forklarar Halliday og Hasan (1976, 31) namnet på kategorien *reference*:

There are certain items in every language which have the property of reference, in the specific sense in which we are using the term here; that is to say, instead of being interpreted semantically in their own right, they make reference to something else for their interpretation. In English these items are personals, demonstratives and comparatives.

Kategorien *substitution* er mellom anna illustrert med døma *My axe is too blunt. I must get a sharper one* og *You think Joan already knows? – I think everybody does*, der «one

substitutes for *axe*, and *does* for *knows*» (Halliday og Hasan 1976, 89). Kategorien *ellipsis* er definert som «substitution by zero» (s. 89).

Parallelt med inndelinga av leksikalsk og grammatisk kohesjon opererer dei med ei inndeling av referensiell relasjon for såkalla leksikalsk gjentakning (*lexical reiteration*) som består av følgjande variantar: same referent, inkluderande, ekskluderande, urelatert (Halliday og Hasan 1976, 283, 288). Analyseapparatet presentert av Halliday og Hasan (1976) er sær finmaska og detaljert, og det går ut på å nytta ein kombinasjon av analysekodar og notering av konstituentar for ei rekkje eigenskapar, mellom anna talet på konstituentar som inngår i referentkoplingar i setninga, og avstanden mellom konstituentane (dvs. kor mange setningar som eventuelt kjem mellom dei konstituentane som står i eit bindingsforhold til kvarandre). Kohesjonstypen skal markerast med eit detaljert kodesystem som består av fem hovudtypar med ei rekkje undertypar og undertypar av undertypar. Kodesystemet fyller heile seks sider i boka!

Halliday og Hasan opererer altså med to parallelle kategoriseringar, grammatisk versus leksikalsk kohesjon. Analyseapparatet deira er sær arbeidskrevjande å skulle operera med i praksis, og kodesystemet som skal nyttast, er reine mastodonten. Det å insistera på eit skilje mellom grammatisk og leksikalsk referentkopling fører til mykje ekstraarbeid for den som skal analysera. Veksling mellom ubestemt og bestemt form av substantivet inneber t.d. per definisjon også alltid gjentakning av substantivet. Halliday og Hasan (1976, 346) analyserer dermed eit døme som *a temple wall—the temple* todelt. Dei markerer binding mellom *the* og den føregåande konstituenten *a temple wall* og mellom *temple* i *the temple* og *temple* i den føregåande *a temple wall*. Å konsekvent skulle gjennomføra ein slik finmaska og «dobbeltløpa» analyse vil lett kunna føra til droppa trådar og fullstendig floke for den som analyserer.

Andre og meir fundamentale problem ved Halliday og Hasan sin modell vil bli drøfta seinare i teksten.

2.2 Fossestøl

På om lag same tid som Halliday og Hasan skreiv si bok, skreiv norske Bent Fossestøl avhandlinga *Tekst og tekststrukturer* (Fossestøl 1980), som i norsk språkdrakt tek for seg det nye forskingsfeltet tekstlingvistikk, herunder det han på s. 149 kallar «relasjonar mellom leksemer», der han kjem inn på referentkopling. Tre år seinare gav han ut boka *Bindingsverket i tekster* (Fossestøl 1983), som inneheld avsnittet «Koherensmekanismer»⁶ (s. 105–119), der han tek for seg referentkopling og setningskopling. Fossestøl (1983) skriv følgjande på s. 105 under overskrifta «Referentkopling»:

---

⁶ Fossestøl bruker ikkje termen *kohesjon*.

Sentralt i all tekstforming er det vi betegner som gjentakelse eller repetisjon. Det vil si at et element i en setning blir gjentatt i en eller annen form i neste setning:

1 Kari og Per er søsken. Kari er eldst.

2 Per er bror av Kari. Han er eldre enn henne.

Merk at Fossetøl her baserer sin definisjon på at element i ei setning vert gjenteke (i éi eller anna form) i neste setning. Dette har han truleg frå Halliday og Hasan (1976), som deler leksikalsk kohesjon inn i gjentaking (*reiteration*) og kollokasjon (*collocation*).

Å basera seg på «gjentaking» er problematisk på to måtar: Det krev ei ganske vid tolking av verbet *gjenta* for å godta at *Han* er ei gjentaking av elementet *Per* i føregående setning, sjølv om dei to elementa tvillaust refererer til same referent, og det oppstår ein logisk brest når Fossetøl skriv om strykingar og ellipsar, som han meiner fungerer anaforisk «med samme funksjon som repetisjon» (s. 111). Stryking har altså same funksjon som gjentaking, ifølgje Fossetøl.

Gjentaking i ordets rette forstand, dvs. repetisjon av eksakt same språklege (leksikalske) materiale, er relativt utypisk – det vanlege er å nytta eit proord eller ei modifisert (oftast redusert) utgåve av føregående konstituent. Enkvist (1974, 201) peikar i tillegg på at repetisjon av eit ord i påfølgjande setningar ikkje automatisk markerer eller vitnar om underliggjande koherens: «En bil körde just förbi huset. Orden bil och hus har båda tre bokstäver. Hus har golv och bilar ratt. En råtta språng just förbi ratten.»

Fossetøl (1983, 105–106) skriv vidare:

I 1 har vi identisk gjentakelse, *Kari* forekommer i begge setningene, og vi taler da om *morfologisk identitet*. I 2 er det ikke morfologisk identitet, men *Per* og *han* på den ene siden og *Kari* og *henne* på den andre siden betegner same person. Vi sier da at det foreligger *referensiell identitet*. Også i 1 er det referensiell identitet, men i tillegg altså morfologisk identitet. [...] Når to eller flere uttrykk refererer til samme objekt, sier vi at uttrykkene er *koreferente*. *Per* og *han* og *Kari* og *henne* er da koreferente ord for henholdsvis en mannlig og en kvinnelig person. Vi kan altså referere flere ganger til samme objekt med a) morfologisk identiske uttrykk eller med b) et pronomen. En tredje vanlig referansemulighet er c) bestemt form av substantivet [...].

Fossetøl set altså opp eit skilje mellom morfologisk og referensiell identitet, noko som minner om Halliday og Hasan (1976) si doble kategorisering på basis av leksikalsk kohesjon av typen «reiteration» versus referensiell relasjon. Men lik Halliday og Hasan baserer Fossetøl sine leksikalske referentkoplingstypar på semantiske relasjonar mellom ord, sjølv om referanse openbert er sentralt i hans modell (jf. sitatet over). Fossetøl opererer med følgjande kategoriar:

- **Identisk gjentaking**
- **Proformer** (anafor og katafor), dvs. pronomen, proadjektiv og proadverb

- **Strykingar/ellipsar**, som er definert som fjerning av rekonstruerbare element som er identiske eller nesten identiske med eit føregåande korrelat
- **Generalisering–spesifikasjon**, der ein går frå ei mengd til ei delmengd, og der ein ikkje har koreferanse, men ev. kospesifikantar
- **Synonymi**, som byggjer på referensiell identitet, men inneber stilistiske skilnadar mellom dei koreferensielle orda. Fossetøl understrekar her at synonymi vert definert ut frå kva som gjeld som synonymt i teksten og ikkje i isolasjon. Til dømes kan ord som står i hyponymirelasjon til kvarandre semantisk, fungera som synonym i ein gjeven tekst, som *kjole–plagget*, og synonymien kan òg vera «en ren ad hoc-laging», som *sjefen–den tufsen* (Fossetøl 1983, 115).
- **Hyponymi**, som har samanheng med spesifikasjonsomgrepet, men som gjeld ord som inngår «i et semantisk begrephierarki, slik at vi har å gjøre med overbegrep (hyponym) og underbegrep (hyponym), eller flere underbegrep (kohyponymer) under samme overbegrep.» (s. 115). Fossetøl skriv at vi kan ha tilfelle der uttrykka er både kohyponym og kospesifikantar som i *kjøretøyer–bilene, syklene–motorsyklene* (s. 115).
- **Antonymi**, der to eller fleire ord eller frasar viser til ulike referentar og kontrasterer på éin eller annan måte. Føresetnaden for antonymi er ifølgje Fossetøl at referentane har mange likskapsunkt og tilhøyrer same gruppe eller kategori, og at vi slik sett ofte får ein kombinasjon av antonymi og hyponymi.
- **Komparasjon**, som inneber samanlikning av typen *Jens er snill, Terje er snillere / ikke snill*, som «lett kan oppfattes som en form for antonymi eller kontrast mellom grader [...] eller rett og slett som en spesifisering av grader» (s. 116).
- **Kontiguitet** (semantisk slektskap), som ifølgje Fossetøl er

[...] en form for assosiasjoner som skapes gjennom semantisk slektskap. [...] Det er alltid mulighet for kopling av hvilke som helst par av leksemer som på en eller annen måte er assosiert med hverandre. Assosiasjonene er selvsagt av skiftende fasthet, fra kombinasjoner som *vin* og *drikke*, *blondt* og *hår*, *lys* og *skygge* til fjernere forbindelser som bare kan etableres i den konkrete tekst. (s. 118).

Fossetøl kommenterer ikkje at to av døma hans her vel så gjerne kan vera døme på høvesvis hyponymi/hyperonymi (*vin* og *drikke*) og antonymi (*lys* og *skygge*). Han skriv at kontiguiteten kan følgja ulike assosiasjonslinjer som heilskap:del, logisk føresetnad, objekt:eigenskap og fenomen:utøvar.

- **Transformativ ekvivalens**, som gjeld gjentakning «der ordklassen kan skifte fra setning til setning, mens det semantiske innholdet blir beholdt» (s. 118). Den vanlegaste endringa er ifølgje Fossetøl nominalisering av verb, verbfrasar eller adjektiv.

Heilskapsinntrykket av Fossetøl si kategorisering er at det er ein del overlapp og uklåre grenser mellom kategoriane, og at det til dels er uklårt kva relasjon det er mellom dei koplingane som ikkje er baserte på (full) referensiell identitet i form av koreferanse, altså at uttrykka refererer til same objekt, nemleg spesifisering, hyponymi, antonymi, komparasjon og kontiguitet. Relasjonen del:heilskap er nemnd under kontiguitet, men det verkar ulogisk at ein slik relasjon ikkje er tilgodesedd med ein «sterkare» relasjon enn assosiasjon, all den tid spesifisering og hyponymi og kontrast og samanlikning har fått eigne oppføringar, og del:heilskap handlar om relasjonar knytte til éin og same entitet.

Vidare er kategoriane til Fossetøl ei assortert blanding, dvs. at det ikkje er noko overordna, styrande prinsipp eller noka grovinndeling av lista over så ulike fenomen som identisk gjentaking, ellipse, proord, bestemt form, synonymi, ordklasseskifte, komparasjon, assosiasjonsbasert kopling av leksem og så vidare. Dette genererer ein del praktiske problemstillingar, til dømes denne: Viss eit proord vert repetert, skal det då reknast som døme på kopling ved hjelp av identisk gjentaking eller proform? Fossetøl skriv om kategorien synonymi at han byggjer på referensiell identitet, men inneber stilistiske skilnadar mellom dei koreferensielle orda, og understrekar samstundes at synonymi vert definert ut frå kva som gjeld som synonymt i teksten og ikkje i isolasjon. Spørsmålet blir då kva som eigentleg er den prinsipielle skilnaden mellom koreferensielle konstituentpar som *sjefen–den tufsen* og *sjefen–han*? Både *den tufsen* og *han* er koreferensielle med *sjefen*, og dei fungerer begge som synonym (dvs. uttrykk med ulik form, men lik referanse) til *sjefen* på den aktuelle staden i den aktuelle teksten, men ikkje i isolasjon. Dreiar skilnaden seg utelukkande om at det må kunna seiast å vera stilistiske skilnadar mellom dei to konstituentane for at det skal vera ei synonymi-kopling? Og kva viss vi har ein frase som inneheld eit proord som er koreferent med føregåande konstituent, men som samla sett står i eit generaliserings/spesifikasjonsforhold til føregåande konstituent, som t.d. *studentane–dei flinkaste av dei*? Korleis analyserer ein dette paret? Som spesifisering, som proord, eller som begge delar, dvs. som ein spesifiserande frase som inneheld eit proord?

2.3 Källgren

Ei svensk doktoravhandling frå 1979, som Fossetøl siterer frå i sin omtale av ellipsar, er Gunnel Källgren si *Innehåll i text*. Källgren baserer seg til dels på ei relasjonstypeinndeling av Nils Erik Enkvist (1974). Ho skil (som Fossetøl) ikkje mellom grammatisk og leksikalsk kopling og opererer med følgjande kategoriar for referentbinding:

- **Identitet**, som tilsvare «identisk gjentakelse» hjå Fossetøl. (Merk at termen *identitet* har potensial til å gje assosiasjonar til relasjonar mellom referansen til kvar av konstituentane, medan Fossetøl sin term *identisk gjentakelse* eintydig viser til gjentakning av det språklege uttrykket.)
- **Modifisert identitet**, som omfattar ordklasseveksling og endringar i bestemtheit, jf. Fossetøl sin kategori «Transformativ ekvivalens»
- **Synonymi**, som inkluderer metafor
- **Kontrast**, som tilsvare antonymi hjå Fossetøl
- **Komparasjon**, som tilsvare komparasjon hjå Fossetøl, men i motsetnad til Fossetøl hevdar Källgren at typen òg kan oppfattast som ei form for hyponymi i tillegg til ei form for spesifisering eller kontrast.
- **Spesifisering/generalisering/kospesifisering**, som i motsetnad til Fossetøl sin kategori med same namn dreiar seg om både inherente delar av ein samansett entitet og delmengd/heilmengd
- **Hyponymi/hyperonymi/kohyponymi**, som tilsvare Fossetøl sin hyponymikategori
- **Pronominalisering/antesedent**, som inkluderer ulike typar proord. Antesedent er ei binding der ein går frå proordet til(bake til) «dess huvudord» (s. 75).
- **Ellipse/Ekspansjon**, som dreiar seg om tilfelle der noko vert lagt til eller tatt vekk. Det omfattar ikkje tilfelle der «huvudordet» ('kjernen i frasen?') vert behalde og referansen er lik. Fossetøl har ikkje med typen ekspansjon i sin modell (s. 76).
- **Inferens**, som vel motsvarer kontiguitet hjå Fossetøl, dvs. «när två begrepp i någon bemärkelse är associerade med varandra» (Källgren 1979, 77). Källgren hevdar at bindingstypen er av avgjerande tyding for samanheng i tekst, men òg den mest problematiske av bindingstypene, sidan grenseoppgangen mellom inferensbinding og inga binding er ei vanskeleg og svært subjektiv vurdering. (Merk at termen *inferens* gjev assosiasjonar om slutningsprosessar hjå mottakar heller enn til semantisk slektskap (Fossetøl 1983) eller kollokasjonar mellom ord (Halliday og Hasan 1976).)
- **Homonymi**, som Källgren omtalar som ei «kvasibinding» fordi ho ikkje er semantisk, men formelt basert. Bindinga førekjem i konstruerte ikkje-velforma tekstar (jf. dømet frå Enkvist ovanfor) og i t.d. lyrikk, vitsar og ordspel.
- **Eksofor**, som i Halliday og Hasan ikkje vert rekna som ein type kohesjonsmekanisme, men som Källgren (1979, 79) omtalar som «en litet avvikande bindningstyp, eftersom den inte binder inom texten utan till företeelser utanför texten».

Det er noko uklårt kvifor Källgren vel å inkludera dei to siste i lista over bindingstypar, og eg har i skrivande stund ikkje sett andre forfattarar som brukar dei. Källgren understrekar, som Fossetøl, at relasjonane mellom konstituentane er tekstlege, og at det er den tekstlege konteksten som avgjer bindingsrelasjonen. Problemet med overlapp mellom kategoriane freistar ho å løysa ved å innføra eit bindingshierarki basert på

«styrken» til dei ulike bindingstypene, dvs. kor mange og kor strenge kriterium som er knytte til bindingstypen. Dersom ei binding oppfyller krava for fleire bindingstypar, skal ein markera den sterkaste bindingstypen. Såleis vert den svakaste bindingstypen inferens, sidan kravet her berre er at konstituentane «ska vara semantiskt associerade med varandra» (Källgren 1979, 81). Den nest svakaste er hyponymi, så kjem spesifisering, så komparasjon, kontrast og synonymi på delt tredjeplass, så modifisert identitet, så identitet, som er den sterkaste bindinga fordi ho krev fullt samanfall i både form, innhald og referanse. Källgren skriv at det er vanskeleg å plassera ellipse/ekspansjon og pronominalisering eintydig i hierarkiet, og at dei to «närmast [kan] ses som formella medel att realisera semantisk identitet» (s. 81). Vidare skriv ho at eksofor og homonymi ikkje er plasserte i hierarkiet fordi dei høvesvis «inte är en inomtextuell bindning» og «inte [...] en semantisk bindning» (s. 81). Styrkehierarkiet kan dermed setjast opp slik:

identitet > modifisert identitet > kontrast/komparasjon/synonymi

> spesifisering > hyponymi > inferens

Styrkehierarkiet til Källgren løyser det problemet med overlapp som Fossetøl balar med i sin modell. Men kategoriane hennar er lik Fossetøl sine ei assortert blanding. Og mange av Källgren sine kategoriar har òg namn etter semantiske relasjonar mellom ord. Hennar definisjon av synonymikategorien illustrerer kva problem dette medfører: «Synonymi är i stort sett det man vanligtvis menar med termen, dvs. olika beteckningar för samma företeelse. [...] Här som alltid gäller det vad som är synonymt i kontexten, inte vad som är synonymt i isolering.» (s. 72–73) Det ein vanlegvis siktar til med termen *synonymi*, er jo nettopp 'ord med same tyding isolert sett'!

2.4 Nyström

Ein monografi som opererer med ei forsøksvis meir prinsipiell grovinndeling av kategoriane, er Nyströms *Hur hänger det ihop?* frå 2001. Nyström si kategoriinndeling er i all hovudsak basert på den til Källgren (1979), men ho har i tillegg laga ei grovinndeling som består av tre kategoriar. Nyström sitt system er presentert på s. 39 i boka og i tabell 1 her (omsett til norsk av meg).

I staden for å grovinndela i grammatiske og leksikalske koplingar, slik Halliday og Hasan (1976) gjer, deler Nyström (2001) koplingstypene inn i **identitetsbindingar**, der konstituentane har identisk referanse (med unntak av typen delidentitet), og der det som skil typene, er «den lexikaliska formen» (s. 40), **bindingar baserte på semantisk slektskap**, «där de olika leden står i någon etablerad semantisk relation till varandra» (s. 40), og **inferensbindingar**, som «omfattar bindningar som bygger på att vi uppfattar leden som relaterade till varandra, inte genom semantiskt släktskap, utan

därför att vår erfarenhet av verkligheten säger oss att leden hör samman» (s. 39). Ho skriv om dei tre kategoriane at om ein vil spissformulera (*hårdra*), så kan ein seia at «identitetsbindingar är semantisk-lexikaliska bindingar, medan bindingar byggda på semantisk släktskap och inferensbindingar är mera renodlat semantiska» (s. 40).

Identitetsbindingar	Bindingar bygde på semantisk slektskap	Inferensbindingar
Identitet (id)	Komparasjon (ko)	Inferens (in)
Modifisert identitet (mi)	Kontrast (kn)	
Delidentitet (di) ⁷	Hyperonymi (hn)	
Pronominalisering (pr)	Hyponymi (ho)	
Antesedent (an)	Kohyponymi (kh)	
Ellipse (el)	Generalisering (ge)	
Tilbakestilling (ts)	Spesifisering (sp)	
Synonymi (sy)	Kospesifisering (ks)	

Tabell 1. Nyström (2001) sine kategoriar

Det er uklårt kva ho siktar til med 'semantisk-leksikalsk', all den tid somme av typane i kategorien identitetsbindingar dreiar seg om erstattingsord og stryking av ledd. Og det tykkjest sjølvmotseiande at ho omtaler inferensbindingar som «reindyrka semantiske» og samstundes omtaler kategorien som 'ikkje bygd på semantisk slektskap' og slik:

Den grupp av relationer mellom konstituentar som kallas inferens bygger på ett släktskap som inte är entydigt i språkssystemet utan snarare konstruerat i texten. Sådana bindingar bygger till stor del på läsarens förmåga att själv bygga in sammanhang i texten. Bindningstypen inferens är därför den som är svårast att förklara; det handlar om ett ospecifikt men tydligt släktskap mellan två begrepp. (s. 47)

Ho presenterer deretter følgjande døme på ei inferenskjede: *brasan–brinnande tjärved–röken* og skriv så: «Sambandet mellom de markerade leden i exemplet torde stå klart för normalläsaren. Detta är grundvillkoret för en inferensbinding; referenterna är relaterade i vår gemensamma erfarenhet.» (s. 48).

«Reinodla» semantikk dreiar seg vel om denotasjonen til ordstammer i isolasjon. Å illustrera med ein konstituent som består av eit ledd med to ord (*brinnande tjärved*) sår derfor tvil om kor reinodla semantisk kategorien er, særleg når slektskapet som nemnt

⁷ Dette er ein «restkategori» som det ifølgje Nyström sjeldan er bruk for. Slik eg forstår det, er han tenkt brukt for samansettingsledd der andre bindingstypar ikkje er aktuelle.

over «inte är entydigt i språkssystemet utan snarare konstruerat i texten» og dreiar seg om referentar som er «relaterade i vår gemensamma erfarenhet». Den omtalte basisen for kategorien, nemleg «läsarens förmåga att själv bygga inn sammanhang i texten», tykkjest heller ikkje særleg reinodla semantisk, snarare som ein kombinasjon av språkleg kunnskap, bakgrunnskunnskap og slutningskapasitet.

Nyström poengterer på s. 11 at det er referansen til orda som er basis («[g]rundvilkoret») for referentkopling, ikkje orda si form på tekstoverflata. Ho eksemplifiserer variasjon i språkform med konstituentparet *persilja–den tvååriga kryddväxten* (Nyström 2001, 12). Likevel knyter ho referentkopling til semantikk heller enn til den kontekstuelle referansen til frasar, med ei noko uklår grunngeving:

Begreppet *referens* och *referent* för tankarna till semantiken och referensbindning kan sägas vara en delvis semantisk bindning. Det är ju som vi har sett inte textytan, ordens form, som avgör om en bindning föreligger, utan ordens referens. Detta förhållande gör att referensbindning har ett slags dubbelfunktion i textbindningen. Den bidrar både till textens kohesion og till dess koherens. (s. 12)

Eg kjem tilbake til det Nyström kallar «dobbeltfunksjonen» til referentkopling, avslutningsvis.

2.5 Tanskanen

Den siste modellen eg vil presentera, er den til Tanskanen (2006), som har undersøkt leksikalsk kohesjon i engelsk. Modellen hennar inkluderer bruk av pronomen fordi dei «function in a fashion very similar to genuine lexical repetitions» (s. 50). Ho gjer eit poeng av å unngå å bruka termar frå semantikken, noko som ifølgje ho gjer det mogeleg «to regard discourse as the starting point» (s. 49), jf. at relasjonen mellom to konstituentar er eit produkt av teksten. Tanskanen vel å ekskludera ellipse fordi, som ho skriv: ingenting kan seiast å eigentleg mangla eller saknast; teksten fungerer fint slik han er, og dette er både avsendar og mottakar innforståtte med. Tanskanen «låner» Halliday og Hasan si grovinndeling av leksikalsk kohesjon i kategoriane gjentaking og kollokasjon. Hennar kategoriar er som følgjer:

Reiteration

1. **simple repetition**
2. **complex repetition**
3. **substitution**, som dreiar seg om bruk av pro-ord

4. **equivalence**, som tilsvarer det som i andre modellar er kalla for synonymi. Tanskanen gjer her eit poeng av å inkludera konstituentpar som inkluderer ulike ordklassar, som t.d. *pausing—a breather*.
5. **generalisation**, skildra som «the relation between an item and a more general item» (s. 57)
6. **specification**, som er skildra som det motsette av *generalisation*
7. **co-specification**, som er skildra som «the relation between two items which have a common general item» (s. 58). Tanskanen skriv vidare: «Of course, it is not necessary for the general item to appear in the text; in example (23), *RP speakers* and *Standard English speakers* are related even without the mention of the general item *English speakers*» (s. 58).
8. **contrast**, som er skildra som «the relation between an item and another item which has an opposite meaning; considered to be related by contrast, used in a contrasting way in a particular text» (s. 59). Her held det altså at teksten set opp ein kontrast mellom to konstituentar.

Collocation

1. **ordered set**, som er ei mengd av leksikalske element (*items*) som t.d. (namn på) fargar, tal, månadar osv.
2. **activity-related collocation**, der relasjonane mellom elementa er basert på ein aktivitet, t.d. *meals—eat*, *driving—the same car*
3. **elaborative collocation**, som er skildra slik: «This is a category for all those pairs whose relation is impossible to define more specifically than stating that the items can somehow elaborate or expand on the same topic» (s. 63). Døme er t.d. *LA Times—the news article* og *the Holocaust—the Nazi point of view*. Tanskanen forlèt her tekstnivået og trekkjer inn «the frame concept» som basis for kategorien, dvs. Fillmore sin rammesemantikk (*Frame Semantics*):

Frames thus create a general basis for coherence, but they are conceptual, i.e. not visible on the surface of the text. However, frames can be related to another concept, which may also be helpful in establishing a relation between items and which, unlike frames, is materialised on the surface of the text; this is the concept of the trigger. (s. 63)

Eg forstår det slik at Tanskanen med *trigger* siktar til det språklege uttrykket som aktiverer ei gjeven ramme: «In example (39), *evening class* and the more general item *classes* function as the triggers which make possible the mention of *the lecturer* a little later» (s. 64). Vidare skriv ho at slike assosiasjonar kan vera baserte på generell kunnskap eller i somme tilfelle spesialisert kunnskap, og at dei skapar samanheng i teksten dersom assosiasjonane er identifiserbare for

mottakar. Og det krevst både tekstkunnskap, verdskunnskap og samarbeidskunnskap hjå både avsendar og mottakar for at triggjarar skal fungera.

Tanskanen (s. 55) har eit godt poeng når ho insisterer på at det er den konkrete teksten og ikkje den abstrakte semantikken som bør vera utgangspunktet for referentkopplingsanalysar: «Using non-lexical-semantic terms draws attention to the fact that the justification and explanation for a relation between lexical items can and should be sought for in the text in which the items occur.» Men etter mitt syn går hennar modell ikkje langt nok i å fjerna seg frå tidlegare modellar. Viss ein ikkje skal gå ut frå den semantiske relasjonen mellom ord, men frå den tekstlege relasjonen mellom «items», som vel er hennar ord for konstituentar, så er det logisk å basera kategoriseringsmodellen for referentkopling på relasjonar mellom referentane og ikkje på dei mangearta språklege relasjonane som eksisterer mellom dei sterkt varierende tekstlege uttrykka (konstituentane) som refererer til desse referentane. Dette ligg jo de facto nedfelt i den norske termen for fenomenet: **referentkopling!**

3 Kopling mellom referentar, ikkje konstituentar

Heile poenget med å kommunisera, anten det er ved hjelp av språklege ytringar eller andre middel, er å oppnå kognitiv koordinasjon med mottakar, dvs. å få den andre til å tenkja på det ein sjølv tenkjer på: «The point of a linguistic utterance, in broad terms, is that the first conceptualizer invites the second to jointly attend to an object of conceptualization in some specific way, and to update the common ground by doing so» (Verhagen 2005, 7). Langacker (2008, 460) formulerer det slik:

A nominal grounding element, described as singling out a referent from the range of candidate instances, can equally well be characterized as an instruction for the hearer to find the referent. [...] A discourse is thus a series of interactive events, in each of which the speaker exerts some influence on an actual or imagined interlocutor.

Språket underspesifiserer og fungerer utelukkande som stikkord for å danna on-line mentale representasjonar av det tankeinnhaldet som blir (forsøkt) kommunisert. Språket er middelet, ikkje målet. Målet er at mottakar forstår kva og kven avsendar snakkar om, og kva som er relasjonane mellom desse elementa. Jamfør Brown og Yule (1983, 199–201), som i sin gjennomgang av Halliday og Hasan (1976) kritiserer deira insistering på at kohesjon er noko som utelukkande baserer seg på tolking på basis av «the original referring expression». Brown og Yule (1983, 200–201) meiner at det er usannsynleg at det eksakte refererande uttrykket vert hugsa ordrett etter kvart som teksten utfaldar seg, då dette er ein lite plausibel prosesseringsmodell:

We shall suggest that it seems more likely that the processor establishes a referent in his mental representation of the discourse and relates subsequent references to that referent back to his mental representation, rather than to the original verbal expression in the text. If this view is correct, the distinction between endophoric and exophoric co-reference becomes much harder to draw. In both cases, we must suppose, the processor has a mental representation. In the one case he has a mental representation of what is in the world, in the other he has a mental representation of a world created by the discourse. In each case he must look into his mental representation to determine reference.

Langacker (2008, 486) skildrar det slik:

As a discourse unfolds, at each stage we have some memory of what has gone before. Briefly, at least, we are able to recall the specific form of expressions and hence the construal they impose on the content evoked. For a longer period, sometimes extending through a considerable stretch of discourse, we remember the content expressed, i.e. the conceptual structure that has been progressively built up. Over a longer term, even when memory of a discourse has long been forgotten, some of that content may be retained in the guise of expanded knowledge, altered beliefs, and the like.

Å forstå ein tekst inneber altså å vera i stand til å danna seg mentale representasjonar av dei intenderte referentane til dei språklege uttrykka i tekstane og av relasjonane mellom dei. Dei språklege uttrykka i teksten fungerer som stikkord for konstruksjon av meining i form av mentale representasjonar av scener og aspekt ved scener (Evans og Green 2006, 363). Fauconnier sin teori om mentale rom (*Mental Spaces*) søkjer å visa korleis slike mentale representasjonar oppstår «for purposes of local understanding and action» (Fauconnier 2010, 1). Desse mentale romma er, som Evans og Green (2008, 363) skriv, «linked to one another in various ways, allowing speakers to 'link back' to mental spaces constructed earlier in the ongoing linguistic exchange». Mentale rom inneheld element som anten er konstruerte on-line eller preeksisterande i omgreps-systemet. Elementa vert ifølgje mentale rom-teorien representerte av substantivfrasar med definitt tolking, dvs. at dei presupponerer eksisterande kunnskap, eller indefinitt tolking, dvs. at dei introduserer nye element i diskursen. Desse to tolkingstypene er representerte ved høvesvis bestemt og ubestemt form. Presupponerte element spreier seg saman med sine eigenskapar og relasjonar gjennom nettverket av mentale rom med mindre ny informasjon som eksplisitt blokkerer spreinga, dukkar opp i diskursen (Fauconnier 2010, 371–372). Dette kan forklara kvifor ellipse vert inkludert i dei fleste modellar av referentkopling, med den grunngevinga at stryking fungerer på same måte som «gjentaking». Det forklarar òg kvifor t.d. Tanskanen hevdar at pronomen i praksis fungerer som leksikalsk gjentaking, ein tankegang som finst allereie hjå Halliday og Hasan (1976, 281):

All the types of lexical cohesion that we have considered up to this point have involved identity of reference; no matter whether the reiterated item has been a repetition, a synonym, a superordinate or a general word, it has been assumed to share a common referent with the original. Keeping to this assumption for the moment we can shift our point of view from the grammatical to the lexical and look at reference⁸ from the lexical angle, interpreting it as a means of avoiding the repetition of lexical items and thus making it clear that if the lexical item had been reiterated it would have had the same referent. The simplest illustration of this is provided by proper names. Suppose we have

[6:9] John took Mary to the dance. John was left all alone.

– how do we know whether it's the same John? The answer to this is, if you want to make it clear that it is the same John, don't call him *John*, call him *he*. In other words, we use a reference item; and this conveys the meaning 'the present sentence is related to the last one by the fact that both contain a reference to the same individual'.

Langacker (2008, 466) er inne på det same når han skriv at «[a] personal pronoun, like *she*, carries with it the expectation that its referent will be evident to the hearer by virtue of being salient in the transient context».

Bruk av ellipsar og proord er ikkje «gjentakningar» av setningselement, slik Fossetøl (1983, 105) hevdar, det er signal om at referansen ikkje har endra seg!⁹ Såleis bidreg ellipsar og proord til å sikra den vidare spreinga av eit presupponert element i nettverket av mentale rom. Bruk av bestemt form av substantivet fungerer på same måte, medan bruk av ubestemt form blokkerer for vidare spreing og signaliserer eit skifte i referanse.

For å illustrera korleis disambiguering av referanse kan tenkjast å fungera i eit konkret tilfelle, kan vi ta for oss (1) i større detalj.

(1) **Stoffene forskerne først hadde tenkt å bruke**, viste seg vanskelige å kombinere fordi det ikke var noe overlapp i temperaturer **stoffene** kan trives i. Dermed ble forskerne tvunget ut på netthandel etter **stoffer som kanskje kunne la seg bruke**. (Melteig 2020; mine uthevingar)

(1) demonstrerer korleis grammatiske verkemiddel, semantiske relasjonar og konteksten alle bidreg med viktige leietrådar når det gjeld mottakar si disambiguering av referanse. For det første: Bruken av bestemtheit i (1) signaliserer eit skifte i referanse i

⁸ Jamfør at Halliday og Hasan primært siktar til proord når dei snakkar om kategorien 'reference'.

⁹ Ein av fagfellane har kommentert at det er nettopp dette som gjer at språk som t.d. vietnamesisk fungerer, trass i utbreidd «pro-drop» og ingen verbmorfologi.

den andre heilsetninga ved at substantivet *stoff* har bestemt form i dei to første konstituentane og ubestemt form i den tredje konstituenten. Substantivfrasen som utgjør den første konstituenten, er «strippa» ned til berre kjernen i den andre konstituenten. Det identifiserande fellesleddet [*som*] *forskerne først hadde tenkt å bruke* er stroke, og vi har dermed eit tilfelle av ellipse, noko som signaliserer ei vidareføring av referansen. For det andre: Konteksten gjev eksplisitt informasjon om at dei stoffa som er refererte til i den første og andre konstituenten, viste seg å måtte erstattast, og dermed er grunnlaget lagt for skiftet i referanse i konstituent 3: «Stoffene forskerne først hadde tenkt å bruke, **viste seg vanskelige å kombinere fordi det ikke var noe overlapp i temperaturer stoffene kan trives i. Dermed ble forskerne tvunget ut på netthandel etter** stoffer som kanskje kunne la seg bruke.» Altså: Den første planen viste seg å ikkje fungera pga. eigenskapane til dei utvalde stoffa. Forskarane vart derfor nøydde til å returnera til utgangspunktet att, nemleg å starta søket etter eigna stoff. Dette poenget er Halliday og Hasan (1976, 289) òg inne på når dei skriv:

Without our being aware of it, each occurrence of a lexical item carries with it its own textual history, a particular collocational environment that has been built up in the course of the creation of the text and that will provide the context within which the item will be incarnated on this particular occasion. [...] The lexical environment of any item includes, naturally, not only the words that are in some way or other related to it [...] but also all other words in the preceding passage, and all of these contribute to its specific interpretation in the given instance.

For det tredje: Bruken av preteritum perfektum (såkalla førfortid) i den første konstituenten, *Stoffene forskerne først hadde tenkt å bruke*, står i kontrast til bruken av preteritum futurum («framtid i fortida») i den tredje konstituenten, *stoffer som kanskje ville la seg bruke*, og desse står igjen i kontrast til bruken av preteritum («enkel fortid») i «Stoffene [...] **viste seg**», «fordi det ikke **var**» og «Forskerne **ble** tvunget». Vi har her ei tidslinje med tidspunkt/-periodar der forskarane opphavleg hadde valt ut eit sett med stoff (førfortid) som dei testa, fann ueigna og måtte forkasta, for så å prøva å finna nye stoff på nettet (enkel fortid) som berre framtida ville visa om kunne brukast (framtid i fortida). Det er altså ingen tidsmessig overlapp mellom dei to setta med stoff, det første er forkasta og «ute av biletet» før det potensielle andre settet (eller fleire sett) er handla inn. Verba og verbformene i tekstsekvensen i (1) set opp tre mentale rom (Fauconnier 2010; Oakley og Hougaard 2008):

- A (hypoteserom): Kva forskarane *tenkte (trudde) før eksperimentet starta* (førfortid), nemleg at det første settet med stoff ville vera eigna;
- B (realitetsrom): kva det første forsøket *de facto viste* (enkel fortid), nemleg at desse stoffa *ikkje* var eigna, og at det var naudsynt å gå på leit etter andre stoff;

C (mogelegheitsrom): nokre av (dei nye) stoffa som forskarane etter kvart netthandla, *ville kanskje lata seg bruka* (framtid i fortida).

Medan stoffa som er refererte til i den første og andre konstituenten (som er element i rom A og B), utgjør ein spesifikk og kjend storleik, er stoffa som er refererte til i den tredje konstituenten (som er eit element i rom C), ein uspesifikk og ukjend storleik, og det kan til og med henda han ikkje eksisterer i røynda i det heile, berre i (ønskje)-tenkinga til forskarane.

Merk at Halliday og Hasan (1976, 282–284) brukar eit liknande døme (dvs. ikkje-koreferente konstituentar med same substantiv som kjerne) som grunnlag for å hevda at referanse er irrelevant for kohesjon:

Properly speaking, reference is irrelevant to lexical cohesion. It is not by virtue of any referential relation that there is a cohesive force set up between two occurrences of a lexical item; rather, the cohesion exists as a direct relation between the forms themselves (and thus is more like substitution than reference). (s. 284)

Men som dei sjølve vedgår, så er det «a weak relation of coreference» (s. 282) mellom konstituentar som refererer til høvesvis eit individ og til arten (undermengd–overmengd). Og alle framstillingar av referentkopling inkluderer ein kategori som har ‘motsetnad’ som basis for koplinga, og der er det per definisjon ikkje snakk om nokon overlapp i referanse. Halliday og Hasan er ikkje noko unntak i så måte. Like etter påstanden om at referanse er irrelevant for leksikalsk kohesjon, går dei over til å snakka om kategorien *collocation*, som er den andre hovudtypen av leksikalsk kohesjon ved sida av gjentakning (*reiteration*) i deira modell. Der drøftar dei ordpar som t.d. *boy–girl*, som er omtalt som «mutually exclusive categories» og «members of lexical sets», som t.d. *dollar–cent*, *red–green*, *mouth–chin*, *chair–table*.

Her meiner eg at Halliday og Hasan snur ting fullstendig på hovudet. Desse ordpara vert nytta for å referera til kategoriar og medlemmar av kategoriar utanfor språket, altså til *referentar* som står i motsetnadsforhold, del:heilskapsforhold, er over-/under-type av kvarandre osv. Orda i seg sjølve er ikkje «mutually exclusive categories». Grunnen til at ord kan seiast å t.d. stå i eit motsetnadsforhold til kvarandre, er at dei denoterer fenomen «ute i verda» som vi oppfattar som motsetnadar til kvarandre! Viss ord kan seiast å vera semantisk relaterte til kvarandre, er det utelukkande fordi vi oppfattar at det dei denoterer utanfor språket, er relatert på ein eller annan måte. Det er altså ikkje forhold i språket som avgjer dette, men våre oppfatningar av forhold ute i verda. Referanse er altså ikkje irrelevant for kohesjon, det er sjølve basisen for (oppfatta) kohesjon!

I tekstutdraget i (1) refererer substantivfrasane i den første setninga til ein referent som teksten set opp som ein motsetnad til referenten til substantivfrasen i den andre setninga på same måte som *boy* og *girl* refererer til gjensidig utelukkande kategoriar «ute i verda». Og på same måte som *boy* og *girl* «very definitely contributes to the texture», som Halliday og Hasan (1976, 285) skriv, så bidreg motpartane *Stoffene som forskerne først hadde tenkt å bruke* og *stoffer som kanskje kunne la seg bruke* heilt klårt til kohesjonen i (1).

4 Forslag til ein ny analysemodell for referentkopling

I dette avsnittet lanserer eg mitt eige forslag til ein analysemodell for referentkopling. Modellen er inspirert av følgjande: Nyström si tredeling; Halliday og Hasan si inndeling i referensielle relasjonar; Källgren si rangering av koplingsstyrke; Tanskanen sin modell, som har undertypar av inferensrelasjonar, som unngår å låna inn termar frå semantikken, og som trekkjer inn rammer (*frames*); og Brown og Yule sin alternative prosesseringsmodell for referentkopling. Modellen min består av ei grovinndeling i fire referentkoplingstypar som igjen er delte inn i kvar sine undertypar. Grov- og fininndelingane i min modell er utelukkande baserte på relasjonen mellom referentane til dei to aktuelle konstituentane. Dei fire overordna kategoriane er: **same referent (SR)**, **overlappande referentar (OR)**, **parallele referentar (PR)** og **referentar i same domenematrikse (DR)**. I det følgjande vil eg gjera greie for desse fire typane i detalj.

Same referent (SR): Konstituentane er her (nokolunde) koreferente, dvs. at dei har den eksakt same referenten, eller den same referenten i vidare (for ikkje å seia «rausare») forstand, som i (3), (4) og (5), der dei to siste er døme på «raus koreferanse».¹⁰

(3) **Erna Solberg** skulle styrke beredskapen. **Hun** feilet. (BT-leiar 16.4.21)

(4) **Høstutstillingen** er ikke hva **den** var. (Bjerke 2020).¹¹

(5) **Nefud-ørkenen i Saudi-Arabia** er rundt 25 mil bred, og består av store, karakteristiske sanddyner. Men for over 100 000 år siden var **dette** et mye frodigere landskap, med flere ferskvannsinnsjøer og store gressletter, ifølge den nye forskningen som er publisert i tidsskriftet *Science Advances*. (Biørnstad 2020a)

Raus koreferanse er truleg relativt utbreidd. Som Brown og Yule (1983, 201–202) peikar på, viser pronomenet *them* ikkje eigentleg tilbake til akkurat det same som frasen *six*

¹⁰ Merk: Alle uthevingar med feit skrift i døma er mine. Eg nyttar kursiv i attgjevinga av konstituentar frå døma.

¹¹ Refererer *Høstutstillingen* til det same som *den* her? Skal vi tru avsendar, så er jo faktisk svaret 'nei'!

cooking apples i «epledømet» til Halliday og Hasan som er drøfta i 2.1, men til ei preparert og redusert utgåve av epla, nemleg epla etter at dei er utkjerna, dvs. epla minus eplekjernane. Brown og Yule presenterer eit eige og meir makabert døme for å illustrera dette: «Kill an active, plump chicken. Prepare it for the oven, cut it into four pieces and roast it with thyme for 1 hour» (Brown og Yule 1983, 202). Som tidlegare nemnt, underspesifiserer språket, og det er opp til mottakar å koma fram til rett referanse.

Overlappande referanse (OR): Ein av konstituentane har her ein referent som inkluderer referenten til den andre konstituenten, som i (6), der alle konstituentane med unntak av den siste har referentar som inkluderer referenten til dei påfølgjande konstituentane.

- (6) Ser vi til **den tidlige barnelitteraturen**, florerer det av **tekster som skulle lære barn vettug pengebruk**. Ofte tok denne opplæringen form av **fortellinger**. Et **tidlig eksempel** er Mary Wollstonecrafts *Original Stories from Real Life* (1788) om den unge Caroline som bruker alle sine penger på leketøy under en bytur med sin søster Mary og huslæreren Mrs. Mason. (Kaasa 2020)

Denne kategorien omfattar det som andre modellar kallar hyponymi/hyperonymi og spesifisering/generalisering, dvs. over- og underkategoriar, over- og undermengder og heilskap:del-relasjonar. Desse relasjonane kan uttrykkjast med hyponymi- eller meronymi-relasjonar mellom orda i (eittords)konstituentar, eller med presiserande tillegg til kjernen i fleirordskonstituentar, eller ein kombinasjon av desse, som i konstituentparet *tekster som skulle lære barn vettug pengebruk–fortellinger* i (6), der kjernane *tekst* og *forteljing* semantisk sett er høvesvis hyperonym og hyponym til kvarandre. Dei kan òg bli uttrykte av konstituentar som ikkje står i noko semantisk forhold til kvarandre, og som ikkje har presiserande utfyllingar til kjernen, men som lesaren treng bakgrunnskunnskap og/eller slutningskapasitet for å relatera til kvarandre, som i konstituentparet *fortellinger–et tidlig eksempel*. Den tekstlege nærleiken mellom dei to konstituentane legg til rette for slutninga at den andre konstituenten refererer til eit tidleg eksempel på ei forteljing, og den engelskkunnige veit i tillegg at norsk *forteljing* tilsvare engelsk *story* (jf. tittelen *Original Stories from Real Life*).

Parallell referanse (PR): Dei to konstituentane har her kvar sin referent som er i det same hierarkiet, eller som er delar av den same heilskapen, som i (7), der fotballaget [Manchester] United er heilskapen og spelarane er delane. Denne kategorien omfattar det som andre modellar kallar kohyponymi og kospesifisering. Desse relasjonane kan uttrykkjast med kohyponymi- eller komeronymirelasjonar mellom orda i (eittords)konstituentar, eller med presiserande tillegg til kjernen i fleirordskonstituentar, eller ein kombinasjon av desse. Dei kan òg bli uttrykte av konstituentar som ikkje står i noko semantisk forhold til kvarandre, og som ikkje har presiserande utfyllingar til

kjernen, men som lesaren treng bakgrunnskunnskap og/eller slutningskapasitet for å relatere til kvarandre, som i (7).

- (7) Men etter en sjekk av videobildene ble det klart at United nok en gang hadde marginene på sin side, og også dette målet ble godkjent. [...] Tre minutter etter scoret **Rashford** igjen, og fem minutter etterpå satte **Anthony Martial** inn 4-0 fra straffemerket. (Hoel 2020)

I (7) treng ein på ingen måte å ha førehandskunnskap om at både [Marcus] Rashford og Anthony Martial spelar for Manchester United for å forstå at dei er lagkameratar. Konteksten åleine gjev den naudsynte basisen for denne slutninga. Det at «United nok en gang hadde marginene på sin side» og at «også dette målet ble godkjent» indikerer at United på dette tidspunktet stod oppført med meir enn eitt mål. Deretter får vi vita at Rashford scora igjen, og så at Martial sette inn 4–0. Firetalet føre og nullen etter tankestreken og bruken av *igjen* om scoringa til Rashford sperrar for alle andre tolkingar enn at både Rashford og Martial spelar for United!¹² Dette er eit døme på korleis ein kan tileigna seg ny kunnskap ved å lesa (eller høyra) tekst.

Kategorien ‘parallell referanse’ (PR) føreset ein eksplisitt eller implisitt overkategori eller heilskap. Det kan vera kategoriar eller heilskapar som er presupponerte utanfor teksten, som bakgrunnskunnskap (*common ground*). Eller det kan vera teksten sjølv som indikerer at to konstituentar har parallell referanse i same tekstuelte genererte system med ein implisitt¹³ eller eksplisitt overkategori eller heilskap som «bakteppe». Sidan min modell byggjer på referensielle relasjonar, er det som tidlegare modellar kallar kospesifikasjon og kohyponymi e.l., altså ein eigen kategori i min modell, då det per definisjon korkje er koreferanse eller overlapp i referanse her. Merk at denne kategorien inkluderer det tidlegare modellar har kalla antonymi eller kontrast, sidan det òg her er snakk om parallell referanse på basis av ein sams forståingsbakgrunn som teksten set opp, som i *stoffene* (*forskerne først hadde tenkt å bruke*) og *stoffer som kanskje kunne la seg bruke* i (1), drøfta over.

Referentar i same domenematrise (DR): Konstituentane har her korkje overlappende eller parallell referanse, men har to distinkt ulike referentar som ikkje er i

---

¹² Uttrykket «å setja inn frå straffemerket» er utelukkande brukt for å referera til straffespark, dvs. ein type dødballsituasjon der spelaren legg ballen i ro på straffemerket og i fred og ro kan prøva å utlista målmannen på motstandarlaget og scora mål. Teoretisk sett kan ein tenkja seg at ein lesar som er heilt ukjent med dei språklege konvensjonane knytte til fotball, kan få tankar om ei alternativ tolking, nemleg at Martial sette ballen i eige mål, men dette tykkjest nokså søkt.

¹³ Jamfør at eg i 2.5 siterte Tanskanen (2006, 58), som i skildringa av kategorien *co-specification* skriv at: «Of course, it is not necessary for the general item to appear in the text; in example (23), *RP speakers* and *Standard English speakers* are related even without the mention of the general item *English speakers*».

det same hierarkiet eller delar av same heilskap (i vid forstand). Her har eg plassert «asymmetriske» relasjonar som årsak:verknad, då dei skil seg frå dei «symmetriske» relasjonane i 'parallell referanse'-kategorien; årsak:verknad dreiar seg om temporale prosessar der noko forårsakar noko anna.

Tanskanen nyttar Fillmore sin rammesemantikk i si drøfting av underkategorien *elaborative collocation*. Eg føretrekkjer å bruka omgrepet domenematrise for å forklara min kategori (som har likskapstrekk med kategoriar som i andre modellar er kalla *collocation*, *kontiguitet* eller *inferens*). Det kan nemleg vera meir enn éi forståingsramme som er aktuell for mental aktivering via ein gjeven språkleg «triggar». Croft og Cruse (2004, 25) skriv at

a concept may presuppose (be profiled in) several different domains. For example, a human being must be defined relative to the domains of physical objects, living things and volitional agents (and several other domains, e.g. emotion). The combination of domains simultaneously presupposed by a concept such as HUMAN BEING is called a **domain matrix**.

Ifølgje Croft (2003) kan meir enn eitt domene bli framheva på éi og same tid, men av ulike kontekstuelle triggarar, dvs. at eitt språkleg element kan referera til ulike domene eller fasettar samstundes. Croft (2003, 196) illustrerer dette fenomenet med dømet «I cut out this article on the environment», der *article* refererer både til OBJEKT og INNHALD, triggja av høvesvis *cut out* og *on the environment*. Jamfør denne passasjen frå Kaasa (2020): «Barnebladet har til hensikt å oppdra barn til å bli lesere og abonnenter [...]», der *Barnebladet* refererer til både INNHALD og HANDELSVARE, triggja av høvesvis *lesere* og *abonnenter*.

Eit døme på referentkopling mellom referentar i same domenematrise har vi i (8):

- (8) – Vi kjøpte tre ulike kjemikalier med molybden og prøvde å **varme** dem opp under vakuum. Et av stoffene **dampet** ved **60 grader** og var stabilt også ved høyere temperaturer. (Melteig 2020)

I kategorien 'referentar i same domenematrise' (DR) er det primært bakgrunnskunnskap (og ev. on-line-slutningar) om forhold i verda som er basis for den oppfatta relasjonen. DR dreiar seg om å oppfatta samanheng mellom konstituentar med kvar sin referent som kan seiast å tilhøyra same domenematrise, men som har ein «lausare» eller meir asymmetrisk referensiell relasjon samanlikna med dei andre kategoriane i min modell. Kva samanhengar som vert (eller ikkje vert) oppfatta, vil i stor grad kunna variera frå mottakar til mottakar. Dette siste kjem seg av at ulike mottakarar har ulik grad av bakgrunnskunnskap og andre ressursar som kan danne grunnlag for assosiasjonar og slutningar. Det er «symmetriske» relasjonar mellom referentane i 'parallell referanse' (PR) og meir «asymmetriske» relasjonar i DR, som konstituentpara i (8)

viser. Det er ein slags årsak:verknad('resultat')-relasjon mellom (*å*) *varme (opp)* på den eine sida og *dampe* og *60 grader* på den andre sida. Paret *60 grader–høyere temperaturer* er derimot døme på parallell referanse, nærare bestemt ein motsetnadsrelasjon. Apropos komparativbøying av adjektiv: 'Komparasjon', dvs. kopling mellom adjektiv som er antonyme eller bøygdde i to ulike komparasjonsgrader, er ein type binding hjå Halliday og Hasan (1976), som kategoriserer det som ei grammatisk kopling, hjå Fossetøl (1983, 116), som meiner at det lett kan oppfattast som ei form for antonymi/kontrast eller spesifisering av gradar, hjå Källgren (1979, 73), som hevdar at det er nærliggjande å sjå det som ei form for hyponymi eller spesifisering (av gradar), eller kontrast, og hjå Nyström (2001, 45), som peikar på at denne typen kopling ikkje er «så vanligt förekommande». (Tanskanen (2006), som berre omhandlar leksikalsk kohesjon, har ikkje med denne typen binding.) Eg har ikkje med komparasjon som ein eigen kategori i min modell, jf. at han er sjeldan å finna i autentiske tekstar. Dersom ein ønskjer å handsama adjektiv som sjølvstendige konstituentar og markera bindingar mellom dei, kan ein handsama dei som overlappande referanse, altså som ulike grader («mengder») av ein eigenskap, når det er snakk om ulike komparasjonsgrader av same adjektiv, og som parallell referanse når det er snakk om antonyme adjektiv.

4.1 Underinndeling av kategoriane

Kvar av kategoriane 'same referanse', 'overlappande referanse', 'parallell referanse' og 'referentar i same domenematrise' har undertypar, og kategorien 'overlappande referanse' har i tillegg undertypar av undertypane. Ved analyse set eg opplysingar om bindingstypen inn i hakeparentesar etter den andre konstituenten i bindinga. Ein «grovanalyse» som undersøker berre dei overordna bindingstypane, er relativt rask å utføra og kan uansett få fram problematiske og/eller interessante sider ved tekstbindinga i ein tekst, som i (9).

- (9) Selv om spreke folk har mindre depresjon og angst enn andre, har noen av dem det.
(Brandslet 2020)

I (9) har vi fleire tilfelle av uklår tekstbinding i samband med bruk av prooord. Har konstituenten *noen av dem* same referent som 'nokon av dei spreke folka', eller er han koreferent med *andre*, dvs. 'ikkje-spreke folk'? Logikken tilseier at svaret er førstnemnde, sidan *spreke folk* er subjektet i leddsetninga og dermed i fokus, men i teorien kan både 'spreke folk' og 'andre' vera referentkopla til *dem*. Det er endå fleire teoretisk (om enn ikkje logisk) mogelege alternativ for kva konstituenten *det* er koreferent med: *mindre depresjon og angst enn andre*, *mindre depresjon og angst* eller *depresjon og angst* – eller det som er det klårt mest sannsynlege og logiske alternativet, men som vel å

merka ikkje finst på tekstoverflata som ein konstituent i den føregåande konteksten – ‘depressjon og/eller angst’. Dette dømet viser tydeleg korleis referentkopling er ei kopling mellom on-line-konstruerte referentar (element) i mentale rom, ikkje mellom konstituentar i teksten! Konstituentane i teksten er berre stikkord for å konstruera desse elementa, og stikkorda er ikkje nødvendigvis veldig presise. Ofte krevst det ein del mentalt «fotarbeid» for å koma fram til rett referanse ut frå desse stikkorda, jf. døme (4) «Høstutstillingen er ikke hva den var».

I tabell 2 gjer eg greie for kategoriane i den mest detaljerte forma for analyse. For å halda ulike bindingskjeder frå kvarandre i analysesamanheng nyttar eg ulike typar uthevingar for kvar kjede.

Referanse	Undertypar	Symbol
Same (SR)	eksakt identitet	=
	tilnærma identitet	≈
Overlappande (OR)	overtyp:undertype	#
	<i>oppskalering</i>	+
	<i>nedskalering</i>	-
	heilskap:del	@
	<i>oppskalering</i> <i>nedskalering</i>	+ -
Parallell (PR)	ko-undertypar	#//
	ko-delar	@//
	motsetnad	/></
Referentar i same	årsak:verknad	→ eller ←
domenematrise (DR)	motivasjon:handling	<≈ eller ≈>
	anna	ev. spesifisert

Tabell 2. Referansekategori med undertypar

Eit anna døme er følgjande replikkveksling frå BBC-komedien «Fawlty Towers» («Hotell i særklasse»), der hotelleigaren, spelt av John Cleese, har opprørt ei gruppe tyske hotellgjestar ved å stadig koma inn på den andre verdskrigen, eit tema dei ber han innstendig om å få sleppa som samtaleemne:

- Will you stop talking about the war?
  - You started it.
  - We did not start it!
  - Yes, you did! You invaded Poland!
- (Fawlty Towers, sesong 1, episode 6: «The Germans»)

Dette kan seiast å vera reinspikka tekstbindingshumor. Poenget er at hotelleigaren og hotellgjestane opererer med kvar si oppfatning av kva pronomenet *it* refererer til. Hotelleigaren siktar til *the war*, medan hotellgjestane siktar til *talking about the war*. Så begge partar kan seiast å ha rett når dei hevdar at dei *didn't start it*. Ein annan ting er sjølv sagt referansen til pronomenet *you*. Medan det er opplagt at tyskarane sin bruk av *you* refererer til hotelleigaren, er det vesentleg meir diskutabelt om hotelleigaren sin bruk av *you* eigentleg kan seiast å referera til hotellgjestane i det heile.

4.1.1 Same referanse (SR)

Undertypane av kategorien 'same referanse' (SR) er eksakt identitet, som i (2) ovanfor, og tilnærma identitet, som i (3) og (4) ovanfor. Eksakt identitet er markert med eit lik-skapsteikn, og tilnærma identitet med eit 'tilnærma lik'-teikn.¹⁴ I (10) viser eg korleis kategorien vert markert.

- (10) **Manchester United** spiller en nøkkelrolle i topp fire-racet. Denne uken møter **de røde djevlene** [SR=] både Leicester og Liverpool hjemme. Basert på tabellposisjon, er det den tøffeste gjenstående kampen for begge lag [SR=]. Samtidig er **Manchester United** [SR=] midt i et ekstremt tett kampprogram. Dermed kan det bli **to vidt forskjellige lag** [SR≈] som møter Leicester og Liverpool [SR=]. (Corneliussen 2021)

Kommentar til analysen i (10): Fotballaget Manchester United har kallenamnet «the red devils». Dette kan lesaren anten ha førehandskunnskap om, eller hen kan tileigna seg denne kunnskapen som følgje av at hen les denne teksten (jf. drøftinga av (7)). Tabellposisjonen i journalistens skrivande stund var at United låg over både Leicester og Liverpool på tabellen, og dermed er dei respektive kampane mot United dei tøffaste gjenstående for både Leicester og Liverpool. Det tette kampprogrammet til United i den aktuelle perioden ville etter alt å døma tvinga klubben til å stilla med eit reserveprega lag i éin av kampane, slik at spelarane i den såkalla førstelevaren kunne få tid

---

¹⁴ *Merk:* Dersom ein er interessert i formelle sider ved teksten ein skal analysa, t.d. som ledd i ei vurdering av elevtekstar, er det mogeleg å dela dei to typane inn i formbaserte underkategoriar basert på relasjonen mellom den språklege forma til konstituentane. Ein får då ein heterogen formkategori med følgjande to hovudtypar: rein repetert form og endra form. Sistnemnde inkluderer alt frå endra bøyingsform (bestemt/ubestemt), endra ordklasse, tilføring eller fjerning av ledd i samansettingar, endring på frasenivå (tilføring eller fjerning av utfyllingar, fullstendige ellipsar osv.) til ulike former for omskrivingar, deriblant metafor og metonymi. Pronominalisering og andre grammatisk baserte koplingar (proord) høyrer òg til i kategorien 'endra form'.

til å restituera seg. Det er altså snakk om to ulike «inkarnasjonar» (lagoppstillingar) av fotballaget Manchester United i den siste setninga, derav markeringa [SR≈].

4.1.2 Overlappende referanse (OR)

Undertypane av kategorien 'overlappende referanse' (OR) er baserte på kva type overlapp det er mellom referentane til konstituentane. I OR inkluderer referenten til ein av konstituentane referenten til den andre konstituenten. Det er to typar overlappende referanse: overtyp:undertype og heilskap:del. Kvar type har to underkategoriar: nedskalering av referentomfanget eller oppskalering av referentomfanget. (11–14) viser korleis underkategoriane vert markerte.

1. Overtyp:undertype dreiar seg om taksonomiske relasjonar ('X er ein type Y'). Som Fossetøl (1983, 115) peikar på, finst det tilfelle der relasjonen mellom referenten til konstituentane kan seiast å vera både overtyp:undertype og overmengd:delmengd. Her kjem styrkeinndelinga til Källgren, der overmengd:delmengd-relasjonar er rekna for ein sterkare relasjon enn overtyp:undertype-relasjonar, oss til hjelp. Som tidlegare nemnt har Källgren som prinsipp å alltid markera den sterkaste bindingstypen dersom ei binding oppfyller krava for fleire bindingstypar. Dette medfører at overmengd:delmengd alltid vil «vinna» over overtyp:undertype, og at sistnemnde kategori dermed vil vera relativt sjeldan samanlikna med førstnemnde. Men dersom det ut frå den aktuelle tekstpassasjen gjev meir meining å seia at den eine konstituenten refererer til ein undertype av referenten til den andre, enn at den eine konstituenten refererer til ei undermengd av referenten til den andre, som i (11) og (12), markerer eg det som overtyp:undertype. Dette gjer eg ved hjelp av eit «nummerteikn» #, som symboliserer eit taksonomisk hierarki. Oppskalering vert markert med eit plusteikn, nedskalering med eit minusteikn, sjå (11) og (12).

- (11) **Bakterier** kan gi betennelse, som er kjent at kan drive kreftutviklingen. **Noen bakterier** [OR# -] kan gi mutasjoner i DNA hos mennesker, skriver Straussman. (Borgan 2020)
- (12) **Flest forskjellige bakterier** var det i brystkreft, ifølge studien som er publisert i det vitenskapelige tidsskriftet *Science*. Funnene føyer seg inn i en rekke studier som viser at vi kanskje har undervurdert hvilken rolle **bakterier** [OR# +] spiller i utviklingen av kreft [OR# +]. (Borgan 2020)

2. Heilskap:del dreiar seg om del–heilskaps-relasjonar ('X er ein del av Y') i vid forstand, herunder delmengder/heilmengder som ikkje er døme på taksonomiske relasjonar (som i (13) nedanfor), eller der dei taksonomiske relasjonane ikkje er fokuserte på i teksten (jf. drøftinga ovanfor), og veksling mellom generisk referanse (art) og indi-

viduell referanse (einskildindivid), som jo er ei form for delmengd:heilmengd-relasjon. Heilskap:del-koplingar markerer eg med ein krøllalfa (som er ein a «innkapsla» i ein sirkel). Oppskalering vert på same måte som ved overtyp:undertyp markert med eit plussteikn, og nedskalering med eit minusteikn. Ved veksling mellom generisk og individuell referanse vert endringa i referanse spesifisert, som i (14).

- (13) **Forskere** har visst om fenomenet siden 1911, da **den nederlandske fysikeren Kammerlingh Onnes** [OR@ -] oppdaget at kvikksølv ikke hadde noe elektrisk motstand ved 269 minusgrader. (Biørnstad 2020b)
- (14) **Flodhester** er ikke enkle å ha med å gjøre, og å gjennomføre disse tiltakene vil være både farlig og kostbart. Ifølge nettstedet skal det ha kostet 5000 amerikanske dollar å flytte **én av flodhestene** [OR@ -, +individuell referanse] til en dyrehage. (Schjølberg 2020)

4.1.3 Parallell referanse (PR)

Undertypene av kategorien 'parallell referanse' (PR) er baserte på kva type parallellitet det er mellom referentane til konstituentane: plassering i same hierarki av referentar eller delar av same heilskap. Hierarkiet og heilskapen kan vera presupponerte, dvs. kjent utanfor teksten, eller dei kan vera etablerte i teksten. Eg markerer parallell referanse med to skråstrekar (dvs. to parallelle linjer saman med anten nummerteikn eller krøllalfa, avhengig av type parallellitet. Ved parallell referanse utan ein eksplisitt referanse til overkategorien eller heilskapen på tekstoverflata kan den felles overkategorien eventuelt (forsøksvis) spesifiserast, som i (15).

- (15) Blir det **regnvær** tar vi på regnjakka. Blir det **kaldt** [#// 'vêrtypar'] tar vi på luer, votter og skjerf [#// 'ytterplagg']. (Schou 2020)

Underkategorien motsetnad, som mange tidlegare framstillingar opererer med under namn som *antonymi* eller *kontrast*, er i min modell plassert i PR-kategorien, med følgjande spesifikasjonar: Dersom to konstituentar refererer til referantar som i utgangspunktet kan seiast å vera i same hierarki (eller overmengd), som t.d. kvinne/mann, hund/katt, som er underkategoriar av høvesvis overkategoriane 'vaksne menneske' og 'kjæledyr', men poenget i teksten er å omtala motsetnad eller kontrast mellom desse to, markerer eg det med to motståande spissparentesar mellom to skråstrekar, som i (16) og (17).

- (16) **Menn** er fra Mars, **kvinner** [/></] er fra Venus (Gray 1995)
- (17) Man sier at **hunden** er menneskets beste venn, og at **katten** [/></] er helt sin egen. (Hildebrandt 2009)

Dersom poenget i teksten snarare er å referera til underkategoriar av ein overkategori, som til dømes at både hund og katt er vanlege kjæledyr, vert bindinga markert med [#//].

Underkategorien 'motsetnad' viser kor lite tenleg det er med kategorinamn henta frå semantikken. Antonymi er t.d. ein semantisk relasjon mellom einskildord frå same ordklasse, men motsetnadar kan òg uttrykkjast med ord som ikkje er semantisk sett antonyme. Òg ord som i semantikken er rekna for synonyme, kan i gjevne kontekstar framstillast som motsetnadar på basis av ulik («motsett») verdilading, som i dette sitatet frå Språkrådet si «veiledning til deg som ønsker å bidra til en mer kjønnsbalansert språkbruk»:¹⁵

Ver merksam på at vi har ein tendens til å bruke ulike ord for same eigenskap hos kvinner og menn:

prinsippfaste menn og **sta** kvinner

forsiktige menn og **forsagte** kvinner

sterke menn og **dominerande** kvinner

(Språkrådet 2003; mine uthevingar)

Eg ønskjer ikkje å kalla kategorien 'kontrast', som ein del framstillingar gjer, då eg ikkje opplever dette som fulldekkjande. Til dømes vil konstituentar som *hund-katt* og *lærer-elev* kunna bli oppfatta som motsetnadar, men dei står ikkje i 'kontrast' til kvarandre slik t.d. *lys-mørker* gjer.

4.1.4 Referentar i same domenematrise (DR)

Undertypane av kategorien 'referentar i same domenematrise' (DR) er årsak:verknad, dvs. at noko forårsakar noko anna, som er ei relativt «sterk» relasjon, motivasjon: handling, som er noko «veikare» enn årsak:verknad ved at det her dreiar seg om ei valfri og tilsikta handling (i vid forstand) av eit tenkjande og viljestyrt vesen, og i tillegg ein samlekategori som eg i mangel av eit betre ord har kalla *anna*, og som omfattar ulike typar oppfatta assosiasjonar mellom referentar i same domenematrise. Kategorien årsak:verknad vert markert med ei pil slik: → dersom den første konstituenten refererer til årsak og den påfølgande til verknad, og slik: ← dersom det er vice versa, som i (18). Kategorien motivasjon:handling vert markert med ei «tilnærma lik-pil» slik:

---

¹⁵ Merk at dømet ikkje strengt teke inneheld tilfelle av referentkopling, slik fenomenet vanlegvis vert definert, all den tid konstituentane ikkje opptrer (i kvar si setning) i ein løpande tekst. Dømet er teke med for å illustrera kontrasterande bruk av synonyme ord med ulik verdilading.

≈> dersom den første konstituenten refererer til motivasjon og den påfølgande til handling, og slik <≈ dersom det er vice versa, som i (19). Kategorien 'anna' vert ikkje markert med noko symbol, men relasjonen vert om mogeleg/ønskjeleg spesifisert, som i (20).

- (18) **Kreft** er noe som oppstår i våre egne celler. Når **noe går galt** [DR ←] inni dem. Genene som pleier å holde cellene våre i sjakk, **får mutasjoner** [DR ←]. Og cellene **begynner å dele seg ukontrollert** [DR →]. Men nye metoder gjør det mulig å undersøke **svulstene** [DR →] enda nøyere. (Borgan 2020)

Kommentar til analysen i (18): I analyse av tekstbinding markerer ein binding bakover til den nærast føregåande konstituenten. Dermed må markeringa av bindingar gjelda parvise relasjonar mellom konstituentar. I (18) har eg oppfatta *Kreft* som den første konstituenten og *noe går galt* som den andre. Her har eg tolka og markert bindinga som DR og verknad-årsak (←), sidan sistnemnde konstituent refererer til ein uønskt prosess på cellenivå som fører til kreftsjukdom. Denne prosessen startar som følgje av mutasjonar i genane, nærare bestemt mutasjonar som får cellene til å dela seg ukontrollert (og altså ikkje kontrollert, slik dei skal gjera). Då oppstår det ein svulst som kan vera godarta eller vondarta. Når svulsten er vondarta, kallar vi det kreft, og førekomsten av konstituenten *Kreft* innleiingsvis gjer at mottakaren forstår at konstituenten *svulstene* i den siste setninga er av den vondarta typen. *Kreft* fungerer m.a.o. som triggar for aktivering av domenematrissa. Årsakskjeda er om lag slik: det oppstår mutasjonar på cellenivå → mutasjonane får cellene til å dela seg ukontrollert → celledelinga fører til ein vondarta svulst → det har oppstått kreftsjukdom. Konstituenten *noe går galt* samanfattar dei to første ledda i årsakskjeda.

Medan årsakskjeda i (18) dreiar seg om ikkje-viljestyrte prosessar som uavvendeleg går sin gang dersom dei ikkje på éin eller annan måte vert stoppa, dreiar situasjonen i (19) seg om ei meir eller mindre frivillig og medviten handling som er motivert av ei erfaring pluss vurderinga av denne erfaringa, nærare bestemt eit møte med ein fattig familie og oppfatninga om at ein bør gje pengar til denne familien.

- (19) Når de like etter møter på **en fattig familie**, gir de to **almisser** [DR ≈>] mens Caroline står skamfull tilbake, flau over pengebruken sin. (Kaasa 2020)

Kommentar til analysen i (19): Konstituenten *almisser* kan seiast å vera kopla til *en fattig familie* fordi fattigdommen til familien motiverer pengegåva. Ordet *almisse* ('gåve til trengande') gjev signal om kven som gjev, og kven som får, og dermed er det ikkje naudsynt med noko mottakarledd i setninga.

I (20) finn vi konstituentar som kan seiast å vera element i det ein kan kalla ei arkeologi-domenematrise:

- (20) **Mye ny kunnskap om menneskehetens tidlige tider** har kommet fram de siste årene. Blant annet ble det beskrevet **over 300 000 år gamle Homo sapiens-levninger** [DR anna

‘kjelde til ny kunnskap om tidlegare kulturar’] fra Marokko i 2017, mye eldre enn det **arkeologene** [DR anna ‘dei som søkjer (kjelder til) ny kunnskap om tidlegare kulturar’] tidligere kjente til i Afrika. (Biørnstad 2020a)

Kommentar til analysen i (20): Arkeologar (jf. konstituent 3) leitar etter og undersøker fysiske leivningar (jf. konstituent 2) for å få meir kunnskap om tidlegare kulturar (jf. konstituent 1). Konstituentane refererer høvesvis til forskingsbasert kunnskap, forskingsmateriale og forskarar.

5 Avslutning

Det viktigaste føremålet med tekstbindingsanalyse er å undersøkja og få innsyn i korleis ulike element på tekstoverflata bidreg til at vi oppfattar ein sekvens av setningar som ein samanhengande tekst (eller ikkje), og å kunna identifisera og kommentera eventuelle problematiske eller interessante trekk ved tekstbindinga i den aktuelle teksten. Ved å utføra slik analyse vert ein meir medviten både som skrivar og som lesar.

Eg har i denne artikkelen lansert eit forslag til analyseapparat for analyse av referentkopling som eg meiner vil gjera det lettare å utføra slike undersøkingar. Ved å basera analysemodellen på relasjonar mellom referentane til konstituentane og ikkje på (eventuelle) semantiske relasjonar mellom (element i) konstituentar, kan ein unngå forvirring knytt til mange-til-mange-forholdet mellom semantikk og referanse.

Eg vil presisera at denotasjonen til – og eventuelle semantiske relasjonar mellom – leksikalske ord i konstituentar sjølvsagt gjev svært viktige leietrådar til disambiguering av referanse i mange tilfelle. Og som drøfta over kan proord, bestemtheit og ellipsar òg bidra med viktige leietrådar. Mitt poeng er at desse semantiske og formelle aspekta ikkje utgjer «heile historia». Det er fleire tilgjengelege ressursar enn dette som vert mobiliserte i tolkinga av referensielle forhold i ein tekst, og det er ofte meir enn berre éin type ressurs som gjer seg gjeldande i eit konstituentpar. Derfor blir det både villeiande og uhensiktsmessig å basera analysemodellen på semantiske og formelle kategoriar som t.d. ‘synonymi’, ‘hyponymi’, ‘ellipse’ og ‘proord’.

Ved å nytta ei referansebasert tilnærming unngår ein òg det problemet som automatisk oppstår når ein prøver å skilja mellom kohesjon og koherens i samband med referentkopling. Jamfør dette sitatet av Nyström (2001, 35), som demonstrerer desse vanskane:

Referensbinding kan sägas vara den allra viktigaste bindningsmekanismen i text, den bindning som ingen text klarar sig utan. Bindningen bidrar både till textens koherens och till dess kohesion – referenterna utgör en väsentlig del av textens innehåll och de referanser som återfinns på textytan bidrar till textens kohesion.

Her ser Nyström ut til å skilja mellom referentar, som bidreg til teksten sitt innhald og dermed òg koherens, og «de referanser som återfinns på textytan», og som dermed bidreg til kohesjon. Dette tolkar eg som ein påstand frå Nyström om at det finst referentar i teksten som ikkje er refererte til på tekstoverflata, men som likevel inngår i referentkoplinga til teksten. Dette er i beste fall ei unødvendig komplisering av fenomenet referentkopling.

Det finst referentkopling – i den tydinga eg nyttar ordet i – i alle tekstar som har koherens. Kohesjon er mest aktuelt å snakka om i samband med setningskopling, der ein bruker markørord for å eksplittera relasjonar mellom situasjonar som er refererte til i ulike setningar. Bruk av setningskopling er ofte ei frivillig sak, og markørorda refererer i mange tilfelle ikkje til noko utanfor teksten. Men tekstar utan «semantisk kohesjon» eller grammatisk markerte relasjonar mellom konstituentane kan utmerkt godt seiast å vera koherente og ha stor grad av referentkopling både fordi avsendar sjølv har intendert koherens og referentkopling i teksten, og fordi mottakar med sitt sett av tilgjengelege ressursar greier å finna fram til referansen til dei språklege uttrykka og gjera slutningar om samanhengar mellom dei, som t.d. ved lesing av Wergeland sitt dikt «Den første Sommerfugl», som vart drøfta innleiingsvis. Sjølv om ein tekst ikkje kan seiast å vera særleg «samanhengande» på tekstoverflata i semantisk eller grammatisk forstand, kan han sjølv sagt vera samanhengande i førestillinga til avsendar. Og ikkje minst kan teksten fint bli oppfatta som samanhengande av mottakar, fordi mottakaren på basis av ymse tilgjengelege ressursar i og utanfor teksten greier å danna seg mentale representasjonar av dei referentane som på ymse vis (eksplisitt eller implisitt) er referert til med ulike konstituentar i teksten, og av relasjonane mellom desse referentane.

Referansar

Primærkjelder

Asbjørnsen, Peter Christen og Jørgen Moe. (1843–44) 1994. Norske folkeeventyr. Innskrive og retta av Kjell Nedrelid. Sist forandra 31. oktober 1994.

<http://runeberg.org/folkeven/006.html>.

Bergens Tidende, leiar. 2021. «Erna Solberg skulle styrke beredskapen. Hun feilet». *Bergens Tidende*, 16. april 2021.

<https://www.bt.no/btmeninger/leder/i/VqJz43/erna-solberg-skulle-styrke-beredskapen-hun-feilet>.

Biørnstad, Lasse. 2020a. «Dette er et av de tidligste sporene etter moderne mennesker på den arabiske halvøya». *Forskning.no*, 19. september 2020.

<https://forskning.no/arkeologi/dette-er-et-av-de-tidligste-sporene-etter-moderne-mennesker-pa-den-arabiske-halvoya/1743522>.

Biørnstad, Lasse. 2020b. «Forskere hevder å ha laget en superleder som fungerer ved romtemperatur». *Forskning.no*, 27. oktober 2020.

<https://forskning.no/materialteknologi/forskere-hevder-a-ha-laget-en-superleder-som-fungerer-ved-romtemperatur/1759941>.

Bjerke, Mona Pahle. 2020. «Reddet av en utstilling i utstillingen». *nrk.no*, 19. september 2020.

<https://www.nrk.no/anmeldelser/anmeldelse-hostutstillingen-2020-1.15163132>.

Borgan, Eldrid. 2020. «Bakterier i svulster gjør at forskere må tenke nytt om kreft». *Forskning.no*, 29. oktober 2020.

<https://forskning.no/bakterier-kreft/bakterier-i-svulster-gjor-at-forskere-ma-tenke-nytt-om-kreft/1760673>.

Brandslet, Steinar. 2020. «Fysisk aktive sover bedre, selv under pandemien». *Forskning.no*, 28. oktober 2020.

<https://forskning.no/forebyggende-helse-ntnu-partner/fysisk-aktive-sover-bedre-selv-under-pandemien/1757711>.

Corneliussen, Arve. 2021. «Kan gi Liverpool stor ulempe: – Ikke skyld på meg». *tv2.no*, 11. mai 2021.

<https://www.tv2.no/sport/13993822/>.

Gray, John. 1995. *Menn er fra Mars, kvinner er fra Venus : kunsten å forstå det motsatte kjønn*. Oslo: Hilt & Hansteen.

Hildebrandt, Sybille. 2009. «Hvem er smartest – katter eller hunder?» *Forskning.no*, 3. juli 2009.

<https://forskning.no/zoologi/hvem-er-smartest--katter-eller-hunder/914746>.

Hoel, Yasmin Sunde. 2020. «30 magiske minutter sikret kalasseier: – Beste fra United under Solskjær». *nrk.no*, 28. oktober 2020.

<https://www.nrk.no/sport/united-knuste-sorloths-leipzig-etter-marginale-var-avgjorelser-1.15219976>.

Kaasa, Janicke S. 2020. «Knuste sparegriser og lommepenger i barnelitteraturen på 1700-tallet». *forskersonen.no*, 8. desember 2020.

<https://forskersonen.no/barn-og-ungdom-boker-etikk/knuste-sparegriser-og-lommepenger-i-barnelitteraturen-pa-1700-tallet/1782381>.

Melteig, Elina. 2020. «Dette kan være verdens nest minste universitetslogo». *Forskning.no*, 18. september 2020.

<https://forskning.no/kjemi-materialteknologi-nanoteknologi/dette-kan-vaere-verdens-nest-minste-universitetslogo/1740177>.

Schjølberg, Ulla Gjeset. 2020. «Narkobaronen Pablo Escobars 4 flodhester kan bli flere tusen i løpet av noen tiår». *Forskning.no*, 2. februar 2020.

<https://forskning.no/dyreverden/narkobaronen-pablo-escobars-4-flodhester-kan-bli-flere-tusen-i-lopet-av-noen-tiar/1631417>.

Schou, Ingrid. 2020. «Klimaendringer kan gjøre det vanskelig for dyr å ta smarte valg». *Forskning.no*, 27. oktober 2020.

<https://ung.forskning.no/dyreverden-fugler-klima/klimaendringer-kan-gjore-det-vanskelig-for-dyr-a-ta-smarte-valg/1761791>.

Språkrådet. 2003. «Kjønnsbalansert språk». Publisert 2. november 2003. [Netteksten er ifølge Språkrådet henta frå brosjyren «Kjønn, språk, likestilling», utgjeven av Norsk språkråd og Kompetansesenter for likestilling (1998).]

<https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Kjoenn/>.

Wergeland, Henrik og Harald Beyer. 1947. *Wergeland for hvermann: lyrikk og prosa*. Oslo: Gyldendal.

Sekundærkjelder

Brown, Gillian og George Yule. 1983. *Discourse analysis*. Cambridge: Cambridge University Press.

Croft, William. 2003. «The role of domains in the interpretation of metaphors and metonymies». I *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*, redigert av René Dirven og Ralf Pörings, 161–205. Berlin: Mouton de Gruyter.

Croft, William og D. Alan Cruse. 2004. *Cognitive linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Danbolt, Anne Marit V. 2001. «Tekstbinding i minoritetslevers tekster: En studie av leksikalsk kohesjon og setningskopling i fortellinger skrevet av minoritetslever i 8. klasse». *NOA: norsk som andrespråk* 23: 15–50.

<http://hdl.handle.net/11250/2368515>

Eide, Monica. 2018. «Setningskopling, referentkopling og blanda kopling i andrespråkstekstar – ei undersøking av tekstar på nivå A2, B1 og B2». Mastergradsoppgåve, Universitetet i Bergen.

Enkvist, Nils Erik. 1974. «Några textlingvistiska grundfrågor». I *Språket i bruk*, redigert av Tor G. Hultman og Ulf Teleman, 172–206. Lund: Liber.

Evans, Vyvyan og Melanie Green. 2006. *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Fauconnier, Gilles. 2010. «Mental spaces». I *The Oxford handbook of cognitive linguistics*, redigert av Dirk Geeraerts og Hubert Cuyckens. Oxford: Oxford University Press. DOI: 10.1093/oxfordhb/9780199738632.013.0014

- Fossestøl, Bernt. 1980. *Tekst og tekststruktur: veier og mål i tekstlingvistikken*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fossestøl, Bernt. 1983. *Bindingsverket i tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Halliday, M.A.K. og Ruqaiya Hasan. 1976. *Cohesion in English*. London: Longman.
- Källgren, Gunnel. 1979. *Innehåll i text*. Lund: Studentlitteratur.
- Langacker, Ronald W. 2008. *Cognitive Grammar - a basic introduction*. Oxford: Oxford university Press.
- Maagerø, Eva. 2005. *Språket som mening : innføring i funksjonell lingvistikkk for studenter og lærere*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Noström, Catharina. 2001. *Hur hänger det ihop? En bok om textbinding*. Uppsala: Hallgren & Fallgren.
- Oakley, Todd og Anders Hougaard. 2008. *Mental spaces in discourse and interaction*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- Renkema, Jan og Christoph Schubert. 2018. *Introduction to discourse studies: New Edition*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Tanskanen, Sanna-Kaisa. 2006. *Collaborating towards coherence: Lexical cohesion in English discourse*. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Verhagen, Arie. 2005. *Constructions of intersubjectivity. Discourse, syntax, and cognition*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilson, Deirdre og Dan Sperber. 2006. «An outline of relevance theory». I *Communication theories* (band 2), redigert av Paul Copley, 180–200. London: Routledge.
- Zwicky, Anja. 1984. «Om tekstbinding i gode og dårlige skolestiler». Hovedoppgåve, Universitetet i Oslo.
- Øgreid, Anne Kristine. 2005. «Struktur og sammenheng i argumenterende elevtekster: makrostrukturer og referentkopling i tiendeklassetekster». Mastergradsoppgåve, Universitetet i Oslo.

Abstract

This article presents some previous presentations of cohesive devices, seen from a Scandinavian perspective, and discusses the problems that may occur when one uses these models as basis for analyses of cohesion in authentic texts written by relatively experienced language users. In light of these problems, the author presents a proposal for a new model of understanding and a new method of analysis for lexical cohesion that is based on relations between the referents of phrases rather than semantic relations between word stems. The purpose of the work has been to try to find a

solution to the challenges associated with denotation and reference in the analysis of lexical cohesion, and the work is based on insights from Cognitive Linguistics and Relevance Theory. Examples taken from various texts on the Internet are employed as illustrations of both existing problems and possible solutions.

Helga Mannsåker

Universitetet i Bergen

helga.mannsaker@uib.no

Merkelappar brukte på bokmål og nynorsk med subvarietetar

Margunn Rauset

Måten vi omtalar bokmål og nynorsk på, er i endring, og frå politisk hald blir det lagt opp til at den hevdvunne *målform*-nemninga skal erstattast med *skriftspråk*. Ei anna endring ser vi i omtalen av subvarietetane som i varierende tydeleg grad har danna seg i bokmål og nynorsk. Sjølv om det ikkje er semje om kva *konservativt*, *moderat* og *radikalt bokmål* denoterer, er det ein lang tradisjon for å omtale samanfall i valfrie ordformer på denne måten i bokmål. I forskingslitteraturen og språkteknologien har desse nemningane i seinare tid òg meir eller mindre ukritisk blitt overførte til ulike subvarietetar av nynorsk. Artikkelen utforskar korleis bokmål og nynorsk blir omtalte i nye, tonegejvande samanhengar, og i kva grad endringane i nemningsbruken betyr eit skifte i synet på kva bokmål og nynorsk er, medan hovudvekta ligg på nemningar som blir brukte om subvarietetane av bokmål og nynorsk.

1 Bakgrunn, forskingsspørsmål og metode

Ein kan sjå på norsk som eit skriftspråkleg villnis eller ein godtebutikk av ulike former og måtar å skrive på – éin ting er at vi har dei to skriftspråksvarietetane bokmål og nynorsk, noko anna er alle undergruppene av desse igjen.¹ Dei fleste ser ut til å meine at det kan identifiserast ulike stilnivå eller samanfall av former både i bokmål og nynorsk, og det har vore forska på at språkbruken i begge samlar seg i *normklyngjer* i tydinga 'ei gruppe av tekstar med stor grad av samanfallande formval', som ein kan

---

¹ Takk til Helge Dyvik for refleksjonar knytte til nemningsbruken i bokmål og til Lars Vikør for innspel til utforming av språkbruksdøme i samnorsk i figur 3 og råd og vink på ulike stadium av skrivingprosessen. To anonyme fagfellar gav særskilte grundige og konstruktive tilbakemeldingar på eit utkast av artikkelen, desse har vore til uvurderleg nytte.

karakterisere som t.d. radikale, moderate og konservative (Helset 2017, 12, 60). Desse normklyngjene fell saman med det som i denne artikkelen blir omtalt som *subvarietetar* ('underordna språkvarietet') av bokmål og nynorsk. Det heile inngår i ein normteorisk diskusjon, jf. del 2 og 3, som i desse dagar har blitt aktualisert ved at det er ei endring på gang i korleis bokmål og nynorsk blir omtalte i den nye norske språklova og i den internasjonale standarden for språknamn, ISO 639.

For bokmål sin del har ein hovudsakleg diskutert kor mange subvarietetar som finst, og kva ein skal kalle dei. I normeringsretningslinjene til Språkrådet frå 2015 er det lista opp tre subvarietetar (eller *operative subnormer*, som dei er kalla der) og eit ukjent tal på mellomformer mellom desse, utan at det er gjort meir greie for kva mellomformene er:

Et resultat av tilnæringsperioden er at skriftlig bokmål i dag oppviser større variasjon mellom alternative ordformer enn det som ellers er vanlig i moderne skriftspråk.

Tekstmaterialet viser en del samvariasjon mellom de ulike formvalgene, slik at vi kan snakke om operative subnormer av bokmål, tradisjonelt kalt «konservativt», «moderat» og «radikalt» bokmål, med mellomformer. (Språkrådet 2015, 9)

I den parallelle skildringa av nynorsk i normeringsretningslinjene står det ikkje noko om slike subnormer i nynorsk, og det er truleg langt frå tilfeldig. Frå nynorskhalda har det vore større skepsis til den faglege verdien av å «objektivisere» subvarietetar (jf. Sandøy 2004, 6; Vikør 2007, 73). Den gjengse språkbrukaren kan kombinere dei valfrie formene hen ønskjer, med eller utan målsetjing om konsekvens for enkeltord eller grupper av ord i ulike kategoriar. Frå forskinga veit vi at mange nynorskbrukarar i høgare grad enn bokmålsbrukarar er opptekne av å setje sitt personlege preg på skriftspråket sitt, heller enn at skriftbildet skal vere einskapleg, eller at språkbruken skal vere mest mogleg nøytral (Berg 1999, 73; Selback 2001, 144). I ein nynorsksamanheng er det difor ikkje uproblematisk å kategorisere ulike formval som ulike gjevne storleikar kalla subvarietetar, særleg om det resulterer i at skriveprogram, lærarar, språkrettarar osv. legg meir avgrensingar for språkbrukarane i kva former og ord dei kan kombinere.

Uavhengig av kva ein tykkjer om det, har det blitt meir snakk om nynorske subvarietetar dei seinare åra, både i lingvistisk forskning (jf. del 6) og ikkje minst som eit resultat av utvikling av språkteknologiske reiskapar. To sentrale døme på det er at Tansa AS har laga eit automatisk retteprogram der val av éi form automatisk «rettar» seinare valfrie former slik at alle følgjer same stilnormal, og Nynodata har utvikla eit omsetjingsprogram frå bokmål til ein enten konservativ, moderat eller radikal nynorsk stilnormal. Dessutan gav Språkrådet i etterkant av 2012-rettskrivinga (der skiljet mellom hovud- og sideformer gjekk ut) ut ei rettleiing om konsekvent nynorsk, særleg

retta mot personar som skriv i arbeidet. Der står det m.a. at når det finst fleire rett-skrivingsvariantar av eit ord, er det «rimeleg at ein held seg til ein og same skrivemåte av enkeltord gjennom ei tekst», og dei gjev råd om at ein bør behandle liknande ord likt (Språkrådet u.å.). Det er med andre ord god grunn til å rette søkjelys mot nemningane som blir brukte om subvarietetane, og meir overordna mot ein slik forståingsmodell av språket som oppdelt i meir eller mindre avgrensa storleikar. Artikkelen tek dermed føre seg nokre relaterte forskingsspørsmål: Korleis skal vi omtale *bokmål* og *nynorsk* – og kva er dei? Kva nemningar har tradisjonelt og i nyare tid blitt brukte om subvarietetane i bokmål og nynorsk, og korleis har det blitt argumentert for dei ulike nemningane?

Metodisk er den meir teoretiske delen om nemningsbruken knytt til skriftspråksvarietetane bokmål og nynorsk (2) ei jamføring av språklova og språkstandarden ISO 639. Målet er å finne ut om den pågåande endringa i nemningsbruken byggjer på ei endring i synet på relasjonen mellom dei to. Vidare prøver eg å applisere den nye skriftspråksnemninga i ein forenkla modell av det norske språklandskapet, som òg involverer subvarietetane (3). Analysedelen av artikkelen tek føre seg nemningar som er brukte om subvarietetane av bokmål og nynorsk, og eg viser fram argumenta som blir brukte for dei ulike nemningane. Ein litteraturgjennomgang av nemningsbruken i bokmål (4) viser at dette er eit gammalt stridstema, som til dels heng saman med at nemningane er språkpolitisk ladde, og at det er uklart kva nemningane denoterer. Gjennomgangen av forskingslitteraturen om nynorsk (5) blir nødvendigvis noko annleis enn bokmålsdelen, då eg først må avklare om det er grunnlag for å snakke om subvarietetar i nynorsk – sidan det tradisjonelt ikkje har blitt gjort. Eg problematiserer tendensen i nyare språkforskning og språkteknologi til å direkte overføre nemningane brukte om bokmålssubvarietetane til nynorsksubvarietetane, og eg ser på om det finst betre alternativ som byggjer på ein sjølvstendig nynorsk språkbrukstradisjon.

2 Bokmål og nynorsk – frå målformer til skriftspråk

Tradisjonelt har bokmål og nynorsk både i allmennspråket og faglitteraturen vore omtalte som to *målformer*, som illustrert ved tyding 1 i artikkelen *nynorsk* i *Nynorskordboka* i figur 1.

Særleg i språkvitskaplege tekstar har *målform* gjerne blitt definert som ‘ein varietet’. *Varietetar* er språkssystem som ligg så nær kvarandre reint språkleg at dei kan reknast inn under det same språket (Vikør 2007, 2017). Sjølv om vi skal sjå at *målform*-nemninga kan vere på veg ut av faglitteraturen, meiner eg at det ligg til grunn ei forståing av at bokmål og nynorsk er nærskyldte varietetar, og at språket norsk er ei form for overbygnad over dei to.

ny|norsk I m1, n. (Etymologi: av nynorsk (II))

1. sidan 1929 nemning på den offisielle målforma i Noreg som har vakse fram av det skriftmålet Ivar Aasen skapte på grunnlag av norske målføre; jamfør bokmål 2 og landsmål 1 skrive (på *nynorsk*)
2. i språkvitskap: norsk språk i nyare tid (etter 1500), til skilnad frå *gammalnorsk* og *mellomnorsk*

Figur 1. Artikkelen *nynorsk* i *Nynorskordboka* i Korpuskel-visning

Den internasjonale standarden for representasjon av namn på språk, ISO 639, skil mellom *Individual Languages* ('individuelle språk') og *Macrolanguages* ('makrospråk'). Eit ISO-døme på makrospråk er *Arabic*, medan 35 distinkte varietetar av arabisk, t.d. *Egyptian Arabic*, *Moroccan Arabic* og *Uzbeki Arabic*, er lista som individuelle språk. *Norwegian* (med språkkoden *nor*) er kategorisert som eit makrospråk med *Norwegian Nynorsk* (nno) og *Norwegian Bokmål* (nob) som individuelle språk (SIL u.å.-b). Vurderingar knytte til om to varietetar skal reknast som dialekter av det same språket eller eigne (dvs. individuelle) språk, heng i ISO 639 saman med faktorar som lingvistisk likskap, om brukarane forstår kvarandre, om det finst felles litteratur, korleis språkbrukarane ser på forholdet mellom språk og identitet, osv. «Konklusjonen» i denne standarden er altså at bokmål og nynorsk er to individuelle språk. Det kan tolkast som ein meir sjølvstendig status for bokmål og nynorsk enn den tradisjonelle *målform*-nemninga. På den andre sida er det rundt om i verda klyngjer av nærskyldte språkvarietetar som kan bli rekna som individuelle språk, men der ein i visse brukskontekstar har behov for ein felles språkidentitet for dei, med andre ord eit makrospråk: «[T]here must be some domain in which only a single language identity is recognized.» (SIL u.å.-a). Det er utan tvil tilfelle for norsk: I norsk kontekst skil fagfolk t.d. ikkje mellom bokmålske og nynorske talemål, talemåla innan Noregs grenser er norske (sjølvsagt med unntak av dei samiske språka, kvensk mfl.), og ofte snakkar vi om den norske språkhistoria.

ISO-klassifiseringa av norsk samsvarer med språkbruken i den første heilskaplege språklova i Noreg, lov om språk (Språklova 2021), som blei vedteken våren 2021 og trer i kraft ved årsskiftet 2021/2022. Lovarbeidet byggjer på ein analyse av at engelsk på fleire sentrale samfunnsområde utgjer eit press mot det norske språket, og at det difor er nødvendig med ei lovfesting av norsk og dei andre språka den norske staten har eit ansvar for (Innst. 253 L (2020–2021), 1). § 1 i språklova er formulert slik:

Føremålet med lova er å styrkje norsk språk, slik at det blir sikra som eit samfunnsberande språk som skal kunne nyttast på alle samfunnsområde og i alle delar av samfunnslivet i Noreg. Lova skal fremje likestilling mellom bokmål og nynorsk og sikre vern og status for dei språka som staten har ansvar for. (Språklova 2021)

I lova og tilknytte dokument blir bokmål og nynorsk omtala som to *skriftspråk*, t.d. står dette i § 4 i språklova: «Bokmål og nynorsk er likeverdige språk som skal kunne brukast i alle delar av samfunnet. I offentlege organ er bokmål og nynorsk jamstilte skriftspråk» (Språklova 2021). I proposisjonen som følgjer med språklova, blir dei òg omtala som *skriftstandardar*: «norsk har to offisielle skriftstandardar, bokmål og nynorsk» (Kulturdepartementet 2020, 84). Norsk blir gjennomgåande omtalt som *fellespråket norsk*, forklart som eit *samfunnsberande språk* («overordna fellesspråk som blir bruka til administrasjon og samfunnsdebatt i det moderne, fleirkulturelle samfunnet vårt, som held storsamfunnet saman og gjev det identitet») (Kulturdepartementet 2020, 86). § 4 slår dessutan fast statusen til norsk som *hovudspråk* i Noreg: «Med termen hovudspråk er det meint å uttrykkje reint deskriptivt at norsk språk er fleirtalsspråket og dermed det språket som alle i Noreg må mestre for å vere deltakarar i demokratiet» (Kulturdepartementet 2020, 151). Det blir presisert at norsk språk både er bokmål og nynorsk (Kulturdepartementet 2020, 100).

Vi kan rekne med at språklova blir mønsterdannande for korleis ein kjem til å omtale bokmål og nynorsk i framtida, uavhengig av om ein tykkjer omgrepsbruken med to norske skriftspråk stemmer overeins med det lingvistiske terrenget. Men så lenge ISO-klassifiseringa legg til grunn at individuelle språk som korresponderer med eit sams makrospråk, er nærskyldte varietetar, og det i proposisjon 108 L blir understreka at «det å rekne bokmål og nynorsk som to separate skriftspråk ikkje står i vegen for å omtale norsk som eitt språk» (Kulturdepartementet 2020, 84), representerer både ISO-standarden og språklova meir ei endring i nemningsbruken enn synet på tilhøvet mellom bokmål og nynorsk. I proposisjonen blir det dessutan lagt vekt på at ordet *målform* framleis kan brukast – og at det i visse samanhengar kan vere nødvendig når ein skal omtale tilhøvet mellom bokmål og nynorsk. Det vil m.a. vere tilfelle i ein språkhistorisk kontekst. Språkrådet rår heller ikkje til at termene *hovudspråk* og *sidespråk* erstattar *hovudmål* og *sidemål*, men opplæringsfeltet blir i proposisjonen oppmoda til å bruke *bokmål* og *nynorsk* der det er mogleg (84).

I denne artikkelen vekslar eg mellom å bruke nemningane *skriftspråksvarietetar* og den noko kortare varianten *varietetar* om bokmål og nynorsk, då eg ser på dei som ulike skriffestingar av det same felles- eller makrospråket.² Eg meiner det er i tråd

---

² Andre les språklova annleis og sidestiller *skriftspråk* med *språk*: «– Nå snakker vi ikke lenger om nynorsk og bokmål som to målformer av det norske språket, men som egne språk, sier Unn Røynealand, professor ved Senter for flerspråklighet ved Universitetet i Oslo. [...] – Et språk defineres ikke bare på lingvistisk grunnlag. Det er en historisk, politisk, kulturell og sosial størrelse som det knytter seg mye følelser og identitet til, sier hun. – Det nynorske skriftspråket har etter hvert en stor og viktig litterær

med tankegodset i ISO 639 og språklova, og det gjev rom for å vidareføre nemninga *subvarietet*, som i dei seinare år har blitt vanlegare bruke om ulike måtar å skrive på innanfor bokmål og nynorsk (jf. del 3). Sjølv om det er eit nokså stort spenn mellom ytterkantane av subvarietetar, frå riksmål til høgnorsk, er det eit sentralt poeng i denne artikkelen at dei til saman utgjer eit kontinuum av det mangfaldige språket norsk.

3 Vide skriftspråksnormalar

Ein *skriftnormal* er det samanhengande systemet av fastsette normer for ein språkvarietet. Bokmålsnormalen og nynorsknormalen er to ulike skriftnormalar, med kvar sine sett av fastsette normer for kva som er rett å skrive. Dei vide offisielle normalane vi i dag har for bokmål og nynorsk, er ikkje berre ein konsekvens av samnorskpolitikken, der mange nye former blei innførte som eit ledd i freistnaden på å føre målformene nærare kvarandre. Valfridomen i formverket handlar òg om at det i Noreg, meir enn det som er vanleg dei fleste stader, blir sett på som ein verdi å kunne skrive i samsvar med sitt eige talemål: «Dette er i tråd med eit språksyn som legg stor vekt på at talespråket er primært i forhold til skriftspråket, og at dette derfor så langt som råd skal spegle av talespråket og variasjonen i dette, også på fonologisk og morfologisk nivå» (Rødningen 2000, 67). Her spelar den norske talemålsvariasjonen og usemja om kva variant(ar) som skulle ligge til grunn for utforminga av eit fornorska skriftspråk, òg inn (Kulbrandstad og Kinn 2016, 101). Og sjølv om valfridommen både innanfor bokmål og innanfor nynorsk er omfattande, er det uansett berre ein liten flik av det totale mangfaldet som norsk språk med alle sine talemålsvariantar utgjer, som det er funne plass til innanfor normalane (Wangensteen 1998, 182f).

Helge Dyvik hevdar at den store graden av valfridom i skriftspråksnormalane her til lands bidreg til å gjere dei mindre profilerte, og han spør seg kor mange normer som ligg skjulte i ein slik masse av valfridom (Dyvik 1993, 173). Sjølv antydar han at ein oppvakt utlending som prøver å forstå seg på den norske språksituasjonen, kan kome til å konkludere slik: «Dere har et sted mellom syv og ti skriftspråk i Norge» (159). I nyare tid har det blitt vanleg å omtale *normer* i denne tydinga som *operative subnormer* eller *subvarietetar* ('underordna språkvarietetar') (sjå t.d. Dyvik 2012, Fjeld 2015, Helset 2017).

Figur 2 er mitt forsøk på å illustrere breidda i skriftleg norsk og å finne brukande nemningar, særleg på nynorsksida, då det i faglitteraturen ymsar svært korleis subvarietetane er omtalte. Tanken bak denne forenkla og skjematisk framstillinga er å

---

tradisjon og en rik kulturhistorie, og det oppfattes som mer enn bare en måte å skrive norsk på.» (Lilleslått 2021)

vise korleis dei ulike nivåa og subvarietetane nokolunde forhold seg til kvarandre, men det er viktig å minne om at språknemningane i figuren ikkje refererer til udiskutable gjevne storleikar i den verkelege verda; den norske språkrøynda inneheld ikkje så klart avgrensa kategoriar som figuren kan gje inntrykk av. Sjølv om det finst etablerte nemningar som t.d. *konservativt bokmål*, betyr ikkje det automatisk at det denoterer ein definert skriftnormal, eller at det er semje om kva former som høyrer til kva subvarietet.

Figur 2. Fellesspråk, skriftspråksvarietetar, normalar og subvarietetar i norsk

Den øvste delen av figur 2, med linjene i horisontal, gjer greie for korleis eg ser på tilhøvet mellom fellesspråket norsk (jf. del 2), skriftspråksvarietetane bokmål og nynorsk og dei offisielle normalane for bokmål og nynorsk, slik dei er forvalta av Språkrådet. Når figuren deler fellesspråket norsk i to jamstore delar, byggjer det på at skriftspråka bokmål og nynorsk politisk sett er jamstilte og likeverdige, det representerer på ingen måte reell tekstproduksjon i dei to; då hadde bokmål vore langt meir dominerande. Eit sentralt poeng er at dei offisielle normalane for begge skriftspråka ikkje dekkjer alle former som førekjem i skrift, og bokmålsnormalen omfattar i større grad enn nynorsknormalen dei konservative formene.

Subvarietetane med svart skrift i nedste delen av figur 2 er innanfor dei offisielle normalane bokmål og nynorsk, medan dei i raudt delvis ligg utanfor, med *høgnorsk* og *riksmål* som kvar sitt ytterpunkt. I figuren er dei likevel rekna som ein del av skriftspråka bokmål og nynorsk, men med den forskjellen at høgnorsken ligg utanfor den offisielle normalen, medan berre delar av riksmålet er på sida av den offisielle normalen. Her må det presiserast at det ikkje er semje om plasseringa av riksmålet i ein slik modell. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur frontar riksmål som ein normal på linje med dei normalane som er normerte av Språkrådet: «For moderne norsk eksisterer det som kjent tre forskjellige skriftspråksnormer: 1. nynorsk; 2. bokmål; og

3. riksmål» (Askedal et al. 2003, 93), og i ein artikkel frå 2012 blir det hevda at varieteten dei fleste brukar («Standard Norwegian»), har to subvarietetar: bokmål og riksmål (Fjeld og Henriksen 2012, 937). Lars Vikør har argumentert for at riksmålet er ei privat kodifisering av dei mest konservative formene i bokmålet – stort sett i tråd med den offisielle bokmålsnormalen, men ikkje alltid – og difor er å betrakte som ein subvarietet av bokmål (Vikør 1986). Den tendensen blei forsterka i 2005-reforma, så i figuren reknar eg alt til venstre for samnorsk som subvarietetar av skriftspråket bokmål, og alt til høgre reknar eg som nynorsk. Ved å skilje klart mellom skriftspråka og dei offisielle normalane, kan eg i figur 2 både rekne riksmål som ein del av skriftspråket bokmål og høgnorsk som ein del av skriftspråket nynorsk, sjølv om det berre er høgnorsken som klart ligg på utsida av den språkrådsforvalta normalen.

Høgnorsk utgjer i praksis ein ganske fast normal, bygd på dei tradisjonelle formene i 1917-normalen for nynorsk (Vikør 2007, 76). Sjølv legg høgnorskkrøsla stor vekt på at dei byggjer på arven etter Aasen:

[H]øgnorsken [...] byggjer [rett nok] på det norskrøtte tilfanget i målføri, men tek mål av seg til å vera den mynstergilde samnemnaren for målføri som Aasen tenkte seg, det norske standardmålet, nasjonalmålet, riksmålet, normalmålet, landsmålet eller kva namn me no vil bruka. (Krokvik 1995)

Samnorsken ligg i figur 2 midt i lendet, slik ein såg føre seg at dette framtidsspråket skulle gjere, men det verken er eller har vore ei nemning mange har brukt om eige skriftspråk. I den grad skrift har blitt karakterisert som samnorsk, er det ofte som ein negativ karakteristikk av radikale former i bokmål.

«At man ikke er helt i stand til å redegjøre for hva som er forskjellen på radikalt bokmål og samnorsk, eller på moderat bokmål og riksmål, er det naturlig å tilskrive egen vankundighet», skreiv Helge Dyvik i 1993 (162). Fleire kan nok kjenne seg råka av slik vankunne, og det er ikkje intensjonen i denne artikkelen å gjere greie for kva som konstituerer subvarietetane, men å fokusere på nemningane. Eg har likevel valt å konstruere eit døme i figur 3 som inneheld eit knippe variablar som illustrerer somme av forskjellane, vel vitande om at ei kort setning ikkje får fram nyanserikdommen i dei ulike subvarietetane. Det at subvarietetane verken er eintydig definerte eller nødvendigvis dokumenterte i eigne grammatikkar eller ordbøker, gjer tvillaust at somme hadde knytt andre formval til subvarietetane enn eg har gjort her.

Nokre formval i figuren krev ein kommentar. Den valfrie forma *etter* står i parentes og viser til forma *etter* i den siste utgåva av *Riksmålsordlisten*, utgjeven av Riksmålsforbundet og oppdatert med dei siste normeringsvedtaka som er godkjende av Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. Når eg har valt å bruke *etter* i dømet, er det fordi denne forma tradisjonelt har vore ein riksmålsmarkør. Det kan òg diskuteras at

eg har gjeve opp konservativt og moderat bokmål som to subvarietetar i figur 2 og 3, utan å bruke ulike former i det aktuelle dømet, for som Helge Dyvik påpeikar: «'konservativt bokmål' og 'moderat bokmål' brukes mye om hverandre, og uttrykker mer en nyansse i synsvinkelen hos den som bruker ordet enn en nyansse i selve den denoterte språkformen. Jeg ville si at de denoterer det samme» (personleg kommunikasjon i e-post, 05.05.2021). Grunnen til at eg valde å føre dei som to, er mellom anna dei omtalte normeringsretningslinjene til Språkrådet, som refererer til «operative subnormer av bokmål, tradisjonelt kalt «konservativt», «moderat» og «radikalt» bokmål, med mellomformer» (Språkrådet 2015, 9).

Riksmål: *Syv timer efter at vi kom frem, skinte solen og sneen smeltet – nu var det sommer.*
Konservativt bokmål: *Syv timer etter at vi kom frem, skinte solen og snøen smeltet – nå var det sommer.*
Moderat bokmål: *Syv timer etter at vi kom frem, skinte solen og snøen smeltet – nå var det sommer.*
Radikalt bokmål: *Sju timer etter at vi kom fram, skein sola og snøen smelta – nå var det sommer.*
Samnorsk, bokmålsretta/nynorskretta: *Sju timer/timar etter at vi kom fram, skein sola og snøen smelta – nå var det sommer/sommar.*
Tilnæringsnynorsk: *Sju timar etter at vi kom fram, skein sola og snøen smelta – nå var det sommar.*
Midtlinjenynorsk: *Sju timar etter at vi kom fram, skein sola og snøen smelta – no var det sommar.*
Tradisjonell nynorsk: *Sju timar etter at me kom fram, skein sola og snøen smelta – no var det sumar.*
Høgnorsk: *Sjau timar etter at me kom fram, skein soli og snøen braana – no var det sumar.*

Figur 3. Dømesetning formulert i dei ulike norske subvarietetane

Å formulere setninga i figur 3 på samnorsk er ei tvilsam øving, då det ikkje finst noka normkjelde for ei språkform som tilhengjarane alltid såg på som eit framtidsmål, ikkje ei eksisterande språkform. Når eg har valt å gjere det med ei skråstreksløyseing, er det fordi det var ein føresetnad at ein skulle kunne skrive ein bokmålsretta eller ein nynorskretta samnorsk der det ikkje finst fellesformer (Lars Vikør, personleg kommunikasjon i e-post, 06.05.2021).

4 Subvarietetar av bokmål

Ruth Vatvedt Fjeld (2015, 37) slår fast at valfridommen i bokmålsnormalen er større enn i nynorsknormalen. Truleg er det stikk i strid med folkelingvistiske oppfatningar på området – iallfall blir valfridommen oftare trekt fram som eit pedagogisk problem i nynorsk enn bokmål. Fjeld peikar òg på at skriftspråksvarietetet bokmål blir brukt av dei fleste nordmenn, som dermed både kjem frå ulike sosiale lag og spreidde område av landet, noko som gjer at det ligg meir til rette for subvarietetar i bokmål enn i

nynorsk. I denne delen skal vi sjå på ein del forskning som har vore gjort på bokmåls-subvarietetane og somme av diskusjonane som har vore om nemningsbruken.

Dyvik (1993, 2003, 2009, 2012) har kartlagt dei operative normene og normklyngjer i bokmål og delvis nynorsk, og han konkluderer med at det er mønster i korleis språkbrukarane utnyttar valfridommen. Trass i at skiljet mellom hovudformer og sideformer i bokmål blei oppheva i 2005, og alle bøyingsformer og stavemåtar no formelt har same status og kan kombinerast fritt på enkeltordsnivå, har tekstar ein statistisk tendens til å samle seg i klyngjer, då val av visse former i praksis impliserer val av andre former. Dyvik (2012) gjorde ei pilotundersøking av statistisk baserte klyngjer av tekstar i eit avgrensa utval av avistekstar. Der fann han ein klar tendens til ei moderat normklyngje (med former som *kastet*, *treningen* og *kvinnen*), medan det var klart mindre tydlege klyngjetendensar på den radikale sida (t.d. *kasta*, *tida* og *utviklinga*); tekstane med radikale former var meir spreidde i rommet av moglege val. På grunnlag av dette meiner han å finne støtte for påstanden om at 'moderat bokmål' er ein avgrensa, eksisterande subvarietet av bokmål, medan 'radikalt bokmål' i større grad er ein abstraksjon som snarare nemner eit sett av moglege avvik frå moderat bokmål som i langt mindre grad blir valde saman i mange tekstar:³

A claim which is sometimes made is that moderate Bokmål is more of a real, identifiable subvariety of Bokmål than radical Bokmål, which may be more of an abstraction in the sense that it refers to the sum of possible departures from moderate Bokmål without itself being a subvariety about which language users tend to have consistent intuitions. (Dyvik 2012, 201)

Termene *konservativt*, *moderat* og *radikalt* bokmål kan ha ulike tydingar for ulike språkbrukarar. Legg ein vekt på språkhistoriske aspekt, skal vi sjå at *konservativ* tyder nær opphavet og *radikal* langt frå opphavet. Andre legg større vekt på språkpolitiske aspekt ved termene, som då får andre konnotasjonar. Ein god illustrasjon på det er at tekstane i den konservative avisa *Aftenposten* utgjer ein del av den moderate normklynga i undersøkinga til Dyvik (2012), medan *Klassekampen*, som høyrer til på den politiske venstresida i Noreg, òg er den språkleg mest radikale av dei undersøkte.

---

³ Slik eg les Dyvik, koplar han nemninga *subvarietet* til klare normklyngjer som dermed utgjer ei veldefinert språkform ein kan møte i mange tekstar, medan han omtaler andre, lausare definerte undergrupper av bokmål og nynorsk som *subnormer*. Ei subnorm har ikkje på same måte som moderat bokmål ei stor samling av språkleg nokså konsistente tekstar som ein kan lære varietetten frå, og brukarane har heller ikkje same grad av intuisjon om kva former varietetten inneheld. Eg brukar *subvarietet* om alle, sjølv om eg deler oppfatninga hans om at dei i ulik grad framstår som egne skriftnormalar.

Geirr Wiggen peika på at det tradisjonelt har det vore vanleg å omtale bokmålsnormalen som delt i «to atskilte system, henholdsvis «radikalt» og «moderat» bokmål». Det har kommet klart og ofte til uttrykk både i lekmannsordskifter og i skrifter frå offisielt hold, f.eks. frå Norsk språknemnd/Norsk språkråd» (Wiggen [1977] 1979, 212). Todeling, heller enn tredeling (slik vi i nyare tid har sett frå Språkrådet), blir brukt og delvis argumentert for av fleire som har forska på utviklingstendensar i bokmålet, m.a. Eric Papazian (1985, 16; 2002, 157), Kjersti Wictorsen Kola (2014) og Ruth Vatvedt Fjeld (2015, 41).

Ifølgje Wiggen har nemningane *moderat bokmål* og *radikalt bokmål* utvikla seg frå tydinga moderate og radikale endringar i høve til rettskrivinga av 1917. Før nemningane hadde festa seg i bruk, tok ei rekkje valfrie former i bokmålet til å bli behandla en bloc i samband med utviklinga av hovud- og sideformer i 1938-normalen. Språket i lærebøkene skulle tene utjamninga mellom bokmål og nynorsk, og tilrådinga var at samformene blei brukte så langt som råd. Seinare har dermed *radikalt bokmål* blitt forstått som ein bokmålsvariant som er prega av tilnærmings- eller samformer, dvs. nynorskformer eller nynorskprega former (Wiggen [1977] 1979, 213). Dessutan har *radikale former* i bokmål blitt brukt som synonym til *folkemålsformer* (særleg austlandske dialektformer), og desse to delvis motsetningsfylte og uklare definisjonane av *radikal* som nynorsknaer og dialektprega gjer det vanskeleg å bestemme denne bokmålsvarianten i praksis, for tilnærmingsformer og folkemålsformer er ikkje alltid like.

Eric Papazian, som gjennom val av språklege former plasserer seg på den radikale sida av bokmålet, er òg blant dei som meiner at *radikal* betyr «relativt ny, ny i forhold til de tradisjonelle formene» (Papazian 1985, 17). Han argumenterer for at inndelinga av formene må vere absolutt og gjord på språkhistorisk grunnlag, ikkje gradert på stilistisk grunnlag, for dei ulike konservative og radikale formene blir slett ikkje oppfatta som like konservative eller radikale av dei ulike brukarane av bokmålet. Konsekvensen han dreg av dette, er at motsetninga til *radikal* ikkje kan vere *moderat*, men *konservativ*, og det radikale bokmålet bør definerast i forhold til det konservative bokmålet, ikkje i forhold til nynorsk eller dialektene. Papazian spør om det kan vere slik at *moderat* er eit plussord, som det er om å gjere for tilhengjarane av den aktuelle bokmålsvarianten å bruke, medan *konservativ* er eit minusord som motstandarane, t.d. tilhengjarar av det radikale bokmålet, helst brukar (1985, 16f).

Marit Julien har peika på at det ikkje finst noko som er *nøytralt*, sosialt sett, når ein snakkar om språknormer: «Same kva for skriftlege former ein bruker, vil det sende ut signal om kven ein er, og kanskje òg om kva for språkpolitisk oppfatning ein har» (Julien 2017, 102). Poenget til Julien viser kor problematisk det er å setje likskapsteikn mellom 'moderat' og 'umarkert', slik Stig Jarle Helset gjer når han definerer *moderate former* på denne måten: «former som ikkje kjennest markerte på noko vis» (2016, 141)

– sjølv om han rett nok brukar nemninga om former som ligg mellom dei konservative og radikale både i bokmål og nynorsk.

Vidare skal sjå på korleis ein del av miljøa på konservativt bokmålshald gjer greie for språksituasjonen og brukar nemningane:

I en normsituasjon som den norske, der valgfriheten på alle nivåer (rettskrivning, bøyninger, ordvalg, syntaks) er formidabel, ligger det til rette for utviklingen av delnormer, dvs. stilistiske varianter av sortimentet, gjerne bundet sammen av en forestilling av stilistisk slektskap mellom de former og uttrykksmåter som blir valgt. Man snakker således om moderat og radikalt bokmål (og tilsvarende for nynorsk). (Vinje 2004, 139)

Artikkelen *bokmål* i *Norsk ordbok* (Guttu) definerer dei to subvarietetane med *riksmål* som målestokk:

moderat bokmål bokmål som (i hovedsaken) ikke fjerner seg mer fra riksmål enn den offisielle rettskrivning krever / *radikalt bokmål* bokmål som gjennom tilnæringsformer fjerner seg påfallende fra riksmål, bokmål med nynorskpreg

Samanlikna med Wiggen og Papazian, som argumenterer språkhistorisk for bruken av nemningane, ser vi her døme på lingvistar som legg meir vekt på språkpolitiske aspekt og stilistikk. Verken Finn-Erik Vinje eller Tor Guttu, begge sentrale riksmålsfolk, har med perspektivet om at radikale bokmålsformer ofte fell saman med folkemålsformer, slik vi såg det hos Wiggen ([1977] 1979, 212) og slik det er med i denne definisjonen av *radikale ordformer*: «Med 'radikale' ordformer meiner eg former som blir tekne inn i rettskrivinga ut frå eit ønske om tilnærming til den andre målforma og/ eller eit ønske om å inkludere folkemålsformer» (Helset 2016, 141). Helset (148f) hevdar at det finst nokså eksplisitte skriftfestingar av kva som ligg i omgrepa radikalt, moderat og konservativt bokmål, og han viser til Finn-Erik Vinje (2004, 2005) som ein av dei som har drøfta og eksemplifisert dei grundig, medan Vinje sjølv opererer med ei todeling mellom moderat og radikalt bokmål.

Vinje framhevar at det er viktig å vere klar over at etter dei språkpolitiske omveltningane på det offisielle nivået dei siste åra er riksmålsnorma berre marginalt ulik den moderate versjonen av språkrådsnorma.⁴ Slik blir det òg presentert i fleire andre artiklar og kronikkar frå språkkonservativt hald (t.d. Askedal et al. 2003, 93; Fjeld og Henriksen 2012, 936; Waage 2017), slik dette utdraget kan stå som døme på: «[M]er

---

⁴ Det har òg vore gjort endringar i riksmålsnorma. I dag er det tillate både med *sne* og *snø*, *farve* og *farge*, så det har vore ei viss tilnærming frå begge sider.

enn 80 prosent av alle bokmålstekster er skrevet på moderat bokmål. Og moderat bokmål er i alle praktiske henseender det samme som moderne riksmål» (Nordgård og Uri 2017).

Representantar for Det Norske Akademi for Språk og Litteratur (Akademiet) argumenterte i 2017 for at ansvaret for å normere bokmål burde bli flytta frå Språkrådet til Akademiet – som i 1953 blei oppretta for å verne om riksmålet, og som i dag har *Det Norske Akademis ordbok*, NAOB, som sin viktigaste publikasjon (Det norske akademi 2020). I den samanhengen gjorde dei ei uvanleg kopling mellom riksmålsformer og *folkemål*:

Det er ikke behov for en proaktiv, eksperimenterende og politisk styrt normering av bokmålet. Det har funnet sin operative hovednorm [moderat bokmål]. Dette er den formen for bokmål som Akademiet allerede arbeider for. Å la Akademiet overta bokmålsnormeringen er altså å slippe **folkemålet** til. (Nordgård og Uri 2017; mi utheving)⁵

Bokmålsskrivende er ikke interessert i alle disse formene. Nå bør **normen følge folket**. Vi vil ha språklig demokrati, ikke språklig skrivebordsbyråkrati. Har Høyre et poeng når de vil vurdere å la andre enn Språkrådet normere bokmålet? (Egeland, Iunker og Uri 2017; mi utheving)

Det spesielle i dette retoriske grepet ligg i at riksmålsforkjemparar sidan opprettinga av Riksmålsforbundet i 1907 har vore leiande i kampen mot den offisielle språkpolitikken og tilnærminga mellom bokmål og nynorsk *på norsk folkemåls grunn* (Fjeld 2004, 2). Det Akademiet her gjer, er å omdefinere *folkemål* frå den hevdvunne tydinga 'talemål som ikkje er basert på ei skriftspråksnorm', altså det motsette av talt riksmål, til å bli skriftspråksvarianten dei fleste brukar, «i alle praktiske henseender det samme som moderne riksmål». Forfattarar og skribentar som ikkje brukar nynorsk, men som heller ikkje kjenner seg heime i riksmål og moderat bokmål fordi det ligg langt frå talemålet deira, blir her ikkje rekna blant «folket». I tillegg vender Nordgård og Uri på nemninga *operativ subnorm* (m.a. brukt i Språkrådets normeringsretningslinjer (2015) og av Helge Dyvik (2012)) til «operativ hovednorm», som truleg framstår med større tyngde. Akademiet fekk ikkje gjennomslag for dette framlegget, og i den nye språklova blir det slått fast at Språkrådet skal ha ansvaret for å normere bokmål og nynorsk (Kulturdepartementet 2020, 22). Den offentlege politikken er framleis at normeringa

---

⁵ Torbjørn Nordgård er styreleiar for Akademiordboken AS, som står for drifta av *Det Norske Akademis Ordbok* (NAOB), ein oppdatert, modernisert og digitalisert versjon av *Norsk Riksmålsordbok*, og Helene Uri var i 2017 visepreses i Det Norske Akademi for Språk og Litteratur, som m.a. har som oppgåve å normere riksmålet og er eineiegar av Akademiordboken AS.

må ta omsyn til all variasjonen og rikdommen som finst i heile bokmålet, både for bruksbeskriving og som grunnlag for rettskrivingsendringar (jf. Fjeld 2004, 5).

I NAOB blir *moderat bokmål* brukt som eit honnørord: «NAOB søker å gi en gjennomført entydig norm for den som ønsker å benytte moderat bokmål, en norm som vil passe når man uttrykker seg i sakprosa, f.eks. når man skriver et avisinnlegg, en jobbsøknad, en eksamensbesvarelse eller en faglig artikkel» (naob.no/om). Med ei slik formulering kan ein få inntrykk av at radikalt bokmål skulle vere mindre eigna til sakprosa, og den offisielle bokmålsnorma inneheld meir variasjon enn det media og dei fleste bokmålsbrukarar nyttar:

Kort sagt er situasjonen for bokmål i dag slik at ein i teorien har stor valfridom, men i praksis liten, eller i einskilde tilfelle ingen. Ein moderat varietet ser ut til å ha fått feste seg særleg i media, som i dagens samfunn utgjør ein sentral maktfaktor òg i språkleg samanheng (Berg 1999, 28).

Kjersti Wictorsen Kola er blant dei som skriv om *konservativt* og ikkje *moderat bokmål* som motpolen til det radikale bokmålet. I masteroppgåva si viser ho at konservative variantar er i klart fleirtal samanlikna med dei radikale variantane i alle typar bokmåls-tekstar i Leksikografisk bokmålskorpus. I undersøkinga hennar av bruken av 184 morfologiske og ortografiske variantar er den relative frekvensen til dei konservative formene 84 %, medan radikale former og talemålsnære variantformer i sum blir brukte i 14 % av tilfella (Kola 2014, 113). Irmelin Kjelaas hevdar at ein i bokmål må bruke moderate former for å bli teken seriøst, basert på erfaringar med at fagfellar i eit tidskrift opptredde som normagentar ved å «stusse på» at ho brukte hokjønnsartikkelen *ei* og *a*-endingar i ein akademisk tekst (Kjelaas 2017; Müller 2017). Ingunn Indrebø Ims (2007, 3) omtalar radikalt bokmål som den mest stigmatiserte språknormalen i Noreg i dag. Det er noko av bakteppet for at Foreninga for radikalt bokmål blei danna i 2019, for å jobbe for auka anerkjenning av radikale og talemålsnære bokmålsformer (Foreninga for radikalt bokmål 2020). Blant bokmålsbrukarar ser vi, på ein ganske annan måte enn på nynorskhalda, at det er ulike grupperingar som arbeider aktivt for å fremje sin føretrekte subvarietet, og at desse grupperingane er aktive i det offentlege ordskiftet. I den samanhengen blir nemningsbruken i seg sjølv ein del av argumentasjonen for bruk av visse valfrie former i bokmål.

5 Subvarietetar av nynorsk

For nynorsken sin del er nemningane i endå mindre grad opplagde. Eit teikn på det er at ein kan finne definisjonar av termene *moderat bokmål* og *radikalt bokmål* under *bokmål*, mens tilsvarende nemningar ikkje er å finne under *nynorsk* verken i *Bokmålsordboka*

eller *Nynorskordboka*. For sjølv om dei valfrie formene i nynorsk òg kan bli rekna som tradisjonelle/konservative eller nye/radikale i forhold til ei meir tradisjonell rettskriving, som landsmålsnormalen til Ivar Aasen eller 1917-rettskrivinga, har ikkje *konservativ* og *radikal* festa seg om ulik bruk av nynorsk på same måte som for bokmål (Ims 2007, 25).

Helset har undersøkt om det finst normklyngjer i moderne nynorsk, og han meiner at bruken av omgrepa som skildrar dei ulike språklege linjene, ser ut til å vere meir skiftande innanfor den nynorske diskursen enn innanfor bokmålsdiskursen, og han hevdar at «[d]en skiftande omgrepsbruken innanfor den nynorske diskursen kan i seg sjølv vere med på å utydeleggjere konseptane som ligg bak» (Helset 2016, 149; 2017, 62). Sjølv brukar Helset nemningane *radikale*, *moderate* og *konservative* om 1) nynorske former og 2) meir eller mindre dominerande subvarietetar av det nynorske skriftspråket, med *bokmålsnær*, *nøytral* og *tradisjonell* som nærsynonym. I denne delen skal vi sjå at det definitivt er ei terminologisk forvirring i nynorsk, men eg stiller meg tvilande til at forsøk på direkte overføring av ideologisk ladde bokmålsnemningar til nynorskruynda bidreg til klargjering. Det at *moderat bokmål* (slik det er definert av NAOB og Akademiet) har etablert seg som ein normal med eigne ordbøker og grammatikk, gjer det ikkje utan vidare riktig å overføre denne og andre nemningar til nynorsk. At *Norsk Ordbok* i figur 4 definerer *moderat* på motsett vis i tyding 3b «(om nynorsk) lite konservativ» og 3c «(om norsk-dansk) konservativ» viser iallfall at nemningsbruken til Helset ikkje er i tråd med slik ordet tradisjonelt er brukt i nynorsk.

b. (om nynorsk) lite konservativ

eg syng på ein svært moderat nynorsk (Litterær kjelde: GulaT 1986)

c. (om norsk-dansk) konservativ (1)

"moderate" former (Litterær kjelde: NoAllk IV,645)
moderat og radikalt bokmål

Figur 4. Tyding 3 av *moderat* i *Norsk Ordbok*

Det er ikkje usemje om at det finst ulike stillag av nynorsk, og det har lenge vore tendensar til meir markerte stilforskjellar i nynorsken mellom ein meir litterær høgprosa og ein meir daglegdags kvardagsprosa (Venås et al. 1983, 26). Tankegangen om at visse former høyrer til same stillag, ser vi òg når ei gruppe kompetente nynorskbrukarar i ei undersøking av Endre Brunstad rangerer *manglande konsekvens i rettskrivinga er dårleg nynorsk* på tredjeplass av overordna prinsipp for god nynorsk språkføring, medan *stilistisk sikker* ligg på topp over generelle språkføringsideal uttrykte av respondentane

(Brunstad 2009, 98ff).⁶ Dette blir eksemplifisert ved at ein respondent meiner at bruk av den tradisjonelle forma *gjev* og tilnærmingsforma *noen* i ein og same tekst er eit normbrot, og ein annan hevdar at manglande konsekvens er å vingle mellom dialekt-nært, moderne og arkaisk, utan å vite kva ein gjer (101). Brunstad konkluderer med at sjølv om det offisielt berre finst éin nynorsknormal med variasjon, er det på same tid ei forventning blant kunnige nynorskbrukarar om stilistisk og varietetsmessig konsistens (101). Funna i Helset (2016), som byggjer på ei spørjeundersøking mellom det som kan karakteriserast som særleg kompetente nynorskbrukarar, byggjer òg opp under det at det eksisterer klare førestillingar om (kva som kjenneteiknar) subvarietetar av det nynorske skriftspråket, sjølv om svara viser at det ikkje er absolutt konsensus om kva for språklege former som soknar til kva subvarietet.

På den andre sida viser ei undersøking av Celia M. Berg at nynorskbrukarar i vidaregåande skule i større grad enn bokmålsbrukarar har eit personleg prega fundament for skrivemåten sin; dei gjer formval ut frå egne ønske om korleis skriftspråket skal sjå ut – fordi språket er «ein del av personlegdomen deira og/eller har ein kulturell verdi som dei ønskjer å halde i hevd» (Berg 1999, 73). Ho skriv vidare at for dei fleste bokmålsbrukarar ser språket ut til å utelukkande vere eit kommunikasjonsmiddel, og dei færreste meiner dei kan karakterisere språket sitt som personleg. Dersom det er eit generelt trekk ved språkhaldningane, har Brunstad (2009, 95) peika på at ein kan forvente at nynorskbrukarar lettare vil akseptere språkleg valfridom og variasjon enn bokmålsbrukarar.

Med sosiale medium har dialektnær skriving sett sitt tydelege preg på mykje av den norske tekstproduksjonen særleg yngre skrivarar står for (sjå t.d. Røyneland og Vangsnes 2020), og fleire studiar peikar på at nynorskungdom i større grad enn bokmålsungdom ser ut til å veksle mellom nynorsk, bokmål og dialektnær skriving (sjå t.d. Helset og Brunstad (2020) for ei oppsummering av delar dette forskingsfeltet, som har vore i sterk vekst dei seinare åra, men som det ikkje er rom for å gå nærare inn på i denne artikkelen). Helset og Brunstad slår fast at unge nynorskbrukarar som språkvekslar «har eit *medvit* om denne tekstkulturelle kompetansen, dvs. at dei har eit medvit om kva for språkformer som kulturelt sett «passar» i ulike situasjonar» (2020, 108). Når unge nynorskbrukarar avhengig av medium, mottakar, sjanger og kontekst trekker inn trekk frå talemålet når dei skriv, og elles vekslar mellom bokmål og nynorsk,

---

⁶ Dette blir også reflektert i somme brukarrettleiingar til ordlister, som her hos Kulbrandstad, Veka og Øygarden (1996, II): «ELEVAR KAN VELJE FRITT BLANT ALLE FORMENE I ORDLISTA. Det einaste du bør vere merksam på, er at eit tilfeldig val av former kan føre til stilbrot, men altså ikkje 'feil' i vanleg meining. Dersom du vel å skrive ei litt eldre form som [sumar] for sommar, bør du velje tilsvarende former i resten av stilen også.»

er det ikkje urimeleg å tru at aksepten blant desse for variasjon har blitt ytterlegare styrkt.

Bente Selback fann i ei undersøking blant «vanlege språkbrukarar» at nynorsk-informantane frå kjerneområdet Førde, i Sogn og Fjordane, ikkje er opptekne av at skriftbildet skal vere einskapleg, eller at språkbruken skal vere mest mogleg nøytral. Når dei skriv, vel dei fleste av desse informantane å bruke det dei sjølve karakteriserer som *moderat nynorsk* på ein akse med konservativ, moderat og radikal nynorsk. Nesten alle randsonereinformatane som skriv nynorsk, skriv derimot radikalt og er dei mest negative til tradisjonelle nynorskord (Selback 2001, 144). Selback gjev som ei mogleg forklaring at for desse er ikkje nynorsk automatisk rekna som ein del av den regionale kulturen og er difor ikkje eigna som identitetsmarkør. Skal ein bruke nynorsk der for å markere kven ein er, og kvar ein kjem frå, kan ein gjere det ved å bruke talemålsnære ord og former. Når eg går vidare i analysen av nemningane brukte om nynorske subvarietetar, er det likevel med det atterhaldet at for mange nynorskbrukarar er det viktigare med personleg preg på skrifta og kva ein uttrykkjer gjennom det, enn kva andre måtte forvente av stilistisk konsistens.

Lars Vikør meiner at *midtlinjenynorsken* har festa seg som det ein kan kalle prototypisk nynorsk (Vikør 2003, 302; 2007, 213), og dette blir støtta av empirien, som arbeida til Helset (2015, 2016, 2017) med å undersøkje subvarietetane med statistiske metodar. I ei stor empirisk undersøking av tilhøvet mellom språklege variablar i eit nynorsk-korpus med tekstar han vurderer som normdannande, finn Helset (2017, 163ff) at det eksisterer ein dominerande subvarietet av det nynorske skriftspråket med det han kallar moderate former. Svært radikale former blir sjeldan brukte, medan fordelinga mellom svakt radikale former og moderate former er mykje jamnare. Dei svært radikale formene (t.d. *flo*, *noen* og *mye*) blei i stor grad tekne ut i 2012-normalen. Sterkt konservative former (t.d. *sumar*, *tidi* og *jentor*) er forsvinnande lite brukte, medan svakt konservative former (t.d. *fyrst*, *gjev* og *lukke*) omtrent blir like mykje brukte som moderate former (t.d. *berre*, *noko* og *mykje*).⁷ Det er også grunnlag for å rekne med ei radikal, men i mindre sikker grad ei konservativ normklyngje av nynorsk; begge er meir usikre enn den statistisk stabile og tydelege klyngja av moderate former. At somme former

---

⁷ Vikør (personleg kommunikasjon i e-post 14.10.17) stussar på at det ikkje er grunnlag for å snakke om ei konservativ normklyngje i nynorsk; han meiner at det finst ein svært klar og fast slik subvarietet, brukt i publikasjonar frå sterkt ideologiske krinsar kring Vestmannalaget o.l. og frå «høgnorske» enkelt-individ. Når det er vanskeleg å få den fram i statistikken, kan det kanskje henge saman med at slike former blir brukte i forholdsvis få tekstar i korpuset Helset har sett saman. Dessutan er nesten alle former som kunne ha gjeve grunnlag for å finne ein slik varietet, utelatne i variabelutvalet hans (jf. Helset 2017, 157f). Merk at formene *tidi* og *jentor* gjekk ut av rettskrivinga i 2012.

plasserer seg mellom dei ulike normklyngjene, viser at dette ikkje er kategoriske storleikar, men klyngjer av prototypisk karakter: «At mange individ brukar mange av dei same moderate formene, til dømes, tyder ikkje at alle desse brukarane av moderate nynorske former brukar alle dei same moderate formene» (170).

Eg har ingen grunn til å så tvil om funna til Helset, men eg tykkjer altså at nemningsbruken hans er problematisk. Spørsmålet er då kva nemningar ein skal bruke på dei ulike subvarietetane i nynorsk på nynorskens eigne premisser. For det første er termen *konservativ nynorsk* problematisk på grunn av talemålsgrunnlaget i nynorsken, då det kan vere samsvar mellom dialekttrekk hos den enkelte språkbrukaren og dei formene Aasen og etterfølgjarar valde for målforma, sjølv om språkbrukaren ikkje tillegg forma ein konservativ eller arkaisk valør. *Tradisjonell nynorsk* er ei oftare brukt nemning i nynorskdiskursen (jf. t.d. Vikør 2003, 298; Kulbrandstad og Kinn 2016, 103), og eg meiner ho treffer betre.

Moderat nynorsk er av somme brukt som ein direkte parallell til *moderat bokmål*, slik vi såg at t.d. Vinje (2004, 139) hevda at todelinga *moderat* og *radikalt* òg gjeld for nynorsk. Det ser ut til at dei som i dag nyttar nemninga *moderat nynorsk*, stort sett er riksmålsbrukarar eller byggjer på modellar utvikla for bokmålet, slik vi ser døme på i Selback (2001) og Helset (2017), for å kunne jamføre resultat. I figur 2 har eg valt å halde meg til det etablerte *midtlinjeynorsk* for subvarieteteten som baserer seg på hyppig brukte former i vår samtid, som ikkje av ideologiske eller andre grunnar søker mot former frå eldre rettskrivingar eller mot bokmålsformer (jf. t.d. Vikør 2003, 299f; [2007] 2011, 11; Fretland 2009, 135; Rettskrivingsnemnda for nynorsk og Språkrådet 2011, 32, 41, 199; Kulbrandstad og Kinn 2016, 103). Når ein har ein god og dekkjande nynorskterm, ser eg ingen grunn til å erstatte han med den uklare termen *moderat*, som heller ikkje på bokmålsida blir einskapleg brukt.

Subvarieteteten nærast samnorsk og radikalt bokmål i figur 2 er utan tvil der nynorskdiskursen sprikjer mest. Nokre nemningar som er i bruk i omtale og undersøkingar av normalen, er *radikal nynorsk* (m.a. Selback 2001, 182; Fretland 2002; Kulbrandstad og Kinn 2016, 103), *bokmålsnær nynorsk* (Vikør 2003, 297; Kulbrandstad og Kinn 2016, 103) og *moderne nynorsk* (Aanes 2009, 37; Brunstad 2009, 101). Eit alternativ er *nynorsk med tilnæringsformer* (Omdal 2003, 222), som Finn-Erik Vinje (1978, 360) òg brukar om språkprøver med dei nyinnførte formene i 1917- og 1938-reformene. Nemninga korresponderer med *tilnæringsnynorsk* (Fretland 2009, 135) og *tilnæringsretta normering* (å leggje nynorsken tettast mogleg opp til radikalt bokmål) (Vikør 2003, 297).

Det som gjer det så krevjande å finne ei treffande nemning til denne subvarieteteten, er at omgrepet både må romme dei som medvite brukar slike former (både med talemåls- og bokmålsnær argumentasjon), og dei som på grunn av bokmålspåverknad nyttar mange bokmålsformer, utan at det ligg eit aktivt val bak. Fleire undersøkingar

har peika på at elevar med nynorsk som hovudmål har mange ortografiske og morfologiske normavvik når dei skriv nynorsk, og desse avvika kan dels forklarast som talemålsnær skriving og dels som påverknad frå bokmål (Eiksund 2020, 32). Den umedvitne bokmålsinterferensen går gjerne både på skrift og tale, slik nynorskelevar og språkbyteelevar sjølve rapporterer om at dialekta er blitt «utvatna», og det gjer det vanskeleg å halde seg til nynorsk (Proba 2014, 34). Slett ikkje alle norske talemål, som nynorsken byggjer på, ligg tett opp mot dagens bokmål, tradisjonelt var det tvert om – men ut frå korleis unge menneske opplever den generelle bokmålpåverknaden, er det ikkje overraskande at mange unge har internalisert ei stor mengde bokmålsord i talemåla sine (jf. òg Berg 1999, 71).

Eit argument mot å bruke nemninga *radikal nynorsk* om dei mest austnorske formene i 1917-reforma, var at det språkrevolusjonære prosjektet til Aasen var det som verkeleg var radikalt (Liestøl 1927, 48). Aasen-normalen er for lengst etablert som tradisjonell, men det er likevel noko som skurrar med å kalle bokmålsnære former i nynorsk for radikale. Frå ein språkpolitisk ståstad er det underleg om merkelappen *radikal nynorsk* blir brukt om skriftspråket til ein person som ikkje legg noko anna i formvalet enn at det nokså likt måten hen snakkar på. Trass alt har det at ein kan skrive talemålsbasert, vore eit hovudargument for å få folk til å velje nynorsk – og eit kjenne-teikn ved «god nynorsk», men det gjeld moglegvis berre for dei med «reint nok» talemål. Slik eg ser det, heng denne floken saman med at *radikal* i språkleg samanheng i så stor grad er knytt til det radikale bokmålet, og derifrå er vi vande med at nemninga nettopp har ein politisk dimensjon. Mange av dei som brukar *radikal* om nynorsk, ser derimot ut til å leggje til grunn eit språkhistorisk perspektiv, basert på at desse formene er yngre enn dei tradisjonelle. Dei unge informantane til Berg (1999, 73) assosierer *radikal nynorsk* med noko moderne og ungdommeleg, ikkje med politisk radikalisme. Denne måten å skrive nynorsk på lét seg vanskeleg kople til ein politisk valør, men er eit resultat av medviten og umedviten tilnærming. Ofte handlar det om eit ønske om å bli forstått og ikkje vere for markert for (bokmåls-)lesarar.

Langt på veg er *bokmålsnær nynorsk* ei dekkjande nemning, men problemet er at ho dekkjer til at dette er former mange har i talemåla sine. Eit stort innslag av bokmålsord og bokmålsnære former blir av mange tolka som «dårleg språk» meir enn som ein subvarietet som ein medvite kan bestemme seg for å bruke, og i ein slik samanheng får *bokmålsnær nynorsk* raskt ein negativ klang. På denne bakgrunnen har eg i figur 2 landa på å bruke nemninga *tilnæringsnynorsk* og legg i det at ein legg seg nær både bokmålsnære og, for somme, talemålsnære former.

6 Oppsummering

I språkstandarden ISO 639 blir bokmål og nynorsk omtalte som *individuelle språk* og norsk som eit *makrospråk*, ein term som blir brukt der to språkvarietetar har behov for ein fellesnemnar. Ut frå beskrivingane i språkstandarden ser dette ut til å korrespondere godt med tankegodset og nemningsbruken i språklova som kom i 2021, der bokmål og nynorsk er nemnde som to *skriftspråk*, medan norsk m.a. er omtalt som *fellespråket norsk*. Særtrekka ved språk og kultur i bokmål og nynorsk blir såleis understreka, samstundes som det framleis blir trekt fram at bokmål og nynorsk til saman utgjer norsk.

Det er ikkje uvanleg at nynorskforskarar med referanse til Bourdieu trekkjer fram bokmål som maktspråket i Noreg, det som blir oppfatta som sjølv sagt og «naturleg» (sjå t.d. Helset og Brunstad (2020) og Røyneland og Vangsnes (2020)). Men det at sterke grupper har symbolsk makt til å få normene sine til å bli oppfatta som naturlege, gjeld i norsk kontekst ikkje berre i tilhøvet mellom bokmål og nynorsk, men òg internt i skriftspråksvarietetane, mellom dei ulike subvarietetane. Ordskiftet både i tidlegare tider og nyare publikasjonar viser at nemningane *konservativt*, *moderat* og *radikalt bokmål* ikkje er veldefinerte og uproblematiske; vi har sett at det varierer kva folk legg i nemningane, og om ein opererer med ei todeling, tredeling eller fleire subvarietetar av bokmålet. For somme handlar dikotomien *konservativt* versus *radikalt bokmål* om mindre og større endringar i norma i eit språkhistorisk perspektiv, medan skiljet mellom *moderat* versus *radikalt bokmål* for andre handlar om stilistiske forskjellar og at dei radikale formene er tilnæringsformer til nynorsk og/eller folkemålet på Austlandet. Frå riksmålshald har vi sett døme på at moderat og radikalt bokmål blir definerte ut frå avstand til riksmålet. Mange brukar nemninga *moderat* om konservative former, det gjeld ikkje minst dei som nyttar denne subvarieteteten. Samanlikna med nynorsk kan vi likevel slå fast at nemningane i bokmål er langt meir innarbeidde, men òg politiserte. For bokmål sin del har vi sett at ulike grupperingar aktivt og med svært medviten nemningsbruk promoterer sine føretrekte subvarietetar.

Det har ikkje vore like vanleg å kategorisere eit utval tekstar med samanfallande formval i nynorsk som subvarietetar, og det har blitt åtvare om at slike merkelappar kan skape eit inntrykk av eit sett normerte og veldefinerte språkformer, som i røynda verken finst i bokmål eller nynorsk. At det ikkje har vore tradisjon for å snakke om subvarietetar i nynorsk, kan ha samanheng med talemålsgrunnlaget for nynorsken og den sterke vekta ein i lang tid har lagt på verdien av å kunne velje former som svarer med eiga dialekt. Ein kan likevel sjå tendensar til at nemningane som er etablerte for bokmål, meir eller mindre ukritisk har blitt overførte til nynorsk innanfor ein del nyare forskning og språkteknologiutvikling, men det finst òg ei heil rekkje andre som spring ut frå nynorskbruken sjølv. Det er krevjande å finne brukbare nemningar

for dei nynorske subvarietetane, og sjølv om eg ser det problematiske ved å i det heile gjere det, er det fordi eg meiner at vi iallfall bør unngå å berre kopiere nemningane som er brukte for bokmål. Det eg fryktar, er at vi kan ende opp med å framstille statistiske tendensar til samvariasjon av former på gruppenivå som definerte subvarietetar ein på individnivå *må* velje mellom. Dette kan i verste fall føre til at dei som ser på valfridom og personleg svip på språket som ein føremon ved nynorsken, blir utsette for sterkare krav om konsekvens frå norsklærarar, språkrettarar, kollegaer osv. – og ikkje minst eit indirekte press via språkteknologiske reiskapar.

For dei formene innanfor den normerte nynorsknormalen som ligg tettast på formene Aasen og etterfølgjarar valde for skriftspråksvarietetet, rår eg til å bruke nemninga *tradisjonell nynorsk*. For hyppig brukte former i vår samtid, som ikkje av ideologiske eller andre grunnar søker mot former frå eldre rettskrivingar eller mot bokmålsformer, rår eg til å bruke den etablerte nemninga *midtlinjenynorsk*. Det er slett ikkje sikkert at andre oppfattar den doble tilnærminga til 1) bokmål og 2) talemålsnære former som eg legg i nemninga *tilnæringsnynorsk*. Meir enn å eigentleg tru at eg har løyst floken i nynorskterminologien, håpar eg at eg har klart å peike på at det er svært gode grunnar til at vi i forskning og språkteknologi må tenkje grundig gjennom kva nemningar vi brukar om subvarietetane i nynorsk.

Referansar

Ordbøker

Bokmålsordboka: Universitetet i Bergen og Språkrådet. Sist lese september 2020.

<https://ordbok.uib.no>

Guttu, Tor. *Norsk ordbok* (2. utg.). Kunnskapsforlaget. Publisert mars 2017.

<https://ordnett.no/butikk/norskeordb%C3%B8ker.norskordbok>.

Kulbrandstad, Lars Anders, Olav Veka og Bjarne Øygarden 1996. *Nynorskordliste : For den vidaregåande skolen*. Oslo: Aschehoug

NAOB = *Det Norske Akademis Ordbok*. Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. Sist lese september 2020. <https://naob.no>

Norsk Ordbok: Universitetet i Bergen. Sist lese mai 2021. <https://no2014.uib.no>

Nynorsksordboka: Universitetet i Bergen og Språkrådet. Sist lese september 2020.

<https://ordbok.uib.no>

Riksmålsordlisten: Riksmålsforbundet. Sist lese mai 2021.

<https://www.riksmalsforbundet.no/riksmalsordlisten-na-pa-nett/>

Annan litteratur

- Askedal, John Ole, Tor Guttu, Arthur O. Sandved og Ole Michael Selberg. 2003. «Realiteter og prinsipper i bokmåls- og riksmålsnormeringen». I *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, redigert av Helge Omdal og Rune Røsstad, 93–119. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Berg, Celia Maria. 1999. «'La oss skrive slik det er naturlig og behagelig.' Om kjennskap og haldningar til den heterogene skriftnorma hos nokre avgangselevar i vidaregåande skule». Hovudoppgåve, Universitetet i Bergen.
- Brunstad, Endre. 2009. «Kva er god nynorsk språkføring?» I *Språknormering – i tide og utide?* redigert av Helge Omdal og Rune Røsstad, 91–108. Oslo: Novus forlag.
- Det Norske Akademi for Språk og Litteratur. 2020. «Forsiden». Sist lese september 2020. www.detnorskeakademi.no
- Dyvik, Helge. 1993. «Normbegreper, systembegreper og individueringen av norske skriftspråk». I *Standardspråk og dialekt. Seminarer i Oslo 1991 og 1992*, redigert av Knud Blaauw og Helge Nordahl, 159–174. Bergen og Oslo: Bergens riksmålsforening og Det Norske Akademi for Sprog og Litteratur.
- Dyvik, Helge. 2003. «Offisiell og ikke-offisiell språknormering – nyttig eller skadelig motsetning?» I *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, redigert av Helge Omdal og Rune Røsstad, 25–40. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Dyvik, Helge. 2009. «Normering i den post-samnorske æra». I *Språknormering – i tide og utide?* redigert av Helge Omdal og Rune Røsstad, 109–121. Oslo: Novus forlag.
- Dyvik, Helge. 2012. «Norm clusters in written Norwegian». I *Exploring Newspaper Language : Using the Web to Create and Investigate a Large Corpus of Modern Norwegian*, redigert av Gisle Andersen, 193–219. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/scl.49.09dyv>
- Eiksund, Hjalmar. 2020. «Å kunne skilje nynorsk frå bokmål og dialekt. Skriveutvikling hos eit utval elevar frå sjetten til tiande trinn». *Maal og Minne* 112 (1): 27–64. <http://ojs.novus.no/index.php/MOM/article/view/1800>.
- Egeland, Tom, Finn Iunker og Helene Uri. 2017. «Rydd opp i bokmålet!» VG. 1. april 2017. <https://www.vg.no/nyheter/meninger/i/j5qG9/rydd-opp-i-bokmaalet>.
- Fjeld, Ruth Vatvedt. 2004. «Behovet for et større ordboksverk». *Språknytt* 32 (1): 1–6.
- Fjeld, Ruth Vatvedt. 2015. «Språklige varieteter eller språklige rarieteter? Om bruk av valgfrie former i norsk bokmål». *LexicoNordica* 22, 35–56. <https://tidsskrift.dk/lexn/article/view/104035/152979>.
- Fjeld, Ruth Vatvedt og Petter Henriksen. 2012. «The BRO-project, a bridge in the wild, Norwegian linguistic landscape». I *Proceedings of the 15th EURALEX International Congress*,

redigert av Ruth Vatvedt Fjeld og Julie Matilde Torjusen, 936–946. Oslo: Universitetet i Oslo.

- Foreninga for radikalt bokmål. 2020. «Foreninga for radikalt bokmål». Sist lese mai 2020
www.bokmal.no
- Fretland, Jan Olav. 2002. *Språket i Sogn Avis. Ei undersøking frå hausten 2001*. Sogndal: Høgskulen i Sogn og Fjordane, avdeling for lærarutdanning.
- Fretland, Jan Olav. 2009. «Paradoks i framtidig nynorsknormering». I *Språknormering – i tide og utide?* redigert av Helge Omdal og Rune Røsstad, 131–144. Oslo: Novus forlag.
- Helset, Stig J. 2015. «Tilhøvet mellom nynorsk normering og språkbruk. Ein statistisk studie av språkbruken i nynorske aviser». I *Nye røyster i nynorskforskinga*, redigert av Hjalmar Eiksund og Jan Olav Fretland, 160–175. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Helset, Stig J. 2016. «Tilhøvet mellom konservative, moderate og radikale former i nynorsk. Ein studie av nynorskskrivaren sine språklege intuisjonar og val». *Maal og minne* 108 (1): 141–172.
<http://ojs.novus.no/index.php/MOM/article/view/1267>.
- Helset, Stig J. 2017. «Norm og røyndom. Ein statistisk studie av operative normer i det nynorske skriftspråket». Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/16429>.
- Helset, Stig J. og Brunstad, Endre. 2020. «Språkveksling på grunnlag av tekstnormer og mottakarforventingar mellom ungdommar i det nynorske kjerneområdet». I *Vilkår for nynorsk mellom barn og unge*, redigert av Gudrun Kløve Juuhl, Stig J. Helset og Endre Brunstad, 93–118. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
<https://doi.org/10.23865/noasp.106>.
- Innst. nr. 253 L. (2020–2021) *Innstilling til Stortinget frå familie- og kulturkomiteen*.
<https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/innstillinger/stortinget/2020-2021/inns-202021-253l.pdf>
- Ims, Ingunn Indrebø. 2007. «'Det er vi som bestemmer åssen folk snakker og skriver' : En undersøkelse av norske avisers språknormative prinsipp og praksis». Hovedfagsoppgave, Universitetet i Oslo.
<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-17680>.
- Julien, Marit. 2017. «Om språk og normer». *Syn og segn* 2017 (3): 98–105.
- Kjelaas, Irmelin. 2017. «De sier vulgært, jeg sier talemålsnært». *Forskerforum*. 19. juni 2017.
<https://www.forskerforum.no/de-sier-vulgaert-jeg-sier-talemalsnaert/>.
- Kola, Kjersti Wictorsen. 2014. «Bokmålsbruk – hvorledes/hvordan/åssen og hvorfor? Om bruken av morfologiske og ortografiske varianter i bokmålsnormalen». Masteroppgave, Universitetet i Oslo.

<http://urn.nb.no/URN:NBN:no-45602>.

Krokvik, Jostein. 1995. «Ordet høgnorsk». Ivar Aasen-sambandet.

<http://www.ivaraasen.no/hognorsk.html>.

Kulbrandstad, Lars Anders og Torodd Kinn. 2016. *Språkets mønstre. Norsk språklære med øvingsoppgaver*. 4. utg. Oslo: Universitetsforlaget.

Kulturdepartementet. 2020. «Lov om språk (språklova)». Prop. nr. 108 L (2019–2020). Oslo: Kulturdepartementet, 2020.

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/prop.-108-l-20192020/id2701451/>

Liestøl, Knut. 1927. *Målreising*. Oslo: Norli.

Lilleslåtten, Mari. 2021 «Nynorsk og tegnspråk blir egne språk». Senter for flerspråklighet.

https://www.hf.uio.no/multiling/aktuelt/aktuelle-saker/2021/nynorsk-er-del-av-mangfold?kilde=fb-lme&fbclid=IwAR357-Cgz_JZb8jKQ8iSFNMP-uOs4u0I_fiG4OLFOrt2QAGRPUg87wWgT6M

Müller, Elin Rekdal. 2017. «Hvor mye a-ender kan du bruke og fortsatt bli tatt alvorlig?» Forskerforum. 14. september 2017.

<https://www.forskerforum.no/hvor-mye-a-ender-kan-du-bruke-og-fortsatt-bli-tatt-alvorlig/>.

Nordgård, Torbjørn og Helene Uri. 2017 «Å la Akademiet overta bokmålsnormeringen er å slippe folkemålet til. » Aftenposten. 08. mars 2017.

<https://www.aftenposten.no/meninger/debatt/i/9arvE/vi-trenger-ikke-en-politisk-styrt-normering-av-bokmaalet-torbjoern-nor>.

Omdal, Helge. 2003. «Lærernes rolle i implementering av norske språknormer». I *Krefter og motkrefter i språknormeringa. Om språknormer i teori og praksis*, redigert av Helge Omdal og Rune Røstad, 221–238. Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Papazian, Eric. 1985. «"Moderat" eller "konservativt" bokmål?: Om inndeling av bokmålet» «. *Språklig samling* 1985 (4): 16–18.

Papazian, Eric. 2002. «Flertall av intetkjønnsord i bokmål og østlandske dialekter - noen utviklingstendenser». I *MONS 9 : Utvalgte artikler fra Det niende møtet om norsk språk i Oslo 2001*, redigert av Inger Moen, Hanne Gram Simonsen, Arne Torp og Kjell Ivar Vannebo, 156–166. Oslo: Novus.

Proba samfunnsanalyse. 2014. «Undersøkelse av nynorsk som hovedmål. Rapport 2014 – 07».

http://proba.no/wp-content/uploads/probarapport-2014-07-undersokelse-av-nynorsk-som-hovedmal_med-justerte-tabeller.pdf.

Rettskrivingsnemnda for nynorsk og Språkrådet. 2011. «Ny rettskriving for 2000-talet : Innstilling til ny rettskriving for det nynorske skriftmålet».

<https://www.sprakradet.no/upload/Rettskrivingsnemnda/Innstilling%20nynorsk.pdf>.

- Røynealand, Unn og Øystein A. Vangsnes. 2020. «Joina du kino imårgå? Ungdommars dialekt-skriving på sosiale medium». I *Oslo Studies in Language* 11 (2): 357–392.
<https://journals.uio.no/osla/article/view/8508/7504>.
- Rødningen, Dagfinn. 2000. «Nærskylde skriftspråk i kontakt. Interferensproblem og normering i norsk, sett i lys av ei undersøking om språkskifte i Ottadalen». *Maal og Minne* 2000 (1): 65–84.
- Sandøy, Helge. 2004. «Språkstyring og språkending i Noreg. Politikk eller kulturelt hege-
 moni?» Språkrådet. 31.05.2004.
https://www.sprakradet.no/Vi-og-vart/Om-oss/Historikk1/Nye_veier/.
- Selback, Bente. 2001. «'Det er heilt naturleg.' Ei gransking av skriftspråkshaldningar». Hovud-
 fagsoppgåve, Universitetet i Bergen.
- SIL International. u.å.-a. *Individual languages/Macrolanguages*. Lese mai 2019.
<https://iso639-3.sil.org/about/scope>.
- SIL International. u.å.-b. *Macrolanguage Mappings*. Lese mai 2019.
<http://www-01.sil.org/iso639-3/macrolanguages.asp>.
- Språklova. Lov om språk av 21. mai 2021.
<https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2021-05-21-42?q=spraklov>
- Språkrådet. 2015. «Retningslinjer for normering av bokmål og nynorsk. Bokmålsversjon». Publisert 31. mars 2015.
<https://www.sprakradet.no/globalassets/spraka-vare/norsk/retningslinjer-for-normering-bokmalsversjon.pdf>.
- Språkrådet. u.å. «Rettleiing om konsekvent nynorsk». Lese mai 2021.
<https://www.sprakradet.no/sprakhjelp/Skriverad/Nynorskhjelp/Rettleiing-om-konsekvent-nynorsk/>.
- Venås, Kjell, Andreas Bjørkum, Alf Hellevik, Lars S. Vikør og Dagfinn Worren. 1983. «Til-
 råding om ordtilfanget i nynorsk». I *Heit strid om nynorsk. Dokument og meiningar 1980-83*, redigert av Arne Lauvhjell, 15–44. Oslo: Novus.
- Vikør, Lars S. 1986. «Bokmål – riksmål. » *Språklig samling* 1986 (1): 9.
- Vikør, Lars S. 2003. «Statleg og privat normering i nynorsk». I *Krefter og motkrefter i språk-
 normeringa. Om språknormer i teori og praksis*, redigert av Helge Omdal og Rune Røstad, 295–305. Kristiansand: Høyskoleforlaget.
- Vikør, Lars S. 2007. *Språkplanlegging: prinsipp og praksis*. Oslo: Novus.
- Vikør, Lars S. [2007] 2011. «Kva er nynorsk eigentleg?» I *Språk og samfunn - heime og ute*, redigert av Olaf Almenningen, Marit Hovdenak og Dagfinn Worren, 9–12. Oslo: Novus forlag.

- Vikør, Lars S. 2017. «Er nynorsk eit språk eller ei målform?» I *I teneste for nynorsken. Heidersskrift til Olaf Almenningen 70 år*, redigert av Knut E. Karlsen, Dagfinn Rødningen og Håvard Tangen, 181–188. Oslo: Novus Forlag.
- Vinje, Finn-Erik. 1978. *Et språk i utvikling. Noen hovedlinjer i norsk språkhistorie fra reformasjonen til våre dager*. Oslo: Aschehoug.
- Vinje, Finn-Erik. 2004. *Enhet og mangfold. Språksituasjonen i Norge i historisk perspektiv*. 3. utg. Oslo: s.n.
- Vinje, Finn-Erik. 2005. *Norsk grammatikk. Det språklige byggverket*. Oslo: Kunnskapsforl.
- Waage, Arve. 2017. «Legg ned Språkrådet!» *Klassekampen* 01.03.2017, Atekst.
- Wangensteen, Boye. 1998. «Når normen blir for trong. Talemålsinnslag i norsk avisspråk». I *Normer og regler : Festskrift til Dag Gundersen 15. januar 1998*, redigert av Ruth Vatvedt Fjeld og Boye Wangensteen, 182–197. Oslo: Nordisk forening for leksikografi.
- Wiggen, Geirr. [1977] 1979. «Hva er radikalt bokmål? Ei problematisering». I *Språklig samling på folkemåls grunn. Artikler frå bladet Språklig Samling*, redigert av Lars S. Vikør og Geirr Wiggen, 212–217. Oslo: Novus.
- Aanes, Anders. 2009. «Valfridom i nynorsk – eit problem for eleven?» I *Klamme former og sær skriving? : Språklege rettar, sidemål og rettskriving i ein ny skulealder*, *Språkrådets skrifter* 1/2009, 16–43. Oslo: Språkrådet.

Abstract

This article explores recent developments in terminology used in Norwegian legislation and ISO 639 (an international set of standards concerned with representation of names for languages and language groups) to designate the two written varieties of Norwegian, Bokmål and Nynorsk. Both varieties also allow for different ways of spelling and inflecting quite many words. Bokmål holds a tradition of describing clusters of forms or so-called *subvarieties* as *conservative*, *moderate* or *radical Bokmål*, although there is no consensus on how to define them. Traditionally, subvarieties in Nynorsk have not been identified as such, but due to new linguistic research and language technology, this is changing, and the number of terms used to describe the subvarieties in Nynorsk is even bigger than for Bokmål. This article argues against directly adopting the terminology developed for Bokmål on the subvarieties in Nynorsk.

Margunn Rauset

Universitetet i Bergen

margunn.rauset@uib.no

Snikstigmatisering

Metonymisk representasjon av muslimar i kronikkar om *islamofobi* og *snikislamisering*

Mikkel Ekeland Paulsen

Kategorien MUSLIM og hans eigenskapar er, og har lenge vore, gjenstand for politisk debatt i Vesten. I kjølvatnet av eit terrorangrep mot ein norsk moské i 2019 deltok leiande norske politikarar i ein debatt om *islamofobi* og *snikislamisering*. I denne artikkelen analyserer forfattaren metonymiske framstillingar av muslimar i tre kronikkar frå denne debatten, skrivne av to leiande norske politikarar frå partiet Framstegspartiet. Kvar kronikk har metonymiske framstillingar som reflekterer korleis politikarane omgrepsleggjer kategorien MUSLIM. Med andre ord bidreg metonymane til å illustrere kva slags haldningar og handlingar politikarane oppfattar og framhevar som typiske for muslimar. I dei aktuelle kronikkane vert metonymi nytta for å generalisere handlingar og haldningar hjå eit avgrensa utval muslimar til muslimar som gruppe. Jamvel om det ikkje finst nokon døme på direkte islamofobisk metonymibruk i kronikkane, vidarefører metonymibruken til politikarane eit stigmatiserande omgrep om muslimar.

1 Innleiing

I august 2019 gjennomførte ein ung mann ved namn Philip Manshaus eit angrep på moskeen Al-Noor Islamic Centre i Bærum. Dette bidrog til å aktualisere ein debatt om islamofobi og høgreekstremisme i Noreg. Somme, mellom andre Abid Raja frå partiet Venstre, brukte dette høvet til å etterlyse ein handlingsplan mot islamofobi. Andre,

mellom andre Jon Helgheim frå Framstegspartiet (heretter Frp), brukte høvet til å påpeike at *islamofobi* er eit konstruert omgrep. Siv Jensen brukte det same høvet til å reaktualisere ein debatt om *snikislamisering*.

I denne artikkelen rettar eg eit kritisk blick mot eit utsnitt av ordskiftet som etterfølgde det nemnde angrepet. Meir spesifikt analyserer eg kva for omgrep om muslimar og islam som teiknar seg i det aktuelle materialet. For å undersøkje dette vil eg gjere ein metonymianalyse av tre kronikkar med eit einsidig fokus på metonymiske framstillingar av muslimar.

Metaforanalyse har etter kvart vorte ein mykje brukt metode for å analysere ulike typar diskursar. Metonymianalyse er på si side ikkje like mykje brukt, trass i at metonymi, som metafor, slett ikkje er noko sjeldsynt fenomen i korkje språk eller tanke. Det har etter kvart kome nokre internasjonale arbeid som analyserer metonymi i politisk språkbruk (sjå mellom anna Meadows 2006; Ferrari 2007; Biernacka 2013). I norsk kontekst finst det førebels berre nokre få undersøkingar av politisk språkbruk der analyse av metonymi spelar ei birolle i høve til analyse av metaforar (sjå mellom anna Paulsen 2018; Mannsåker 2018). Men det finst ikkje, som eg har funne, noko norsk arbeid som utelukkande konsentrerer seg om metonymibruken i ein politisk diskurs slik eg gjer i denne artikkelen.

Littlemore (2015, 1) påpeiker at metonymi er ei meir subtil og løynd tydingsoverføring enn metafor. Samstundes er ein av hovudfunksjonane til metonymi å abstrahere bort kompleksitet og å gi ei forenkla framstilling av røynda (Littlemore 2015, 65). Begge desse kjensgjerningane gjer metonymi til eit potensielt ynda verkemiddel i politisk språkbruk.

I denne artikkelen spør eg: Med utgangspunkt i metonymibruken, korleis vert muslimar omgrepsleggjorde av politikarar som etter eit terrorangrep retta mot muslimar, anten nektar for at islamofobi finst, eller pensar ordskiftet over på snikislamisering? Og korleis kan desse omgrepa seiast å byggje på stigmatiserande bilete av muslimar? For å svare på desse spørsmåla gjer eg fyrst greie for korleis metonymi kan knytast til kategorisering, sosiale representasjonar og islamofobi. Eg gir vidare ein gjennomgang av materialet og analysemetoden før eg presenterer dei viktigaste funna i analysen. Avslutningsvis diskuterer eg om det finst metonymiar i kronikkane som inngår i å skape islamofobe, stereotypiske eller på anna vis stigmatiserande framstillingar av muslimar.¹

---

¹ Eg identifiserer ikkje meg sjølv som muslim. Ei heller har eg inngåande kjennskap til islam. Artikkelen er basert på ein reint språkleg analyse av språklege framstillingar av muslimar.

2 Teoretisk bakgrunn

I dette kapittelet framstiller eg metonymi som ei form for kognitiv snarveg i språk og tanke. Eg legg særleg vekt på korleis ein ved hjelp av metonymiske overføringar kan abstrahere bort kompleksitet i årsakstilhøve eller variasjon mellom medlemmar av same kategori. Denne abstraksjonen diskuterer eg i samband med prototypikalitet, sosiale representasjonar og islamofobi.

2.1 Metonymi og prototypikalitet

Metonymi oppstår som følgje av at språkbrukarar stundom tenkjer, snakkar eller skriv via kognitive snarvegar. Som Littlemore (2015, 65) er inne på, er ein av funksjonane til metonymi å abstrahere bort kompleksitet i tenking og kommunikasjon. Eit kjent døme på dette er ei formulering som «Churchill bomba Dresden», som berre i metonymisk forstand kan seiast å vere sann. Det var nemleg ikkje Churchill sjølv som slapp bombene over Dresden, men snarare utkommanderte pilotar som Churchill hadde øvste kommandoen over. Formuleringa abstraherer altså vekk kompleksitet frå det faktiske sakstilhøvet ho skildrar, samstundes som ho framhevar at Churchill hadde ansvar for bombinga.

I metonymiske framstillingar kan ein leggje opp til eit referensielt byte gjennom til dømes at ein brukar kjelda *sjukehus* for å referere til dei tilsette ved sjukehuset. Ein kan òg bruke ein proposisjon som *å trekkje på skuldra* for å framstille ein annan proposisjon, nemleg at ein ikkje veit (sjå til dømes Warren 2002). I dette høvet kan den metonymiske kjelda *å trekkje på skuldra* vere ei skildring av noko som faktisk finn stad fysisk og visuelt i røynda. Likevel kan ein med utgangspunkt i kva som er relevant i konteksten, avgjere at proposisjonen peiker på ein annan proposisjon, og at uttrykket er døme på metonymi.²

I denne artikkelen vil eg konsentrere meg om metonymi knytt til framstillinga av muslimar som gruppe og gudstrua islam. Som mange før meg har peika på, har språklege framstillingar evne til både å spegle og forme omgrepsleggjeringa av ulike fenomen (sjå til dømes Evans og Green 2006; Meadows 2006). I det følgjande tek eg for meg metonymi i samband med kategorisering, det vil seie samanhoping av einingar som anten formelt eller mentalt tilhøyrer éi og same gruppe. Eg gjer altså greie for kva slags rolle metonymiske uttrykk spelar med omsyn til å aktivere og forme mentale kate-

---

² Skuldertrekket opptrer ofte saman med eit svarord eller i tidsrommet der ein ville forventa eit svarord. Ut frå prinsippet om relevans vert det då tolka som ein stadfortredar for eller modifisering av svarordet, framfor som ei ubetydeleg fakte.

goriar. Eg vil bruke både *omgrep* og *mental kategori* for å referere til den mentale kunnskapsbasen hjå språkbrukarar knytt til fenomenet muslimar. *Omgrep* viser til vårt mentale bilete av kva ein muslim er, og kva slags konnotasjonar og assosiasjonar me har til dette fenomenet. Når eg brukar *mental kategori* om det same, er det for å framheve at omgrepet ein har for kva ein muslim er, bestemmer kva slags kjenneteikn og menneske ein sorterer inn i den verkelege gruppa med tilhengjarar av islamsk tru. Samstundes finst det ein distinksjon mellom den verkelege kategorien, altså gruppa med menneske som faktisk er muslimar, og vår oppfatning av han, det vil seie mellom den verkelege kategorien og vår korresponderande mentale kategori. Meir om dette i avsnitt 2.2.

Lakoff (1987) knyter metonymi til prototypikalitet og gir ei utfyllande skildring av tilhøve som gir opphav til kognitive prototypeeffektar. Prototypeeffektar oppstår på bakgrunn av asymmetri mellom medlemmane i ein kategori, som til dømes at somme medlemmar vert oppfatta som meir sentrale, typiske, viktige eller definerande enn andre (Rosch 1973). Det finst til dømes eit asymmetrisk tilhøve mellom ein struts og ein sporv som medlemmar i kategorien FUGL, og mellom ei adoptivmor og ei biologisk mor som medlemmar i kategorien MOR, der dei to sistnemnde i kvar kategori vert oppfatta som meir sentrale og typiske representantar for kategorien sin enn dei to fyrstnemnde. Ein typisk prototypeeffekt er at dei sentrale medlemmane kan verte brukte som stadfortredarar for kategorien som heilskap. Dei kan med andre ord verte brukte som kjelder i metonymiske framstillingar av kategorien.

Lakoff (1987, 84–88) gir eit oversyn over ulike eksemplartypar som kan gi opphav til nett denne prototypeeffekten. Han kallar dei *metonymiske modellar*.

- **Stereotypiske eksemplar:** Desse er ofte medvitne og gjenstand for offentleg diskusjon. Ein stereotypi vert brukt i resonnering og i kulturelle forventingar, sjølv om han ofte vert vurdert som usann og overdriven. Ein stereotyp ungkar er ifølgje Lakoff maskulin, promiskuøs og ikkje spesielt husleg. Ein faktisk ungkar som passar til desse skildringane, vert dermed oppfatta som ein meir typisk ungkar enn ein som ikkje gjer det. Ungkarsstereotypien gir med andre ord opphav til prototypeeffektar innanfor kategorien. Eit stereotypisk eksemplar kan verte oppfatta som representant for kategorien som heilskap. Til dømes kan ein brautande og høglydt bergensar i større grad verte oppfatta som ein representant for bergensarar som gruppe enn ein som er sjenert og saktmodig.
- **Typiske eksemplar:** Skilnaden på stereotypiar og typiske eksemplarar er at sistnemnde er undermedvitne. Dei vert på same måte som stereotypiar brukte til resonnering, men ikkje til kulturelle forventingar. Eit typisk eksemplar på ein fugl er til dømes ein sporv, medan ein struts er eit mindre typisk eksemplar. Dette fordi eigenskapane til ein sporv er nærare knytte til den overordna kategorien FUGL enn eigenskapane til strutsar. Lakoff påpeiker at denne skilnaden i

typikalitet gir opphav til prototypeeffektar. Til dømes vil me ofte generalisere ut frå ein meir typisk medlem til ein mindre typisk, men ikkje motsett. Me har lettare for å tenkje at eigenskapane til sporvar også gjeld strutsar enn vice versa.

- **Saliente eksemplar:** Det er ikkje uvanleg at særleg iaugefallande eller saliente medlemmar av ein kategori kan verte brukte til å stå metonymisk for heile kategorien. Til dømes er forliset til RMS Titanic eit særskilt salient eksemplar i kategorien SKIPSFORLIS, difor vert det truleg oppfatta som eit meir typisk skipsforlis enn andre. Lakoff siterer Tversky og Kahneman (1983) på at saliente eksemplar kan påverke sannsynsrekning gjennom at hypotetiske fenomen vert vurderte som meir sannsynlege om dei inneheld ein salient komponent. Til dømes vert det vigd meir merksemd mot dødsfall som følgje av bilulykker enn til dødsfall som følgje av lungesjukdom, og difor kan ein oppfatte det som meir sannsynleg at ein døyr i ei bilulykke enn at ein døyr av lungesjukdom (sjølv om det statistisk sett er mykje meir sannsynleg å døye av sistnemnde (sjå Strøm 2020)).

Prototypeeffektane som oppstår på bakgrunn av dei metonymiske modellane skildra ovanfor, kan leie til metonymiske representasjonar og oppfatningar. Det at sporvar vert oppfatta som meir typiske fuglar enn pingvinar, gir opphav til prototypeeffektar som at ein lettare ser for seg ein sporv enn ein pingvin når ein vert eksponert for ordet *fugl*. Dette utgjer då grunnlaget for at ein kan representere kategorien FUGL metonymisk gjennom til dømes eit bilete av ein sporv, mens eit bilete av ein pingvin berre representerer den underordna kategorien PINGVIN.

2.2 Forankring og abstrahering

I denne artikkelen vil eg som nemnt studere metonymi knytt til kategorien MUSLIM. Dette inneber òg å studere sosiale representasjonar av den bestemte gruppa. Moscovici og Duveen (2001) framhevar to grunnleggjande prosessar som formar sosiale representasjonar, nemleg «forankring» (*anchoring*) og «abstrahering» (*abstracting*) (Koller 2014).³ *Forankring* knyter seg til menneske og korleis me uavlateleg forankrar menneske innanfor preformulerte kategoriar. I staden for å opprette ein ny kategori for kvar person me vert eksponerte for, forsøker me heller å plassere vedkomande innanfor den eksisterande mentale kategoriinndelinga vår. Sjølv om personen ikkje passar heilt til ein preformulert kategori, vil me, i staden for å justere kjenneteikna på dei mentale kategoriene våre, justere oppfatninga vår av personen slik at ho passar til éin eller fleire kategoriar. Om ein til dømes møter ein person frå ein

---

³ Moscovici brukar ikkje denne termen sjølv, men forklarar innhaldet som Koller (2014) knyter til abstrahering.

minoritet som ikkje har dei eigenskapane ein forbind med minoriteten, vil ein truleg klassifisere vedkomande som ein atypisk medlem av minoriteten, i staden for å endre oppfatninga si av minoriteten. Me forankrar personen i høve til kategorien, og ikkje motsett. Til grunn for forankringsprosessen ligg ein prototypisk kategoristruktur. Me har ein klar idé om kva ein typisk medlem av ein kategori er, og me jamfører andre potensielle medlemmar av kategorien med denne prototypen. Prototypen kan med andre ord seiast å vere ein fordom som påverkar korleis me klassifiserer og fortolkar verda ikring oss.

Abstrahering inneber ifølgje Koller (2014) at ein vel ein vilkårleg eigenskap og brukar han som basis og referansepunkt for ein kategori. «Vilkårlege» plar likevel ikkje slike definerande eigenskapar å vere. Ofte er det slik at særskilt iaugefallande eigenskapar tener som referansepunkt for ein kategori. Om ein høyrar snakk om kyklop, vil ein truleg førestille seg ein skapning med berre eitt auge. Ulike folk har moglegvis varierende førestillingar om korleis ein typisk kyklop ser ut, men det eine auget er truleg tilstrekkeleg iaugefallande (!) til at det inngår i dei fleste. Denne eigenskapen tener såleis som referansepunkt og basis for kategorien KYKLOP. Eit anna ord for 'iaugefallande' er *salient*. Prosessen med abstrahering er nært knytt til Lakoff (1987) sitt omgrep om saliente eksemplar, gjennom at saliente eksemplar per definisjon har saliente eigenskapar, og at desse saliente eigenskapane kan tene som referansepunkt for den aktuelle kategorien. Til dømes kan ein tenkje seg at klede som burka, hijab eller nikab framstår som saliente eigenskapar ved muslimske kvinner, og at muslimske individ som har på seg slike klede, vert oppfatta som saliente og difor typiske eksemplar av kategorien MUSLIM. Muslimar med desse kleda kan såleis verte sett på som meir typiske enn muslimar utan. Samstundes finst det mange andre konnotasjonar knytte til kategorien MUSLIM, og det er difor ikkje med naudsyn slik at desse kledeplagga utgjør nokon basis for kategorien.

Når ein snakkar om abstraherte kategoriar eller prototypar av ein kategori, er det viktig å presisere at ein er på eit mentalt, førestilt nivå. Som påpeikt i avsnitt 2.1, finst det ein distinksjon mellom mentale kategoriar og verkelege ute-i-verda-kategoriar. Som Lakoff (1987) påpeiker, er tankeapparatet fantasifullt (*imaginative*), noko som påverkar dei mentale omgrepa våre og skapar ein avstand mellom det som reelt sett finst ute i verda, og det me førestiller oss at finst der. Førestillingsevna generaliserer over røynsla me har, noko som i tur skapar forventingar til det me møter. Om ein møter på ein framand muslim, vil ein forventast at vedkomande er omtrent slik ein har røynsle med at muslimar er. Dette er då basert på det mentale omgrepet ein har for muslimar ut frå eiga røynsle og eksponering, ikkje på kva som er reelt eller typisk for muslimar i verda, reint statistisk sett. Ein kan, for alt ein veit, ha urealistiske forventingar til korleis muslimar er, gjennom at ein har lite eller uvanleg røynsle med muslimar og islam.

Når eg snakkar om ute-i-verda-kategoriar, er det òg viktig å presisere at kategoriane ikkje har ein uavhengig eksistens utanom mennesket. Det er primært mennesket som kategoriserer, og kategoriane eksisterer ikkje som kategoriar utan vår mentale eller formelle samanhoping av einingar. Men einingane eksisterer, og det er dei eg refererer til med uttrykket verkelege (ute-i-verda-)kategoriar. Når eg nemner den verkelege kategorien med muslimar, meiner eg heilt enkelt den gruppa med menneske som definerer seg som dette, og som lyt reknast med om ein forsøker å seie noko om kva som gjeld for muslimar eller islam generelt. I denne gruppa finst det heilt klart ulne grenser mellom muslim og ikkje-muslim, og som eg kjem attende til, kan ein òg problematisere om det i det heile finst ei gruppe med menneske som det gir meining å sortere under paraplyen *muslim*.

2.3 Metonymi og islamofobi

Det er ikkje hensiktsmessig for denne artikkelen å gå altfor mykje i djupna på korleis ein kan definere islamofobi, då dette lett kan verte ein artikkel i seg sjølv. I staden nøyer eg meg med å presentere nokre kjenneteikn ved islamofobisk retorikk og islamofobiske førestillingar. Bangstad (2014) påpeiker at islamofobi alltid inneber éi eller anna førestilling om kva islam eller muslimar «essensielt sett er». Dette inneber at somme eigenskapar ved somme muslimar vert oppfatta som representative for samtlige som vedkjenner seg islamsk tru, og difor for religionen som heilskap. Med andre ord inneber islamofobi ei viss grad av abstrahering. Ein kan til dømes førestille seg at somme lèt særskilt saliente eksemplara av muslimar tene som prototypar, og at ein såleis har ein mental kategori for islam som er basert på desse saliente eksemplara. Ein lagar med andre ord ei abstrahert utgåve av den verkelege gruppa muslimar via eit knippe iaugefallande eigenskapar. Denne abstraheringa ligg som rettesnor når ein forankrar personar som muslimar, og styrer kva ein oppfattar som typiske og atypiske muslimar. Antipatiar mot islam kopla med det at ein trur og meiner at den abstraherte utgåva av kategorien er eit presist avbilete av den verkelege kategorien, eller representerer ein essens av den verkelege kategorien, er ifølgje Bangstad (2014) eit islamofobt utgangspunkt. Han påpeiker at det sjølvsagt ikkje finst noka overordna semje om kva som er essensen av islam mellom muslimar sjølve.

Ein viktig kritikk av termen *islamofobi* er at han gir eit feilaktig inntrykk av at det finst ein einskapleg storleik ved namn *islam* (Bangstad 2014; Halliday 1999) som er aktuell for alle muslimar. Sjølv om termen kan brukast for å kritisere fordomsfulle oppfatningar om kva religionen islam går ut på – og følgjeleg kva muslimar «er», underslår han moglegvis at religionen islam er noko som muslimar aktivt fortolkar og at det mellom sjølverklærte muslimske individ finst formidable mengder variasjon i korleis islam vert fortolka og praktisert. Eg vil i tråd med Bangstad (2014) operere med

islam og muslimar som faktiske storleikar, men avstå frå å betrakte dei som einskaplege eller finitte.

Store Norske Leksikon oppgir at det finst omlag 1,7 milliardar tilhengjarar av islam (Vogt 2019). Storleiken i seg sjølv sannsynleggjer at dette er ei mangfaldig gruppe. Eg vil ikkje freiste å karakterisere kva som er vanleg eller typisk for denne gruppa. Ifølgje den islamske truvedkjenninga trur alle muslimar på Allah (Gud) og at Muhammad er hans sendebod (Ghozlan 2018). Utover dette må ein truleg leite lenge for å finne eigenskapar som er felles for alle muslimar, og som ikkje også har ei viss utbreiing blant ikkje-muslimar.

At gruppa med menneske som definerer seg sjølve som muslimar, er stor og ueinsarta, står ikkje i vegen for at ein kan ha ei *oppfatning* om at alle muslimar har mykje til felles med kvarandre, og at det finst nokre karaktertrekk som er typiske for alle eller dei fleste muslimar. Språklege eller biletlege representasjonar som hevdar å oppgi objektive sanningar om islam og muslimar, og som kviler på personlege oppfatningar framfor vitskapelege undersøkingar, risikerer difor å gjenspegle den personlege, abstraherte kategorien MUSLIM, framfor å representere fakta om den verkelege kategorien. Slike representasjonar kan difor ende opp med å viske vekk mykje av den interne variasjonen som finst mellom ulike muslimar. Det kan til dømes vere at avsenderens omgrep om muslimar i stor grad er knytt til éin bestemd (og salient) underkategori av den verkelege kategorien, til dømes ei undergruppe med muslimar som har fundamentalistiske haldningar, jf. *abstrahering* (Koller 2014). Vedkomande kan såleis kome til å stå bak utsegner som generaliserer eigenskapar frå denne undergreina til å gjelde samtlege individ som vedkjenner seg islamsk tru. I eit slikt tilfelle vil ein kunne argumentere for at utsegnet er døme på ein metonymi, der ein underordna kategori vert brukt som metonymisk kjelde for å peike på ein overordna.

Seto (2011) påpeiker at det finst eit skilje mellom partonomi- og taksonomibasert metonymi. Det fyrste inneber delrelasjonar, medan det andre inneber typerelasjonar. Til dømes kan ein seie at eit stolbein utgjer ein del av ein stol, medan islam er ein type religion, ikkje ein del av ein religion. Seto hevdar at berre partonomibaserte relasjonar gir grunnlag for metonymi, medan taksonomibaserte lyt klassifiserast som *synekdoke*. Det er ikkje heilt opplagt kva slags type me finn knytt til muslimar og islam. Ein einskild muslim eller ei gruppe muslimar utgjer på den eine sida ei delmengde av alle muslimar. Samstundes utgjer vedkomande òg ein type muslim. Ein einskild muslim er uvegerleg ein undertype av muslimar i og med at vedkomande har ein bestemd bakgrunn, personlegdom og livssituasjon. Metonymi knytt til islam kan difor vere døme på partonomi- og taksonomibasert metonymi samstundes. Ein brukar ei delmengde til å representere ei større mengde (partonomi), samstundes som ein brukar

ein underkategori til å representere fleire sideordna og overordna kategoriar (taksonomi). Metonymi knytt til religionen islam og retningar innanfor denne vil truleg vere taksonomibaserte. Det gir nemleg meir meining å seie at ei bestemd retning er ein type islam enn ein del av islam. Sjølv om det er nyttig å skilje mellom partonomi- og taksonomirelasjonar, ser eg dei som såpass overlappande fenomen at eg vil avstå å bruke termen *synekdoke* i denne teksten. Eg vil i staden med utgangspunkt i Seto (2011) forsøkje å klassifisere dei aktuelle døma på metonymi som baserte på delrelasjonar, typerelasjonar eller bae.

3 Materiale og metode

I det følgjande vil eg presentere materialet og metoden som er brukt i analysen.

3.1 Materiale

Materialet som analysen byggjer på, består av tre kronikkar, sjå tabell 1.

Tittel	<i>Islamkritikk og hersketeknikk</i>	<i>Dette er snik-islamisering</i>	<i>Det er nok nå, Abid Raja!</i>
Forfattar	Jon Helgheim	Siv Jensen	Jon Helgheim
Dato	15.08.19	02.09.2019	18.09.2019
Kanal	NRK Ytring	VG	Aftenposten
Antal ord	780	770	690
Kode	Helgheim1	Jensen1	Helgheim2

Tabell 1. Oversyn over materialet

Dei tre tekstane knyter seg på ulike vis til terrorangrepet på moskeen Al-Noor Islamic Centre i Bærum den 10. august 2019. Det vart òg skrive andre kronikkar i kjølvatnet av dette angrepet. Utvalet består av dei kronikkane som vart skrivne av dei innvandringskritiske politikarane Siv Jensen (dåverande finansminister og leiar av Frp) og Jon Helgheim (dåverande innvandringspolitisk talsmann i Frp). Eg har konsentrert meg om desse fordi dei kritiserer muslimske skikkar og åtferda til einskilde muslimar og difor vil ha eit insentiv til å konstruere eit negativt bilete av islam. Kronikkane til Helgheim er begge svar på to kronikkar skrivne av politikaren Abid Raja frå partiet Venstre. Hans kronikkar inngår ikkje i analyse materialet sidan dei ikkje inneheld negative framstillingar av muslimar. Helgheim1 er eit svar på ein kronikk av Raja og ein kritikk av termen *islamofobi*. Helgheim hevdar i denne kronikken at islamofobi ikkje

finst, og at bruk av termen er ein hersketeknikk. Jensen¹ er ein respons på at tre kvinner ikkje handhelste på kronprins Haakon då han vitja den nemnde moskeen etter terrorangrepet. Jensen hevdar her at dette er eit døme på snikislamisering. Helgheim² er eit direkte svar på ein annan kronikk av Abid Raja, der Helgheim forsvarar retorikken til Frp og kritiserer retorikken til Raja.

Det er truleg mange analysar ein kan gjere med utgangspunkt i denne kronikkjeda. Til dømes kan ein undersøkje korleis eit ordskifte som byrjar med eit terrorangrep retta mot muslimar, endar opp med å handle om snikislamisering framfor muslimhat.

Min analyse byggjer på noko som går att i kronikkane til Helgheim og Jensen, nemlig språklege framstillingar av muslimske individ. Denne analysen vil kunne kaste lys over korleis ein ved hjelp av retoriske verkemiddel kan konstruere eit bilete av ein minoritet som harmonerer med ei bestemd politisk overtyding.

3.2 Metode

Ein stor del av metonymianalysen går ut på å identifisere metonymiar i teksten. Sidan metonymi er eit meir eller mindre allstadsnærverande fenomen, har eg valt å gjere ei språkleg avgrensing av materialet. I tekstane ser eg utelukkande på nomen- og possessivfrasar som refererer til eitt eller fleire bestemte eller ubestemte muslimske individ. Sidan ein gjennom metonymi kan nytte uttrykk for overordna kategoriar for å referere til underordna medlemmar og vice versa, vert hyperonym og hyponym til kategorien MUSLIM òg tekne med her.⁴ I tillegg har eg teke med frasar med nomenet *islam*, sidan namnet på religionen ofte blir brukt for å referere metonymisk til medlemmar av religionen. Frasane som passar til desse kriteria, vert så lesne i samanheng med den umiddelbare koteksten og teksten som heilskap for å avgjere om dei er døme på metonymiske framstillingar.

Som Littlemore (2015) påpeiker og gir døme på, så finst det ikkje nokon beinveges, ufeilbarleg metode for metonymiidentifisering. Biernacka (2013) gir ei sjeldsynt skildring av korleis ein kan identifisere metonymi i tekst, men problemet med denne metoden, til liks med metaforidentifiseringsprosedyren til Pragglez Group (2007), er at han konsentrerer seg om metonymisiteten til leksikalske einingar, og dermed ikkje tek høgde for at større samanhengande tekststrenger kan utgjere til dømes proposisjonelle metonymiar.

I denne analysen vil eg ta utgangspunkt i nomen- og possessivfrasar og vurdere, sett opp mot koteksten og ordskiftet for øvrig, om det finst ein kontrast mellom kva uttrykket i seg sjølv refererer til, og kva uttrykket sett i samanheng med konteksten og

---

⁴ Til dømes kan ein norsk muslim vere referent til det overordna uttrykket *nordmann*.

koteksten refererer til. Dersom det finst ein slik kontrast, og dersom det finst ein omgrepsleg nærleik mellom dei ulike referentane,⁵ reknar eg det som metonymi. Eg vil for kvart tilfelle eg presenterer, grunngi kvifor eg finn ein slik kontrast.

For å gjere ei ytterlegare avgrensing av analysen vil eg i denne artikkelen berre diskutere dei metonymitypane eg finn meir enn eitt tilfelle av hjå kvar forfattar, det vil seie dei eg finn meir enn eitt døme på i dei aktuelle frasane eg undersøker. Desse vert diskuterte i det følgjande.

4 Analyse av tekstane

I dette kapitlet vil eg presentere resultata av metonymianalysen. I analysen vert det gjort greie for ulike metonymiske framstillingar av kategorien MUSLIM. Effekten av desse framstillingane vert diskutert i neste kapittel. Analysen vert strukturert etter forfattar, slik at eg fyrst omtalar metonymiane frå Helgheim og deretter Jensen.

4.1 Jon Helgheims metonymiar

I Helgheim1 og Helgheim2 vert grovt sett dei same metonymiane brukte, men sistnemnde tekst inneheld færre døme då han er kortare. Frå dei to tekstane kan to metonymitypar identifiserast: RELIGION FOR TILHØYRAR og KATEGORI FOR UTVAL AV KATEGORI. Desse vil eg gi døme på i det følgjande.

RELIGION FOR TILHØYRAR

Denne metonymien kjem til uttrykk ved at nemningar for religionen islam vert brukte som metonymiske kjelder for tilhøyrarar av islam, altså muslimar. Døme (1)–(3) er frå Helgheim1:⁶

- (1) De [opportunistiske sosialister og konservative muslimere] ønsker ikke en debatt om hvorfor en stor andel nordmenn er skeptiske til **islam og dens påvirkning på landet**.
- (2) Uansett er hovedproblemet i dag alle de som bortforklarer **de åpenbare utfordringene med islam**, ikke de få som tør å kritisere islam.
- (3) **Demografiske endringer, og spesielt islam**, har vært og er tabu i norske medier.

I døme (1) vert islam brukt som metonymisk kjelde for å peike på muslimar. Om ein definerer ein religion som ei tru, følgjer det at ei tru i seg sjølv ikkje kan ha påverknad på eit land. Om ho har det, er det i så fall gjennom menneske som vedkjenner seg

⁵ Framfor omgrepsleg likskap, som metaforar byggjer på.

⁶ Uthevinga i alle døme er mine.

denne trua. Uttrykket er i alle høve generisk, og ein kan ikkje avgjere kva eller kva slags muslimar Helgheim meiner ein stor andel nordmenn er skeptiske til.

I døme (2) vert islam nemnd to gongar. I det fyrste tilfellet nemner Helgheim «de åpenbare utfordringene med islam». Her går han ikkje noko meir inn på kva desse utfordringane er, og ein kan ikkje fullt ut avgjere kva aspekt av islam som utgjer utfordringane han snakkar om. Truleg knyter dei aktuelle utfordringane seg til nokre aspekt ved islam, men kva for aspekt kan me ikkje vite sidan det her vert brukt eit generisk uttrykk. Dei døma på kritikkverdige tilhøve han nemner i teksten, knyter seg alle til noko eit utval muslimar har gjort eller sagt. Ordet *islam* kan her altså sikte metonymisk til praksisar hjå somme muslimar og ikkje gudstrua islam i seg sjølv. Alternativt kan ein tenkje seg at Helgheim sitt omgrep om islam er abstrahert ut frå nokre saliente eksemplar og praksisar. Tilsvarende tilhøve har ein i slutten av dømet «de få som tør å kritisere islam». Her òg er det truleg meir spesifikke aspekt ved islam som desse få kritiserer, ikkje trua islam, eller alle undertypar av religionen. Tilsvarende døme med konstruksjonen «kritisere islam» førekjem òg to andre stadar i teksten.

I døme (3) har me to samverkande metonymiar. Her er islam framstilt som ei demografisk endring. På den eine sida peiker *islam* her metonymisk på muslimar, og på den andre sida peiker *demografisk endring* metonymisk på innvandring. Det utsegna kommuniserer, er altså at innvandring av muslimar har vore og er tabu i norske medium.

KATEGORI FOR UTVAL AV KATEGORI

Denne metonymien kjem til uttrykk ved at uavgrensa, generiske uttrykk vert brukte som metonymiske kjelder for avgrensa grupper, altså at ein overordna kategori vert aktivert i omtalen av noko som gjeld eit avgrensa utval av kategorien. Døme (4)–(6) er frå Helgheim¹, (7) frå Helgheim²:

- (4) Det er få andre grupper som møter like mye forståelse når de fronter holdninger som samfunnet ellers har kvittet seg med, som **muslimer** gjør.
- (5) Tidligere undersøkelser på holdningene til **muslimer i Europa**, gjennomført av WZB Berlin Social Science Center, indikerer at **majoriteten av muslimer i Europa** har antidemokratiske holdninger og foretrekker heller å leve under Sharia enn den nasjonale lovgivningen i landet de bor i.
- (6) I dagens samfunn vil en kristen gutt som står frem som homofil i sitt miljø, bli hyllet som en helt av samfunnet. Dersom den samme gutten antyder at **muslimer** bør reevaluere **sitt syn** på homofile, bedriver han plutselig hets, hatprat eller islamofobi.
- (7) Når **konservative muslimer** nekter å håndhilse på kronprinsen, når skoler bare serverer halalmat, når jenter og gutter skilles i undervisning, eller når bruk av barnehijab blir sett på som frihetskamp, er det naturlig at det vekker reaksjoner.

I døme (4) skriv Helgheim at muslimar møter forståing når dei frontar haldningar som samfunnet elles har kvitta seg med. I dette tilfellet framstår muslimar som ei samla gruppe med dei same haldningane – haldningar som ifølgje Helgheim er unike for muslimar, då dei ikkje finst i samfunnet elles. For det fyrste er det her lite truleg at haldningane som Helgheim snakkar om, berre finst mellom muslimar, dersom dei då ikkje er spesifikt knytte til gudstrua islam. For det andre kan det umogleg vere slik at Helgheim siktar til alle haldningar som muslimar har, for mange av desse haldningane finst naturlegvis i samfunnet elles. Det må med andre ord vere snakk om ei gruppe haldningar, og då kan ein gå ut frå at det ikkje er alle muslimar som har desse haldningane. Altså er det i realiteten eit utval muslimar som har desse haldningane, og Helgheim sin bruk av det generiske uttrykket *muslimar* vert difor ei metonymisk kjelde som peiker på ei avgrensa gruppe.

I døme (5) viser Helgheim til ein studie av haldningar mellom muslimar i Europa. Her unnlèt han å nemne at studien berre vart utført på muslimar av tyrkisk eller marokkansk avstamming, i seks utvalde land i Europa. Noreg var ikkje eit av desse (Koopmans 2014). Studien presiserer sjølv at han ikkje er meint å vere representativ for dei landa han vart utført i, ei heller for Europa som heile (Koopmans 2014, 7). Når Helgheim brukar uttrykket *muslimar i Europa*, vert eit stort og mindre avgrensa uttrykk brukt metonymisk for å peike på det som i realiteten er eit mykje meir avgrensa utval (muslimar med tyrkisk eller marokkansk avstamming i seks ulike land i Vest-Europa). Denne metonymien har ein retorisk effekt sidan få lesarar vil vere i stand til å identifisere dette som ein metonymi.⁷

I døme (6) omtalar Helgheim «muslimar [...] sitt syn på homofile». At possessiven *sitt* står i eintal heller enn fleirtal *sine syn*, tyder på at Helgheim oppfattar at muslimar har eitt einaste felles syn på homofile. Her festar han seg ved ein salient eigenskap med somme muslimar – at dei er skeptiske til homofili – og brukar dette for å skildre kategorien MUSLIM som heile. Den homofobe muslimen er ein stereotypi som Helgheim brukar til å representere kategorien MUSLIM. At muslimar har eitt felles syn på homofili, stemmer moglegvis med Helgheims oppfatning av muslimar, men det stemmer ikkje med den verkelege kategorien muslimar, der det sjølv sagt finst både muslimar som identifiserer seg sjølve som homofile, og muslimar som har eit liberalt syn på homofili. Ein kan difor lese dette som ein metonymi der den metonymiske kjelda *muslimar* tilskriv ei uavgrensa gruppe muslimar homofobi, medan uttrykket i røynda peiker på eit avgrensa utval. Her er det ikkje med naudsyn slik at Helgheim har hatt

---

⁷ Det er sjølv sagt ikkje mogleg å vite om Helgheim sjølv er medviten om detaljane i studien, men dette har lite å seie for kva effekt utsegna har for lesarar.

som føremål å gjere eit referensielt byte, men ein person med nokolunde nyansert forståing av islam kan like fullt tolke det slik.

I døme (7) brukar Helgheim uttrykket *konservative muslimer* til å referere til tre spesifikke kvinner som ikkje ville ta kronprinsen i handa under eit møte i moskeen Al-Noor Islamic Centre i 2019. Uttrykket (*konservative muslimer*) er altså langt mindre avgrensa enn referenten (dei tre einskilte kvinnene), og vi har òg her ein metonymi.

Ein kan argumentere for at metonymiane som Helgheim brukar, tener til å slå muslimar i hartkorn med kvarandre. Helgheim tek utgangspunkt i saliente eigenskapar eller handlingar ved eit avgrensa tal muslimar – til dømes å fordøme homofili eller å nekte å handhelse på folk av motsett kjønn – og lèt desse stå som døme på typisk muslimsk tankegods eller åtferd. Ein kan ikkje fullt ut vite om desse metonymiane reflekterer Helgheim sitt faktiske omgrep om muslimar, men tekstane hans er like fullt med på å knyte desse eigenskapane til muslimar og såleis skape stigmatiserande bilete av dei. Formuleringane tyder på at Helgheim ikkje har noko problem med å få desse handlingane og eigenskapane til passe i hop med sitt eige omgrep om muslimar. Frå dette kan ein trekkje ei slutning om at det ikkje finst nokon kontrast mellom Helgheims preformulerte prototype på ein muslim og dei døma han trekkjer fram med homo-skeptisisme og handhelsenekt. Helgheim uttrykkjer med andre ord ikkje ei oppfatning av at det er uvanleg for ein muslim å nekte å handhelse, truleg fordi dette er heilt i tråd med det abstraherte omgrepet om islam som kjem til uttrykk i teksten.

Metonymien KATEGORI FOR UTVAL AV KATEGORI kan både vere av partonomisk og taksonomisk art. Bruken av ubunden form fleirtal *muslimar* tek korkje omsyn til ulike underkategoriar av muslimar eller ulike delmengder av muslimar. Sånn sett bidreg denne metonymien til å viske vekk innbyrdes variasjon og motsetningar mellom muslimar. Radden (2005) påpeiker at bruk av generiske uttrykk for grupper med menneske i ubunde fleirtal ofte baserer seg på mangelfulle, subjektive erfaringar og bidreg til å etablere sosiale stereotypiar.

4.2 Siv Jensens metonymiar

Dei to viktigaste metonymiane i teksten til Jensen er INDIVID FOR GRUPPE og GENERISK FOR SPESIFIKK. I det følgjande analyserer eg nokre sentrale døme på kvar.

INDIVID FOR GRUPPE

Denne metonymien kjem til uttrykk ved at eit individ vert framheva for å peike på eller representere ei større gruppe. Døme (8)–(11) er frå Jensen¹:

- (8) Mens det i Norge er en selvfølge at menn kan hilse på kvinner på samme måte de hilser på menn, er dette utenkelig for **en offisiell representant for den islamske republikken**.
- (9) Slik som Rådet for sykepleieetikk gjorde, da det ble klart at **en muslimsk sykepleierstudent** ikke ønsket å servere mat som inneholdt grisekjøtt. Et uakseptabelt særkrav som måtte avvises, svarte rådet. For meg var det et lyspunkt.
- (10) På samme måte var det også et lyspunkt da **en muslimsk vikarlærer** ved Ekeberg barneskole ikke fikk forlenget sitt vikariat, etter at han nektet å håndhilse på kvinner av religiøse årsaker.
- (11) Tilfeldighetene gjorde at det samme dag utspant seg en lignende, men enda mer symboltung hendelse, da Kronprins Haakon besøkte Al-Noor Islamic Centre. Der nektet **tre kvinner** å håndhilse på han, men benyttet samme hilsen som Mohammad Javad Zarif.

I dømene (8)–(11) lyftar Jensen fram ulike muslimske individ. For å analysere disse som metonymiske kjelder, treng ein å sjå på konteksten som heile. Siv Jensen skriv om snik-islamisering og nemner ulike døme på det ho meiner representerer dette. Mange av døma dreier seg om handlingar som einskilde muslimar har utført. Jensen ønskjer å åtvare om ein tendens, nemleg at islam får større og større spelerom i Noreg, og at det norske samfunnet tilpassar seg muslimske skikkar. Ein kan difor tolke det som at Jensen brukar dei aktuelle muslimske individa som representantar for kategorien MUSLIM, i og med at handlingane deira vert framstilte som «islamske særkrav».

I dømene (8) omtalar Jensen ein episode der utanriksministeren i Iran, eller «en offisiell representant for den islamske republikken», har nekta å ta ein kvinneleg stortingsrepresentant i handa. Mannen vert her generalisert til å representere alle muslimar i Iran, eller i det minste eit særtrekk ved muslimar i Iran: Dei handhelser ikkje på folk av det motsette kjønnet. Jensen nemner fleire gongar at mannen kjem frå eit islamsk prestestyre. Mannen representerer religionen islam og muslimar som gruppe og inngår såleis i ei metonymisk framstilling av kategorien MUSLIM.

I dømene (9) og (10) plukkar Jensen fram to individ med bestemte yrkestitlar. Desse har begge gjort noko som Jensen identifiserer som ein type islamsk særkrav. Deira åtfærd vert altså generalisert til å tyde muslimsk åtfærd, og individa vert begge trekte fram som representantar for muslimar som gruppe.

I dømene (11) omtalar Jensen ei hending som truleg har danna utgangspunkt for teksten ho skriv. Her trekkjer ho fram tre kvinner som «nektet» å handhelse på kronprins Haakon. Desse tre kvinnene vert til liks med individa i dømene (9) og (10) trekte fram som representantar for kategorien MUSLIM, og det å nekte å helse på folk av motsett kjønn vert gjennom desse døma framstilt som ein typisk muslimsk eigenskap.

Gjennom bruk av metonymien INDIVID FOR GRUPPE generaliserer og abstraherer Jensen kategorien MUSLIM ut frå åtferda til einskilde individ. Ho unnlèt å ta eksplisitt stilling til kor typiske desse individa er for gruppa reelt sett, og ein må som lesar trekkje denne slutninga sjølv. Ved nærare undersøking vert det klart at individa figurerer i teksten hennar for å understøtte eit bestemt argument. Uavhengig av kor typiske desse individa reelt sett er, vert dei kor som er trekte fram av Jensen som representantar for muslimar og islam. Såleis kjem det i Jensen sin tekst til syne eit omgrep om muslimar basert på nokre få saliente døme Jensen har handplukka, ikkje på kva som eventuelt er representativt for den verkelege gruppa med muslimar ute i verda.

GENERISK FOR SPESIFIKK

Denne metonymien kjem til uttrykk ved at eit generisk uttrykk for ein overordna kategori vert brukt for å peike på ein meir spesifikk underordna kategori. Døme (12)–(15) er frå Jensen1:

- (12) Godtar vi at **personer** nekter å håndhilde på det motsatte kjønn, godtar vi religiøse særkrav.
- (13) Problemet er større når **nordmenn** nekter å håndhilde på det motsatte kjønn.
- (14) Det er dette som er essensen når jeg har snakket om snikislamisering. At vi indirekte eller direkte tilpasser oss uskikker og **religiøse særkrav** i forståelsens navn.
- (15) Jeg tør ikke tenke tanken på om noen hadde fortalt Betzy at vi over 100 år senere ville diskutere om små barn må dekke seg til med sjal for å skjule seg for menn - fordi vi skulle vise forståelse for **religioner som aldri har brydd seg om likestilling**.

I døme (12) brukar Jensen uttrykket *personer* for å referere til tre muslimar (pluss den iranske utanriksministeren). Jensen skriv ikkje om kven som helst, teksten hennar handlar om snikislamisering. Det er difor rimeleg å tolke at *personer* fyrst og fremst peiker på desse muslimane. Uttrykket *personer* er difor mykje meir generelt enn kva det er nærliggjande å tolke at det viser til. Her har me altså ein taksonomisk metonymi: Ein overordna kategori vert brukt som stadfortredar for ein meir spesifikk kategori lenger nede i taksonomien.

I døme (13) omtalar ho dei tre muslimane som nekta å helse på kronprins Haakon med uttrykket *nordmenn*. Her igjen brukar ho ein overordna kategori NORDMENN for å peike på ein underordna kategori MUSLIMSKE NORDMENN. Jensen nemner ikkje eksplisitt at desse nordmennene er muslimar, men framhevar snarare handlinga deira som teikn på snikislamisering, noko som implisitt fortel lesaren at dei er muslimar. Jensen framhevar truleg nasjonaliteten deira for å understreke at haldningane deira har kome til Noreg gjennom innvandring.

I døme (14) brukar Jensen uttrykket *religiøse særkrav* for å peike på muslimske særkrav. Ho brukar dette uttrykket for å definere omgrepet snikislamisering. Omgrepet på si side rommar truleg ikkje kristne eller jødiske særkrav, og *religiøse særkrav* må difor tolkast som ei metonymisk kjelde til muslimske særkrav.

I døme (15) brukar Jensen uttrykket *religioner* for å sikte til den bestemte religionen islam. Dette kan ein utleie gjennom at Jensen nemner små barn som må dekkje seg til med sjal, ein eigenskap ho tidlegare i same tekst har identifisert som distinkt muslimsk. Ho trekkjer dessutan fleire gongar fram at muslimske skikkar går på akkord med likestilling, og det er difor nærliggjande å tolke at det særleg er islam ho meiner når ho skriv *religioner som aldri har brydd seg om likestilling*.

I metonymien GENERISK FOR SPESIFIKK nyttar Jensen kategoriar som er taksonomisk sett overordna dei ho refererer til. På same måte som Helgheim brukar ho her ubunde fleirtal om eit avgrensa sett med individ. Ho brukar termene *personer*, *nordmenn*, *religiøse særkrav* og *religioner* om høvesvis muslimar og islam. Muslimane det er snakk om, er definitivt både nordmenn og personar, så det er ikkje noko referensielt byte i dette høvet. Snarare er det kontekstuelle tilhøve som indikerer at Jensen framhevar desse personane nett fordi dei er muslimar. Jensen omtalar handhelsenekten som 'personer' og 'nordmenn' står for, for å argumentere for eit bestemt synspunkt: at det norske samfunnet tilpassar seg muslimske skikkar som ikkje høyrer heime her. Difor er det òg relevant at muslimane er nordmenn, for det tyder at kategorien NORDMENN har endra seg gjennom å få medlemmar som på religiøst grunnlag ikkje handhelser på kronprinsen.

Sameleis er *religiøse særkrav* og *religioner* fyrst og fremst knytt til islam. Jensen brukar termen *religiøse særkrav*, men ho er utelukkande interessert i muslimske særkrav, og det ho ser som problematisk åtferd hjå muslimar, noko termen *snikislamisering* heilt tydeleg illustrerer. Moglegvis brukar ho generiske uttrykk ikkje berre for å generalisere åtferda til dei aktuelle individa, men òg for å gi inntrykk av at ho ikkje gir muslimar negativ forskjellsbehandling, og at ho ville vore vel så kritisk om dei same «uskikkane» fanst i ein annan religion.

5 Avsluttande diskusjon

I diskusjonen vil eg kome attende til spørsmålet om metonymibruken knytt til muslimar i materialet kan seiast å vere døme på islamofobi. Bangstad (2011, 259) definerer éi form for islamofobe ytringar som «ytringer som utgår fra en essensialistisk forestilling om hva islam 'er', og en deterministisk forestilling om at muslimer 'tenker og handler' i pakt med denne forestillingen om hva islam 'er'». Døme (15) passar til dels overeins med denne definisjonen. Jensen brukar her uttrykket «religioner som aldri

har brydd seg om likestilling». Her trekkjer ho fram undertrykking av kvinner som ein vesentleg eigenskap ved religionen islam, og ho stadfestar kategorisk at islam aldri har brydd seg om likestilling. Sjølv om denne utsegna har fellestrekk med islamofobe ytringar, der det ofte er ein utanforståande som definerer kva eigenskapar som gjeld for islam som heilskap, så er det ikkje med naudsyn essensialistisk. Jensen peiker på det ho ser som ein manglande verdi i islam, men ho seier ikkje at tilhengjarar av islam ikkje kan vere opptekne av likestilling. Ho legg altså ikkje for dagen ei deterministisk førestilling av at muslimar tenkjer og handlar i pakt med denne sida av religionen islam. Ytringa kvalifiserer difor ikkje som islamofob i høve til Bangstads definisjon.

Eg finn ingen klart islamofobe ytringar i materialet. Noko dei to politikarane gjer i staden, er å handplukke muslimske individ som dei lèt representere kategorien som heile. Dei framhevar på denne måten bestemte sider ved tilhengjarar av islamsk tru. I Helgheim og Jensen sine tilfelle er det åtferd som dei meiner er i konflikt med den norske levemåten, som vert trekt fram, og som vert attribuert til islam. Desse framstillingane stør opp under metonymiske modellar for kategorien MUSLIM som byggjer på typiske eller saliente eksemplar, eller stereotypiar.

Ein metonymi som på sett og vis er til stades i alle framstillingar av muslimar, og som eg difor vurderte som sekundær til dei andre metonymiane i materialet, er RELIGIØS TILHØYRSEL FOR PERSON. Denne gjennomsyrrar særskild tekstane til Helgheim. Å omtale ein person som ein muslim er å framheve den religiøse tilhøyrsele til personen. Vedkomande vert på denne måten «reduert» til å vere ein representant for ein religion. Når ein skildrar handlingar gjort av muslimar, går ein ganske langt i å ynte om at den religiøse overtydinga til personen er relevant i høve til handlinga som vert skildra. Dette kan verte tolka som at personen utfører handlinga *fordi* vedkomande har ei spesifikk religiøs overtyding, eller i det minste at det finst eit viktig samband mellom religionen og handlinga. Når Helgheim og Jensen så handplukkar individ etter to kriterium: at dei har avvikande åtferd, og at dei er muslimar, er dette ei medviten fordøming av muslimar som gruppe. Det ville truleg vore mykje lettare å finne muslimske individ utan avvikande åtferd, eller personar med avvikande åtferd som ikkje er muslimar. Gjennom tekstane sine framstiller Jensen og Helgheim det som noko særskilt muslimsk å ha avvikande åtferd, noko som bidreg til å stigmatisere muslimar og konstruere sosiale stereotypar knytte til denne kategorien av menneske.

Eit anna funn er at både Jensen og Helgheim brukar generiske og uavgrensa uttrykk for å referere til avgrensa undergrupper av muslimar. Dette er døme på taksonomisk metonymi der heile det taksonomiske treet som utgjer kategorien MUSLIM, vert aktivert i omtale av referentar som tilhøyrer ei spesifikk grein. Ein analogi kan vere å konsekvent bruke den overordna termen *kristne* i omtale av mormonarar, ortodokse kristne og medlemmar av trussamfunnet Jehovas Vitne. Denne forma for taksonomisk

metonymi viskar vekk både formidabel variasjon og kompleksitet internt i den overordna kategorien.

Som nemnt i kapittel 3 er ein viktig kritikk av omgrepet 'islamofobi' at det gir eit feilaktig inntrykk av at det finst ein einskapleg storleik ved namn islam (Bangstad 2014; Halliday 1999). Likevel forhold Jensen og Helgheim seg konsekvent til denne metonymisk konstruerte og einskaplege storleiken, der alle handlingar av individuelle muslimar kan gi grunnlag for kritikk og fordøming av muslimar og islam generelt.

I denne artikkelen har eg gjort ein kritisk metonymianalyse av tre kronikkar, skrivne av ein dåverande finansminister, Siv Jensen, og ein innvandringspolitisk talsperson, Jon Helgheim. Analysen identifiserer hovudsakleg taksonomisk metonymi knytt til muslimar og islam, der politikarane anten lèt einskilde individ representere kategorien eller brukar overordna uttrykk for å skildre underordna kategoriar. Sistnemnde finn ein gjennom utsegner som seier noko generelt om muslimar, og som såleis avspeglar ein abstrahert kategori for ei røyndleg gruppe menneske. Desse generelle utsegnene er ikkje med naudsyn brukte som eit medvite retorisk verktøy, men dei kan ha ein viktig retorisk effekt, nemleg at lesarane umedvite lèt den abstraherte utgåva som kjem til syne i teksten, justere deira eiga abstraherte forståing av islam.

Artikkelen er eit skritt på vegen til å styrkje metonymianalyse som metode for å undersøkje politiske diskursar kritisk. Som påpeika er metonymi eit særleg effektivt retorisk verktøy, og metonymiar kan sjølv med ein analytisk og omhyggjeleg framgangsmåte vere vanskelege å få auge på (Littlemore 2015, 99–100). Samstundes kan dei føre med seg implisitte premiss og framstillingar med generaliserande og myteskapande effekt, slik som det er tilfelle i dei tekstane eg har analysert her. Dei kan rett og slett bidra til «snikstigmatisering».

Materialet som er analysert i denne artikkelen er henta frå ålmenne norske mediekanalar, som *NRK*, *VG* og *Aftenposten*. Liknande analysar kan gjerne gjerast på andre diskursar, og med andre konsentrasjonsområde. Dette kan bidra til å gjere både studentar, forskarsamfunnet og storsamfunnet merksame på korleis språkbruk kan måle bestemte stigmatiserande bilete av ulike grupper med menneske.

Referansar

- Bangstad, Sindre. 2011. «Islamofobi, rasisme og religionskritikk». *Kirke og kultur* 116 (4): 247–266.
- Bangstad, Sindre. 2014. «Islamofobi og rasisme». *Agora* 31 (3-4): 5–29.
- Biernacka, Ewa. 2013. «A discourse dynamics investigation of metonymy in talk». Doktorgradsavhandling, The Open University.

- Evans, Vyvyan og Melanie Green. 2006. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ghozlan, Basim. 2018. «Den islamske troen». *Islam.no*. Sist besøkt 4. januar 2021. http://islam.no/om_islam/read/324/den-islamske-troen.
- Halliday, Fred. 1999. «'Islamophobia' reconsidered». *Ethnic and Racial Studies* 22 (5): 892–902.
- Helgheim, Jon. 2019. «Islamkritikk og hersketeknikk». *NRK Ytring*. Publisert 15. august 2019. <https://www.nrk.no/ytring/islamkritikk-og-hersketeknikk-1.14661802>.
- Helgheim, Jon. 2019. «Det er nok nå, Abid Raja! ». *Aftenposten*. Publisert 18. september 2019. Atekst.
- Ferrari, Federica. 2007. «Metaphor at work in the analysis of political discourse: investigating a preventive war'persuasion strategy». *Discourse & Society* 18 (5): 603–625.
- Jensen, Siv. 2019. «Dette er snikislamisering». *VG*. Publisert 2. september 2019. Atekst.
- Koller, Veronika. 2014. «Cognitive linguistics and ideology». I *The Bloomsbury Companion to Cognitive Linguistics*, redigert av Jeanette Littlemore og John R. Taylor, 234–253. New York: Bloomsbury.
- Koopmans, Ruud. 2014. «Religious Fundamentalism and Hostility against Out-Groups: A Comparison of Muslims and Christians in Western Europe». *Journal of Ethnic and Migration Studies* 41 (1): 33–57. DOI: 10.1080/1369183X.2014.935307
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Littlemore, Jeanette. 2015. *Metonymy: Hidden Shortcuts in Language, Thought and Communication*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Mannsåker, Helga. 2018. «Når psykiatritermar vert metaforar: Ein kasusstudie av uttrykket 'politisk autisme'». *Norsk lingvistisk tidsskrift*, 36 (1): 95–137.
- Meadows, Bryan. 2006. «Distancing and showing solidarity via metaphor and metonymy in political discourse: a critical study of American statements on Iraq during the years 2004–2005». *Critical Approaches to Discourse Analysis across Disciplines* 1 (2): 1–17.
- Moscovici, Serge og Gerard Duveen. 2001. *Social Representations: Explorations in Social Psychology*. New York: New York University Press.
- Paulsen, Mikkel Ekeland. 2018. «'Den neste hevnlyste terroristen kan lure bak det neste hjørnet': Kritisk metafor- og metonymianalyse av det politiske ordskiftet rundt terror». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Pragglejaz-Group. 2007. «MIP: A method for identifying metaphorically used words in discourse». *Metaphor and Symbol* 22 (1): 1–39. DOI: 10.1080/10926480709336752

- Radden, Günter. 2005. «The Ubiquity of Metonymy». I *Cognitive and Discourse Approaches to Metaphor and Metonymy*, redigert av José Luis Otal Campo, Ignasi Navarro I Ferrando og Begoña Bellés Fortuño, 11–28. Castelló de Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- Rosch, Eleanor. 1973. «Natural categories». *Cognitive Psychology* 4 (3): 328–350. DOI: 10.1016/0010-0285(73)90017-0
- Seto, Ken-Ichi. 2011. «Metonymic polysemy and its place in meaning extension». I *Polysemy*, redigert av Brigitte Nerlich, Zazie Todd, Vimala Herman og David D. Clarke, 195–215. Berlin: De Gruyter Mouton. DOI: 10.1515/9783110895698.195
- Strøm, Marianne Sørlie. 2020. «Oppdaterte tall 2010-2019 fra Dødsårsaksregisteret». *Folkehelseinstituttet*. Publisert 17. desember 2020.
<https://www.fhi.no/hn/helseregistre-og-registre/dodsarsaksregisteret/oppdaterte-tall-20102019-fra-dodsarsaksregisteret/>
- Vogt, Kari. 2019. «Islam». *Store Norske Leksikon*. Sist besøkt 04. januar 2020.
<https://snl.no/islam>
- Warren, Beatrice. 2002. «An alternative account of the interpretation of referential metonymy and metaphor». I *Metaphor and Metonymy in Comparison and Contrast*, redigert av René Dirven og Ralf Pörings, 113–130. Berlin og New York: Mouton de Gruyter. DOI: 10.1515/9783110219197

Abstract

The category MUSLIM is highly political, and its properties have been a contentious issue in Western politics for centuries. In the aftermath of a terrorist attack against a Norwegian mosque in 2019, Norway saw a round of debate concerning *islamophobia* and *stealth islamisation*. In this article, the author analyses metonymic representations of Muslims in three opinion pieces from this debate, authored by two Members of Parliament from the right wing party “Framstegspartiet” (The Progress Party). In each piece there are metonymies that reflect how the respective politicians conceptualise Islam, i.e. what actions and attitudes they perceive and highlight as typical for Muslims. In the opinion pieces, metonymy is employed to generalise the actions and attitudes of a definite selection of muslim individuals to Muslims as such. Although there are no instances of islamophobic metonymy use, the politicians propagate a generally stigmatic concept of Muslims.

Mikkel Ekeland Paulsen
 Universitetet i Bergen
mikkel.paulsen@uib.no

Didrik rir igjen

Trykt og digital utgivelse av *Þiðriks saga af Bern*

Odd Einar Haugen og Nina Stensaker

Þiðriks saga af Bern er den lengste av de norrøne sagaene, og flere skrivere, norske så vel som islandske, har bidratt til teksten slik vi nå kjenner den. Verket er bevart i ett pergamenthåndskrift fra middelalderen, i tre yngre papirhåndskrifter og i en svensk, forkortet versjon. Pergamenthåndskriftet har vært hovedhåndskrift for alle tidligere utgaver av teksten, men det inneholder i dag en rekke lakuner med tilhørende teksttap. Henrik Bertelsen valgte i sin utgave (1905–1911) å fylle lakunene med tekst fra de yngre papirhåndskriftene for dermed å gjenskape verket. Hans utgave er nå overført fra et trykt til et digitalt format og utgitt i *Medieval Nordic Text Archive* (menota.org). I artikkelen blir det reflektert over hva som er vunnet og tapt i denne prosessen, og forfatterne gir sitt svar på et avgjørende utgiverspørsmål: Skal man forsøke å gjenskape verket eller akseptere teksttapedet og åpne det opp for studier i dets nåværende form?

1 Bakgrunn

Med et omfang på rundt 166 000 ord er *Þiðriks saga af Bern* den lengste av de norrøne sagaene. I sammenligning teller den største av islendingesagaene, *Njáls saga*, rundt 100 000 ord, mens *Egils saga Skallagrímssonar* er på rundt 66 000 ord og *Laxdóla saga* følger hakk i hæl på rundt 58 000 ord. Som vi skal se i denne artikkelen, er *Þiðriks saga af Bern* ikke bare en lang saga, men den er også en kompleks saga – få andre steder ser vi så tydelige spor etter en sagaredaktør som i denne. *Þiðriks saga af Bern* har sitt grunnlag i fortellingene om den østgotiske kongen Theoderik den store, som regjerte fra 471 og frem til sin død i 526. Bern i tittelen på sagaen er Verona i det nåværende Italia, hvor han i 489 vant et avgjørende slag mot den daværende kongen av Italia, Odovakar.

HAN JOHAN OG DEI. VENESKRIFT TIL JOHAN MYKING VED SYTTIÅRSLEITET. Edited by Randi Neteland and Torodd Kinn. *BeLLS* Vol. 12, No. 1 (2022), p. 255–269. DOI: 10.15845/bells.v12i1.3540. Copyright © by the author. Open Access publication under the terms of CC-BY-4.0.

Den største utfordringen med *Piðriks saga af Bern* er likevel ikke lengden av teksten eller de redaksjonelle inngrepene i den, men den sparsomme overleveringen. Fra middelalderen har vi kun ett overlevert håndskrift. Det omtales gjerne som hovedhåndskriftet og har en rekke lakuner. Da Henrik Bertelsen gav ut teksten i 1905–1911, fulgte han hovedhåndskriftet så langt det rakk, og fylte ut lakunene særlig fra ett yngre islandsk håndskrift. Han gjengav begge i deres opprinnelige ortografi, hovedhåndskriftet fra slutten av 1200-tallet, det yngre håndskriftet fra 1600-tallet. Når de to forfatterne av denne artikkelen har lagt Bertelsens trykte utgave til rette for publisering i *Medieval Nordic Text Archive* (menota.org), har vi valgt å stykke opp teksten slik at hovedhåndskriftet blir utgitt for seg og på samme måte utfyllingene fra det yngre islandske papirhåndskriftet. I likhet med Bertelsen følger vi ortografien i begge håndskriftene. Det innebærer at vi har prioritert den språkhistoriske verdien av teksten, noe som har gått på bekostning av den tekstlige kontinuiteten. Etter en gjennomgang av det overleverte materialet skal vi i denne artikkelen se på argumentene for begge løsninger.

2 Håndskriftene

Piðriks saga af Bern er overlevert i fire håndskrifter, det nevnte hovedhåndskriftet, som er et pergamenthåndskrift, og tre yngre papirhåndskrifter:

- Holm perg 4 fol. (Mb), ca. 1275–1300.
- AM 178 fol. (A), ca. 1600–1700.
- AM 177 fol. (B), 1690–1691.
- Holm papp 100 fol. (C), ca. 1650–1700.

I tillegg finnes sagaen i en svensk versjon, *Didrikskrönikan* (Sv), som er en fri og forkortet gjengivelse av teksten i hovedhåndskriftet Holm perg 4 fol. (Mb).

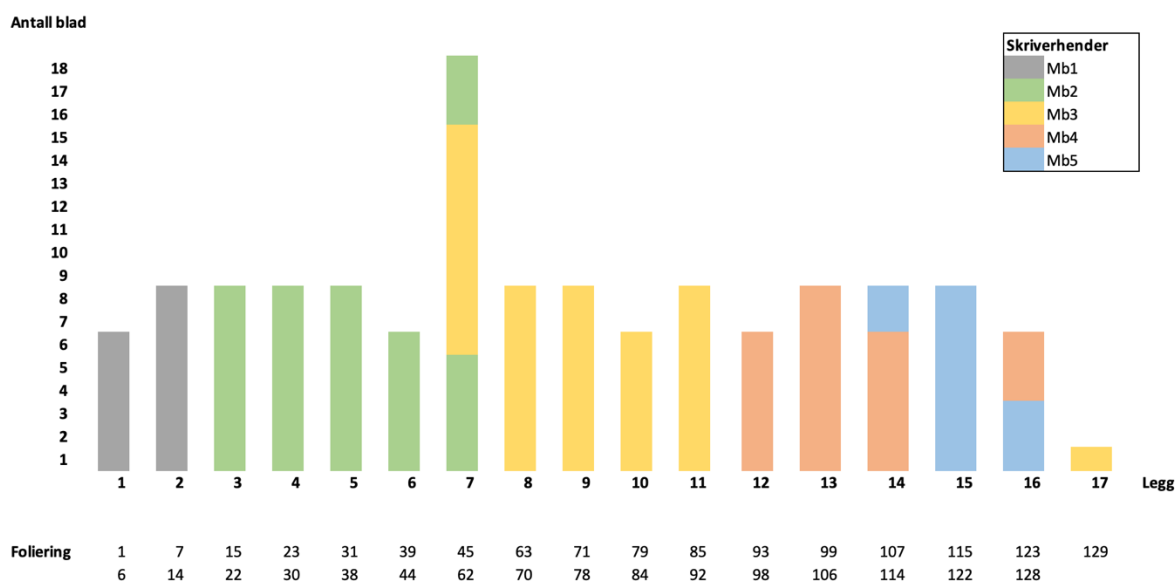
2.1 Holm perg 4 fol. (Mb)

Dette håndskriftet er vår eldste og viktigste kilde til verket. Det er forholdsvis stort, 20 x 28 cm, og det består i dag av 129 beskrevne blad. Gjennom hele håndskriftet finner man en rekke rubrikker i rødt og initialer i både rødt, grønt og blått.

Det er allmenn enighet om at håndskriftet er skrevet av fem ulike skrivere, først omtalt i utgaven til Carl Richard Unger (1853, xvi–xviii). De enkelte hendene har etter Bertelsens utgave (1905–1911) gått under betegnelsene Mb1–5 og lar seg lett «skelne fra hverandre ved skrifteggenes forskjellige form og ved deres forskjellige retskrivning» (Bertelsen, bd. 2, iv). Unger mente selv at de tre første hendene, Mb1–3,

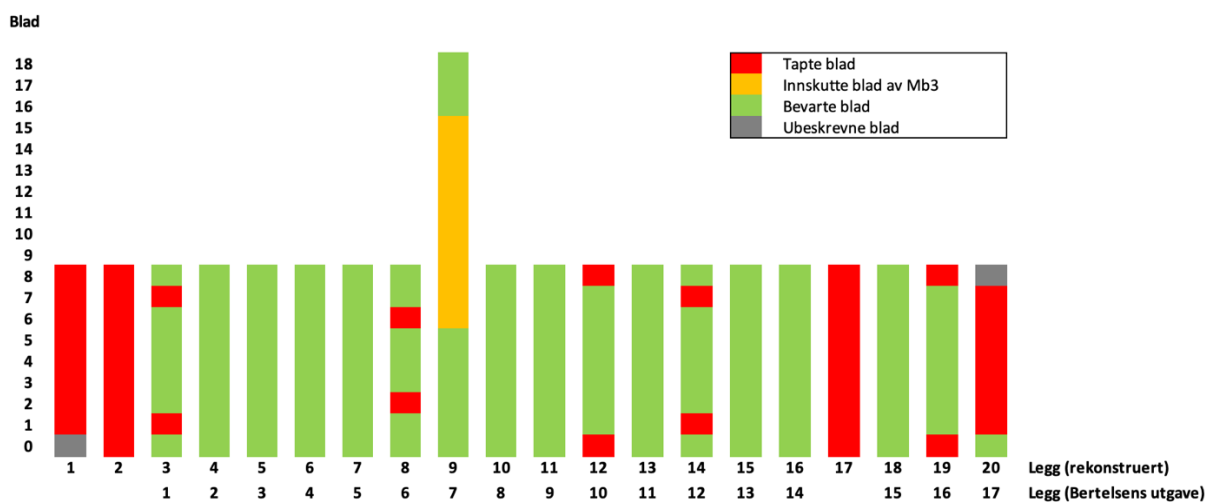
var norske og de to siste, Mb4–5, var islandske. Senere har Jon Gunnar Jørgensen (1985) argumentert for at den tredje skriveren, Mb3, må regnes som islandsk. De viktigste språklige trekkene som peker mot en islandsk skriver, er gjennomgående markering av yngre u-omlyd, sammenfall av /q/ og /ø/ og en overvekt av stående *h* foran *l*, *n* og *r*. I vårt arbeid har vi lagt denne vurderingen til grunn, selv om vi savner en gjennomgang av kanskje det viktigste norske språktrekket, vokalharmoni.

Marius Hægstad (1899, 24) anså språkformen i Mb1 som trøndsk, mens Unger mener den «hentyder paa en Person fra Östlandet» (Unger 1853, xvi). Etter det vi kjenner til, har ikke språkformen til den andre skriveren, Mb2, vært diskutert. Men språkformen er regnet som norsk, og Unger lot seg begeistre; han skriver at denne hånden «har en fortrinlig Retskrivning og er, baade i denne Henseende og hvad Sprogformen angaar, den bedste af dem alle. Den adskiller i Regelen paa det bestemteste alle Vokallyd fra hinanden, her findes saaledes meget sjelden Forvexling af e og æ» (Unger 1853, xvii). Mb4 og Mb5 omtales av Storm (1874, 101) som «konsekvent islandsk; men der er hos disse sidste en saadan Blanding af islandske og norske Sprogformer, at man ikke kan forklare sig Forekomsten anderledes, end at de islandske Skrivere have skrevet efter Diktat af en Nordmand («sá er fyrir sagði») og have stræbt efter at efterligne norsk Skrivebrug.» Storms forklaring er bare en av flere mulige. Hovedhåndskriftet ble trolig skrevet i Norge (jf. Storm 1874; Jørgensen 1985; Eriksen og Johansson 2012) og det er derfor sannsynlig at en islandsk skriver i Norge har blitt påvirket av norske skrivertradisjoner. Vi antar at det sikreste er å regne disse delene som islandske i den formen de nå har. Noen ny gjennomgang av dette spørsmålet er det ikke rom for i denne artikkelen.

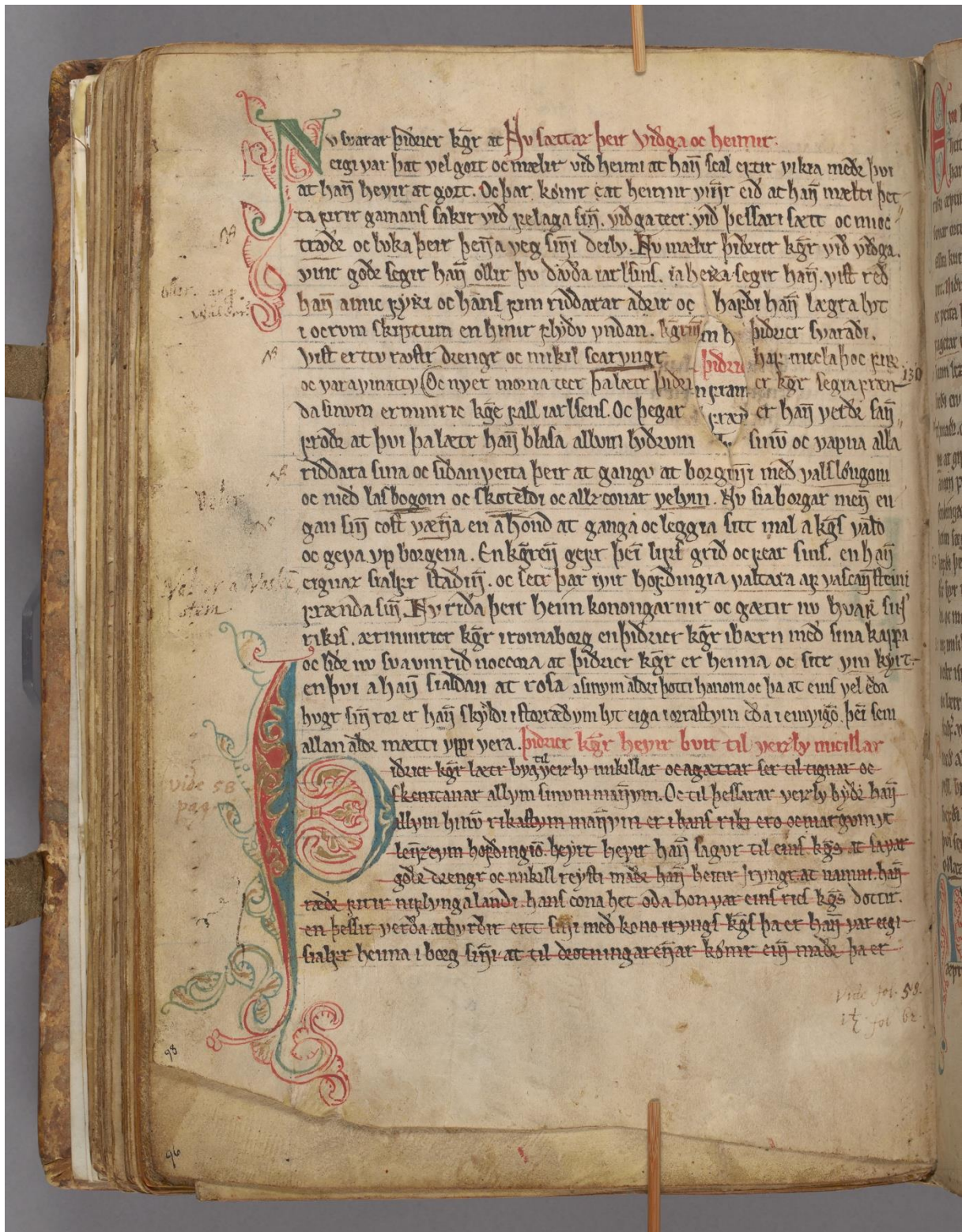
Figur 1. Skriverhendene og deres fordeling i hovedhåndskriftet av *Piðriks saga af Bern*

Hovedhåndskriftet er komplekst av flere grunner. Håndskriftet består i dag av 129 beskrevne blad, og figur 1 (neste side) viser løpende foliering. Legg 7 skiller seg markant ut, ettersom Mb3 skjøt inn ikke mindre enn ti ekstra blad. Som nevnt er håndskriftet produsert av fem ulike skrivere. Av disse fem må to, Mb2 og Mb3, anses som redaktører for hver sin del av håndskriftet slik det nå foreligger. Den første delen svarer til leggene 1–7 og omfatter de bladene som Mb1 og Mb2 skrev (markert i grått og grønt i figur 1). Man må regne Mb2 som redaktør for denne delen av håndskriftet ettersom han har skrevet alle kapitteloverskriftene og initialene på de bladene han selv har skrevet, samt de bladene som Mb1 skrev (Bertelsen 1905–1911, bd. 2, v–vi). Denne virksomheten skiller seg ikke vesentlig fra det man kan finne i mange andre håndskrifter. Men den andre delen av håndskriftet vitner om en langt mer inngripende redaktør. Denne delen utgjør leggene 8–17, samt de ti innskutte bladene i legg 7, og omfatter de bladene som Mb3, Mb4 og Mb5 skrev (markert i gult, oransje og blått i figur 1). For denne delen av håndskriftet må vi regne Mb3 som redaktør. Han har omformet Mb2s arbeid både før og etter de 10 innskutte bladene i legg 7, i tillegg har han skrevet alle kapitteloverskriftene i leggene 8–17. Figur 3 (forrige side) viser hvor håndfast Mb3 gikk til verks i sin omforming av Mb2s arbeid.

Figur 2. Rekonstruksjon av hovedhåndskriftet (Mb) etter Bertelsen. Merk at det er to ulike nummereringer av leggene. Den første (rekonstruerte) viser de antatt opprinnelige 20 leggene. Den nederste linjen viser hvordan Bertelsen nummererer de bevarte leggene fortløpende. Lakunene, markert i rødt, fyller Bertelsen ut med tekst fra AM 178 fol (A).

Figur 3. Blad 49v av *Piðriks saga af Bern* i Holm perg 4 fol. Dette bladet er skrevet av Mb2, mens Mb3 har overstrøket de nederste åtte linjene før han fortsatte med sin tilføyde tekst på det neste, innskutte bladet, nå 50r. Som vi ser er overstrykningen gjort med en ganske tynn rød strek.

Bertelsen (1905–1911, bd. 2, iv) anslår at hovedhåndskriftet i fullstendig form må ha bestått av minst 19, sannsynligvis 20 legg, som alle har bestått av åtte blad. Helt først og sist i håndskriftet er det et ubeskrevet blad som er klistret til innbindingen. I figur 2 viser vi hvordan tapene, markert i rødt, fordeler seg utover i håndskriftet. Denne gjennomgangen tyder på at ikke mindre enn 39 blad er tapt, noe som er et betydelig tap, men ikke uvanlig blant de gamle norske håndskriftene. Om man kan anslå at håndskriftet opprinnelig hadde 160 blad pluss 10 innskutte blad, til sammen 170 blad, får vi et teksttap på nesten 23 %.

2.2 AM 178 fol. (A)

Dette er et islandsk papirhåndskrift datert til 1600-tallet. Det består av 202 blad, ca. 20 x 31 cm, og er innbundet i skinn. De fire første og de fire siste bladene er ubeskrevne. Første blad er noe skadet, men ellers er håndskriftet vel bevart og har ingen lakuner. Det er satt av plass til en rekke initialer, men de er ikke blitt fylt inn. Skriveren av håndskriftet antas å være Jón Erlendsson (d. 1672), og forelegget er trolig håndskriftet *Bræðratungubók*, som brant i København i 1728 (Unger 1853, xvii; se også Kålund 1889, bd. 1, 144–145).

2.3 AM 177 fol. (B)

Dette er et islandsk papirhåndskrift som inneholder en nøyaktig datering, «Anno 1691 7 januarij». Håndskriftet består av 109 blad og måler 21 x 32 cm. Første blad er ubeskrevet, og de fleste initialer mangler, men noen er lagt til senere. Håndskriftet er godt bevart og har ingen lakuner. Forelegget antas å være håndskriftet *Eiðagás* (også omtalt som *Austfjarðabók*), som trolig også gikk tapt i brannen i København i 1728 (Unger 1853, xxi; se også Kålund 1889, bd. 1, 144).

2.4 Holm papp 100 fol. (C)

Dette er et papirhåndskrift som inneholder flere tekster. Det kan dateres til ca. 1650–1700 og består av 270 blad, ca. 20,5 x 34 cm (Gödel 1897–1900, 229–232). Slutten av håndskriftet, blad 150v–268r, inneholder *Piðriks saga af Bern*. Bertelsen (1905–1911, bd. 2, xii–xiii) tror blad 230–268 i håndskriftet er en avskrift av Mb, mens han for blad 150v–229v mener at forelegget har vært det samme som for håndskriftet B. Lakunene som finnes i Mb, finnes også i C, så håndskriftet er ikke til hjelp i tekstkonstitusjonen. C og B stemmer for øvrig meget godt overens. Dette kan gi grunnlag for en separat

studie av avskrivningspraksis på slutten av 1600-tallet, i de såkalte akademiske avskriftene (jf. Jørgensen 2013, 62–63), men i vår sammenheng er ikke C til noen stor hjelp. Vi har derfor ikke brukt dette håndskriftet i den digitale utgaven.

2.5 Didrikskrönikan (Sv)

Dette er en fri gjenfortelling av *Þiðriks saga af Bern*, produsert i Sverige i perioden 1434–1447 (Storm 1874, 144). Unger (1853, viii) er den første som påviser at denne krøniken er basert på det norrøne hovedhåndskriftet Mb. Storm mener at dette håndskriftet kan ha tilhørt biskop Arne Sigurdsson på begynnelsen av 1300-tallet, og at det senere ble overført til Vadstena en gang på 1400-tallet (Storm 1874, 190–192; se også Eriksen og Johansson 2012, 43). *Didrikskrönikan* er overlevert i to håndskrifter:

- Riksarkivet [Sverige], Skoklostersamlingen E 9013 (tidligere signatur: Codex Skokloster 115, 116 4to), slutten av 1500-tallet eller begynnelsen av 1600-tallet.
- Holm papp K 45 4to, begynnelsen av 1500-tallet.

Disse to håndskriftene ble brukt av Gunnar Olof Hyltén-Cavallius i hans utgave av *Didrikskrönikan* (1850–1854). Sv har vært viktig for utgavene av den norrøne *Þiðriks saga af Bern* fordi krøniken kan brukes til å fylle de lakunene som finnes i Mb.

3 Utgivelser

Þiðriks saga af Bern er utgitt flere ganger. Først ut var Johan Peringskiöld i 1715 med en utgave som han gav tittelen *Wilkina saga*, eller *Historien om konung Thiderich af Bern och hans kämpar*. Utgaven er basert på Mb og inneholder parallelle oversettelser til både latin og svensk. I 1853 kom så Carl Richard Ungers utgave, *Saga Þiðriks konungs af Bern*. Unger brukte Mb som hovedhåndskrift og fylte ut lakuner med tekst fra A og varianter fra B. Unger fulgte imidlertid ikke ortografien til de yngre islandske håndskriftene: «Forvexlinger i den Tids islandske Afskrifter af i og y, ei og ey ere uden videre rettede, samt æ overalt adskilt fra œ» (Unger 1853, xix). I både Peringskiölds og Ungers utgaver brukes den svenske krøniken (Sv) aktivt for å fylle ut lakuner ved at den yngre svenske teksten blir oversatt tilbake til norrønt. Unger er imidlertid misfornøyd med Peringskiölds tilbakeoversettelse og skriver i sin fortale: «denne Oversættelse er dog udført med saa liden Skjønsmhed, da der fra den svenske er beholdt en Mængde Ord og Vendinger, som ere aldeles fremmede for det gamle norske Sprog i dets bedre Periode, at den öieblikkelig röber sig som senere Makverk» (1853, xxii). Vi må føye til at Unger var en fremstående kjenner av norrønt språk, og vi kan ikke underslå at vi morer oss over Ungers bramfrie beskrivelse.

En oversettelse tilbake til norrønt er naturlig nok problematisk, fordi man da skaper en tekst som ikke finnes i noe autentisk håndskrift. Men det er viktig å understreke at for både Peringskiöld og Unger var målet å frembringe en god og sammenhengende tekst. Den første virkelig kritiske utgaven kom i 1905–1911, da Henrik Bertelsen publiserte teksten i to solide bind under tittelen *Piðriks saga af Bern*. I likhet med Peringskiöld og Unger valgte Bertelsen Mb som hovedhåndskrift, og han fyller ut lakuner med tekst fra A og varianter fra B. Bertelsen bruker også den svenske krøniken (Sv) i sin utgave, men da er teksten gjengitt slik den står i de overleverte håndskriftene, ikke i en norrøn tilbakeoversettelse.

Bertelsens utgave ble på 1940-tallet brukt ved Gammelnorsk Ordboksverk, hvor man møysommelig anførte oppslagsform og grammatisk form for hvert enkelt ord på kartotekkort. Under dette arbeidet kontrollerte man Bertelsens utgave mot faksimiler av håndskriftet og valgte da å ta med noe mer av tegnvariasjonen enn Bertelsen hadde gjort, bl.a. ved å gjengi den særskilte insulære formen av 'v', som det var tradisjon for ved Ordboksverket. Den opprinnelige planen var å bare annotere de norske hendene, men hele verket ble ordboksført og var ferdig i 1965 (Rindal 1991, 47). Dermed hadde man tatt det første skrittet i retning av en revisjon av tekstgjengivelsen i Bertelsens utgave.

Under dokumentasjonsprosjektet på 1990-tallet – «Fra skuff til skjerm» – ble teksten digitalisert i en form som man i dag kunne kalle pre-XML, og den morfologiske annotasjonen fra kartotekkortene ble lagt inn i teksten. Dette omfattende arbeidet skjedde under ledelse av Christian-Emil Ore. Den digitaliserte teksten og den tilhørende annotasjonen ble imidlertid liggende i separate filer inntil dette og mye annet materiale ble overført til Bergen i 2016 som del av Språksamlingane. Med finansiering fra Universitetsbiblioteket i Bergen sammenførte Tam Blaxter, Cambridge, filene til en samlet, valid XML-fil med fortløpende tekst og annotasjon. Etter rådgivende samtaler med Erik Simensen og Jon Gunnar Jørgensen, begge i Oslo, ble tekstfilen gjennomgått av de to artikkelforfatterne og oppdelt i 22 seksjoner etter språkform. Det var i denne formen teksten ble lagt ut i Menotas arkiv 25. september 2019.

Under arbeidet med sammenføringen av filene oppdaget vi at omtrent 5 % av ordene manglet annotasjon – av tekniske eller av andre grunner. For disse ordene, spredt på tilsynelatende tilfeldige steder gjennom hele håndskriftet, manglet opplysning om oppslagsform, ordklasse og grammatisk form. De to artikkelforfatterne har nå fullført dette arbeidet slik at alle de 166 000 ordene i *Piðriks saga af Bern* står med fullstendig morfologisk annotasjon, enten de er norske eller islandske.

4 Den digitale utfordring

Det er i hovedsak to løsninger man kan velge når man utgir en tekst som *Piðriks saga af Bern*. Den ene er orientert mot gjenskapingen av det opprinnelige verket, i den grad det er enhetlig, om nødvendig med bruk av yngre og forkortede versjoner, slike som *Didrikskrønikan*. Den andre er orientert mot det enkelte håndskriftet og en best mulig gjengivelse av dette i sin faktiske, bevarte tilstand med den ortografien som skriveren har tildelt teksten. Med unntak av svært korte tekster er det i praksis umulig å forene de to løsningene innenfor rammene av en trykt utgave. De tidligere utgavene har valgt den første løsningen. Det er også som man skulle vente av en første utgave – at man med frimodighet forsøker å vise hvilke tidligere stadier teksten har vært gjennom, basert på det delvis fragmenterte og i noen grad motsetningsfylte kildematerialet.

Ungers utgave fra 1853 er det man kalle en radikal verkutgave. Her dristet han seg som nevnt ovenfor til å restituere én sammenhengende tekst av sagaen, basert på ikke mindre enn fire kilder, håndskriftene Mb, A og B, supplert med utdrag fra Sv, selv om disse ikke stemte overens hele veien. Denne fremgangsmåten kjenner vi også fra Ungers utgave (sammen med Rudolf Keyser) av *Barlaams saga ok Josaphats* (1851), hvor ca. 5 % av teksten i hovedhåndskriftet Holm perg 6 fol er tapt. I Keyser og Ungers utgave blir hele teksten, fra første til siste side i utgaven, lagt fram i den gammelnorske ortografien til Holm perg 6 fol, også den delen som måtte hentes fra yngre islandske håndskrifter. Det er på sitt vis en imponerende løsning, men kildeverdien er høyst problematisk.

Bertelsen valgte en mer kildenær tilnærming i sin utgave fra 1905–1911. Også han har som mål å restituere tekstsammenhengen, men han gjør det klart når han bygger på hovedhåndskriftet, og når han bygger på et av de yngre håndskriftene. Gjennom utgaven søkte Bertelsen også å belyse forholdet mellom håndskriftene. Man kan si at hans utgave er en balanseakt mellom det restituerende og det kildenære.

Når vi nå kan formidle Bertelsens utgave av *Piðriks saga af Bern* i digital form, er det uunngåelig slik at noe har gått tapt. Men vi mener at gevinstene er langt større. Det mest merkbare tapet er Bertelsens variantapparat, som gir leserne en tilgang til de andre håndskriftene, særlig A. Det er likevel flere grunner til at vi valgte å ikke legge inn variantapparatet til Bertelsen. En sak er at XML-koding ikke er velegnet for behandling av overlappende strukturer, noe som man ikke unngår i større variantapparater. En annen sak er at variantene er et utvalg som Bertelsen har gjort etter sitt beste skjønn, mens en annen utgiver ganske sikkert ville ha valgt ut andre varianter, flere eller færre. Den beste løsningen ville ha vært å transkribere håndskriftene A og B i sin helhet. På denne måten kunne både A og B blitt tilgjengelige for egne språklige analyser, og nye variantlister kunne blitt generert av kollasjoneringsprogrammer (jf. Andrews 2020, 166–170). Med nye inntastingsrutiner for XML-tekster (f.eks. Paulsen

2021) er dette ikke lenger et så arbeidskrevende alternativ som man inntil nylig måtte anta.

Et annet tap er at den trykte utgaven gir en umiddelbar formidling av verket, fra begynnelse til slutt, og at overgangen fra den ene til den andre hånden, eller fra den ene til den andre redaksjonen, ikke får lov til å bryte opp kontinuiteten. Med den oppdelte formidling som vi nå har valgt i Menota, er dette et reelt argument. Men det er først og fremst et spørsmål om brukergrensesnitt. Det er ikke noe i veien for å bygge opp en alternativ, sammenhengende tekst i det digitale formatet på grunnlag av de enkelte delene. I etterkant er det alltid lettere å sammenføre enn det er å dele opp.

Langt mer er imidlertid vunnet gjennom den digitale utgivelsen. For det første er verket blitt mye mer tilgjengelig. Bertelsens papirutgave er vanskelig å få tak i, og som vist i figur 4 (neste side) er det ikke enkelt å sette seg inn i hans typografiske finesser. I likhet med mange andre eldre tekstutgaver er Bertelsens utgave tilgjengelig i PDF ved flere biblioteker, men dette er ikke et format som er særlig egnet til søking.

For det andre gjengir Bertelsen teksten med skiftende ortografi gjennom hele utgaven, avhengig av hvilket håndskrift han bruker. I den digitale utgaven er hele teksten inndelt etter språkform. Tekstsammenhengen er der fremdeles, markert gjennom nummereringen av delene, og nå er det tydelig når det er et skifte mellom middelalderhåndskriftet Mb og det yngre islandske A. Som vist i figur 4 kan dette være vanskelig å se i papirutgaven.

For det tredje kan man enkelt knytte fotografiske faksimiler til hver enkelt side i transkripsjonen. I dag har vi innskannede versjoner av analoge gråtonefotografier tatt for noen tiår siden, og de har en akseptabel kvalitet. Etter det vi har fått opplyst, kommer Kungliga Biblioteket i Stockholm til å gjennomføre en digital fotografering av hele håndskriftet, naturlig nok i farger. Dette biblioteket legger høyst prisverdig ut fotografier av sine håndskrifter under en helt åpen lisens.

For det fjerde byr den digitale utgaven på en fullstendig morfologisk annotasjon. Det betyr som nevnt at hvert ord er identifisert gjennom oppslagsform (lemma), ordklasse og grammatisk form. Denne annotasjonen gjør også teksten godt søkbar, både i seg selv og sammen med en rekke andre norrøne tekster i Menotas arkiv. Dette åpner for ny forskning om eldre norsk og islandsk språk

Den digitale utgaven legger også vel til rette for videre arbeid med teksten. I dag er teksten kun gjengitt på diplomatarisk nivå, men det er fullt mulig å supplere den med et faksimilært nivå i samsvar med håndskriftets tegn- og abbreviaturbruk. Ettersom teksten har full morfologisk annotasjon, er det dernest en overkommelig oppgave å supplere den med et normalisert nivå. Det er for øvrig en mangel ved nesten alle utgaver av norske middelaldertekster at de ikke foreligger i normalisert ortografi, slik som standardutgavene av islandske tekster i *Íslenzk fornrit*. Bakgrunnen er at mange

oc engi¹ sækir sa at honum at ei [hever þvilika²
 kaupferð.³ oc sua mikil þrong er þar um at þeir
 er drepner eru megu traulla⁴ falla til iarðar. oc
 sua ver hann sic með sinum skilldi at ecki fær
 hann sar. oc a vinstri lið niflungum stendr holl 5
 þiðrecs konungs. oc þar stendr hann sialfr [uppi
 a⁵ vigskorðum með allt alvapat sitt lið. Nu snyr
 gernorz⁶ og Gisler og Folker af strätinu og wnder
 haallina⁷ og snua [þar vid sinu baki.⁸ ok werria sig all-
 drengiligha, ok drepa þar margann mann og Hyner 10
 sækia nv ath þeim allfast. Nu mællte Gernoz til Þið-
 reks kongs⁹ betur mættler þv nv til gánga wid¹⁰ þina
 menn og weita oss og læta ei suo [marga menn¹¹
 berriast vid einn mann. Nu suarar Þiðrek kongur
 godi win Gernoz mier er þat¹² hinn mesti harmur er 15
 þessum stormi var lypt. her læt ek nv marga goda
 wine og fæ ek¹³ ekki ath gert. ek vil ei berriast wid
 Hyni¹⁴ menn Attila kongs mins herra og¹⁵ ekki mein
 vil ek gera Niflungumm ath suo bvnu. (383). Gunnarr
 kongur veit nv ath Hogni Gernoz og Gisler hans 20
 brædur eru ut farnar af gardinum og þat med ath
 [honum er komid¹⁶ ofurefli lidz og berst wid [hann
 og aller hafa nv fra honum flyit og aptur j gardinn.
 A 330 Gunnar kongur¹⁷ hefer stadit [og warit hlidit | hid
 eystra þad er fyrer stóð¹⁸ Hirungur og hans menn. 25
 Þa er Gunnarr kongur heyrer at Hogni [mun þurfa¹⁹
 lidveitslu þa strykur²⁰ hann westur j gardinn til þess

¹ A ei.   ² AB hafa slika.   ³ B kaupför.   ⁴ AB
 warla.   ⁵ A upp j. B uppa.   ⁶ her mangler et blad i Mb^b;
 lakunen udfyldes efter A med varianter fra B.   ⁷ B þessa
 höll.   ⁸ B baka ad höllenne.   ⁹ B tilf. herra Þiðrek
 kongur.   ¹⁰ B med.   ¹¹ B margann mann.   ¹² B mgl.
¹³ B tilf. nu.   ¹⁴ B mgl.   ¹⁵ B enn.   ¹⁶ B komid er.
¹⁷ B Gunnar kong. hann.   ¹⁸ B vid eistra hlided, þar er
 fyrer.   ¹⁹ B hannz broder þarff med.   ²⁰ B rennur.

Figur 4. Fra Bertelsens utgave, bd. 2, s. 313. De første syv linjene er fra hovedhåndskriftet (Mb), mens på linje 8 skifter utgaven til en mindre skriftgrad, og heretter er teksten hentet fra AM 178 fol (A). Denne mindre skriftgraden, som Bertelsen omtaler som *bourgeois*, er i blytypografien vanligere kjent som *borgis*, en skrift på 9 punkt. Her kontrasterer den med skriftgraden *korpus* på 10 punkt. Om man slår opp på en tilfeldig side i utgaven, er det sannelig ikke lett å avgjøre hvilken skriftgrad som er brukt.

av de norske utgavene er av lover, diplomer og jordebøker, hvor kildeverdien har vært regnet som den sentrale og tekstgjengivelsen derfor har vært tilsvarende tett på kilden. Men fraværet av normalisering er også påfallende i tekster som har en videre og mer litterær eller kulturhistorisk leserkrets, som f.eks. *Gammelnorsk homiliebok*, *Konungs skuggsjá*, *Strengleikar*, *Barlaams ok Josaphats saga* – og altså *Piðriks saga af Bern*. I det hele tatt mener vi at alle de norske middelaldertekstene fortjener å gjøres tilgjengelige i en normalisert ortografi.

5 Gjenskaping eller åpning av verket?

Når vi med dagens tekstteknologi arbeider med utgaver av tekster som har vært gjennom flere utgaver i det trykte mediet, kan man stille spørsmålet slik: Skal man søke mot de eldre stadier av verket, i likhet med tidligere utgivere, eller skal man åpne det opp for språklige studier, om det så blir i sine enkelte, mindre bearbejdede deler? Hvor intervensjonistisk skal utgiveren tillate seg å være?

Siden *Piðriks saga af Bern* kun er overlevert i noen få håndskrifter, er det et begrenset handlingsrom for nye utgaver og stemmatiske undersøkelser. De tre tidligere utgavene (Peringskiöld, Unger og Bertelsen) har alle valgt Mb som hovedhåndskrift. En ny utgave med A – eller for den saks skyld B – som hovedhåndskrift er tenkelig, da disse har en fullstendig tekst uten lakuner. Men både A og B sin tekst mangler en del stoff som finnes i Mb, og begge er gjennomgående mer kortfattet enn Mb. De gir derfor ikke så mye supplerende innsikt i teksttradisjonen. Tanken om en ny stemmatisk analyse er forlokkende, men knapt gjennomførlig. Bertelsen (bd. 2, xlvii–liv) presenterer flere stemma fra ulike forskere, men forkaster dem alle. Det er tydelig at A, B og C går tilbake på et felles, nå tapt, forelegg, men det synes umulig å sette opp et stemma som kan dekke forholdet mellom Mb, A, B, C og Sv. Dette skyldes i hovedsak de ulike redaksjonene i Mb, og at A, B, C og Sv har en tekst som utvilsomt står nærmere originalen enn den i Mb. Den naturlige antagelsen om at Mb er forelegg for de yngre håndskriftene, blir vanskelig å forsvare.

Vi tror det er mer verdifullt å gjennomføre språklige undersøkelser av A og B og på denne måten kanskje si noe om utviklingen av det norrøne språket og sammenligne ortografien i disse med andre, samtidige håndskrifter. Dette kan åpne for en bedre forståelse av hvordan selve avskrivningsprosessen gikk for seg, og her kan man utvikle generaliserbar kunnskap.

Vår vurdering er at den gjenskaping som ble gjort i utgavene til Unger og Bertelsen, har en så høy kvalitet at vi ikke ser det som aktuelt å følge denne veien videre. Unger og Bertelsen har gitt oss syntetiske utgaver bygd på deres inngående kjennskap til det

norrøne språket. Utgavene er typiske for den rekonstruktive, lachmannianske tekstkritikken, som i perioder har vært kritisert for å heve utgiveren over teksten, men som ennå kan gi en god og velfundert tilnærming til verket (jf. Haugen 2020, 364–369).

Vårt svar har derfor vært å se på den digitale utgaven i Menota som en supplerende utgave til Ungers og Bertelsens utgaver. Den har ikke som mål å overgå disse, men snarere å tilby teksten i sin nåværende, men fragmenterte form. De fem skrivers bak hovedhåndskriftet viser at det har vært et nært samarbeid mellom norske og islandske skrivere på 1200-tallet. Det er mye som tyder på at hovedhåndskriftet ble skrevet i Norge og muligens Bergen (de Vries 1967, 514), men det vil kreve inngående studier om man ønsker å komme til et sikrere resultat enn dette. Man kan imidlertid spørre om det er behov for å skille skarpt mellom norsk og islandsk i denne perioden. Kunne man ikke kalle litteraturen og språkformen for *norrøn* – og bli ferdig med saken? Dette er et nærliggende svar, og det ville ikke være vanskelig å argumentere for det ut fra et ønske om å slippe en finsikting av språklige trekk i en periode hvor det var en høy grad av gjensidig påvirkning mellom norsk og islandsk.

Men på den andre siden har vi en rekke dokumenter, det være seg runeinnskrifter, fragmenter av kodekser, hele kodekser og diplomer, som uten tvil må regnes som norske. Det er dette korpuset som ligger til grunn for beskrivelsen av gammelnorsk i den nye norske språkhistorien (Haugen 2018). På denne bakgrunnen har vi ment at det er forsvarlig å opprettholde et skille mellom norsk og islandsk, selv om vi må erkjenne at det er gråsoner – og hovedhåndskriftet av *Piðriks saga af Bern* ligger definitivt i en slik sone. En konsekvens av dette er at vi valgte å dele opp teksten, slik den er gjenskapt i Bertelsens utgave, i de nevnte 22 seksjonene, fordelt på ‘norsk’ i to av de fem hendene i hovedhåndskriftet og ‘islandsk’ i de tre andre hendene, foruten alle utfyllingene fra AM 178 fol (A). Man kan si at dette er en fragmentering av utgaven, men det er en fragmentering som reflekterer den faktiske overleveringen av hovedhåndskriftet. Styrken er at vi kan utvide Menotas tekstarkiv med ca. 166 000 ord, hvorav ca. 42 000 kan regnes som norske (fra Mb1–2), ca. 74 000 som eldre islandske (fra Mb3–5) og ca. 50 000 som yngre islandske (fra A). Det innebærer en vesentlig økning av de annoterte tekstene i Menota, fra ca. 440 000 til over 600 000 ord. På den bakgrunnen mener vi at det videre arbeidet med den digitale *Piðriks saga af Bern* har vært innsatsen verdt, og at det er mer formålstjenlig å åpne heller enn å forsøke å gjenskape teksten.

Referanser

Andrews, Tara. 2020. «Transcription and collation». I *Handbook of Stemmatics: History, Methodology, Digital Approaches*, redigert av Philipp Roelli, 160–175. Berlin: De Gruyter.

- Bertelsen, Henrik. 1905–1911. *Þiðriks saga af Bern*. [2 bind.] København: S. L. Møllers Bogtrykkeri.
- Eriksen, Stefka Georgiev og Karl G. Johansson. 2012. «Francia et Germania – Translations and the Europeanisation of Old Norse Narratives». I *Francia et Germania. Studies in Strengleikar and Þiðreks saga af Bern*, redigert av Stefka Georgieva Eriksen og Karl G. Johansson, 9–52. Oslo: Novus Forlag.
- Gödel, Vilhelm. 1897–1900. *Katalog öfver Kongl. bibliotekets fornisländska och fornorska handskrifter*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
- Haugen, Odd Einar. 2018. «Høgmellomalderen (1050–1350)». I *Tekstlinjer*, redigert av Agnete Nesse, 197–292. [Bd. 4 i *Norsk språkhistorie*, redigert av Helge Sandøy og Agnete Nesse.] Oslo: Novus.
- Haugen, Odd Einar. 2020. «Types of editions». I *Handbook of Stemmatology: History, Methodology, Digital Approaches*, redigert av Philipp Roelli, 359–380. Berlin: De Gruyter.
- Hyltén-Cavallius, Gunnar Olof. 1850–1854. *Sagan om Didrik af Bern*. [Samlingar utgifna av Svenska Fornskrift-Sällskapet.] Stockholm: Norstedt.
- Hægstad, Marius. 1899. *Gammalt trøndermaal. Opplysninger um maalet i Trøndelag fyrr 1350 og ei utgreiding um vokalverket*. Christiania: Grøndahl & Søns Bogtrykkeri.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 1985. «Islandske målmerker i Sth. 4 fol. hand 3». *Maal og Minne* 1985 (3–4): 202–222.
- Jørgensen, Jon Gunnar. 2013. «Håndskrift- og arkivkunnskap». I *Handbok i norrøn filologi*, 2. utg., redigert av Odd Einar Haugen, 28–75. Bergen: Fagbokforlaget.
- Keyser, Rudolf og Carl Richard Unger. 1851. *Barlaams ok Josaphats saga*. Christiania: Feilberg og Landmark.
- Kålund, Kristian. 1889. *Katalog over den Arnamagnæanske Håndskriftsamling. Bd. 1*. København: Kommissionen for det Arnamagnæanske Legat, Gyldendalske Boghandel.
- Menota = *Medieval Nordic Text Archive*.
www.menota.org
- Paulsen, Robert K. 2021. «MenotaBlitz.html». I *The Menota Handbook*, v. 4.0 β redigert av Odd Einar Haugen. Bergen: Medieval Nordic Text Archive.
https://www.menota.org/HB4_MenBlitzDocu.xml
- Peringskiöld, Johan. 1715. *Wilkina saga, eller Historien om konung Thiderich af Bern och hans kämpar; samt Niflunga sagan; innehållandes några göthiska konungars och hieltars forna bedrifter i Ryszland, Polen, Ungern, Italien, Burgundien och Spanien &c. Sive Historia Wilkinensium, Theoderici Veronensis*. Stockholm: s.n.
- Rindal, Magnus. 1991. «Gammalnorsk Ordboksverk 50 år, 1940–1990». *Maal og Minne* 1991 (1–2): 29–58.

Storm, Gustav. 1874. *Sagnkredsene om Karl den Store og Didrik af Bern hos de nordiske folk. Et bidrag til middelalderens litterære historie*. Den norske historiske forening. Kirstiania: P. T. Mallings Bogtrykkeri.

Unger, Carl Richard. 1853. *Saga Diðriks konungs af Bern. Fortælling om kong Thidrik af Bern og hans kæmper, i norsk bearbejdelse fra det trettende aarhundrede efter tydske kilder*. Christiania: Feilberg & Landmarks forlag.

Vries, Jan de. 1967. *Altnordische Literaturgeschichte. Bd. 2. 2. utg.* Berlin: De Gruyter.

Abstract

Piðriks saga af Bern is the longest of all Old Norse sagas, and several scribes, Norwegian as well as Icelandic, have contributed to the text as we know it today. The work is preserved in a single medieval parchment codex, in three younger paper manuscripts and in a Swedish, abridged version. The medieval codex has been used as the base manuscript for all previous editions of the text, even if it has a number of lacunas with corresponding loss of text. In his edition, Henrik Bertelsen (1905–1911) chose to fill the lacunas with text from the postmedieval paper manuscripts and thus tried to recreate the work. His edition has now been converted from a print format to a digital format and published in the *Medieval Nordic Text Archive* (menota.org). In the present article, the authors reflect on a primary editorial decision: Should one try to recreate the work as such or should one accept its imperfections and try to open it up for studies in its present form?

Odd Einar Haugen
Universitetet i Bergen
odd.haugen@uib.no

Nina Stensaker
Universitetet i Bergen
nina.stensaker@uib.no

«Stao no pao» eller «stå no på»?

Ao-lyden hjå to ungdomskull i Sogndal

Ragnhild Lie Anderson

Talemålsopptak med to ungdomsskulekull frå Sogndal, eitt i 2001 og eitt i 2016 med i alt 72 elevar, vert med 15 års mellomrom samanlikna med omsyn til realisering av den språklege variabelen /aʊ/ eller /ɔ/ i substantiv, verb og adjektiv. Også bakgrunnsvariablane kjønn, foreldrebakgrunn, klassetrinn og kva del av bygda informantane kjem frå, vert undersøkte for materialet samla. Resultata viser at alle desse bakgrunnsvariablane kan fungera som forklaringskrefter for korleis realiseringa av denne variabelen er fordelt blant informantane, og korleis dei vel å prata. Det å ha minst éin, men helst to foreldre frå Sogndal, ser ut til å vera eit viktig fellestrekk for dei som diftongerer. Å ha foreldre frå staden kan likevel ikkje predikera at dei nyttar denne varianten. Det vert i artikkelen argumentert for at dei unge heller gjer språklege val ut frå korleis dei vel å identifisera seg sjølve språkleg. Dette vert også stadfesta gjennom informantutsegner.

1 Innleing og bakgrunn

Du har sikkert høyrte uttrykket «stao no pao».¹ Det stammar frå ein songtekst laga til fotballaget Sogndal av Jan Inge Fardal og Per Kristian Indrehus i 1991. Uttrykket

---

¹ Takk til ph.d.-student Per Sigmund Sævik Bøe, UiB, for nyttige diskusjonar kring bearbeiding av talematerialet og til førsteamanuensis i statistikk Øyvind Salvesen, NTNU, for hjelp med det statistiske arbeidet. Dessutan takk til fagfellar som har kome med nyttige merknader til teksten.

strekker seg likevel langt utanfor berre å vera knytt til ein supportersong.² Det har etter kvart vorte eit uttrykk som har etablert seg og blir brukt som oppmuntring også innanfor mangt anna enn fotball – ikkje berre i Sogndal, men også andre stader i landet. *Ao*-lyden, som vert brukt i dette uttrykket, kan for ein sogndøl likevel trygt seiest å vera ein markør for Sogndal og sogndalsdialekten, for han er langt framme i medvitet hjå sogndøler når dei vert bedne om å koma med kjenneteikn på talemålet i Sogndal.

I denne artikkelen vil nettopp *ao*-lyden vera temaet. Kva skjer egentleg med denne merkevara i dialekten? Er ho berre eit relik, eller lever ho vidare hjå dei unge som veks opp i bygda?³ Her vil to ungdomskull med 15 års mellomrom bli samanlikna. Det første opptaket med ungdomsskuleelevar vart gjort i 2001 med elevar som var fødde mellom 1985 og 1987. Det andre kullet vart intervjuet i 2016, og elevane her var fødde mellom 2000 og 2003.

Desse forskingsspørsmåla vil bli sentrale:

1. Kva kjenneteiknar realiseringa av *ao*-lyden hjå to ungdomskull frå Sogndal?
2. Korleis kan faktorane foreldrebakgrunn og kjønn ha innverknad på det som skjer?
3. Kva seier ungdomane sjølve om sogndalsdialekten generelt og *ao*-lyden spesielt?

Med 15 års mellomrom kan to ungdomskull frå ein bygdeby som Sogndal fungera som eit interessant laboratorium for å studera talemålsutviklinga i eit regionsenter i vekst. Både måten ungdomane realiserer dette språktrekket i eigen tale på, og kva dei seier om det og dialekten i Sogndal, vil det bli sett nærare på her. Ved hjelp av kvantitative metodar vil eg sjå nærare på korleis dette språktrekket varierer ut frå ulike sosiale variablar, særleg foreldrebakgrunn og kjønn. Dessutan vil eg meir kvalitativt med støtte i informantutsegner diskutera forhold som kan vera med på å seia noko om denne variasjonen. Eg støttar meg til Labov som hevdar at det er uråd å forstå språkendingar dersom ein ikkje også inkluderer det sosiale livet språkbrukarane er ein del av: «[...] social pressures are continually operating upon language, not from some remote point in the past, but as an immanent social force acting in the living present» (Labov 2010, 293).

---

² Det finst også eit eige fotballbrød på butikkane som det står «Stao no pao» på. Endåtil slagordet på bilane til Sogndal taxi, «Sit no pao», må vera utleia av dette uttrykket.

³ Øystein A. Vangsnes viste i 2008 til ei lita undersøking han hadde gjort av språket hjå ei gruppe tenåringer og ei gruppe på rundt 40 år frå Sogndal og hevda at *ao*-lyden i stor grad var vekke hjå dei unge (Heggheim 2008).

2 Tidlegare forskning på *ao*-lyden

Diftongering av norrøn *á* er tradisjonelt eit kjennemerke for heile sogneregionen frå indresognsmål (Luster, Lærdal og Årdal) til midtresognsmål (Aurland, Sogndal, Leikanger, Balestrand, Vik) og i tidlegare tider også delvis i ytre delar av Sogn (Lavik, Hyllestad og Gulen). Amund B. Larsen skriv at *a*-kvaliteten i diftongen er noko høgare i Indre Sogn, og at den siste delen av diftongen også kan ha noko ulik kvalitet i dei ulike delane av Sogn (Larsen 1926, 57).

Tradisjonelt er dette eit målmerke som er utbreidd i Sogn, på Voss og i Hardanger (Skjekkeland 1997, 49). Eit klassisk døme er det norrøne ordet <bátr>, som i desse talemåla er blitt til /baʊt/. Men i somme høve har også kort *a* truleg fått ei tidleg forlenging og er såleis komen med i diftongeringsprosessen, t.d. ved det norrøne ordet <akr>, som også har fått uttalen /aøkær/ i dette området (Skjekkeland 1997, 46). Også Per Arvid Ølmheim skriv at denne diftongeringsuttalen er vanleg i alle sognemål både som lang og kort (Ølmheim 1983, 41).

I Hallvard Lid si masteravhandling frå Ullensvang (2015, 77) kom det tydeleg fram at *ao*-lyden ikkje lenger var eit typisk dialektmerke hjå dei unge informantane. Dei yngste informantane i materialet hans var ungdomar som gjekk i 10. klasse i 2014, dvs. at dei truleg var fødde rett før tusenårsskiftet. I denne årsklassen var *ao*-realiseringa nede på 2,2 % for heile gruppa. Årsklassen før dei, dei som var fødde mellom 1950 og 1979, hadde rett nok berre 29,5 % *ao*-realisering, men dette er likevel ei tydeleg språkending mellom dei to generasjonane.

Eit geografisk meir nærliggjande arbeid er masteroppgåva til Elinn Devold Myklebust, som studerte talemålet i industristaden Årdal i Indre Sogn (2012). Det er ikkje uventa at det i denne industribygda vil finnast mindre grad av diftongering enn i resten av Indre og Midtre Sogn. Men det er likevel overraskande at ho ikkje finn noko diftongering av gamalnorsk *á* i det heile hjå dei yngste informantane, som var i alderen 15–18 år og fødde mellom 1993 og 1996 (2012, 58, 80–81). Myklebust opererer rett nok også med ein mellomvariant /ɔʊ/, men heller ikkje denne varianten har dei yngste.⁴

At *ao*-lyden omtrent er borte på industristaden Årdal i Indre Sogn hjå dei yngste, vert også styrkt av funna i doktoravhandlinga til Randi Neteland. Det viser seg der at hjå dei åtte yngste informantane hennar, som alle er fødde etter 1979, er det berre éin som i det heile har innslag av diftongering, og då er det innslag av mellomvarianten /ɔʊ/, som utgjør 3,23 % av belegga hjå denne informanten (Neteland 2014, 382–383).

---

⁴ Denne mellomvarianten er ikkje aktuell i sogndalsmaterialet.

3 Bygdebyen og lokalsamfunnet Sogndal

Nedslagsområdet for undersøkinga er avgrensa til ungdomsskulen i hovudsoknet i Sogndal kommune. Bygda Kaupanger, som har eigen ungdomsskule, er ikkje med. Det er heller ikkje Fjærland, som vart del av Sogndal kommune i 2000. Derimot er grendene Norane og Dalen med av di dei også soknar til den same ungdomsskulen. I Norane har dei eigen skule fram til elevane skal byrja på mellomtrinnet, men i Dalen vart den siste grendeskulen, der borna gjekk fram til mellomtrinnet, lagd ned i 1989, slik at alle dalingar i dag også går på barneskulen Trudvang i hovudsoknet.

Tettstaden Sogndal vert ofte omtala som ein bygdeby. Her finst stort sett det same tilbodet du finn i ein by. Spørsmålet er likevel om ein kan oppfatta Sogndal som eit 'lokalsamfunn'? Marit S. Haugen og Mariann Villa (2016) diskuterer kva eit lokalsamfunn er. Det folkelege omgrepet er at det er ein stad der «alle kjenner alle» (Haugen og Villa 2016, 18). Dei kjem til at eit lokalsamfunn har nokre strukturelle og sosio-kulturelle dimensjonar som knyter folka der saman, og at det skjer gjennom sosiale nettverk, fellesskap, identitet, haldningar og verdiar (Haugen og Villa 2016, 18). Det som likevel er typisk for mange levande lokalsamfunn i dag, er at det er blitt eit heterogent miljø og ein stad der både lokale, nasjonale og globale tradisjonar og verdiar møtest.

Folketalsutviklinga for Sogndal kommune viser at det er ein kommune i vekst.⁵ Frå 4208 personar i 1960 var innbyggjartalet kome opp i 7337 i 2011 (Statistisk Sentralbyrå 2021).⁶ I 2001 var det 6647 innbyggjarar i bygda, og i 2016 heile 7839. Utover 70-talet vaks det fram store arbeidsplassar som Vestlandske salslag, lærarskule, distriktshøgskule og ungdomsskule. Gardsareal i sentrum vart omgjorde til byggjefelt. Mange av tilflyttarane kom frå nabobygder, men også andre delar av landet var representerte.

Sogndal vert rekna for å vera regionsenteret i Sogn. Her står tenesteytande næringer for om lag 2/3 av sysselsetjinga. I hovudsoknet av Sogndal ligg det ein ungdomsskule, ein vidaregåande skule, folkehøgskule og campus for Høgskulen på Vestlandet. Det regionalt forankra forskingsinstituttet Vestlandsforskning held også til her. Også andre sørvisnæringar, blant anna handelsnæringa, har vakse sterkt dei siste tiåra.

Talet på studentar som studerer i Sogndal, er meir enn dobla frå 1990-talet og fram til 2021, og dei opererer no med eit tal på 2300 studentar (Høgskulen på Vestlandet 2021). Mange studentar, men også arbeidsfolk, kjem til Sogndal av di Sogndal etter kvart er vorten ein populær stad for å driva med friluftsliv, som ofte handlar om fjord, fjell, klatring og snø. Også fotballaga Sogndal og Fjæra trekkjer til seg mange unge.

---

⁵ Det er her ikkje teke omsyn til den nye storkommunen Sogndal som frå 1.1.2022 også består av dei tidlegare kommunane Balestrand og Leikanger.

⁶ Fjærland med rundt 300 innbyggjarar vart innlemma i Sogndal kommune i 2000.

Sogndal er dessutan også ein fleirkulturell stad. Eit oversyn for den nye stor-kommunen i 2020 viser at over 70 innbyggjarar har innvandringsbakgrunn frå Tyskland og Somalia, over 100 innbyggjarar har bakgrunn frå Litauen, over 140 frå Polen og over 170 frå Eritrea (Statistisk Sentralbyrå 2021). I dette landskapet veks det opp nye sogndøler med foreldre som anten kjem frå eit anna land eller ein annan stad i Noreg og ikkje sjølve snakkar sogndalsdialekt. Borna til innflyttarar, uavhengig av kvar foreldra kjem frå, utgjer såleis i dag ein viktig del av det totale språksamfunnet i bygda, og difor er dei naturleg også med i denne undersøkinga av talemålet i Sogndal dersom dei har budd der sidan skulealder.

Eit oversyn over foreldrebakgrunnen til elevane ved ungdomsskulen i Sogndal skuleåret 2000/2001, viste at 27 elevar (17,6 %) av elevane hadde begge foreldra sine frå Sogndal, at 84 elevar (54,9 %) hadde éin av foreldra sine frå Sogndal, og at 42 elevar (27,5 %) ikkje hadde nokon av foreldra sine frå Sogndal (Haugen 2004, 15). Eit tilsvarende oversyn for elevane skuleåret 2016/2017 har eg ikkje, men det er svært sannsynleg at talet på elevar som har éin eller begge foreldra sine frå Sogndal, har sokke endå meir. Det viste seg å vera vanskelegast å rekruttera nok informantar frå den gruppa som hadde to sogndalsforeldre, og det kan tyda på at elevar med to sogndalsforeldre totalt sett er blitt endå færre i 2016 enn i 2001.

Alle kjenner nok ikkje lenger alle i Sogndal, men ein ungdomsskule med to eller tre parallellar er likevel ikkje større enn at alle som går på ungdomsskulen, har god oversikt over kven dei andre elevane ved skulen er. Ein vanleg ungdom i Sogndal har såleis også bra oversyn over dei som er to år eldre eller yngre.

4 Språkblanding

Sogndal er ikkje noko industrisamfunn, men likevel er blandinga av folk som bur i denne bygda, så pass samansett at det er naturleg å sjå på det som ei smeltegryte der mange språk møtest. Randi Neteland byggjer på Salikoko Mufwene (2001, 18) sitt omgrep 'feature pool' og bruker sjølv omgrepet 'språkpot' om alle alternative former som språkbrukarane har tilgang til. Individida kan deretter velja blant alle desse formene, og ein ny talemålsvarietet kan oppstå (Neteland 2014, 112–113). Trass i at Neteland rett nok er oppteken av den språkblandinga og språkutviklinga som skjer i eit industrisamfunn, der den massive innflyttinga og omveltinga skjedde frå ein generasjon til den neste, meiner eg også ein stad som Sogndal, som har hatt massiv innflytting over lengre tid, kan begynna å oppleve ei språkblanding som kan minna om ein slik språkpot.

Det er heller ikkje nokon grunn til å tenkja seg at dei endringane som skjer i bygdebyen Sogndal, er så mykje annleis enn det som skjer i eit bysamfunn. Stian Hårstad og

Toril Opsahl (2013, 22) hevdar at dei siste tiåra har me fått ei samfunnsmessig urbanisering som nærast har viska ut skilnadene mellom byar og bygder. Dei bruker omgrepet 'avtradisjonisering' om det som gjer at enkelte individ i stor grad er fristilte frå bindingar og normer som tidlegare såg ut til å gå i arv, dvs. som ein meir eller mindre blei fødd inn i, dersom ein kom frå eit lite bygdesamfunn. Dei sosiale kontrollmekanismane og sanksjonane er blitt svakare, og den einskilde kan såleis stå friare også når det gjeld å velja eige språk. Dei seier også at det har skjedd ei 'avlokalisering' (Hårstad og Opsahl 2013, 26), som betyr at same kvar me bur i landet, så har me stort sett tilgang til det same utvalet av materiell, sosial og kulturell kapital. Dette kan også innebera at dei unge får tilgang til eit urbant språkmiljø om dei ikkje bur i ein storby, og at det vert lettare for ungdom å gå vekk frå tradisjonelle trekk og heller sjølve velja korleis dei vil prata, ut frå ein brei og overlokal meny dersom dei ønskjer det.

Borna som veks opp i Sogndal, har ein heimearena, deretter gjerne ein barnehagearena, der først dei tilsette, men deretter jamaldringsgruppa truleg får større og større påverknad. Edit Bugge hevdar at born er utsette for mange språklege inputtkjelder (2016, 64). Når barnet alt tidleg er deltidsmedlem i fleire praksisfellesskapar, kan det verta utsett for dobbelsosialisering alt frå eittårsalderen, dvs. når dei fleste startar i barnehagen (jf. Bugge 2016, 70). Seinare vert skule- og fritidsarenaene viktige møteplassar for dei som veks opp. I 2004 (jf. Haugen 2004) kunne det sjå ut til at det fanst minst to parallelle språkretingar borna i Sogndal kunne velja: anten eit språk som hadde mange tradisjonelle sogndalstrekk, eller eit språk som var prega av mange nyare variantar. Den første strategien vart stort sett vald av personar som hadde eit tett nettverk av innfødde sogndøler rundt seg, dvs. born som vaks opp og hadde mykje kontakt med foreldre, besteforeldre, tanter og onklar og andre slektingar eller venner med sogndalsbakgrunn. Den andre strategien såg ut til å prega språket til dei som hadde kontakt med mange med tilflyttarbakgrunn, og som gjerne sjølve hadde liknande bakgrunn. Eg har i dag eit tydeleg inntrykk av at innfødde sogndøler og innflyttarar stadig får tettare kontakt med kvarandre, og at dei har funne meir og meir saman både gjennom skule, arbeid og fritid.

Dersom tilflyttarmassen med annan dialektbakgrunn vert stor nok, er det sannsynleg at dei også er med på å påverka dialekten på staden (jf. Sandøy 2016, 70). Resultatet kan lett bli større språkblanding hjå dei unge, og dei tradisjonelle sogndalsformene kan vera utsette for endring. Viss sogndøler med lange slektsrøter på staden ikkje lenger utgjer noko fleirtal i bygda, vil også den samla mengda av ordformer vera større for dei unge som lærer seg å snakka.

5 Identitet

Scott F. Kiesling (2013, 345) gjev ein definisjon av identitet som eg finn meningsfull og vil støtta meg til:

Identity is a state or process of relationship between self and other; identity is how individuals define, create, or think of themselves in terms of their relationships with other individuals and groups, whether these others are real or imagined.

Kiesling er litt seinare (2013, 346) inne på at identitet blir gjeven verdi i møte med andre sin identitet i høve til faktorar som kan gå på likskap eller ulikskap, affinitet, attraksjon eller ønske, solidaritet, hierarki, makt, status og lagdeling. Slik eg tolkar dette, kan alle desse faktorane vera sider ved eit anna individ som ein anten finn attråverdige, eller som ein tek avstand frå. Når individ anten medvite eller umedvite oppfattar seg sjølve som del av ei større gruppe som har liknande eigenskapar som dei sjølve, vert identiteten gjort sosial. Viss det t.d. er slik at ungdomar i Sogndal oppfattar at ein spesiell måte å snakka på gjev assosiasjonar mot noko ikkje-språkleg, kjem det an på om det er ein måte å prata på dei sjølve vil vera ein del av eller ikkje. Den personlege viljen når det gjeld val mellom språklege former som sameksisterer, er også noko Mufwene (2001, 16) er oppteken av: «Another important difference is the intervention of will in linguistic behavior, such as conscious decisions to speak like, or differently from, some other specific speakers, for reasons of identity». Dette kan såleis vera avgjerande for språklege val som inneber konvergens eller divergens.⁷

6 Betydninga av foreldrebakgrunn

Mange sosiolingvistiske granskingar har vist at born med innfødde foreldre og born med innflyttarforeldre utviklar ulike variantar av talemålet på ein stad. Det viser seg at det er den første gruppa som har høgast frekvens av dei talemålsvariantane som tradisjonelt vert assosierte med den lokale staden (Bjørkum 1974; Haugen 1998, 2004; Stokstad 2007; Sævik 2000; Aasmundstveit 2008). Det vert i sosiolingvistisk samanheng operert med litt ulike aldrar for kor gamle dei unge bør vera for å vera i stand til å meistra eit språktrekk. Fonologiske trekk vert vanlegvis rekna som meir kompliserte å tileigna seg enn morfologiske og syntaktiske trekk, så «aldersgrensa» for desse vert ofte ein del lågare. Dei fleste set grensa ein stad frå 5–6-årsalderen til kring 12 år for dei fonologiske trekka (jf. Bugge 2019, 70).

---

⁷ Sjå t.d. Auer og Hinskens (2005, 335–357) for meir om akkommodasjon og språkending.

Bugge diskuterer i artikkelen «Foreldre, «filteret» og språkbrukeren» (2019) kva innverknad foreldra og den tidlege språksosialiseringa i heimen har å seia for språk-systemet til unge språkbrukarar. Ho er oppteken av om det er trekk frå den tidlege språkinnputten frå foreldra som legg føringar for kva ein person *greier* å tileigna seg, og kva hen *vel* å bruka av språktrekk som finst i dialektlandskapet utanfor heimen der ein del språktrekk kan vera sosialt lada (jf. Bugge 2019, 64).

ao-lyden er eit fonologisk trekk, men kan ikkje seiast å vera eit trekk som er fonologisk avansert å uttala. Alle informantar klarer greitt å herma denne lyden sjølv om dei ikkje bruker han til vanleg i eige talemål. Dette er ein diftong som vert produsert som ei samansmelting av ein open, urunda, bakre *a*-kvalitet med ein trong, runda bakre *o*-kvalitet. Resultatet vert til ein bakre diftong (jf. Haugen 2004, 30–31). Lengda på vokalglidinga kan variera mykje frå person til person. Ei gliding med tydeleg artikulatorkisk *a*-lyd i starten og *o*-lyd til slutt utgjer ei lang gliding og vert av mange oppfatta som å snakka «breitt». Utydeleg artikulasjon kan oppfattast som ei så kort gliding at det stundom kan vera vanskeleg å oppfatta diftongen. Dette siste kan samstundes også vera ein bevisst strategi, dvs. ein måte å gjera det uklart om ein diftongerer eller ikkje.

I dag er det vanleg at ungar byrjar i barnehagen rundt eittårsalderen. Det betyr at ungar nokså tidleg i livet får kontakt med den språklege variasjonen som finst utanfor heimen. I eit samfunn som Sogndal med stor tilflytting vil såleis barnehagen vera ein arena der borna tidleg også vert presenterte for språkbrukarar som snakkar annleis enn dei heime. Sjansen til å *greia* å uttala *ao*-lyden eller til å *velja* dette språktrekket eller ikkje kan på denne måten smelta saman for dei unge som veks opp i Sogndal når dei sannsynlegvis møter ein språkpotte som har begge delar. For å etterprøva desse påstandane vil det under resultatdelen vera interessant å sjå nærare på i kva grad dette språktrekket også er representert blant ungdomar som har innflyttarforeldre.

7 Metode og datamateriale

Fleire forskarar har vore nyfikne på å finna ut om det er råd å måla talemålsendringar på ein stad over tid. Det er vanlegvis to framgangsmåtar. Den eine måten er å gjera ein gjensitt til same staden og rekna med at dei to informantutvala kvar for seg er representative for populasjonen og såleis samanlikna eit samfunn gjennom tilsynelatande tid (trendstudiar). Dette har t.d. vore gjort hjå Steinsholt i Hedrum 1938/39 og i 1968/69 (Steinsholt 1964, 1972), med opptak hjå Nordberg og Sundgren i Sverige i 1967/68 og 1996 (Sundgren 2009), hjå Haugen i Sogndal (Haugen 1998; 2004) og gjennom dei

mange studiane i Dialektendringsprosessar⁸ for t.d. Bergen (Doublet 2012; Nornes 2011; Hassel 2019), Øygarden (Villanger 2010), Midøya (Fossheim 2010) og i Industri-
stadprosjektet⁹ for t.d. Årdal (Myklebust 2012; Neteland 2014).

Den andre innfallsvinkelen er å studera dei same informantane på nytt og sjå om individa har endra språket sitt gjennom livet, altså studera språket i verkeleg tid (panel). Sundgren sitt arbeid i Sverige innebar også gjenopptak av 13 panelinformantar (Sundgren 2009). Slike studiar har også med færre individ vore utførte gjennom dei ulike studiane under Dialektendringsprosessar (Doublet 2012; Nornes 2011; Hassel 2019; Villanger 2010; Fossheim 2010). Hernes har gjort ein litt større studie av dette for informantar frå Os (2006).

I samband med doktorgradsarbeidet mitt gjorde eg i 2001 opptak av talemålet hjå 36 uttrekte ungdomsskuleelevar (13–16 år) ved Sogndal ungdomsskule. Hausten 2016 gjorde eg eit tilsvarande opptak av talemålet hjå 36 nye ungdomsskuleelevar i same alder ved same skule (no Kvåle skule). Dette vert såleis ein større trendstudie der informantane er henta frå det same alderssegmentet og frå den same livsfasen, tidleg tenåringstid. Dei to materiala er samla inn på same måte. Temaa har dreia seg om fortid, notid og framtid i Sogndal, og samtalan har føregått på skulen der to og to ungdomar som kjenner kvarandre, har sete saman med den same intervjuaren. Dette sikrar i høg grad at det innsamla materialet er samanliknbart. Skuleåret 2000/2001 var det i alt 142 elevar ved ungdomsskulen, og utvalet svarar såleis til vel 25 % av alle elevane. Skuleåret 2016/2017 var det totalt 241 ungdomsskuleelevar. Utvalet svarar såleis til om lag 15 % av heile dette ungdomskullet. Dette sikrar også at dei to utvala vil vera nokså representative for ungdomane i Sogndal sitt talemål i dei to periodane.

Kravet til informantane var at dei sjølve har vakse opp, dvs. budd, i Sogndal sidan skulestart. Dei er rekrutterte ut frå kjønnsbalanse og foreldrebakgrunn (2, 1 eller 0 foreldre frå Sogndal). Såleis kan det blant desse også finnast informantar som har eit talemål som ikkje høyrer ut som eit sognemål. Blant informantane i 2001 er det to informantar som har éin av foreldra frå utlandet, medan det i 2016 er to informantar som

---

⁸ Dialektendringsprosessar var eit NFR-finansiert forskingsprosjekt leia av Helge Sandøy ved Universitetet i Bergen i perioden 2008–2019, der føremålet var «å utvikle innsikt i moderne dialektendringsprosessar og forholdet mellom samfunnsendring og språkendring.» (Sandøy, Akselberg og Kristoffersen, upublisert manuskript, sist endra 2008).

⁹ Språkutvikling på industristader er eit NFR-finansiert forskingsprosjekt som vart leia av Gunnstein Akselberg 2010–2012 og deretter av Helge Sandøy 2012–d.d. ved Universitetet i Bergen, der hovudmålet er «[...] å kartlegge språkutviklinga dei siste hundre åra på fire industristader på Vestlandet for på den måten å vinne meir presis innsikt i vilkår for språkendring.» (Hildremyr mfl., upublisert manuskript, sist endra 2010).

har begge foreldra frå utlandet. Informantkrava dannar utgangspunkt for informantinndelinga. Materialet har i alt 72 informantar og ser deskriptivt ut som i tabell 1.

Kull	Kjønn	Foreldrebakgrunn	Delområde	Klassetrinn
2001: 36	K: 18 M: 18	0fS: 12	Fjøra: 23	8. klasse: 16
		1fS: 12	Dalen: 4	9. klasse: 9
		2fS: 12	Norane: 9	10. klasse: 11
2016: 36	K: 19 M: 17	0fS: 13	Fjøra: 31	8. klasse: 16
		1fS: 11	Dalen: 3	9. klasse: 8
		2fS: 12	Norane: 2	10. klasse: 12

Tabell 1. Oversyn over datamaterialet

Ved hjelp av Talebanken,¹⁰ eit digitalt forskingsarkiv (korpus) der talemålstranskripsjon av alle opptaka vert lagde inn og kopla saman med lydfilene, kan ein gjera gode kvantitative språklege analysar (fonetisk, morfologisk, leksikalsk) og kopla dei språklege variablane mot sosiolingvistiske bakgrunnsopplysningar (t.d. kjønn, oppvekststad i bygda, foreldrebakgrunn, yrka og utdanninga til foreldra).

I denne undersøkinga er det søkt på belegg av *ao*-lyden i substantiv, verb og adjektiv hjå informantane, og i alt kom det opp 4047 belegg som anten vart realiserte med ein *ao*-lyd eller ein *å*-lyd.¹¹ Belegg som var utydelege,¹² som ikkje har mogeleg variasjon eller hadde andre variantar,¹³ er då tekne vekk. Ved å vektleggja dei store ordklassane er det stort sett realisering i trykk tung posisjon som vert kartlagt. Realisering av *ao*-lyd i preposisjonar og adverb, der vokalen ofte står trykklett, som t.d. i <på> og <då>, og som ville vore dei mest frekvente orda med denne variabelen og aleine kunne stått for 40 % av alle belegga, er altså ikkje tekne med. Av den grunn sikrar ein også i større grad at ein har klart å fanga opp nyansane under kodinga, for i trykklett posisjon, som t.d. i preposisjonar <på> eller adverb <då>, kan det vera vanskeleg å oppfatta om det er ein *ao*-lyd. Heller ikkje morfologisk *ao*-lyd som i bunden form av linne hokjønnsord, t.d. <jenta>, er med i denne analysen.

¹⁰ <https://clarino.uib.no/korpuskel/corpus-list?collection=Talebanken>

¹¹ Søkjestrengen for å henta ut data i Talebanken på *ao*-lyd eller *å*-lyd såg slik ut: Søk:[features = (“verb” | “subst” | “adj”) & annotation = “.*F49.*”] :: dialect = “Sogndal” & interviewer-p = “Nei”

¹² I tilfelle der verbet står trykklett, t.d. føre trykk tung partiklar, for eksempel «No må du gå på!» kan vera eksempel på at diftongen i verbet kan verta vanskeleg å oppfatta.

¹³ Nokre substantiv, t.d. <skåp> vert også ofte realiserte med /a/, og denne varianten vert såleis ikkje fanga opp i denne undersøkinga.

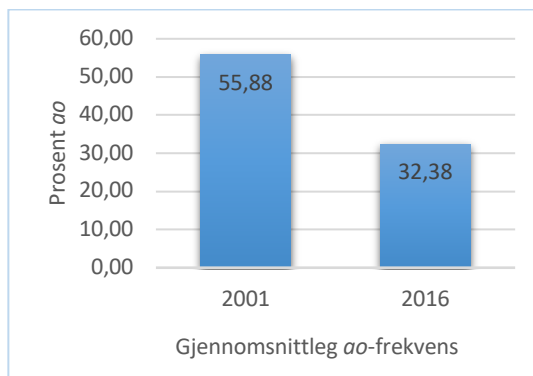
Den informanten som har færrest belegg, har 12 førekomstar, og den som har flest, har 135 førekomstar. Eitt av dei mest frekvente orda ser ut til å vera verbforma <går>, medan <år> og <måte> er dei mest frekvente substantiva, og <åttande> det mest frekvente adjektivet i materialet.

Med opptakslengd på 35–58 minutt hjå i alt 36 informantpar må dette seiast å vera eit nokså stort sosiolingvistisk materiale. Lengda på opptaka frå 2001 vekslar mellom 35,25 min. for det kortaste og 48,44 min. for det lengste, medan opptaka frå 2016 gjennomgåande er litt lengre og ligg i lengd frå 48,54 min. for det kortaste til 58,39 min. for det lengste.

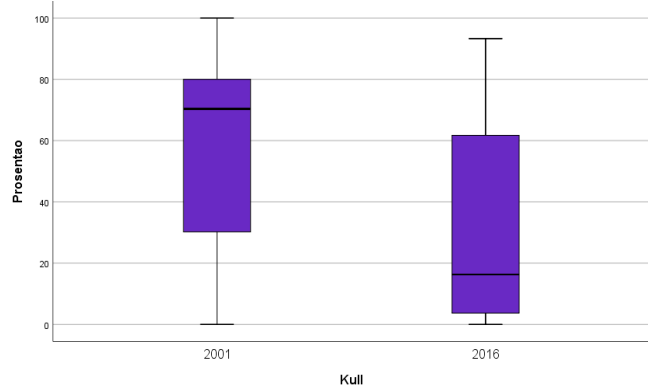
8 Resultat

8.1 Statistiske analysar

Dei 4047 belegga fordeler seg med 1675 belegg for *ao*-varianten og 2372 belegg for *å*-varianten. Utrekningane er gjorde på personnivå, dvs. at kvar person, og ikkje kvart belegg, er vekta likt og tel like mykje innanfor gruppa si. På denne måten unngår ein at gruppesnitta vert skeive ved at ein person med mange belegg tel meir enn ein person med færre belegg. Den statistiske bearbeidinga er utført i SPSS 27.

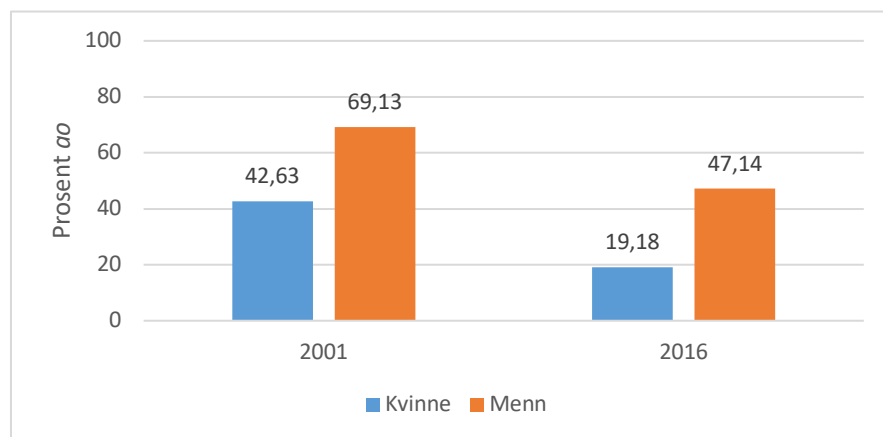
Figur 1. Søylediagram som viser gjennomsnittleg *ao*-frekvens etter kull

Figur 2. Boksdigram som viser median *ao*-frekvens (den midtre verdien) etter kull

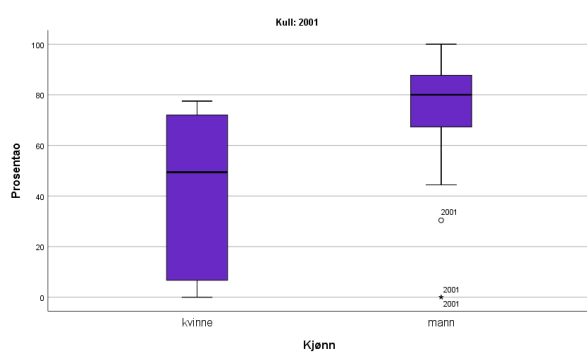
Ei visualisering av diftongeringa hjå dei to ungdomskulla viser at skilnadene er tydelege. I ungdomskullet frå 2001 viser figur 1 at vel halvparten av alle elevane (55,9 %) brukte *ao*-lyden i substantiv, verb og adjektiv, medan det i 2016 er berre om lag 1/3 av elevane (32,4 %) som bruker denne lyden i desse sentrale ordklassane. Boksdigrammet i figur 2 gjev oss informasjon om øvre og nedre verdi, dvs. den totale spreinga. Den går frå 0 til 100 % bruk av *ao*-lyd i 2001-kullet, men ingen når heilt opp til 100 % i

2016. Øvre og nedre kant i rektangla viser første og tredje kvartil. Figuren viser at 25 % av informantane ligg ein stad mellom 70 og 80 % for 2001-kullet. For 2016-kullet ligg medianverdien på ca. 17 %. Det er altså tydeleg at *ao*-lyden har tapt terreng frå det eine til det andre ungdomskullet.

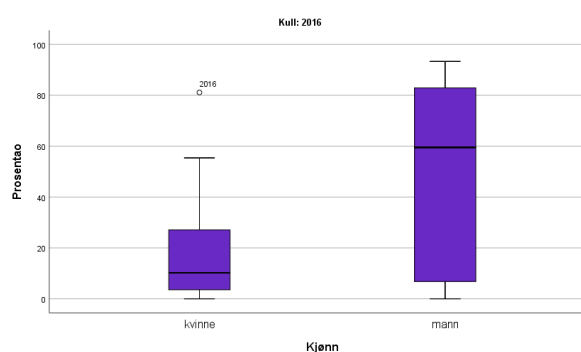

Figur 3. Gjennomsnittleg *ao*-frekvens knytt til kjønn i 2001 og 2016

Ei inndeling etter kjønn for kvart av kulla viser klare skilnader mellom kjønna både i 2001 og i 2016 ved at gutane har mykje høgare bruk av *ao*-lyden enn jentene. Figur 3 viser at gjennomsnittet har gått klart ned for gutane, frå 69,13 % i 2001 til 47,14 % i 2016, men også for jentene, frå 42,63 % i 2001 til 19,18 % i 2016. Gutane har altså ein samla reduksjon på rundt 22 % og jentene ein reduksjon på rundt 23 % mellom dei to ungdomskulla.

Figur 4. Boksdiagram som viser medianverdiar for kvinner og menn for kullet i 2001

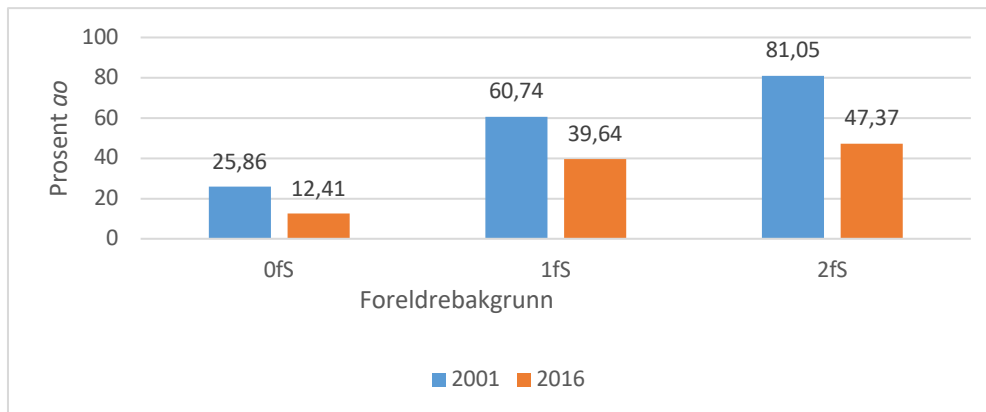

Figur 5. Boksdiagram som viser medianverdiar for kvinner og menn for kullet i 2016

I 2001 ligg den totale spreinga for jentene mellom 0 og ca. 78 %, medan ho for gutane ligg mellom ca. 45 % og 100 %. Det finst då også tre uteliggjarar blant gutane, der to ligg på 0 % og éin på 30 %. No ligg medianverdien for jentene på rundt 50 %, medan

gutane ligg på 80 %. I 2016 går den totale spreinga for jentene frå 0 % til ca. 55 %, og medianverdien har sokke til rundt 10 %. Det finst rett nok éin uteliggjar blant jentene, dvs. éi jente som har ein *ao*-prosent som ligg rett over 80 %. For gutane går den totale spreinga no frå 0 til 90 %, men medianen ligg på 60 %. Begge kjønn bruker såleis færre *ao*-former i 2016 enn i 2001. Jentegruppa går frå mykje interindividuell variasjon til lite, medan gutane går frå lite interindividuell variasjon til mykje.

Det kan også vera interessant å sjå om det har skjedd noko med dei ulike foreldrebakgrunnskategoriene mellom 2001 og 2016. Elevane er delte inn i tre grupper: ingen foreldre frå Sogndal (0fS), éin forelder frå Sogndal (1fS) og to foreldre frå Sogndal (2fS).

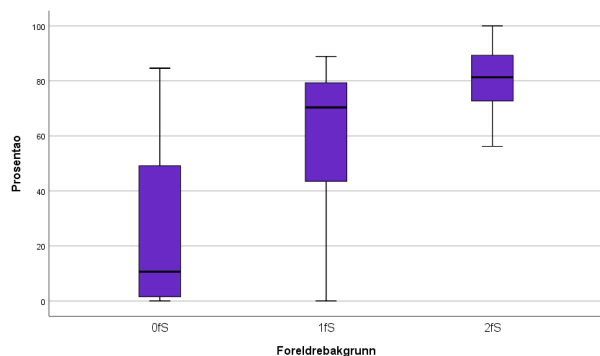

Figur 6. Gjennomsnittleg *ao*-frekvens knytt til foreldrebakgrunn i 2001 og 2016

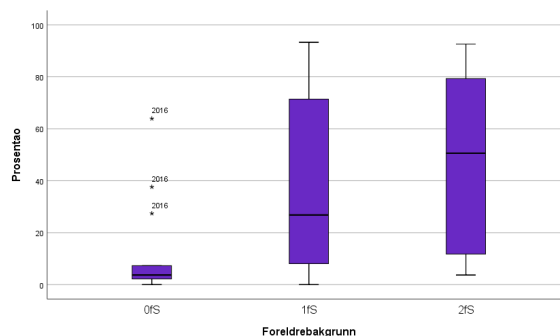
Figur 6 leiver ingen tvil om at den gjennomsnittlege *ao*-prosenten har gått kraftig tilbake hjå ungdomane i Sogndal frå 2001 til 2016 uavhengig av foreldrebakgrunn. Det er naturleg nok dei som har begge foreldra sine frå Sogndal, som har høgast *ao*-frekvens både i 2001 og i 2016, men det ser ut til at skilnadene i *ao*-frekvens mellom ungdomar som har éin eller begge foreldra frå Sogndal, har blitt mindre i 2016 enn han var i 2001.

Viss me går litt bakom tala for foreldrebakgrunn, ser me av figur 7 og 8 at det er klare skilnader i gruppesnitt mellom dei som har 2, 1 eller 0 foreldre frå Sogndal når det gjeld *ao*-uttale både i 2001 og i 2016. Medianverdien i 2001 for 0fS ligg på rundt 10 % og har sokke til rundt 5 % i 2016, men her finst det også tre uteliggjarar som har verdiane 25 %, 38 % og 63 %. For 1fS har medianverdien gått frå rundt 72 % i 2001 til rundt 25 % i 2016. Gruppe 2fS har også sokke og gått frå ca. 81 % i 2001 til 50 % i 2016.

Sjølv om det nettopp er dei tre kategoriene kull, kjønn og foreldrebakgrunn som har jamnast gruppestorleik, vil eg også samla sett sjå korleis klassesteg og delområde verkar inn og gjev forklaringskraft eller påverkar materialet.

Figur 7. Boksdiagram som viser fordelinga og median ut frå dei tre foreldrebakgrunnsgruppene i 2001

Figur 8. Boksdiagram som viser fordelinga og median ut frå dei tre foreldrebakgrunnsgruppene i 2016

Variablar	Beta	Konfidensintervall	p-verdi
<i>Kull</i>			
2001 (referanse)			
2016	-18,094	-29,100 – -7,089	0,002
<i>Kjønn</i>			
Gut (referanse)			
Jente	-23,127	-33,994 – -12,259	0,001
<i>Foreldrebakgrunn</i>			< 0,001
2fS (referanse)			
1fS	-13,091	-26,160 – -0,022	0,050
0fS	-39,631	-52,891 – -26,371	< 0,001
<i>Delområde</i>			0,022
Fjóra (referanse)			
Dalen	12,916	-5,739 – 31,572	0,171
Norane	21,501	5,577 – 37,424	0,009
<i>Klassetrinn</i>			0,007
10. klasse (referanse)			
9. klasse	-18,377	-32,945 – -3,808	0,014
8. klasse	-19,522	-32,176 – -6,868	0,003

Tabell 2. Resultat frå ein multivariat lineær regresjonsanalyse for fem uavhengige variablar i høve til realisering av *ao*-lyd i substantiv, adjektiv og verb ($R^2 = 0,634$)

Tabell 2 viser resultat frå ein multivariat lineær regresjonsanalyse. Det er den gjennomsnittlege *ao*-prosenten for kvar av dei 72 informantane som blir samanlikna, slik at alle informantar uavhengig av tal på belegg, tel like mykje. I denne analysen kjem det fram at den samla forklaringskrafta til dei fem uavhengige variablane (prediktorane) er på 63,4 %, dvs. at desse fem variablane samla i høg grad har innverknad på i kva grad informantane realiserer *ao*-lyd eller ikkje.

Dei gruppene som er oppførte som referanse, er utgangspunktet for samanlikningane innanfor kvar av variablane. Parvise testar viser då at for foreldrebakgrunn er det signifikante skilnader mellom gruppa med 2fS og 1fS og mellom gruppa med 2fS og 0fS. For delområde er det signifikant skilnad mellom Fjøra og Norane, men ikkje mellom Fjøra og Dalen. For klassetrinn er det signifikante skilnader både mellom 10. og 8. klasse og mellom 10. og 9. klasse.

I dei tilfella der det er meir enn to grupper innanfor ein variabel som vert samanlikna, dvs. for foreldrebakgrunn, delområde og klassetrinn, viser p-verdien ute til høgre om variabelen i det heile har betydning når det gjeld *ao*-realisering, og det ser me at kvar av variablane har. Tabell 2 viser såleis at alle skilnader, med unntak av skilnaden mellom Fjøra og Dalen, er signifikante på eller under 0,05-nivå.

Betaverdiane gjev eit bilete av kor sannsynleg i prosent det er at to personar med elles like eigenskapar varierer i *ao*-lyd dersom den eigenskapen som vert samanlikna, er ulik. Til dømes fortel dei oss at det vil vera sannsynleg at ein informant i 2016 vil ha ca. 18,1 % færre *ao*-lydar enn ein informant frå 2001-kullet. Det fortel oss også at dersom du er jente, vil du sannsynlegvis ha om lag 23,1 % færre *ao*-lydar enn ein gut i dette materialet. Her er også teke med eit utrekna 95 % konfidensintervall, dvs. den mest sannsynlege øvre og nedre slingringsmonnen.

Viss me ut frå desse resultatata skulle laga ein prototype på ein informant med høgast mogleg prosent av *ao*-lyden, ville det vera ein gut i 10. klasse frå 2001-kullet frå Norane med to foreldre frå Sogndal. Kontrasten med eigenskapane til ein prototype som vil liggja i den andre enden av skalaen med lægst *ao*-prosent, vil derimot vera ei jente frå 2016-kullet frå Fjøra som går i 8. klasse og ikkje har nokon av foreldra frå Sogndal.

Like interessant som at det er skilnader mellom kor mykje *ao*-lyd informantane bruker ut frå kor mange av foreldra deira som er frå Sogndal, er det å sjå nærare på kvar foreldra til informantar utan sogndalsforeldre, kjem frå.

Oversynet i tabell 3 seier rett nok ikkje noko om korleis foreldra faktisk snakkar, men tek utgangspunkt i om foreldra kjem frå ein stad der *ao*-lyden tradisjonelt sett finst i talemålet (jf. Skjekkeland 1997, 49). Tala er småe, men det ser ut til å vera større sjanse for at borna ikkje har, eller har veldig låg frekvens av, *ao*-lyd om éin eller begge

foreldra kjem frå eit område utan *ao*-lyd. Blant informantar som har tileigna seg *ao*-lyden, finst likevel også informantar med foreldre frå utlandet.

Prosent <i>ao</i> -lyd	Ingen foreldre frå <i>ao</i> -område ¹⁴		0fS				2fS	
	N	%	Éin forelder frå <i>ao</i> - område*		Begge foreldra frå <i>ao</i> -område*		Begge foreldra frå Sogndal	
			N	%	N	%	N	%
0–5	9	64,3	4	50,0			1	4,2
6–15	3	21,4			1	33,3	3	12,5
16–40	1	7,1	3	37,5			1	4,2
41–85	1	7,1	1	12,5	2	66,7	13	54,2
86–100							6	25,0

Tabell 3. Foreldrebakgrunn med eller utan *ao*-lyd for informantar som ikkje har foreldre frå Sogndal samanlikna med informantar med begge foreldra frå Sogndal. *Ao-område er her Sogn, Hardanger og Voss.

Materialet gir høve til å undersøkje nærare kva som kjenneteiknar dei informantane som har nær 100 % *ao*-realisering, og dei som har 100 % *å*-realisering. Det er i alt åtte informantar som har 100 % *å*-lyd, og det er fire frå kvart av opptaksåra, og det er like mange kvinner som menn. Alle dei åtte kjem frå delområdet i sentrum, Fjøra. Det er to som har éin forelder frå Sogndal, medan dei andre seks ikkje har nokon av foreldra frå Sogndal. Tre av dei åtte har anten mor eller far frå eit tradisjonelt *ao*-område, og tre har foreldre som anten kjem frå andre stader på Vestlandet, på Austlandet, i Trøndelag eller i utlandet. Bortsett frå éin forelder som har grunnskule som utdanningsbakgrunn, har alle dei andre foreldra høgskuleutdanning. To av informantane går i 9. klasse, medan dei seks andre går i 8. klasse på opptakstidspunktet.

Det er berre éin informant som har 100 % *ao*-realisering, så for å laga ei samanliknbar gruppe tek eg her med alle informantar som har minst 90 % *ao*-lyd. Den med lægst verdi har då 91 %. Då vert det i alt fem informantar: tre frå 2001-kullet og to frå 2016-kullet. Éin av informantane har berre éin av foreldra frå Sogndal, men den andre forelderen er då også frå Sogn og eit tradisjonelt *ao*-område. Dei fire siste informantane har begge foreldra sine frå Sogndal. Alle dei fem informantane er gutar. Fire av dei kjem

¹⁴ Foreldre frå Høyanger eller Ytre Sogn er ikkje rekna inn under *ao*-området. Per Arvid Ølmheim (1983, 63) skriv at *ao*-uttalen i ytre delar av Sogn er «mest vanleg i dei bygdene som grensar til midtre Sogn». Randi Solheim (2006, 170) er inne på at dei frå Høyanger assosierer dette språktrekket som eit kjenne-merke på sognemål, men at det er lite utbreidd blant innbyggjarane der, og at dei språkleg sett heller ikkje reknar seg som sogningar.

frå Fjøra og ein frå Norane. Fire av informantane oppgjev også at minst éin av foreldra har yrkesfagleg utdanning. Den femte har foreldre med høgskulebakgrunn. Tre av informantane går i 10. klasse, medan dei to siste kjem frå 9. og 8. klasse på opptakstidspunktet. Denne nærstudien viser at foreldrebakgrunn med *ao*-lyd ikkje er avgjerande for om borna *klarar* å tileigna seg dette trekket, men nokså avgjerande for om borna *vel* dette talemålstrekket fullt ut.

8.2 Informantutsegner

Tal kan gje overblikk, men samanheng mellom språk og sosiale kategoriar treng likevel ikkje forklara oss kvifor informantar snakkar som dei gjer. Sidan den språklege variabelen som er blitt undersøkt her, er eit språktrekk informantane har eit veldig bevisst forhold til, er det såleis også interessant å høyra kva dei seier når me i opptaka kjem inn på kva som er typiske trekk for å snakka sogndøl, og kva dei synest om sogndalsdialekten. «Når folk tenkjer på Sogndal, så tenkjer dei fotball, saft og dialekt», seier ein av dei mannlege informantane i 2016.

Når eg i intervju spør informantane om kva som er typisk for sogndøl, dvs. talemålet i bygda, er det *ao*-lyden som er hyppigast representert i svara. Her er nokre typiske døme:

- Nei, dei snakkar sikkert *ao*, *pao* og slikt uttrykk sånn, sogndølen hvert fall.
- I staden for å, seier me *ao*, sant.
- Det er sånne *ao*.
- Sånn *ao*, sånn *pao* òg.
- Nei, det er no vel sånn *ao*, *pao* greier det.
- Altså, me seier jo *ao* og *pao* og alt dette, desse orda der.
- Det er i staden for å, så seier me *ao*, sant. Det er det.
- Nei, det er vel denne *ao*-en.
- Når du bruker desse svære orda som *stao* og *pao* og ...
- Det er *ao*-lydane er no valdsamt sterke.
- Nei, det er sikkert *pao* og den lyden der, då, sånn «*stao no pao*».

I samtalanane kjem ein del informantar også inn på det å snakka breitt, og då er det nettopp *ao*-lyden dei dreg fram: «Snakkar veldig breitt og *dao* og ...». Ein annan informant seier at viss ein snakkar breitt, «då bruker du *ao* og *pao* heile tida», og ein tredje seier: «... at du seier *ao*, *ao*-lydane alle plassar dei skal vera».

Det er også knytt ein del oppfatningar til korleis dei vurderer å snakka slik. Nedanfor er ein del utsegner frå jenter frå 2001-materialet:

- Viss dei pratar heilt breitt, så kan det vera, synest eg kanskje det er litt harry.

- Eg synest det er litt teit når ein snakkar sånn skikkeleg breitt sognemål. Det høyrest så dumt ut på ein måte.
- Ja, eg synest det er ganske stygt med sånn skikkeleg breitt, liksom. Sånn overdrive, liksom.
- Men eg veit mange ifrå Sogndal som pratar veldig breitt. Det er skikkeleg sånn, nett som karestemme som pratar valdsamt breitt.
- Det er kanskje litt for breitt av og til òg.
- ..., men eg har ikkje så lyst til å prata sånn veldig breitt.

Det viser seg at desse reservasjonane mot å snakka tradisjonelt, som ofte er knytte til *ao*-lyden, også er vidareførte til jentene i 2016. Når dei kjem inn på å snakka breitt, refererer dei ofte til slik ein onkel eller bestefar snakkar. Det er tydelegvis ikkje noko som er så veldig typisk for deira eigen måte å snakka på, og det vert kopla til det maskuline, det som ein gjerne ler litt av, eller det vulgære:

- Eg høyrer ikkje så mange som snakkar sogndalsdialekten lenger. Dei snakkar meir sånn nynorsk. Meir sånne eldre menn som snakkar liksom sånn *ao* – *pao* og sånn og masse banning.
- Det er litt morosamt å høyra på ein sånn der sogndøl som har sånn ordentleg sognemålsdialekt. Det høyrest litt morosamt ut.
- Det er mest gutar og så nokre jenter (som har *ao*-lyden)

Det finst likevel døme på jenter som likar *ao*-lyden eller har *ao*-lyden i eige talemål sjølv om hovudtendensen ser ut til å vera at mange jenter ikkje ønskjer å markera seg ved å snakka breitt sogndøl. Ei jente frå 2016-materialet med to sogndalsforeldre er svært bevisst på språkvalet sitt og seier at ho tek det som eit kompliment om nokon seier at ho snakkar breitt, for det er eit teikn på at ho har klart å halda på dialekten sin. For dei som held på dei tradisjonelle trekka, er det ofte avgjerande at dei har støtte og eit fellesskap heime som også snakkar sogndalsdialekt. Fleire informantar seier at dei snakkar breiare heime enn ute, for heime er dei ofte også omringa av andre som snakkar sogndøl.

Kontrastivt kan me sjå litt på nokre utsegner frå gutane. Frå 2001-materialet seier dei:

- Eg synest det er bra å snakka sognemål. Det er bra dialekt.
- Eg har treft mange som tykte det var ein fælt koseleg dialekt, sa dei.
- Nei, for å ha ei eiga dialekt er no moro det, skilja seg litt ut frå andre.

Også gutar frå 2016 er stort sett i det positive hjørnet når dei omtalar dialekten:

- Litt tøft viss det er nokon som snakkar litt breitt. Det er litt annleis, litt unikt.
- Det å vera sogndøl skal vera litt spesielt.
- Eg synest me er heldige som har ein sånn dialekt, eigentleg. I staden for å berre for eksempel bu i Oslo, ein storby, [der] alle snakkar eigentleg ganske likt.
- Men tykkjer no det er ganske fint å ha si eiga dialekt, då.

Både jenter og gutar med ulik bakgrunn er inne på at det er bra at Sogndal har sin eigen dialekt sjølv om det ikkje er alle som pratar han, eller det ikkje nødvendigvis er noko dei sjølve snakkar eller har ansvar for. Blant begge kjønn, og særleg i 2016, er det fleire som er inne på at talet på folk som snakkar breitt, går nedover. Dei seier gjerne at folk i staden snakkar reint nynorsk eller bokmål.

9 Drøfting og oppsummering

Sogndal er regionsenteret i Sogn. Bygda ligg eit stykke frå Årdal og er som før nemnt ikkje nokon industristad, men den språklege blandinga som skjer i denne bygdebyen, kan likevel på mange måtar minna om språkblandinga som skjer i industribygder. Tilflytting til og utskifting av folk i Sogndal er store både på grunn av at staden er ein attraktiv studiestad, og av di folk kjem dit for å slå seg ned og arbeida der. Språkblandinga gjer difor at menyen i språkpoten heile tida utvidar seg. Når dei innfødde ikkje lenger er i fleirtal, eller dei ikkje er dei som leier an i utviklinga, kan dei tradisjonelle talemålsformene bli utfordra.

I doktoravhandlinga mi,¹⁵ som kartla både språk og språkhaldningar hjå 2001-kullet, kom det tydeleg fram at ei inndeling ut frå foreldrebakgrunn og kjønn viste interessante mønster når ein samanlikna det med graden av tradisjonelt talespråk og kva syn informantane hadde på dialekten i Sogndal. Gutar med minst éin forelder frå Sogndal var dei som var mest positive til den tradisjonelle varietetten av sogndalsdialekten (jf. Haugen 2004; Anderson 2005). Slik er det også i 2016-kullet. Desse sosiale bakgrunnsvariablane er ikkje ein nødvendig føresetnad for å snakka sogndalsdialekt, men det gjer det enklare å snakka slik om du har foreldre, slekt og vener som også gjer det.

Fleire informantar meiner sjølve at barnehage og skule har påverka måten dei snakkar på i dag. Det vert hevda at språket dei møtte i barnehage og skule var litt «finare» enn heime. Eg tenkjer at dei med dette meiner at typiske dialekttrekk er litt mindre tydelege på desse arenaene, og at dei her møter både tilsette og jamaldringar

---

¹⁵ Dei informantane som ikkje snakka eit vestnorsk talemål, vart i doktoravhandlinga tekne ut or den språklege analysen.

med andre språktrekk enn deira egne. Også dei som har fått mykje innputt med sogndalsdialekt heime, seier at dei har moderert språket sitt etter at dei begynte på skulen, eller at dei snakkar annleis med vener enn med dei heime. Styrkeforholdet mellom sosialiseringstansane er også noko Bugge er oppteken av når ho seier at born truleg vil velja dei variantane som er «sosialt mest relevante» (jf. Bugge 2016, 72).

Auka tilflytting har gjeve fleire språk i den samla språkpotten i bygda, og det er vorte større rom for talemålsvariasjon. Fridomen for ein sogndøl til å snakka variert er blitt større med åra. Det ser ut til at avtradisjoniseringa også er komen til Sogndal, og det er såleis rom for dei som veks opp til å forsyna seg av ein breiare overlokal «meny» utan at det får nokon konsekvensar (jf. Hårstad og Opsahl 2013). Ungdomane er vande med at det er stor variasjon i talemålet blant dei jamaldra, og det verkar som dei stort sett også aksepterer at det er slik. Ein mannleg informant frå 2016 seier: «Eg snakkar jo sognemål fordi at eg vil det, og ikkje fordi eg må det nødvendigvis.»

Det hefter likevel enkelte assosiasjonar til ulike måtar å snakka på. Det å snakka brei sogndøl med tydelege *ao*-lydar vert av mange jenter oppfatta som meir ein maskulin enn ein feminin måte å snakka på. *Ao*-lyden er eit trekk som er sosialt lada (jf. Bugge 2019: 64), og sidan mange jenter knyter noko maskulint til å snakka slik, vel dei det gjerne bort. Fleire gutar enn jenter verkar i det heile positive til å realisera *ao*-lyden når dei sjølve snakkar sjølv om *ao*-lyden er på retur også hjå dei. Ungdomsalderen er ei tid i livet då ein er svært oppteken av korleis andre oppfattar ein, så «speglinga» ein gjer seg hjå andre, kan verka inn på kva identitet og identitetsuttrykk ein vel (jf. Kiesling 2013).

Når nokre informantar er inne på at dei smiler litt viss dei høyrer nokon som snakkar veldig «breitt» sogndøl, er det tydeleg at somme også oppfattar det som litt komisk. Det verkar som om det å ha markerte diftongar (lang gliding mellom vokalane) representerer ein måte å snakka på som såleis ikkje appellerer til alle. Det er fleire informantar i 2016 som hevdar at det å snakka breitt sogndøl ikkje lenger er det som dominerer blant dei unge i bygda.

Det er likevel tydeleg at *ao*-lyden fungerer som ein viktig markør for sogndalsdialekten. Han er eit trekk som ofte gjer det lett å plassera at du er sogndøl, og det er også noko som vert oppfatta som breitt. Dette trekket har høg bevisstheit. Det er eit trekk dei som veks opp med denne lyden rundt seg, kan klara å få til, og som kvar enkelt som har tileigna seg lyden, kan velja om hen vil ha eller ikkje (jf. Mufwene 2001).

Både jenter og gutar kan gje uttrykk for at det er viktig å ta vare på sogndalsdialekten, men gutane verkar noko meir bevisste på å ta ansvar for dette. Ein gut svarar slik på spørsmålet om å ta vare på dialekten: «Det er jo noko eg håpar på [...] fordi det er ein fin dialekt. Og eg håpar at ungene mine, viss eg får ungar, kan snakka det og synast det er bra, liksom.»

Undersøkinga har vist at det har skjedd omfattande endringar med omsyn til realisering av *ao*-lyden mellom to ungdomskull i Sogndal. Eg har synleggjort at *ao*-lyden er ein variabel som er høgt framme i medvitnet hjå dei som veks opp i Sogndal, at han er mogleg å tileigna seg også for dei som ikkje får han direkte frå foreldra, at han kan uttalast med lang eller kort gliding, og at det såleis i stor grad kan handla om vilje til å ha han eller ikkje. Av den grunn er dette også eit språktrekk som kan endra seg gjennom livet. Assosiasjonar og verdiar som vert tillagde personar med dette språktrekket, kan i høg grad vera med på å påverka om *ao*-lyden vil halda seg eller ikkje i tida framover. Dette språktrekket ser ut til å vera på retur hjå ungdomar også i tradisjonelle støtteområde som t.d. i Hardanger (jf. Lid 2015). I industribygda Årdal finst lyden knapt nok i det heile hjå dei unge (jf. Myklebust 2012; Neteland 2014). Dette trekket har ikkje vore undersøkt systematisk på Voss i det siste, men Gunnstein Akselberg seier dette i ein e-post (30.03.2021):

Hovudinntrykket er nok at *ao*-lyden er mykje redusert, særleg mellom dei unge, og i kvardagsleg tale, men det finst regionale skilnader. Dessutan vert *ao*-realiseringa svært ofte nytta hyperkorrektivt av dei unge når dei skal «visa seg» som «ekte vossingar». Det er ikkje uvanleg.

Dette trekket finst tradisjonelt også i nabobygdene til Sogndal, men når trekket syner seg å vera på retur mange stader, vert det også mindre støtte å få for dette der. Kva som vil skje med *ao*-lyden i Sogndal på sikt, er det ingen som veit sikkert. Førebels er han til stades, men skilnaden mellom utbreiinga av denne diftongen blant ungdomar i 2001 samanlikna med eit tilsvarande ungdomskull i 2016 burde likevel få varsel-lampene til å lysa dersom ein vil unngå at «stao no pao» berre skal gå inn i historie-bøkene som eit stivna uttrykk.

Referansar

- Anderson, Ragnhild. 2005. «The role of gender and parental background in language attitudes». *Acta Linguistica Hafniensia* 37 (1): 101–106.
DOI: <https://doi.org/10.1080/03740463.2005.10416085>
- Auer, Peter og Frans Hinskens. 2005. «The role of interpersonal accommodation in a theory of language change». I *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*, redigert av Peter Auer, Frans Hinskens og Paul Kerswill, 335–357. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bjørkum, Andreas. 1974. *Generasjonsskilnad i indresognsmål. Talemålet i industribygdi Årdal og dei fire næraste jordbruksbygdene*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Bugge, Edit. 2016. «Norske barns språksosialisering og språklige praksisfellesskap». *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 34 (1): 63–82.
- Bugge, Edit. 2019. «Foreldre, «filteret» og språkbrukeren». I *Fonologi, sosiolingvistikk og vitenskapsteori. Festskrift til Gjert Kristoffersen*, redigert av Jan Kristian Hognestad, Torodd Kinn og Terje Lohndal, 63–78. Oslo: Novus Forlag.
- Doublet, Maria-Rosa Raphaëla. 2012. «Bare fra Bergen, eller fra Fana i Bergen? En intern språk-krig mellom bergensvarietetene». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Fossheim, Marie. 2010. «Språket på Midøya – en sosiolingvistisk oppfølgingsstudie av talemålene på ei øy i Romsdalen». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Hassel, Øystein. 2019. «En sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet på Laksevåg i Bergen». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Haugen, Marit S. og Mariann Villa. 2016. «Lokalsamfunn i perspektiv». I *Lokalsamfunn*, redigert av Mariann Villa og Marit S. Haugen, 17–33. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Haugen, Ragnhild. 1998. «Variasjon og endring i sogndalsdialekten. Ei sosiolingvistisk undersøkning av talemålet i Sogndal». *Målbryting. Skrifter frå prosjektet Talemålsendring i Noreg* 1: 1–168.
- Haugen, Ragnhild. 2004. «Språk og språkhaldningar hjå ungdomar i Sogndal». Dr.art.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Heggheim, Sindre. 2008. «Sognedialekta forsvinn». *NRK*, 15. januar, 2008.
<https://www.nrk.no/vestland/sognedialekta-forsvinn-1.4526024>
- Hernes, Reidunn. 2006. «Talemål i endring? Ein longitudinell studie av talemålsutvikling og Språkleg røyndomsoppfatning hjå ungdomar i Os». Dr.art.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Hildremyr, Helene, Helge Sandøy, Gunnstein Akselberg, Gjert Kristoffersen. «Språkutvikling på industristader. Ei longitudinell sosiolingvistisk gransking av talemåla i Årdal, Odda, Tyssedal og Sauda siste hundre åra», upublisert manuskript, sist endra 2010.
<https://folk.uib.no/hnohs/IP/Industristadprosjektet,%20prosjektskisse.pdf>
- Høgskulen på Vestlandet. 2021. «Campus Sogndal». Lasta ned 17. april, 2021.
<https://www.hvl.no/studentliv/studentliv-sogndal/Campus-Sogndal/>
- Hårstad, Stian og Toril Opsahl. 2013. *Språk i byen. Utviklingslinjer i urbane språkmiljøer i Norge*. Bergen: Fagbokforlaget.
- Kiesling, Scott. F. 2013. «Constructing identity». I *The Handbook of Language Variation and Change*, redigert av J. K. Chambers og Natalie Schilling, 343–362. 2. utgåve. Chichester: Wiley-Blackwell.

- Labov, William. 2010. «The social motivation of a sound change». I *The Routledge Sociolinguistics Reader*, redigert av Miriam Meyerhoff og Erik Schleeef, 292–322. New York: Routledge.
- Larsen, Amund B. 1926. *Sognemålene*. Oslo: Det norske videnskaps-akademi, i kommisjon hos Jacob Dybwad.
- Lid, Hallvard. 2015. ««Men Odda e' jo da naturle' sentere' fy oss, dao». Ei sosiolingvistisk gransking av variasjon og endring i dialekta i Ullensvang herad». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Mufwene, Salikoko S. 2001. *The ecology of language evolution*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Myklebust, Elinn Devold. 2012. «Årdalsdialekten – ein koiné?. Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet i Årdal 65 år etter industribygginga». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Neteland, Randi. 2014. «Koinéforming av industristedtalemål: en sosiolingvistisk studie av språkutviklingen i Sauda og Årdal de siste hundre årene». Ph.d.-avhandling, Universitetet i Bergen.
- Nornes, Marianne Valeberg. 2011. «Bergensk i Bergenhus - ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Bergenhus bydel». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Sandøy, Helge. 2016. «Kapittel 1 Språkendring». I *Norsk språkhistorie I. Mønster*, redigert av Helge Sandøy, 66–72. Oslo: Novus.
- Sandøy, Helge, Gunnstein Akselberg og Gjert Kristoffersen. «Dialektendringsprosessar. Prosjektskisse». Upublisert manuskript, sist endra 2008.
<https://w2.uib.no/filearchive/full-prosjektskildring-dialektendringsprosessar.pdf>
- Skjekkeland, Martin. 1997. *Dei norske dialektane. Tradisjonelle særdrag i jamføring med skriftmåla*. Kristiansand: HøyskoleForlaget.
- Solheim, Randi. 2006. «Språket i smeltegryta. Sosiolingvistiske utviklingslinjer i industri-samfunnet Høyanger». Dr.art.-avhandling, NTNU.
- Statistisk sentralbyrå. 2021. «Sogndal (Vestland)». Lasta ned 17. april, 2021.
<https://www.ssb.no/kommunefakta/sogndal>
- Steinsholt, Anders. 1964. *Målbryting i Hedrum*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Steinsholt, Anders. 1972. *Målbryting i Hedrum 30 år etter*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Stokstad, Ingunn. 2007. «Talemål og livsverd. Ein aldersavgrensa populasjonsstudie blant ungdomar i Aurland i Sogn». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
- Sundgren, Eva. 2009. «The varying influence of social and linguistic factors on language stability and change: The case of Eskilstuna». *Language Variation and Change* 21 (1): 97–133. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0954394509000040>

Sævik, Ragnhild. 2000. «Variasjon og endring i talemålet på søre Sunnmøre. Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet i Herøy, Ulstein, Hareid og Sande». Hovudfagsoppgåve, Universitetet i Oslo.

Talebanken. 2021. «Corpuscle :: Talebanken». Lasta ned 20. april, 2021.

<https://clarino.uib.no/korpuskel/corpus-list?collection=Talebanken>

Villanger, Silje. 2010. «« Da hadde vært litt kult visst vi hadde snakka strilsk om hondra år». Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Øygarden». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.

Ølmheim, Per Arvid. 1983. «... sa sogningen til fjordingen» *Målføre i Sogn og Fjordane*. Bergen: Sogn Mållag, Firda Mållag.

Aasmundstveit, Olav. 2008. «Høtt skjer' a? Ei sosiolingvistisk gransking av talemålet til unge i Vest-Telemark». Hovudfagsoppgåve, Universitetet i Bergen.

Abstract

The realization of the linguistic variable /aʊ/ versus /ɔ/ in nouns, verbs and adjectives is compared between two groups, a total of 72 pupils, from the junior high school of Sogndal. The first group was recorded in 2001 and the second in 2016. Also, other social variables like parental background, gender, grade level and local area are examined in the materials. The results show that all these variables have explanatory power for the realization of this variable and the way these informants choose to speak. Having at least one of their parents from Sogndal seems to be an important common feature for those who diphthongize. It is nevertheless not a predictor for using this variant. In this paper it is argued that the youngsters make linguistic choices based on how they want to identify themselves linguistically. The latter is also based on statements from the informants.

Ragnhild Lie Anderson

Universitetet i Bergen

ragnhild.anderson@uib.no

Kor e alle *k*-ar hen?

Variasjon mellom *k*- og *v*- i spørjeord blant bergenske barnehagebarn

Randi Neteland, Magnhild Selås og Ann-Kristin Helland Gujord

Artikkelen presenterer ei undersøking av variasjon mellom *k*- og *v*- i framlyd av spørjeord blant bergenske barnehagebarn med norsk som første- og andrespråk. I undersøkinga er det brukt innsikter frå både sociolingvistik og barnespråkstileigning for å finne ut korleis barna tileignar seg denne sociolingvistiske variabelen. Datamaterialet som undersøkinga er basert på, er frå opptak av samtalar mellom to–tre barn som leika saman i barnehagane dei går i. Medan Mykings undersøking av same variabel frå 1988 peika mot ei utvikling der *v*- i framlyd kunne vere på veg ut av bergensk, har seinare undersøkingar vist at *v*- framleis er noko brukt, også av ungdommar i Bergen. Dei nye resultatane som blir presentert her, viser at barna brukar overraskande mykje *v*- i framlyd – langt meir enn ungdommar og vaksne frå Bergen.

1 Innleiing

Bergensarar kan spørje med både *vem* og *kem*, *va* og *ka* og *vor* og *kor*, men det er ikkje tilfeldig kven som seier *kva*.¹ Variasjonen mellom *k*- og *v*- i framlyd av spørjeord er ein godt dokumentert sociolingvistisk variabel i det bergenske bymålet.² Tidlegare forskning knyter variasjonen til alder, sosialgruppe, bydel og kjønn (jf. Larsen og Stoltz

---

¹ Takk til to konstruktive fagfellar for gode spørsmål og forslag til betring av artikkelen.

² Val av språkleg variabel i denne artikkelen er inspirert av forskinga som er presentert i Johan Myking sin artikkel frå 1988 «Grammatiske kv-ord som sociolingvistisk variabel». Artikkelen var skriven som ein del av TUB-prosjektet (TUB = Talemål hos ungdom i Bergen), som var eit av dei første store sociolingvistiske prosjekta i Noreg.

1911–1912; Myking 1988; Nesse 1994; Doublet 2012; Hassel 2019; Sandøy, Anderson og Doublet 2014). Denne artikkelen supplerer den tidlegare forskinga med å vise fram korleis 16 bergenske barnehagebarn i 3–4-årsalderen varierer mellom å bruke *k-* og *v-* i framlyd av spørjeord. For denne aldersgruppa kan både språktileigning og sosiolingvistisk utvikling bidra til å forklare kva variant som vert brukt. I tillegg til at vi har svært unge informantar, har vi inkludert barn som snakkar andre språk enn norsk i heimen. Nokre av barna i undersøkinga vår har altså bergenske foreldre, somme har innflyttarforeldre frå andre dialektområde, og somme har foreldre som snakkar andre språk enn norsk. På den måten meiner vi at undersøkinga vår representerer det bergenske språksamfunnet i dag.

Spørsmåla vi stiller, er: Korleis varierer bergenske barnehagebarn mellom *k-* og *v-* i framlyd av spørjeord? Og følger barnehagebarna dei sosiale variasjonsmønstra som er funne i tidlegare undersøkingar av bergensk? Med innsikt både frå språktileigning og sosiolingvistikk meiner vi at vi kan bidra til eit utfyllande bilete av kva som føregår når små barn trer inn i det sosiolingvistiske praksisfellesskapet. Vi har ikkje data til å kunne analysere alle dei komplekse faktorane som det er grunn til å tru at kan spele inn på variasjonsmønstra vi finn i datamaterialet vårt, men vi viser fram variasjonen og peiker på moglege forklaringar som bør undersøkast nærare i nye sosiolingvistiske prosjekt.

2 Bakgrunn

I denne undersøkinga er informantane barn som er så unge som 3–4 år. I denne alderen tileignar barn seg det grunnleggande i språket, samstundes som dei tileignar seg den sosiolingvistiske variasjonen i samfunnet dei veks opp i (Bugge 2016; De Voegelaer, Chevrot, Katerbow og Nardy 2017; Smith og Durham 2019). Artikkelen kombinerer difor språktileigning og sosiolingvistikk, og vi plasserer oss i det framveksande internasjonale forskingsfeltet *tileigning av sosiolingvistisk variasjon (acquisition of (socio-linguistic) variation)* (jf. De Voegelaer og Katerbow 2017; Smith og Durham 2019 o.fl.). Den internasjonale forskinga på tileigning av sosiolingvistisk variasjon viser at barn allereie i barnehagealder har sosiolingvistisk kompetanse. Nokre forskingsresultat viser at variasjonsmønstra til så unge barn har nær samanheng med foreldra sine sosiolingvistiske variasjonsmønster (Smith og Durham 2019, 169; Kerswill 1996; De Voegelaer et al. 2017, 24; Sæther 1982), medan andre resultat viser at barn, også så unge som i barnehagealder, har ei meir individuell utvikling (Bugge 2014, 209ff.; Bjørn 1995; jf. også gjennomgang i Neteland 2019). Eit enkelt døme på dette, som vi kjenner godt frå det norske språksamfunnet, er at barn i skulealder kan snakke den lokale dialekten

sjølv om foreldra er innflyttarar til staden. Ein god del norske sosiolingvistiske undersøkingar viser at barn av innflyttarar ikkje meistrar alle lokale dialekttrekk like godt som barn av lokale foreldre, men i det store og heile snakkar også innflyttarbarn den lokale dialekten (jf. gjennomgang i Bugge 2019; sjå også Bugge 2016, 76). For eksempel lærer bergenske barn seg å bruke skarre-*r* sjølv om dei høyrer mange (særleg vaksne) rundt seg som ikkje skarrar (Selås og Neteland 2019).

Ifølge Bugge (2016, 70–74) er den sosiolingvistiske utviklinga i barnehagealder kjenneteikna av at barna språkleg gradvis orienterer seg bort frå foreldra/familien sin og meir mot jamaldringsgruppa/venene sine, og bidreg til språkendingar ved at dei brukar den nye/moderne varianten på staden (Kerswill 1996; Kristoffersen 1980; Bugge 2014, 248). Dette viser at barna har sosiolingvistisk kompetanse, sidan dei både oppfattar den sosiolingvistiske variasjonen som finst i lokalsamfunnet og tek i bruk den aldersadekvate varianten. Frå andre land med sterkare standardspråksideologi veit vi også at barn i barnehagealder meistrar skiljet mellom situasjonar der det passar å snakke dialekt og situasjonar der det passar å snakke standardspråk (De Vogelaer et al. 2017, 24–25; Smith, Durham og Fortune 2007, 2009). Ein slik sosiolingvistisk kompetanse ser vi også at fleirspråklege barn har frå heilt ung alder, for eksempel når dei vekslar mellom å bruke førstespråket og andrespråket alt etter kva situasjon dei er i, og kven dei snakkar med, eller når dei meistrar vekslinga mellom fleire fellesspråk i samtalar med andre fleirspråklege barn og vaksne (Lanza 1997a, 319; 1997b; Kleemann 2015). Dette betyr likevel ikkje at barnehagebarn oppfattar og tek del i all sosiolingvistisk variasjon som finst i språksamfunnet – barna utviklar den sosiolingvistiske kompetansen gradvis gjennom barndommen og ungdommen (Bugge 2016).

Ein føresetnad for at barn i barnehagealder skal kunne uttrykke sin sosiolingvistiske kompetanse, er at dei har kome så langt i språktileigninga si at dei klarer å uttale dei alternative variantane. Eit barn treng ikkje å seie mange ord før vi høyrer kva språk det snakkar på; vekslinga mellom språk kan difor kome til syne tidleg i språkutviklinga. Men for å kunne veksle mellom to ulike variantar i same språk, som *v* og *k* i framlyd av spørjeord som elles er like, må barnet klare både å oppfatte skiljet mellom variantane og å uttale dei. 3–4-åringar er ulikt språkmektige og er komne ulikt langt i språkutviklinga si (jf. del 2.2). Fleirspråklege barn kan ha kome kortare i si språkutvikling på norsk enn sine einspråklege norske vener, sidan dei utviklar to språk samstundes og har starta på norskinnlæringa seinare (først når dei begynte i barnehagen). Sjølv om vi her gjennomfører ei «typisk» sosiolingvistisk undersøking, vil vi altså også innreflektere barnas individuelle språkutvikling i undersøkinga, for eksempel deira fonologiske utvikling på norsk og det at nokon av dei er fleirspråklege og kan reknast som tidlege andrespråksinnlærarar av norsk. Det gjer for eksempel at det er relevant å trekke inn fonologien i førstespråka deira (jf. del 2.2).

2.1 Om vekslinga mellom *k-* og *v-* i framlyd av spørjeord i bergensk

I *Bergens bymål* frå tidleg 1900-tal (Larsen og Stoltz 1911–1912) er variasjonen mellom *k-* og *v-* i framlyd av spørjeord i bergensk skildra. Larsen og Stoltz knyter vekslinga til sosiale grupper: Talarane av det høgare talemålet i byen brukar *v-* i framlyd av spørjeord, men *kan* også bruke *k-*, medan «almuen» alltid brukar *k-* i framlyd (Larsen og Stoltz 1911–1912, 88, 238, 243–244). Liknande mønster er også funne i nyare sosiolingvistiske undersøkingar, i tillegg til at ein har funne aldersskilnader, kjønnskilnader og skilnader mellom bydelar. Vi skal ikkje gå inn på alle dei sosiale mønstra for variasjonen mellom *k-* og *v-* som er dokumentert i tidlegare forskning om bergensk, men vil trekke fram dei som er mest relevante for vår undersøking.

Vi skal først sjå på aldersskilnader, sidan desse kan seie oss om bruken endrar seg over tid. I TUB-undersøkinga frå 80-talet er frekvensen av *v-* i framlyd mykje lågare blant ungdommane enn blant dei eldre informantane.³ Ungdommane brukar berre om lag 10 % *v-*, medan dei eldre brukar over 40 % (Myking 1988, 26). Det kan sjå ut som at ein på 80-talet hadde ei endring der *v-* i framlyd av spørjeord var på veg ut av bruk i bergensk. Dei nyare undersøkingane av bergensk viser likevel at *v-* framleis er brukt ein del, også blant unge informantar: I Nesses undersøking av talemålet i Bergen sentrum (1994) blir *v-* brukt i om lag 30 % av tilfella av dei eldste informantane og om lag 20 % av unge informantar, og om lag det same talet gjeld også for ungdomar i ei seinare undersøking frå Bergen sentrum (Sandøy, Anderson og Doublet 2014). Vi finn også ganske mykje bruk av *v-* blant unge i Fana sentrum (Doublet 2012), men forsvinnande lite på Laksevåg (Hassel 2019). Desse bydelsskilnadene samsvarer med skilnader funne i Myking (1988, 29), og det skal vi kome nærare inn på snart, men i første omgang vil vi oppsummere at tidlegare forskning altså viser at *v-* i framlyd av spørjeord ikkje har gått ut av bruk. Generasjonen som hadde låge frekvensar på 80-talet, har høgare frekvensar no, og *v-*-variantane er også brukt av den nye ungdomsgenerasjonen i Bergen. Aldersvariasjonen vi såg i Myking si undersøking, var altså ikkje eit teikn på endring. Når vi finn det same mønsteret i desse nyare undersøkingane, der dei yngste informantane brukar minst *v-* av aldersgruppene (Nesse 1994, 82; Doublet 2012, 91; Hassel 2019, 86; Sandøy, Anderson og Doublet 2014, 249), tyder dette på at vekslinga mellom *k-* og *v-* i framlyd er ein stabil sosiolingvistisk variabel i bergensk, som viser

---

³ I TUB-undersøkinga intervjuar dei 92 ungdommar frå ulike sosiale grupper og ulike bydelar i Bergen. På 2010-talet har talemålet i nokre av desse bydelane blitt undersøkt igjen som del av prosjektet *Dialektendingsprosessar* (Nornes 2011; Doublet 2012; Hassel 2019). Dei eldre informantane i TUB-prosjektet var ei kontrollgruppe på 12 informantar, født i 1908–09, som var oppvaksne i Bergen og hadde budd der heile sitt vaksne liv.

nokon grad av livsfaseendring, altså tendensar til eit gjentakande mønster der unge begynner å bruke meir *v-* når dei blir eldre.⁴

Ein stabil sosiolingvistisk variabel er ein variabel der det ikkje føregår observerbar endring over tid, men der variantane er fordelt t.d. etter sosiale eller kjønnsmessige skilje. Mykje av den språklege variasjonen vi finn i norske talemål i dag, er endringar der ein ny/moderne variant tek over for ein eldre/tradisjonell variant. Variasjonen mellom *v-* og *k-* i framlyd av spørjeord i bergensk er altså ikkje eit slikt tilfelle: Her har variasjonen vore stabil over ein lengre periode og mønstra blir reproduisert frå generasjon til generasjon. Slike stabile variablar er ofte knytte til prestisjedimensjonen av språket (ofte ein prestisjespråksvariant og ein ikkje-prestisjespråksvariant), og bruken av variantane vil ofte variere langs sosioøkonomiske skiljelinjer og/eller andre sosiale skiljelinjer som er relevante i det spesifikke samfunnet (Labov 2001, 80ff.). Dette passar fint for vår undersøking, sidan vi ikkje primært vil dokumentere endring, men vil finne ut kva for sosiale variasjonsmønster som finst blant barnehagebarn i Bergen, og korleis dei utviklar sin språklege kompetanse.⁵

Som tidlegare nemnt, er det dokumentert språklege skilnader mellom bydelane i Bergen. I vår undersøking kjem barna frå to barnehagar i Bergen sentrum. I TUB-undersøkinga blei *v-* i framlyd brukt mest i Fana sentrum (dvs. Nesttun, 26 % *v-*), Bergen sentrum (22 %) og Åsane (16 %), medan det var mellom 0 og 5 % i dei andre bydelane; f.eks. var det 4,3 % *v-* på Laksevåg (Myking 1988, 29). Dei nyare sosiolingvistiske undersøkingane frå Bergen stadfestar desse mønstra der *v-* er brukt meir i Bergen sentrum enn på Laksevåg, og aller mest brukt i Nesttun-området (Nesse 1994; Hassel 2019; Sandøy, Anderson og Doublet 2014). Sjølv om Bergen ikkje er like sosioøkonomisk delt som t.d. Oslo, samsvarer desse språklege variasjonsmønstra med sosioøkonomiske skilnader mellom bydelane på den måten at *v-* er mest brukt i dei bydelane som skårar høgast på sosioøkonomiske mål som inntekt, utdanning, storleik på bustadane og liknande. Det ser altså ut til at mønstra frå Larsen og Stoltz si undersøking framleis står ved lag: *v-* er mest brukt av bergensarar i dei øvre sosiale laga, og dei vekslar mellom *v-* og *k-*, medan dei andre bergensarane brukar *k-*. Ut frå

---

⁴ Fana sentrum/Nesttun er eit viktig unntak frå dette mønsteret. I denne bydelen ser det ut til at bruken av *v-*variantane aukar blant dei yngste informantane. Fordi også ei rekke andre høgstatusvariantar aukar i bruk i denne bydelen samanlikna med Bergen sentrum, har Sandøy, Anderson og Doublet (2014) spekulert på om dette inneber at bergensk er i ferd med å dele seg inn i to varietetar. Dette kjem vi ikkje nærare inn på i denne undersøkinga, sidan vi ikkje har med informantar frå Fana/Nesttun-området.

⁵ Ifølge Labov vil barn reproducere foreldra sine variasjonsmønster når det er tale om stabile variablar (Labov 2001, 417–421), men Labov snakkar her berre om tilfelle der foreldra sjølve brukar den lokale dialekten, og seier ikkje noko om korleis dette er for andre barn som tileignar seg den lokale dialekten.

dette kan vi kanskje seie at i bergensdialekten indekserer bruk av *v*- i spørjeord høg sosial status, eventuelt i kombinasjon med å indeksere lokal tilhøyrslø til ein bydel.

Det har også blitt dokumentert kjønnskilnader i realisasjonen av denne variabelen, men her er dataa noko motstridande: I TUB-undersøkinga var det flest kvinner som brukte *v*-variantar (Myking 1988, 32), medan det er flest menn som brukar *v*- i dei nyare undersøkingane frå Bergen sentrum (Sandøy, Anderson og Doublet 2014, 254). Myking (1988, 32) viser også til at kjønn, bydel og sosial klasse heng nært saman: Dei som brukte *v*-variantar aller mest (45 % eller meir), var kvinner i sosialgruppe 1 frå Bergen sentrum, Fana sentrum og Åsane. Sosialgruppe 1 var gruppa med høgast sosioøkonomisk status i TUB-undersøkinga (for ungdommane var dette basert på faren sitt yrke, jf. Myking 1988, 1). I vår undersøking har vi ikkje samla inn data om foreldra sin sosioøkonomiske status, og vi kan difor ikkje undersøke sosioøkonomiske skiljeliner mellom barna direkte. Men dei to barnehagane som er representert i undersøkinga vår, ligg i to område av Bergen sentrum som har ulik sosial og økonomisk profil: Barnehagen vi har kalla Krappsvingen ligg i eit område som mellom anna er kjenne-teikna av høgare utanlandsk innvandring og lågare medianinntekt enn området der barnehagen vi har kalla Grasbakken ligg.⁶ Barn i Bergen får som hovudregel tilbod om barnehageplass i same område som dei bur i, og eventuelle språklege skilnader mellom barnehagane kan dimed ha samanheng med sosiale eller økonomiske skiljeliner i Bergen.⁷

Barna i undersøkinga vår er barn av innvandrarar frå andre land, barn av innflyttarar frå andre delar av landet og barn av bergensarar. Desse dimensjonane har ikkje blitt utforska i dei tidlegare undersøkingane av bergensk. Det finst mange norske undersøkingar som dokumenterer at barn av innflyttarar frå andre stader i Noreg tileignar seg den lokale dialekten, sjølv om dei ikkje nødvendigvis lærer seg alle dei språklege nyansane i den tradisjonelle lokale dialekten (jf. oversikt i Bugge 2019). Korleis barn av innvandrarar frå andre land tileignar seg den lokale norske dialekten der dei veks opp, er lite utforska i norsk og internasjonal sosiolingvistikk. Ein har først og fremst vore oppteken av å utforske dei språklege innovasjonane denne gruppa fleirspråklege ofte står for (dvs. multietnolektisk stil). Eit døme på dette er undersøkingane av multietnolektisk stil i Oslo, der ein har funne ut at ungdommar med fleirspråkleg bakgrunn vekslar mellom multietnolektisk stil og moderne Oslo-dialekt (Aarsæther

---

⁶ Dette baserer vi på Bergen kommune si levekårsundersøking (Bergen kommune 2019). Der brukar dei ei meir finmaska inndeling i bydelar enn vi gjer i denne undersøkinga. Av omsyn til anonymiteten til barnehagebarna vil vi ikkje oppgjje nøyaktig kva liten del av Bergen kommune barnehagane ligg i, og vi oppgjev difor heller ikkje nøyaktige tal når vi seier at det er skilnader mellom bydelane.

⁷ Jf. Bergen kommune sin informasjon til dei som skal søke barnehageplass (Bergen kommune 2021).

2010, 113–114), noko som også kan seiast å dokumentere at dei har tileigna seg den lokale dialekten. Men det kan også vere slik at desse ungdommane held på nokre av dei multietnolektiske trekka i språket sitt også når dei brukar ein formell del av registeret sitt, slik det er dokumentert frå Sverige (Bijvoet og Senter 2021). Her har ungdommane med seg ein «klang av förorten» også i formell tale og indekserer såleis tilhøyrsløse til lokalmiljøet sitt også når dei ikkje brukar den slangprega, uformelle multietnolektiske stilen.⁸ Sidan barna i vår undersøking er så unge, er det ikkje lett å seie om dei kjenner til den språklege variasjonen som finst i den lokale dialekten. Vi stiller oss tvilande til at så unge barn kan gjere eit (umedvite) val mellom *v* og *k* i framlyd ut frå kva dei to variantane indekserer om sosial status og bydelstilhøyrsløse (jf. Bugge 2016). Vi legg likevel til grunn for undersøkinga vår at i Noreg tileignar også barn av innvandrarar frå andre land seg den lokale dialekten, og det er i så fall grunn til å tru at dei bidreg på lik linje med dei andre barna i same generasjon til å utvikle og endre dialekten.⁹

2.2 Barns språkutvikling og *k*- og *v*- i framlyd av ord

Barn lærer ikkje alle lydar dei treng på ein gong. Dei brukar dei lydane dei kan, og brukar ulike strategiar for å kome så nær målspråksforma som råd. Her er målspråksformene anten *v*- eller *k*- i framlyd.

---

⁸ Om barn av innvandrarar brukar lokal dialekt, standardtalemål eller multietnolektisk stil, blir også utforska i temanummeret «Migration and Dialect Acquisition in Europe» av tidsskriftet *Journal of Multilingual and Multicultural Development* (Auer og Røyneland 2020) med data frå mange ulike språksamfunn i Europa. Ein av hovudkonklusjonane som redaktørane trekker på bakgrunn av artiklane, er at dialektbruken blant innvandrarane sine barn kjem an på samfunnet som heilskap: Barn som snakkar eit minoritetsspråk i heimen, kan sjølvsagt ikkje tileigne seg den lokale dialekten viss dei sjeldan eller aldri møter og snakkar med majoritetsspråklege dialektalarar. Difor blir det lite bruk av lokale dialekttrekk blant innvandrarane sine barn i samfunn der innvandrarbefolkninga bur tett og det er vanleg å snakke standardtalemål på skulen (f.eks. i Tyskland), medan i samfunn der innvandrarbefolkninga bur meir spreidd og dialektar er brukt meir på skulen og i samfunnet elles (som i Noreg), er det vanlegare at barn av innvandrarar tileignar seg den lokale dialekten (Auer og Røyneland 2020, 3–4). Redaktørane peiker også på at dette er tendensar som ikkje nødvendigvis gjeld for eit heilt land, for eksempel kan det vere at måten dei skildrar Noreg på, ikkje gjeld for Oslo, sidan det er ganske store buområde der med overvekt av innvandrarbefolkning (Auer og Røyneland 2020, 8). Vi nemner dette unntaket, sidan den eine barnehagen i undersøkinga vår ligg i eit buområde der mange innvandrarar bur, men samanlikna med Oslo er desse områda i Bergen små og spreidde.

⁹ Jamfør endringane i Oslo-målet som har skjedd i same tidsrom som innovatørane og brukarane av multietnolektisk stil vaks opp i Oslo (Stjernholm 2014, 80–85).

I norsk kan vi godt ha ordinitielle konsonantgrupper, men den føretrekte strukturen er K+V+K. Dimed følger at både /kem/ og /vem/, /ka/ og /va/, /kør/ og /vør/ følger føretrekte fonotaktiske lydstrukturar. /k/ er ein lukkelyd, mens /v/ er ein frikativ.¹⁰ Lydane blir produsert på bestemte stader i munnen, og med ein bestemt artikulasjonsmåte: /k/ blir uttalt gjennom eit velart lukke, mens /v/ blir uttalt ved labiodental friksjon. Generelt seier ein at lukkelydane er lettare å artikulere. Det er fordi eit lukke er lettare å få til reint munnmotorisk enn det er å få til den akkurat passe kontakten mellom nedre og øvre artikulatur i friksjonslydane. Dette burde gje eit fortrinn for realisasjon med /k/. På den andre sida er fronting eit kjent fenomen i barnespråksfonologien, det vil seie at ein erstattar ein konsonant produsert med innsnevring bak i munnen med ein konsonant som er produsert, ofte på tilsvarende måte, lenger framme i munnen. Dette kunne vere eit argument for at /v/ skulle bli meir brukt enn /k/. Jakobson ([1941] 1968) leita etter strukturalistiske universalier. Han hevda at rekkefølgja ein tileignar seg lydar i, er universell, men at tida ein treng på tileigninga, er individuell, og at det er grunnleggande eigenskapar ved lydane som gjer dei lette eller vanskelege å tileigne seg. Til dømes er der universelle tendensar til at dersom ein har tileigna seg frikativar, har ein også tileigna seg plosivar, men denne implikasjonspila går ikkje den andre vegen: Dersom ein har plosivar, betyr ikkje det at ein har frikativar. Clark (2003, 115) viser at desse tendensane ved første augekast ser ut til å følge liknande tendensar som konsonantinventar på tvers av språk: Somme lydar er lettare å produsere for artikulasjonsorgana, og dette er dei same lydane som barn tileignar seg tidleg, og som finst i mange språkssystem (O'Grady 2005, 152–153). I tillegg veit vi at barn har lettast for å produsere lydar korrekt i starten av ord. At dei eventuelt ikkje klarer å uttale /k/ eller /v/ i slutten av ord, betyr altså ikkje at dei treng å ha vanskar med å uttale dei i starten av orda (O'Grady 2005, 152–153).

Når barn lærer seg KVK-grupper, har dei ein tendens til først å føretrekke at dei to konsonantane har same artikulasjonsstad. Seinare klarer dei å differensiere og gje dei to konsonantane ulik artikulasjonsstad (Clark 2003, 116). Det burde indikere at dei første spørjeorda hadde forma /vem/ med to konsonantar med tilnærma same artikulasjonsstad (men med ulik artikulasjonsmåte). Etter kvart kan ein så få realisasjonen /kem/, der konsonantane har ulik artikulasjonsstad (men tilnærma same artikulasjonsmåte). O'Grady presenterer eit nokså typisk, og nokså universelt, konsonantinventar ved toårsalder: *p, t, k, b, d, g, m, n, f, s* og *w*. Ved fireårsalder har barna også

---

¹⁰ Vi har brukt minst mogleg og enklast mogleg lydskrift av omsyn til lesarane. Når vi skriv /v/, kan det både vise til ein frikativ [v] og ein approksimant [ʋ]. Vi har ikkje teke stilling til om ungene brukar skarre-*r* eller ikkje, og /r/ svarar difor til alle *r*-uttalar.

tileigna seg /v/ (O'Grady 2005, 152). Ut frå dette kan ein tenke seg at spørjeord med *k-* vil vere den lettaste uttalevarianten.

Ni av informantane våre er fleirspråklege. Åtte av dei ni har ei språkutvikling som må beskrivast som suksessiv fleirspråkleg utvikling, då dei starta å tileigne seg norsk i barnehagen. Desse barna veks opp i heimar der foreldra har snakka andre førstespråk enn norsk til dei sidan fødselen, og har til samanlikning med dei andre barna ei viss forseinking i oppstarten av norskinnlæringa. Dei har dessutan også mindre innputt på norsk sidan den samla språklege innputten til desse barna er fordelte på fleire språk. Vi legg til grunn at desse barna tileignar seg norsk som andrespråk (tidleg andrespråkslæring, jf. Gujord, Neteland og Selås 2018; 2021). Eitt av barna, Julia (jf. tabell 1), har simultan fleirspråkleg utvikling fordi ho har møtt både norsk og engelsk heime frå ho vart fødd. Til liks med dei sju barna som er einspråklege i norsk, tileignar Julia seg norsk som førstespråk, men vi kan rekne med at også ho har noko mindre samla innputt på norsk enn dei einspråklege norske barna. Ifølge litteraturen på simultan fleirspråkleg utvikling er det grunn til å vente at Julia skal tileigne seg same fonologiske kompetanse som barna med einspråkleg førstespråksutvikling i norsk, sjølv om det også er forventa at barn som lærer to førstespråk samstundes, vil bruke noko lengre tid på å få uttalen på plass samanlikna med dei som berre skal lære seg eitt fonologisk system (Hammer et al. 2014; Serratrice 2013; Meisel 2006). Samstundes viser denne forskinga at denne forseinkinga oftast vil gjelde det språket barna møter minst. I dette tilfellet vil det vere engelsk og ikkje norsk.

Det er også forventa at dei åtte barna som møtte norsk dagleg først og fremst då dei starta i barnehagen, og som lærer norsk som andrespråk, på lang sikt vil oppnå tilnærma målspråklik fonologisk kompetanse i norsk. Andrespråkslæring er, i motsetnad til førstespråkslæring, i høg grad prega av individuell variasjon både undervegs i læringsprosessen og med tanke på læringsutfall, men det er godt dokumentert i litteraturen at tidleg oppstart er ein stor føremon i læringa av særleg fonologien i eit andrespråk (Herschensohn 2013). Medan andrespråkslæring i vaksen alder sjeldan fører til aksentfri andrespråksproduksjon, og kanskje også til at andre fonologiske skilnader i andrespråket ikkje blir oppfatta (t.d. skilnaden mellom /i/ og /y/ i norsk), er utsiktene innanfor dette området i språket altså annleis i tidleg andrespråkslæring. Sjølv om informantane som tileignar seg norsk som andrespråk, truleg vil tileigne seg det norske lydsystemet på lik linje med jamaldringane, kan det førekomme at språket deira i den fasen dei var i då vi gjorde opptak av den norske talen deira, er prega av utviklingstrekk som er typiske for den tidlege fasen i andrespråkstileigninga (t.d. forenklingar i uttalen av vokalar og i fonotaksen) og tverrspråkleg påverknad (transfer), som er eit typisk trekk ved andrespråksutvikling (jf. t.d. Berggreen, Sørland og Alver 2012; Gujord 2017). Fenomenet tverrspråkleg påverknad er også rekna for å gjere seg

gjeldande i størst grad på fonologiområdet (og vokabular), og det er også dokumentert at språka hos barn med (simultan og suksessiv) fleirspråkleg utvikling påverkar kvarandre. Vi kan altså ikkje sjå vekk frå fonologisk transfer frå Julia sitt engelske språk eller frå førstespråksfonologien til dei åtte barna som lærer norsk som andrespråk. I så tilfelle er det relevant å kjenne til om dei ulike førstespråka til informantane er ulike norsk når det gjeld om /k/ og /v/ inngår i konsonantinventaret, og om /k/ og /v/ kan stå i framlyd i førstespråka, slik dei kan i norsk.

Ifølge UPSID-databasen er /k/ blant dei ti mest frekvente konsonantane i verdas språk (Knudsen og Husby 2020, 67), og ei generalisering i forskingslitteraturen om tileigning av andrespråksfonologi er at dei lydane som er utbreidde i verdas språk, er uproblematiske å tileigne seg (Knudsen og Husby 2020, 67). K-lyden finst også i alle førstespråka til informantane. Konsonanten /v/ er mindre utbreidd enn det /k/ er, og i fire av førstespråka, karensk, somali, temne og amharisk, inngår ikkje /v/ i konsonantinventaret.¹¹ For Frank, Arion, Jonatan, Lana og Anna, som har høvesvis karensk, somali, temne og amharisk som førstespråk (jf. tabell 1), kan altså ein eventuell påverknad frå førstespråket innebære at ord med /v/ er vanskelegare å seie på norsk, fordi dei ikkje har /v/ i førstespråket.

3 Metode

Vi baserer analysane våre på videoopptak av 16 barnehagebarn som leiker med andre barn. Vi samla inn data i to barnehagar, Krappsvingen og Grاسبakken, og barna hørde til på same avdeling. I dei fleste videoane leiker barna i grupper på to eller tre. Opptaka er på om lag 20 minutt, og på 30 minutt når tre barn deltek. Vi gjentok opptaka med så mange som mogleg av barna etter om lag eit halvt år, og med nokre eitt år etter det igjen. Vi kan dimed følge den språklege og sosiolingvistiske utviklinga deira over tid.¹² I tabell 1 er det ei oversikt over barna som viser pseudonyma deira og pseudonymet til barnehagen dei gjekk i, kva språk dei utviklar, kor mange målepunkt dei var med på, og kor gamle dei var på dei ulike målepunkta. Ei tom celle i tabellen tyder at barnet ikkje deltok i undersøkinga på det målepunktet.

---

¹¹ Dette baserer vi på ein gjennomgang i UPSID-databasen (Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt, Abteilung Phonetik 2018) av fonologien i somali, kurdisk, amharisk, temne og karensk, og av tigrinja i databasen phoible (Moran og McCloy 2019).

¹² Det er ikkje sikkert at desse barna kan reknast som panelinformantar i sosiolingvistisk forstand, sidan det er så kort tidsrom mellom kvart målepunkt, men barns språk utviklar seg særst fort i denne alderen, og målepunkta bidreg såleis både til å dokumentere språkleg og sosiolingvistisk utvikling i tidleg barn-
dom.

Namn	Barnehage	Språk	Alder		
			Første målepkt.	Andre målepkt.	Tredje målepkt.
Arion	Krappsvingen	somali, norsk	3;3	3;11	5;6
Hermela	Krappsvingen	tigrinja, norsk	3;4	4;0	5;4
Nathan	Krappsvingen	kurdisk, norsk	3;4	4;0	5;11
Jonatan	Krappsvingen	somali, norsk	3;5		
Anna	Krappsvingen	amharisk, tigrinja, norsk	3;9	4;5	5;9
Nooria	Krappsvingen	kurdisk, norsk	3;9		
Lana	Krappsvingen	mende, temne, norsk	4;0	4;8	6;0
Philip	Krappsvingen	norsk	3;6		
Frank	Grasbakken	karensk, norsk	3;1	3;8	
Olav	Grasbakken	norsk	2;9	3;2	
Helene	Grasbakken	norsk	3;2	3;9	
Synne	Grasbakken	norsk	3;3	3;8	
Monika	Grasbakken	norsk	3;5	3;10	
Håkon	Grasbakken	norsk	3;5	3;10	
Eirik	Grasbakken	norsk	3;7	4;0	4;2
Julia	Grasbakken	engelsk, norsk	3;3	3;8	

Tabell 1. Oversikt over barna som deltok i undersøkinga

Dataa om barna sin bruk av *k*- og *v*- i framlyd av spørjeord har vi analysert på følgande måte: To av oss gjekk, kvar for oss, gjennom videoopptaka og ekserperte alle spørjeord, og om barna sa *v*- eller *k*- i framlyd. Deretter blei desse oversiktene samanlikna, og i dei tilfella vi ikkje hadde notert det same, gjekk den tredje av oss inn i opptaka og sjekka kva som var rett.¹³ Philip hadde ingen belegg på spørjeord og er difor ikkje med vidare i artikkelen. Vi har ikkje skilt mellom ulike *v*-uttalar, men kategorisert alt som høyrdest ut som ein /v/ i framlyd av spørjeord, saman i ei gruppe, og alt som høyrdest ut som /k/ i framlyd av spørjeord, i den andre gruppa. Dette var ikkje vanskeleg, sidan barna i undersøkinga snakka relativt tydeleg og hadde klar uttale. Vi har heller ikkje teke omsyn til rolleleikspråk. Barna er så unge på det første målepunktet at det ikkje er lett å tolke kva som er rolleytringar, og om dei i det heile teke har begynt å bruke

¹³ I dei fleste tilfella vi oppdaga avvik, var avviket at berre ein av oss hadde høyrst spørjeordet. Dette er ei kjend utfordring med ekserpering, og blei enkelt løyst med at den tredje gjekk inn og sjekka at spørjeordet faktisk blei sagt og korleis det vart uttalt. Det var svært få tilfelle der dei to første lyttarane hadde høyrst ulik lyd initialt i ordet. Også desse blei sjekka av tredjelyttaren, som avgjorde kva som var rett.

språket på denne måten (jf. Høigård 2006, 80–83). Nokre få av ytringane på det tredje målepunktet er tydelegare rolleytringar med tilgjort stemme og austnorskliknande intonasjon.

Variabelen *k/v* i framlyd av spørjeord involverer fleire ord, som vi har kategorisert på same måte som Myking (1988, 21), men med visse modifikasjonar (sjå tabell 2).

Spørjeord med /k/ i framlyd	Spørjeord med /v/ i framlyd
/ka/	/va/
/kala/	/vilken/ ¹⁴
/kem/	/vem/
/kor/	/vor/
/kordan/	/vordan/
/kofofor/	/vofofor/

Tabell 2. Oversikt over spørjeorda i den språklege variabelen (basert på Myking 1988, 21)

Ut frå det vi veit frå tidlegare forskning om dette språklege fenomenet og om barns språklege og sosiolingvistiske utvikling (jf. del 2), og med omsyn til bakgrunnsdataa vi har samla inn om barna og familiare deira, har vi valt å inkludere dei sosiale faktorene vist i tabell 3 i undersøkinga vår.

Sosial variabel	Variantar (forklaring)
Språkleg variasjon i heimen	Norsk (minst ein forelder snakkar norsk)
	Andre språk (foreldra snakkar andre språk enn norsk)
Barnehage	Krappsvingen
	Grasbakken
Kjønn	Jente
	Gut

Tabell 3. Oversikt over sosiale variablar og variantar

I dei sosiolingvistiske undersøkingane (del 4.1) har vi kalkulert relativ frekvens av bruk av spørjeord med *v-* på gruppenivå på første målepunkt, utan omsyn til individuell variasjon. Når vi ser på individuell tileigning (del 4.2), viser vi individuell

¹⁴ Myking argumenterer for at spørjeordet /vilken/ må vere med i variabelen sjølv om det ikkje finst ein direkte ekvivalent som byrjar på /k/. Vi har her skrive inn /kala/ som eit alternativ. Myking nemner også /ka slags/ og /ka for en/ som alternativ for /vilken/ i bergensk. Poenget er at det finst alternativ til /vilken/ i bergensk som byrjar med /k/.

variasjon mellom *k*- og *v*- for kvart barn på kvart målepunkt (absolutte tal og relativ frekvens).

4 Bergenske barnehagebarns bruk av *k*- og *v*- i framlyd av spørjeord

4.1 Sosial variasjon på gruppenivå

I denne delen viser vi fram variasjonen som finst på gruppenivå på første opptakstidspunkt. På dette tidspunktet er dei fleste barna 3 år (jf. tabell 1). Totalt i heile barnegruppa er det 74 belegg på første målepunkt, og det blir brukt *v*- i framlyd i 51 % av tilfella. Dette er eit høgt tal samanlikna med tidlegare undersøkingar frå Bergen. Tabellane nedanfor viser relativ frekvens av bruk av *v*- i framlyd og reelle tal på kor mange belegg det er totalt (N). Først skal vi sjå at det ikkje ser ut til å vere skilje mellom kjønna når det gjeld om dei realiserer spørjeord med *v*- eller *k*- i framlyd (tabell 4).

	Jenter	Gutar
Prosentdel <i>v</i> -	51 %	51 %
	N = 35	N = 39

Tabell 4. Prosentdel *v*- i framlyd av spørjeord, kjønn

Denne manglande kjønnskilnaden blant treåringane tolkar vi som at den språklege variasjonen vi finn, ikkje har nokon samanheng med kjønn. Som vi skal sjå, finst det andre sosiale variablar som ser ut til å gje langt tydelegare variasjonsmønster i denne aldersgruppa. Vi ser først på variasjonen i bruk av *v*- i framlyd mellom dei to barnehagegruppene: barna frå Grasbakken og barna frå Krappsvingen (tabell 5).

	Grasbakken	Krappsvingen
Prosentdel <i>v</i> -	67 %	28 %
	N = 45	N = 29

Tabell 5. Prosentdel *v*- i framlyd av spørjeord, barnehagegrupper

Vi kan her sjå at det er stor språkleg skilnad mellom språkbruken i Grasbakken og i Krappsvingen. Barna i Grasbakken brukar *v*- i framlyd av spørjeord langt oftare enn barna i Krappsvingen. Vi minner om at desse to barnehagane ligg i to sosioøkonomisk ulike område av Bergen sentrum, der Krappsvingen er i eit typisk moderne arbeidar-klassestrøk med fleire innvandrarar og lågare medianinntekt enn området der Grasbakken ligg. I lys av dette er ikkje skilnadene mellom barnehagane så overraskande.

Den neste sosiale variabelen vi viser, er språkbruk i heimen. Her er det to grupper barn: dei som snakkar andre språk i heimen, og dei som snakkar norsk heime.¹⁵

	Andre språk	Norsk
Prosentdel <i>v</i> -	26 %	73 %
	N = 34	N = 40

Tabell 6. Prosentdel *v*- i framlyd av spørjeord, språkbruk i heimen

Som ein kan sjå av tabell 6, er det store språklege skilnader mellom gruppa som snakkar andre språk i heimen enn norsk, og barna som snakkar norsk heime. Sidan *k/v* i framlyd av spørjeord er ein sosial variabel i bergensk og elles i norsk oftast kjem an på kva geolekt ein snakkar, er det interessant å sjå nærare på kva slags norsk varietet foreldra snakkar. Vi kjenner dialektbakgrunnen til dei fleste foreldra til barna som snakkar norsk heime. I denne gruppa er det slik at dei fleste har ein bergensk forelder og ein innflyttarforelder (Helene, Håkon, Julia, Monika, Olav), medan eitt av barna har to bergensktalande foreldre (Eirik), og eitt av barna har ein innflyttarforelder og ein engelsktalande forelder (Julia). Dei fleste innflyttarforeldra kjem frå dialektområde med *k*- i framlyd av spørjeord. Vi vil presisere at vi ikkje har lydopptak av foreldra, og at vi dimed t.d. ikkje veit kva slags bergensk varietet dei brukar. Vi kjenner heller ikkje til kva slags norske varietetar innvandrarforeldra snakkar.¹⁶ Dette hadde vore nyttig for å kunne seie noko meir presist om kvifor det er så store skilnader mellom barna som snakkar norsk heime, og dei som snakkar andre språk i heimen. Ut frå dataa vi har, meiner vi det er sannsynleg at dei fleste barna som snakkar norsk heime, har foreldre som seier spørjeord med *k*- i framlyd. Vi kan dimed ikkje sjå at foreldra sine norske dialektar har nokon klar påverknad på barna sin språkbruk (jf. også Neteland 2019).

I tillegg til skiljet vi tidlegare har sett mellom dei to barnehagane, er dette ei mogleg skiljeline mellom barna, der dei som har foreldre som snakkar andre språk heime og ikkje byrjar å lære norsk før i barnehagen, brukar *v*- i framlyd langt sjeldnare enn dei som snakkar norsk i heimen. Sidan nesten alle dei fleirspråklege barna går i Krappsvingen barnehage, er det vanskeleg å skilje mellom desse to sosiale variablane. Vi veit altså ikkje om det først og fremst er barnehage (og dimed bydel) eller språkbakgrunn

¹⁵ Julia, som snakkar både engelsk og norsk heime, er inkludert i norsk-gruppa her.

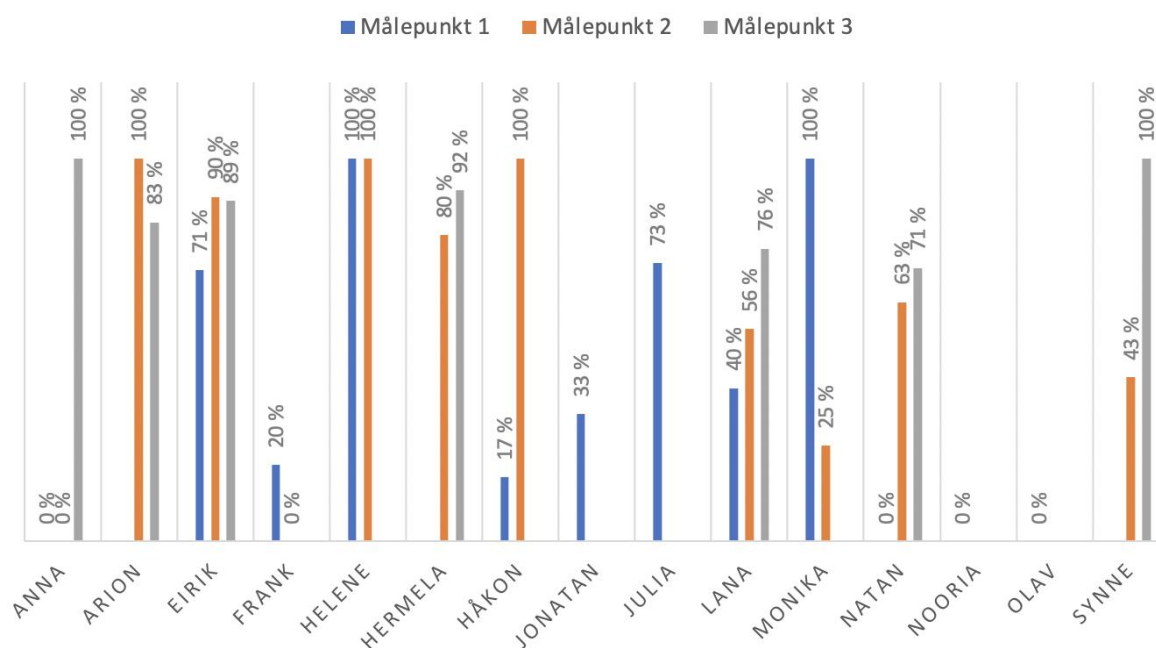
¹⁶ Dette finst det lite forskning på i Noreg, men generelt kan vi seie at kva norsk varietet vaksne innvandrarar snakkar, både kjem an på kva standardskriftspråk dei (eventuelt) har lært på norskkurs, og på om dei har ønske om og moglegheit til å tileigne seg den lokale dialekten (jf. Van Ommeren 2010; Auer og Røyneland 2020).

(einspråkleg eller fleispråkleg) som er hovudårsaka til skilnadene mellom desse to barnegruppene. I neste del ser vi nærare på den individuelle variasjonen og dei språklege endringane som skjer etter kvart som barna blir eldre, og med utgangspunkt i det vil vi seie noko meir om korleis variasjonen kan henge saman med barnas språk og språkutvikling.

4.2 Individuell variasjon og endring

Den sosiolingvistiske variasjonen heng sjølvsagt tett saman med individuell variasjon og tileining av språket når barna er så unge. Individuell variasjon kan seie oss mykje om korleis barna tileignar seg norsk og bergensk. Vi vil her vise fram variasjon på individnivå. For dei barna vi har fleire opptak med, viser vi også korleis dei endrar bruken etter kvart som dei blir eldre (jf. oversikt over barnas alder, tabell 1). Figur 1 viser kor ofte barna brukar *v*- i framlyd av spørjeord. 0 % tyder at dei berre brukar *k*- (f.eks. gjeld dette Olav, målepunkt 1), medan ingen verdi tyder at dei ikkje seier nokon spørjeord i opptaket (f.eks. gjeld dette Hermela, målepunkt 1).

Figur 1. Prosentdel *v*- blant alle barna på alle målepunkt

Nokre av barna brukar mange spørjeord i opptaka, og andre seier få spørjeord. Prosentdelane *v*- i figur 1 viser difor til særskilte reelle tal på spørjeord med *v*- og *k*- i framlyd. I tabell 7 nedanfor viser vi kor ofte kvart enkelt barn seier eit spørjeord som byrjar på *v*-, og kor mange spørjeord barnet seier totalt i opptaket, både i absolutte tal, og i prosent av alle spørjeorda.

Namn	Målepunkt 1		Målepunkt 2		Målepunkt 3	
	%	N	%	N	%	N
Anna	0 %	0 av 1	0 %	0 av 3	100 %	23 av 23
Arion	–	ingen	100 %	1 av 1	83 %	5 av 6
Eirik	71 %	17 av 24	90 %	9 av 10	89 %	8 av 9
Frank	20 %	1 av 5	0 %	0 av 10		
Helene	100 %	2 av 2	100 %	5 av 5		
Hermela	–	ingen	80 %	8 av 10	92 %	11 av 12
Håkon	17 %	1 av 6	100 %	1 av 1		
Jonatan	33 %	2 av 6				
Julia	73 %	8 av 11	–	ingen		
Lana	40 %	6 av 15	56 %	5 av 9	76 %	13 av 17
Monika	100 %	2 av 2	25 %	1 av 4		
Natan	0 %	0 av 3	63 %	5 av 8	71 %	5 av 7
Nooria	0 %	0 av 4				
Olav	0 %	0 av 1	–	ingen		
Synne	–	ingen	43 %	3 av 7	100 %	1 av 1

Tabell 7. Individuelle prosentverdier og reelle tal av realisasjonar med *v*-, alle barna, alle opptakstidspunkt

Ut frå desse individuelle tala kan vi sjå at dei fleste barna varierer mellom *v*- og *k*- i framlyd. Dei fleste varierer på kvart målepunkt, og dei som ikkje gjer det, har som regel variasjon på eitt av målepunkta. Det er berre Helene som alltid brukar *v*- i framlyd, og berre Nooria og Olav som alltid brukar *k*- i framlyd (og her er Olav sine tal usikre sidan han berre seier eitt spørjeord i første opptak og ingen i andre). Også i tidlegare undersøkingar frå Bergen kan ein sjå at dei informantane som brukar *v*- i framlyd, som oftast varierer mellom *v*- og *k*- (Myking 1988, 23; Nesse 1994, 154; Hassel 2019, 165–197). Her er ikkje våre data spesielle. Men i tidlegare undersøkingar har ein hatt ein stor del informantar som berre har *k*- i framlyd av spørjeord. Slike informantar har ikkje vi i vårt materiale. Dette fører til at vi også får eit uvanleg høgt gjennomsnittleg tal på bruk av *v*- i framlyd (jf. førre del).

Barna i undersøkinga vår er unge og språket deira er i utvikling. I del 2.2 viste vi til forskning som hevdar at *k*- er den lyden som barn tileignar seg først, og at /*k*/ er meir utbreidd enn /*v*/ i verdas språk. Dersom variasjonen mellom *v*- og *k*- heng saman med barna si fonologiske utvikling, vil vi forvente at dei brukar mykje *k*- i dei første opptaka, og at nokre av barna brukar meir *v*- etter kvart som dei blir eldre, medan andre heldt fast på *k*-uttalen. Ser vi nærare på dei barna vi har fleire opptak med, følger fleire av dei dette endringsmønsteret, der dei brukar meir *v*- etter kvart som dei blir eldre

(Anna, Eirik, Hermela, Håkon, Lana, Natan, Synne). Vi kan også legge merke til at Anna, Arion, Lana og Jonatan, som ikkje har /v/ i foneminventaret i førstespråket sitt, ikkje ser ut til å ha nokon særskilde utfordringar med å tileigne seg /v/, og dei brukar *v*- i framlyd av spørjeord like ofte som dei andre barna. Frank, som heller ikkje har /v/ i foneminventaret i førstespråket sitt, har eit litt anna mønster, der han brukar mest *k*- på begge målepunkta. Vi finn altså ikkje eit endringsmønster som er tydeleg knytt til fonologisk inventar i førstespråket, og heller ikkje til fonologisk utvikling i norsk som førstespråk. Likevel kan vi sjå nokre tendensar til eit slikt mønster i delar av data-materialet: Anna, Lana og Natan, dei tre fleirspråklege barna med flest belegg og tre målepunkt, har ulike variasjonsmønster, men endar alle opp med å bruke meir *v*- i det siste opptaket enn dei brukte første gongen vi møtte dei. Jamfører ein dette med tabell 6 i del 4.2, ser det ut til at dei fleirspråklege barna etter kvart kjem opp på den same høge frekvensen av *v*- i framlyd av spørjeord som dei einspråkleg norske barna. Dette kan godt henge saman med at *k*- er lettare å seie enn *v*- i framlyd, og at dei fleirspråklege barna brukar lengre tid på å tileigne seg *v*-uttalen. Men det kan også vere eit resultat av korleis dei orienterer seg i det sosiolingvistiske landskapet etter kvart som dei blir eldre. Dette kjem vi tilbake til i drøftinga i neste del.

5 Drøfting

Den sosiolingvistiske undersøkinga viser at barna frå Krappsvingen brukar mest *k*-, mens barna frå Grasbakken brukar mest *v*-. Grovt sett stemmer dette godt med tidlegare sosiolingvistiske undersøkingar frå Bergen, der lågare sosioøkonomisk status heng saman med meir bruk av *k*-, mens høg sosioøkonomisk status er kopla til meir *v*-. Likevel er dette ei forenkling, for alle barna brukar mykje meir *v*- enn det som er normalt i den vaksne befolkninga. Er dette ein indikasjon på at vi ser ei endring i bergensk, i retning av meir *v*-? Som tidlegare forskning har vist, er det ein auke i bruk av *v*- blant ungdommar på Nesttun (Doublet 2012), men ikkje i same aldersgruppe i Bergen sentrum og på Laksevåg (Hassel 2019; Sandøy, Anderson og Doublet 2014). Kanskje viser denne undersøkinga ein ny tendens til meir *v*-, også i Bergen sentrum. I så fall er ikkje dette lenger ein stabil sosial variabel i bergensk, men ein variabel som viser generasjonsvis endring. Det må seinare sosiolingvistiske undersøkingar stadfeste.

Skilnadene mellom barnehagegruppene i undersøkinga vår overlappar i stor grad med funna våre av skilnader mellom språkbakgrunn. Krappsvingen barnehage er dominert av fleirspråklege barn, medan Grasbakken har eit meir gjennomsnittleg tal fleirspråklege i barnegruppa. Funna våre viser også at barna som har andre språk i heimen enn norsk, brukar høvesvis meir *k*-, medan ungane som snakkar norsk i

heimen, brukar meir *v*-. Heng dette saman med den språklege utviklinga, for eksempel at *k*- er den enklaste lyden å seie i framlyd? Ser vi til den individuelle utviklinga til dei fleirspråklege barna, ser vi at dei brukar meir *v*- etter kvart som dei blir eldre, slik at dei blir meir like sine norskspråklege jamaldringar. Vi har ikkje data til å konkludere med årsaka til dette, men vil peike på to alternative forklaringar: Kanskje skjer dette fordi dei lærer seg å seie *v*- seinare enn dei norskspråklege barna, men det kan også skuldast det at dei får større omgangskrins og høyrer fleire bergenske (norske) barn som snakkar, og tilpassar seg språkbruken deira (jf. Bugge 2016). Det treng heller ikkje vere ein motsetnad mellom desse to alternativa – begge peiker i same retning. Denne undersøkinga kan dimed passe med Bugge (2016) sin modell, som viser at jamaldringar gradvis vert språklege orienteringspunkt for barnehagebarn.

At så å seie alle barna i undersøkinga varierer mellom *k*- og *v*-, i tillegg til at dei brukar «for mykje» *v*- i framlyd av spørjeord samanlikna med dei vaksne i Bergen, kan også tolkast som at 3–4-åringar ikkje kjenner til det sosiolingvistiske variasjonsmønsteret i samfunnet. Meir presist kan ein seie at barna truleg kjenner til at det er variasjon i bergensk, i og med at dei varierer mellom to variantar sjølve, men at det ikkje ser ut til at barnehagebarna har noko forhold til kva sosial tilhøyrsla dei ulike variantane indekserer. Dette meiner vi må tolkast som at barnehagebarn ikkje orienterer seg så breitt i samfunnet at dei kan ha kjennskap til heilskapen av dei sosiale variasjonsmønstra i bergensk; jf. Bugge (2016), som meiner at ein slik språkleg variasjon etter sosiale skiljeliner oppstår seint i barneskulealder, *etter* ein periode med språkleg homogenitet i jamaldringsgruppa. Men viss bruken av *v*- aukar blant unge bergensarar, er det ikkje sikkert at bruk av *v*- indekserer den same sosiale tilhøyrsla som tidlegare, og i så fall er det vanskeleg å tolke barna sin variasjon som noko anna enn at dei brukar mykje av den innkomande varianten.

Sjølv om vi ikkje kan vite kva som er årsaka til variasjonen mellom *k*- og *v*- i språket til barna, står det fast at undersøkinga vår viser at små barn i Bergen sentrum tileignar seg ein sosiolingvistisk variant som tradisjonelt har markert høgare sosial klasse i byen, og dei brukar denne varianten meir enn vi hadde venta. Dette gjeld både fleirspråklege barn i Bergen og barn av norske foreldre. Vi veit ikkje om dei kjem til å bruke mindre av denne varianten etter kvart som dei får meir innputt av dialekten rundt seg, eller om dette er byrjinga på ei endring i bergensk. Vi veit heller ikkje om dei fleirspråklege barna og dei einspråkleg norske barna kjem til å ha ulike gruppefrekvensar av *k*- og *v*- når dei blir eldre. I så fall kan den noko høgare frekvensen av *k*- vere ein konsekvens av seinare tileigning av *v*- blant fleirspråklege bergensarar, det kan vere ein måte å indeksere gruppetilhøyrsla på – eller begge delar.

Denne undersøkinga virvlar opp ein del spørsmål både om bruken av *v-* i ulike aldersgrupper, sosiale gruppeskilnader og skilnad mellom fleirspråklege og einspråklege barn som vi håpar at framtidens forsking på bergensk vil ta tak i og undersøke nærare.

Referansar

- Auer, Peter og Unn Røyneland. 2020. «Modelling acquisition and use of dialectal, standard and multiethnolectal features in migratory contexts across Europe». I *Migration and Dialect Acquisition in Europe*. Spesialutgåve av *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, redigert av Peter Auer og Unn Røyneland.
DOI: <https://doi.org/10.1080/01434632.2020.1730385>
- Bergen kommune. 2019. «Folkehelseoversikt – levekår og helse i Bergen 2019». Publisert 26. november 2019.
<https://www.bergen.kommune.no/politikere-utvalg/api/fil/2601126/Folkehelseoversikt-Levekar-og-helse-i-Bergen-2019>
- Bergen kommune. 2021. «Søke om barnehageplass». Oppdatert 02.03.2021.
<https://www.bergen.kommune.no/innbyggerhjelpen/barn-og-familie/barnehage/barnehageplass/soke-om-barnehageplass>
- Berggreen, Harald, Kjartan Sørland og Vigdis Alver. 2012. *God nok i norsk? Språk- og skrivingutvikling hos elever med norsk som andrespråk*. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bijvoet, Ellen og Karin Senter. 2021. «Förortsförankrat tal – ett inifrån- och ett utifrån-perspektiv». *Språk och stil* 31 (1): 166–200.
DOI: <https://doi.org/10.33063/diva-434155>
- Bjørn, Anders. 1995. «Jei vil ikk snakk – æ vil syng. Fem barn i studentbarnehagane i Trondheim». Hovudfagsoppgåve, Universitetet i Trondheim.
- Bugge, Edit. 2014. «Språktradering i Bolsøy. En variasjonslingvistisk analyse med vekt på familietilhørighet som sosial variabel». Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/10372>
- Bugge, Edit. 2016. «Norske barns språksosialisering og språklige praksisfellesskap». *Norsk Lingvistisk Tidsskrift* 34 (1): 63–82.
<http://ojs.novus.no/index.php/NLT/article/view/1290>
- Bugge, Edit. 2019. «Foreldre, «filteret» og språkbrukeren». I *Fonologi, sociolingvistikk og vitenskapsteori. Festskrift til Gjert Kristoffersen*, redigert av Jan Kristian Hognestad, Torodd Kinn og Terje Lohndal, 63–78. Oslo: Novus forlag.
- Clark, Eve. 2003. *First language acquisition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- De Vogelaer, Gunther og Matthias Katerbow (red.). 2017. *Acquiring sociolinguistic variation*. Amsterdam: John Benjamins.
- De Voegelaer, Gunther, Jean-Pierre Chevrot, Matthias Katerbow og Aurélie Nardy. 2017. «Bridging the gap between language acquisition and sociolinguistics: Introduction to an interdisciplinary topic». I *Acquiring Sociolinguistic Variation*, redigert av Gunther De Vogelaer og Matthias Katerbow, 1–42. Amsterdam: John Benjamins.
- Doublet, Maria-Rosa. 2012. «Bare fra Bergen, eller fra Fana i Bergen?» Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/5723>
- Gujord, Ann-Kristin H. 2017. «Språkutvikling hos barn i ulike språklærings situasjoner». I *Språkmøte i barnehagen*, redigert av Magnhild Selås og Ann-Kristin H. Gujord, 95–143. Bergen: Fagbokforlaget.
- Gujord, Ann-Kristin H., Randi Neteland og Magnhild Selås. 2018. «Framvekst av morfologi, syntaks og ordforråd i tidleg andrespråksutvikling – ein longitudinell kasusstudie». *NOA – Norsk som andrespråk* 34 (1–2): 93–127.
<http://ojs.novus.no/index.php/NOA/article/view/1560>
- Gujord, Ann-Kristin H., Randi Neteland og Magnhild Selås. 2021. «Successive language learning in early childhood. The case of question formation». *RASK – International Journal of Language and Communication* 53 (1): 5–36.
- Hammer, Carol S., Erika Hoff, Yuuko Uchikoshi, Christina Gillanders, Dina Castro og Lia E. Sandilos. 2014. «The language and literacy development of young dual learners: A critical review». *Early Childhood Research Quarterly* 29 (4): 715–733.
DOI: <https://doi.org/10.1016/j.ecresq.2014.05.008>
- Hassel, Øystein. 2019. «En sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet på Laksevåg i Bergen». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/20248>
- Herschensohn, Julia. 2013. «Age-related effects». I *The Cambridge handbook of second language acquisition*, redigert av Julia Herschensohn og Marta Young-Scholten, 317–337. New York: Cambridge University Press.
- Høigård, Anne. 2006. *Barns språkutvikling – muntlig og skriftlig*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Jakobson, Roman. (1941) 1968. *Child language aphasia and phonological universals*. Omsett frå tysk av Allan R. Keiler. Hague: De Gruyter Mouton.
- Johann Wolfgang Goethe-Universität Frankfurt, abteilung phonetik. 2018. «UPSID database». Sist besøkt 21. april 2021.
<http://web.phonetik.uni-frankfurt.de/upsid.html>

- Kerswill, Paul. 1996. «Children, adolescents and language change». *Language Variation and Change* 8 (2): 177–202.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0954394500001137>
- Kleemann, Carola Babette. 2015. «Lek på to språk. En studie av språkalternering og kodeveksling i tospråklig rollelek på nordsamisk og norsk i en samisk barnehage». Ph.d.-avhandling, Universitetet i Tromsø.
<https://hdl.handle.net/10037/8153>
- Knudsen, Cecilie Slinning og Olaf Husby. 2020. *Uttaleundervisning. Fra teoretisk innsikt til praktisk anvendelse i klasserommet*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Kristoffersen, Gjert. 1980. *Dialektutvikling hos skolebarn*. Oslo: Novus.
- Labov, William. 2001. *Principles of linguistic change. Social factors*. Malden: Wiley-Blackwell.
- Lanza, Elizabeth. 1997a. *Language mixing in infant bilingualism. A sociolinguistic perspective*. Oxford: Clarendon Press.
- Lanza, Elizabeth. 1997b. «Language contact in bilingual two-year-olds and code-switching: Language encounters of a different kind?» *International Journal of Bilingualism* 1 (2): 135–162.
DOI: <https://doi.org/10.1177/136700699700100203>
- Larsen, Amund B. og Gerhard Stoltz. 1911–1912. *Bergens bymål*. Kristiania: Bymålslaget/Aschehoug.
- Meisel, Jürgen M. 2006. «The bilingual child». I *The handbook of bilingualism*, redigert av Tej. K. Bhatia og William C. Ritchie, 91–113. Oxford: Blackwell.
- Moran, Steven og Daniel McCloy (red.). 2019. «PHOIBLE 2.0». Jena: Max Planck institute for the science of human history. Sist besøkt 21. april 2021.
<http://phoible.org>
- Myking, Johan. 1988. «Grammatiske kv-ord som sosiolingvistisk variabel». *Talemål i Bergen* 4, 5–38.
- Neteland, Randi. 2019. «Barns dialekttilegnelse – hvilken betydning har foreldrenes talemål?» I *Fonologi, sosiolingvistik og vitenskapsteori. Festskrift til Gjert Kristoffersen*, redigert av Jan Kristian Hognestad, Torodd Kinn og Terje Lohndal, 213–234. Oslo: Novus forlag.
- Nesse, Agnete. 1994. *Kollektiv og individuell variasjon i bergensdialekten*. Bergen: Målføresamlinga.
- Nornes, Marianne Valeberg. 2011. «Bergensk i Bergenhus. Ei sosiolingvistisk oppfølgingsgransking av talemålet i Bergenhus bydel». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/10647>
- O’Grady, Willam. 2005. *How children learn language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sandøy, Helge, Ragnhild Lie Anderson og Maria-Rosa Doublet. 2014. «The Bergen dialect splits in two». I *Stability and divergence in language contact. Factors and mechanisms*, redigert

av Kurt Braunmüller, Steffen Höder og Karoline Köhl, 239–263. Amsterdam: John Benjamins.

Selås, Magnhild og Randi Neteland. 2019. «Norwegian children's acquisition of the dialect feature *r*». *RASK – International Journal of Language and Communication* 49 (1): 5–23.

Serratrice, Ludovica. 2013. «The bilingual child». I *The handbook of bilingualism and multilingualism*, redigert av Tej. K. Bhatia og William C. Ritchie, 87–108. Chichester: Wiley-Blackwell.

Smith, Jennifer og Mercedes Durham. 2019. *Sociolinguistic variation in children's language. Acquiring community norms*. Cambridge: Cambridge University Press.

Smith, Jennifer, Mercedes Durham og Liane Fortune. 2007. «'Mam, ma trousers is fa'in doon!': Community, caregiver and child in the acquisition of variation in a Scottish dialect». *Language Variation and Change* 19 (1): 63–99.

DOI: <https://doi.org/10.1017/S0954394507070044>

Smith, Jennifer, Mercedes Durham og Liane Fortune. 2009. «Universal and dialect-specific pathways of acquisition: Caregivers, children, and t/d deletion». *Language Variation and Change* 21 (1): 69–95.

DOI: <https://doi.org/10.1017/S0954394509000039>

Stjernholm, Karine. 2014. «Oslos sosiolingvistiske utvikling, eller en typologisk framstilling av utviklinga i oslomål». *Maal og Minne* 106 (2): 56–91.

<http://ojs.novus.no/index.php/MOM/article/view/219>

Sæther, Frank O. 1982. «Dialekt og miljø. En undersøkelse av dialekten til åtte seksåringer i et dialektblanda miljø». Hovudfagsoppgåve, Universitetet i Bergen.

Van Ommeren, Rikke. 2010. «Ja, jæi la an på å tåå oppdaling, ja: En sosiolingvistisk studie av språklige praksisformer blant voksne innvandrere i Oppdal». Masteroppgåve, NTNU.

Aarsæther, Finn. 2010. «The use of multiethnic youth language in Oslo». I *Multilingual urban Scandinavia. New linguistic practices*, redigert av Pia Quist og Bente Ailin Svendsen, 111–126. Bristol/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters.

Abstract

The article presents an investigation of variation between word initial *k*- and *v*- in question words among kindergarten children in Bergen with Norwegian as a first or second language. The investigation uses insights from sociolinguistics as well as child language acquisition to discuss how the children acquire this sociolinguistic variable. The data material that forms the basis for the investigation is recordings of conversations between two or three children playing together in their kindergartens. While Myking's investigation of the same variable from 1988 pointed to a development

where word initial *v-* could go out of use the Bergen dialect, later investigations have shown that *v-* is still used, also by young people in Bergen. The present results show that the children use word-initial *v-* with surprising frequency – far more than young people and adults in Bergen.

Randi Neteland
Universitetet i Bergen
randi.neteland@uib.no

Magnhild Selås
Universitetet i Agder
magnhild.selas@uia.no

Ann-Kristin Helland Gujord
Universitetet i Bergen
ann-kristin.gujord@uib.no

Gamle og nye blikk på *Sverresoga*

Rune Kyrkjebø

Sverresoga er eit karakteristisk verk som har hatt definerande kraft i norrøn litteratur. Soga var tidleg skriven og tett på hendingane og personane i handlinga, ikkje minst kong Sverre sjølv, som hadde ei aktiv rolle då soga først vart til. Ho er detaljrik og røyndomsnær, og prega på same tid av klassiske norrøne sagatrekk og tidas lærde og religiøse danning med fintilpassa bibelallusjonar. Spørsmål om tilblivinga av soga har oppteke filologar i lang tid, særleg spørsmålet om Gryla, soga sin første del. Ludvig Holm-Olsen gav eit viktig bidrag med sine studiar i 1953. Når vi tek status på forskinga i dag, er Þorleifur Hauksson si utgåve av *Sverresoga* frå 2007 eit tyngdepunkt i den nyare forskinga. Det vert opna for ein annan definisjon av Gryla.

1 Gruvling over Gryla

I det eg takkar dei anonyme fagfellane mine for hjelpsam og konstruktiv kritisk lesing av utkastet til denne artikkelen, som eg har prøvt å ta til følgje, varslar eg her i starten at artikkelen vil føre inn i spørsmål omkring Gryla, den første delen av *Sverresoga* som har synt seg så vanskeleg å avgrense. Eg vonar å klare å presentere sentrale resonnement i saka, og å vise korleis nyare forskning, nemleg den til Þorleifur Hauksson, kan opne for svar ved å sjå på sjølv spørsmålet på ny. Den nye islandske utgåva av *Sverresoga* som han gav ut, er den viktigaste referansen for forskingsstatus i dag. Men først vil eg gjere eit lokalt tilbakeblikk ikkje så langt attende i tida.

2 Glimrande innføring i språkhistoria, språknormene og «bindingsverket i tekster»

Grunnfagskullet som byrja på nordisk ved Universitetet i Bergen i august 1991, hadde framfor seg eit lærerikt og engasjerande år som for fleire av oss studentane vart vår beste tid til då. «Bindingsverket i tekster» er tittelen på éi av pensumbøkene våre den gongen (Fossestøl 1983). Eg tykkjer den symboliserer godt det vi fekk lære om korleis tekstar er sette saman av små og store språklege element som vert bundne i hop til større samanhengar, som igjen vert objekt både for språkvitskaplege og litteraturvitskaplege studiar med filologien som ein fellesnemnar. Tekstlingvistikk var berre eitt av dei mange emna dette året som Johan Myking underviste og rettleidde oss i. Særleg godt hugsar eg timane i språkhistorie. Det emnet eigna seg ypparleg for Johan til å lære oss ikkje berre systematikken i morsmålet vårt, men òg det som rakk vidare, nemlig kva som er gode arbeidsmåtar og rette kjenneteikn for *vitskapleg* språkarbeid. Komen som eg var rett frå fire års studium i naturvitskaplege fag, var eg særst mottakeleg for å lære om systematikken og metoden i eit humanistisk fag. Eg er takksam endå for det innsteget i språkvitskapen vi fekk den gongen, der Johan sine timar var berande på den språkvitskaplege sida. Takk òg til Johan for det fine samarbeidet om språksamlingane no dei siste åra, der nye aktivitetar er bygde opp i lag hjå Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studium og oss i Universitetsbiblioteket. Dei nye aktivitetane femner òg om mitt emne, norrøn filologi.

Tidleg på 1970-talet følgde Johan Myking i sitt nordiskstudium førelesingar av Ludvig Holm-Olsen om eddadikt. Holm-Olsen var på den tida rundt 60 år. Johan har fortalt meg at dei opplevde timane til Holm-Olsen som eit glimt av den gamle tida, å få sjå inn i den gode gamle filologitradisjonen.¹ Når Johan Myking feirar sin 70-årsdag, er det også 69 år sidan utgjevinga av Holm-Olsen si faghistorisk viktige avhandling *Studier i Sverres saga* som kom i 1953. Eg tenkte då det kunne høve å trekkje fram dei studiane her i festskriftet. Utan på nokon måte å kunne hevde eit fullt oversyn eller full innsikt i eit så stort tema, ville eg gjerne freiste å seie noko om saga, om Holm-Olsen sine studiar, og eitt eller anna om korleis ting ser ut frå der vi står i dag. Det siste fører oss naturleg til Þorleifur Hauksson si utgåve av saga frå 2007, som oppsummerer forskinga til då og legg fram viktige nye resultat og påstandar.

I mine og mange sine auge er *Sverresoga* ovleg interessant. Ho er sjølvsgt interessant som ein eigen narrasjon, ei samtidssoge, ei stor forteljing frå mellomalderen, med sin eigen teksttradisjon. Så er ho interessant i samspelet mellom sogene, mellom narrasjonane i mellomalderen.

---

¹ Magnus Rindal, seinare professor i norrøn filologi, arbeidde den gongen som universitetslærer same stad. Han har skrivne om Holm-Olsen i *Fagprofilar ved Nordisk institutt* (1996).

Filologien skridt langsamt fram, men han er omfangsrik og djup. Gamle spørsmål blir tekne opp og omhandla gong på gong på ny. Det kjem vel av det at ein del av målet med filologien er å dvele ved studieobjektet, sjå på det stadig frå ei anna side, i eit nytt ljøs, med nye spørsmål eller med ein ny og betre empiri enn før. Det vil vel alltid surre spørsmål rundt den historiske narrasjonen og diskusjonen om ein så framskoten person som kong Sverre. Holm-Olsen viste at *Sverresoga* er ein tekst der det av gode grunnar kan ventast å kome nær til det norrøne språket mot slutten av 1100-talet. Kva gode filologiske forskingsspørsmål kan vi stille denne soga i dag?

3 «Heimskringla» og *Sverresoga*

I åra 1996 til 2000 hadde eg gleden av å arbeide ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, med granskingar av teksten til første tredjeparten av *Heimskringla* (Kyrkjebø 2001). Med kjelde i det gamle diktet *Ynglingatal*, og etter kvart i yngre skaldedikt og tidlegare soger, blir kongesogene i «Heimskringla I» fortalde frå urtida av og framover. Desse sogene er skrivne med mål både om sant innhald og underhaldning, som var vanleg i mellomalderen. Her gjeld prinsippa som Heimskringla-prologen presenterer, om at den metrisk bundne forma bevarer innhaldet, sidan det er vanskeleg å endre på, og at augnevitneskildringar styrkjer truverdnet til det som er fortalt. Nett dei same prinsippa gjeld for den soga vi kjem til, *Sverresoga*.² Det er likevel, naturlegvis, ein annan distanse til hendingane i dei sogene som handlar om den eldste tida. Kanskje kan vi seie at dei dikta som ein gong vart laga midt oppi råskapen i samtida, dei blir i *Heimskringla* sitt tilfelle eit materiale som sogeprosasen samlar seg rundt og bearbeider over lang tid, slik at det litterære preget meir blir eitt av «historisk roman»³ der handlinga er komen på lang avstand, enn av rykande fersk forteljing.

Dei arbeidde i mellomalderen med ei historiografisk tidslinje for auget. Soga om Olav den heilage er midtdelen av det vi kallar *Heimskringla*. Når soga om kong Olav Haraldsson låg føre som ein ferdig einskap, før skrivninga (eller redigeringa) av *Heimskringla*, så var den delen av tidslinja fylt ut, og det var då om å gjere å skøyte på med den første tredjedelen og den siste. Det har frå Gustav Storm si tid vore ein sterk tanke om *Heimskringla* som ein einskap, men studiane i desse tekstane seier oss at *Heimskringla* del I og *Heimskringla* del III har eit fellesskap i si tekstoverlevering som ikkje er

---

² *Sverresoga* sin prolog inneheld den same mellomalderlege topos om truverde av innhaldet. I *Sverresoga* sitt tilfelle med moglege tvitydige utsegner i prologen kan dette momentet om kva som har vore hovudintensjonen, vere relevant for tolkinga.

³ Dette omgrepet brukt om kongesogene er sjølvstakt ein anakronisme, men Joseph Harris (1986) har synt at det er fruktbart å halde dei to sjangeromgrepa roman og saga opp mot kvarandre.

delt med *Heimskringla* del II, som er Olavssoga (vist av Jonna Louis-Jensen 1997 og referert i Kyrkjebø 2001, 128ff). Truleg vart to nye delar skrivne og lagde til på kvar si side av Olavssoga.

Sverresoga kjem vi til når vi «zoomar ut» eit hakk lenger på tidslinja. Ho stod⁴ ferdig før den tid vi trur skivinga av *Heimskringla* skjedde, og definerte såleis den kronologiske grensa for *Heimskringla*: *Sverresoga* dekte allereie tidsrommet 1177 til 1202. Ein reknar med at *Sverresoga* kan ha vore skriven før 1210, medan *Heimskringla* tidlegast er rekna å vere skriven på 1220-talet.

Det var etter arbeidet med *Heimskringla* at eg hausten 2001 var så heldig å få halde timar på eit kurs i norrøn litteratur, med temaet filologisk og litteraturvitskapleg kommentar til to kongesoger. Eg valde då å gå inn på *Sverresoga* på grunn av karakteren ho har av å vere ei samtidssoge, den spesielle nærleiken ho har til hovudpersonen sin, og andre interessante trekk ved den sogas som mellomalderlitteratur. Ein del år seinare vart eg beden om å delta i eit symposium på Voss med tittelen «Voss som region og Vangen som regionsenter i mellomalderen», der eg valde å delta med eit bidrag om *Sverresoga*, blant anna med episoden med Sverre si ferd over Voss som tema (Kyrkjebø 2021 [under utgjeving]). Det var svært lærerikt for meg å få vere med der, særleg lærte eg mykje av dei kritiske og velorienterte lokale historikarane som deltok. Ein av mine lærarar og kollega til Johan, Bjarne Fidjestøl, framheva dette ein gong som ei av dei store gledene ved nordiskfaget, at det er mange utanfor universitetet som har svært god kunnskap om det og stor kjærleik til det. Ein ting som kveikte lysta mi til å arbeide med *Sverresoga* var òg ein metafor med *schwung* over hjå Gustav Indrebø, utgjevaren av det som vi skal sjå framleis tel som hovudhandskriftet av sogas, AM 327 4to, om at sogas er «livs livande og skori ut or det verkelege livet» (1920, LXIV). Kvifor vert *Sverresoga* oppfatta som så levande og livsnær? Teksten sin nærleik til hovudpersonen er éin grunn, det kan vi rekne som tvillaust. Personlegdomen til Sverre kjem fram på karakteristisk vis, og er med og pregar sogas. At Sverre var nært på, samhøver med dei kjende orda i prologen til sogas. Her i omsetjinga til Halvdan Koht:

Her tek forteljninga til om dei hendingane som har gått for seg no ei tid og er i minnet hos dei som har sagt føre denne boka, og det er om kong Sverre, son til kong Sigurd Haraldsson. Opptaket til boka er skrivi etter den boka som først abbed Karl Jonsson

---

⁴ Som ei bok eller eit handskrift seier vi gjerne at ei soge «ligg føre», som eit arbeid kan ho likevel «stå» ferdig, tykkjer eg – analogien med det monumentale, eit mektig, samansett, komponert romansk eller gotisk byggverk er verd å ha med. Strukturane i mellomalderens estetikk kan vere overførbare mellom tekstleg byggverk og steinbyggverk. Portalar, spir, sentrale element, perifere element, ornamentikk, perspektiv etc.

skreiv, og kong Sverre sjølv sat med og rådde for kva han skulle skrive; den forteljinga har ikkje komi så langt. Der er fortalt om somme av hærsлага hans, og etter som det lid ut i boka, veks makta hans, og den makta spår om større ting; den luten av boka har dei difor kalla Gryla. Den siste luten av boka er skriven etter fråsegn av dei som kunne minnast at dei sjølve hadde sett og høyrte desse hendingane; somme av dei hadde vori med kong Sverre i hærsлага. (Koht [1913] 1995)⁵

Sverre hadde ein direkte påverknad på teksten, og teksten vart skriven nært i tid til dei tinga han handlar om. Som vi skal sjå, tyder forskinga på at vi kan sjå særeigne trekk ved Sverre sitt språk i saga.

4 Den særmerkte *Sverresoga*

Fleire har kommentert at *Sverresoga* gjev inntrykk av å vere verkeleg og levande. Hovudpersonen sjølv, kong Sverre, kjem spesielt karakteristisk fram. Vi veit jo frå prologen til saga at kongen «sat med» Karl Jonsson og «rådde for kva han skulle skrive». Etter Indrebø si utgåve var Ludvig Holm-Olsen sin monografi *Studier i Sverres saga* i 1953 eit viktig steg framover i det språknære arbeidet med saga, og ei omfattande oppsummering og vurdering av granskinga av saga til då. Holm-Olsen gjorde mange gode filologiske observasjonar, ikkje berre som gjeld det språklege eller tekstlege, men òg som gjeld det intertekstuelle og litterære planet. Spørsmålet om lengda til den første saga, Gryla, får stor plass hjå Holm-Olsen, og her har han kanskje ført granskingane så langt som det er mogeleg å komme i det heile – då under føresetnaden om at Gryla kan avgrensast på denne måten. Ein kan ikkje gå ut ifrå at det vil vere mogeleg å avgrense kvast ei innarbeiding av ein tekst i ein annan. Men saga har språklege trekk som Holm-Olsen peikte på som karakteristiske for Gryla og nokre av dei truleg for kong Sverre sjølv. Dermed har vi eit språkmateriale som det er grunn til å tru er sær-eige i ein spennande grad.

---

⁵ Hér hefr upp ok segir frá þeim tíðendum er nú hafa verit um hríð ok í þeira manna minnum er fyrir þessi bók hafa sagt. En þat er at segja frá Sverri konungi, syni Sigurðar konungs Haraldssonar, ok er þat upphaf bókarinnar er ritat er eftir þeiri bók er fyrst ritaði Karl ábóti Jónsson, en yfir sat sjálfir Sverrir konungr ok réð fyrir hvat rita skyldi; er sú frásögn eigi langt fram komin. Þar er sagt frá nokkurum hans orrostum. Ok svá sem á líðr bókina vex hans styrkr, ok segir sá inn sami styrkr fyrir ina meiri hluti. Kolluðu þeir þann hlut bókar fyrir því Grýlu. Inn síðarri hlutr bókar er ritaðr eftir þeira manna frásögn er minni hofðu til svá at þeir sjálfir hofðu sét ok heyrte þessi tíðendi, ok þeir menn sumir hofðu verit í orrostum með Sverri konungi. (Þorleifur Haukssons utgåve 2007, 3)

Røyndomsnærleiken til *Sverresoga* gjer at òg brutaliteten og kynismen i handlinga kjem sterkt fram for lesaren. Holm-Olsen sine sluttord for studiane hans høver såleis veldig godt, dei handlar om jern og kulde:

Sverre bar aldri gloende jern for sin rett, og han fikk heller ikke noen annen til å gjøre det for seg. Men Gud skiftet mellom ham og hans motstandere, ikke bare ved å gi hans kalde jern seier, men ved å kære ham til kongsgjerningen, som han engang hadde kåret David, og ved å følge ham gjennom alle farer og vanskeligheter. Slik fikk han gudsdommen for sin rett, og det var det han først og fremst ville vise gjennom skriftet som han lot abbed Karl utarbeide. (Holm-Olsen 1953, 104).

Det er gjort mykje godt metodisk og analytisk arbeid med saga etter Holm-Olsen sitt stykke. Sverre Bagge har forska i *Sverresoga* som ideologisk og politisk tekst. Han har granska framstillinga av kong Sverre som individ og personlegdom og samanlikna *Sverresoga* med den yngre saga om Håkon Håkonsson (Bagge 1996). Ved å byggje på litterære og tekstlege observasjonar og analyse syner Bagge korleis det er ein avstand i den sosiale og ideologiske konteksten mellom *Sverresoga* og seinare kongesoger. Bagge sitt blikk på korleis kong Sverre framstår som individ, er både historisk og litteraturvitskapleg ei verdifull utbygging av kunnskapen vår.

Eit klassisk kunstnarleg verkemiddel i *Sverresoga* er talane. Dei skaper nærleik og eit autentisk preg. Vi høyrer ekte norrøn talekunst i saga, det er eg viss på, og fascinerande er det at vi òg truleg høyrer meisterlege norrøne kalkeringar av latinsk talekunst i same saga (Knirk 1981; Stoltz 2011).

Sverresborg i Trondheim er arkeologisk interessant i samband med *Sverresoga*. Jan Ragnar Hagland har gått inn på dette temaet (2016, 2017). I *Sverresoga* kap. 137 er det fortalt om baglarane at dei «tok ein daud mann og styrta han på hovudet ned i brønnen, bar sidan stein dit og la over til det var fullt» (Hagland 2016, 35). Eit skjelett vart funne i brunnen på Sverresborg under utgravingane der i 1938. Det låg under steinar slik saga seier. I 2015 vart det publisert resultat som sa at skjelettet var av ein mellom 30 og 40 år gamal mann, og dateringa av beina høver med sagaen. Hagland meiner det er logisk noko uklårt korleis den daude mannen kjem inn i saga, sidan baglarane tok over borga frå birkebeinarane utan strid, alle fekk grid (2016, 37). Det er ikkje nemnt noko om kven det var dei heiv i brunnen. Men sidan det som hende, var at baglarane brende og plyndra borga, og gav ordre om at ho skulle rivast, så er her gjerne ein kontekst likevel som forklarar denne hendinga langt på veg: nemleg at borga skulle saboterast så godt som råd var. Då har dei vel tykt det var viktig å øydeleggje vasskjelda der for godt, med å få eit lik nedi slik at det ikkje var råd å få opp att så lett. Dermed var vatnet i brunnen ubrukande, og borga endå meir svekt. Eg tykkjer ikkje

vi treng å gå ut frå at den daude mannen hadde anna rolle i saga enn dette, og eg trur det kan vere slik at dei fann skjelettet av den mannen som er nemnd i kapittelet. Baglarane har vel kunna skaffe eit lik til denne taktiske bruken, anten på borga eller utanfrå ein stad. Eg har elles stor sans for Hagland si tilnærming med å analysere korleis tradisjonar er nytta til å komponere sagaen sitt narrativ. Men det er vel noko av det typiske med *Sverresoga* at ho stundom er nærare eit kaldt militært referat likevel, skal tru om ikkje det er tilfellet nett her?

5 Holm-Olsen om dei «karakteristiske trekk ved sagaens første del»

Ludvig Holm-Olsen arbeidde særleg grundig med spørsmålet om lengda på Gryla. Dette er eit spørsmål som andre granskarar òg har brynt seg på, både før og sidan. Holm-Olsen peikar i innleiinga si på det at vi veit at abbed Karl Jonsson kom til Noreg i 1185, året etter Sverre sin siger over Magnus Erlingsson ved slaget ved Fimreite i Norefjorden, og at han truleg blei her til 1188. I denne tida reknar han med at Karl har skrive boka si, som Holm-Olsen identifiserer med Gryla, slik det har vore vanleg å gjere. Den første boka skal så seinare ha blitt innarbeidd i den fullstendige saga (1953, 7–8). Holm-Olsen seier det vidare slik i føreordet til avhandlninga si:

Hvem det var som etter Sverres død fullførte sagaen, om det var Karl eller en annen, gir hverken prologen eller andre kilder opplysning om. Men så harmonisk har han smeltet Gryla inn, at det har vist seg meget vanskelig å avgjøre hvor langt den har nådd. [...] Hovedvekten vil bli lagt på å prøve å bestemme hvor stor del av Sverres historie Gryla har omfattet. (Holm-Olsen 1953, 8–9).

Som vi skal sjå i kap. 6 nedanfor, tilseier forskingsstatus i dag at det faktumet at lengda på Gryla er så vanskeleg å fastsetje, kan ha ei anna forklaring enn det Holm-Olsen godt uttrykkjer som harmonisk innsmelting, og som både han og Gustav Indrebø før han, og Lárus H. Blöndal etter dei, har utgreidd og undersøkt svært grundig. Konklusjonane er avhengige av tolking av ord og uttrykk i prologen til saga, korleis ein i større trekk ser for seg oppkomsten av denne saga i fleire steg, og kva ein tenkjer er plausibelt ut frå realopplysningar. Eitt godt grep i Holm-Olsen sine studiar er etter mi meining metoden hans med å «betrikte teksten i lys av prologens ord om at 'Sverre selv satt over og rådde for hva som skulle skrives', og prøve å etterspore hvor langt ut gjennom sagaen man kan merke Sverres personlighet bak beretningen» (1953, 57). Her i avsnittet som heiter «Karakteristiske trekk ved sagaens første del» er det då to ting Holm-Olsen legg til grunn og går ut frå. Det første er at Gryla er ein storleik som vil kunne sporast som eit lengdestrekk frå starten og eit stykke utover i den *Sverresoga* vi

no har. Dette utgangspunktet kviler på ei tilsvarande tolking av prologen til saga. Dette er noko ein i stor grad har rekna med i forskinga, men som på interessant vis er problematisert i nyare gransking.

Det andre Holm-Olsen her går ut frå, er at kong Sverre sin personlegdom vil kunne merkast i teksten. Indrebø gjorde ein stilistisk analyse i samband med utgåva si (1920). Dei stilistiske skilnadene Indrebø fann, meiner Holm-Olsen er så små at Indrebø neppe hadde «våget å regne med dem» om ikkje han på førehand visste at det var eit skilje i saga, og gjekk ut frå at det var «enten omkring kap. 40 eller etter kap. 100» (Holm Olsen 1953, 57). I handlinga er dei punkta etter Erling Jarls fall (kap. 40), og etter sigeren over Magnus Erlingsson (kap. 100) – viktige vendepunkt i saga. Indrebø seier rett ut at stilindisiane er veike, og han resonnerer godt omkring kvifor det er slik.⁶ Det Holm-Olsen meiner kan gi sterkare resultat, er å undersøkje fenomen på det vi kan kalle det pragmatiske nivået, som dei eksplisitte kjeldetilvisingane til kong Sverre i saga, og korleis hovudpersonen sine kjensler, tankar og vilje språkleg kjem til uttrykk i saga. «Bruken av Guds navn» og «Innledningsformler» får òg eigne avsnitt i denne delen av studiane (1953, 57ff.). Holm-Olsen viser til Halvdan Koht, som har gjort denne typen undersøkingar i arbeidet sitt med *Sverresoga* (Koht 1914, 1921). Eg trur Holm-Olsen har rett i at desse trekka gjev det sterkaste grunnlaget for å peike på kva delar av teksten som er mest prega av kong Sverre sjølv – av hans stemme og hans synsvinkel. Vi veit ut frå kronologien at *Sverresoga* vart skriven forholdsvis kort tid etter at handlinga fann stad. Vi veit òg at kong Sverre på eitt eller anna vis «rådde for» delar av teksten. Vidare er det religiøse presentert som ei viktig biografisk side av hovudpersonen, og det å ha Guds vilje på si side er vove så tett inn i teksten at det verkar truverdig at dette er slik kong Sverre sjølv la det ut. At han kalla borga si i Trondheim for Sion, tykkjer eg seier mykje om kor reell jamføringa har vore i hans auge mellom

---

⁶ «Resultatet av etterrøkjingi er at vi finn nokon ulikskap millom dei ymse bolkane av Sverresoga. Med umsyn til stilen, so er det noko fleire undersetningar, det vil segja litt meir samanfløkt setningsbygnad i den fyrste bolken enn seinare. Kanskje har denne bolken litt meir enn dei andre med kunstig stilprydna (alliterasjonar, antitetiske ordelag). [...] I fyrste bolken citerer han av munnlege heimelsmenn Sverre og han aaleine; etter kap. 43 kjem Sverre meir burt som heimelsmann, derimot er der ofte nemnt «folketales» o. likn. [...] gjennom heile boki er tendensen Sverre-venleg, men sterkast er han det i den fyrste bolken. Med det heng det saman at denne parten av saga er den som gneistrar mest av liv. [...] Og naar vi skal deila, veit eg ikkje nokon betre stad aa setja skilet enn etter kap. 43. Det synest meg som det er meir ulikskap millom bolken kap. 1-43 og det fylgjande enn millom heile bolken kap. 1-100 og det som deretter fylgjer. At ulikskapen ikkje er større enn han er, men tvert imot einskapen sterk fraa fyrst til sist, lyt ein forklaara av at e i n mann har redigert det heile til slutt. Gryla har vel daa i mykje vore mynster.» (Indrebø 1920, LXXIV).

hans eige liv, ambisjonar og makt, og det religiøse og bibelske. Det tyder ikkje at vi skal eller kan rekne med at alt ved denne sida ved saga går direkte tilbake til kong Sverre. Den kyrkjelege lærdomen og det kunnige spelet med hagiografiske mønster og allusjonar til undergjerningar i Det nye testamentet, ja, alle slags religiøse atterklangar, meiner eg vi kan rekne med har teke form både hjå abbed Karl og kven som helst andre som skreiv lærd norrøn litteratur. Dei skreiv for eit formål og for eit publikum, og vi kan rekne med at dei visste godt kva språk som fungerte. Vi vil difor ikkje kunne skilje desse innslaga etter opphav, men vi gjer nok rett i å tru at for *Sverresoga* går noko av det tilbake på hovudpersonen sitt språk og retorikken hans – både i situasjonane som han stod i, og i den ideologiske forminga av saga som han «sat over».⁷

5.1 Dei karakteristiske trekka ved første del av saga

Det første Holm-Olsen tek opp, er dei stadene Sverre er nemnd som kjelde (1953, 57ff). Det første dømet er frå kap. 5, der ein av Sverre sine draumar vert referert med denne innleiinga: «Með þeim hætti hefir Sverrir sagðan þenna draum».⁸ Så er det døme frå kap. 33, flukta frå Magnus og Erling sitt overfall i Bergen i 1179, og vidare eitt døme i kvart av kapitla 40, 43 og 49. Holm-Olsen konkluderer at dei tre sistnemnde kapitla er skrivne «av en som stod begivenheten fjernere enn Karl gjorde, da han skrev Gryla i samarbeid med Sverre.» (1953, 61). Eit argument for dette er også ein variasjon i tempusbruk med perfektum i kap. 5 og 33, medan dei seinare døma har preteritum. Dette peikar mot eit skilje før kap. 40 då. Det neste kriteriet er korleis saga viser til Guds vilje, det skjer på ein spesiell måte i første delen av saga. Holm-Olsen listar opp åtte døme, eitt av dei er i kap. 18, «með því at almáttigr Guð og hin helga María hafa margan fagran sigr gefit Sverri konungi»⁹ (1953, 62). Desse døma er i delen av saga fram til og med kap. 24, som har det siste. Det er klart at Sverre prøvde å vise at han var utkåra av Gud og hadde særleg hjelp og vern frå Gud, som kong David i Bibelen. Eg trur Holm-Olsen har heilt rett i at Sverre har lagt stor vekt på at slike merknader vart tekne med i den skrivne saga, og at det neppe er tilfeldig at slike døme finst berre i dei første kapitla (1953, 65).

---

⁷ Det kan vere lag av bibelallusjonar, endå om saga samstundes er umiskjenneleg særmerkt norrøn i alle aspekt. Ut over dei meir openberre som at Sverre stiller stormen på ferda over Voss, i episoden som er kalkert over Meisternen som gjorde det same på sjøen i Mark 4, 35–41, ser vi kan hende ein parallell mellom *Sverresoga* og evangelia i det faktumet at spørsmålet «kven er han?» både er innbakt i saga – med tilhøyrande svar om at, jau, han er kongsson – og blir diskutert i all ettertid, òg i dag.

⁸ «På denne måten har Sverre fortalt denne draumen».

⁹ «fordi den allmektige Gud og den heilage Maria har gjeve kong Sverre mang ein fager siger».

Kriteriet om saga sin omtale av Sverre sine kjensler, tankar og vilje er eitt som er både litterært og språkleg interessant. Det handlar om synsvinkel og tekststader der forfattaren veit kva Sverre kjenner, tenkjer eller vil. Eit døme er «Honum fekk þessi saga mikillar áhyggju, ok reikaði hans hugr mjøk»¹⁰ (kap. 4) (Holm-Olsen 1953, 5). Dette fenomenet når til kap. 11 eller 14.

Holm-Olsen fører til fleire tekststader, nye for forskinga, som viser at Sverre er meir subjektivt skildra i dei første kapitla av saga. Desse trekka går på karakteristisk språkbruk. Det er uttrykk med «hugr» ('hug'/'tanke'), «hug-» og «hyggja» ('tenkje'), uttrykket «fannsk honum þat» ('det tykte han ...'), som finst éin stad, verbet «sýndisk»/«sýndusk» (honum) ('det syntest/såg ut som for han') som finst sju gonger brukt om Sverre innanfor dei første 16 kapitla, og éin gong i kap. 32, elles ikkje i det heile. At Sverre «vildi» ('ville') eller «vildi eigi» ('ville ikkje') førekjem òg mest i den tidlege delen av saga. Eit interessant trekk er at verbet «sjá» har ein annan bruk i dei første kapitla enn i resten av saga. Berre i den tidlege delen vert det brukt i tydinga 'innsjá, skjöne', elles har det den direkte tydinga 'å sjá med auga' (Holm-Olsen 1953, 66). Eit døme på den første bruken er (kap. 6) «sér Sverri hversu mikill mótstöðumaðr erki-biskup hafði verit hans brœðrum».¹¹ Holm-Olsen (1953, 67) nemner 13 slike døme, alle innanfor strekket kap. 6 til kap. 22. Det er berre eitt døme frå seinare i saga. Det fell såleis om lag saman med førekomsten av tilvisingane til Guds styring, som rekk til kap. 24. Også uttrykka «þótti sér» ('tykte seg'), «hann þóttisk» ('han tykte seg') og «honum þótti» ('det tyktest for han') syner ein tendens i fordelinga som kan vere eit samanfall med dei andre trekka.

I kapittelet sitt om Gryla finn Holm-Olsen ei rekkje ord som er brukte mest i den første delen av saga, og elles helst i Sverre sine talar, «spesielt hvor han ser tilbake på de første, harde årene». Desse orda er (1953, 87f.): «erfiði» ('strev'), «erfiðligr» ('strevsam'), «erfiðr» ('strevsam'), «mœði» ('møde'), «nauð» ('naud'), «valk» ('omtumling'), «vandask» ('bli vanskeleg'), «vandi» ('vanske'), «vandkvæði» ('vanske', 'knipe'), «vandræði» ('vanskeleg stilling'), «vás» ('slit') og «vásbúð» ('slit', 'strev').

Det er fine observasjonar Holm-Olsen gjorde her, og som han utvida i ein seinare artikkel (Holm-Olsen 1977). Dette er trekk av slik type som kunne vere verd å undersøkje på ny i dag dersom teksten først var syntaktisk annotert til dømes som ein setningstrebant. Då kunne ein studere til dømes bruken av visse verb og verbrammer innanfor ein tekst, som denne saga, og i samanlikning med andre norrøne tekstar. Observasjonar som Holm-Olsen sine viser etter mi meining i tilstrekkeleg grad at vi må rekne med karakteristisk ulikt språk i delar av denne saga, og viss det er fleire

¹⁰ «Han tenkte mykje på denne forteljninga, og han var uroleg til sinns».

¹¹ «Sverre innser kor stor motstandar erkebiskopen hadde vore mot brørne hans».

grammatiske skilnader enn dei som til i dag er undersøkte, ville det vore moro om dei kom fram.

6 **Þorleifur Hauksson si utgåve av *Sverresoga* (2007)**

Til 100-årsjubileet i 2005 for «det norske kongerikes gjenreisning 1905–2005» fekk Noreg ei gåve frå Island som eg meiner oppfyller eit ønske som Holm-Olsen hadde i 1953. Indrebø si utgåve var av eitt enkelt handskrift, AM 327 4to, som Indrebø, og Arní Magnússon før han (Þorleifur Hauksson 2007, CXXXVII), identifiserte som «codex optimus» av saga. Utanom for gjennomgangen av prologen bygde Holm-Olsen studiane sine på Indrebø-utgåva, som ikkje alle stader fangar opp tekstvariasjonen mellom handskriftene av saga. «En utgåve av Sverres saga som tar hensyn til hele håndskriftmaterialet, trenges derfor i høy grad», skreiv Holm-Olsen (1953, 10). Eg tykkjer det er ei stor gåve at Island og Þorleifur Hauksson i 2007 gav ut *Sverris saga* i ei ny tekstutgåve med variantar og innleiingar. Utgåva er i det prektige formatet til serien *Íslensk fornrit*. Den nye utgåva inneheld ei gjennomarbeiding og nygransking av hypotesane om det tekstlege stamtreet (stemmaet) for *Sverresoga*, og ho opplyser om tekstlege variantar i eit noteapparat under hovudteksten. Det er framleis handskriftet 327 som ligg til grunn, men teksten er alle stader samanlikna med dei andre stemmatisk teljande handskriftene, der dei dekkjer. Utgåveteksten til Þorleifur Hauksson tek inn endringar i høve til 327 i nokre tilfelle der dei andre handskriftene står saman om det som truleg er ein meir opprinneleg tekst (2007, LXXX).

Þorleifur Hauksson byggjer på dei tidlegare arbeida om *Sverresoga* og gjev godt oversyn over desse og gode referansar til dei. På viktige punkt fører han granskinga vidare på ein måte som syner god og allsidig mellomalderkunnskap, imponerande overblikk, og i mine auge er det metodisk trygt og balansert gjort. Eg har ikkje sett utgåva anmeld i Noreg endå, men kan hende har eg oversett noko. Eg vil her i festskriftet få gratulere til Island og takke utgjevaren for dette arbeidet og denne utgåva, som er ei stor nytte og glede å ha for handa for filologar og andre som er interesserte i *Sverresoga*. Innleiinga til Þorleifur Hauksson er på heile 90 sider. Tor Ulset har omsett ho til norsk i eit fyldig samandrag. Av innleiingsstoffet er det særleg to ting eg ønskjer å løfte fram, og som eg meiner er vitskaplege framsteg.

6.1 **Stemmatikk og tekstkonstitusjon hjå Þorleifur Hauksson**

Handskriftet som framleis gjeld som «codex optimus», er AM 327 4to frå omkring 1300, kalla A, som Indrebø òg la til grunn. Det er hovudtekst for den nye utgåva òg. Argumenta i filologien for dette valet er gode, og denne konklusjonen vert neppe radikalt revurdert. For studiar på det ortografiske nivået er Indrebø-utgåva framleis den

gjeldande utgåva fordi ho fer noko nærare ortografien i handskriftet, særleg ved å markere oppløyste forkortingar. Þorleifur Hauksson normaliserer ortografien noko meir, i tråd med malen som er standarden for serien *Íslensk fornrit*.

Den nye utgåva tilfører eit variantapparat bygd på ei ny vurdering av det stemmatiske tilhøvet mellom A og dei andre handskriftene. Þorleifur Hauksson sin hypotese er at det bevarte handskriftet A er på søsternivå med eit tapt handskrift *B. Båe går tilbake på eit felles, tapt steg av teksten som er kalla *X. Ulikt stemmaforslaga til Gustav Indrebø og Lárus H. Blöndal kjem han til at dei andre fire handskriftene alle samlar seg under det hypotetiske felles førelegget *B, med ei vidare forgreining *C. Dei handskriftene er AM 47 fol. Eirspennill (E) frå byrjinga av 1300-talet, Gl. Kgl. Sml. 1005 fol. Flateyjarbók (F) skriven mellom 1387 og 1394, AM 81 a fol. Skálholtsbók yngsta (Sk) frå 1400-talet og Stockh. Perg. fol. nr. 8 (8) frå omkring midten av 1300-talet. Lárus H. Blöndal sitt stemma var ulikt for kap. 1–100 og 101–182, i tilhøvet mellom A og F (Þorleifur Hauksson 2007, XLII; figurar). Indrebø sette opp eitt stemma, men det har F i ei stemmatisk mellomstilling mellom dei to hovudgreinene. Utgjevaren presiserer at eit heilt endeleg resultat er svært vanskeleg å nå på grunn av tilstanden på tekstoverleveringa og på grunn av at det ville krevje ei samanlikning av alle lesemåtar, men at dei fleste argument peikar i denne leia (2007, XLVI).

Þorleifur Hauksson arbeider stemmatisk med tekststader som har kome fram i arbeidet med den nye utgåva. Det er eit større materiale enn før som no er trekt inn, særleg nemner han handskriftet Stockh. perg. fol. nr. 8, som det finst ei avskrift av i AM 304 4to. Denne teksten er no for første gong brukt i tekstsamanlikninga, så langt han rekk (2007, XXXVI). Det er elles interessant å sjå korleis karakteren av teksten i A gjev eit haldepunkt for – eller eit tilleggsmoment i – det tekstkritiske arbeidet. Hovudhandskriftet sin tekst er særmerkt ved dei mange parallellismene sine. Þorleifur Hauksson viser til Indrebø og Lárus H. Blöndal og gjev så si eiga liste over stader der A har parallellisme medan dei andre tekstvitna ikkje har det – men dei har tilsynelatande bevart kvar sin halvdel av det som har vore ein opphavelig parallellisme. Eitt døme er (kap. 9): «bundu þeir ráð sín ok félag» ('dei inngjekk forbund og fellesskap') A, «bundu þeir sitt félag» F og E, «bundu þeir ráð sitt saman» Sk (2007, LI). Det er plausibelt at A faktisk har bevart parallellismene frå det eldre felles utgangspunktet for tekstane, og endå eit argument for at A har den mest opphavlege teksten.

Med dette utgangspunktet skulle Þorleifur Hauksson sitt prinsipp for val av lesemåtar i tekstutgåva vere godt underbygt: A er lagt til grunn som hovudtekst, men lesemåtar frå *B er tekne inn der alle eller dei fleste handskriftene har felles lesemåte mot A (2007, CXXXVII).

6.2 Må «upphaf bókarinnar» i prologen vise til Gryla?

Eit verkeleg spennande grep tykkjer eg Þorleifur Hauksson gjer med spørsmålet om Gryla. Det er omhandla i utgåva (2007) og grundig i artikkelform i 2006. Når vi veit at abbed Karl kom til Noreg i 1185, er det i utgangspunktet usannsynleg at han ikkje fekk stoff til og skreiv minst fram til den tid, altså minst til sigeren ved Fimreite i 1184. Men dette strir mot fortalen slik han har vore tolka. Ein har vilja finne omfanget av Karl Jonssons Gryla ut frå desse kriteria: 1) Lengda på det Sverre sjølv fortalde, ut frå orda «den forteljninga har ikkje komi så langt», 2) innhaldet, «Der er fortalt om somme av hærsлага hans» og 3) at forteljninga er bunden til Sverre sin stad og synsvinkel og ikkje til motstandarane. Dei som med desse kriteria har prøvd å finne eit skilje mellom Gryla og den seinare delen, har kome til svært ulike resultat og med ulike argument. Skiljet er vorte sett ved kap. 17, 31, 39, 40, 43, 100 og 109 (Þorleifur Hauksson 2007, LVII; Holm-Olsen 1953, 30–32). Dette viser at det har vore vanskeleg å identifisere noko skilje i saga som passar med orda i fortalen slik som dei har vore tolka. Difor, meiner Þorleifur Hauksson, er det rett å vende merksemda mot korleis vi les prologen. Her meiner han at det einaste som fortalen utvitydig seier, er at *Sverresoga* er delt i to, og at den første delen, Gryla, har fått namnet sitt ut frå innhaldet, ikkje etter kven som skreiv. Det er ikkje sagt at prologen sitt «opptaket til boka» («upphaf bókarinnar») er det same som den delen av boka som var kalla Gryla (2007, LIX). Til styrking for denne tolkinga fører Þorleifur Hauksson Flateyjarbók sin lengre og yngre versjon av fortalen. Der er *Sverresoga* omtala som delt i to: Gryla og den seinare delen «perfectam fortitudinem», heilt uavhengig av kven som har «sagt føre» opplysningane. Namna er berre avhengige av innhaldet: den meir uvisse trusselen frå Sverre i første del og den fulle styrken hans i andre del. Viss denne tolkinga er haldbar, er definisjonen av Gryla løyst frå spørsmålet om kven som fortalde innhaldet, og kven som skreiv. Gryla er då *Sverresoga* frå byrjinga og så langt som ho handlar om den skremmelege framvoksteren av Sverre si makt. Etter dette resonnementet tenkjer Þorleifur Hauksson seg at Gryla kan ha rokke fram til slutten av kap. 100, der Sverre etter sigeren ved Fimreite er vorten konge over heile Noreg. Det gjev seg her ei naturleg avgrensing. Kap. 100 er éin av dei gamle hovudhypotesane, som òg Indrebø testa.

7 Oppsummering

Korleis høver denne omtolkinga av Gryla si lengd med Holm-Olsen og Indrebø sine resultat, som vi såg på ovanfor? Det er klart at augnevitnetrekka som er knytte til Sverre, samlar seg i dei tidlege kapitla, fram til og med kap. 24 ifølgje Holm-Olsen. Men dette er ikkje unaturleg, sidan det er der Sverre har fortalt om ting som skjedde for lengre tid sidan. Til hendingane som låg nærmare i tid, har det vore fleire som

kunne fortelje. Vi kan sjå det slik at denne første delen av saga er sterkare og meir einerådande prega av Sverre som augnevitne og forteljar. Det som Indrebø og Holm-Olsen og fleire har målt, er då innslaget av Sverre si eiga forteljing, og hans eige språk, i den delen der det er mest konsentrert.

No er det ei mogleg innvending mot den nye hypotesen at det faktumet at grensa ein har funne for Gryla si lengd, er diffus, ikkje er heilt uventande. Ein slik overgang kan medføre omredigeringar som strekkjer seg eit stykke, og dermed verte uskarp. Eg hallar likevel til at fordelane med Þorleifur Hauksson si nylesing av prologen veg tyngre, med tanke på forklaringskraft.

Holm-Olsen arbeidde seg setning for setning gjennom prologen (1953, 35ff.), og kom til konklusjonen om identitet mellom Gryla og det stoffet som Sverre rådde for at Karl skulle skrive. I tråd med si tolking av orda i prologen heldt Holm-Olsen fast på at Gryla, og abbed Karl sitt samarbeid med kong Sverre, berre rakk fram til kap. 31 (1977, 67). Han meinte samstundes at Karl kunne ha skrive heile resten av saga seinare. Vi kan seie at Holm-Olsen med fleire stod på hypotesen om den kortaste Gryla (Indrebø sette skiljet ved kap. 43).

Holm-Olsen la sterk vekt på det grammatisk formelle. Det er eit godt og rett prinsipp i filologisk nærlesing. Det inneber at ein vurderer andre mogleikar som formelt *kan* vere korrekte, sjølv om dei ikkje er føretrekte. Han byrjar med å seie at opplysningane som prologen gir om tilblivinga av saga, er uklare, og at undersøkinga difor er nødvendig. At opplysningane er uklare, opnar for at her kan vere fleire moglege tolkingar. Eg ettergår ikkje her Holm-Olsen sine resonnement i detaljane, men eg vil meine at med tanke på at det som er uklart, må sikte til referansekjeda som startar med frasen «er þat upphaf bókarinnar» ('det er byrjinga til boka') og endar med «kølluðu þeir þann hlut bókar fyrir því Grýlu» ('den delen av boka kalla dei difor Gryla') (jf. Holm-Olsen 1953, 35 ff.), så er den formelle opninga til stades for nylesinga til Þorleifur Hauksson, nemleg at det *ikkje er* identitet mellom «upphaf bókarinnar» og den delen av saga dei kalla Gryla. Då blir spørsmålet løyst frå kravet om ei språkleg eller stilistisk påviseleg grense, og Gryla si lengd kan setjast til kap. 100, som er det naturlege slutt-kapittelet for den delen.

Referansar

AM 327 4to [katalogtekst og handskriftbilete].

<https://handrit.is/is/manuscript/view/da/AM04-0327>

Bagge, Sverre. 1996. *From gang leader to the Lord's anointed. Kingship in Sverris saga and Hákonar saga Hákonarsonar*. [Vol. 8. av *The Viking Collection. Studies in Northern Civilization*. Hovedredaktører Preben Meulengrach Sørensen og Gerd Wolfgang Weber.] Odense: Odense University Press.

Fossestøl, Bernt. 1983. *Bindingsverket i tekster*. Oslo: Universitetsforlaget.

Hagland, Jan Ragnar. 2016. «Skjelettet i brønnen på Sverresborg: Om sagaens byggeklossar og Sverris saga» *Trondhjemske samlinger* 2016: 33–42.

Hagland, Jan Ragnar. 2017. «Om Torstein Kuga og borga på Steinberget». *Trondhjemske samlinger* 2017: 77–83.

Harris, Joseph. 1986. «Saga as historical novel». I *Structure and meaning in Old Norse literature. New approaches to textual analysis and literary criticism*, redigert av John Lindow, Lars Lönnroth og Gerd Wolfgang Weber, 187–219. [Vol. 3 av *The Viking Collection. Studies in Northern Civilization*. Hovedredaktører Preben Meulengrach Sørensen og Gerd Wolfgang Weber.] Odense: Odense University Press.

Holm-Olsen, Ludvig. 1953. *Studier i Sverres saga*. Oslo: Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo.

Holm-Olsen, Ludvig. 1977. «Til diskusjonen om Sverres sagas tilblivelse». I *Opuscula septentrionalia. Festskrift til Ole Widding 10.10.1977*, redigert av Bent Chr. Jacobsen, 55–67. København: Reitzel.

Knirk, James. 1981. *Oratory in the Kings' sagas*. Oslo: Universitetsforlaget.

Koht, Halvdan. 1914. «Norsk historieskrivning under kong Sverre, serskilt Sverre-soga». *Edda* 1914 (II): 67–102.

Koht, Halvdan. 1921. *Innhogg og utsyn i norsk historie*. Kristiania: Aschehoug.

Kyrkjebø, Rune. 2001. *Heimskringla I etter Jofraskinna : karakteristikk av tekstoitna samt tekstkritisk utgåve av Jens Nilssøns avskrift i AM 37 folio*. Bergen: Nordisk institutt.

Kyrkjebø, Rune. 2021 [Under utgjeving]. «Sverresoga – «livs livande og skori ut or det verkelege livet». I *Bok frå seminaret «Voss som region og Vangen som regionsenter i mellomalderen»*, Voss 25. og 26. mai 2018, redigert av Gunnstein Akselberg og Alf Tore Hommedal.

Lárus H. Blöndal. 1951. «Grýla». I *Á góðu dægri : afmælisveðja til Sigurðar Nordals 14. sept. 1951 frá yngstu nemendum hans*, redigert av Ragnar Jónsson, 175–204. Reykjavík: Helgafell.

Lárus H. Blöndal. 1982. *Um uppruna Sverrissögu*. Reykjavík: Stofnun Árna Magnússonar.

- Louis-Jensen, Jonna. 1997. «Heimskringla – Et værk af Snorri Sturluson?» *Nordica Bergensia* 14: 230–245. Gjenoptrykt i festskriftet *Con amore*, med jubilentens egne artiklar, utg. ved Michael Chesnutt og Florian Grammel. København: Reitzel 2006.
- Rindal, Magnus. 1996. «Ludvig Holm-Olsen». I *Fagprofilar ved Nordisk institutt, Universitetet i Bergen, 1946-1996*, redigert av Jarle Bondevik, Willy Dahl og Sigurd Aa. Aarnes, 66–75. Bergen: Nordisk institutt.
- Stoltz, Hilde. 2011. «Fra Sallust til kong Sverre. Klassiske kilder, Rómverja saga og Sverris saga». *Collegium Medievale* 24: 87–112.
- Sverresoga*. 1995 [første utgåve 1913]. Omsett av Halvdan Koht. Oslo: Samlaget.
- Sverris saga etter Cod. AM 327 4°*. 1920. Utgjeve av Den Norske Historiske Kildeskriftkommission ved Gustav Indrebø. Kristiania.
- Sverris saga*. 2007. Utgitt av Þorleifur Hauksson. Innleiing på norsk omsettav Tor Ulset. Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag.
- Þorleifur Hauksson. 2006. «Grýla Karls ábóta». *Gripla* XVII: 53–166.

Abstract

Sverres saga is a characteristic work that has had a defining influence on Old Norse literature. The saga was written early and close to the recounted events, even close to king Sverre himself, who had an active role when the saga was first written. The saga is rich in detail and close to the reality of the events, yet at the same time characterized by typical traits of Old Norse saga and the scholarly and religious learning of the time, with finely adapted biblical allusions. Questions about the creation of the saga have occupied philologists for a long time, especially the question of Gryla, the first part of the saga. Ludvig Holm-Olsen made an important contribution with his studies published in 1953. When we take stock of research today, Þorleifur Hauksson's edition of *Sverres saga* from 2007 emerges as a major contribution to recent research. Another definition of Gryla has been proposed.

Rune Kyrkjebø
Universitetet i Bergen
rune.kyrkjebo@uib.no

Suffikskombinasjoner i norsk med adjektivsuffiks på første plass

Hva er tillatt, og hva er ikke tillatt?¹

Thorsteinn G. Indridason

Artikkelen handler om suffikskombinasjoner i norsk med adjektivsuffiks på første plass, hva som styrer rekkefølgen av suffiksene, og hvor vanlige kombinasjonene er. Ved hjelp av Aviskorpus (bokmål) ble det gjort søk etter kombinasjoner av åtte adjektivsuffiks og ni suffiks som kan kobles til adjektivsuffiks, i alt 72 kombinasjoner. Belegg for 15 av de 72 ble funnet. I artikkelen blir ulike årsaker til at det ikke finnes flere slike kombinasjoner i norsk diskutert, hovedsakelig suffiksenes valgrestriksjoner. Restriksjonene går bl.a. ut på at noen suffiks bare kan kobles til grunnord som ikke selv er suffigert, og de kan derfor ikke delta i suffikskombinasjoner. Videre viser det seg at det er ganske vanskelig å bytte om på rekkefølgen av suffiksene i en kombinasjon, og det reduserer betydelig muligheten for flere belegg. I norsk finnes det derimot «kløyvd» suffigering, som delvis kompenserer for mangel på suffikskombinasjoner. Kløyvd suffigering innebærer at det skytes inn fuge mellom to suffikser som ellers ikke kan stå sammen i en kombinasjon. Fugen åpner da for videre suffigering.

1 Innledning

Det finnes rundt 50 avledningssuffikser i norsk bokmål som den vanlige språkbruker nokså lett kan skille fra grunnordet, jf. Askedal (2016). Hvis man forutsetter at disse femti suffiksene kan stå sammen i et ord, at deres innbyrdes rekkefølge kan endres, og

---

¹ Stor takk til to anonyme konsulenter og til Hans-Olav Enger for kommentarer til tidligere versjon av artikkelen. Videre takk til redaktørene for samarbeidet. Alle feil som fortsatt finnes i teksten, skrives på min regning.

at ingen av suffiksene kan kobles til seg selv, skulle vi finne 2450 suffikskombinasjoner.² Bekreftede kombinasjoner er likevel langt færre, og det indikerer at den innbyrdes rekkefølgen av suffikser ikke er fri, men temmelig fastlagt.

Undersøkelsen som blir presentert her, begrenses til kombinasjonene av åtte avledningssuffikser som lager adjektiver (adjektivsuffikser,) og ni avledningssuffikser som kan kobles til adjektiver, i alt 72 suffikskombinasjoner.³ Undersøkelsen har et todelt mål: å finne belegg for aktuelle suffikskombinasjoner hvor adjektivsuffikset er på første plass av suffiksene, jf. (1), og å finne fram til de trekkene som styrer denne suffigeringen, dvs. hva det er som tillater disse suffikskombinasjonene, og hva det er som hindrer dem:

(1) grunnord + adjektivsuffiks + suffiks som kan kobles til adjektiver

I (2) er det vist noen dokumenterte suffikskombinasjoner fra undersøkelsen:

(2) råd-ig-het, skall-et-het, italien-sk-aktig, utren-sk-ing, lønn-som-het

Et eksempel på restriksjoner på suffikskombinasjoner er når et avledningssuffiks bare kan kobles til grunnord av en bestemt ordklasse (se f.eks. diskusjon hos Enger 2008). Gode eksempler på dette er *-het*, som bare kan kobles til adjektiv, jf. *svak* (adj.) – *svakh* (subst.), og *-inne*, som bare kan kobles til substantiv, jf. *lærer* (subst.) – *lærerinne* (subst.), se f.eks. Askedal (2016). Noen suffikser kan kobles til grunnord som allerede er suffigerte, jf. *-lig*, som kobles til *-bar* i *feil-bar-lig*, og *-het*, som kobles til *-som* i *hjelp-som-het*, jf. også eksemplene i (2).⁴ Noen avledningssuffikser kan derimot bare kobles til enkle grunnord (dvs. de som har én stavelse), jf. *-som* i *plag-som* og *-sel* i *treng-sel*.⁵ Suffikset *-som* er likevel åpent for videre orddanning, jf. *hjelp-som-het* ovenfor. Og andre suffikser, som *-sk*, kan ikke kobles til allerede suffigerte grunnord selv om de for øvrig kan kobles til grunnord på to stavelser, jf. *brundtlandsk* (se 2.4).

For å undersøke nærmere hvilke trekk det er som styrer suffigeringen i suffikskombinasjoner, blir følgende spørsmål stilt i artikkelen:⁶

² Blant de 50 tas ikke med suffikser av romansk og neoklassisk opphav som *-eri*, *-anse* og *-isme*, som det er rundt 30 av i norsk (se Askedal 2016). Tallet 2450 er tilkommet ved å høyne 50 suffiks i andre potens (2500) minus femti suffikser, idet suffikser vanligvis ikke kobles til seg selv (se Fabb 1988, 528).

³ Her blir det fokusert på adjektivsuffikser på første plass, og suffikskombinasjoner med substantivsuffiks på første plass blir ikke omtalt. Det er et tema for en annen og større undersøkelse enn det er anledning til her.

⁴ Flere slike kombinasjoner med *-het* er *søvn-løs-het*, *venn-lig-het* og *fukt-ig-het*.

⁵ Det finnes riktignok ord som *mistenksom*, *omtenksom* og *ettertenksom*, men de er alle prefigerte.

⁶ Manova og Aronoff (2010, 109) mener at slike spørsmål er sentrale innenfor lingvistikken.

- (3) a. Hvilke suffikser kan kobles til suffigerte grunnord og hvilke ikke?
 b. Hvilke suffikser kan ta imot andre suffikser og hvilke ikke?
 c. Kan man endre på den innbyrdes rekkefølgen av suffikser?

Artikkelen er organisert slik at i avsnitt 2 blir tre hypoteser om suffikskombinasjoner diskutert med hovedvekt på valgrestriksjoner, i avsnitt 3 blir resultater fra selve undersøkelsen presentert, og avsnitt 4 rommer analyse av resultatene i 3 og en diskusjon av om det er naturlig at det ikke finnes flere belagte kombinasjoner med adjektivsuffiks på første plass i norsk. I avsnitt 5 er det en oppsummering av hovedfunnene i artikkelen.

2 Tre hypoteser om suffikskombinasjoner

2.1 Innledning

Det teoretiske grunnlaget i artikkelen baserer seg i all hovedsak på ideen om valgrestriksjoner (*selectional restrictions*), jf. Fabb (1988) og Aronoff og Fuhrhop (2002). Men andre ideer om suffikskombinasjoner og hva som er mulig og ikke mulig blir også presentert, nemlig det lagdelte leksikonet innenfor leksikalsk fonologi, jf. Kiparsky (1982, 1984) og Mohanan (1986), og tydelighetshypotesen til Hay og Plag (2004). Dette er gjort for å illustrere noe av det som har vært diskutert på dette området de siste 30–40 årene. Vi begynner med det lagdelte leksikonet i 2.2, før vi i 2.3 går videre til hypotesen til Hay og Plag (2004). Til slutt blir valgrestriksjoner diskutert i 2.4.

2.2 Lagdeling av leksikonet

Innenfor teorien om leksikalsk fonologi (*Lexical Phonology*) var ideen om et lagdelt leksikon og samspill mellom lagdeling og applisering av fonologiske regler sentral (se f.eks. Kiparsky 1982, 1984, 1985; Rubach 1985; Mohanan 1986; Katamba 1993; Booij 1994). Teorien sa bl.a. noe om hvilke typer suffikskombinasjoner som var mulige i språk, og hvilke som ikke var det. Morfologien ble fordelt på bestemte lag i leksikonet, og denne lagdelingen var for det meste styrt av appliseringen av fonologiske regler. I lagene ble fonologiske regler applisert etter visse prinsipper; de fonologiske reglene ble i størst grad applisert over grensen mellom grunnord (stamme) og bøyningsendelser og i noen grad over grensen mellom grunnord og avledningssuffikser (avhengig av hvilket suffiks det var tale om), men i mye mindre grad over grensen mellom første og andre ledd i sammensetninger.⁷ Der hvor det var slik at samme fonologiske

---

⁷ I artikkelen blir det som suffikser kobles til, benevnt grunnord. Grunnord kan være av forskjellig art, enkle grunnord (røtter) eller mer komplekse grunnord (avledninger og sammensetninger).

regel ble applisert ulikt mellom grunnord og to avledningssuffikser, ble suffiksene delt på to lag; suffikser som satte i gang fonologiske regler som påvirket grunnordet fonetisk, kom på ett lag, og suffikser som ikke gjorde det, kom på et annet lag. Suffikser som forårsaket lydendringer i grunnordet, ble klassifisert som *Suffiks I*, men suffikser som ikke gjorde det, ble klassifisert som *Suffiks II*. Innenfor leksikalsk fonologi ble den innbyrdes rekkefølgen mellom suffiksgruppene slik at *Suffiks I* alltid kom innenfor *Suffiks II* når disse suffiksene stod sammen innenfor et ord. Selve lagdelingen skulle så gjenspeile det.

I norsk virker regelen om flytting av trykk på forskjellige måter avhengig av det aktuelle suffikset. Ved suffigering av visse suffikser flyttes trykket, mens suffigering av andre suffikser ikke har den effekten, jf. (4) (aksentmerket betyr hovedtrykk):

(4a) áktiv → aktivére, dráma → dramátisk (flytting av trykk)

(4b) útsette → útsettelse, féber → féberaktig (trykket flyttes ikke)

Her ser vi at ved suffigeringen i (4a) flyttes trykket pga. suffiksene *-ere* og *-isk*, men trykket flyttes ikke ved suffigeringen av suffiksene *-else* og *-aktig* i (4b). Disse suffiksene ble da plassert på forskjellige lag i leksikonet, og på det ene laget virket trykkregelen, men ikke på det andre laget. I tilfeller hvor restriksjoner tillot det, skulle suffiks som *-ere* og *-isk* alltid komme innenfor *-else* og *-aktig* hvis de stod sammen i et ord. Denne inndelingen i grupper av suffikser avhengig av applisering av fonologiske regler gikk brukbart opp i flere språk (se f.eks. Katamba 1993 for engelsk, Indridason 1994 for islandsk og Kristoffersen 2000 for norsk). Det som var uklart innenfor denne teorien, var hvordan den innbyrdes rekkefølgen av suffikser av samme type ble bestemt (jf. Fabb 1988). Lagdelingen forutså kun rekkefølgen av suffikser hvis de var på to ulike lag, men ingenting ble sagt om rekkefølgen av suffikser innenfor samme lag. Innen det lagdelte leksikonet var den innbyrdes rekkefølgen i orden i (5a–c), men ikke i (5d):

(5a) Suffiks I + Suffiks II

(5b) Suffiks I + Suffiks I,

(5c) Suffiks II + Suffiks II

(5d) *Suffiks II + Suffiks I

Teorien tilsa som sagt at rekkefølgen i (5d). ikke ville forekomme i språk. Etter hvert ble det reist en del kritikk mot denne lagdelingsideen, jf. for eksempel Gussmann (1988). Gussmann var imot lagdeling av leksikonet fordi den ordningen ikke forutså kombinasjonen av suffikser på riktig måte; det fantes eksempler i engelsk hvor Suffiks II stod innenfor Suffiks I, jf. (6), (se f.eks. Katamba 1993, 148):

(6a) read-abil (SII) -ity (SI)

(6b) depend-abil (SII) -ity (SI)

I engelsk påvirker *-ity* trykkmønsteret til grunnordet, mens *-abil* ikke gjør det. Suffikset *-ity* er av typen SI og burde derfor stå innenfor *-abil*, som er av typen SII. Flere, som Aronoff og Furhop (2002, 454) og Hay og Plag (2004, 569), støttet denne kritikken og etter hvert kom det fram teorier innenfor fonologien om forholdet mellom fonologi og morfologi som ble ledende (jf. *optimalitetsteorien*, se f.eks. Archangeli og Langendoen 1997).⁸

2.3 Tydelighetshypotesen

Hay og Plag (2004) la fram en hypotese for å forklare hvorfor noen suffikskombinasjoner var tillatt og andre ikke (dette gjaldt for så vidt også rekkefølgen av prefikser). Hypotesen bygger på et bestemt hierarki ved suffikskombinasjoner (*complexity hierarchy*). Den går ut på at suffikser som er lette å skille fra grunnordet (*more separable*) blir plassert utenfor suffikser som er vanskeligere å skille fra grunnordet (*less separable*), jf. Hay og Plag (2004, 571): «The general claim is that affixes can be approximately ordered along a hierarchy of processing complexity, with more separable affixes at one end, and less separable affixes at the other end.» I utgangspunktet er det vanskelig å vurdere slike trekk med mindre det er godt definert hva det innebærer at et suffiks er vanskeligere å skille fra grunnordet enn et annet suffiks. Man kan likevel finne noen eksempler fra norsk avledningss morfologi som støtter hypotesen. Det finnes en del grammatikaliserte avledningssuffikser i norsk (se f.eks. Iversen 1973, 162–164), dvs. suffikser som opphavlig stammer fra selvstendige ord i urnordisk, men har utviklet seg til suffikser over en lang periode (om selve grammatikaliseringssprosessen, se f.eks. Hopper og Traugott 2003). I lys av at disse suffiksene stammer fra selvstendige ord, ville det ikke være urimelig å si at de fortsatt hadde i seg ordlige egenskaper som gjorde det lettere å skille dem fra grunnord enn mange andre suffikser som ikke har vært igjennom grammatikaliseringssprosessen, og at de kunne da plasseres utenfor de suffiksene som var vanskeligere å skille fra grunnordet. Hvis vi ser på plasseringen av de grammatikaliserte suffiksene *-dom* og *-lig*, ser det ut som de kan forekomme utenfor et annet suffiks, jf. (7):

---

⁸ Flere ting enn bare det lagdelte leksikonet ble kritisert, bl.a. bruken av «the loop» for å forklare applisering av fonologiske regler i andre lag enn de åpenbart hørte hjemme i. Dette gjaldt spesielt applisering av fonologiske regler over skillet mellom første og andre ledd i sammensetninger, men få fonologiske regler ble applisert i det laget (se for eksempel Mohanan 1986, 51).

(7a) hell-ig-dom, nor-sk-dom

(7b) nøy-som-lig, feil-bar-lig

Eksemplene i (7) ser derfor ut til å være forenelige med hypotesen til Hay og Plag (2004), men her kunne man likevel argumentere for at både *-som* og *-bar* er like lette å skille fra grunnordet som *-lig*.

2.4 Valgrestriksjoner styrer suffikskombinasjoner

Når to suffikser kan stå sammen i et ord, er suffiksenes valgrestriksjoner ikke brutt (se f.eks. Fabb 1988; Aronoff og Fuhrhop 2002). Valgrestriksjonene kan forklare hvorfor vi finner noen suffikskombinasjoner, men ikke andre. Aronoff og Furhop (2002, 451) definerer valgrestriksjoner på følgende vis: «Within most views of morphology, the attachment of a particular affix to a particular base is sensitive to syntactic, semantic, morphological, and phonological information in the base, usually called selectional restrictions.» Fabb (1988) undersøkte et stort utvalg avledningssuffikser i engelsk og mulige kombinasjoner ved hjelp av valgrestriksjoner, og han fant at det var mulig å gjøre greie for disse kombinasjonene uten å ty til lagdeling av leksikonet. Dette gjaldt spesielt kombinasjoner av typen Suffiks I + Suffiks I og Suffiks II + Suffiks II, jf. (5), kombinasjoner som det ikke ble gjort ordentlig rede for innenfor leksikalsk fonologi. Fabb støttet på den måten Gussmann sin kritikk av lagdelingen og mer allment av leksikalsk fonologi (se Fabb 1988, 527).

En avledning som *italien-sk(adj.)-aktig* (adj.) er dokumentert i Aviskorpuset, og den er mulig å lage fordi *-aktig* kan kobles til adjektiver og suffikset *-sk* lager adjektiver. Suffikset *-aktig* er ikke sensitivt for grunnordets struktur, dvs. det kan kobles til et allerede suffigert grunnord. Det går derimot ikke an å bytte om på rekkefølgen av suffiksene, jf. **italien-aktig-sk*. Dette er fordi suffikset *-sk* ikke kan kobles til grunnord som allerede er suffigert. Suffikset *-sk* er oftest brukt med grunnord som betegner nasjonaliteter eller egennavn, og disse kan ha flere stavelser (se Leira 1992, 176), jf. *skot-sk*, *fransk*, *willoch-sk* og *brundtland-sk*. Suffikset er derfor ikke sensitivt for antall stavelser i grunnordet, men for den morfologiske strukturen til grunnordet, dvs. om grunnordet er suffigert eller ei. Av samme type som *-sk* er suffikser som *-as*, *-sel* og *-som*, jf. *kjekk-as*, *redsel* og *langsom*, dvs. de kan ikke kobles til allerede suffigerte grunnord. Men selv om suffikser ikke kan kobles til allerede suffigerte grunnord, kan de delta i videre ord-danning med å få lagt til seg et annet suffiks, jf. *virk-som-het*. En valgrestriksjon til er at noen suffikser bare kan kobles til grunnord av en bestemt ordklasse, jf. eksempelet *-inne* ovenfor, som bare kobles til substantiver. Denne restriksjonen, som fikk navnet «The Unitary Base Hypothesis», ble først framsatt av Aronoff (1976). Enger (2008) fant

ut at denne hypotesen var litt for streng for norsk avledning, idet flere avlednings-suffikser faktisk kunne stå med grunnord av flere ordklasser, t.o.m. både verb og substantiver, som egentlig skulle være de sterkeste moteksemplene mot hypotesen, jf. eksemplene *sogn(subst.)-ing*, *jogg(v.)-ing*, *tosk(subst.)-ete*, *grin(v.)-ete*, *løgn(subst.)-er* og *bak(v.)-er*.⁹

De restriksjonene som er nevnt her, legger betydelige føringer på hva som finnes av suffikskombinasjoner i norsk, og det skal vi finne nærmere ut av i de neste avsnittene.

3 Suffikskombinasjoner med adjektivsuffiks på første plass

3.1 Innledning

I dette kapittelet presenteres det funn fra en undersøkelse av suffikskombinasjoner med åtte adjektivsuffikser koblet sammen med ni suffikser som kan stå med adjektiver. Valget av suffiksene baserer seg på Askedal (2016), som inneholder en dekkende oversikt over suffikser i norsk. Med disse suffiksene er det mulig å lage 72 suffikskombinasjoner, men bare en liten del av disse kombinasjonene er det belegg for i Aviskorpuset.

I 3.2 blir det gitt oversikt over suffiksene i undersøkelsen, i 3.3 vises det til dokumenterte suffikskombinasjoner, og 3.4 er et sammendrag.

3.2 Suffiksene i undersøkelsen

I tabell 1 er suffiksene i undersøkelsen presentert. De er delt opp i A-delen, som huser adjektivsuffiksene (dvs. suffikser som lager adjektiver), mens B-delen huser suffikser som kan kobles til grunnord som er adjektiver.

I undersøkelsen ble suffiksene i A koblet sammen med suffiksene i B (AB). For å finne belegg for mulige suffikskombinasjoner ble Aviskorpuset (bokmål) tatt i bruk. Korpuset er et søkbart korpus med rundt 2 milliarder ordformer hvor man også kan få fram konteksten som ordene er brukt i.

I (8a–b) vises noen kombinasjoner av suffikser som jeg lette etter i korpuset:

(8a) et-itet, et-aktig, et(e)-som, et-ing, et(e)-sel, et(e)-dom, som-itet, som-aktig, som-ing

(8b) sk-itet, sk-aktig, sk-som, sk-ing, bar-aktig, bar-som, bar-dom, bar-as

---

⁹ Dette kommer av at i det daværende generative systemet ble substantiv og verb sett på som de største motsetningene blant ordklassene.

Alle kombinasjonene i (8) er potensielle kombinasjoner, dvs. det er ikke noen formelle hindringer i selve kombinasjonen som utelukker disse.

A. Suffikser som lager adjektiver	B. Suffikser som kan kobles til adjektiver
-lig (<i>moderlig, pavelig</i>)	-lig (<i>snarlig, mettlig, blålig</i>) > adj.
-ig (<i>blodig, skyldig</i>)	-het (<i>søvnløshet, svimmelhet</i>) > subst.
-ete (<i>fillete, masete</i>)	-itet (<i>genialitet, nervøsitet, intensitet</i>) > subst.
-som (<i>grusom, langsom, nøysom</i>)	-aktig (<i>brunaktig, løsaktig</i>) > adj.
-aktig (<i>gulaktig, blåaktig</i>)	-som (<i>langsom</i>) > adj.
-messig (<i>bagatellmessig, tidsmessig</i>)	-ing (<i>raring, riking, stygging</i>) > subst.
-sk (<i>kabulsk, reagansk, brundtlandsk</i>)	-sel (<i>trenghet, blyghet, redsel</i>) > subst.
-bar (<i>dyrkbart, salgbar</i>)	-dom (<i>rikdom, fattigdom, sykdom</i>) > subst.
	-as (<i>tjukkas, frekkas</i>) > subst.

Tabell 1. Adjektivsuffikser som kan stå på første plass (A), og suffikser som kan stå på andre plass (B) i en mulig suffikskombinasjon

3.3 Dokumenterte kombinasjoner

Resultatene av funnene i Aviskorpuset er presentert i to tabeller. Tabell 2 viser mulige kombinasjoner med adjektivsuffiksene *-aktig*, *-as*, *-dom*, *-het* og *-ing*. Tabell 3 viser kombinasjonene av adjektivsuffiksene og *-itet*, *-lig*, *-sel* og *-som*. Begge steder er dokumenterte belegg merket med **feit skrift**.

Følgende eksempler på suffikskombinasjoner ble funnet i korpuset (i noen tilfeller var eksemplene mange flere enn vist her, men i noen tilfeller ble det bare funnet noen få eksempler):

(9a) *-aktighet*: **nøyaktighet**, delaktighet, løgnaktighet, feilaktighet, skurkaktighet, bløtaktighet, gressaktighet, krampaktighet, drømmeaktighet, molboaktighet¹⁰

(9b) *-barhet*: sårbarhet, fruktbarhet, sporbarhet, lesbarhet, valgbarhet, etterprøvbart, ærbarhet, holdbarhet, salgbarhet, brukbarhet, dansbarhet, målbarhet, trettbarhet, sangbarhet¹¹

¹⁰ I korpuset er det flere slike, jf. *livaktighet*, *løsaktighet*, *narraktighet* (som kan da ha forledd, jf. *aprilsnarraktighet*), *guttaktighet*, *småaktighet*, *krampaktighet*, *pinaktighet*, *pøbelaktighet*, *sladderaktighet*, *alveaktighet*, *glassaktighet*, *gnieraktighet*, *hundektighet*, *offeraktighet*, *ordaktighet*, *romanaktighet*, *råskinnaktighet*, *skapaktighet*, *svinaktighet*, *tyvaktighet*.

¹¹ Andre eksempler i korpuset er bl.a. *dokumenterbarhet*, *gjennkjennbarhet*, *kostbarhet*, *flyttbarhet*, *fornybarhet*, *styrbarhet*, *lesbarhet*, *vaskbarhet*, *integrerbarhet*, *kjørbarhet*, *hørbarhet*, *stridbarhet*, *synbarhet*, *belastbarhet*, *filmbarhet*, *gjørbarhet*, *jaktbarhet*, *siterbarhet*, *spillbarhet*, *trøttbarhet*.

- (9c) *-ethet*: skikkethet, lukkethet, skallethet, klossethet, klønethet, snobbethet, krenkethet, splittethet, dannethet, frossethet¹²
- (9d) *-igaktig*: eneveldigaktig
- (9e) *-igdom*: fattigdom, helligdom, hurtigdom
- (9f) *-ighet*: samvittighet, ledighet, myndighet, rettferdighet, verdighet, rådighet, grådighet, varighet, frivillighet, forsiktighet, nødvendighet, elendighet, rettighet, hissighet, fuktighet¹³

S1+S2	<i>-aktig</i>	<i>-as</i>	<i>-dom</i>	<i>-het</i>	<i>-ing</i>
<i>-aktig</i>	*****	aktigas	aktigdom	aktighet	aktiging
<i>-bar</i>	baraktig	baras	bardom	barhet	baring
<i>-ete</i>	et(e)aktig	et(e)as	etedom	et(e)het	et(e)ing
<i>-ig</i>	igaktig	igas	igdom	ighet	iging
<i>-lig</i>	ligaktig	ligas	ligdom	lighet	liging
<i>-messig</i>	messigaktig	messigas	messigdom	messighet	messiging
<i>-sk</i>	skaktig	skas	skdom	skhet	sking
<i>-som</i>	somaktig	somas	somdom	somhet	soming

Tabell 2. Mulige kombinasjoner med adjektivsuffiksene *-aktig*, *-as*, *-dom*, *-het* og *-ing* på andre plass

S1+S2	<i>itet</i>	<i>lig</i>	<i>sel</i>	<i>som</i>
<i>aktig</i>	aktigitet	aktiglig	aktigsel	aktigsom
<i>bar</i>	baritet	barlig	barsel	barsom
<i>ete</i>	et(e)itet	etelig	etesel	etesom
<i>ig</i>	igitet	iglig	igsel	igsom
<i>lig</i>	ligitet	*****	ligsel	ligsom
<i>messig</i>	messigitet	messiglig	messigsel	messigsom
<i>sk</i>	skitet	sklig	sksel	sksom
<i>som</i>	somitet	somlig ¹⁴	somsel	*****

Tabell 3. Mulige kombinasjoner med adjektivsuffiksene *-itet*, *-lig*, *-sel* og *-som* på andre plass

¹² Andre eksempler er bl.a. *frynsethet*, *guttethet*, *hårethet*, *klissethet*, *klossethet*, *mettethet*, *rettethet*, *snuskethet*, *toskethet*, *tøvethet*.

¹³ Her er det mange flere eksempler, bl.a. *avhengighet*, *viktighet*, *heftighet*, *dristighet*, *spissfindighet*, *stridighet*, *overvektighet*, *spenstighet*, *frodighet*, *stedighet*.

¹⁴ Bare ett ord her: *nøysomlig*.

- (9g) *-lighet*: kjærlighet, punktlighet, ansvarlighet, synlighet, folkelighet, vennlighet, personlighet¹⁵
- (9h) *-messighet*: lovmessighet, forholdsmessighet, regelmessighet, hensiktsmessighet, planmessighet, grunnlovsmessighet, tidsmessighet, formålmessighet
- (9i) *-skaktig*: italienskaktig, franskaktig, norskaktig, skotskaktig, spanskaktig, svenskaktig
- (9j) *-skdom*: norskdom¹⁶
- (9k) *-skhet*: norskhet, danskhet, glupskhet, glemskhet, innbilskhet, italienskhet, bergenskhet, hyklerskhet, trønderskhet
- (9l) *-sking*: storutrensking (rense), avnorsking, forfalsking (false)
- (9m) *-somhet*: lønnsomhet, virksomhet, mistenksomhet, oppfinnsomhet, følsomhet, oppmerksomhet, langsomhet, voldsomhet, vaksomhet¹⁷

I tabell 3 er det to dokumenterte suffikskombinasjoner, og eksemplene er få, nemlig:

- (10a) *-barlig*: feilbarlig, usårbarlig
- (10b) *-somlig*: sparsomlig, nøysomlig¹⁸

Av mulige 72 kombinasjoner med adjektivsuffikser og suffikser som kan kobles til grunnord som er adjektiver, finnes det dokumenterte belegg på 15 kombinasjoner. Det utgjør 20,8 % av de mulige kombinasjonene. Dette betyr at rundt 80 % av kombinasjonene med adjektivsuffiks på første plass ikke er brukt i norsk hvis vi går ut ifra at Aviskorpuset er nokså dekkende for norsk bokmål. I noen tilfeller finnes det mange eksempler på en spesifikk kombinasjon mens det i andre tilfeller er mange færre eksempler. Og noen av disse kombinasjonene finnes det svært få eksempler på. Kom-

---

¹⁵ Svært mange eksempler i korpuset, her er noen flere: *saklighet, heslighet, edruelighet, faglighet, farlighet, sportslighet, alvorlighet, smålighet, vilkårlighet, vesentlighet, vennskapelighet, kjedsommelighet, arvelighet, skrøpelighet*.

¹⁶ Faktisk bare dette ene eksempelet på *-skdom*.

¹⁷ Svært mange eksempler med denne kombinasjonen: *kjedsomhet, aktsomhet, nennsomhet, arbeidsomhet, pratsomhet, skjønnsomhet, sparsomhet, fryktsomhet, nøysomhet, glemsomhet, tålsomhet*.

¹⁸ Det fins flere eksempler med *-som* som blir til *-somme* i kombinasjonen, jf. *møysommelig, kjedsommelig, langsommelig* og *sparsommelig*, en slags forlenging av suffikset. Slik forlenging får man også i kombinasjonen *-domlig*, hvor *-dom* blir til *-domme*; jf. *eiendommelig, guddommelig* (*guddomlig* finnes) og *ungdommelig*. Idet kombinasjonen blir kløyvd av fugelyd, kan man ikke tolke disse eksemplene som vanlige suffikskombinasjoner.

binasjonene *-sømlig*, *-skdom* og *-igaktig* har bare ett eksempel hver, *-barlig* har to eksempler, mens *-sking* har tre. Andre kombinasjoner har mange flere eksempler, jf. (9). Det at man finner mange eksempler på en spesifikk kombinasjon, tyder på at begge avledningsuffiksene i kombinasjonen er produktive, jf. *-aktig* og *-het*, *-bar* og *-het* og *-ig* og *-het* (se f.eks. Bauer 2001; Haspelmath 2002; om produktivitet).

3.4 Sammendrag

Av de 72 kombinasjonene som ble undersøkt, ble det funnet belegg for 15, nemlig *-aktighet*, *-barhet*, *-ethet*, *-igaktig*, *-igdom*, *-ighet*, *-lighet*, *-messighet*, *-skaktig*, *-skdom*, *-skhet*, *-sking*, *-somhet*, *-barlig* og *-sømlig*. Ved første øyekast kunne man si at orddanning med adjektivsuffiks på første plass burde være mer produktivt i norsk, men spørsmålet er om det er et rimelig krav å stille (se nærmere i 4.6). De fleste kombinasjonene med adjektivsuffiks på første plass hadde *-het* på andre plass, men eksempler med *-dom*, *-aktig*, *-ing* og *-lig* fantes i mye mindre omfang. I neste kapittel ser vi på mulige årsaker til begrenset utnyttelse av orddanningen.

4 Mer om restriksjoner og få kombinasjoner i norsk

4.1 Innledning

Det er hovedsakelig tre formelle restriksjoner som ser ut til å styre forekomstene av suffikskombinasjoner i norsk med adjektivsuffikser på første plass:

- (11a) suffikser som ikke kan kobles til suffigerte grunnord
- (11b) suffikser som ikke kan få lagt til seg et annet suffiks
- (11c) innbyrdes rekkefølge av suffikser som vanskelig kan endres

Suffiks som ikke åpner for videre suffigering, kan likevel delta i såkalt kløyvd suffigering, hvor det legges til fuge før videre suffigering (se 4.5).

Kapittelet er organisert slik at 4.2 handler om suffikser som ikke kan kobles til suffigerte grunnord, 4.3 om det finnes suffikser som ikke åpner for videre suffigering, 4.4 om mulighetene for å endre rekkefølgen av suffikser, 4.5 om kløyvd suffigering og til slutt 4.6 om mulige årsaker til at man ikke har flere kombinasjoner med adjektivsuffiks på første plass.

4.2 Suffikser som ikke kan kobles til suffigerte grunnord

I undersøkelsen i 3 var det flere suffikser som ikke kunne kobles til allerede suffigerte grunnord. Dette er suffiksene *-as*, *-itet*, *-sel* og *-som*. Andre suffikser som *-aktig*, *-dom*,

-het, *-ing* og *-lig* kan alle kobles til allerede suffigerte grunnord, jf. eksempler som *svenskaktig*, *fattigdom*, *fruktbarhet*, *forfalsking* og *feilbarlig*. Det er likevel få eksempler på de to sistnevnte, altså *sk-ing* og *bar-lig*. Denne restriksjonen er knyttet til den morfologiske strukturen av grunnordet og ikke til antall stavelser i grunnordet. Suffikser som har den restriksjonen, er sensitive til om grunnordet er sammensatt av rot + suffiks, og hvis det er slik, kan de ikke stå i denne strukturen. Dette kan man se i eksempler med *-som*, jf. **aktigsom*, **barsom*, **etesom*, **igsom*, **ligsom*, **messigsom* og **skksom*. Suffikset kan derimot kobles til mer komplekse grunnord med flere stavelser, men som ikke har strukturen rot + suffiks, jf. *mistenksom* og *oppmerksom*.

4.3 Forekommer det lukkende suffikser i undersøkelsen?

Suffiks som ikke kan få lagt til seg andre suffiks, kalles lukkende suffiks (*closing suffix*), og de finnes i norsk, jf. suffikset *-nad*. Undersøkelsen avdekker ikke lukkende suffiks blant adjektivsuffiksene på første plass. Alle de suffiksene åpner for videre suffigering med i hvert fall ett annet suffiks, dvs. *-aktig*, *-bar*, *-ete*, *-ig*, *-lig*, *-messig*, *-sk* og *-som*, jf. eksempler som *delaktighet*, *lesbarhet*, *lukket*, *eneveldigaktig*, *helligdom*, *punktlighet*, *lovmessighet*, *spanskaktig* og *følsomhet*. I de fleste tilfellene er det *-het* som er på andre plass i kombinasjonen.

4.4 Innbyrdes rekkefølge av suffikser kan vanskelig endres

En av årsakene til at man ikke finner flere suffikskombinasjoner, er uten tvil den at rekkefølgen av suffikser i en suffikskombinasjon vanskelig kan endres. For at det skal være mulig, må flere ting falle på plass. For det første kan ikke et suffiks i kombinasjonen være sensitiv for den morfologiske strukturen til grunnordet, dvs. hvordan grunnordet er strukturert. Dette betyr at begge suffiksene i kombinasjonen må kunne stå på andre plass i kombinasjonen. For det andre må ordklasserestriksjonene tilfredsstillende, dvs. at suffiks på første plass som kobles til substantiv, også må kunne kobles til substantiv etter flytting til andre plass. Til slutt må suffikset som er på andre plass i kombinasjonen, kunne koble til seg et annet suffiks, dvs. det må ikke være lukket for videre suffigering etter at suffikset er flyttet til første plass.

Det er derfor ikke slik at man kan ta en hvilken som helst avledning med en suffikskombinasjon og endre rekkefølgen innbyrdes for å lage en ny avledning. Dette kan illustreres i avledning som *løgn(subst.)-aktig(adj.)-het(subst.)*. Ved endring på rekkefølgen får vi **løgn(subst.)-het(subst.)-aktig(adj.)*. Det finnes ikke belegg for denne avledningen, og årsaken til det er at suffikset *-het* bare kobles til adjektiver, men ved rokeringen blir suffikset koblet til et substantiv (*løgn*), og det er brudd på valgrestriksjonen for suffikset. Derfor er avledningen ugrammatisk.

Andre rokeringer er mer vriene. Man kan finne kombinasjoner hvor rokering av suffiksene ser ut til å stemme med valgrestriksjonene, men likevel finner man ikke belegg for kombinasjonen. Dette ser vi f.eks. i rokering av kombinasjonen *-lighet*. Som tidligere nevnt kan *-het* bare kobles til adjektivsuffiks og kan derfor være på andre plass i kombinasjonen. Suffikset kan også stå på første plass, og det viser eksempler som *storhet*. Suffikset *-lig* kan kobles til grunnord som er adjektiv, jf. *smålig*, men det viser seg at suffikset også kan kobles til substantiver, jf. *punktlig* og *folkelig*. Spørsmålet er da om *-lig* kan kobles til grunnord som er strukturert av rot + suffiks. Det ser ut som suffikset har noen restriksjoner mot dette. I undersøkelsen finner man bare tre belegg, nemlig *nøysomlig*, *feilbarlig* og *usårbarlig*. Kombinasjonen *-lighet* i *kjær(adj.)-lig(adj.)-het(subst.)* kunne tenkes å rokeres idet vi finner både *kjærlig* og *kjærhet* i norsk. Hva skjer ved rokeringen? *Kjærlighet* blir til *kjær(adj.)-het(subst.)-lig(adj.)*. Suffikset *-lig* kan stå med grunnord som både er adjektiver og substantiver. Det skal da formelt sett ikke være noe i veien med *kjærhetlig*, men den avledningen finner man hverken i korpus eller andre steder. Vi finner derimot avledninger som *helhetlig* og *frihetlig*, så selve kombinasjonen er belagt selv om det ikke er mange eksempler på den.

4.5 Kløyvd suffigering

Ett av funnene i 3 er at noen suffikser, som *-messig*, kan kobles til fuge, jf. *håndverk-s-messig*, hvor fugen er *s*. Suffikset kan derfor delta i såkalt *kløyvd suffigering*, dvs. med følgende struktur:

(12) grunnord + suffiks + fuge + suffiks (*messig*)

Eksempler på kløyvd suffigering med *-messig* er *forvaltning-s-messig*, *forretning-s-messig* og *kostnad-s-messig*. I stedet for suffikskombinasjoner som *-ningmessig*, *-ingmessig* og *-nadmessig* er kombinasjonen kløyvd av en fuge (*s*), og deretter kan suffigeringen fortsette. Andre suffikser i undersøkelsen som kan delta i kløyvd suffigering, er *-aktig*, jf. *dugnad-s-aktig*, *forretning-s-aktig*, *spøkelse-s-aktig*, *trolldom-s-aktig* og *begivenhet-s-aktig*, og *-lig*, men der fant jeg bare ett eksempel, nemlig *ungdom-s-lig*. Undersøkelser av kombinasjonene *s-as*, *s-dom*, *s-itet*, *s-sel*, *s-het*, *s-ing* og *s-som* ga derimot ikke noen treff.

4.6 Hvorfor få kombinasjoner?

I kapittel 3 kom det fram at av 72 mulige suffikskombinasjoner med adjektivsuffikser på første plass var 15 belagt i korpuset, dvs. 20,8 % av totalen.¹⁹ Relativt få belegg vekker spørsmålet om hvorfor man ikke finner flere. Det er særlig to årsaker til at det

¹⁹ I en lignende undersøkelse for islandsk var tilsvarende prosenttall 16 % (jf. Indridason 2021).

ikke dannes flere kombinasjoner. For det første er det restriksjoner på enkelte suffikser, noe som kan redusere antall mulige suffikskombinasjoner og rokeringer, og det har vi sett flere eksempler på. Norsk ser ut til å «kompensere» noe for dette med kløyvd suffigering, og dette ser ut til å gjelde for nordiske språk generelt. For det andre er det slik at språk er forskjellige når det kommer til bruk av suffikskombinasjoner. Norsk og nordiske språk ellers ser ut til å ikke benytte seg i særlig grad av slike kombinasjoner ved orddanning mens andre og litt fjernere språk som bulgarsk og serbisk lettere kan bruke opp til fem suffiks i en avledning (jf. Körtvélyessy, Bagasheva og Štekauer 2020). Nordiske språk ser ut til å ty mer til sammensetninger og syntaktiske strukturer for å uttrykke det som i andre språk blir uttrykt med suffikskombinasjoner. Språk som islandsk med rik morfologi bruker for eksempel mer bøyning istedenfor avledning for å uttrykke kategorier som ellers er uttrykt med avledning i andre språk (se Indridason 2020).

5 Sammendrag

I denne artikkelen er en undersøkelse av suffikskombinasjoner med adjektivsuffikser på første plass presentert med det som mål å finne ut hvor vanlige suffikskombinasjoner er i denne typen avledning. Kombinasjonene ble dokumentert ved hjelp av søk i korpus. Som det framkommer i artikkelen, utnyttet drøyt 20 % av de mulige suffikskombinasjonene med adjektivsuffikser på første plass. Dette betyr at rundt 80 % av avledningskombinasjonene ikke er utnyttet i norsk. Undersøkelsen avslører flere årsaker til at det ikke finnes belegg for alle mulige kombinasjoner. En del suffikser kan ikke suffigeres til allerede suffigerte grunnord, dvs. de kan ikke delta i suffiks + suffikskombinasjoner selv om de ellers kan suffigeres til grunnord som har flere stavelser. Dette viser at valgrestriksjonene til disse suffiksene innebærer en hindring som har med en bestemt morfologisk struktur å gjøre. Undersøkelsen avdekket derimot ikke lukkede suffikser, for alle adjektivsuffiksene på første plass kunne få lagt til seg et annet suffiks, mest *-het*. Det viser seg temmelig vanskelig å endre på rekkefølgen av suffikser i en kombinasjon for å lage nye kombinasjoner og nye avledninger. For at det skal kunne skje, må suffiksenes valgrestriksjoner passe også etter rokeringen. For å kompensere for mangel på suffikskombinasjoner er det mulig i norsk og flere andre nordiske språk å bruke kløyvd suffigering, som går ut på å legge inn fugeelement mellom suffiksene på første og andre plass. Suffiksene på første plass kan få tillegg av en fuge som åpner for videre orddanning.

Referanser

- Archangeli, Diana og D. Terence Langendoen (red.). 1997. *Optimality theory. An overview*. Massachusetts: Blackwell Publishers.
- Aronoff, Mark. 1976. *Word formation in generative grammar*. Cambridge Massachusetts: MIT Press.
- Aronoff, Mark og Nanna Fuhrhop. 2002. «Restricting suffix combinations in German and English: Closing suffixes and the monosuffix constraint». *Natural Language and Linguistic Theory* 20 (3): 451–490.
<https://www.jstor.org/stable/4048054>
- Askedal, John Ole. 2016. «141. Norwegian». I *Word-formation – An international handbook of the languages of Europe*, redigert av Peter O. Müller, Ingeborg Ohnheiser, Susan Olsen og Franz Rainer, 2525–2554. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Aviskorpus (bokmål)*. Tilgjengelig fra
<https://clarino.uib.no/korpuskel/page>
- Booij, Geert. 1994. «Lexical phonology: a review». *Lingua e Stile* 19: 525–55.
- Bauer, Laurie. 2001. *Morphological productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Enger, Hans-Olav. 2008. «Unitary Base Hypothesis og norsk avledningsmorfologi». *Maal og Minne* 2008 (2):189–212.
- Fabb, Nigel. 1988. «English suffixation is constrained only by selectional restrictions». *Natural Language and Linguistic Theory* 6 (4): 527–539.
- Gussmann, Edmund. 1988. Anmeldelse av 'The theory of lexical phonology' av K. P. Mohanan (1986).
- Haspelmath, Martin. 2002. *Understanding morphology*. London: Arnold.
- Hay, Jennifer og Ingo Plag. 2004. «What constrains possible suffix combinations? On the interaction of grammatical and processing restrictions in derivational morphology». *Natural Language and Linguistic Theory* 22: 565–596.
- Hopper, Paul J. og Elizabeth Traugott. 2003. *Grammaticalization*. 2.utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Indridason, Thorsteinn G. 1994. *Regluvirkni í orðasafni og utan þess. Um lexíkalska hljóðkerfisfræði íslensku*. Reykjavík: Málvísindastofnun Háskóla Íslands.
- Indridason, Thorsteinn G. 2020. «Derivational networks in Icelandic». I *Derivational Networks Across Languages*, redigert av Lívía Körtvélyessy, Alexandra Bagasheva og Pavol Štekauer, 179–189. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Indridason, Thorsteinn G. 2021. «Af hverju góðlátlegur en ekki *góðleglátur? Um leyfilegar og óleyfilegar viðskeytaraðir í íslensku». *Orð og tunga* 23: 69–111.

- Iversen, Ragnvald. 1973. *Norrøn grammatikk*. 7. utg. Oslo: Aschehoug.
- Katamba, Francis. 1993. *Morphology*. London: The McMillan Press.
- Kiparsky, Paul. 1982. «From cyclic phonology to lexical phonology». I *The Structure of Phonological Representations I*, redigert av Harry van der Hulst og Norval Smith, 131–175. Dordrecht: Foris.
- Kiparsky, Paul. 1984. «On the lexical phonology of Icelandic». I *Nordic Prosody III*, redigert av Claes Christian Elert, Trine Johanson og Eva Stringert, 135–165. Umeå: University of Umeå.
- Kiparsky, Paul. 1985. «Some consequences of lexical phonology». *Phonology* 2 (1): 85–139.
DOI: <https://doi.org/10.1017/S0952675700000397>
- Kristoffersen, Gjert. 2000. *The phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Körtvélyessy, Livia, Alexandra Bagasheva og Pavol Štekauer. 2020. *Derivational networks across languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Leira, Vigleik. 1992. *Ordlaging og ordelement i norsk*. Oslo: Samlaget.
- Manova, Stela og Mark Aronoff. 2010. «Modeling affix order». *Morphology* 20: 109–131.
DOI: <https://doi.org/10.1007/s11525-010-9153-6>
- Mohanan, K. P. 1986. *The theory of lexical phonology*. Studies in Natural Language & Linguistic Theory. Dordrecht: D. Reidel Publishing Company.
- Rubach, Jerzy. 1985. *Cyclic and lexical phonology*. Dordrecht: Foris.

Abstract

The article discusses suffix combinations in Norwegian with adjective suffixes in first place, how common the combinations are, and features that decide which combinations are possible and which are not. Examples with combinations of eight adjective suffixes and nine suffixes that can be connected to adjective suffixes were documented using the *Norwegian Newspaper Corpus*. In the study, 15 out of 72 possible combinations were documented. In the article, possible reasons for the lack of combinations are discussed. Selectional restrictions play a significant role in explaining this. For instance, some suffixes cannot be connected to base words that are not themselves suffixed, although they can otherwise attach to base words of two syllables. Furthermore, it turns out that it is quite difficult to change the order of suffixes in a combination. These two restrictions significantly reduce the number of possible combinations. In Norwegian, on the other hand, there exists so-called «split suffixation», which partly compensates for the lack of suffix combinations. Split suffixation involves a linking element that is inserted between two suffixes that cannot connect to each other. The linking element then opens up for further suffixation.

Thorsteinn G. Indridason
Universitetet i Bergen
torsteinn.indridason@uib.no

År etter år, skritt for skritt og lag på lag

Tre NPN-konstruksjonar

Torodd Kinn

Norske NPN-konstruksjonar med preposisjonane *etter*, *for* og *på*, som til dømes *år etter år*, *skritt for skritt* og *lag på lag*, oppviser klar produktivitet og har mykje til felles seg imellom. Alle tre kan brukast både i modifierande (oftast adverbiale) og nominale funksjonar, og det er ikkje innlysende kva som er betydningsskilnaden mellom desse uttrykksmåtane. Her vert det gjennomført ein korpusstudie der det vert utarbeidd syntaktiske og leksikalske profilane for konstruksjonane *N etter N*, *N for N* og *N på N*. Dei syntaktiske profilane byggjer på enkel deskriptiv statistikk over kor ofte konstruksjonane opptrer i ulike syntaktiske funksjonar, og kor ofte dei er kombinerte med pseudopartitiv konstruksjon, til dømes som i *år etter år med krig*. Dei leksikalske profilane byggjer på ein kollostruksjonsanalyse som får fram kva substantiv som er kjenneteiknande for kvar konstruksjon. På grunnlag av desse profilane blir det gjort greie for både likskapar og skilnader mellom dei tre konstruksjonane.

1 Innleiing

Norsk har mange uttrykk av typen *år etter år*, *skritt for skritt*, *arm i arm*, *ord mot ord*, *side om side*, *lag på lag*, *ansikt til ansikt* og *skulder ved skulder*.¹ Dette er NPN-konstruksjonar eller NPN-ar.² Det finst ein del internasjonal forskning på slike uttrykk, særleg engelske. Men inntil nyleg har dei ikkje vore undersøkte i norsk. Kinn (2021) finn at NPN-

---

¹ Takk til to fagfellar for nyttige kommentarar.

² Forkortinga står for engelsk *noun–preposition–noun*. Det finst òg andre termar i forskingslitteraturen.

konstruksjonar med dei åtte preposisjonane som er illustrerte i den innleiande setninga, er dei klart mest eksemplarfrekvente i bokmål. Men det finst andre òg, som *blåne bak blåne*. Uttrykk med preposisjonane *etter*, *for* og *på* er blant dei mest produktive. Mens NPN-ar med andre preposisjonar i all hovudsak er brukte som adverbial, er både adverbial og nominal bruk vanleg ved *N etter N*, *N for N* og *N på N*.³ Dette er illustrert for uttrykk med *etter* og *på* i (1)–(4).⁴ *Time etter time* er her høvesvis tidsadverbial og objekt, og *lag på lag* er høvesvis måtesadverbial og subjekt (det siste med eit modifierande tillegg):

- (1) Han gikk og tråkket i de samme furene **time etter time**
- (2) Vi brukte **time etter time** på å snakke sammen
- (3) Isen har bygd seg opp **lag på lag**
- (4) Her ligger bokstavelig talt **lag på lag med historie**

Utover slike syntaktiske fellestrekk er det heller ikkje alltid enkelt å sette fingeren på semantiske forskjellar. I (5)–(7) fungerer NPN-ane som distributive måtesadverbial. Einingane som substantiva står for, vert i kvart tilfelle knytte enkeltvis til ei anna eining (dropane til blada, stinga til broderiet og barna til lasteplanet).

- (5) De [bladene] blir nærmest dynket **dråpe etter dråpe**
- (6) Hun roer seg igjen og fortsetter langsomt **sting for sting** med broderiet
- (7) Den neste timen lastet vi opp lasteplanet, **barn på barn**, til det var helt fullt

I døme (8)–(10) fungerer NPN-ar som komplement til preposisjonen (*i*)gjennom, og alle viser til tekstmengder.

- (8) Han bladde seg igjennom **avis etter avis**, speidet etter et mulig mønster
- (9) Jeg sliter meg gjennom **side for side**, undres over ordene som stikker seg
- (10) Henrykt bladde jeg meg gjennom **meter på meter med barne- og ungdomsbøker**

Det er altså klare syntaktiske og semantiske likskapar mellom dei tre konstruksjonane. Korleis kan ein gå fram for å klarlegge forskjellane mellom dei?

---

³ *N mot N* er òg ein god del brukt i nominal funksjon. Det gjeld mest subjektspredikativ, noko som skil den konstruksjonen frå dei vi skal sjå på her. Konstruksjonen med *mot* har dessutan tvillingbetydning og skil seg såleis frå konstruksjonar med *etter*, *for* og *på*, som har kjedebetydning (sjå avsnitt 2.2).

⁴ Alle nummererte døme er henta frå Leksikografisk bokmålskorpus (Fjeld, Nøklestad og Hagen 2020) om ikkje anna er nemnt (sjå avsnitt 3).

Moderne bruksbasert språkvitskap har utvikla korpusbaserte metodar som er eigna til å finne svar på slike spørsmål. Undersøkingar av grammatiske konstruksjonar blir då mindre avhengige av språkforskaren sine intuisjonar og får eit meir solid empirisk grunnlag. I dei siste tiåra har kollostruksjonsanalysar blitt nokså vanlege (Stefanowitsch 2013). Kollostruksjonar er statistisk påviseleg «tiltrekning» mellom leksikalske einingar og plassar (*slots*) i grammatiske konstruksjonar.⁵ Slike analysar har fått fram nye innsikter i eigenskapane til ei rekkje grammatiske konstruksjonar og orda som er brukte i dei.⁶ I undersøkinga her tek eg i bruk varianten multippel distinktiv kollekssemanalyse for å få fram leksikalske profilar for NPN-konstruksjonane. Den kombinerer eg med enklare undersøkingar som viser syntaktiske profilar. Sjå vidare i avsnitt 3.

Arbeidshypotesen min er følgjande: Trass i tydelege likskapar har konstruksjonane *N etter N*, *N for N* og *N på N* ulike betydningar. Det er mogleg å identifisere konstruksjonsbetydningane ved å undersøkje korleis konstruksjonane opptrer syntaktisk, og kva substantiv som opptrer i dei.

I denne artikkelen undersøker eg altså korleis *N etter N*, *N for N* og *N på N* skil seg frå kvarandre. Nærmare bestemt spør eg:

- Korleis skil dei seg frå kvarandre i syntaktisk funksjon? Her gjer eg ei enkel undersøking av fordelinga på ulike syntaktiske funksjonar og får fram syntaktiske profilar for korleis NPN-ane opptrer i større konstruksjonar.
- Korleis skil dei seg frå kvarandre i kva (semantiske grupper av) substantiv som førekjem i dei? Dette undersøker eg med multippel distinktiv kollekssemanalyse. Slik får eg fram leksikalske profilar for konstruksjonane.
- Korleis skil dei seg frå kvarandre med omsyn til bruk i pseudopartitiv konstruksjon (som *år etter år med krig*)? Her undersøker eg kor ofte konstruksjonane er brukte slik, og kva substantiv som då førekjem i dei. Dette fører fram til profilar som gjeld den indre syntaktiske strukturen til NPN-ane.

Dei syntaktiske og leksikalske profilane gir grunnlag for å identifisere likskapar og ikkje minst skilnader: Konstruksjonane viser seg å ha nokså ulike betydningar trass i observerte likskapar.

Artikkelen er bygd opp slik: Avsnitt 2 avgrensar omgrepet 'NPN-konstruksjon' og gir eit kort oversyn over tidlegare forskning, og eg ser på preposisjonsbetydningane og kva norske ordbøker har å seie om konstruksjonsbetydningane. Avsnitt 3 presenterer

⁵ Termen *kollostruksjon* er laga av *kollokasjon* og *konstruksjon*.

⁶ Det finst ikkje mange slike analysar av norsk materiale, men eg kan nemne Vindenes (2017) om demonstrativkonstruksjonar og Kinn (2018) og Kinn, Blensenius og Andersson (2018) om pseudokoordinasjon.

materiale og metodar. Avsnitt 4–6 tek for seg dei tre underspørsmåla ovanfor etter tur. I avsnitt 7 drøftar eg kva undersøkingane har vist, og korleis det kan tolkast. Avsnitt 8 avsluttar artikkelen.

2 Omgrepsavgrensing og tidlegare forskning

Avsnitt 2.1 forklarar nærmare kva NPN-konstruksjonar er, og korleis dei er avgrensa frå nærståande konstruksjonar. I avsnitt 2.2 ser eg på tidlegare forskning på NPN-konstruksjonar. Avsnitt 2.3 går nærmare inn på *N etter N*, *N for N* og *N på N*: Kva betyr preposisjonane, og korleis omtalar dei store norske ordbøkene konstruksjonane?

2.1 Avgrensing av omgrepet 'NPN-konstruksjon'

Ein NPN-konstruksjon består grunnleggjande av to identiske substantiv i ubestemt eintal med ein preposisjon mellom seg.⁷ Omgrepet er avgrensa til teljelege substantiv. Ved teljelege substantiv har ein oftast ubestemt artikkel i ubestemt eintal (*et år*), mens ein gjerne ikkje har det ved ikkje-teljelege substantiv (*hud*). Mangelen på ubestemt artikkel (nake substantiv, jf. Borthen 2003) i NPN-ar som *år etter år* er derfor noko avstikkande ved teljelege substantiv. Fråværet av ubestemt artikkel ved ikkje-teljelege substantiv er ikkje overraskande, så eit uttrykk som *hud mot hud* er ikkje rekna som ein NPN. Uttrykk i fleirtal, som *millioner på millioner*, er heller ikkje rekna som NPN-konstruksjonar. Det er naturlegvis likevel mange fellestrekk mellom NPN-ar og desse andre uttrykkestypene.⁸

Ein NPN kan ikkje ha demonstrative, possessive eller kvantifiserande tillegg (**hvilket år etter hvilket år*, **ditt trinn for ditt trinn*, **en gang på en gang*), og på norsk (i motsetnad til engelsk) førekjem adjektiv sjeldan (*?vakker dag etter vakker dag*). Derimot er særleg modifierande preposisjonsfrasar vanlege, f.eks. *år etter år med tørke*.

For at noko skal reknast som ein NPN-konstruksjon, må det vere éin syntaktisk konstituent. I setninga *I den kampen sloss soldatene mann mot mann* har vi eitt setningsledd (adverbial), så det er ein NPN. Men i setninga *I den kampen sloss mann mot mann* har vi først *mann* som subjekt og så *mot mann* som adverbial (jf. *I den kampen hadde mann slåss mot mann*) – altså to konstituentar og ingen NPN. Her òg er det sjølvstegt slektskap mellom konstruksjonane i bruken av nakede substantiv. Dette er diskutert i Kinn (2022).

Preposisjonen i ein NPN-konstruksjon fungerer semantisk slik det er vanleg for preposisjonar; han knyter saman to fenomen. Det første er primærdeltakaren, som eit

⁷ I språk der substantiva er kasusbøyde, som islandsk, kan dei ha ulike kasus. Sjå Kinn (2022).

⁸ Andre beslekta uttrykk er sånt som *én etter én*, *fire mot fire*, *blått i blått* o.a.

uttrykk utanfor preposisjonsfrasen viser til. Det andre fenomenet er sekundærdeltakaren, som komplementet i preposisjonsfrasen viser til.⁹ I NPN-ar er det dei to substantiva som viser til høvesvis primær- og sekundærdeltakaren. Så i *år etter år* kjem førstnemnde år etter sistnemnde. (For NPN-ar med *for* er dette mindre klart fordi preposisjonen har svak eigenbetydning. Sjå avsnitt 2.3.)

Det at preposisjonen knyter saman betydningane til substantiva, tener til å skilje ut den nærskyldige *fra N til N*-konstruksjonen, til dømes *fra by til by*. Sjå til dømes på *en tur fra by til by*, som er parallell med *en tur fra Oslo til Bergen*: Preposisjonen *fra* viser til ein relasjon mellom turen og startpunktet for turen, mens *til* viser til ein relasjon mellom turen og målet for turen – og ikkje ein relasjon mellom byane.¹⁰

2.2 NPN-konstruksjonar i forskingslitteraturen

NPN-konstruksjonar har blitt diskuterte ein del i den språkvitskaplege litteraturen, særleg sidan Jackendoff (2008). Der er engelske NPN-konstruksjonar framheva som særleg idiosynkratiske strukturar. Dette argumenterer eg mot i Kinn (2022). NPN-konstruksjonar oppviser ein del særdrag, men samtidig har dei klart regelmessige og komposisjonelle trekk. Eg viser at det er gode grunnar til å rekne med at NPN-ar har den grunnleggande strukturen $[_{NP} N [_{PP} P [_{NP} N]]]$ i nominale funksjonar, liksom t.d. *dagen etter ulykka*. NPN-ar i modifierande funksjonar er adverbiale nomenfrasar.

Jackendoff er ikkje åleine om å rekne med andre strukturar enn den eg argumenterer for i Kinn (2022). Preposisjonen har til dømes vorte rekna som kvantor (Travis 2001) og som konjunksjon (Haïk 2013), og (somme) NPN-ar har vore rekna som kvantorfrasar (hos Travis), ordinterne konjunksjonsfrasar (hos Haïk) og ordinterne småsetningar (hos Haïk).

Kinn (2022) viser at NPN-ar i all hovudsak fell i to semantiske grupper: tvilling-NPN og kjede-NPN. Substantiva i ein tvilling-NPN viser til eitt eller fleire par av einingar knytte saman av ein relasjon som tenderer sterkt til å bli forstått som resiprok. Eit døme er *arm i arm*, der det er tale om par av armar i eit gjensidig forhold. Substantiva i ein kjede-NPN viser derimot til fleire par av einingar som er kopla saman liksom ei lenkje heller enn berre to og to. Eit døme er *år etter år*, der åra dannar ein serie. Kjedeorganisering er fleirtalsaktig og motiverer nominal bruk, mens tvillingorganisering ikkje gjer det. Semantikken kan altså langt på veg forklare den syntaktiske skilnaden. Jackendoff (2008) er òg innom liknande betydningskategoriar for

⁹ *Primærdeltakar* og *sekundærdeltakar* er dei norske termene for *trajectory* og *landmark* frå kognitiv grammatikk (t.d. Langacker 1987), altså dei semantiske argumenta til eit predikat.

¹⁰ Ein kan alternativt seie *fra Oslo og til Bergen*, med koordinasjon. Søk på nettet gir òg treff på slikt som *fra by og til by*, men koordinasjon ser der ut til å ha vore vanlegare i eldre språk.

engelske NPN-ar, men han opererer med fleire betydningar og knyter dei ikkje direkte til syntaktiske funksjonar. König og Moyses-Faurie (2009) interesserer seg for resiproke NPN-ar, men set ikkje opp samanhengar mellom semantikk og syntaks.

I Kinn (2021) gir eg eit korpusbasert oversyn over kva slags NPN-konstruksjonar vi har i norsk. (Artikkelen her har meir detaljerte analysar av delar av materialet derifrå.) Artikkelen dokumenterer at det særleg er dei tre NPN-konstruksjonane som er i fokus her, som kan ha nominal funksjon: *N etter N* (47,4 % av dei syntaktisk klassifiserte døma), *N for N* (8,7 %) og *N på N* (28,7 %).¹¹ Men ved *N på N* er eitt enkelt uttrykk, *gang på gang*, svært høgfrekvent og syntaktisk avvikande (sjå avsnitt 4 her), og om ein ser vekk frå det, har *N på N* 88,6 % nominal funksjon.

	<i>N etter N</i>	<i>N for N</i>	<i>N på N</i>
Eksemplar	2486	1682	1672
Typar	519	270	241
Hapaxar	341	159	164
Eksemplar per type	4,8	6,2	6,9
Hapaxar per eksemplar (%)	13,7	9,5	9,8

Tabell 1. Nøkkeltal for dei tre konstruksjonane, frå Kinn (2021)

Tabell 1 oppgir nokre nøkkeltal frå Kinn (2021): kor mange eksemplar det er i korpuset, kor mange typar (ulike substantiv) dei fordeler seg på,¹² og kor mange typar som førekjem berre éin gong (hapaxar). Vi ser at alle konstruksjonane har mange typar, og kvar type førekjem nokså sjeldan (snitt frå 4,8 til 6,9 eksemplar per type).

Over halvdelan av typane for kvar konstruksjon er hapaxar. Eit vanleg enkelt produktivetsmål er utrekna som tilhøvet mellom hapaxtalet og eksemplartalet (Bauer 2001, 147–153), her framstilt i prosent. Både hapaxtala i seg sjølv og produktivetsmåla syner at alle konstruksjonane er svært produktive. Når ein finn mange hapaxar, tyder det på at språkbrukarane lett dannar nye typar spontant.

¹¹ *N mot N* har som nemnt ein del bruk som subjektspredikativ, men lite av andre nominale funksjonar.

¹² Eg slo då saman rettskrivingsvariantar som t.d. *stein* og *sten*. Eit par avvikande betydningsvariantar av *N for N* vart fjerna: I tillegg til kjedebetydninga som *N for N* har i dei aller fleste tilfelle, finst det uttrykk som *øye for øye*, *tann for tann*, der det er ein utvekslingsrelasjon (tvillingbetydning). Det er nesten utelukkande tale om den bibelske allusjonen. Eg utelét òg døme med eigennamnet *Beat for beat* (eit fjernsynsprogram) og nokre få andre avvikande døme.

Om ein ikkje tek med *gang på gang*, vert tala for *N på N* heilt annleis: 611 eksemplar, 240 typar, 164 hapaxar, 2,5 eksemplar per type og 26,8 % hapaxar per eksemplar (produktivitet). Konstruksjonen *N på N* utanom *gang på gang* er altså klart meir produktiv enn *N etter N* og særleg *N for N*.

2.3 Tilhøvet mellom *N etter N*, *N for N* og *N på N*

Dei tre konstruksjonane som eg undersøker her, har forholdsvis klare tilsvaret i engelsk: *N etter N* svarar til *N after N*, *N for N* svarar til *N by N*, og *N på N* svarar til *N (up)on N*. Jackendoff (2008) omtalar betydninga til alle dei tre engelske konstruksjonane som «succession» og peikar på at *N (up)on N* har eit tilleggselement av vertikal orientering som *N after N* ikkje har. Han nemner at liknande uttrykk med målesubstantiv i fleirtal, som *hundreds upon hundreds of demonstrators* og *buckets upon buckets of paint*, uttrykkjer uventa stor mengde.

Skal ein nærme seg ei forståing av forskjellane mellom *N etter N*, *N for N* og *N på N*, er det naturleg å ta utgangspunkt i preposisjonane. Preposisjonen *på* uttrykkjer grunnleggande ein relasjon som er slik at ein primærdeltakar er eller blir plassert ovanpå ein sekundærdeltakar. Dette kan òg vere betydninga i *N på N*, som i *lag på lag med jord*, men ofte er betydninga avsvekt slik at primærdeltakaren meir allment kjem i tillegg til sekundærdeltakaren, som i *(spise) skive på skive*.

Preposisjonen *etter* uttrykkjer typisk at ein primærdeltakar følgjer ein sekundærdeltakar i tid eller rom. Slik er det òg typisk i ein NPN som f.eks. *time etter time* eller *(drikke) flaske etter flaske*.

Preposisjonen *for* er noko meir spesiell i NPN-samanheng. Historisk er betydninga 'framfor, før', men det er lite att av den no. Det er ikkje enkelt å seie kva preposisjonen i seg sjølv betyr i f.eks. *skritt for skritt* eller *minutt for minutt*, så betydninga må søkjast i bruken av konstruksjonen *N for N*.

	NO	NAOB
<i>N etter N</i>	«ei samanhengande, ubroten rekkje»	«ubrutt fortsettelse»
<i>N for N</i>	«ei ubroten rekkjefylgje»	«en stadig ubrutt rekkefølge»
<i>N på N</i>	«ei samanhengjande rekkje»	«ubrutt fortsettelse»

Tabell 2. Omtalen av NPN-konstruksjonane i NO og NAOB (s.v. *etter*, *for*, *på*)

Dei tre NPN-konstruksjonane er omtalte på temmeleg like måtar seg imellom i *Norsk Ordbok* (NO) og *Det Norske Akademis ordbok* (NAOB). Eg har sett dei opp skjematisk i tabell 2. NAOB skriv dessutan om *N for N* at det dreiar seg om «noe som foretas, skjer eller utvikler seg jevnt eller gradvis» (s.v. *for*). Dette skriv ikkje NO, og noko

tilsvarande står det ikkje i ordbøkene om *N etter N* eller *N på N*. Som vi skal sjå, får NAOB fram eit særdrag ved *N for N* her.

3 Materiale og metodar

Undersøkinga har materiale frå Leksikografisk bokmålskorpus, eit balansert korpus med om lag 100 millionar ord (Fjeld, Nøklestad og Hagen 2020). Materialet her utgjer ein del av det som ligg til grunn for Kinn (2021), og eg viser til den detaljerte metode-skildringa der. Materialet inneheld til saman 5840 døme på dei tre NPN-konstruksjonane som eg undersøker.

Den vidare undersøkinga er tredelt. I alle delane er fokuset på samanlikning av konstruksjonane. Først har eg kategorisert døma etter syntaktiske funksjonar: adverbial, subjekt, objekt, komplement i preposisjonsfrase o.a. Dette gjer det mogleg å samanlikne dei syntaktiske profilane til konstruksjonane.

Den andre delen dreiar seg om å samanlikne leksikalske profilar. For å analysere tilhøvet mellom dei tre konstruksjonane og substantiva i dei brukte eg multippel distinktiv kollekssemanalyse (Gries og Stefanowitsch 2004). Til å utføre utrekningane brukte eg Stephan Th. Gries sitt R-skript for kollostruksjonsanalyse (Gries 2014). Med denne metoden undersøker eg kva for nokre substantiv som førekjem meir frekvent i éin gitt konstruksjon – sett i høve til konstruksjonen sin frekvens – enn i dei andre konstruksjonane. Tabell 3 syner dei tala som inngår i utrekninga for substantivet *mil* i konstruksjonen *N etter N*. *Mil etter mil* førekjem 51 gonger, mens *mil for mil* og *mil på mil* førekjem høvesvis éin og ni gonger. *N etter N* førekjem 2435 gonger med andre substantiv enn *mil*, og *N for N* og *N på N* førekjem høvesvis 1681 og 1663 gonger med andre substantiv.

	<i>N etter N</i>	<i>N for N</i>	<i>N på N</i>	Sum
<i>mil</i>	51	1	9	61
Andre substantiv	2435	1681	1663	5779
Sum	2486	1682	1672	5840

Tabell 3. Døme på grunnlagstal for multippel distinktiv kollekssemanalyse

Ut frå kolonne- og radsummane kan ein rekne ut venta frekvensar. Når avviket mellom venta frekvens og observert frekvens for ein gitt substantiv–konstruksjonskombinasjon vert tilstrekkeleg stort, kan ein seie at substantivet er «tiltrekt» eller «fråstøytt» av konstruksjonen. R-skriptet nyttar ein einhala eksakt binomialtest og oppgir log-transformerte sannsynsverdiar for avvika. Ein slik verdi blir kalla kollostruksjonsstyrke og fortel kor sterkt substantivet er tiltrekt eller fråstøytt av konstruksjonen.

Styrkar over ca. 1,3 er signifikante på 5 %-nivå og viser tiltrekking. (Styrkar under ca. -1,3 viser fråstøyting.) Eit substantiv som når over 1,3 for ein gitt konstruksjon, er derfor eit distinktivt kollekssem for konstruksjonen. For *mil* i *N etter N* er kollostruksjonsstyrken 10,30, så *mil* er heilt klart eit distinktivt kollekssem for *N etter N*. (*Mil for mil* og *mil på mil* har derimot negative styrkar (høvesvis -7,59 og -2,05) og er såleis fråstøytte.)

Den tredje delen av undersøkinga tek utgangspunkt i at *N etter N* og særleg *N på N* viser seg å ha mange målesubstantiv som distinktive kollekssem. Slike uttrykk har gjerne eit modifierande tillegg som opplyser om den målte arten, t.d. som i *lass på lass med høy*. Dette er pseudopartitive konstruksjonar. Eg undersøker i kva grad dei tre NPN-konstruksjonane er brukte slik, og kva målesubstantiv som då inngår.

4 Syntaktiske profilar: eksterne funksjonar

Eg har klassifisert dei 5840 døma i materialet etter den syntaktiske funksjonen til NPN-konstruksjonen. Kinn (2021) skilde berre mellom modifierande og nominal bruk. Ved modifierande bruk er det nesten alltid tale om eit adverbial, altså ein konstituent i ei setning eller ein verbfrase (sjå døme i avsnitt 1).¹³ Den einaste nokolunde vanlege modifierande funksjonen elles er tillegg i substantivfrase, som i (11), der *dag for dag* er underordna *styringen*:

- (11) Styringen av arrangementene **dag for dag** vil blant annet skje ved hjelp av et digitalt kart

Dei nominale funksjonane er velkjende: subjekt, potensielt subjekt, (direkte) objekt, komplement i preposisjonsfrase og subjektspredikativ. Det er gitt døme på objekt og komplement i preposisjonsfrase i avsnitt 1. (12)–(14) gir døme på subjekt, potensielt subjekt og subjektspredikativ.

- (12) **Kroppsdel for kroppsdel** underlegges moteskapernes og de kreative brukernes fetisjistiske fantasi
- (13) i innboksen popper det fram **linje etter linje med feite bokstaver**
- (14) alt jeg kan se er **bunke på bunke med sider**

---

¹³ Den semantiske typen av adverbial er ofte (distribusjons)måte, men adverbial for tid, frekvens og distanse er òg vanlege (jf. Kinn 2021). Det kan vere svært vanskeleg å trekkje klare skilje mellom dei semantiske typane, så eg oppgir ikkje tal for undertypar av adverbial.

Resultata av den syntaktiske klassifikasjonen er presenterte i tabell 4. Ved *N på N* har eg skilt ut *gang på gang*, som har heile 1061 dømme mot dei resterande 611, altså 63,5 % av materialet for konstruksjonen.

Funksjon	N <i>etter N</i>		N <i>for N</i>		N <i>på N</i>		<i>gang</i> <i>på gang</i>		Sum	
	N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Adverbial	1230	51,8	1473	89,9	57	11,2	1053	99,7	3813	68,4
I <i>ha-/med</i> -konstr.	1	0,0	0	0,0	1	0,2	0	0,0	2	0,0
I substantivfrase	15	0,6	23	1,4	0	0,0	3	0,3	41	0,7
I adjektivfrase	1	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0	1	0,0
I adverbfrase	3	0,1	0	0,0	0	0,0	0	0,0	3	0,1
Sum, modif. bruk	1250	52,6	1496	91,3	58	11,4	1056	100,0	3860	69,2
Subjekt	172	7,2	22	1,3	83	16,4	0	0,0	277	5,0
Potensielt subjekt	22	0,9	0	0,0	44	8,7	0	0,0	66	1,2
Objekt	351	14,8	104	6,3	182	35,9	0	0,0	637	11,4
Kompl. i prep.fr.	570	24,0	13	0,8	107	21,1	0	0,0	690	12,4
Subjektspredikativ	11	0,5	3	0,2	33	6,5	0	0,0	47	0,8
Sum, nom. bruk	1126	47,4	142	8,7	449	88,6	0	0,0	1717	30,8
Sum, klassifisert	2376	100,0	1638	100,0	507	100,0	1056	100,0	5577	100,0
Ikkje klassifisert	110		44		104		5		263	
Totalsum	2486		1682		611		1061		5840	

Tabell 4. Syntaktiske funksjonar. Kolonnen for *N på N* har ikkje med *gang på gang*. Prosenttala er rekna ut frå summene av klassifiserte dømme.

Ein temmeleg stor del av materialet (263 dømme = 4,5 %) er uklassifisert. NPN-ar synest å opptre særleg ofte som overskrifter og i setningsfragment. Eit dømme på det siste er gitt i (15):

- (15) Jeg marsjerte raskt ut i hælene på vaktmannen som skulle følge meg ut. **Dør etter dør**, lange korridorer, nøkler som klirret. Jeg kunne ikke komme fort nok ut i friheten.

Overskrifter og setningsfragment har naturlegvis tekstlege funksjonar, men dei kan vanskeleg klassifiserast i tradisjonelle syntaktiske funksjonar. Det er knapt mogleg å avgjere om uttrykket *dør etter dør* i (15) er adverbialt eller nominalt.

Vi ser at det er store skilnader mellom dei tre konstruksjonane i fordelinga mellom nominal og modifierande funksjon. Innanfor dei nominale funksjonane er det òg monalege skilnader mellom konstruksjonane. Noko som går att i alle, er at subjekt er mindre frekvente (samla: 5,0 %) enn objekt (11,4 %). Det er påfallande sidan subjekt

generelt er vesentleg meir frekvente enn objekt. Noka forklaring på dette har eg ikkje.¹⁴ *N for N* er sjeldan nytta som komplement i preposisjonsfrase (0,8 %), mens dette er den klart mest frekvente nominale funksjonen ved *N etter N* (24,0 %). Det siste kjem av at *N etter N* svært ofte er komplement til preposisjonen *i* (390 eksemplar, dvs. 16,4 %). Dei fleste av desse er tidsadverbial som *i time etter time*.

5 Leksikalske profilar

Den enkle syntaktiske profileringa av konstruksjonane i avsnitt 4 får fram tydelege skilnader mellom konstruksjonane. Det er likevel meir opplysende å sjå på kva for enkeltsubstantiv og semantiske grupper av substantiv som kjenneteiknar konstruksjonane. I tabell 5 presenterer eg dei ti mest frekvente substantiva for kvar konstruksjon.

<i>N etter N</i>		<i>N for N</i>		<i>N på N</i>	
Substantiv	Eksemplar	Substantiv	Eksemplar	Substantiv	Eksemplar
<i>år</i>	367	<i>skritt</i>	154	<i>gang</i>	1061
<i>dag</i>	289	<i>dag</i>	134	<i>lag</i>	141
<i>time</i>	146	<i>bit</i> ¹⁵	123	<i>stein</i>	24
<i>kveld</i>	113	<i>ord</i>	98	<i>rad</i>	19
<i>gang</i>	99	<i>trinn</i>	88	<i>rekke</i>	16
<i>natt</i>	97	<i>år</i>	83	<i>meter</i>	12
<i>uke</i>	81	<i>slekt</i>	71	<i>hulle</i>	10
<i>måned</i>	57	<i>steg</i>	55	<i>side</i>	10
<i>mil</i>	51	<i>linje</i>	36	<i>kilometer</i>	9
<i>side</i>	40	<i>punkt</i>	34	<i>mil</i>	9

Tabell 5. Dei mest frekvente substantiva

Allereie her kan ein skimte visse særdrag ved konstruksjonane, men kolleksjeanalysen gir endå tydelegare resultat. Tabell 6 syner dei ti mest distinktive kolleksje

¹⁴ Om eg skal tillate meg å spekulere: I Kinn (2022) antydgar eg at nominal funksjon kan vere ein innovasjon for NPN-ar, og at det opphavleg berre fanst modifiserande/adverbiale NPN-ar. Eg har ikkje historisk evidens for eller imot ein slik hypotese. Men dersom alle NPN-ar tidlegare var adverbiale, har dei typisk vore slutfeltsledd. Då er det kortare veg i form av reanalysar til objekt, som normalt står i slutfeltet, enn til subjekt, som står i forfeltet eller midtfeltet.

¹⁵ *Bit* har betydninga 'del'. *Bit* 'minste informasjonseining' er skilt ut og førekjem òg, men langt mindre frekvent.

for kvar konstruksjon. Kolonnen «Styrke» oppgir kollostruksjonsstyrken til substantivet i høve til konstruksjonen.

<i>N etter N</i>		<i>N for N</i>		<i>N på N</i>	
Kolleksem	Styrke	Kolleksem	Styrke	Kolleksem	Styrke
<i>år</i>	63,92	<i>skritt</i>	77,89	<i>gang</i>	∞^{16}
<i>kveld</i>	41,91	<i>bit</i>	58,04	<i>lag</i>	52,10
<i>natt</i>	34,22	<i>trinn</i>	45,77	<i>rad</i>	5,90
<i>dag</i>	25,70	<i>ord</i>	43,64	<i>rekke</i>	3,91
<i>time</i>	24,56	<i>steg</i>	29,73	<i>glass</i>	3,80
<i>uke</i>	19,60	<i>slekt</i>	20,97	<i>stein</i>	3,76
<i>land</i>	11,67	<i>centimeter</i>	16,22	<i>feil</i>	2,72
<i>mil</i>	10,30	<i>krone</i>	14,06	<i>bunke</i>	2,54
<i>generasjon</i>	9,58	<i>punkt</i>	13,33	<i>avslag</i>	2,17
<i>måned</i>	9,18	<i>linje</i>	11,80	<i>spørsmål</i>	2,17

Tabell 6. Mest distinktive kolleksem for dei tre konstruksjonane

På dette stadiet går eg vidare slik det er vanleg i kolleksemanalysar: Eg prøver å finne mønster i resultatata. Dette er ein intuitiv, kvalitativ prosess. I alt er det 38 distinktive kolleksem for *N etter N*, 49 for *N for N* og 17 for *N på N*, til saman 104 substantiv. Eg har forsøkt å gruppere saman substantiv som høyrer til same semantiske felt. Ei slik gruppering byr på mange utfordringar og kan vanskeleg verte fullgod og uttømmende. Sidan eg viser fram heile grupperinga i tabell 7, er diskutabile avgjerder synlege. Eg kommenterer ein del spesielle tilhøve i fotnotar.

Det er no på sin plass å peike på ein veikskap med materialet. Reine frekvensar frå heile korpuset kan vere misvisande ved at somme uttrykk har svært ujamn spreiding i korpuset. Eg har merka meg *slekt for slekt*, *hæraavdeling for hæraavdeling*, *skift for skift* og *hode for hode* (brukt metonymisk om menneske). Dei opptrer (nesten) berre i eit repetitivt utdrag frå Bibelen. Dei har fått frekvenstal som opplagt ikkje er representative for bokmål generelt, og eg legg ikkje større vekt på dei her.

Utover at *N på N* er sterkt dominert av *gang på gang*, er det dei andre konstruksjonane som har distinktive kolleksem for tidsrom. *N for N* knyter seg til svært korte tidsrom, mens uttrykket for det kortaste tidsrommet ved *N etter N* er *time etter time*. Går vi til lengdesubstantiva, finn vi noko liknande: *Mil etter mil* er distinktivt for *N etter N*, mens den største lengda ved *N for N* er uttrykt med *meter for meter*.

¹⁶ *Gang* har så høg kollostruksjonsstyrke i høve til *N på N* at skriptet som er brukt, returnerer verdien 'uendeleg'. Verdien er ikkje faktisk uendeleg høg, men talet er svært stort.

Kolleksemkategoriar	Kolleksem til <i>N etter N</i>	Kolleksem til <i>N for N</i>	Kolleksem til <i>N på N</i>
Tidsrom o.l.	<i>år, kveld, natt, dag, time, uke, måned, tiår, morgen, døgn, sommer, søndag, vinter; generasjon, slektsledd</i>	<i>sekund, minutt, øyeblikk</i>	<i>gang</i>
Lengder o.l.	<i>mil; runde¹⁷</i>	<i>centimeter, meter, millimeter; etappe</i>	
Flater, rom o.l.	<i>land, rom, by, kvartal, landsby, hus, skanse</i>	<i>etasje</i>	
Tekst o.l.	<i>bok, side, roman; film</i>	<i>ord, punkt, linje, setning, bokstav, paragraf, kapittel, blad, strofe, stavelse, tegn, vers¹⁸</i>	
Kroppsdelar		<i>finger, kroppsdel, hode, virvel, lem¹⁹</i>	
Små rørsler		<i>skritt, trinn, steg</i>	
Delar generelt		<i>bit, stykke, del</i>	
Andre små ting		<i>krone, dråpe, atom, sting, note, piksel, korn, mynt, tone, brikke</i>	
Behaldarar o.l.	<i>flaske, kopp</i>		<i>glass, kasse, lass, busslast, liter, hylle, hyllemeter²⁰</i>
Grupper, mål o.l. elles	<i>gruppe, par</i>	<i>slekt, hæravdeling²¹</i>	<i>lag, rad, rekke, bunke, stabel</i>
Ukategoriserte	<i>liv, elev, sigarett, dør, buss, valg</i>	<i>plagg, stokk, skift²²</i>	<i>stein, feil, avslag, spørsmål</i>

Tabell 7. Semantiske grupper av distinktive kolleksem

¹⁷ *Runde* viser ofte til strekningar, men kan òg gjelde kortspel og anna.

¹⁸ *Punkt* kan gjelde anna enn tekst. *Blad* gjeld oftast ark og ikkje lauv.

¹⁹ *Hode*: Sjø brødteksten. *Virvel* gjeld oftast bein i ryggen.

²⁰ *Hyllemeter* er i materialet alltid brukt som mål for store mengder av bøker og kunne alternativt ha vore plassert i tekstkategorien.

²¹ *Slekt* og *hæravdeling*: Sjø brødteksten.

²² *Skift*: Sjø brødteksten.

Motsetninga mellom *runde etter runde* og *etappe for etappe* er interessant. Ein etappe er utvitydig ein del av ein større heilskap, mens ein runde ikkje nødvendigvis er det. Vi skal sjå fleire tilfelle av at *N for N* har samanheng med delar av heilskapar.

Kategorien med flater og rom får eg ikkje så mykje informasjon ut av. Derimot er tekstorda opplysende. Med to unntak står kolleksema til *N for N* for mindre tekst-einingar enn *N etter N* sine. Det klaraste unntaket er *kapittel for kapittel*. Tilhøvet mellom *side etter side* og *blad for blad* er interessant, men ikkje aldeles klart. Substantiva *side* og *blad* har delvis overlappende betydning. Eg vurderer det slik at ei side er forstått meir som ein behaldar for tekst, mens eit blad er den minste fysiske delen av ei bok eller liknande. I så fall er sida stor i høve til teksten (og det vert mykje tekst), mens bladet er lite i høve til boka.

Dei tre neste kategoriane i tabellen har distinktive kolleksem berre ved *N for N*. Alle står for delar av ein større heilskap. Det er allmenne substantiv for delar, og det er ord for kroppsdelar og for minsteiningar i rørsle (og endring meir generelt). Dei fleste står for slikt som vi tenkjer på som nokså små delar av noko større. Kategorien av andre små ting er òg avgrensa til *N for N*. Her dreiar det seg ikkje nødvendigvis om delar, men det er fenomen som vi forstår som til dels svært små. Det er altså tydeleg at *N for N* har samanheng med små einingar.

Kategorien av ulike slags behaldarar inneheld kolleksem for *N etter N* og *N på N*. Med unntak av *glass på glass* tenderer uttrykka med *på* til å stå for større mengder enn dei med *etter*. Behaldarsubstantiva er målesubstantiv, og det same gjeld den neste kategorien av grupper og anna. Her finn vi det frekvente uttrykket *lag på lag*, som står litt for seg sjølv. Elles kan vi merke oss to par av uttrykk med nokså like betydningar: Det eine er *rad på rad* og *rekke på rekke*, og det andre er *bunke på bunke* og *stabel på stabel*. Alle desse fire viser til at det er store mengder av det som er arrangert i rader osv. Det er altså ein klar tendens til at *N på N* har samanheng med store kvantitetar.

Denne analysen gir grunnlag for følgjande karakteristikkar av dei tre konstruksjonane:

- *N etter N* har klar samanheng med lange tidsrom og lange tekstar, og truleg med lange strekningar.
- *N for N* har klar samanheng med korte tidsrom, korte strekningar, korte tekstar, delar av heilskapar og små fenomen generelt.
- *N på N* har samanheng med måling av store mengder, i tillegg til at *gang på gang* er høgfrekvent.

Mange av kolleksema til *N på N*, og i nokon grad kolleksema til *N etter N*, er målesubstantiv. Dersom det blir mange av dei einingane som målesubstantiva står for, blir

det mykje eller mange av den målte arten. I det neste avsnittet ser eg nærmare på pseudopartitive konstruksjonar, der arten er nemnd.

6 Syntaktiske profilar: pseudopartitive NPN-konstruksjonar

Dei fleste NPN-ar består av berre NPN-sekvensen. Det fremste unntaket for dei konstruksjonane som er undersøkte her, er pseudopartitive konstruksjonar, som i (16)–(18):

- (16) I jordskorpen finnes det **mil etter mil med kull**
- (17) Slik ble det pløyet og fjernet **lag for lag av ganske hard gråleire** til kjelleren var dyp nok
- (18) Bak befestningene sto **rad på rad av polske avdelinger** klare til kamp

Pseudopartitive konstruksjonar inneheld både eit målesubstantiv og eit artssubstantiv. I norsk har vi gjerne sidestilling av substantiva utan nokon preposisjon imellom, som i *en flokk sauer*. Men ofte brukar vi *med* eller *av*, som i *en flokk med sauer* og *en flokk av sauer*. Systematikken for sidestilling, *med* og *av* er svært innfløkt (Kinn 2001, Midtbø 2019), men i NPN-ar må det eintydig brukast ein preposisjon.

	N <i>etter N</i>	N <i>for N</i>	N <i>på N</i>	Sum		N <i>etter N</i>	N <i>for N</i>	N <i>på N</i>	Sum
<i>lag</i>	2	3	85	90	<i>kasse</i>	1	0	4	5
<i>mil</i>	10	0	9	19	<i>bøtte</i>	2	0	2	4
<i>side</i>	10	0	6	16	<i>flaske</i>	2	0	2	4
<i>rad</i>	1	0	14	15	<i>hyllemeter</i>	1	0	3	4
<i>rekke</i>	2	0	9	11	<i>tonn</i>	1	0	3	4
<i>hylle</i>	1	0	8	9	<i>brett</i>	1	0	2	3
<i>meter</i>	0	0	8	8	<i>bølge</i>	1	0	2	3
<i>kilometer</i>	1	0	6	7	<i>dag</i>	3	0	0	3
<i>bunke</i>	0	0	6	6	<i>dynge</i>	2	0	1	3
<i>kopp</i>	5	0	1	6	<i>liter</i>	0	0	3	3
<i>lass</i>	2	0	4	6	<i>mappe</i>	2	0	1	3
<i>time</i>	5	0	1	6	Andre	37	3	29	69
<i>generasjon</i>	4	0	1	5	Sum	96	6	210	312

Tabell 8. Målesubstantiv i pseudopartitive NPN-konstruksjonar

Tabell 8 listar opp dei substantiva som er brukte som målesubstantiv i minst tre eksemplar av pseudopartitive uttrykk i materialet. I gruppa «Andre» skjuler det seg ni substantiv som er brukte to gonger, og 51 som er brukte éin gong.

Tala viser tydeleg at *N for N* er lite brukt i pseudopartitivar; døma utgjer berre 0,4 % av alle eksemplara for denne konstruksjonen (6 av 1682). Det er ein del meir slik bruk ved *N etter N*: 3,9 % (96 av 2486 eksemplar). Her er det *N på N* som er verkeleg interessant. Om vi held *gang på gang* utanfor (alltid modifierande og derfor heller ikkje pseudopartitivt), utgjer pseudopartitivane heile 34,4 % av eksemplara med *N på N* (210 av 611). Denne NPN-konstruksjonen må dermed kunne seiast å ha pseudopartitiv kvantifisering som ein heilt sentral funksjon.

Kravet om bruk av preposisjon har NPN-ane til felles med pseudopartitive konstruksjonar med overflodsfleirtal av målesubstantivet, t.d. *flokkevis med/av sauer*, og med vanleg ubestemt og umodifisert fleirtal med overflodsbetydning, som *flokker med/av sauer* (jf. Kinn 2001; 2005). Pseudopartitive NPN-konstruksjonar inneber ofte akkumulering av einingar til store mengder. Dette går eg nærmare inn på i avsnitt 7.

7 Samanliknande drøfting

Analysane ovanfor viser klare forskjellar mellom konstruksjonane:

- Konstruksjonen *N for N* er mykje oftare adverbial enn nominal og er svært lite nytta i pseudopartitiv konstruksjon. Han har ein klart sterkare tendens enn dei andre konstruksjonane til å opptre med substantiv for små einingar.
- Konstruksjonen *N etter N* er omtrent like ofte brukt adverbialt som nominalt og er noko nytta i pseudopartitiv konstruksjon. Han har ein sterk tendens til å opptre med substantiv for tid, og gjerne med substantiv for store einingar.
- Om vi ser vekk frå *gang på gang*, er konstruksjonen *N på N* mykje oftare nominal enn adverbial, og han er ofte nytta i pseudopartitiv konstruksjon. Han opptrer ofte med substantiv for store einingar, men sjeldan med substantiv for tid.

Dette er kortfatta bruksprofilar for dei tre konstruksjonane. I det følgjande vil eg prøve å gjere greie for betydningsforskjellar som kan motivere dei syntaktiske og leksikalske profilane. Eg begynner med *N for N*, som skil seg tydelegast ut. Deretter går eg til *N etter N* og viser betydningsforskjellane i høve til *N for N*, før eg tek for meg *N på N* og fokuserer særleg på korleis den konstruksjonen skil seg semantisk frå *N etter N*.

7.1 *N for N*

Preposisjonen *for* i *N for N* har som nemnt ei opphavelig betydning 'framfor, før'. Men synkront er denne betydninga ikkje salient, og preposisjonen har lite eigenbetydning utover den betydninga han får ved å vere brukt i *N for N*-konstruksjonen. Det er då den betydninga vi må prøve å gripe. Slik eg forstår *N for N*, byggjer konstruksjonen på eit omgrep om ein heilskap som er oppbygd av delar. Substantiva viser til slike delar,²³ og heilskapen kan vere eksplisitt eller implisitt. Heilskapen er der i utgangspunktet og gjennomgår ikkje endring. Delane vert handsama enkeltvis i ein prosess. Dei er ofte små, og det fører til at utviklinga går sakte. Ved at prosessen tek for seg små delar, er han gjerne grundig – kanskje ressurskrevjande og slitsam.

Vi kan sjå nærmare på dette med to konstruerte og eitt autentisk døme. I (19) antydar *arbeiderne* heilskapen, gjerne ei større bedrift. Samtalane føregår i éi avdeling om gongen, og talet på besøkte avdelingar aukar mens talet på ikkje-besøkte minkar. Heilskapen, bedrifta, er derimot uendra. I (20) er heilskapen heilt implisitt. Men vi forstår setninga likevel slik at avdelingane høyrer saman i ein større heilskap som er gitt og uendra.

(19) Direktøren snakka med arbeiderne **avdeling for avdeling** (konstruert)

(20) Direktøren besøkte **avdeling for avdeling** (konstruert)

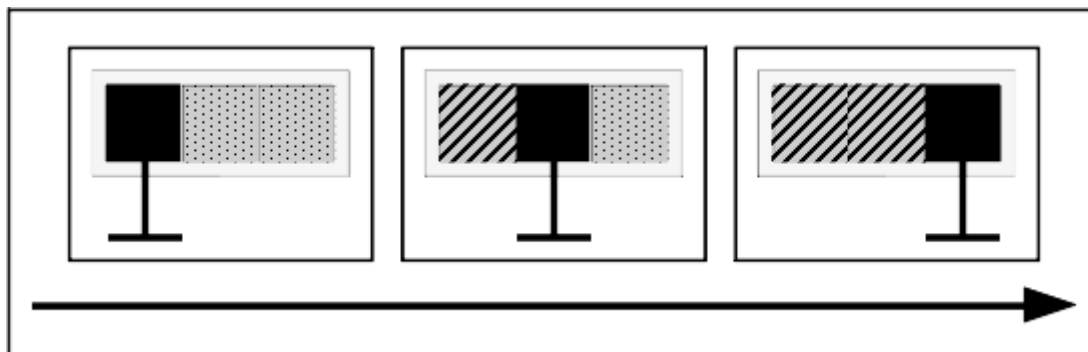
(21) Jeg sliter meg gjennom **side for side**, undres over ordene som stokker seg (= (9))

I (21) kan ein tenkje seg at sidene er delar av t.d. ei bok, som då er heilskapen. Lesaren tek for seg éi side om gongen. Boka blir verande som før, mens talet på lesne sider aukar og dei ulesne vert færre. Ei side er ikkje ei svært lita eining, men i relasjon til ein potensielt vesentleg større heilskap går det sakte framover. I dette dømet bidreg sjølv-sagt verbuttrykket *slite seg (gjennom)* òg monaleg til forståinga av at det går sakte og tungt.

Figur 1 visualiserer betydninga til *N for N*-konstruksjonen. Tre suksessive del-situasjonar er viste frå venstre mot høgre. Pila symboliserer tidsaksen. I kvar del-situasjon har ein den same relasjonen (loddrett strek) mellom det som er nemnt utanfor NPN-en (vassrett strek) og éi eining (del) av den kategorien som substantiva i NPN-en står for (svart kvadrat). Dette er ei ny eining for kvar del-situasjon. I bakgrunnen for dei ligg det ein heilskap (bleikt grå). Til høgre for den har vi einingar som prosessen

²³ Heilskapen kan òg ha andre delar.

ikkje har komme til (prikkete), og til venstre er det einingar som prosessen har tilbake-
lagt (stripete). Ein kan tenkje seg at det totale talet på einingar er stabilt, mens talet på
behandla einingar veks.²⁴

Figur 1. *N for N*-betydning

7.2 *N etter N* samanlikna med *N for N*

Slik eg forstår *N etter N*, ligg det til grunn ei forståing av einingar som vert bygde opp
til ei mengde. Einingane vert handsama enkeltvis og utan avbrot, og dei blir akkumu-
lerte. Mengda oppstår og veks etter kvart; det er ikkje gitt at det finst nokon heilskap
frå før. Einingane kan vere store, og det fører ofte til at mengda blir omfattande.

Vi går nærmare inn i dette gjennom tre døme som liknar dei med *N for N* ovanfor.
I (22) vert det uttrykt at direktøren besøkjer ei rekkje avdelingar, slik at det etter kvart
blir mange besøkte avdelingar. Avdelingane må nødvendigvis vere delar av noko
større (det ligg i betydninga til substantivet), men det er ingenting ved *N etter N* som
viser til nokon heilskap. Dette gir oss eit grunnlag for å forklare korfor (23) er ei litt
underleg setning.²⁵ Her antydar *arbeiderne* ein heilskap, mens *avdeling etter avdeling*
akkumulerer ei mengde som ikkje vert relatert til den heilskapen. Dei to delane av
setninga legg ulike situasjonsforståingar til grunn.

- (22) Direktøren besøkte **avdeling etter avdeling** (konstruert døme)
(23) ? Direktøren snakka med arbeiderne **avdeling etter avdeling** (konstruert døme)
(24) Han bladde seg igjennom **avis etter avis**, speidet etter et mulig mønster (= (8))

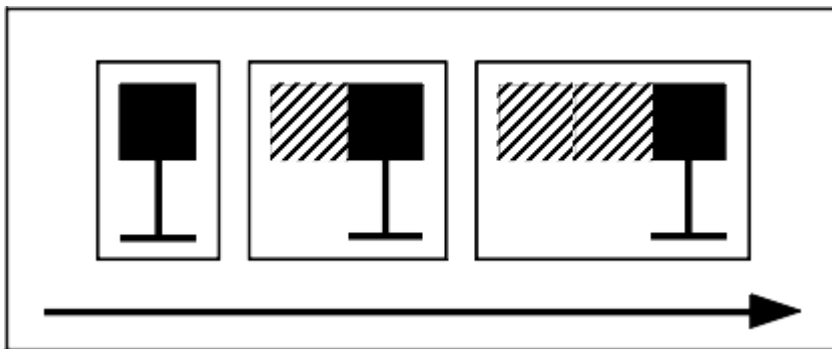
I (24) er det uklart (og truleg uviktig) om det finst nokon heilskap (t.d. ein bunke) i
utgangspunktet. Han som blar, tek for seg éi avis om gongen. Det blir akkumulert ei

²⁴ I figuren vert alle dei viste delane handsama, men rekkja kan brytast før det kjem så langt. Dette vil normalt ikkje vere klargjort i det språklege uttrykket.

²⁵ Eg vil ikkje vurdere setninga som ugrammatisk; det er flust av underlege setningar i NPN-materialet.

veksande mengde av gjennombladde aviser. Ei avis er kanskje ikkje ei svært stor eining, men det ligg i betydninga til *N etter N*-konstruksjonen at den akkumulerte mengda skal forståast som stor.

Betydninga til *N etter N* er visualisert i figur 2, som kan haldast saman med figur 1. Her òg ligg tre suksessive delsituasjonar langs ein tidsakse. I kvar delsituasjon har ein den same relasjonen (loddrett strek) mellom det som er nemnt utanfor NPN-en (vassrett strek), og éi eining av den kategorien som substantiva i NPN-en står for (svart kvadrat). Det er ei ny eining for kvar delsituasjon. For kvar ny delsituasjon vert éi eining lagd til dei som er der frå før (stripete), og mengda av einingar veks. Forskjellen mellom *N etter N* og *N for N* er fråvær vs. nærvær av ein gitt heilskap.

Figur 2. *N etter N*-betydning

N etter N-konstruksjonen inneber oppbygging av ei mengde som minner mykje om ei vanleg fleirtalsbetydning. Hovudforskjellen er at mens einingane i *N etter N* er sekvensielt ordna, er dei ikkje det i vanleg fleirtal. Semantikken til *N etter N* gjer det dessutan naturleg at substantiv for tid og ulike substantiv for relativt store mengder er vanlege.

N for N kan brukast nominalt, men det er forholdsvis lite frekvent. Sjølv om konstruksjonen har kjedebetydning, er det eit klarare fokus på éi og éi eining enn ved *N etter N*. Konstruksjonen *N for N* har tilleggselementet med ein heilskap som einingane inngår som delar av, og inndeling framstår som viktigare enn akkumulering. Dette fører til at *N for N* er mindre fleirtalsaktig enn *N etter N*, og dette kan i sin tur forklare korfor nominal bruk er såpass sjeldsynt ved *N for N*. Særleg inngår *N for N* sjeldan i pseudopartitiv konstruksjon samanlikna med dei andre konstruksjonane, av same grunn. Dei semantiske eigenskapane vi ser ved *N for N*, motiverer altså dei syntaktiske mønsterane som skil denne konstruksjonen frå dei to andre. Det er òg ein klar samanheng mellom del–heilskap-semantikken til *N for N* og tendensen til bruk av substantiv for små einingar.

7.3 *N på N samanlikna med N etter N og N for N*

Forskjellane som *N etter N* oppviser i høve til *N for N*, finn vi stort sett att som forskjellar mellom *N på N* og *N for N*. Konstruksjonane med *på* og *etter* liknar mykje på kvarandre. Begge dreiar seg om akkumulering av einingar til ei mengde som er forstått som stor i samanhengen, utan nokon gitt heilskap som dei er delar av. Men det er òg klare skilnader som kan knytast til preposisjonsbetydningane. *Etter* har ei ibuande sekvensbetydning som fører med seg at dei relaterte einingane blir knytte til ulike punkt på tidslinja. Ei slik temporal ordning har ikkje *på* som ein del av den ibuande betydninga si – men konteksten tilfører ofte slik ordning. Mest bokstaveleg ordnar *på* dei relaterte einingane vertikalt (jf. Jackendoff (2008) om engelsk *N (up)on N*). Men ofte er betydninga avbleikt frå ‘på toppen av’ til ‘i tillegg til’. Dette samsvarar med omgrepsmetaforen MEIR ER OPP; di høgre einingane er «stabla», di større er mengda. Kombinerer ein temporal og vertikal utvikling, veks «stabelen» etter som tida går; det vert stadig meir.

Generelt ser det ut til at valet mellom *N etter N* og *N på N* er slik at ein brukar *etter* når ein vil ha fram at einingane opptrer sekvensielt, og at *på* er meir motivert når slik betydning ikkje er i fokus. Ved *N etter N* er det knapt nokon tvil om at tidsbetydninga til *etter* har mykje å seie. Uttrykk for tid og hendingar/handlingar som er realiserte i tidsdimensjonen, favoriserer klart *N etter N* framfor *N på N*.²⁶ Substantiv for tidsrom som følgjer like etter kvarandre, som *år* og *time*, kan fungere som målesubstantiv.²⁷ Men sjølv om slike ord generelt er frekvente, er dei ikkje så ofte nytta i pseudopartitive konstruksjonar, som *fem år med krig*. Temporal kvantifisering skjer oftare med adverbiale preposisjonsfrasar med *i*, som i *Krigen varte i fem år*. Det førekjem pseudo-partitive NPN-konstruksjonar med målesubstantiv for tid, som *år etter år med krig*, men mykje vanlegare er det at slike substantiv inngår i adverbiale preposisjonsfrasar, som i *Krigen varte i år etter år* (sjå avsnitt 4). Sidan substantiv for tid er kjenneteiknande for *N etter N* og ikkje for *N på N*, kan dette vere med på å forklare at *N etter N* er mindre brukt i pseudopartitiv konstruksjon enn *N på N*.

Det verkar som om *N etter N* er føretrekt ved lange einingar når repetisjonen skal gi større lengde, som i *mil etter mil*, *runde etter runde* og kanskje *kvartal etter kvartal*.²⁸ Dette kan stå i motsetnad til at ein brukar *på* ved lange einingar der repetisjonen heller gir større areal enn større lengde: *rad på rad* og *rekke på rekke*. Substantiv for einingar

²⁶ Eit markant unntak er *gang*, men sjølv om *gang på gang* dominerer sterkt, er òg *gang etter gang* vanleg (99 eksemplar).

²⁷ I høgre grad enn substantiv som *kveld* og *søndag* for tidsrom med intervall imellom.

²⁸ *Kvartal* har oftast betydninga ‘byggningskompleks avgrensa av fire gater’ (og ikkje ‘eit kvart år’).

som opptek eit areal og kan leggest eller ligge oppå kvarandre, har ein preferanse for *N på N* framfor *N etter N*. Slike uttrykk er f.eks. *lag på lag*, *stein på stein*, *bunke på bunke*.

8 Oppsummering

N for N legg til grunn ei situasjonsforståing der det finst ein eksplisitt eller implisitt heilskap. Substantiva viser til allereie eksisterande delar av heilskapen som deltek i ein prosess enkeltvis og slik blir «ferdigbehandla» og akkumulerte. Konstruksjonen er kjenneteikna av substantiv for delar og små einingar, noko som heng saman med inndelinga av ein heilskap i delar. *N for N* fungerer klart oftare modifierande enn nominalt og er sjeldan brukt i pseudopartitiv konstruksjon. Dette heng saman med at pseudopartitiv uttrykkjer mengde (ofte stor), mens *N for N* fokuserer meir på inndeling.

N etter N handlar òg om einingar som deltek i ein prosess enkeltvis og blir akkumulerte. Men konstruksjonsbetydninga legg ikkje til grunn nokon førehandsgitt heilskap som einingane er delar av. Temporal sekvens står sentralt, og *N etter N* er kjenneteikna av substantiv for tid. Det er ofte tale om store einingar og dermed store mengder. Konstruksjonen fungerer om lag like ofte modifierande som nominalt. Han er nokså sjeldan brukt i pseudopartitiv konstruksjon, men oftare enn *N for N*. At pseudopartitiv er såpass lite frekvent ved *N etter N*, heng saman med at substantiv for tidseiningar sjeldan er brukte slik, trass i at dei kan fungere som målesubstantiv. I staden har ein svært ofte tidsadverbial der *N etter N* er komplement til preposisjonen *i*, t.d. *i år etter år*.

N på N er i eksemplarfrekvens dominert av *gang på gang*, som berre fungerer modifierande. Elles er *N på N* lite brukt med substantiv for tid, og temporal sekvens er mindre viktig her enn ved *N etter N*. Konstruksjonen er mykje brukt med substantiv for store einingar og kan seiast å ha som ein sentral funksjon å vise til store mengder. Det kan bidra til å forklare at *N på N* (utanom *gang på gang*) fungerer klart oftare nominalt enn modifierande og er mykje oftare brukt i pseudopartitiv konstruksjon enn dei andre konstruksjonane.

NPN-konstruksjonane *N etter N*, *N for N* og *N på N* har mange fellestrekk. Alle kan ha både modifierande (i hovudsak adverbiale) og nominale funksjonar, og det er ikkje opplagt korleis betydningane deira skil seg frå kvarandre. Eg har presentert resultata av ein korpusbasert studie der eg har laga enkle syntaktiske profilar for konstruksjonane og brukt kollekssemanalyse til å lage leksikalske profilar. Ved hjelp av desse metodane har eg kunna identifisere temmeleg klare forskjellar mellom dei tre konstruksjonane.

Referansar

- Bauer, Laurie. 2001. *Morphological productivity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borthen, Kaja. 2003. «Norwegian bare singulars». Doktoravhandling, Noregs teknisk-naturvitskaplege universitet.
<http://hdl.handle.net/11250/242756>
- Fjeld, Ruth Vatvedt, Anders Nøklestad og Kristin Hagen. 2020. «Leksikografisk bokmålskorpus (LBK) – bakgrunn og bruk». I *Leksikografi og korpus. En hyllest til Ruth Vatvedt Fjeld. Oslo Studies in Language 11 (1)*, redigert av Janne Bondi Johannessen og Kristin Hagen, 47–59. Oslo: Universitetet i Oslo.
 DOI: <https://doi.org/10.5617/osla.8176>
- Gries, Stefan Th. 2014. «Coll.analysis 3.5. A script for R to compute perform collostructional analyses». Collostructional analysis resource page.
<http://www.stgries.info/teaching/groningen/index.html>
- Gries, Stefan Th. og Anatol Stefanowitsch. 2004. «Extending collostructional analysis: A corpus-based perspective on ‘alternations’». *International Journal of Corpus Linguistics* 9 (1): 97–129.
 DOI: <https://doi.org/10.1075/ijcl.9.1.06gri>
- Haïk, Isabelle. 2013. «Symmetric structures». *Corela* 11 (1).
 DOI: <https://doi.org/10.4000/corela.2875>
- Jackendoff, Ray. 2008. «‘Construction after construction’ and its theoretical challenges». *Language* 84 (1): 8–28.
- Kinn, Torodd. 2001. «Pseudopartitives in Norwegian». Doktoravhandling, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/2586>
- Kinn, Torodd. 2005. «Ord på *-vis* i moderne norsk: samansetningar, avleiingar – og bøyingsformer?» *Maal og Minne* 2005 (1): 45–78.
- Kinn, Torodd. 2018. «Pseudocoordination in Norwegian. Degrees of grammaticalization and constructional variants». I *Grammaticalization meets Construction Grammar*, redigert av Evie Coussé, Peter Andersson og Joel Olofsson, 75–106. Amsterdam: Benjamins.
- Kinn, Torodd. 2021. «‘... men ble stående ansikt til ansikt i time etter time.’ Norske NPN-konstruksjonar». *Maal og Minne* 113 (1): 65–98.
<http://ojs.novus.no/index.php/MOM/article/view/1951>
- Kinn, Torodd. 2022. «Regular and compositional aspects of NPN constructions». *Journal of Linguistics* 58 (1), 1–35.
- Kinn, Torodd, Kristian Blenselius og Peter Andersson. 2018. «Posture, location, and activity in Mainland Scandinavian pseudocoordinations». *CogniTextes* 18.

DOI: <https://doi.org/10.4000/cognitextes.1158>

- König, Ekkehard og Claire Moyse-Faurie. 2009. «Spatial reciprocity: Between grammar and lexis». I *Form and function in language research: Papers in honour of Christian Lehmann*, redigert av Johannes Helmbrecht, Yoko Nishina, Yong-Min Shin, Stavros Skopeteas og Elisabeth Verhoeven, 57–68. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Langacker, Ronald W. 1987. *Foundations of Cognitive Grammar 1. Theoretical prerequisites*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Midtbø, Elise. 2019. ««En smule konsentrasjon», «den siste skvetten med kaffe» og «haugevis av spørsmål». En undersøkelse av grammatisk og semantisk variasjon i pseudopartitive konstruksjoner på norsk». Masteroppgåve, Universitetet i Bergen.
<https://hdl.handle.net/1956/19268>
- Stefanowitsch, Anatol. 2013. «Collostructional analysis». I *The Oxford handbook of Construction Grammar*, redigert av Thomas Hoffmann og Graeme Trousdale, 290–306. Oxford: Oxford University Press.
- Travis, Lisa deMena. 2001. «The syntax of reduplication». I *Proceedings of the North East Linguistic Society (NELS) 31*, redigert av Minjoo Kim og Uri Strauss, 455–469. Amherst, MA: GLSA.
- Vindenes, Urd. 2017. «Complex demonstratives and cyclic change in Norwegian». Doktoravhandling, Universitetet i Oslo.

Abstract

Norwegian NPN constructions with the prepositions *etter* 'after', *for* 'for, by', and *på* '(up)on' (such as *år etter år* 'year after year', *skritt for skritt* 'step by step', and *lag på lag* 'layer upon layer') are clearly productive and exhibit several commonalities. All three constructions are used in both modifying (mostly adverbial) and nominal functions, and the semantic differences between them are not evident. The present study is corpus based and develops syntactic and lexical profiles for the constructions *N etter N'N* after *N'*, *N for N'N* by *N'*, and *N på N'N* upon *N'*. The syntactic profiles are built on simple statistics describing how frequently the constructions are used in different syntactic functions, and how frequently they are combined with pseudopartitive constructions (for instance as in *år etter år med krig* 'year after year of war'). The lexical profiles are built on a collostructional analysis that identifies distinctive nouns for each construction. On the basis of these profiles, both similarities and differences between the three constructions can be accounted for.

376 Torodd Kinn

Torodd Kinn
Universitetet i Bergen
torodd.kinn@uib.no

Verbalsubstantiver, ikke-verbalsubstantiver, tellelighet og bruk av ubestemt artikkel

Øivin Andersen

I denne artikkelen lanseres fire forskningsspørsmål om verbalsubstantiver i norsk, mer spesifikt i bokmål: Er det et klart skille mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver i norsk? Hvis svaret er ja, vil ubestemt artikkel utelukkende opptre med objektsrefererende substantiver. Er dette skillet morfosyntaktisk eller semantisk/pragmatisk? Er grensen mellom verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver (prototypiske substantiver) diskret? Vil tilstedeværelsen av ubestemt artikkel fremtvinge en resultat-/objektsdenotasjon ved verbalsubstantiver med systematisk polysemi (dvs. blokkering), eller kan ubestemt artikkel forekomme med verbale substantiver med prosessbetydning? For å undersøke disse spørsmålene anvendes Norsk aviskorpus for bokmål. Det brukes kwic-konkordanser med manuelle analyser av verbalsubstantivene.

1 Innledning

Denne artikkelen fokuserer på forholdet mellom verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver og hvordan disse to typene substantiver forholder seg til tellelighet, en egenskap som assosieres med prototypiske substantiver. Verbalsubstantivene er, som termen tilsier, hybriddannelser. De er hybride former mellom kategoriene substantiv og verb, som i (1a). De kan opptre som prototypiske ikke-verbale substantiver, som i (1b).

- (1a) bygging av nye gjerder (hybrid form, DB210328)¹
- (1b) ved at de brenner ned en bygning (ikke-verbalt substantiv med spesifikk objektreferanse, AA210327)
- (1c) Tre bygninger ble totalskadd i brannen. (med tallord, AA210317)
- (1d) Trengs disse bygningene i det hele tatt? (med demonstrativ, SA210327)
- (1e) Flere av dem lette etter slektninger som bodde i bygningen. (med bestemt artikkel, AA210328)

Prototypiske substantiver har spesifikk referanse og objektreferanse. Følgelig brukes de også med tallord og kan pluraliseres, jf. (1c). Videre kan de brukes med determinativer (dvs. demonstrativer og possessiver) og artikler (bestemte og ubestemte) som i (1d–e). De har ingen argumentstruktur og har typisk statisk denotasjon (Hopper og Thompson 1985).

Men verbalsubstantiver kan også opptre med avledede verbale egenskaper: De kan opptre med argumenter, som avledet direkte objekt markert med preposisjonen *av*. Denne preposisjonen er spesiell i norsk, og dens funksjoner vil bli diskutert nærmere senere (jf. eksemplene (13a–g) nedenfor). I (1b–e) kan *bygning* erstattes av et prototypisk ikke-verbalt substantiv som *hus*, til forskjell fra *bygging* i (1a).

I denne artikkelen skal jeg forfølge følgende forsknings spørsmål:

1. Er det et klart skille mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver?
2. Er skillet mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver morfosyntaktisk eller semantisk/pragmatisk?
3. Er grensen mellom verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver (typisk tellelige) en diskret grense, slik Grimshaw og formalingvistikken påstår?
4. Vil tilstedeværelsen av ubestemt artikkel i norsk fremtvinge en objekts-/produkt-denotasjon hos verbalsubstantiver med systematisk polysemi (dvs. blokkering), eller kan ubestemt artikkel forekomme med verbale substantiver med prosess-betydning?

I avsnitt 2 beskrives den kognitiv-funksjonelle innfallsvinkelen til substantiver og prototypeteori. Diskusjonen rundt tellelighet er sentral. Avsnitt 3 er en kort oversikt

---

¹ Koden som er plassert bakerst i hvert eksempel (her: DB210328), er kildereferansen slik den forekommer i *Norsk aviskorpus* (jf. del 3). DB står her for avisen *Dagbladet*, og tallene angir publiseringsdatoen 28. mars 2021. Se del 3 for oversikt over avisene som inngår i korpuset og forkortelsene som er brukt om dem.

over metode og datautvalg, og i avsnitt 4 analyseres skillet mellom mengdesubstantiver og objektsdenoterende substantiver basert på et utvalg av norske substantiver.

I avsnitt 5 vil noen grunnleggende påstander hos Grimshaw beskrives og etterprøves for norsk. Verbalsubstantiver deles i to grupper: verbale substantiver og deverbale substantiver. Videre beskrives systematisk polysemi ved verbalsubstantivene. De verbale substantivenes argumentstruktur (særlig avledet direkte objekt) diskuteres. Her spiller preposisjonen *av* en sentral rolle. Nakne substantiver er av spesiell interesse, og bruk av ubestemt artikkel og blokkering utgjør en sentral del av diskusjonen. I avsnitt 6 er fokuset på eksempler som viser oppheving av blokkering.

2 Kognitiv-funksjonelle innfallsvinkler til verbalsubstantiver

Forskningsspørsmål 1 dreier seg om det er et klart skille mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver. For å undersøke dette vil jeg først omtale den kognitive innfallsvinkelen til verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver.

Analyse av språkbrukerne og deres kommunikative strategier er sentrale aspekter ved den kognitiv-funksjonelle tilnærmingen, som i Jackendoffs analyse av engelske substantiver (Jackendoff 1992). Jackendoff avviser den sannhetsfunksjonelle semantikken, som er en arv fra den logiske filosofien. Som han påpeker, er det ingen direkte en-til-en-relasjon mellom språklige uttrykk og den ytre, fysiske verden. Jackendoffs grunnsyn er at denne relasjonen er indirekte og går via språkbrukernes projisering av den persiperte verden gitt av språklige strukturer. Språk og persepsjon er altså tett relaterte fenomener.

Det ovenfor nevnte skillet mellom prototypiske og ikke-prototypiske substantiver (tilsvarende Vendlers skille mellom «perfect» og «imperfect nouns») ble senere et utgangspunkt for det kognitiv-funksjonelle fokuset på prototypeteori. Hopper og Thompson (1985, 156f.) etablerte først et skille mellom prototypiske substantiver og prototypiske verb.

De etablerte et sett av kontrasterende egenskaper for disse to substantivtypene. Prototypiske substantiver har spesifikk referanse mens verb ikke kan referere. Substantiver refererer typisk til objekter i den ytre, fysiske verden mens verb typisk beskriver hendelser. Det prototypiske substantivet er tellelig og kan pluraliseres. Det kan også opptre med determinativer og har statisk betydning mens det prototypiske verbet har dynamisk betydning. Sist, men ikke minst har det prototypiske verbet argumentstruktur mens det prototypiske substantivet mangler argumentstruktur. I denne sammenhengen er det også viktig å legge til at aspekt (enten det er snakk om grammatisk kodet aspekt eller leksikalsk aspekt, også kalt aksjonsart) er en typisk egenskap

som uttrykkes ved eller i verbet. Verbalsubstantivet har egenskaper arvet fra det korresponderende verbet i tillegg til å ha nominale egenskaper som substantiv, og er dermed en hybriddannelse.

Jackendoff skiller mellom tellelige substantiver som *banan* og *bil* (som denoterer homogene grupper), kollektive tellelige substantiver som *regjering* og *komité* (som denoterer heterogene grupper) og ikke-tellelige massesubstantiver som *vann* og *oksygen* (som denoterer substanser). Kollektive substantiver denoterer avgrensede enheter (*bounded entities*) med intern struktur. Det norske kollektivsubstantivet *regjering* denoterer ulike medlemmer med ulik status og ulike funksjoner. Det har med andre ord en semantikk som har en intern struktur. Sistnevnte substantiver har likhetstrekk med Vendlers *accomplishment*-klasse – *gjennomføring* på norsk (Vendler 1967) og Grimshaws samsvarende klasse *complex event nouns* (Grimshaw 1990). Begge disse klassene har klare verbale egenskaper og er typiske hybridannelser.

Gjennomføringssubstantivet *bygging* i (2) har en intern semantisk struktur. Det innbefatter ulike aktiviteter som planlegging, valg av materialer, arbeidsdeling, utføring av konstruksjonsarbeidene, sikkerhetsvurderinger, etc. Verbet *bygge* er derfor et *complex event*-verb i Grimshaws klassifikasjon. Eksempelet *bygging* i (2) er også avledet av et gjennomføringsverb i Vendlers forstand fordi det er durativt og telisk (*bounded*). Men ved nominaliseringen blir *bygging* atelisk isolert sett. Det er preposisjonsfrasen *av gangbroen* som ved kokomposisjon (Pustejovsky 1998) gjør tolkningen telisk.

(2) da kommunens vedtak om bygging av gangbroen ble vedtatt (BT210318)

142 forekomster av ordet *bygging* ble funnet i delkorpuset (se avsnitt 3). Alle hadde prosessdenotasjon, og alle forekomstene hadde avledet direkte objekt. Konstruksjonen forekom ikke med ubestemt artikkel. Dette er forventet siden produktreferanse blokkeres av *bygning*.

3 Metode

Norsk aviskorpus (<http://avis.uib.no/>) er et monitorkorpus hvor det hentes inn tekster fra ti norske aviser hver dag:

- *Adresseavisen* (AA), Trondheim
- *Aftenposten* (AP), Oslo
- *Bergens Tidende* (BT), Bergen
- *Dagsavisen* (DA), Oslo
- *Dagbladet* (DB), Oslo
- *Dagens Næringsliv* (DN), Oslo
- *Fedrelandsvennen* (FV), Kristiansand

- *Nordlys* (NL), Tromsø
- *Stavanger Aftenblad* (SA), Stavanger
- *Verdens Gang* (VG), Oslo

For å undersøke forholdet mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver i norsk har jeg valgt ut noen substantiver for kwic-analyse med data fra Norsk avis-korpus. Jeg har undersøkt kwic-konkordanser med manuelle analyser av norske verbalsubstantiver. For å begrense materialet har jeg søkt på forekomster fra 01.01.21 frem til 31.03.2021. De manuelle tellingene er basert på denne perioden. For å frem-skaffe flere relevante eksempler er også noen tatt med fra perioden frem til og med august 2021.

Skillet mellom tellelige substantiver og mengdesubstantiver kan observeres ved ulike bestemmere (som determinativer, *dette bildet*, og for eksempel personnavn, som *Churchills maleri*), men bruken av ubestemt artikkel var primært i fokus ut fra hypotesen om blokkering, dvs. om tilstedeværelsen av ubestemt artikkel ville fremtvinge objekts-/produktlesing.

Følgende ord ble analysert: mengdesubstantivet *vann*, for å undersøke om blokkering var til stede. Dette ble også undersøkt ved tre andre mengdesubstantiver: *øl*, *sand* og *oksygen*. Videre ble ordet *maleri* analysert for å undersøke om prosessenotasjon forekom. Avledningssuffikset *-eri* er mindre produktivt og har lavere frekvens enn det høyproduktive *-ing*. *Tyveri* ble analysert fordi dette ikke er et verbalsubstantiv (**å tyve*), men synes å oppføre seg som om det var det. *Heving* ble analysert fordi det ikke har systematisk polysemi, til forskjell fra *tegning*, som også ble analysert. Dette vil bli drøftet i neste avsnitt.

4 Mengdesubstantiver og objektsdenoterende substantiver

I det prototypiske («perfect noun») substantivsystemet undersøkte jeg om det er et skarpt skille mellom mengdesubstantiver og objektsdenoterende substantiver. Hvis dette er tilfellet, betyr det at den ubestemte artikkelen vil opptre utelukkende ved objektsdenoterende substantiver.

For å etterprøve dette undersøkte jeg først mengdesubstantivet *vann*, som kan opp-tre både objektsdenoterende og som mengdesubstantiv. Treff med substantiv forekom 957 ganger i korpuset. Samtlige av disse hadde mengdedenotasjon, som i (3a). Treff med ubestemt artikkel forekom ti ganger. Alle hadde objektsdenotasjon, som i (3b).

(3a) ... kunne gå tomme for vann i løpet av sommeren. (DA210822)

(3b) da han gikk gjennom isen på et vann i Bergen ... (DB210113)

Ordet *sand* forekom 69 ganger i korpuset. Bruk av ubestemt artikkel forekom ikke, men substantivet opptrådte med ulike måleenheter, som *tonn*, *kilo* og *meter*, jf. (4a–c). Ellers dominerte bruken med nakent substantiv, som i (4d).

- (4a) ... får ikke lenger betalt per tonn sand og salt. (AA210210)
- (4b) En kilo sand og grus veier like mye som ... (AP210110)
- (4c) en del meter med sand (DB210225)
- (4d) Jeg har sett sand i snøen flere ganger. (VG210207)

Ordet *øl* forekom 294 ganger. Det var en ganske jevn fordeling mellom bruk som tellelig substantiv som i (5a) og mengdesubstantiv som i (5b).

- (5a) det å møte to venner over noen øl på byen (tellelig, AA210324)
- (5b) ... tok med seg øl og vin på et hotellrom i Bodø (ikke-tellelig, VG210324)
- (5c) ... folk må få ta seg en øl ... (AA210324)
- (5d) ... drakk nærmere 17 halvliter med øl ... (AA210324)
- (5e) ... helle ut tusenvis av liter øl som hadde gått ut på dato (AA210223)
- (5f) seks bokser øl (DA210220)
- (5g) som tar et glass øl med en kompis (DB210217)

Bruk med ubestemt artikkel som i (5c) forekom 53 ganger. Ordet forekom også med ulike måleenheter og beholdere, jf. (5d–g). Spørsmålet som da tvinger seg frem, er hvorfor mengdesubstantivet *øl* kan opptre med ubestemt artikkel i motsetning til *sand*. Grunnen er at ordet kan opptre med ulike måleenheter og konvensjonaliserte containere som *glass*, *flaske*, *halvliter* og *boks*. I noen kontekster er disse enhetene så forutsigbare ut fra konteksten at de utelates, som i (5c). Hana (1999) kaller dette *pakking* (*packing*).

Det motsatte begrepet til pakking kalles *grinding*, illustrert i (6).

- (6) Du får mye bil for pengene.

Lorentzen (2013) bruker termen *kverning*:

Pelletier (1975) populariserte begrepet kverning (*grinding*), som er en demonstrasjon på at tellbarhet i all hovedsak har grunnlag i betydning, og at konvertering av et substantiv fra tellelig til ikke-tellelig (motsatt av pakking) uansett er mulig med en kontekst som legger til rette for det. (Lorentzen 2013, 9)

Dette tyder på at skillet mellom tellelig og ikke-tellelig substantiv ikke primært er et skille mellom to morfosyntaktisk definerte undergrupper av substantiver, men at skillet er semantisk, jf. (5b) vs. (5c). Lorentzen (2013, 9ff.) påpeker også at ulike tellelige substantiver har større eller mindre forutsetninger for kverning.

Ordformen *oksygen* forekom 109 ganger i delkorpuset. Forekomster med mengdedenotasjon som i (7a) dominerte. Ordformen forekom også med måleenheten *kilo*, vist i (7b).

(7a) et langvarig behov for oksygen fra en gigantisk, hvit tank (DB210324)

(7b) Hver dag forbruker sykehuset 20.000 kilo oksygen ... (VG100328)

Ingen forekomster med ubestemt artikkel ble funnet. *Oksygen* har ikke samme forutsetning for pakking som *øl*. Ordet *øl* kan forekomme med et sett med konvensjonaliserte beholdere, til forskjell fra *oksygen*. De beholderne som forekommer med *oksygen*, er mindre konvensjonaliserte enn de med *øl*.

Ordformen *maleri* forekom 19 ganger i delkorpuset. Den opptrådte to ganger med mengdedenotasjon som i (8a). I disse tilfellene betegner *maleri* en kunstnerisk aktivitet. Ordet forekom 11 ganger med ubestemt artikkel og hadde da alltid objektsdenotasjon, illustrert i (8b).

(8a) Påvirkningen fra tysk nyfigurativt maleri er åpenbar ... (SA2108110)

(8b) når det dukker opp et maleri på auksjonshuset (DB210226)

(8c) Winston Churchills maleri av Marrakech ble solgt ... (AP210302)

(8d) Salget av maleri av Vilhelm Hammersøy har ført til at ... (DB210319)

Ordet forekom med også andre bestemmere, som i (8c–d). I (8c) har preposisjonsfrasen *av Marrakech* patienslesing, og i (8d) har *av Vilhelm Hammersøy* agenslesing. Det faktum at *maleri* kan brukes med bestemmere og er tellelig, samt at forekomstene med preposisjonsfrase med *av* ikke er avledede direkte objekter, men har andre semantiske roller, som agentiv i (8d), tyder på at *maleri* er et ikke-verbalt substantiv.

Ordformen *tyveri* er per definisjon et ikke-verbalt substantiv fordi den ikke har noe korresponderende verb **å tyve*. Ordformen forekom 67 ganger i delkorpuset. Den forekom 19 ganger med etterstilt preposisjonsfrase med *av*. I 18 av disse tilfellene hadde preposisjonsfrasen patiensdenotasjon, som i (9a). I ett tilfelle, vist i (9b), forekom agensdenotasjon. Dette tyder på at *tyveri* uten paradigmatiske støtte (**å tyve*) i større grad enn *maleri* (med paradigmatiske støtte av *å male*) viser verbale egenskaper.

(9a) Sørlendingen byr også på et tyveri av et juletre. (SA210325)

(9b) ... og spesielt tyveri av person på offentlig sted. (AA210215)

Verbalsubstantivet *tegning*, illustrert i (10a–b), hadde 130 forekomster i delkorpuset. Både prosess- og resultatdenotasjon forekom (dvs. at leksemet har systematisk polysemi). Bruk med ubestemt artikkel forekom 14 ganger, alle med produktdenotasjon.

(10a) at aksjene skal selges umiddelbart etter tegning og tildeling (DN210107)

(10b) da han fikk se en tegning av en jente og en gutt (SA210316)

Verbalsubstantivet *heving* hadde 31 forekomster i delkorpuset. Bruk med nakent substantiv, som i (11a), dominerte. Bruk med ubestemt artikkel forekom tre ganger, se (11b–d).

(11a) Nå krever de heving av kjøpet. (AP210301)

(11b) Isolert sett vil det gi en heving av gjennomsnittlige lønninger ... (DN210215)

(11c) Med en heving vil det ikke være en kamp om ... (DN210126)

(11d) Vi er ikke for en heving av BSU-taket. (DA210118)

Eksemplene (11b–c) har prosessdenotasjon, og blokkering er opphevet (for drøfting av dette, se avsnitt 6 nedenfor), dvs. at prosessdenotasjon brukes etter ubestemt artikkel. En merkelig forskjell mellom verbalsubstantivene *tegning* og *heving* er at førstnevnte har systematisk polysemi mens sistnevnte ikke har det. Det korresponderende verbet *å tegne* har typisk *effisert* objekt. Et effisert objekt er et objekt som blir til ved verbalhandlingen (Faarlund, Lie og Vannebo 1997, 718).

I motsetning til *tegning* viser ikke *heving* den forventede systematiske polysemien som tydelig fremtrer ved *tegning*. Begge disse verbalsubstantivene er avledet fra transitive verb: *å tegne* og *å heve*. Forklaringen på dette finner vi ved å se på det korresponderende direkte objektet som overføres ved nominaliseringsprosessen. Verbet *å tegne* tar gjennomgående et effisert objekt. Verbet *å heve* tar derimot ytre objekter, dvs. objekter som har eksistens før verbalhandlingen (Faarlund, Lie og Vannebo 1997, 717f.). *Tegning* vil da på grunn av sin leksikalske betydning naturlig produsere produktsubstantiver til forskjell fra *heving*, enten verbet betyr 'å flytte noe til et høyere nivå' eller 'å kansellere en avtale'. Dette viser at den systematiske polysemien ved verbale substantiver manifesterer seg forskjellig for de ulike verbalsubstantivene. De prosessrefererende forekomstene av *tegning* var alle ikke-tellelige, og substantivet forekom ikke med ubestemt artikkel.

Dette viser at det ikke er noe klart skille mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver i norsk (jf. forskningsspørsmål 1). Eksemplene sår også tvil om skillet mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver er av morfosyntaktisk art. Funnene peker mer i retning av skillet som et semantisk skille (jf. forskningsspørsmål 2).

5 Grimshaw, verbale vs. deverbale substantiver og systematisk polysemi

Grimshaw fremstiller verbets argumentstruktur som en strukturert representasjon som har prominensrelasjoner; det eksterne argumentet er høyere i hierarkiet enn interne argumenter (prominensteorien om argumentstruktur, se Grimshaw (1990, 8ff.) for detaljer).

Prominensteorien fremhever at et predikats argumentstruktur (heretter AS) har egen intern struktur. Dette påvirker predikatets grammatiske egenskaper på flere måter. Predikatets AS er en refleks av predikatets leksikalske semantikk. AS bør korrespondere med grunnleggende trekk ved predikatets leksikalske betydning, og AS skal kunne avledes fra predikatets leksikalske betydning (Grimshaw 1990, 8ff.). Noen av disse trekkene ved AS overføres ved nominalisering av de verbale substantivene ifølge Grimshaw.

Dette sees tydeligst ved det avledede direkte objektet ved det korresponderende verbalsubstantivet. Det avledede direkte objektet opptrer i form av en preposisjonsfrase med preposisjonen *of* (tilsvarende den norske preposisjonen *av*), jf. (12a–b).

(12a) ... han sparket ballen unna. (DA210122)

(12b) hans sparking av ballen

Grimshaws syn er at skillet mellom verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver er et diskret skille og kan avdekkes ved å kombinere prosessbetydning og tilstedeværelse av argumentstruktur. I det følgende vil Grimshaws hypotese bli søkt etterprøvd.

Substantiver i norsk kan deles inn i verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver. De førstnevnte (som *tegning*) har et avledningsforhold til et korresponderende verb mens de sistnevnte (som *bilde*) ikke har det, jf. (13a–b):

(13a) Den er dekorert med partiets logo og en tegning av Erna Solberg. (VG210804)

(13b) Den er dekorert med partiets logo og et bilde av Erna Solberg.

I (13a) kan verbalsubstantivet *tegning* (av å *tegne*) erstattes av det tellelige ikke-verbalsubstantivet *bilde* som i (13b). Begge har objektsdenotasjon, men i (13a) har *tegning* produktdenotasjon, dvs. en underklasse av objektsdenotasjon.

Verbalsubstantivene kan videre inndeles i verbale substantiver og deverbale substantiver. Verbale substantiver er oftest substantiver på avledningssuffikset *-ing*. Deres betydning er å angi selve handlingen/aktiviteten: *skrivning* 'det å skrive'. Flere av denne typen ender på *-ning*, som *granskning* og *undervisning* (Faarlund, Lie og Vannebo 1997, 99). Videre sier Faarlund, Lie og Vannebo (1997) at betydningen i mange tilfeller har «forskjøvet seg» noe fra den opprinnelige handlingsbetydningen; *tegning* kan bety 'det å tegne', men brukes ofte om resultatet av handlingen, dvs. produktet, som i (13a). I flere tilfeller er produktbetydningen den vanligste, som i *avling*, *rustning* og *skapning*. De verbalsubstantivene som angir produktet av den korresponderende verbbetydningen, kalles deverbale substantiver. I noen tilfeller resulterer dette i systematisk polysemi (Andersen 2003, 19f.). Noen nominaliseringer har en innebygget tvetydighet hvor et nominal med prosessbetydning ser ut til å knytte til seg argumenter, i motsetning til produktbetydningen av det samme nominalet. Dette fenomenet kalles systematisk (eller komplementær) polysemi (*logical polysemy*, se Pustejovsky (1998, 31ff.)). En grunnleggende egenskap ved systematisk polysemi er at tvetydigheten ikke er begrenset til enkeltstående, isolerte leksemer, men gjelder en hel klasse av leksemer, i dette tilfellet verbale og deverbale nominaliseringer.

Bakgrunnen for dette skillet er følgende: Flere studier beskriver det parallelle forholdet mellom verbs aspektegenskaper på den ene siden og tellelighet/ikke-tellelighet ved avledede og ikke-avledede substantiver (Alexiadou 2001; Alhaug 1971; Comrie og Thompson 1985; Grimshaw 1990; Koptjevskaja-Tamm 1993; Lødrup 1989; Manning og Sag 1998; Vendler 1967). Den grunnleggende antakelsen er at det avledede korresponderende verbalsubstantivet får overført verbets aspektegenskaper slik at perfektivitet resulterer i tellelighet ved verbalsubstantivet og imperfektivitet resulterer i ikke-tellelighet. I Andersen (2007) anvendte jeg termen *deverbal noun* som en generell term for alle substantiver som kan sees på som avledet av et korresponderende verb (Andersen 2007, 57ff.). I publikasjoner om dette emnet på norsk har jeg brukt den vanlige norske termen *verbalsubstantiv* (jf. Faarlund, Lie og Vannebo 1997, 97ff.). Taher (2015) diskuterer to aktuelle termer som anvendes på ulik måte i den engelskspråklige litteraturen: *verbal noun* og *deverbal noun*. For norsk er disse to termene aktuelle for beskrivelsen av norske verbalsubstantiver. Ut fra dette kan man dele de norske verbalsubstantivene i to hovedgrupper: verbale substantiver og deverbale substantiver. Et verbalt substantiv tilsvarende i hovedtrekk det Vendler (1967, 1968) kalte «imperfect noun» dvs. «a noun which have a live and kicking verb inside itself» (Vendler 1967, 131).

Verbale substantiver kan få overført deler av det korresponderende verbets argumentstruktur (særlig det direkte objektet) og kan undertrykke det grammatiske subjektet. I (14a) er *bilen* direkte objekt for det transitive verbet *parkere*. I (14b) blir det direkte objektet overført ved nominaliseringen og markert ved preposisjonen *av*.

- (14a) omtrent der Anders Behring Breivik parkerte bilen ... (DA210720)
- (14b) parkeringen av bilen foran KFUM-bygget
- (14c) Platen inneholdt taler av Churchill. (opphav)
- (14d) et kjede av gull (materiale)
- (14e) Møtet ble ledet av utenriksministeren. (agens)
- (14f) et vedtak av Norges Idrettsforbund. (verbalsubstantiv)
- (14g) ledelsen av firmaet (x ledet firmaet)

Preposisjonen *av* i norsk kan uttrykke en rekke betydninger. Faarlund, Lie og Vannebo (1997) nevner blant annet opphav (14c), materiale (14d), agens ved passivkonstruksjoner (14e) og ved verbalsubstantiver (14f). Ved verbalsubstantiver uttrykker *av* gjerne en patiensrolle, som i (14g). (14c–f) viser ulike leksikalsk-semantiske funksjoner ved preposisjonen *av*. (14g) skiller seg fra de andre bruksmåtene av preposisjonen *av*. Her brukes preposisjonen som en grammatisk partikkel hvis funksjon er å angi at det direkte objektet ved verbet *lede* er overført i nominaliseringen. Grimshaw kaller den tilsvarende engelske preposisjonen *of* en *theta transmitter* (som i *The examination of the patient took a long time*). Min oversettelse av denne termen er *argumentstruktureoverfører*. Avledet direkte objekt ved verbalsubstantiver er et signal om at avledningen er et verbalt substantiv snarere enn et deverbalt substantiv. Men dette er ikke et vanntett skille i norsk. Leksikalsk og grammatisk funksjon ved denne preposisjonen kan sammenfalle i en tvetydig nominalisering. I (15a) er *av* leksikalsk brukt, *av fisken* er et adverbialledd, og aktiviteten er atelisk (uavsluttet). I (15b) er aktiviteten telisk (avsluttet), og *fisken* er direkte objekt, dvs. et overført argument.

- (15a) Katten spiste av fisken.
- (15b) Katten spiste fisken.
- (15c) kattens spising av fisken

Frasen *av fisken* i (15c) er da enten et avledet direkte objekt fra (15b) med telisk lesing eller det adverbiale leddet i (15a) med atelisk lesing. (15c) er både morfosyntaktisk og semantisk tvetydig.

Deverbale substantiver overlapper delvis med Vendlers term *perfect noun*, dvs. et prototypisk substantiv med objektsreferanse uten argumentstruktur, som i (16a). Et *perfect noun* er et prototypisk substantiv som *hus* (i 16b).

(16a) Natten før bygningen raste sammen ... (deverbalt substantiv, VG210625)

(16b) etter at huset raste sammen (*perfect noun*, BT210417)

Det fins ingen sikre og gjennomgående kriterier for å skille mellom verbale og deverbale substantiver i norsk. Men prosessdenotasjon og tilstedeværelse av avledet direkte objekt ved den verbale avledningsbasen peker i retning av tolkning som verbale substantiver.

Av interesse for denne undersøkelsen er forekomster av nakne substantiver. Ifølge Faarlund, Lie og Vannebo (1997) er et nakent substantiv et substantiv som opptrer uten bestemmere i form av bøyningssendelser eller adledd. I (17a) er *vann* et nakent substantiv til forskjell fra *vann* i (17b).

(17a) Før dette ble nemlig kongelige barn døpt i vann fra Jordan. (DB210814)

(17b) I fjor sommer var det en bil som trillet i et vann i Sogn ... (BT210814)

Nakne substantiver har ikke referensiell funksjon (Faarlund, Lie og Vannebo 1997, 293). Nakne verbale substantiver analyseres som avledede substantiver som viser alle de aspektuelle trekkene ved de generiske, ikke-tellelige substantivene, dvs. ateliske, vedvarende aktiviteter. Vendlers term *imperfect noun* inkluderer denne klassen, som overlapper med den vi kaller verbale substantiver, dvs. de verbalsubstantivene som har argumentstruktur. Brinton og Traugott (2005) argumenterer for at engelske nominaliseringer på *-ing* produserer generiske massesubstantiver fordi suffikset konverterer en situasjon til en aktivitet. Det betyr at den situasjonen som er beskrevet ved verbet, blir en durativ, atelisk og dynamisk aktivitet. Eller som Langacker (1991, 26) formulerer det: Avledningene blir generiske, ikke-tellelige fordi suffikset konstruerer en hendelse holistisk og homogent. Dette resulterer i et fravær av grense (atelisitet), noe vi også har ved generiske mengdesubstantiver som i (18).

(18) tørking av våte sko og vasking av skittent tøy (AA210107)

Substantivene *tørking* og *vasking* er her ateliske fordi de mangler forankring i tid og rom. Tillegg av ubestemt artikkel som i *en tørking* og *en vasking* vil tilføre uttrykkene

forankring i tid og rom (jf. Mækelberghe og Heyvart (2016, 49) for tilsvarende analyse av engelsk). Jeg kommer tilbake til dette i avsnitt 6.

Prototypisk bruk av ubestemt artikkel hevdes å være uforenlig med disse verbale substantivenes aspektuelle, ikke-tellelige status (Mækelberghe og Heyvart 2016, 36). Min hypotese om dette vil da være at bruk av ubestemt artikkel, ved systematisk polysemi, vil fremtvinge en tolkning som deverbalt tellelig substantiv med produktreferanse (f.eks. *tegning*). Systematisk polysemi ved verbalsubstantiver fremtrer som en prosess- vs. produktlesning. Et eksempel er *tegning*, hvor (19a) er prosess og (19b) er resultat:

(19a) ... fikk se en tegning av en jente og en gutt ... (SA210316)

(19b) En tegning av Albert Åberg på statens barnehus på Hamar... (AP210826)

I (19a) har *tegning* prosessbetydning og har argumentstruktur fordi frasen *av en jente og en gutt* er et direkte objekt som er overført i nominaliseringsavledningen. Dette er et signal om at *tegning* i (19a) er et verbalt substantiv. Forekomsten av samme leksem i (19b) er et deverbalt substantiv uten argumentstruktur blant annet fordi det samme leksemet opptrer med produktbetydning og kan opptre i flertall. Preposisjonsfrasen *av Albert Åberg* kan erstattes av en ikke-deverbal substantivfrase, som *bilde* i (20), og opptre i flertall:

(20) et bilde av Albert Åberg

Preposisjonen *av* i preposisjonsfrasen i (20) tolkes som leksikalsk med betydningen 'som fremstiller'. Et problem er at slike etterstilte preposisjonsfraser hvor et ikke-deverbalt substantiv er kjerne, er tvetydige:

(21) et bilde av Munch

I (21) kan *av Munch* tolkes agentivt (Munch har laget bildet) eller resultativt (bildet fremstiller Munch). Konteksten vil i disse tilfellene klargjøre hvilken tolkning som foreligger.

Systematisk polysemi kan også gi seg utslag i leksikalsk differensiering hvor den produktive nominaliseringen på *-ing* har prosessbetydning, som i (22a) mens det andre suffikset (for eksempel *-ning*, *-else* eller *-eri*) har produktbetydning, som i (22b):

(22a) Storstilt bygging av demninger ... (DA210721)

(22b) Bydelskontorene ... ligger i samme bygning som Helsedirektoratet. (AP210213)

I (22a) opptrer det nakne verbale substantivet *bygging* med betydningen 'det å bygge' med etterstilt avledet direkte objekt markert med argumentstruktureoverføreren *av*. I (22b) opptrer *bygning* uten avledet argumentledd og har produktreferanse.

I noen tilfeller fører den leksikalske differensieringen til større semantisk avstand og spesialisering av betydning. I (23a) opptrer *vekking* som verbalt substantiv, og *vekking* er her atelisk isolert sett. I (23b) har *vekkelse* fått en betydningsspesialisering som har med religion å gjøre.

(23a) Til gjengjeld har hun gått diverse runder med vekking av fire tenåringer ... (AP200502)

(23b) Aktivert på den rette måten ville det føre til en åndelig vekkelse. (SA200624)

En annen semantisk spesialisering, uten leksikalsk differensiering, kan også finne sted ved verbalsubstantiver med nullavledning (konversjon), som ved salg i (24a–b).

(24a) forbud mot salg av bensin- og dieslbiler fra 2035 (SA210816)

(24b) Stort salg på elsykler hos Birk Sport (DB210817)

(24c) I 2021 brukes kontanter ved sju prosent av alle salg ... (DB210818)

Preposisjonsfraser med *på* i uttrykk med *salg* kan også være adverbialledd med stedsbetydning, jf. (24c). I (24a) har verbalsubstantivet *salg* betydningen 'det å selge' og har et avledet direkte objekt kodet med den grammatiske markøren *av*. I (24b) har *salg* fått en tilleggsbetydning: 'det å selge noe til lavere pris enn vanlig utsalgspris'. Den spesialiserte betydningen finner man ikke igjen i det korresponderende verbets semantikk. I (24b) ser det ut til at *salg* har mistet evnen til å ta direkte objekt markert med *av* til tross for at det har prosessbetydning.

Det faktum at *vekkelse* og *bygning* ikke kan ha prosessbetydning, kalles blokkering (Malchukov 2004, 59f.). Prosessbetydningen i *vekking* og *bygging* blokkerer for at *vekkelse* og *bygning* kan ha prosessbetydning. Men dette varierer fra verbalsubstantiv til verbalsubstantiv. Typiske varselskilt langs vei, som *Sprengning pågår* med klar prosessdenotasjon, er ikke uvanlige. I dette tilfellet ser det ut til at semantiske seleksjonsregler for subjektet til verbet *pågå* spiller inn. Dette verbet selekterer et hendelsesdenoterende subjekt som kan opptre både med bestemt artikkel, som i (25a), og i flertall som i (25b):

(25a) ... smittesporingen pågår fortsatt. (AA210214)

(25b) Forhandlingene pågår fortsatt. (VG210528)

(25c) Saksbehandling pågår allerede i åtte av sakene. (AP210201)

Men hvis subjektet er et nakent verbalsubstantiv som i (25c), blir tolkningen prosessorientert.

Grimshaws tilnærming inneholder mange interessante hypoteser, men den mangler empiriske data som kan styrke hennes påstander. Hypotesene bygger utelukkende på hennes egen intuisjon, som er styrt av Chomskys styrings- og bindings-teori. Det som er karakteristisk for Grimshaws formalingvistiske tilnærming til verbalsubstantivene, er fraværet av referanse til språkbrukerne selv. En grunnleggende påstand i denne tilnærmingen til lingvistik er at grensen mellom verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver er diskret, dvs. ikke-graduell.

Det er flere ting som tyder på at dette ikke er en diskret grense. Det fins ingen klare kriterier for å skille mellom verbalsubstantiver og ikke-verbalsubstantiver for norsk. En grunn er at kriteriet med tilstedeværelse av avledet direkte objekt kun omfatter verbalsubstantiver avledet av transitive verb. En annen grunn er at selv ved transitive avledninger blir det avledede direkte objektet ikke kodet eksplisitt. Verbet *kjøre* er transitivt, men kan opptre uten avledet direkte objekt i nominaliseringen hvis det klart fremgår av konteksten hva som er direkte objekt for *kjøring* i (26). Se også eksemplene (10a) og (11c) ovenfor.

(26) Nå forventes det mye kjøring, som gir økte drivstoffpriser. (BT210707)

I tillegg er det ting som tyder på at verbalsubstantiver diakront sett kan miste sin forbindelse med sitt korresponderende verb og bli oppfattet som ikke-deverbale substantiver. Substantivet *kløft* står forholdsvis fjernt fra verbet *kløve*. Produktet av 'det å kløve' er 'kløft'. Dette substantivet har i beste fall en uklar forbindelse med det korresponderende verbet. Det har ingen argumentstruktur og oppfører seg som et prototypisk ikke-verbalt substantiv. Men andre verbalsubstantiver av samme morfologiske type, som *drift* i (27), oppfører seg mer som verbale substantiver:

(27) hjelp med alle sider ved drift av barnehager (DB210312)

Denne konstruksjonen forekom 71 ganger i aviskorpuset. Alle hadde prosessdenotasjon og inneholdt avledet direkte objekt. Bruk av ubestemt artikkel forekom ikke.

Substantivet *kveld* vil høyst sannsynlig bli oppfattet som et ikke-deverbalt substantiv, men kan tolkes som en gammel metaforisk avledning av verbet *kvele*. Produktet av 'å kvele dagen' er da 'kveld'. Det ser ut til at en eventuell forbindelse mellom verb og substantiv for vanlige språkbrukere ikke lenger er til stede. Det ser derfor ut til at tilstedeværelse av argumentstruktur er leksikalsk semantisk drevet. Jo større avstand mellom semantikken i det korresponderende verbet og semantikken i verbalsubstantivet, desto mindre sannsynlighet for tilstedeværelse av argumentstruktur. Hvis avstanden blir for stor eller faller bort, kan et verbalsubstantiv bli tolket som et ikke-

verbalsubstantiv. Det tyder på at grensen mellom verbalsubstantiv og ikke-verbal-substantiv ikke er diskret.

6 Ubestemt artikkel og bruk av prosessdenoterende verbal-substantiv

I innledningen stilte vi spørsmålet om ubestemt artikkel kan forekomme i kombinasjon med prosessdenoterende verbale substantiver. Flere eksempler fra avis-korpuset viser at dette er fullt mulig, jf. (28a–c):

(28a) Isolert sett vil det gi en heving av gjennomsnittlige lønninger ... (DN210215)

(28b) Med en heving vil det ikke være en kamp om ... (DN210126)

(28c) Vi er ikke for en heving av BSU-taket. (DA210118)

Det synes å være noen kontekster som inviterer til denne bruken, blant annet presenteringskonstruksjonen, som klart assosieres med ubestemt artikkel både ved ikke-deverbale som *gnist* i (29) og deverbale substantiver som i (30):

(29) ... det var en gnist fra en pipe som startet den store bybrannen ... (DA200726)

(30) Det var en skyting utenfor Det hvite hus. (DB200810)

En annen interessant bruk av ubestemt artikkel i denne sammenhengen kan beskrives ved hjelp av teorien om mentale rom (*mental spaces*) (jf. Fauconnier 1994; Langacker 1987, 1991). Det er et grunnleggende skille mellom basisrommet (*basic space*), det generiske rommet (*generic space*) og det virtuelle rommet (*virtual space*). Basisrommet refererer til situasjonstyper som finner sted i vår reelle, ekstensjonale verden, mens det virtuelle rommet angir en mulig verden.

Langacker formulerer dette slik:

We distinguish between three distinct spaces in which the language user can situate a gerund: actual or base space, which represents the mutually known or “actual” spatiotemporal world of interlocutors; generic space, which represents a fragment of the speaker’s conception of how the world is structured (...) and finally the virtual space which involves the setting up of a new space different from the base space and linked to it (Langacker 1991, 106).

Det er med andre ord snakk om en etablering av et nytt rom som er forskjellig fra basisrommet, og som er forbundet med det Langacker kaller rombygging (*space building*).

Det virtuelle rommet kommer særlig til uttrykk i uttrykk som har fremtidsreferanse (ofte prediksjon), eventualitet (som for eksempel betingelsesetninger, se Dancygier og Sweetser 2009) og negasjon. Mine data fra avisorpuset viser at det er en ganske klar tendens til at bruken av ubestemt artikkel ved prosessdenoterende verbale substantiver ofte forekommer i det virtuelle rommet.

I det undersøkte verbale prosessdenoterende substantivet *sparking* forekom denne ordformen fire ganger med ubestemt artikkel, alle med referanse til det virtuelle rom. Se (31a–d):

(31a) ... at klubbledelsen ikke har diskutert en sparking av Brakstad. (VG001026)

(31b) ... at en sparking av Hareide alene ikke vil løse problemene. (DB120523)

(31c) ... at en sparking av Jang ville være bekymringsverdig ... (DB131209)

(31d) Ingen støttet henne i en sparking av Brekke. (AP161210)

Tilsvarende eksempler ved det verbale substantivet *skjerping*, jf. (32a–b):

(32a) Universitetet i Oslo og leder i partilovnemnda varsler en skjerping av loven. (AA200506)

(32b) Hun krever også en skjerping av retningslinjene for ... (AA200220)

(32c) I fjor høst fulgte Stortinget opp med blant annet en skjerping av strafferammene ... (DA210115)

Søk på *en skjerping av* ga 13 treff. Alle hadde prosessdenotasjon. Men ett av treffene, vist i (32c), var ikke i det virtuelle rommet. Dette tyder på at blokkeringsoppheving også kan forekomme utenfor det virtuelle rommet, men at tendensen til å forekomme i det virtuelle rommet er sterk.

Vi har sett eksempler på at nakne verbale substantiver refererer til en atelisk aktivitet som mangler forankring i tid og rom (jf. eksempel (18) ovenfor). Bruken av ubestemt artikkel avgrenser en aktivitet i tid og rom og etablerer en spatiotemporal grense og dermed telisitet i basisrommet. Ved bruk i det virtuelle rommet situeres prosessen (for eksempel *sparking* i (31a–d) ovenfor) i en virtuell, hypotetisk verden (for liknende konstruksjoner i engelsk, jf. Maekelberghe og Heyvaert 2016).

Det som er felles for disse konstruksjonene, er at de ikke refererer. Referanse impliserer eksistens. Disse prosessdenoterende verbalsubstantivene har kun potensiell referanse i en mulig verden. I mange av disse konstruksjonene kan man sette inn adjektivet *eventuell* mellom artikkelen og verbalsubstantivet, som i (31a–d).

7 Konklusjon

Det første forskningsspørsmålet handlet om hvorvidt det er et klart skille mellom mengdesubstantiver og tellelige substantiver. Mine data viste at dette skillet er uklart, og at skillet mellom disse to typene ikke er morfosyntaktisk, men snarere semantisk/pragmatisk (forskningsspørsmål 2).

Det tredje forskningsspørsmålet dreide seg om hvorvidt grensen mellom verbal-substantiver og ikke-verbalsubstantiver er diskret. De fremlagte dataene viser at grensen er uklar. Det er et klart tegn på vaghet. Substantiver som ikke er avledet fra korresponderende verb, viser mange av de sentrale egenskapene ved verbalsubstantiver, jf. typen *tyveri*. Forholdet mellom *maleri* (av *å male*) og *tyveri* (*å tyve) er interessant fordi *tyveri* oppviser flere verbale egenskaper enn *maleri* til tross for manglende paradigmatiske støtte. Dette tyder på at semantiske føringer som hendelsesdenotasjon og analogipåvirkning (*tyveri* blir analysert analogt med verbalsubstantiver av samme type) er medvirkende årsaker.

På den annen side synes det ganske klart at skillet mellom et verbalt substantiv og dets korresponderende verb er et diskret skille. Det oppstår aldri noen tvil om dette skillet. Men klassifikasjonen innen substantivklassen mellom verbalsubstantiver og prototypsubstantiver er uklar og i endring. Det er diakrone aspekter som tyder på at nydannede verbalsubstantiver har en sterk forbindelse med sitt korresponderende verb, men at denne forbindelsen svekkes over tid, og at verbalsubstantivene ender opp som ikke-verbale substantiver (jf. Andersen 2007).

Det fjerde forskningsspørsmålet dreide seg om hvorvidt tilstedeværelsen av ubestemt artikkel ville fremtvinge blokkering. Undersøkelsen viser at tilstedeværelsen av ubestemt artikkel ikke nødvendigvis fremtvinger entitets-/resultatbetydning av verbalsubstantivet, men bruken av ubestemt artikkel ved prosessbetydning forandrer atelisk aspekt til telisk og fremstiller prosessen som et holistisk og telisk fenomen. Et interessant fenomen er at dette har en tendens til å finne sted i det virtuelle rommet.

Referanser

- Alexiadou, Artemis. 2001. *Functional structure in nominals: Nominalization and ergativity*. Amsterdam: John Benjamins.

- Alhaug, Gulbrand. 1971. «En datamaskinell undersøkelse av suffiksvekslingen -ing/-ning i moderne norsk». Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Andersen, Øivin. 2003. «Noen sentrale egenskaper ved deverbale substantiver i norsk bokmål». *Nordiske studiar i leksikografi* 7: 16–28.
- Andersen, Øivin. 2007. «Deverbal nouns, lexicalization and syntactic change». *Nordic Journal of Linguistics* 30 (1): 55–86.
- Brinton Laurel J. og Wlizabeth Closs Traugott. 2005. *Lexicalization and language change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Comrie, Bernard og Sandra A. Thompson. 1985. «Lexical nominalization». I *Language typology and syntactic description. Volume III: Grammatical categories and the lexicon*, redigert av Timothy Shopen, 349–398. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dancygier, Barbara og Eve Sweetser. 2009. *Mental spaces in grammar. Conditional constructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie og Kjell Ivar Vannebo. 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Fauconnier, Gilles. 1994. *Mental spaces*. 2. utg. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grimshaw, Jane. 1990. *Argument structure*. Cambridge MA: MIT press.
- Hana, Filip. 1999. *Aspect, eventuality types and nominal reference*. New York: Garland publication.
- Hopper, Paul J. og Sandra Thompson. 1985. «The iconicity of the universal categories “noun” and “verb”». I *Iconicity in syntax. Proceedings of a symposium in iconicity in syntax*, redigert av John Haiman, 151–186. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Jackendoff, Ray. 1992. «Parts and boundaries». I *Lexical and conceptual semantics*, redigert av Beth Levin og Steven Pinker, 9–45. Oxford: Blackwell.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria. 1993. *Nominalizations*. London: Routledge.
- Langacker, Ronald R. W. 1987. *Foundation of cognitive grammar. 1. Theoretical prerequisites*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Langacker, Ronald R. W. 1991. *Foundation of cognitive grammar. 2. Descriptive applications*. Stanford CA: Stanford University Press.
- Lorentzen, Erlend Astad. 2013. «Om nominal tellelighet». Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
<https://bora.uib.no/bora-xmlui/handle/1956/6758>
- Lødrup, Helge. 1989. *Norske Hypotagmer. En LFG-beskrivelse av ikke-verbale hypotagmer*. Oslo: Novus Forlag.
- Mackelberghe, Charlotte og Liesbet Heyvaert. 2016. «Indefinite Nominal Gerunds, or the Particularization of a Reified Event». *English Studies* 97 (3): 317–340.

- Malchukov, Andrej. 2004. *Nominalization/verbalization: Constraining a typology of transcategorial operations*. München: Lincom.
- Manning, Christopher D. og Ivan A. Sag. 1998. «Argument structure, valence, and binding». *Nordic Journal of Linguistics* 21 (2): 107–144.
- Pustejovsky, James. 1998. *The generative lexicon*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Taher, Inam Ismael. 2015. «The problematic forms of nominalization in English: Gerund, verbal noun and deverbal noun». *English Linguistic Research* 4 (1): 30–40.
- Vendler, Zeno. 1967. *Linguistics in philosophy*. Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Vendler, Zeno. 1968. *Adjectives and nominalization*. The Hague: Mouton.

Abstract

In this article, four research questions are posed about deverbal nouns in Norwegian Bokmål: Is there a discrete border between mass nouns and countable nouns in Norwegian Bokmål? If the answer is yes, the indefinite article occurs only with object-referring nouns. Is this distinction morphosyntactic or semantic/pragmatic? Will occurrence of the indefinite article force an object/product denotation in deverbal nouns containing systematic polysemy (i.e. blocking), or can the indefinite article occur with deverbal nouns with process meaning? To address these questions, data from the Norwegian Newspaper Corpus is used. Kwic-concordances are analysed manually.

In the non-deverbal noun system, it is investigated whether there is a discrete border between mass nouns and countable nouns, where it is postulated that the indefinite article occurs with object-denotating nouns only. With deverbal nouns the main rule is that process-denotating nouns do not occur with the indefinite article. However, several occurrences of this were found. In the final part of the article, these occurrences are explained using Langacker's theory of mental spaces.

Øivin Andersen

Universitetet i Bergen

oinvin.andersen@uib.no